Kallelse/föredragningslista
Regionala utvecklingsnämnden
2018-10-16

Tid: kl. 09:00-16:00

Plats: Musslan, Östersunds sjukhus

Ordförande
Robert Uitto (S)

Ledamöter
Thomas Hägg (S)
Elisabet Fjellström (S)
Jörgen Persson (S)
Maria Nerpin (S)
Susanné Wallner (M), Vice ordförande
Catarina Espmark (M)
Elise Ryder Wikén (M)
Eva Hellstrand (C), 2:e vice ordförande
Can Savran (C)
Jörgen Larsson (C)
Marie Svensson (V)
Thomas Johansson Nordqvist (-)

Ersättare
Ella Wallberg (S)
Mia Eriksson (S)
Tahar Khalfallah (S)
Jonny Springe (S)
Maria Jakobsson (S)
Thomas Gutke (M)
Pontus Nissblad (M)
Gunnar Hjelm (M)
Bo Danielsson (V)
Bengt-Åke Arendolf (SD)
Mats El Kott (L)
Karin Thomasson (MP)
Stefan Nilsson (KD)

Övriga

1. Program för regionala utvecklingsnämnden den 16 oktober 2018

Beslutsunderlag

- Program för regionala utvecklingsnämnden den 16 oktober 2018

2. Val av justerare och tid för justering

3. Fastställande av föredragningslista

Ärendebeskrivning

Enligt reglemente för regionala utvecklingsnämnden har preliminär föredragningslista över de ärenden som avses bli behandlade vid sammanträdet utsänts till ledamöter och ersättare.

Förslag till beslut

Preliminär föredragningslista fastställs som slutlig föredragningslista.

4. Informationer (RUN/6/2018)

Ärendebeskrivning

- Länstrafiken
- Socialt företagande
- Företagsstöd 2018

5. Förvaltningschefens rapport (RUN/4/2018)

Ärendebeskrivning

- Läget i organisationen
- Mid Sweden European Office
- Åre Östersund Airport

6. Information från regionens samverkansråd (RUN/5/2018)

7. Regionala utvecklingsnämndens uppföljning av projekt (RUN/9/2018)

Ärendebeskrivning

- UVAS - Unga som varken arbetar eller studerar (RUN/451/2015)

8. Deltagande kurs/konferens förtroendevalda (RUN/1/2018)

Beslutsunderlag

- Tröndelagsmötet 2019 10-11 januari
- Logistikdag Norr 7 november
- Länsteatrarnas höstmöte 2018 7-9 november
- Digital nätverksträff Landsbygdsnätverket 6 november
- Logistikdag Mitt 8 november

9. Redovisning av aktuellt läge för regionala utvecklingsnämndens fattade beslut (RUN/11/2018)

Ärendebeskrivning

Enligt regionala utvecklingsnämndens verksamhetsplan för 2018 ska aktuellt läge för nämndens fattade beslut redovisas två gånger per år; i mars och i oktober.

I bilagd redovisning, Uppföljning av regionala utvecklingsnämndens fattade beslut, finns en sammanställning av de beslut som leder till åtgärd och där förvaltningschef getts särskilda uppdrag. Ansökningar om företagsstöd, svar på remisser, informationsärenden och dylikt redovisas inte.

Förslag till beslut

Sammanställning av beslut fattade av regionala utvecklingsnämnden läggs till handlingarna.

Beslutsunderlag

- Tjänsteskrivelse Redovisning av aktuellt läge för regionala utvecklingsnämndens fattade beslut
- Uppföljning av regionala utvecklingsnämndens fattade beslut

10. Regionala utvecklingsnämndens uppföljning 2018 - Minskad miljö- och klimatpåverkan (RUN/82/2018)

Ärendebeskrivning

Enligt regionala utvecklingsnämndens verksamhetsplan för 2018 ska arbetet för minskad miljö- och klimatpåverkan följas upp vid nämndens sammanträde i oktober.

Uppföljningen utgår från de mål som enligt regionala utvecklingsnämndens verksamhetsplan finns för verksamheten, och redogör för måluppfyllelse samt planerade åtgärder för att nå målen.

Regionala utvecklingsnämndens arbete för en minskad miljö- och klimatpåverkan styrs också av särskilda uppdrag från länets kommuner enligt tecknad överenskommelse samt av de villkor regeringen beslutat om gällande riksdagens fördelade anslag inom utgiftsområde 1 Rikets styrelse, 19 Regional tillväxt och 22 Kommunikationer. Även dessa kommenteras i uppföljningen.

Förslag till beslut

Uppföljningen av arbetet för minskad miljö- och klimatpåverkan läggs till handlingarna

Beslutsunderlag

- Tjänsteskrivelse uppföljning minskad miljö- och klimatpåverkan
- Regionala utvecklingsnämndens uppföljning 2018 - Minskad miljö- och klimatpåverkan

11. Uppföljning av regional verksamhet som bedrivs i företag (RUN/79/2018)

Ärendebeskrivning

Regionstyrelsen har uppsiktsplikt över den verksamhet som bedrivs i bolagsform. Enligt kommunallagens 6 kapitel § 9 ska regionstyrelsen i årliga beslut för varje hel- och delägt bolag pröva om den verksamhet som bolaget bedrivit under föregående kalenderår varit förenlig med det fastställda kommunala ändamålet och utförts inom ramen för de kommunala befogenheterna.

Regionala utvecklingsnämnden har enligt sitt reglemente i uppdrag att bevaka och tillvarata Region Jämtland Härjedalens intresse vid bolags- och föreningsstämmor i följande företag: Almi Företagspartner Mitt AB, Peak Region AB, Vattenbrukscentrum Norr AB, Naboer AB, Torsta AB, Länstrafiken i Jämtlands län

AB, Norrtåg AB och Transitio AB.

Regionala utvecklingsnämnden tar fram underlag till regionstyrelsens uppsiktsplikt för ovanstående bolag. Innan regionstyrelsen ska utöva sin uppsiktsplikt så informerar regionala utvecklingsnämnden om hur verksamheten inom dessa bolag har bedrivits.

Redovisning finns i *PM Uppföljning av regional verksamhet som bedrivs i företag*, daterad 2018-09-25.

Förslag till beslut
Arbetsutskottet föreslår regionala utvecklingsnämnden

Regionala utvecklingsnämndens uppföljning av regional verksamhet som bedrivs i företag överlämnas till regionstyrelsen.

Expedieras till
Regionstyrelsen

Beslutsunderlag
- §65 Arbetsutskottet Uppföljning av regional verksamhet som bedrivs i företag
- PM Uppföljning av regional verksamhet som bedrivs i företag

12. Regionalt skogsprogram (RUN/91/2017)

Ärendebeskrivning
I maj 2018 beslutade regeringen om ett nationellt skogsprogram med visionen ”Skogen - det gröna guldet - ska bidra med jobb och hållbar tillväxt i hela landet samt till utvecklingen av en växande bioekonomi”. Regionala utvecklingsnämndens arbetsutskott har sedan 2017 diskuterat frågan om att ta fram ett regionalt skogsprogram, och i juni 2018, § 106, beslutade nämnden att ge Torsta AB i uppdrag att, i samverkan med Länsstyrelsen, ta fram ett regionalt skogsprogram.

Efter nämndens beslut har Skogsstyrelsen fått i uppdrag av regeringen att fördela medel till regionala insatser som stödjer det nationella skogsprogrammets vision och målen för de fem fokusområdena i skogsprogrammets strategi. Stödmottagare av medel ska utveckla och genomföra ett regionalt skogsprogram eller en regional skogsstrategi som bidrar till genomförandet av det nationella skogsprogrammets vision och mål.

I Skogsstyrelsens information framgår att stödmottagare i första hand ska vara länsstyrelserna. Utifrån detta har dialoger förts med Länsstyrelsen i Jämtlands län. Med anledning av de förändrade förutsättningarna har Länsstyrelsen övertagit rollen som projektägare för framtagandet av ett regionalt skogsprogram, och ansökte i september om medel för detta hos Skogsstyrelsen. Ansökan beviljades i början av oktober.

I sin idébeskrivning anger Länsstyrelsen följande: Länsstyrelsen i Jämtlands län ska tillsammans med Region Jämtland Härjedalen och Skogsstyrelsen utgöra styrgrupp för att leda arbetet med ett regionalt skogsprogram för Jämtlands län. Styrgruppen ska, med utgångspunkt i den nationella strategin samt ifrån den förstudie som genomförts i samverkan med LRF leda arbetet och fördela uppgifter sinsemellan för

att på bästa sätt tillvarata varandras resurser och kompetenser.

Utifrån ovanstående behöver regionala utvecklingsnämnden upphäva sitt tidigare beslut, samt utse representanter till Länsstyrelsens styrgrupp.

Förslag till beslut

- Regionala utvecklingsnämndens beslut § 106/2018 upphävs.
- Robert Uitto, Eva Hellstrand och Anders Byström utses till Region Jämtland Härjedalens representanter i Länsstyrelsens styrgrupp för framtagande av ett regionalt skogsprogram.

Expedieras till

Torsta AB
Länsstyrelsen i Jämtlands län

Beslutsunderlag

- Tjänsteskrivelse Regionalt skogsprogram
- Skogsstyrelsen: Information kring utlysning av stöd för regionala dialoger och strategier inom det nationella skogsprogrammet (RUN/434/2018)
- Länsstyrelsens ansökan om medel för regionala insatser
- Länsstyrelsens idébeskrivning med estimerade kostnader för skogsprogram i Jämtlands län

13. Medfinansiering till projekt Internationalisering Härjedalen Sveg Airport (RUN/390/2018)

Ärendebeskrivning

Härjedalens kommun har inkommit med ansökan om medfinansiering till projektet ”Internationalisering Härjedalen Sveg Airport”. Projektet omfattar förstärkning och omtoppning av befintlig rull-, taxibana och uppställningsplatta samt utökad uppställningsplatta samt tankanläggningsanpassning till en totalkostnad om 42 700 000 kr. Insatserna i projektet är nödvändiga för att flygplatsen skall bibehålla den klassificering, klass 3C, enligt EU:s regelverk för klassificering av flygplatser, som erhölls den 1 november 2017. Investeringen skall vara genomförd senast den sista december 2019 för att flygplatsen skall få behålla sin klassificering. Klassificeringen innebär möjligheten att ta ner större plan, exempelvis Boeing 737.

En bibehållen klassificering av Härjedalen Sveg Airport som ”3C” möjliggör en utveckling av flygplatsen som en mottagare av direktdestinerat turismflyg. Satsningen innebär också att flygplatsens konkurrenskraft utvecklas även på en europeisk marknad vilket innebär större utvecklingsmöjligheter/-potential för såväl det lokala som regionala näringslivet. Idag omsätter de tre turistdestinationerna Funäsfjällen, Lofsdalen och Vemdalen ca 1,4 miljarder kronor år 2017. Möjligheterna att ta emot direktdestinerade flyg innebär förutsättningar för en förstärkt utveckling av turismen, arbetstillfällen och företagens omsättning i området, vilket i sin tur leder till större skatteintäkter.

I inlämnad ansökan ansöker Härjedalens kommun om 10 miljoner kronor i medfinansiering från Region Jämtland Härjedalen. Övriga finansiärer är Härjedalens kommun med 25 miljoner kronor, privat bidrag 2 miljoner kronor samt EU strukturfonder 5,7 miljoner kronor. Den åtgärd där Härjedalens kommun söker medfinansiering från EU är stängd och det kommer därför inte vara möjligt att

erhålla medfinansiering från EU strukturfonder. Förslaget är därför att Region Jämtland Härjedalen och Härjedalens kommun delar på de 5,7 miljoner kronorna med vardera 2,85 miljoner kronor, vilket skulle innebära att Region Jämtland Härjedalen medfinansierar projektet med 12 850 000 kronor.

Förslag till beslut

Arbetsutskottet föreslår regionala utvecklingsnämnden

- Region Jämtland Härjedalen beviljar medfinansiering av projektet ”Internationalisering Härjedalen Sveg Airport” med 30,09 % av redovisade och godkända kostnader dock max 12 850 000 kr.
- Medfinansiering tas från anslag 1:1, Regionala tillväxtåtgärder.
- Beslutet har fattats med stöd av Förordning (2003:596) om bidrag för projektverksamhet inom den regionala utvecklingspolitiken, och gäller under förutsättning att övrig finansiering ordnas enligt ansökan.

Expedieras till

Härjedalens kommun

Beslutsunderlag

- §66 Arbetsutskottet Medfinansiering till projekt Internationalisering Härjedalen Sveg Airport
- Inspel område Infrastruktur och kommunikationer om Härjedalen Sveg flygplats

14. Medfinansiering till projekt LIFE Alpine Waters – Hållbar turism i Åredalen (RUN/394/2018)

Ärendebeskrivning

Åre kommun har ansökt om 2 000 000 kronor i medfinansiering till projektet ”LIFE Alpine Waters – Hållbar turism i Åredalen”. Inom det fullskaliga LIFE-projektet ska kommunen genomföra ett antal åtgärder som syftar till att restaurera och vårda vattenmiljön i övre Indalsälven med biflöden samt Åresjön (LIFE är ett finansiellt instrument inom EU som stödjer miljöförbättrande, miljövårdande och klimatfrämjande projekt inom unionen). Projektet som helhet omsluter 65 628 500 kronor och pågår från september 2019 till och med juni 2025. Det finansierar exempelvis sedimentfällor, erosionsskydd, återställning av vattendrag och framtagning av en ny dagvattenstrategi.

Utvecklingen av besöksnäringen i Åre/Åredalen har inneburit omfattande exploatering av markområden genom såväl turistiskt boende som alpina anläggningar vilka kräver uttag av vatten för snötillverkning. Sammantaget får exploateringen en negativ inverkan på vattenmiljön som måste hanteras för att destinationen ska behålla kvalitet och kunna växa i den riktningen och i den takt som utvecklingsstrategin pekar. De åtgärder som LIFE-projektet omfattar är därigenom nödvändiga. Ur ett tillväxtperspektiv bidrar projektet till att stärka Åres varumärke med utgångspunkt i hållbarhet, samt till att turismnäringen kan växa året runt i riktning mot tillväxtmålen. Projektet stärker även bevarande av Natura 2000-området och uppnående av ekologisk status enligt ramdirektivet för vatten. Det finns således en tydlig koppling mellan den miljö- och naturstärkande inriktningen på projektet och de tillväxtpolitiska målsättningar som finns gällande växande och stärkt turismnäring.

Med hänvisning till att den turistiska exploateringen av området direkt ligger till grund för dagens dagvattenproblematik är bedömningen att anslag 1:1, Regionala tillväxtåtgärder, kan användas som medfinansiering. De extra åtaganden som kommunen måste bära som en följd av exploateringen bedöms i detta fall ligga utöver det grundläggande kommunala uppdraget.
Av administrativa skäl är förslaget att Region Jämtland Härjedalen endast medfinansierar den del av projektet som handlar om att driva det hållbarhetsinriktade utvecklingsarbetet i projektet genom administration, projektledning och aktivitetssamordning av verksamhet (lönekostnader för delar av projektets personal) med ett totalt kostnadsunderlag på 6 000 000 kronor, samt att detta sker under LIFE-projektets första tre verksamhetsår. Övrig medfinansiering inom administrationsprojektet kommer från Länsstyrelsen Jämtlands län och Åre kommun (stödsökande).

Projektet prioriteras utifrån gällande regional utvecklingsstrategi och regionalt tillväxtprogram för Jämtlands län, Område Innovation och förnyelse.

Förslag till beslut

- Region Jämtland Härjedalen beviljar medfinansiering till projektet ”LIFE Alpine Waters – Hållbar turism i Åredalen” med 33,33 % av redovisade och godkända kostnader för projektledning, aktivitetssamordning och administration, dock max 2 000 000 kronor.
- Medfinansiering tas från anslag 1:1, Regionala tillväxtåtgärder.
- Beslutet har fattats med stöd av Förordning (2003:596) om bidrag för projektverksamhet inom den regionala tillväxtpolitiken och gäller under förutsättning att övrig medfinansiering ordnas enligt ansökan.
- Åre kommun ska genom skriftlig lägesrapport halvårsvis till Region Jämtland Härjedalen redovisa hur aktiviteterna inom det totala LIFE-projektet fortlöper och detta ska ske fram till 2025-06-30.

Beslutsunderlag

- Tjänsteskrivelse Medfinansiering till projektet "LIFE Alpine Waters - Hållbar turism i Åredalen"
- Ansökan om medfinansiering till projekt "LIFE Alpine Waters - Hållbar Turism i Åredalen Period 190901-250630

15. Samarbete med Region Västernorrland om gemensam beställningscentral, central bedömningsfunktion och gemensam verksamhetsutveckling (RUN/458/2018)

Ärendebeskrivning

Inom ramen för samarbetsavtal och uppdragsavtal kring samordning av särskild kollektivtrafik och allmän kollektivtrafik som finns mellan kommuner i länet och regionen så bedrivs den särskilda kollektivtrafiken samordnat. (§121 2011-12-19 Regionstyrelsen) Det sker genom att färdtjänst och sjukresor (särskilt fördyrande sjukresa genomförd med taxifordon) samordnas. Resorna beställs i samma beställningscentral och transporterna är gemensamt upphandlade och kan samordnas.

Inom Region Jämtland Härjedalens hälso- och sjukvårdsförvaltning bedrivs ett arbete med att flytta administrativa arbetsuppgifter från vårdanställda. Sjukreseärenden är ett sådant arbete som anses inte ska hanteras av sjukvårdsanställda.

Teamet för sjukresor har därför utrett alternativa möjligheter att hantera sjukreseärenden och funnit att ett likartat arbete pågår inom Region Västernorrland. De båda regionerna ser stora fördelar med ett samarbete:

- En större volym beställningar skulle ge ett lägre á-pris per beställning.
- En central bedömningsfunktion kan ge en bättre handläggning och bedömning än dagens lösning där uppgiften görs av så många olika personer inom vården.
- De sjukvårdsanställda avlastas en administrativ arbetsuppgift.

Beställningscentralen i Västernorrland är en del av den Regionala kollektivtrafikmyndigheten i Västernorrlandslän. Den är organiserad som ett kommunalförbund. Ett utökat samarbete förutsätter att parterna utreder former för samarbetet.

Förslag till beslut

Utskottet för infrastruktur föreslår regionala utvecklingsnämnden

- Region Jämtland Härjedalen ska inom ramen för samarbetsavtalet om samhällsbetalda resor med länets kommuner fortsätta utreda en samordnad beställningscentral med Region Västernorrland.
- Beställningscentralen ska på ett kostnadseffektivt sätt och med hög kvalitet bedöma behov av särskilt fördyrande sjukresor och boka och samordna sjukresor, färdtjänstresor, anropsstyrd linjetrafik och Närtrafik.
- Den fortsatta utredningen ska belysa konsekvenserna för kostnad, arbetstillfällen i länet, kvalité (patientsäkerhet) och egen regi kontra upphandlad verksamhet.

Expedieras till

Länets kommuner
Länstrafiken i Jämtlands län AB
Sjukresekoordinator
Områdeschef Diagnostik, teknik och service

Beslutsunderlag

- §32 Utskottet för infrastruktur Samarbete med Region Västernorrland om gemensam beställningscentral, central bedömningsfunktion och gemensam verksamhetsutveckling
- PM Samarbete med Region Västernorrland kring gemensam beställningscentral, central bedömningsfunktion och gemensam verksamhetsutveckling

16. Remiss: Barns och ungas läsning – ett ansvar för hela samhället (SOU 2018:57) (RUN/364/2018)

Ärendebeskrivning

Region Jämtland Härjedalen har fått möjlighet att lämna synpunkter på Läsdelegationens betänkande Barns och ungas läsning - ett ansvar för hela samhället

(SOU 2018:57). Yttrandet ska vara Kulturdepartementet tillhanda senast den 31 oktober 2018.

Syftet med Läsdelegationens uppdrag har varit att bidra till att ge alla barn och ungdomar likvärdiga förutsättningar för en fullgod läsförmåga och lustfyllda läsupplevelser. I delegationens uppdrag har det ingått att kartlägga och följa utvecklingen inom det läsfrämjande området. Läsdelegationen lyfter i betänkandet flera goda exempel på framgångsrika insatser likväl som delegationen även beskriver områden med utvecklingspotential.

Remissvaret har tagits fram i samverkan mellan flera verksamhetsområden inom regional utveckling. Region Jämtland Härjedalen har i arbetet med remissvaret även gett möjlighet till länets utbildningsanordnare och utvalda folkbibliotek att lämna synpunkter.

Förslag till beslut
Arbetsutskottet föreslår regionala utvecklingsnämnden

Svar på remiss *Barns och ungas läsning – ett ansvar för hela samhället* (SOU 2018:57) skickas till Kulturdepartementet enligt upprättat förslag.

Expedieras till
Kulturdepartementet

Beslutsunderlag
- §67 Arbetsutskottet Remiss: Barns och ungas läsning – ett ansvar för hela samhället (SOU 2018:57)
- Förslag till yttrande över betänkandet Barns-och ungas läsning - ett ansvar för hela samhället, SOU 2018:57
- Remissmissiv: Läsdelegationens betänkande Barns och ungas läsning - ett ansvar för hela samhället (SOU 2018:15)
- Barns och ungas läsning - ett ansvar for hela samhället SOU 2018_57

17. Ansökan om statliga medel till regional kulturverksamhet 2019 inom kultursamverkansmodellen (RUN/358/2018)

Ärendebeskrivning
Kulturplan för Region Jämtland Härjedalen 2019–2022, är utgångspunkt för den kulturpolitik och det arbete som ska bedrivas i regionen under planperioden. Kulturplanen är en del av den nationella kultursamverkansmodellen och styrs av förordningen (2010:2012) om fördelning av vissa statsbidrag till regional kulturverksamhet. Planen samspelar med regional utvecklingsstrategi, regionplan och regionala utveckling förvaltningens verksamhetsplan. Regionen redovisar i kulturplanen de sju bidragsberättigade verksamhetsområden som uppbär statligt stöd enligt samverkansmodellen och anger behov, mål och insatsområden för perioden i förhållande till de nationella kulturpolitiska målen. Löpande samråd sker med kommunerna, civilsamhället och kulturskaparna, där länets kommuner är samverkansparter som löpande följer utfall och effekter av de mål som preciseras i kulturplanen; Kultur för alla i hela regionen, Barn och unga ska vara delaktiga och ha inflytande i kulturlivet, Professionella kulturskapare ska ha goda förutsättningar att verka i regionen samt Kultur och kulturarv ska ha stärkt sin roll för regional

utveckling och attraktionskraft. Tidigare uppföljning visar att de regionala kulturverksamheterna håller hög kvalitet på verksamheten utifrån regionala förutsättningar och utmaningar.

2019 läggs tyngdpunkt vid verksamhet som ökar tillgängligheten och skapar förutsättningar för kvalitet och förnyelse. Det ska ske genom att tillvarata digitaliseringens möjligheter, att utveckla den regionala kulturella infrastrukturen, använda nya arbetssätt och samverka samt att ge utrymme för konst- och kulturområden med svag regional struktur. Att utveckla samarbeten mellan regioner och utveckla residens är prioriterat, liksom att främja nationella minoriteter och särskilt den sydsamiska kulturen. Ett normkritiskt förhållningssätt ska beaktas.

Regionens ansökan om statliga medel 2019 omfattar 33 425 tkr genom en uppräkning med 1.5% (från 2018) under förutsättning av nämndens beslut om motsvarande regionala uppräkning (inom kulturens ram) samt en ökning med 1 012,5 tkr för Nationalmuseum Jamtli, utveckling av regionala besöksmål, NCK samt forskarskola. 500 tkr söks för ökad administration av kultursamverkansmodellen.

Aktuell ansökan bedöms ha positiv påverkan på jämställdhet, barn och unga samt miljö och mänskliga rättigheter.

Förslag till beslut
Arbetsutskottet föreslår regionala utvecklingsnämnden

Ansökan om statliga medel för 2019 inom kultursamverkansmodellen skickas till Statens Kulturråd enligt upprättat förslag.

Expedieras till
Statens Kulturråd

Beslutsunderlag
- §70 Arbetsutskottet Ansökan om statliga medel till regional kulturverksamhet 2019 inom kultursamverkansmodellen
- Ansökan om statligt stöd till regional kulturverksamhet 2019
- Grunduppgifter Region Jämtland Härjedalen 2019
- Bilaga 2: Koppling till nationella mål och kriterier
- Bilaga 3: Region Jämtland Härjedalens policy för likabehandling

18. Regional biblioteksplan för Region Jämtland Härjedalen 2019 – 2022 (RUN/591/2017)

Ärendebeskrivning
Bibliotekslagen (SFS 2013:801) tydliggör i § 11 att varje landsting eller motsvarande ska bedriva regional biblioteksverksamhet med syfte att främja samarbete, verksamhetsutveckling och kvalitet när det gäller de folkbibliotek som är verksamma i länet. Lagen tydliggör också att kommuner och landsting ska anta biblioteksplaner för sin verksamhet inom området. Kommunerna har ansvaret för den lagstadgade biblioteksverksamheten. Den regionala biblioteksplanen ska vara styrande för den regionala verksamheten och för politiska beslut som rör biblioteksverksamhet på regional nivå. Den ska också vara stödjande för kommunala biblioteksplaner och inspirerande för andra aktörer som samverkar med den regionala biblioteksverksamheten. Den ska också vara möjlig att följa upp.

Förslaget till reviderad regional biblioteksplan för Region Jämtland Härjedalen har varit ute på remiss under perioden 2018- 05-15 - 2018-09-15. Tre av länets kommuner har inkommit med remissyttranden, där Bergs kommun har påpekat att målen ska vara tydliga och mätbara för att kunna följas upp samt att regionen bör verka för ett gemensamt bokningssystem för media. Bräcke kommun anser att förslaget är välformulerat och väl speglar det komplexa system av tjänster, resurser och förväntningar som utgör folkbibliotekens verksamhetsområden idag. Samarbetet mellan region och kommun anges fungera bra där kommunerna beretts tillfälle att i bibliotekschefsgruppen följa arbetet med framtagandet av biblioteksplanen.

Östersunds kommun konstaterar att de beretts möjlighet att delta i framtagande av ny biblioteksplan genom chefsgruppen för folkbibliotekschefer i länet. De påpekar att den regionala biblioteksverksamheten ska bedrivas i form av en stödjande verksamhet där den regionala nivån inte själva ska vara utförare. Kommunen betonar att den regionala biblioteksverksamheten ska stödja folkbibliotekens verksamhet och då främst de prioriterade målgrupperna som är barn och unga, personer med funktionsnedsättning, personer med annat modersmål än svenska och de nationella minoriteterna. Gällande ”Bibliotek för demokrati och tillgänglighet”, anser kommunen att förslag om att genomföra en förstudie, som kartlägger situationen för skolbiblioteken, är onödig. Gällande ”uppföljning och fortsatt kvalitet” betonas att det är viktigt att den regionala biblioteksverksamheten för en dialog med folkbiblioteken i länet, när den årliga verksamhetsplanen tas fram och beaktar att det finns olika behov beroende av kommunstorleken.

Behandling av inkomna synpunkter
Målen i den föreslagna planen är till stor del mätbara. I verksamhetsplanerna kommer övriga mål att göras mätbara och möjliga att följa upp. Vad gäller ett gemensamt bokningssystem för media, har bibliotekschefsgruppen gemensamt kommit fram till att det i dagsläget inte är aktuellt. Då ett bokningssystem berör den primärkommunala verksamheten bör initiativet komma från bibliotekscheferna. Om så sker kommer regionen vara stödjande. Den regionala biblioteksverksamheten arbetar stödjande och endast i enstaka fall som utförare. De arrangemang som är aktuella är framförallt kopplade till litteraturområdet, såsom Bokens dag och Regionala bokmässan. De i bibliotekslagen prioriterade grupperna är i allra högsta grad prioriterade i verksamheten, både i erbjudna fortbildningar och övrigt stöd. Ansvaret för skolbiblioteksverksamheten är skolans. Behovet av en förstudie som kartlägger situationen för skolbiblioteken bedöms vara stort. I länet finns ett stort antal integrerade skol- och folkbibliotek samt många folkbibliotek, som utan uppdrag och ersättning ändå ger service till skolan.

Det finns också ett uttalat behov från flera av kommunerna att ta ett samlat grepp i frågan, något som också pågår i andra regioner. Den årliga verksamhetsplanen kommer varje år att tas fram i dialog med bibliotekschefsgruppen och de andra regionala arbetsgrupperna med representation från kommunerna.

Förslag till beslut
Arbetsutskottet föreslår regionala utvecklingsnämnden

Regional biblioteksplan för Region Jämtland Härjedalen 2019–2022 antas.

Expedieras till
Kommunerna i Jämtlands län

Beslutsunderlag
- §68 Arbetsutskottet Regional biblioteksplan för Region Jämtland Härjedalen 2019 – 2022
- Förslag till Regional biblioteksplan för Region Jämtland Härjedalen 2019-2022

19. Riktlinjer och rutiner för hantering av Region Jämtland Härjedalens konst (RUN/359/2018)

Ärendebeskrivning
Region Jämtland Härjedalen bedriver ett aktivt arbete för attraktiva och hälsofrämjande miljöer. Regionens konstsamling och konstnärliga gestaltningar är en stimulerande del av vården, folktandvården, folkhögskolorna, administrativa lokaler och utomhusmiljöer men också som uppdrag för professionella konstnärer samt tillgängliggörande av konst för bred allmänhet genom förvärv. Konstsamlingen består av ca 8500 verk och förstärks årligen genom förvärv och har ett högt konstnärligt, kulturellt och ekonomiskt värde. Regionen har en riktlinje om 1% för konstnärlig miljögestaltning (LS/352/2014).

År 2006 antogs styrdokumenten *Bildkonstpolicy* samt *Riktlinjer och rutiner för hantering av bildkonst i Jämtlands läns landsting* (JLL/525/2006). Senaste revideringen av *Riktlinjer och rutiner av bildkonst i Jämtlands läns landsting* skedde 2011 (LS/549/2011). I samband med översyn av Konstpolicy så har Riktlinjer och rutiner setts över för att ha aktualitet i processer och värderingar. Styrdokumentet är av hög vikt för att säkerställa kvaliteten av konstinnehavet och rutiner förenade med denna.

Riktlinjer och rutiner för hantering av Region Jämtland Härjedalens konst har reviderats parallellt med framtagandet av *Kulturplan för Region Jämtland Härjedalen 2019-2022* (RUN/363/2017) samt *Konstpolicy* (RUN/564/2017)

Förslag till beslut
Arbetsutskottet föreslår regionala utvecklingsnämnden

Riktlinjer och rutiner för hantering av Region Jämtland Härjedalens konst antas.

Expedieras till
Områdeschef Kultur
Konsthandläggare

Beslutsunderlag
- §71 Arbetsutskottet Riktlinjer och rutiner för hantering av Region Jämtland Härjedalens konst
- Riktlinjer och rutiner för hantering av Region Jämtland Härjedalens konst - Förslag

20. Revidering av Konstpolicy (RUN/564/2017)

Ärendebeskrivning
Region Jämtland Härjedalens verksamheter styrs av olika styrdokument såsom policyer, strategier och planer. En policy är ett styrdokument som anger Region

Jämtland Härjedalens värdering i en fråga eller förhållningssätt till något. Regionfullmäktiges presidium ansvarar för att se till att beslutade policys hålls aktuella och under 2016 och 2017 har en översyn av Region Jämtland Härjedalens policyer genomförts. En av policyerna som ska revideras är konstpolicyn (tidigare Bildkonstpolicy).

År 2006 antogs styrdokumenten *Bildkonstpolicy* samt *Riktlinjer och rutiner för hantering av bildkonst i Jämtlands läns landsting* (JLL/525/2006). Senaste revideringen av *Bildkonstpolicy* skedde 2012 (LS/1654/2010).

Revideringen av Konstpolicyn har skett med jämställdhets-, miljö- och ekonomiskt perspektiv samt med anpassning till regionbildningen. Sedan den senaste revideringen finns minoritetslagen vilket ska stärka de nationella minoriteternas inflytande. Regionen är samisk förvaltningsmyndighet vilket innebär ett särskilt ansvar för att främja samisk kultur och samiska språk.

Konstpolicy för Region Jämtland Härjedalen har reviderats parallellt med framtagandet av *Kulturplan för Region Jämtland Härjedalen 2019-2022* (RUN/363/2017) samt *Revidering av riktlinjer och rutiner för hantering av Region Jämtland Härjedalens konst* (RUN/359/2018).

Förslag till beslut

Arbetsutskottet föreslår regionala utvecklingsnämnden
Regionala utvecklingsnämnden föreslår regionfullmäktige

Konstpolicy för Region Jämtland Härjedalen antas.

Expedieras till

Områdeschef Kultur
Konsthandläggare

Beslutsunderlag

- §72 Arbetsutskottet Revidering av Konstpolicy
- Förslag till reviderad Konstpolicy för Region Jämtland Härjedalen

21. Kulturplan för Region Jämtland Härjedalen 2019–2022 (RUN/363/2017)

Ärendebeskrivning

I enlighet med kultursamverkansmodellen, förordning (2020:2012), för statens stöd till regional kulturverksamhet, ska varje landsting/region utarbeta en regional kulturplan för utveckling av och genom regional kultur som kompletterar och samspelar med kommunernas utbud av kultur. Kulturplan för Region Jämtland Härjedalen 2019 – 2022, bygger på alla de femtiotal dialoger och samråd som förts med länets åtta kommuner, det professionella kulturlivet och med civilsamhället. Regionala utvecklingsnämndens arbetsutskott har ansvarat för processen i nära samverkan med Kultur Z. Område Kultur har ansvarat för framtagandet.

Regionala utvecklingsnämnden fattade i maj 2018 beslut om remissutgåvan av regionens kulturplan för kommande period 2019–2022, med remisstid 15 maj till 15 september. *Kulturplan för Region Jämtland Härjedalen 2019 – 2022* tar vid när innevarande kulturplan för åren 2015–2018 avslutas. Planen ger en bild över de

samlade kulturresurserna och kulturverksamheterna med avstamp i gemensamma behov på kulturområdet, där kommunernas kulturutbud utgör basen och de regionala kulturverksamheterna kompletterar och bidrar till en regional infrastruktur på området. Planen utgår från de nationella kulturpolitiska målen som är styrande för verksamheten, och beskriver regionala utmaningar och kulturens breda samhällsuppdrag med fokus på följande fyra målområden: 1) Kultur för alla i hela regionen, 2) Barn och unga ska vara delaktiga och ha inflytande i kulturlivet, 3) Professionella kulturskapare ska ha goda förutsättningar att verka i regionen samt 4) Kultur och kulturarv ska ha stärkt sin roll för regional utveckling och attraktionskraft.

Ett sextiotal aktörer har beretts möjlighet till yttrande. Remissutgåvan har dessutom varit möjlig att ladda hem från kulturens hemsida vilket bidragit till bredden av yttranden från organisations- och föreningsliv, lokala museer och enskilda kulturskapare/ företagare. Vid remisstidens slut har totalt 23 remissvar inkommit med många kloka synpunkter och förslag till kompletteringar. De allra flesta av dessa har arbetats in i det slutliga förslaget till kulturplan. Bland de synpunkter som framförts var att den lokala nivån skulle lyftas fram och tydliggöras bättre med fler exempel på viktiga kulturarv och kulturyttringar. Det finns emellertid ett så rikt utbud av värdefulla kulturarv och kulturyttringar i vårt län det har bedömts som i det närmaste ogörligt att nämna dem alla. Andra synpunkter som inte helt har kunnat beaktas är behovet av tydligare och mer mätbara mål i planen. Avsikten är att de övergripande mål som presenteras i planen ska brytas ner till uppföljningsbara mål med nyckeltal i de olika avtal och uppdrag som kommer att formuleras utifrån planen.

Kulturplanen utgör underlag för regionens årliga ansökan om statsbidrag för de sju områden som uppbär statligt stöd. Scenkonst; teater, dans- och musikverksamhet, regional museiverksamhet, bild- och form, filmkulturell verksamhet, regional biblioteksverksamhet och läs- och litteraturfrämjande verksamhet, regional arkivverksamhet och hemslöjdsfrämjande verksamhet. Kulturplanen är ett levande dokument som under perioden kan komma att revideras eller kompletteras inför regionens årliga ansökan om statsbidrag.

Förslag till beslut

Regionala utvecklingsnämnden föreslår regionfullmäktige

Kulturplan för Region Jämtland Härjedalen 2019–2022 antas.

Expedieras till

Kulturrådet

Beslutsunderlag

- Tjänsteskrivelse Kulturplan för Region Jämtland Härjedalen 2019-2022
- Förslag till Kulturplan för Region Jämtland Härjedalen 2019-2022
- Sammanställning yttranden Kulturplan

22. Revidering av mål i Regionalt trafikförsörjningsprogram 2016-2020 (RUN/1082/2015)

Ärendebeskrivning

Det nu gällande trafikförsörjningsprogrammet antogs av regionfullmäktige 2016-04-11—12, §59. Programmet utarbetades under 2015, och mål för trafikens utveckling är satta för åren 2016, 2018 och 2020.

I kollektivtrafiklagen (SFS 2010:1065) 2 kap 8 § framgår att *Den regionala kollektivtrafikmyndigheten ska regelbundet i ett trafikförsörjningsprogram fastställa mål för den regionala kollektivtrafiken. Programmet ska vid behov uppdateras*.

Målen och utfallet för 2016 följdes upp vid regionala utvecklingsnämndens sammanträde i september 2017, § 126. Utifrån utfallet för såväl 2016 som 2017 föreslås att ett antal av målen i det regionala trafikförsörjningsprogrammet revideras. Anledning till att målen behöver revideras är flera. Mål om självfinansieringsgrad är satt innan den felaktiga fördelningen mellan Norrlandslänen upptäcktes, vilket innebär att självfinansieringsgraden är lägre än vad som angivits och antagits. Mål som är satta utifrån värden i kundbarometern KOLBAR har fått förändrade värden på grund av att mätmetoden har förändrats. Miljömålet formulerat som minskade nettoutsläpp av CO2 har med råge uppfyllts, tack vare att fordonen körs på HVO i större utsträckning än vad som tidigare antagits. Sedan mars 2018 har elbussar införts i tätortstrafiken.

Förslag till beslut

Regionala utvecklingsnämnden föreslår regionfullmäktige

Reviderat *Regionalt trafikförsörjningsprogram 2016-2020* antas.

Expedieras till

Länstrafiken i Jämtlands län AB

Beslutsunderlag

- Tjänsteskrivelse Revidering av mål i Regionalt trafikförsörjningsprogram 2016-2020
- PM Revidering av mål i Regionalt trafikförsörjningsprogram 2016-2020
- Regional trafikförsörjningsprogram 2016-2020 (med förslag till reviderade mål)

23. Ändringar i hanteringen av Norrlandsresans taxa (RUN/451/2018)

Ärendebeskrivning

Norrlandsresan är ett biljettsamarbete som omfattar den länsgränsöverskridande kollektivtrafiken i Norrbotten, Västerbotten, Jämtland och Västernorrland. Justering av taxan har hittills gjorts årligen. Den årliga justeringen har enligt myndighetsbeslut i alla fyra länen följt konsumentprisindex (KPI).

Utvecklingen av KPI har de senaste åren legat runt 1-2 %. Kostnadsutvecklingen i trafikavtalen följer en indexkorg som speglar kostnadsutvecklingen i den trafik som respektive avtal avser. Utvecklingen har de senaste åren varit 2-4 %. Detta får till följd att intäkterna för Norrlandsresan blir förhållandevis lägre och bidrar till en sjunkande kostnadstäckningsgrad.

De regionala kollektivtrafikmyndigheterna i Västernorrlands, Västerbottens,

Norrbottens och Jämtlands län vill därför att Norrlandsresans taxa räknas upp årligen med en indexkorg som bättre motsvarar kostnadsutvecklingen i trafiken och att prisjusteringarna görs samtidigt som den inomlänsliga taxan justeras, vid årsskiftet. Den indexkorg som ska användas är Arbetskraftsindex (AKI) 55 %, Konsumentprisindex (KPI) 10 %, Bränsleprisindex (PPI) 15 % och Prisindex för inhemsk tillgång (ITPI) 20 % med september 2018 som basmånad.

Förslag till beslut

Utskottet för infrastruktur föreslår regionala utvecklingsnämnden
Regionala utvecklingsnämnden föreslår regionfullmäktige

- Norrlandsresans taxa ska justeras vid årsskiftet med första justering 2020-01-01.
- Justering ska årligen utifrån indexkorgen AKI 55 %, KPI 10%, PPI 15 %, ITPI 20 %, med september 2018 som basmånad.
- Om indexkorgens utveckling blir negativ ska Norrlandsresans taxa inte justeras nedåt.
- Regionala kollektivtrafikmyndigheten ger Länstrafiken i Jämtlands län AB i uppdrag att årligen genomföra justeringen av Norrlandsresans taxa.

Expedieras till

Länstrafiken i Jämtlands län AB

Beslutsunderlag

- §33 Utskottet för infrastruktur Ändringar i hanteringen av Norrlandsresans taxa
- Ändringar i hanteringen av Norrlandsresans taxa

24. Biljettpris vid sjukersättning (ändringar i Länstrafikens taxa) (RUN/452/2018)

Ärendebeskrivning

Länstrafikens kort och biljetter beslutades av regionfullmäktige i februari 2016, § 22. Principen för rabatter är ålder.

Seniorkort som är ett mycket förmånligt färdbevis som alla som fyllt 65 år får köpa, kortet är personligt. Seniorkortet gäller för fritt antal resor i länet med Länstrafiken och Stadsbussarna i Östersunds tätort, undantaget tåg och Närtrafik. Kortet kostar för närvarande 305 kronor per månad och gäller i minst 12 månader.

Personer med sjukersättning (tidigare sjukpension) har under lång tid framfört önskemål om att få köpa seniorkort, av ekonomiska skäl. Länstrafiken i Jämtlands län har utrett frågan och föreslår att personer som uppbär sjukersättning till 100% ska få köpa seniorkort. För närvarande berör frågan ca 4500 personer. Länstrafiken i Jämtlands län utarbetar rutiner för att genomföra förändringen.

Förslag till beslut

Utskottet för infrastruktur föreslår regionala utvecklingsnämnden
Regionala utvecklingsnämnden föreslår regionfullmäktige

- Personer som uppbär sjukersättning till 100% ska kunna köpa årskort senior.
- Förändringen ska gälla från och med 2019-01-01.

Expedieras till
Länstrafiken i Jämtlands län AB

Beslutsunderlag
- §34 Utskottet för infrastruktur Biljettpris vid sjukersättning
- Biljettpris vid sjukersättning

25. Fastställande av Länstransportplan för Jämtlands län 2018-2029 (RUN/412/2017)

Ärendebeskrivning
Region Jämtland Härjedalen upprättade under år 2017 efter samråd med länets kommuner och näringslivet m fl ett förslag till länstransportplan för åren 2018 – 2029. Regionala utvecklingsnämndens utskott för infrastruktur beredde tillsammans med berörda tjänstemän förslaget till länstransportplan och regionfullmäktige antog förslaget i december 2017.

Regeringen fastställer de ekonomiska ramarna för transportinfrastrukturen, inklusive länsramarna.

Regeringen har nu fastställt de ekonomiska ramarna för länsplanerna för regional transportinfrastruktur för perioden 2018 – 2029 (rskr. 2016/17:101).

Region Jämtland Härjedalen kan nu utifrån den beslutade ekonomiska ramen (521 miljoner kronor) fastställa förslaget till Länstransportplan för Jämtlands län 2018 – 2029.

Länstransportplanen revideras vart fjärde år vilket kan komma att innebära förändringar i det beslutade förslaget vid nästa revidering (år 2022).

Förslag till beslut
Utskottet för infrastruktur förslår regionala utvecklingsnämnden
Regionala utvecklingsnämnden föreslår regionfullmäktige

Länstransportplan för Jämtlands län 2018 – 2029 fastställs.

Beslutsunderlag
- §35 Utskottet för infrastruktur Fastställande av länstransportplan
- Länstransportplan för Jämtlands län 2018-2029

26. Anmälan av delegationsbeslut

Delegeringsbeslut
- RUN/365:3/2018 Delegationsbeslut Företagsstöd Zero Parallax Technologies AB
- RUN/360:5/2018 Delegationsbeslut Företagsstöd Jämtlands Bryggeri AB
- RUN/32:7/2018 Delegationsbeslut fattade av chefer - Anställningar 20180816-20180912
- RUN/422:3/2018 Delegationsbeslut Företagsstöd Bidtech AB
- RUN/464:4/2018 Delegationsbeslut Omval av styrelsemedlemmar i Earlall
- RUN/332:3/2018 Delegationsbeslut Medfinansiering till projekt FoI-finansieringsnod för turism, sport och friluftsliv

- RUN/467:28/2018 Delegationsbeslut Arrangemangsbidrag för kulturskapare
- RUN/468:21/2018 Delegationsbeslut Produktionsbidrag för kulturskapare
- RUN/316:3/2018 Delegationsbeslut Företagsstöd Aloq AB

27. Anmälan av inkomna handlingar

Ärendet i korthet

- Protokoll: Regionens samverkansråd 2018-10-01
- Protokoll: Utskottet för infrastruktur 2018-08-31, 2018-09-28
- Protokoll: Arbetsutskottet 2018-09-04, 2018-09-11, 2018-10-02

Samtliga protokoll finns tillgängliga via https://meetingsplus.regionjh.se/.

Anmälningar

- RUN/443:1/2018 Fråga om sjukresor
- RUN/539:13/2017 Missiv Transitio: Engagemangsbesked per 2018-08-31
- RUN/539:14/2017 Engagemangsbesked 180831 Jämtland
- RUN/1157:29/2015 Protokoll styrgrupp Hbtq och normkritisk kompetens 2018-09-07
- RUN/442:1/2018 Uppdrag till statens kulturråd att förbereda satsning på att stärka kulturverksamheter i Sveriges glesaste landsbygder
- RUN/699:3/2017 Ändring av regleringsbrev för budgetåret 2018 avseende Tillväxtverket inom utgiftsområde 24 Näringsliv och utgiftsområde 19 Regional tillväxt
- RUN/678:7/2017 Villkorsbilaga till Beslut om RUL koordinator 2018-2020
- RUN/476:1/2018 Underrättelse om samråd - Ångbryggeriet 1 mfl, Östersunds kommun
- RUN/475:3/2018 Inbjudan till samråd - regionala effekter utbyggd flygledning på distans
- RUN/658:7/2017 Beslut Energi och klimatrådgivning 2018-2020
- RUN/107:42/2018 Styrelsesammanträde 2018-09-19 - Bilaga Delårsrapport 201808
- RUN/107:43/2018 Styrelsesammanträde 2018-09-19 - Bilaga Kontrollbalansräkning 2
- RUN/107:45/2018 Styrelsesammanträde 2018-09-19 - Bilaga 4 Taxor och priser 2019
- RUN/107:44/2018 Styrelsesammanträde 2018-09-19 - Bilaga VD rapport
- RUN/107:40/2018 Kallelse till Länstrafikens styrelsesammanträde 2018-09-19
- RUN/92:5/2018 Beslut om stöd - Projektnamn: Stolpe in för Stad och Land Mellersta Norrland
- RUN/466:1/2018 Samråd om revidering av Strömsunds kommuns avfallsplan för åren 2019 -2022
- RUN/608:6/2017 Beslut RUL 2018-2020 Jämtland Härjedalen
- RUN/478:1/2018 Underrättelse om samråd för Valla Centrum 11 mfl - Östersunds kommun
- RUN/539:15/2017 Anteckningar från ägarrådsmöte i AB Transitio 2019-09-13
- RUN/201:3/2018 Styrelseprotokoll nr 143 AB Transitio 2018-05-24

- RUN/75:3/2018 Minnesanteckning från RKM samråd 2018-09-24
- RUN/375:4/2018 Erbjudande: Tillväxtverket etablerar ett nätverk för regionala digitaliseringskoordinatorer
- RUN/539:16/2017 Nyhetsbrev nr 3 2018 - AB Transitio
- RUN/475:4/2018 Synpunkter från ACR ang. samråd - regionala effekter utbyggd flygledning på distans

1

Program för regionala utvecklingsnämnden den 16 oktober 2018

REGION JÄMTLAND HÄRJEDALEN

Sekretariatet
Emma Borg
Tfn: 063-14 76 47
E-post: emma.borg@regionjh.se

2018-10-02

43637

Program för regionala utvecklingsnämnden den 16 oktober 2018

Tid: **kl. 09.00 – 16.00 Öppet sammanträde**
kl. 13.45 – 14.00 Allmänhetens frågestund
Plats: **Sammanträdesrum Musslan, Östersunds sjukhus**

	Informationer:	
09.00	Länstrafiken	Per-David Wennberg
09.30	Paus	
10.00	Regionala utvecklingsnämndens uppföljning av projekt • UVAS	Bodil Englund
10.20	Regionala utvecklingsnämndens uppföljning 2018 - Minskad miljö- och klimatpåverkan	Marina Gregorsson
10.40	Socialt företagande	Coompanion
11.00	Företagsstöd 2018 Medfinansiering till projekt • Internationalisering Härjedalens Sveg Airport • LIFE Alpine Waters – Hållbar Turism i Åredalen	Martina Lundholm Juliana Gardahl Wettersten
11.20	Samarbete med Region Västernorrland om gemensam beställningscentral, central bedömningsfunktion och gemensam verksamhetsutveckling	Ruth Eriksson, Martin Rosén

11.40	Kulturplan för Region Jämtland Härjedalen 2019–2022	Ingrid Printz
12.00	Lunch	
13.00	Partigrupper	
13.45	Allmänhetens frågestund	
14.00	Förvaltningschefens rapport Information från regionens samverkansråd	Anders Byström
14.15	Beslutsärenden	

Offentligt sammanträde
Från och med regionala utvecklingsnämndens beslut den 3 februari 2015 är regionala utvecklingsnämndens möten delvis offentliga. Det betyder att medborgare, media och medarbetare är välkomna att lyssna på föredragningar i frågor där nämnden fattar beslut eller där beslut går vidare till regionfullmäktige.

Frågor från allmänheten
Frågan får inte avse myndighetsutövning mot enskild person. En fråga ska besvaras under det sammanträde som frågan ställts.

Frågor ska vara skriftliga och undertecknade av frågeställaren. Frågorna lämnas in minst en dag före sammanträdet och ska besvaras vid en särskilt angiven tidpunkt under sammanträdet.

Respektive ledamot eller parti ansvarar för att frågeställaren samt övriga partier i nämnden får skriftliga svar vid eller efter sammanträdet.

Nämndens presidium bestämmer hur frågestunden ska genomföras och bestämmer vilka förtroendevalda eller anställda som behöver kallas för att lämna upplysningar.

Åhörarna har i övrigt ingen yttranderätt under den del av sammanträdet som är offentligt.

8

Deltagande kurs/konferens förtroendevalda

RUN/1/2018

PRAKTISK INFO

Praktisk informasjon

Trøndelagsmøtet er en konferanse åpen for alle.

Dato

Trøndelagsmøtet 2019 blir arrangert 10. – 11. januar. Torsdag kveld blir det dekket til et trøndersk festbord i særklasse.

Sted

Scandic Hell, Stjørdal

PRISER:

Trøndelagsmøtet 2019 - med middag og overnatting - kr 5 450

Trøndelagsmøtet 2019 - med middag og uten overnatting - kr 4 550

Trøndelagsmøtet 2019 - uten middag og uten overnatting - kr 3 090

Trøndelagsmøtet 2019 dagpakke torsdag - kr 1 545

Trøndelagsmøtet 2019 dagpakke fredag - kr 1 545

MELD DEG PÅ

Påmeldingen er bindende.

Trøndelagsmøtet 2019

Scandic Hell 10. og 11. januar

Hvert år samler vi sentrale samfunnsaktører i Trøndelag – til Trøndelagsmøtet.

Siden 2010 har Trøndelagsmøtet vært en møteplass for cirka 400 personer; lokalpolitikere, fylkespolitikere, rikspolitikere, rådmenn, sentrale beslutningstakere fra næringslivet, kunnskapsmiljøene, offentlige virksomheter i Trøndelag og andre samfunnsaktører.

Snarveier

Trøndelagsmøtet på Facebook

“ Trøndelagsmøtet

BYGGET PÅ WORDPRESS AV SMART MEDIA · I SAMARBEID MED SKRYTHALS REKLAME

Subscribe | Past Issues | Tr

View this email in your browser

Norrbottens Handelskammare

Upptäck möjligheterna med "The New Silk Road" på Logistikdag Norr den 7 november

Logistikdag Norr startar redan den 7 november kl 14:00 då fullt fokus läggs på The New Silk Road, den nordliga angöringen mot Skandinavien från Asien och Kina. I och med starten i november 2017 har vi nu en nordlig järnvägsförbindelse mellan Xian i Kina och Kouvula i Finland. De stora aktörerna som DHL, Schenker, Kuehne + Nagel är engagerade i den transportlänk som med dubbeltur en gång i veckan binder samman norra Europa med Asien.

- *När kommer en förlängning fram till Narvik?*
- *Hur kommer godsflödet utvecklas då linjen korsar Scan Med korridoren i Haparanda?*
- *Hur kan mitt företag dra nytta av denna transportmöjlighet?*
- *Vad kommer det att kosta?*

Under eftermiddagen kommer dessa frågeställningar belysas. Dagen avslutas med mingelmiddag där du har unika möjligheter att möta ansvariga för

transporter från Kina, Kazakstan, Finland, Norge, EU, Sverige. Ett absolut toppmöte där praktisk information kommer att ges. En dag du absolut inte kan missa.

LOGISTIKDAG NORR 2018
När: Onsdag 7 november, kl. 14.00-18.00
Torsdag 8 november kl. 08.00-16.30
Var: Kulturens hus, Luleå

Mer information om programmet som uppdateras löpande finns här!

ARRANGÖRER

Norrbottens Handelskammare

BOTNISKA KORRIDOREN

SVERIGES BYGGINDUSTRIER

SAMVERKANSPARTNERS

Swedavia Airports

PORT OF LULEÅ HAMN SWEDEN

LULEÅ KOMMUN

PITEÅ PORT & HUB

WAGENBORG SHIPPING SWEDEN AB

TRANSATLANTIC CONTAINER

NORRBOTNIABANAN

iTid

NORTH SWEDEN

This email was sent to susanne.wallner@regionjh.se
why did I get this? unsubscribe from this list update subscription preferences
norrbottenshandelskammare · Kyrkogatan §3 · LULEÅ - · Sweden

MailChimp

Länsteatrarnas höstmöte 2018

Tema: Trendspaning & Efter valet
Västmanlands Teater Västerås den 7–9 november

Onsdag 7 november

11.00 – 11.30 Registrering i foajén

11.30 – 12.00 Soppservering (Caféscenen)

12.00 – 13.00 Välkomna! Och Soppteater: Nu när jag ändå är här (Caféscenen)
Åsa Kratz ordförande Länsteatrarna, Olof Walldén ordförande Västmanlands Teater och Niklas Hjulström teaterchef Västmanlands Teater hälsar välkomna följt av soppteater.

13.15 – 14.30 Information om Länsteatrarnas verksamhet och Medlemsmöte (Stora scen)
Styrelsen och kansliet presenterar sig och informerar. Titti Grahl, Länsteatrarnas kommunikatör presenterar sig och informerar. Länsteatrarnas medlemsmöte.

14.30 – 15.00 Fika med smörgås (Caféscenen)

15.00 – 16.30 Länsteatrarna och Folk och Kultur (Stora scen)
Länsteatrarnas relation till projektet Folk och Kultur. Diskussion om framtiden. Projektledare Linde Sjöstedt informerar.

18.00 - 20.00 Romeo och Julia (Lilla scen)

20.30 – 23.30 Middag

Torsdag 8 november Västmanlands Teater

8.00 – 10.30 Enskilda överläggningar
För förtroendevalda och tjänstemän.

10.30 Förmiddagsfika (Caféscenen)

10.30 – 12.00 Case study: ”Samarbeten – Västmanlands Teater och Cirkus Cirkör”
Hur ser olika samarbeten ut för en länsteater och externa aktörer? Niklas Hjulström och Dan Linder presenterar erfarenheten från att ha arbetat tillsammans med Cirkus Cirkör.

12.00 – 13.00 Lunch (Caféscenen)

13.00 – 14.30 Trendspaning – Konstnärlig spaning och länsteatrars repertoarer (Lilla scen)
Med vilka förutsättningar läggs repertoarerna hos länsteatrarna. Konstnärlig frihet i balans med sådant som drar publik.

14.30 – 15.00 Eftermiddagsfika med smörgås (Caféscenen)

15.00 – 16.30 Eftervalssnack om det uppkomna kulturpolitiska läget
Gästerna Björn Wiman, Kulturchef Dagens Nyheter, och Åsa Lindeborg, Kulturchef Aftonbladet, i ett samtal modererat av Gunilla Kindstrand.

16.30 – 18.00 Egen tid alternativt Informella möten

18.00 – 20.30 Den stora Branden (Stora scen)

21.00 – 23.00 Middag

Fredag 9 november Västmanlands Teater

9.00 – 10.00 Egen tid alternativt Informella möten

10.00 – 11:00 #Metoo och #TystnadTagning – ett år efter (Stora scen)
Gäster: Mikael Brännvall, vd Svensk Scenkonst & Mika Romanus, förbundsdirektör Teaterförbundet för Scen och Film.

11.00 – 12.00 Avslutning (Stora scen)
Gemensam rapportering från enskilda överläggningarna. Spanarna ger en sin spaning av höstmötet.

12.00 – 13.30 Lunch (Caféscenen)

Med reservation för förändringar

LÄNSTEATRARNA
Den nationella organisationen för regional scenkonst

NU NÄR JAG ÄNDÅ ÄR HÄR

Någon gång måste man sluta väja för den av sina tankar som man fruktar allra mest.

Möt den ofrivillige patienten som uppsöker en psykolog för att egentligen bara slippa genomföra en planerad resa, men blir kvar och tillsammans med henne utforskar orsakerna bakom sin ovilja.

På scen Tove Edfeldt, Lennart Hjulström
Manus Per Naroskin
Regi Niklas Hjulström
Dramaturg Jerker Beckman
Scenografi Sven Haraldsson
Ljud Fredrik Meyer
Kostym Gudrun Rösnes
Mask Anna Jensen Arktoft
Foto Petra Hellberg

LÄNSTEATRARNA
Den nationella organisationen för regional scenkonst

ROMEO OCH JULIA

En av våra mest älskade pjäser är fortfarande lika aktuell. Han förväntas slåss och dominera och hon förväntas underkasta sig. Romeo och Julia möts i sin längtan bort från en våldsam värld. Tillsammans tar de kampen för förändring och vägrar ge upp hoppet om ett annat liv. Men finns det en väg ut?

På scen Anders Larsson, Bodil Malmberg, Cicilia Sedvall, Måns Clausen, Mårten Svedberg, Nina Rudawski
Medverkande ungdomar Stina Sundlöf, Stina Harder, Erik Nordebrink Pihl, Ludvig Velander
Teaterlärare TinaMaria Ranaxe
Manus William Shakespeare
Översättning Göran O Eriksson
Regi och bearbetning Rebecka Cardoso
Dramaturg Patrik Franke
Scenografi och kostym Agnes Östergren
Ljusdesign Mira Svanberg
Kompositör och ljuddesign Safoura Safavi
Maskör Jessica Hedin
Foto Carl Thorborg

LÄNSTEATRARNA
Den nationella organisationen för regional scenkonst

DEN STORA BRANDEN

Just den dagen i slutet av juli vet ännu ingen om att den där lilla gnistan är början på en av vår tids största brandkatastrofer. Att värmen, blåsten och torkan ska ge elden en sådan ursinnig kraft att den ska förinta platser där människor växt upp, lekt och älskat. Den stora branden är fiktion men baseras på verkliga händelser och berättelser. En berättelse om vad som händer när katastrofen kommer. Om rädslan, förtvivlan och sorgen, men också om modet, beslutsamheten och tankarna som uppstår när allt ställs på sin spets. Om naturen och människan, om livet och döden och om en nästan osynlig skogsstig utanför Virsbo.

På scen Anders Larsson, Andreas Kullberg, Bodil Malmberg, Cicilia Sedvall, Jacob Ericksson, Mårten Svedberg, Måns Clausen, Nina Rudawski, Slaven Španović, Västerås Kammarkör
Dramatiker Jerker Beckman
Regi Niklas Hjulström
Musik Andreas Kullberg
Scenografi och kostym Julia Przedmojska
Ljusdesign Patrik Bogårdh
Maskör Cais-Marie Björnlod
Foto Markus Gårder

DIGITAL NÄTVERKSTRÄFF 6 NOVEMBER
TEMA: SMARTA LANDSBYGDER I FRAMKANT

DAGS FÖR NATIONELL TRÄFF
- med regionala mötesplatser

Temat för årets digitala nätverksträff är *Smarta landsbygder i framkant*. Ta chansen att vara med när vi knyter ihop landet med regionala diskussioner och digital inspiration. Totalt blir vi uppemot 1 000 deltagare på olika regionala mötesplatser i hela landet.

FÖRELÄSARNA

Aline Kärrbäck, svenska Landsbygdsnätverkets representant europeiska Landsbygdsnätverket grupp för Smart Villages, berättar om hur Europa mobiliserar för smarta landsbygder.

Lina Bjerke, forskare vid Internationella handelshögskolan i Jönköping, pratar om hur förnyelse är vägen till framgång.

Lars E Olsson, Näringsdepartementet, samordnar förberedelserna av framtida jordbruks- och landsbygdspolitik och berättar om var smörjmedlen finns framöver.

NÄR: 6 november klockan 12.30-16.00.

VAR: Frösö Park, Cronstads väg 2, Frösön.

ANMÄLAN

Klicka på länken för att komma till anmälan.

PROGRAM

Klicka på länken för att se hela programmet.

SÅ FUNKAR DET

Du som deltagare anmäler dig till någon av de regionala mötesplatserna. Där följer ni tillsammans det nationella programmet som är uppkopplat digitalt och diskuterar hur vi alla kan underlätta för fler smarta landsbygder.

VILKA ÄR VI?

Landsbygdsnätverket är en nationell plattform som engagerar Landsbygdssverige. Klicka på länken för att läsa mer om oss.

ALINE KÄRRBÄCK

Europa mobiliserar för smarta landsbygder

LINA BJERKE

Förnyelse är vägen till framgång

LARS E OLSSON

Var finns smörjmedlen efter 2020?

Länsstyrelsen Jämtlands län

Landsbygdsnätverket 2020 - samverkan för utveckling

EUROPEISKA UNIONEN Europeiska struktur- och investeringsfonderna

Prenumerera | Dela

Nyhetsbrev med senaste nytt. Problem att visa det? Se det i webbläsaren.

Tema - Framtidens logistik

Den 8 november arrangerar Handelskammaren Mittsverige tillsammans med samarbetspartners en dag med fokus på framtidens logistik och transporter. Under dagen inspireras vi av intressanta föreläsare och skapar möjligheter att se framtidens transportfordon. Logistikdag Mitt är ett utmärkt tillfälle att nätverka i en fantastisk miljö på Stadshuset i Sundsvall.

Datum: 8 November.

Plats: Sundsvalls Stadshus.

Tid: 10.00 - 16.00

Deltagaravgift:

Medlem i Handelskammaren 995kr ex moms.

Övriga 1195kr ex moms.

Inklusive förmiddagsfika, lunch och eftermiddagsfika

Varmt välkomna!

Urval av dagens talare:

Prenumerera Dela

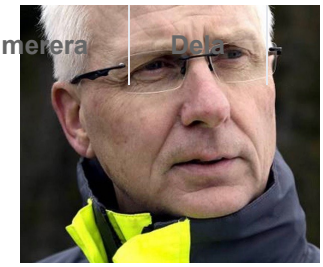

Mats Olofsson, Trafikverket

Talar om det nationella godstransportrådet och godsstrategin som tydliggör riktningen för hur gods-transportsystemet bör utvecklas och tar sikte på framtidens moderna godstransportsystem.

Maria Oscott, CLOSER Göteborg

Nu kraftsamlar Sverige för att sänka koldioxidutsläppen från godstrafiken - genom ett brett innovationsarbete fram till år 2030 där akademi, institut, industri och myndigheter samverkar.

Svein Aune, Trondheims hamn

Berättar om möjligheterna med frakt via Trondheim och samarbetet med Octowood som fraktar produkter via Trondheim till de Brittiska öarna.

Andra programpunkter under dagen:

- Skogslogistik med bland annat fjärrstyrda kranar
- Godsstudie Sverige och Norge
- Elvägar, hur ser framtiden ut?
- Självkörande fordon som en del av framtida logistiksystem

Intresserad att ställa ut?

Under Logistikdagen har ni möjlighet att köpa en monterplats på 2x2 meter där ni kan marknadsföra er verksamhet för våra besökare. Ta chansen och visa upp ditt företag/organisation för rätt målgrupp!

Pris: 5000kr ex moms.

Boka din biljett här!

Prenumerera Dela

Handelskammaren Mittsverige

Du får detta nyhetsbrev eftersom du är en kund till oss eller för att du har skrivit upp dig på vårt nyhetsbrev.
Skulle du vilja avsluta din prenumeration, klicka här.

9

Redovisning av aktuellt läge för regionala utvecklingsnämndens fattade beslut

RUN/11/2018

Sekretariatet
Emma Borg
Tfn: 063-14 76 47
E-post: emma.borg@regionjh.se

2018-09-26

RUN/11/2018

Redovisning av aktuellt läge för regionala utvecklingsnämndens fattade beslut

Ärendebeskrivning

Enligt regionala utvecklingsnämndens verksamhetsplan för 2018 ska aktuellt läge för nämndens fattade beslut redovisas två gånger per år; i mars och i oktober.

I bilagd redovisning, *Uppföljning av regionala utvecklingsnämndens fattade beslut*, finns en sammanställning av de beslut som leder till åtgärd och där förvaltningschef getts särskilda uppdrag. Ansökningar om företagsstöd, svar på remisser, informationsärenden och dylikt redovisas inte.

Förvaltningschefens förslag

Sammanställning av beslut fattade av regionala utvecklingsnämnden läggs till handlingarna.

I tjänsten

Anders Byström
Förvaltningschef

Mikael Ferm
Regionstabschef

Utdrag till

Organisation/person som protokollsutdrag och/eller yttrande ska skickas till.

REGION JÄMTLAND HÄRJEDALEN

Sekretariatet
Emma Borg
Tfn: 063-14 76 47
E-post: emma.borg@regionjh.se

2018-10-01

RUN/11/2018

Uppföljning av regionala utvecklingsnämndens fattade beslut

Här redovisas bara beslut som leder till åtgärd och där förvaltningschef eller utskott getts särskilda uppdrag, dvs ingen formalia, projekt- eller företagsstöd, yttrande på remisser eller informationsärenden.

Numrering	Beslut	Ansvarig	Uppföljning (hur, när)	Ärende	Hänvisning	Kommentar
RUN 2017-05-09 § 91	**Framtagande av kunskapssammanställning vid bearbetningskoncession vid Storsjön – uppdrag förvaltningschef** *Beslut* Förvaltningschef får i uppdrag att bevaka eventuell till Bergstaten inlämnande av bearbetningskoncession kopplat till effekt på Storsjöns vattenmiljö för att regionala utvecklingsförvaltningen i sådant fall i samråd med övriga kommuner och Länsstyrelsen gör en fördjupad kunskapssammanställning kring tänkbara effekter på Storsjöns vattenmiljö.	Förvaltningschef	När det blir aktuellt	RUN/323/2017	Protokollsutdrag	När det blir aktuellt
RUN 2017-06-13 § 107	**Uppdatering av regional bredbandsstrategi** *Beslut* 1. Godkänna uppdrag att ta fram en ny regional bredbandsstrategi som kan	Förvaltningschef Områdeschef infrastruktur och kommunikationer	~~Våren 2018~~ RUN jan 2019	RUN/321/2017	Protokollsutdrag Remissversion	Planen skickad på remiss – remisstid till 1 december 2018

Numrering	Beslut	Ansvarig	Uppföljning (hur, när)	Ärende	Hänvisning	Kommentar
	antas av regionfullmäktige senast under våren 2018. 2. Utöver en bredbandsstrategi ska en handlingsplan för bredbandsutbyggnaden tas fram i samverkan med Länsstyrelsen och kommunernas bredbandssamordnare.		RF feb 2019			
RUN 2017-09-05 § 131	**Revidering av Regional utvecklingsstrategi Jämtland Härjedalen 2014–2030** *Beslut* 1. Regionala utvecklingsstrategin 2014–2030 är fortsatt aktuell och ej i behov av revidering under 2017 - våren 2018. 2. Förvaltningschef får i uppdrag att under hösten 2017 föreslå regionala utvecklingsnämnden en konkretisering av vissa av de övergripande målen i strategin. Konkretiseringen ska utgöra en intern bilaga till den befintliga strategin.	Förvaltningschef	Hösten 2017	RUN/460/2017	Protokollsutdrag	Revidering av RUS aktualiserad under 2018, tidsplan för revideringen presenterades för AU 2018-05-04, § 28.
RUN 2018-05-15 § 74	**Avgiftsfri kollektivtrafik till ungdomar** *Beslut* 1. Regionala kollektivtrafikmyndigheten (RKM) ansöker om bidrag för avgiftsfri kollektivtrafik för ungdomar hos Trafikverket. 2. Kommunerna får ansöka om ersättning hos RKM. 3. Länstrafiken får i uppdrag att införa ett sommarlovskort som motsvarar det erbjudande om fri kollektivtrafik som regeringen avser och erbjuda det till	Förvaltningschef Områdeschef infrastruktur och kommunikationer Länstrafiken	Hösten 2018	RUN/235/2018	Protokollsutdrag Beslut Trafikverket	Bidrag har erhållits från Trafikverket. Länstrafiken införde ett sommarlovskort, vilket utfärdades till ungdomar i den kommun som saknar ungdomskort. Ett förslag till fördelning har tagits fram, grundat på antalet utställda ungdomskort/sommarlovskort i juli månad,

Numrering	Beslut	Ansvarig	Uppföljning (hur, när)	Ärende	Hänvisning	Kommentar
	kommuner som inte har ungdomskort. 4. Beslutet gäller under förutsättning att regeringens förslag till fri kollektivtrafik för ungdomar under sommarlov vinner laga kraft.					kommunerna ska godkänna förslaget.
RUN 2018-05-15 § 86 (RF 2018-06-20 § 95)	**Samarbetsavtal mellan Östersunds kommun och Region Jämtland Härjedalen avseende Stiftelsen Jamtli 2019** *Beslut* 1. Samarbetsavtal mellan Östersunds kommun och Region Jämtland Härjedalen avseende Stiftelsen Jamtli 2019 antas. 2. Förslag till nytt samarbetsavtal mellan Östersunds kommun och Region Jämtland Härjedalen avseende Stiftelsen Jamtli för år 2020–2022 tas fram i samverkan med Östersunds kommun.	Förvaltningschef Områdeschef Kultur	Våren 2019	RUN/459/2017	Protokollsutdrag RF	
RUN 2018-06-12 § 106	**Regionalt skogsprogram** *Beslut* 1. Torsta AB får i uppdrag att i samverkan med Länsstyrelsen Jämtlands län ta fram Regionalt skogsprogram. 2. Uppdraget utförs som en del i det befintliga landsbygdsutvecklingsuppdrag som Torsta AB har för Region Jämtland Härjedalen. 3. Till arbetet ska regionala utvecklingsnämnden utse en styrgrupp på 5 till 7 personer som leds av	Förvaltningschef Torsta AB	RUN 2018-10-16	RUN/91/2017	Protokollsutdrag	Skogsstyrelsen har av regeringen fått i uppdrag att fördela medel till regionala insatser som stödjer det nationella skogsprogrammets vision och målen för de fem fokusområdena i skogsprogrammets strategi. Stödmottagare av medel ska utveckla och

Numrering	Beslut	Ansvarig	Uppföljning (hur, när)	Ärende	Hänvisning	Kommentar
	representant för Region Jämtland Härjedalen. I styrgruppen skall ingå representanter från skogsnäringen samt från Länsstyrelsen i Jämtlands län och Skogsstyrelsen regionalt. Vid behov förstärks gruppen med andra intressenter eller kompetenser. Regionala utvecklingsnämnden tillsätter styrgruppen, vars roll är att agera som projektledning i arbetet med förslaget till den regionala skogsstrategin. Det är styrgruppens ansvar att säkerställa att intentionen med den öppna demokratiska processen genomsyrar arbetsformen i projektet.					genomföra ett regionalt skogsprogram eller en regional skogsstrategi som bidrar till genomförandet av det nationella skogsprogrammets vision och mål. Stödmottagare ska i första hand vara länsstyrelserna. Dialog med länsstyrelsen pågår – ärendet återkommer till nämndens sammanträde i oktober.
RUN 2018-08-29 § 123	**Remiss: EU-kommissionens förslag COM (2018) 372-375, 382, 390 och 471-473** *Beslut* Beslut om svar på remiss av EU-kommissionens förslag avseende COM (2018) 372-375, 382, 390 och 471-473 delegeras till regionala utvecklingsnämndens arbetsutskott.		AU september	RUN/384/2018	Protokollsutdrag RUN AU 2018-09-11 Protokollsutdrag AU Antaget remissvar	

10

Regionala utvecklingsnämndens uppföljning 2018 - Minskad miljö- och klimatpåverkan

RUN/82/2018

Välfärd, klimat och kompetens
Marina Gregorsson
Tfn: 063146619
E-post: marina.gregorsson@regionjh.se

2018-10-09

RUN/82/2018

Regionala utvecklingsnämndens uppföljning 2018 - Minskad miljö- och klimatpåverkan

Ärendebeskrivning

Enligt regionala utvecklingsnämndens verksamhetsplan för 2018 ska arbetet för minskad miljö- och klimatpåverkan följas upp vid nämndens sammanträde i oktober.

Uppföljningen utgår från de mål som enligt regionala utvecklingsnämndens verksamhetsplan finns för verksamheten, och redogör för måluppfyllelse samt planerade åtgärder för att nå målen.

Regionala utvecklingsnämndens arbete för en minskad miljö- och klimatpåverkan styrs också av särskilda uppdrag från länets kommuner enligt tecknad överenskommelse samt av de villkor regeringen beslutat om gällande riksdagens fördelade anslag inom utgiftsområde 1 Rikets styrelse, 19 Regional tillväxt och 22 Kommunikationer. Även dessa kommenteras i uppföljningen.

Förvaltningschefens förslag

Uppföljningen av arbetet för minskad miljö- och klimatpåverkan läggs till handlingarna

I tjänsten

Anders Byström
Förvaltningschef

Marina Gregorsson
Områdeschef Välfärd, klimat och kompetens

Utdrag till

Organisation/person som protokollsutdrag och/eller yttrande ska skickas till.

Marina Gregorsson
Regional utveckling
Område Välfärd, klimat och kompetens
Tfn: 063-14 66 19, 070-718 91 88
E-post: marina.gregorsson@regionjh.se

Datum: 2018-10-05
Dnr: RUN/82/2018

REGIONALA UTVECKLINGSNÄMNDENS UPPFÖLJNING 2018 - MINSKAD MILJÖ- OCH KLIMATPÅVERKAN

Mål för det arbetet med minskad miljö- och klimatpåverkan

I den här rapporteringen redovisas måluppfyllelsen för fullmäktiges mål

- Fullmäktiges samhällsmål
  - Fossilbränslefri region år 2030

Arbetet har även följande mål, fokusområden och uppdrag att förhålla sig till

- Villkorsbeslut 2018
  - Handlingsplan för att integrera och stärka miljö- och klimatperspektiven i det regionala tillväxtarbetet
- Kommunala uppdrag
  - Regionalt energikontor, miljöstrategisk samverkan, fossilbränslefritt län, energiomställning för tillväxt

Måluppfyllelse

Fullmäktiges strategiska samhällsmål

- Fossilbränslefri region 2030

Framgångsfaktorer

- Verka för omställning till fossilbränslefria transporter
- Verka för energieffektivitet inom byggande och boende
- Verka för ökad produktion av förnybar energi
- De åtgärder som initierats för att minska klimatpåverkan från resor och transporter ska ha fortsatt kontinuitet
- Resfria möten skapar tidseffektivitet och minskar transportutsläppen
- Vid inköp, inklusive upphandling, ska miljökrav ställas där så är relevant

Indikatorer	Mål 2018	Måluppfyllnad
160 st. publika laddstationer, varav 40 st. snabbladdstationer i regionen	Samma som indikator	100 laddstationer varav 21 snabbladdare. Målet kommer inte att nås under 2018.
CO2 utsläpp i den allmänna kollektivtrafiken ska vara högst 0,65 kg per km		Utsläppen mäts på helår
Leveranserna av fossila bränslen, alla kategorier, är mindre än 70 % av 1990-års oljeleverans	Samma som indikator	Leveranserna av fossila bränslen (bensin, diesel, eldningsolja) har minskat med 28% från 1990 till 2017 och ligger således på 72% av 1990 års nivå.
Verka för att besparingspotential om 20 % i det kommunala fastighetsbeståndet uppnås inom respektive kommun, basår 1990	Mål från Fastighetsnätverk: Kommunerna tar fram beslutsunderlag för energirenovering motsvarande ca 550 kWh/kn. (Projektet fastighetnätverk förlängt tom. 20190331.)	Arbete inom projekten fastighetsnätverk och BUILD2LC. Flera kommuner har tagit fram underlag enligt mål, men alla kommuner har inte deltagit aktivt i projektet (många har haft utmaningar med tillsättning av tjänster) Vi har därför inte uppgifter från alla kommuner.
0,5 m2 solcell per invånare är installerat år 2018	Samma som indikator	46450 m2 installerad yta solceller, 0,4 m2 solceller per invånare
Kommunernas fastighetsansvariga får ökade kunskaper, inspiration samt stöd för att uppnå den egna kommunens uppsatta energioch	Mål från Build2LC och Fastighetsnätverk: Arrangera nätverksträffar för fastighets- o energiansvariga, minst 2/år.	Målen för projekten Fastighetsnätverk och Build2LC kommer att nås. (Not. Förslaget för nätverkets fortsatta fortlevnad är att en

klimatmål för de egna fastighetsbestånden	Ta fram förslag för nätverkets fortlevnad efter projektet slut.	samordningstjänst finansieras av kommunerna gemensamt. Detta är dock inte beslutat.)
Koldioxidutsläppen ska minska med 14 % jämfört med år 2016		Regionala utvecklingsförvaltningens resor år 2015 orsakade ett koldioxidutsläpp av ca 269 ton Regionala utvecklingsförvaltningens resor år 2017 orsakade ett koldioxidutsläpp av ca 207 ton (12% av organisationens totala utsläpp från resor och transporter) Andelen resor med tåg till och från Stockholm (med Sthlm som slutdestination) har ökat från 12 % år 2015 till 19 % år 2017.
Distansdeltagande är möjligt vid samtliga RUNs utskotts-/AUmöten 2018		AU har haft åtta sammanträden hittills i år, och vi har varit i regionens lokaler vid samtliga tillfällen, dvs. det har varit möjligt att delta på distans vid samtliga sammanträden. Det har nyttjats av en ledamot vid tre tillfällen; i maj (halvdagssammanträde), i september (extrainsatt sammanträde som varade ca. 30 minuter) och i oktober. Ledamoten bor i Åre kommun, och åker vanligtvis egen bil till och från sammanträdena. Utskottet för infrastruktur har haft fem sammanträden hittills i år, varav tre i regionens lokaler då det varit möjligt att delta på distans. Vid två möten har det inte varit möjligt: ett i samband med en tvådagars studieresa till Trondheim, och ett där mötet hölls i Länstrafikens lokaler. Deltagande på distans har nyttjats av en ledamot vid ett tillfälle. Ledamoten bor i Bergs kommun och åker vanligtvis

		egen bil till och från sammanträdena.
Andelen ekologiska råvaror inom våra folkhögskolor ska vara 30 % av det totala livsmedelsinköpen		Ekologiska livsmedel Birka: 31,7% (2017) Bäckedal 25,2 % (2017)

Villkorsbeslut 2018

- Handlingsplan för att integrera och stärka miljö- och klimatperspektiven i det regionala tillväxtarbetet

Under året har näringsdepartementet gett regionalt tillväxtansvariga möjligheten att revidera framarbetad handlingsplan. I den arbetsgrupp som tillsatts för detta arbete gjordes bedömningen att handlingsplanen inte behöver revideras, vilket också meddelades till Tillväxtverket i augusti månad. Uppföljning av handlingsplanen sker i redovisningen av Region Jämtland Härjedalens villkorsbeslut.

Kommunala uppdrag

- Regionalt energikontor, miljöstrategisk samverkan, fossilbränslefritt län, energiomställning för tillväxt

Energikontorets främsta syfte är att främja energieffektivitet och förnybara energikällor på lokal och regional nivå. Verksamheten riktar sig främst till: Kommuner, Kommunala bolag, Offentliga aktörer, Organisationer, Företag, Föreningar och Hushåll. Bidrag till regionala energikontor regleras i förordning (2016:385).

Nedan redovisas Energikontorets nuvarande projektportfölj:

Hållbara transporter
Transportsektorns omställning till att bli fossilbränslefri är Jämtlands läns största utmaning. Senare år har detta arbetsområde blivit en tydlig del inom regionens arbete för minskad miljö- och klimatpåverkan.

Stolpe in Stad Land (SiSL), regional/Norrlandssatsning
Det övergripande målet är att skapa förbättrade förutsättningar för laddbara bilar vilket i sin tur gör att fler små och medelstora företag i Mellersta Norrland kan dra nytta av elbilsutvecklingen genom; effektivare transporter, locka kunder genom att erbjuda laddning eller sälja laddrelaterade tjänster. SiSL möter tre stora behov för att skapa goda förutsättningar för ett fungerande regionövergripande transportsystem som är energieffektivt och samtidigt mindre beroende av fossila bränslen:

1) Utbyggnaden av en fullgod infrastruktur av snabbladdare längs våra viktigaste transportstråk för att möjliggöra längre resor med elfordon.
2) Underlätta och skapa möjligheter för laddning av elbil vid bostäder, arbetsplatser och besöksmål.
3) Brist på kunskap om elfordon, myter och attityder till möjligheterna att använda elfordon i våra glest bebyggda län och kallt klimat. För att förändra inställningen till elbilar finns ett behov av att jobba med normer kring bilar.

Solelbilar, regional satsning
Ett projekt där Region Jämtland Härjedalen, länets näringsliv och andra aktörer gemensamt arbetar för att öka installationer av laddstationer, solceller och antalet laddbara bilar i länet.

Hållbart byggande
Inom hållbart byggande genomförs projekt på såväl internationell nivå såsom lokal nivå utifrån identifierade behov hos länets kommuner.

Samordningsnätverk för fastighetsansvariga, regional satsning

Projektets huvudsakliga syfte är att underlätta samarbete mellan kommunernas fastighetsansvariga gällande energifrågor och därigenom effektivisera och minska kommunernas energianvändning. Projektet ska med befintliga planer hos deltagande kommuner fungera som ett stöd i respektive kommuns process för att uppnå de mål som är satta. Genom att samordna gemensamma behov och genom att lära av varandras erfarenheter kan kommunerna stärka varandra. Vidare ska projektet också erbjuda inspiration och kunskapsstöd i frågeställningar som är specifika för kommunala förvaltningar. Projektet ska innan projektslut också ta fram en plan för hur nätverket kan fortleva efter projektets slut.

Energieffektivisering VA, regional satsning
Nätverkets huvudinriktning är att öka kunskapen om energieffektivisering inom VA-verksamhet, samt att åtgärder inom energieffektivisering genomförs. Nätverkets aktiviteter kommer att vara inriktade på kunskapshöjande insatser, inventering av egen verksamhet, prioritering och genomförande av åtgärder. Projektmålet är att arbeta strategiskt med energieffektivisering i VA-verksamhet och ha fokus på optimal drift och långsiktighet. Alla åtta kommuner deltar i projektet.

Informationscentrum för hållbart byggande, nationell satsning
Energikontoren är partner i Informationscentrum för hållbart byggande. Vår roll i arbetet kommer att vara att insamling av information och material samt spridning av kunskap

Build2LC
Projektet syftar till att stimulera till ökad energieffektivitet i byggnader via inspiration, kunskapsutbyte och goda exempel. Det riktar sig till fastighetschefer, fastighetsansvariga och de som arbetar med energi i fastigheter på fastighetsbolag, kommuner eller annan offentlig organisation i länet.

Energieffektiva företag
Vi driver flera projekt som riktar sig till energieffektivisering i företag, det finns idag inget mål i regionala utvecklingsnämndens verksamhetsplan som fångar upp det arbetet. Olika stöd till företag ges inom projekten; kompetensutveckling, företagsbesök, coachning i energi- och klimatfrågor, hjälp att söka ekonomiska stöd för energiarbete såsom energikartläggningsstöd, stöd för miljöstudier, klimatinvesteringsstöd och stöd sökta ut landsbygdsprogrammet för energiåtgärder. Vi följer också upp energianvändning i företag.

Regionala Noder fas 2, nationell satsning
Små och medelstora företag som har en energianvändning över 300 000 kilowattimmar (kWh) har fått stöd i syfte att arbeta systematiskt och strukturerat med att effektivisera sin energianvändning. De regionala noderna (Energikontoret) ska ha en fördjupad kontakt med minst 20 % av målgruppen inom respektive län.

Energieffektiviseringsnätverk, nationell satsning
Syftet är att få näringslivet, specifikt små och medelstora företag, att energieffektivisera sin verksamhet och därmed även bli mer konkurrenskraftiga på marknaden. Målet med att upprätta nätverk är att underlätta för företagen att arbeta systematiskt och strukturerat med energieffektivisering och därigenom uppnå effektivare industriell energianvändning. En modell för nätverk är innehållsmässigt ett steg på vägen för företag att uppfylla kraven i ISO 50 001 . Detta för att underlätta för företag att senare kunna ta steget fullt ut att införa ett certifierat energiledningssystem. Projektmålet är att finansiera 40 nätverk under perioden med minst 15 % energieffektivisering under den tid nätverken löper (4 år/nätverk)

Coach energi och klimat (CEK), nationell satsning

CEK är en nationell satsning särskilt riktad till små och medelstora företag med en energianvändning under 300 000 kilowattimmar (kWh). I programmet, som är kostnadsfritt för deltagarna, kombineras enskild coachning med gruppföreläsningar och erfarenhetsutbyten mellan företag. Genom att delta får företag hjälp med att sänka energikostnader, förbättra lönsamheten och minska klimatpåverkan.

Övriga:
Energikontoret har utöver genomförandeprojekt också uppdrag inom samordning och informationsspridning. Beställare av uppdragen är såväl nationella myndigheter såsom länets kommuner.

Regional utvecklingsledare, nationell satsning
Innebär ett samordningsansvar för länets kommunala energi- och klimatrådgivare (EKR). Ansvarar för en regional introduktion av nya EKR samt genomförande av minst två nätverksträffar per år för kompetensutveckling och erfarenhetsutbyte. Planering och arbete kring EKR:s aktiviteter ska samordnas utifrån en regional målgruppsprofil samt rådgivarnas egna aktivitetsplaner. Verka för att EKR är engagerade i energikontorets övriga projektverksamhet där samordningsvinster finns. Energikontoret i Region Jämtland Härjedalen har även uppdraget att vara nationell samordnare för landets alla regionala utvecklingsledare i nära dialog med Energimyndigheten.

Energi- och klimatrådgivning, lokal satsning
Region Jämtland Härjedalen samordnar, på uppdrag av kommunerna, kommunal energi- och klimatrådgivning för sex av länets kommuner. Energi- och klimatrådgivarna hjälper dig med tips och råd om hur du kan påverka din energianvändning och hur du ska göra för att påverka miljön så lite som möjligt. De ger opartiska råd och hjälper dig hitta den bästa tekniska lösningen som passar dina, ditt företag eller sin organisations förutsättningar.

Horizon2020, nationell satsning
Att öka kunskapen bland offentliga aktörer i Jämtlands län om energi- och transportprioriteringar inom programmet Horisont 2020. Offentliga aktörer i länet har genom energikontorets stöd god kunskap om prioriteringar i utlysningar för energiutmaningen i Horisont 2020 i syfte att skapa förutsättningar att delta i ansökningar.

OBS! Målet om en fossilbränslefri region 2030 kommer med dagens takt inte att nås!
Åtgärder om målen inte ser ut att uppfyllas
Saker som påverkar

- Mer resurser behövs för att kommunicera klimatfrågan och åtgärder som krävs av alla samhällssektorer.
- Tydliga politiska riktlinjer för att tillväxtmedel som delas ut ska bidra till målet om en fossilbränslefri region 2030.
- Fortsätta arbeta aktivt för en ökad infrastruktur och övergång till fossilfria drivmedel.
- Fortsätta och utöka samarbete med övriga län (Sverige och Norge) för att öka produktion av förnybara drivmedel för de områden där el inte kan ersätta fossila bränslen.
- Bredare och ett mer kraftfullt samarbete mellan regionens alla områden för att öka kompetensen och tydliggöra allas ansvar för målet om en fossilbränslefri region 2030.
- Tydliga politiska riktlinjer och styrning så att Region Jämtland Härjedalen som organisation och dess anställda agerar förebild.
- Tjänsteresor -antalet flygresor ökar. Policyefterlevnaden behöver öka i organisationen.

11

Uppföljning av regional verksamhet som bedrivs i företag

RUN/79/2018

§65

Uppföljning av regional verksamhet som bedrivs i företag (RUN/79/2018)

Sammanfattning

Regionstyrelsen har uppsiktsplikt över den verksamhet som bedrivs i bolagsform. Enligt kommunallagens 6 kapitel § 9 ska regionstyrelsen i årliga beslut för varje hel- och delägt bolag pröva om den verksamhet som bolaget bedrivit under föregående kalenderår varit förenlig med det fastställda kommunala ändamålet och utförts inom ramen för de kommunala befogenheterna.

Regionala utvecklingsnämnden har enligt sitt reglemente i uppdrag att bevaka och tillvarata Region Jämtland Härjedalens intresse vid bolags- och föreningsstämmor i följande företag: Almi Företagspartner Mitt AB, Peak Region AB, Vattenbrukscentrum Norr AB, Naboer AB, Torsta AB, Länstrafiken i Jämtlands län AB, Norrtåg AB och Transitio AB.

Regionala utvecklingsnämnden tar fram underlag till regionstyrelsens uppsiktsplikt för ovanstående bolag. Innan regionstyrelsen ska utöva sin uppsiktsplikt så informerar regionala utvecklingsnämnden om hur verksamheten inom dessa bolag har bedrivits.

Redovisning finns i *PM Uppföljning av regional verksamhet som bedrivs i företag*, daterad 2018-09-25.

Förslag till beslut

Arbetsutskottet föreslår regionala utvecklingsnämnden

Regionala utvecklingsnämndens uppföljning av regional verksamhet som bedrivs i företag överlämnas till regionstyrelsen.

Beslut

Arbetsutskottet föreslår regionala utvecklingsnämnden

Regionala utvecklingsnämndens uppföljning av regional verksamhet som bedrivs i företag överlämnas till regionstyrelsen.

Expedieras till

Regionstyrelsen

Beslutsunderlag

- Tjänsteskrivelse Uppföljning av regional verksamhet som bedrivs i företag
- PM Uppföljning av regional verksamhet som bedrivs i företag

Ruth Eriksson
ruth.eriksson@regionjh.se
063-146561

Datum
2018-09-25
RUN/79/2018

PM Uppföljning av regional verksamhet som bedrivs i företag

Allmänt

Regionala utvecklingsnämnden har enligt sitt reglemente i uppdrag att bevaka och tillvarata Region Jämtland Härjedalens intresse vid bolags- och föreningsstämmor i följande företag: Almi Företagspartner Mitt AB, Peak Region AB, Vattenbrukscentrum Norr AB, Naboer AB, Torsta AB, Länstrafiken i Jämtlands län AB, Norrtåg AB och Transitio AB.

Regionala utvecklingsnämnden tar fram underlag till regionstyrelsens uppsiktsplikt för ovanstående bolag. Innan regionstyrelsen ska utöva sin uppsiktsplikt så informerar regionala utvecklingsnämnden om hur verksamheten inom dessa bolag har bedrivits.

I nedanstående information rörande helägda och delägda bolag redovisas de senaste ekonomiska uppgifterna delårsbokslut eller tertialboksalut.

Länstrafiken i Jämtlands län AB

Länstrafiken ägs till 100 % av Region Jämtland Härjedalen.

Varför är vi ägare av bolaget

Region Jämtland Härjedalen är ensam ägare av bolaget sedan 2012, då en ny lag (SFS 2010:1065) om hur kollektivtrafiken i ett län ska organiseras började gälla. Lagen anger att det ska finnas en regional kollektivtrafikmyndighet (RKM) i varje region/landsting. Den operativa verksamheten kan organiseras i ett bolag.

Vad gör bolaget

Länstrafikbolagets uppdrag är att operativt svara för de uppgifter som krävs för att upprätthålla en allmän kollektivtrafik i länet och till angränsande län. Det innebär upphandling, avtalsuppföljning, framtagning av tidtabeller, hantering av biljettintäkter, biljettmaskiner, hållplatser, marknadsföring, statistik, m m.

Hur går det i verksamheten

Trafikutbudet och resandet är stabilt.

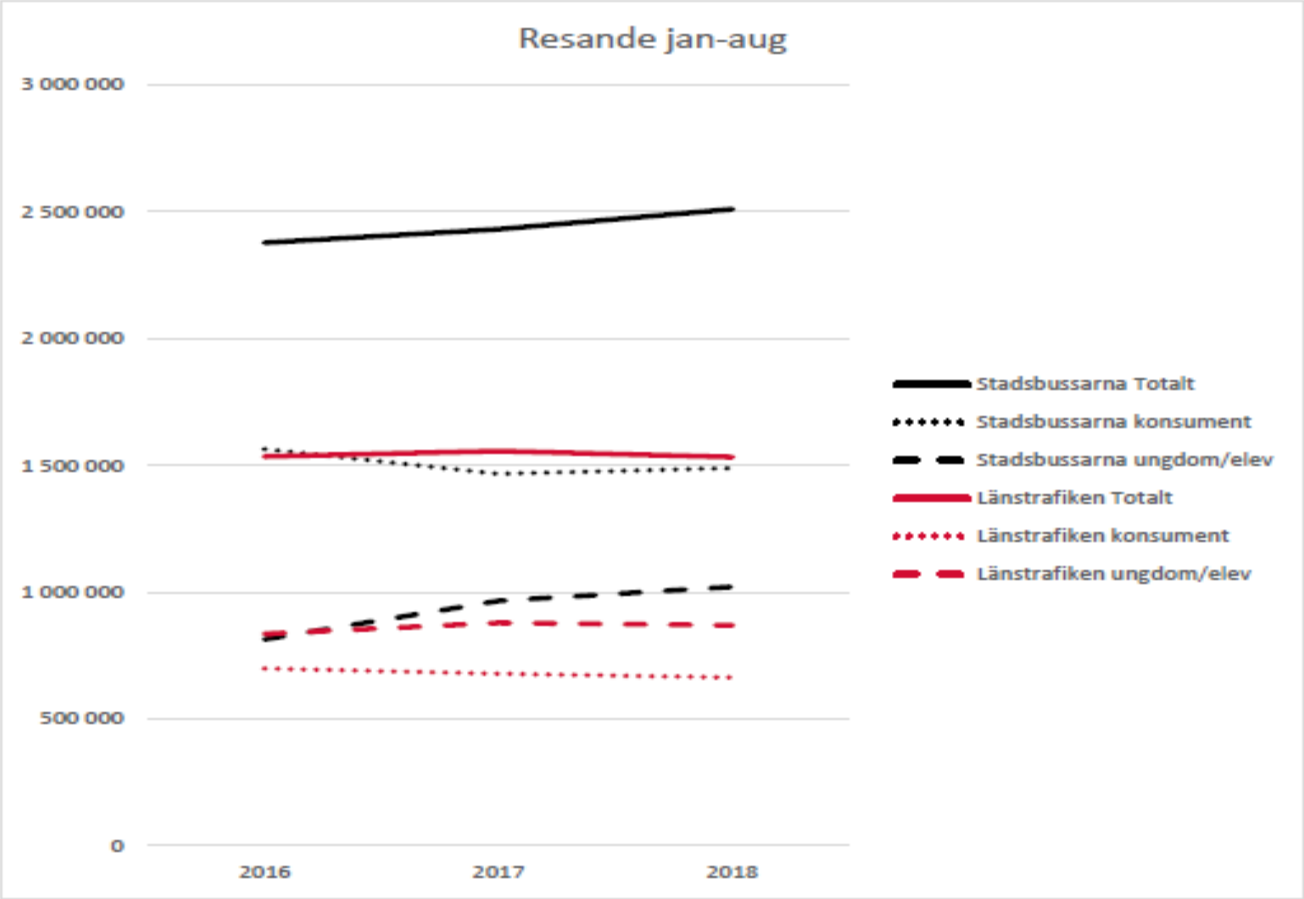

Sedan hösten 2015 har alla kommuner utom Strömsund infört ungdomskort för alla 6-19 åringar. Det förklarar den kraftiga resandeökningen med elev/ungdomskort från 2016 och att konsumentresorna har minskat vid samma tidpunkt. Ungdomskorten är även giltiga i Norrtågstrafiken. Statens bidrag till avgiftsfri kollektivtrafik under sommarlov har inneburit att även Strömsunds kommun har köpt ungdomskort (sommarlovskort) till sina ungdomar i år. Totalt erhöll länets kommuner 4 524 000 kr.

Resande i Länstrafiken uppgår till ca 1 533 000 och i tätortstrafiken i Östersund till ca 2 511 000 t o m augusti 2018. Det är en ökning i tätortstrafiken med ca 80 000 resor jämfört med 2017, i Länstrafiken har resandet minskat med ca 20 000 jämfört med 2017.

Biljettintäkterna sjunker och är lägre än budgeterat för konsumentresor men högre än budgeterat för elevkort. På totalen är intäkterna högre än budgeterat.

Trafikkostnaden ökar mer än budgeterat. Det beror främst på att bränsleprisindexet (PPI) har ökat kraftigt under året. Förstärkningskostnaden ligger något under budget. Det beror bl a på fördyringar i samband med stora vägarbeten.

Under våren 2018 har en ny upphandling genomförts för Regionbusstrafik 2019, Jämtlands län, detta då den tidigare genomförda upphandlingen överklagades och förvaltningsrätten fann att den måste göras om. Styrelsen har tilldelat Trönderbilene AS kontraktet. Trafikstart sker i augusti 2019. Avtalet är 10 årigt, avtalspriset är 124 Mkr /år och berör 67 linjer i Berg, Bräcke, Härjedalen, Krokom Strömsund och Östersund. Även denna upphandling har överklagats till förvaltningsrätten. Varför avtal inte har kunna tecknas.

Hur går det ekonomiskt

För 2017 visade Länstrafiken i Jämtlands län AB ett underskott på 10,2 mkr. Det berodde till största delen på underskott och avvecklingskostnad för Bussgods, vidare fanns en felaktig fördelning av biljettintäkter från Norrlandsresan och en kraftigare utveckling av index i trafikavtalen än vad som

kunde förutses i budgeten. Bolaget har inte förutsättningar att av egen kraft återställa ett så stort underskott. Region Jämtland Härjedalen tillsköt 8 mkr i en kapitaltäckningsgaranti, vidare har bolaget erhållit ett kapitaltillskott om 1,7 mkr. Aktiekapitalet är återställt, en kontrollstämma har hållits i september.

Avvecklingskostnaderna för Bussgods är ca 1,4 mkr lägre än den budgeterade kostnaden. Det är kostnad för hyror, godsombud och uppsägningslöner som har reducerats.

Delårsbokslutet januari - augusti 2018 visar på ett överskott på 1,2 mkr i förhållande till budget. Årsprognosen bedöms till ett 0-resultat.

Norrtåg AB

Norrtåg AB ägs till 25 % av Region Jämtland Härjedalen, övriga delägare är Kommunalförbundet Norrbottens läns kollektivtrafikmyndighet och Kommunalförbundet kollektivtrafikmyndigheten i Västernorrlandslän, och Länstrafiken i Västerbotten AB, 25 % vardera.

Varför är vi delägare av bolaget

Region Jämtland Härjedalen har uppdragit åt bolaget att bedriva persontågtrafik på dagtid i respektive län samt mellan länen och angränsade län enligt överenskommelse med staten/Trafikverket.

Vad gör bolaget

I samverkan med ägarna ska bolaget planera, upphandla och samordna persontrafik med hög kundtillfredsställelse. Arbetet ska ske i enlighet med avtalet med Trafikverket om utveckling av regiontågtrafiken i länen.
Trafik för arbetspendling är viktigt att tillgodose. I augusti 2016 tillträdde en ny operatör, Svenska Tågkompaniet AB.

Hur går det i verksamheten

Jämtlands län fick trafik i planerad omfattning i december 2012. Tågresor är snabbare och bekvämare och möjliggör arbets- och studiependling över längre avstånd än motsvarande resor med buss. Mittlinjen Sundsvall-Östersund-Storlien-Trondheim har ett bra resande, bra turtäthet och hög regularitet och punktlighet som bidrar till en positiv utveckling.
Vintern 2018 innebar många störningar i trafiken, något som gav negativ effekt i form av minskat resande, inställda turer och sämre punktlighet.

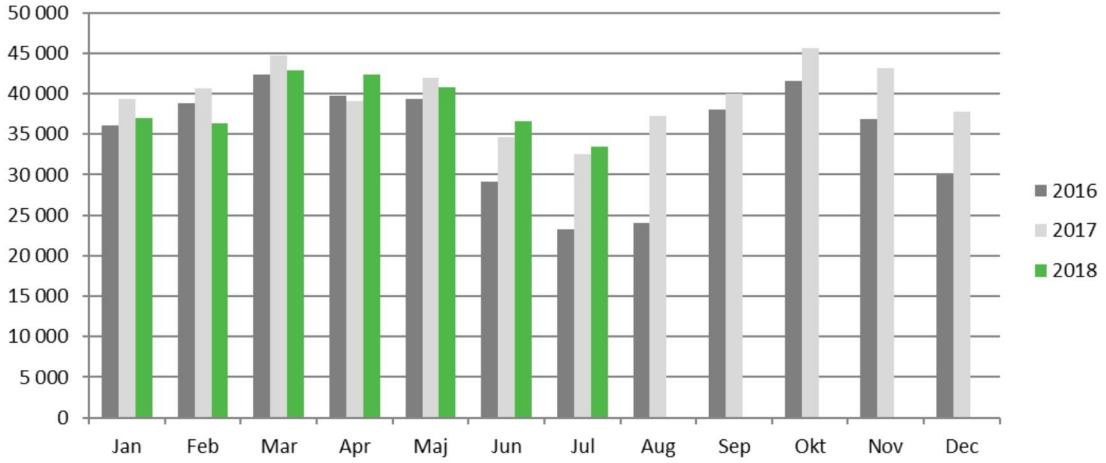

Erfarenheterna från vintern har inneburit att Norrtåg tagit fram en *Genomförandeplan för vinter – 101 punkter*.
Planen omfattar bl a

- Förbättrat banunderhåll, Trafikverket har ansvaret
- Förtydligande om ansvarsförhållanden mellan operatör och Norrtåg AB
- Förbättringar på fordonen

Norrtåg har erhållit 3 ytterligare fordon från Transitio AB. Fordonen kommer i trafik under 2019. De kommer att användas för nystartad trafik Boden-Luleå, i Västerbotten och Västernorrland.

Förberedelse för uppgradering av ombordsystem ERTMS

Förstudie multifunktion vagnsverkstad pågår.

Långsiktig finansiering dialog med Trafikverket om statlig medfinansiering för trafik och finansiering av ERTMS uppgradering. De nuvarande avtalen om statlig medfinansiering löper ut 2021 resp 2025.

Hur går det ekonomiskt

Region Jämtland Härjedalens ägarbidrag för 2018 uppgår till 23 636 mkr, varav 3 670 mkr finansieras av den extra statliga medfinansieringen (20 mkr) som Norrtåg AB erhållit från staten.
Under 2018 har kostnader för banavgifter och el har varit lägre än budgeterat beroende på de stora trafikstörningarna men många inställda turer som uppstod i vintras.

Prognos för helåret 2018 är ett överskott på 17 602 mkr för bolaget.
För Region Jämtland Härjedalen innebär det att 2 734 mkr fonderas.

Transitio AB

Region Jämtland Härjedalen är en av 20 ägare till Transitio AB. Varje RKM äger 5 %.

Varför är vi ägare av bolaget

Bolaget ägs av landets RKM som har ansvaret för regional tågtrafik. Transitio AB ska tillhandahålla tågfordon till de regionala tågtrafikbolagen. Norrtåg AB hyr tåg genom Transitio AB.

Vad gör bolaget

Bolagets uppdrag är att anskaffa, hyra ut, förvalta tågfordon och finansiera tågfordon och tillhandahålla tjänster som har koppling till fordonen för landets regiontågtrafik.

Hur går det i verksamheten

Bolaget är stabilt och sköter sina åtaganden. Bolaget har följande mål och områden att utveckla de närmsta åren.
- Leveranskvalitet på nyanskaffade fordon
- Utveckling av hyresavtal, bl a parternas respektive ansvar
- Förvaltningsplaner för resp fordonstyp
- Nyckeltal uppföljning av fordonsstatus och hyrestagare
- Leveransprojektavtal med uppdragsgivare
- Transparens vid finansiering

Under året har fordon som frigjorts i och med att Uppland köper nya tåg fördelats till andra, intresserade regionaltågtrafikbolag. Norrtåg AB har erbjudits tre ytterligare fordon.

Hur går det ekonomiskt

Bolaget finansieras genom uthyrning av fordon. Ekonomin följer uppsatt budget.

RAPPORTERINGSSTRUKTUR TILL ÄGARE

Transitio rapporterar och informerar följande i enlighet med bolagets styrande bolagsdokument

Rapporter & Information	Till	När
Årsredovisning	Alla ägare + Lekmannarevisorer	Efter fastslagande på årsstämma maj/juni
Delårsbokslut	Alla ägare + Lekmannarevisorer	Efter fastslagande styrelse oktober
Styrelseprotokoll	Alla ägare + Lekmannarevisorer	Efter justering
Protokoll årsstämma	Alla ägare + Lekmannarevisorer	Efter justering
Revisionsberättelse externa revisor	Alla ägare + Lekmannarevisorer	Efter fastslagande på årsstämma maj/juni
Revisionsberättelse lekmannarevisorer	Alla ägare	Efter fastslagande på årsstämma maj/juni
Mötesanteckningar ägarråd	Alla ägare + Lekmannarevisorer	Efter ägarrådsmöten
Besked ang finansiellt engagemang	Berörda med finansiellt engagemang i bolaget	3 ggr/år (tertial)
Väsentliga händelser och information	Ägarrådet	2 ggr/år
Verksamhetsplan	Alla ägare + Lekmannarevisorer	Efter styrelsens fastställande (okt/nov)
Uppföljning verksamhetsplan	Styrelse + ägarråd + Lekmannarevisorer	I samband med varje styrelsemöte samt vid ägarrådsmöten.

Vid varje styrelsemöte (6 ggr/år) rapporteras utförligt vår verksamhet och ekonomi.

Torsta AB

Region Jämtland Härjedalen äger 40 % av bolaget.

Övriga ägare är –

Jämtlands gymnasieförbund 20 %, Skogsnäringen 20 % (SCA Skog AB, Skogsägarna Norrskog Ekonomisk Förening, Sveaskog Förvaltning AB, AB Persson Invest vardera 5 %), Träutveckling i Jämtland AB 5 % samt Lantbrukarnas Ekonomi AB 15 % epost

Varför är vi delägare av bolaget

Region Jämtland Härjedalen är delägare i bolaget för att via bolaget tillvarata och utveckla de möjligheter som finns i utvecklingen av landsbygden.

Vad gör bolaget

Bolaget skall erbjuda attraktiva, behovsanpassade och kostnadseffektiva utbildningar som syftar till att främja de gröna näringarna och landsbygden samt genomföra utvecklingsprojekt med samma syfte, bedriva annan verksamhet i anslutning till dessa verksamhetsområden och även främja utvecklingen av en kreativ och innovativ miljö som bidrar till att utveckla de gröna näringarna och landsbygden i Norrlands inland med fokus på Jämtland. Bolagets verksamhet skall bedrivas på ett sådant sätt att den främjar en hållbar utveckling.

Allmänt om verksamheten

Arbetet med att utveckla regionen och landsbygden fortsätter i samma riktning som tidigare, både i form av externt finansierade projekt och i den löpande verksamheten.

Kommunikation

Under våren har fokus legat på sociala medier och att följa upp de elever som har visat intresse för att börja på Torsta till hösten.

Utveckling

Under våren 2018 har verksamheten i minispinneriet avvecklats beroende på minskade anslag från Region JH. En ekonomisk förening har bildats, av producenter och förädlare av ull, som vill driva verksamheten vidare i egen regi. Även kompetensområdet vattenbruk har avvecklats av samma skäl.

Stort fokus och mycket arbete har legat på att ta fram en väl förankrad regional mat- och livsmedelsstrategi. Strategin beslutades av Regionfullmäktige i juni.

En grupp har påbörjat utbildning för vuxna till skogsmaskinförare, uppdragsutbildningen för AF. Torsta har även haft en seminarieserie med inriktning mot skog under våren.

Flera projekt har avslutats under första delen av 2018, bland annat Creative region of Gastronomy (CRG) och Grönt Entreprenörskap (GRENI)).

Arbetet med utveckling av den offentliga maten fortsätter med kurser, inspirationsdagar, grillturné med mera. Torsta har även sökt projektmedel för att jobba mer specifikt med den samiska maten. Beslut kommer under hösten.

Ett nytt Interregprojekt har precis startat ”Mat och dryck längs Nordens Gröna Bälte” tillsammans med Oi Trönders mat, Matnavet på Märe, Röros Näringshage och Leader Höga kusten. Syftet är att öka lönsamheten hos företag som erbjuder lokal mat i samband med någon upplevelse och visionen är att Nordens Gröna Bälte skall bli en hophållen matdestination.

Gymnasieutbildningen

29 elever tog studenten våren 2018 och alla förutom två som varit långtidssjukskrivna fick en godkänd yrkesexamen. 43 elever har antagits till skolstart i höst varav 41 har börjat. Det är fler än någonsin sedan nya Torsta AB bildades. Förutom att det är glädjande för verksamheten innebär det även en förbättring av ekonomin under hösten. En ny utmaning blir att anpassa utbildningarna till nya riktlinjer som kommer att komma från Skolverket så att den positiva utvecklingen säkerställs och gärna lockar ännu fler elever.

Restaurang och konferenser

Under våren har det varit färre konferenser, men fler externa lunchgäster i restaurangen. Kvalitetsarbetet fortsätter och Torsta AB är nominerade i årets White Guide Junior i klassen bästa skolrestaurang och bästa kock.

Gårdsbruket

Under våren var det ett mycket bra resultat för mjölkproduktionen, hög kvalitet, hög produktion per ko och fler kor än tidigare. Under sommaren drabbades Torsta, precis som andra, av torkan och har fått mycket mindre eget foder än planerat. Det betyder att man måste köpa in foder och slakta fler djur. Köttet kommer att gå till restaurangen. De ekonomiska konsekvenserna av ovan nämnda situation är ännu svåra att förutse.

Ekonomiskt

Halvårsresultatet visar på -1,8 miljoner och prognos för året beräknas till – 200 tkr till +/- 0. Det dåliga halvårsresultatet beror bland annat på att personalminskningarna kommer att få genomslag ekonomiskt först från och med juli och att det finns en stor semesterlöneskuld innan semesterperioden. Resultatet efter juli månad är -1 miljon.

ALMI Företagspartner Mitt AB

Region Jämtland Härjedalen äger 24,5 % av bolaget.

Övriga delägare är –

Landstinget Västernorrland med 24,5 %,
Almi Företagspartner AB 51 %

Varför är vi delägare av bolaget

Region JHs ägande av ALMI bygger på att bolaget skall bidra till hållbar tillväxt i länets företag och att fler innovativa och konkurrenskraftiga företag utvecklas.

Vad gör bolaget

Bolagets verksamheter ska i enlighet med uppdraget, visionen och affärsidén vara inriktad på företagsutveckling genom rådgivning och utlåning till små och medelstora företag och bidra till hållbar tillväxt och innovation genom att förbättra möjligheterna att utveckla konkurrenskraftiga företag såväl nationellt som globalt.

Samverkan med kommersiella aktörer skall eftersträvas. Åtgärderna ska vara marknadskompletterande och utformas och tillämpas så att snedvridning av konkurrensen undviks.

Allmänt om verksamheten

I rapporten om verksamhetsmässiga leveranser t.o.m. 2018-07-01 framgår det att Almi bland har genomfört –

- 497 behovsanalyser
- 360 affärsutvecklingsinsatser
- 130 beviljade krediter totalt 82,4 mnkr
- Medverkat till 250 miljoner i satsningar

För lån finns följande måltal och leverans som är mycket god.

Måltal 2018	Utfall	Jmf. förg. år
Resultat mnkr	5,4	3,6
Volym mnkr	82,4	81,1
Andel garantier volym	30 %	24%
Antal lån	130	137

Hur går det ekonomiskt

Verksamheten har under de första 6 månaderna 2018 haft ett överskott i förhållande till budgeten med 960 tkr. Det bättre resultatet är att hänföra till större intäkter om 133 tkr och mindre kostnader med 826 tkr. Prognosen för helåret är något bättre än det planerade budgeten med ett underskott om 992 tkr. Det planerade underskottet följer de intentioner och planer som styrelsen lagt fast för att minska det fria kapitalet i företaget.

Vattenbrukscentrum Norr AB

Region Jämtland Härjedalen äger 20 % av bolaget.

Övriga ägare är –

Fiskodlare i Norr Ek. För. 40 %
Akvakulturforskare i Norr Ek. För. 20%
SLU Holding. 20 %

Varför är vi delägare av bolaget

Bolaget är viktigt för utvecklingen av vattenbruk/fiskodling i hela landet med inriktning mot röding och regnbåge och bolagets verksamhet gynnar därmed de företag som bedriver verksamhet i vår region.

Allmänt om verksamheten

Företagets kärnverksamhet har varit och är att bedriva forskning och försök samt upplåta anläggningen till externa forskare framförallt från Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU).

Det är forskarna från universiteten som leder och ansvarar för de flesta försök och VBCN stödjer och ansvarar för den dagliga driften. De senaste åren har dock bolaget i större omfattning än tidigare övertagit ansvaret att leda försöken. Anläggning som är unik i Sverige är byggd för försöksverksamhet. Försök har även utförts på uppdrag av kommersiella aktörer.

Viktiga händelser under första halvåret

1. VBCN har anställt en f.d. doktorand från SLU med arbetsområde att forska på romöverlevnad och fertilitet hos rödingar. Att ta fram rom är kostsamt och näringen har under många år efterfrågat avel som skulle kunna öka överlevnaden. VBCN ligger idag i snitt på ca 54–56 % men spannet kan vara så stort som att förstagångslekare har ca 20% överlevnad medan äldre honor kan ha så hög som 75% överlevnad. Äldre honor tenderar dock att ge mindre rom. För att få ett litet perspektiv kan ett romkorn av regnbåge kosta ca 22 öre/st. att producera. För röding kan det ligga uppemot 60 öre/st.

2. Jordbruksverket har gett Hushållningssällskapet i uppdrag att ta fram en etableringsguide för fiskodling av röding, regnbåge och öring. Av det totala arbetet utför VBCN själva eller några av deras underkonsulter ca 75% av uppdraget. Exempelvis innehåller uppdraget all lagstiftning kring fiskodling, med bl.a. miljöbalken och livsmedelslagstiftning. Omfattande information kring fiskhälsa och vilka lagar och förordningar som är kopplade till dessa. Ekonomiska beräkningsmodeller som är uppbyggda så att användaren stoppar in grunddata (ex. art) för att sedan (kortfattat) kunna utläsa tillväxten på fisken, resultatutfall och likviditetsbehov. Kopplingen till regional utveckling är att VBCN därigenom kan underlätta för nya etableringar av småskalig fiskodling, detta är även en förutsättning för ex. en hållbar fisketurism.

Hur går det ekonomiskt

Prognos för 2018 är att omsättningen hamnar mellan 6,0 och 6,5 mnsk, med ett resultat före finansiella poster om 0–100 kkr. Detta ligger i linje med årets budget. Högre kostnader för underhåll av anläggningen kompenseras av högre intäkter i konsultverksamheten. Bolagets intäkter fördelas fortsatt ojämnt över året då fiskförsäljning främst sker vår och höst, samt att de tjänster bolaget utför åt SLU faktureras halvårsvis. Till detta kommer arbete inom olika projekt där fakturering sker kvartals- eller halvårsvis. Osäkerheten i kostnader hänförliga till anläggningen är fortsatt stor då underhållsbehovet är stort och stundtals akut. Som tidigare bedömts har konsultverksamheten haft fortsatt god verksamhet vilket ger ett stadigt extra ben för verksamheten att stå på.

Naboer AB

Region Jämtland Härjedalen äger 11,76 % av bolaget.

Övriga ägare är –

Holtålen kommun, Inderöya kommun, Krokoms kommun, Meråker kommun, Levanger kommun, Stjördal kommun, Trondheim kommun, Verdal kommun, Åre kommun, Östersunds kommun, Tydal kommun – samtliga med en ägarandel om 5,88 % vardera samt Tröndelag fylkeskommun 23,53 %.

Varför är vi delägare av bolaget

Region Jämtland Härjedalen är delägare av bolaget för att bolaget är ett gränsöverskridande utvecklingsbolag som skall arbeta med att tillvarata möjliga utvecklingsinsatser för att stärk banden över nationsgränsen och därigenom skapa gemensamma mervärden genom interregional utveckling.

Allmänt om verksamheten

Övervägande del av Naboers gränsöverskridande arbete/verksamhet kommer från ett operativt samarbete från nätverk av offentliga insatser, föreningar och företag i Jämtlands län och Tröndelag fylkeskommun.

Bolaget har fortsatt sitt gränsöverskridande arbete under första halvåret. Mycket av företagets verksamhet har varit inriktat på att förmedla kunskap om fjället till olika målgrupper. Det handlar om rena informationstillfällen med tipsrundor till framtagande av paket för vistelse i fjällmiljö, det handlar om utbildningspaket som vänder sig till såväl elever som lärare för säkrare vistelse på fjället, medverkat vid bokutgivning mm.

Hur går det ekonomiskt

Verksamheten följer sina planer och mål utan större avvikelser.
Ekonomin följer också planerna och är stabil med hög soliditet och god likviditet. Resultatprognosen inför årsskiftet är vi siktar på ett nollresultat och att den prognosen ser realistiskt ut just nu.

Peak Region AB

Region Jämtland Härjedalen ägde vid årsskiftet 2017-2018 15,00 % av aktierna. Efter försäljning som skett under våren äger Region JH 7,5 % av aktierna.

Övriga ägare är (med nuvarande ägarandel) –

Krokoms-, Åre och Östersund kommun med vardera 2,5 %
Samling Näringsliv i Jämtland ek. för. 30 %
Miun Holding AB 55 %

Varför är vi delägare av bolaget

Regionens ägande utgår ifrån att bolaget är en strategisk satsning för att utveckla en arena för att samordna gemensamma resurser för innovation och näringslivsutveckling.

Allmänt om verksamheten

Peak Region AB har två områden

- Start Up -

Här drivs arbetet med att få företag och organisationer med nya idéer får stöd och hjälp med innovationer och/eller nya smarta lösningar. Under området drivs även Inkubatorn. Inom området drivs även projekten

- Innovation

Här drivs det nationella initiativet Peak Innovation med tyngdpunkt på styrkeområdena Turism, Sport Outdoor. Området innehåller också projekt inom exempelvis Grafén och E-hälsa.

Verksamheten under det första halvåret

Peak Region AB har från den 1 mars fått en ny majoritetsägare i form av MiUn Holding AB. Detta ses som en stor framgång progress i och med att bolaget nu har ett triple helix-ägande samt att Mittuniversitetet har en än mer betydande roll i innovationsarbetet. Verksamheten har också via Vinnväxt-medel från Vinnova skapat ett så kallat Grants and Innovation Office med syfte att öka regionens FoU-medel till företag samt innovationsprojekt med medel från nationella och internationella instanser.

Hur går det ekonomiskt

För helåret 2018 bedöms samtliga projekt redovisa nollresultat. Däremot räcker inte den finansiering som erhålls via projekten fullt ut till att finansiera bolagets indirekta kostnader. För helåret 2018 bedöms därför ett underskott uppstå med 500 000 kr. De likvida medlen, som vid halvårsskiftet uppgår till 537 000 kr sjunker under andra halvåret och bedöms vid årets slut uppgå till 319 000 kr. Kontokredit på 3,0 mkr hos LF Bank kan förstärka likviditeten vid tillfälliga likviditetsproblem, exempelvis när betalning för fordringar dröjer. Årsprognos för årets verksamhet är ett +- 0 resultat.

12

Regionalt skogsprogram

RUN/91/2017

Sekretariatet
Emma Borg
Tfn: 063-14 76 47
E-post: emma.borg@regionjh.se

2018-10-08

RUN/91/2017

Regionalt skogsprogram

Ärendebeskrivning

I maj 2018 beslutade regeringen om ett nationellt skogsprogram med visionen ”Skogen - det gröna guldet - ska bidra med jobb och hållbar tillväxt i hela landet samt till utvecklingen av en växande bioekonomi”. Regionala utvecklingsnämndens arbetsutskott har sedan 2017 diskuterat frågan om att ta fram ett regionalt skogsprogram, och i juni 2018, § 106, beslutade nämnden att ge Torsta AB i uppdrag att, i samverkan med Länsstyrelsen, ta fram ett regionalt skogsprogram.

Efter nämndens beslut har Skogsstyrelsen fått i uppdrag av regeringen att fördela medel till regionala insatser som stödjer det nationella skogsprogrammets vision och målen för de fem fokusområdena i skogsprogrammets strategi. Stödmottagare av medel ska utveckla och genomföra ett regionalt skogsprogram eller en regional skogsstrategi som bidrar till genomförandet av det nationella skogsprogrammets vision och mål.

I Skogsstyrelsens information framgår att stödmottagare i första hand ska vara länsstyrelserna. Utifrån detta har dialoger förts med Länsstyrelsen i Jämtlands län. Med anledning av de förändrade förutsättningarna har Länsstyrelsen övertagit rollen som projektägare för framtagandet av ett regionalt skogsprogram, och ansökte i september om medel för detta hos Skogsstyrelsen. Ansökan beviljades i början av oktober.

I sin idébeskrivning anger Länsstyrelsen följande: Länsstyrelsen i Jämtlands län ska tillsammans med Region Jämtland Härjedalen och Skogsstyrelsen utgöra styrgrupp för att leda arbetet med ett regionalt skogsprogram för Jämtlands län. Styrgruppen ska, med utgångspunkt i den nationella strategin samt ifrån den förstudie som genomförts i samverkan med LRF leda arbetet och fördela uppgifter sinsemellan för att på bästa sätt tillvarata varandras resurser och kompetenser.

Utifrån ovanstående behöver regionala utvecklingsnämnden upphäva sitt tidigare beslut, samt utse representanter till Länsstyrelsens styrgrupp.

Förvaltningschefens förslag

1. Regionala utvecklingsnämndens beslut § 106/2018 upphävs.
2. Robert Uitto, Eva Hellstrand och Anders Byström utses till Region Jämtland Härjedalens representanter i Länsstyrelsens styrgrupp för framtagande av ett regionalt skogsprogram.

I tjänsten

Anders Byström
Förvaltningschef

Utdrag till

Torsta AB
Länsstyrelsen i Jämtlands län

Datum
2018-08-23

Diarienr
2018/4089
Er referens

Tillsynsenheten
Thomas Mårtensson
Projektledare Nationella skogsprogrammet
Box 3, 311 09 Ullared
thomas.martensson@skogsstyrelsen.se
Tfn 0346-377 63

Samtliga länsstyrelser
Gotlands kommun
Landstingen
Samverkansorganet i Blekinge län
Samverkansorganet i Dalarnas län
Samverkansorganet i Kalmar län
Samverkansorganet i Södermanlands län
Samverkansorganet i Värmlands län
Samverkansorganet i Västerbottens län

Information om kommande utlysning av stöd för regionala dialoger och strategier inom det nationella skogsprogrammet

Skogsstyrelsen har av regeringen fått i uppdrag (N2018/04157/SK) att fördela medel till regionala insatser som stödjer det nationella skogsprogrammets vision och målen för de fem fokusområdena i skogsprogrammets strategi. Länk till faktablad: Strategi för Sveriges nationella skogsprogram

Skogsstyrelsen får under 2018 fördela högst 17 000 000 kronor för stöd till regionala insatser.

Tidplan för utlysningen

Information och blankett för ansökan kommer att finnas på Skogsstyrelsens hemsida från den 3 september. Ansökan ska ha inkommit till Skogsstyrelsen senast den 17 september. Beslut om stöd fattas senast 1 oktober.

Det här kan du söka stöd för

Stödmottagare av medel ska utveckla och genomföra ett regionalt skogsprogram eller en regional skogsstrategi som bidrar till genomförandet av det nationella skogsprogrammets vision och mål. För län som redan har tagit fram regionala skogsprogram eller skogsstrategier finns möjlighet att söka stöd för att genomföra aktiviteter enligt dessa.

Alla relevanta kostnader förknippade med insatser får omfattas av ansökan från det att den lämnats till Skogsstyrelsen. Att lämna statligt stöd genom tjänster eller bidrag till enskilda företag ska inte vara del av insatserna.

Vilka villkor finns?

- Insatserna ska bidra till skogsprogrammets vision och ett eller flera av målen för de fem fokusområdena.

- Insatserna ska skapa förutsättningar för en långsiktig och strategisk samverkan och dialog mellan befintliga och nya intressenter som är verksamma på regional nivå och som vill bidra till skogsprogrammets genomförande.

- Insatserna ska återspegla regionala förutsättningar, intressen och behov samt inbegripa ett nära samarbete och samverkan mellan t.ex. myndigheter, samverkansorgan, kommuner, näringsliv, universitet, högskolor och intresseorganisationer.
- Insatserna ska sträva efter mångfald och balans mellan kvinnor och män.

Mer information finns på Sveriges nationella skogsprogram

Vem kan söka?

Stödmottagare ska i första hand vara länsstyrelserna. Flera län kan ingå i en ansökan, men endast en länsstyrelse kan vara stödmottagare.

Skogsprogrammet bygger på regional dialog och samverkan, varför extra tyngd läggs vid att länsstyrelserna i detta samverkar med de regionalt utvecklingsansvariga enligt lagen (2010:630) om regionalt utvecklingsansvar i vissa län och lagen (2002:34) om samverkansorgan i länen.

Fördelning av medel mellan län

Regeringen har betonat vikten av en rimlig länsvis fördelning. En slutlig fördelning kommer att göras utifrån helhetsbedömning av inkomna ansökningar.

Redovisning av genomfört arbete

En ekonomisk uppföljning och en redogörelse över hur genomförda insatser har bidragit eller förväntas bidra till arbetet med skogsprogrammets genomförande ska lämnas till Skogsstyrelsen senast 2019-02-01.

Medel som inte har utnyttjats ska återbetalas till Skogsstyrelsen på bankgiro 787–8606 senast den 2019-02-28.

Insatser under 2019

Regeringen beräknar att ytterligare 9 000 000 kronor kan fördelas för samma ändamål under 2019. Skogsstyrelsen planerar därför att göra en ny utlysning så snart vi vet att medlen finns tillgängliga.

Har du frågor

Har du frågor om utlysningen eller hur man fyller i ansökan kan du kontakta:

Thomas Mårtensson thomas.martensson@skogsstyrelsen.se
Anders Frisk anders.frisk@skogsstyrelsen.se

Thomas Mårtensson
Projektledare Nationella skogsprogrammet

SKOGSSTYRELSEN

Ansökan om medel för regionala insatser

Använd den här blanketten när du ska söka medel för att genomföra regionala insatser som stödjer det nationella skogsprogrammet. Anvisningar och mer information framgår av Skogsstyrelsens utlysning.

Du ska senast **17 september 2018** skicka den ifyllda blanketten och de bilagor som behövs till: Skogsstyrelsen, 551 83 Jönköping

A. Uppgifter om sökande

Organisationens namn Länsstyrelsen i Jämtlands län	Organisationsnummer 2021000-2452
Adress Box 595	Postnummer, ort 831 27 Östersund
E-postadress jamtland@lansstyrelsen.se	

B. Kontaktperson/projektledare

Namn Peter. Andrén	Telefon 010-225 32 04
Adress Box 595	Postnummer, ort 831 27 Östersund
E-postadress peter.andren@lansstyrelsen.se	

C. Uppgifter om var insatserna ska genomföras

Vilket/vilka län ska insatserna omfatta utöver sökandens län?

I Jämtlands län men ett utbyte med Västernorrlands län kommer att ske då vi redan tillsammans deltagit i en förstudie till regionala skogsprogram.

D. Sammanfattande beskrivning av insatsen

Beskriv kortfattat vad som ska göras och vilka aktiviteter som omfattas av insatsen.

I ett första steg ska vi, tillsammans med Region Jämtland Härjedalen och Skogsstyrelsen inrätta en projektorganisation för det fortsatta arbetet. Styrgruppen för detta kommer att utgöras av Länsstyrelsen, Region JH samt Skogsstyrelsen. Den första aktiviteten kommer att vara att utse eller rekrytera en projektledare som får sitt uppdrag ifrån styrgruppen.

E. Fokusområden

Kryssa i vilka av skogsprogrammets fokusområden insatserna ska bidra till.

- ☒ 1. Ett hållbart skogsbruk med ökad klimatnytta
- ☒ 2. Mångbruk av skog för fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet
- ☒ 3. Innovationer och förädlad skogsråvara i världsklass
- ☐ 4. Hållbart brukande och bevarande av skogen som en profilfråga i svenskt internationellt samarbete
- ☒ 5. Ett kunskapskliv för ett hållbart brukande och bevarande av skogen

SKS 03.09 1808

F. Samverkan mellan intressenter som vill bidra till skogsprogrammets genomförande

Beskriv hur insatserna ska skapa förutsättningar för en långsiktig och strategisk samverkan och dialog mellan befintliga och nya intressenter som är verksamma på regional nivå.

Det framtida arbetet bör inriktas på innovation och hållbar utveckling av skogen. Både som råvaruresurs och som underlag för friluftsliv och rekreation. Hållbarhet, förädling och produktutveckling kommer att vara ledord.

G. Återspegling av regionala förutsättningar, intressen och behov

Beskriv hur insatserna ska återspegla regionala förutsättningar, intressen och behov samt inbegripa ett nära samarbete och samverkan mellan t.ex. myndigheter, samverkansorgan, kommuner, näringsliv, universitet, högskolor och intresseorganisationer. Beskriv även vilka organisationer som kommer/planeras att aktivt delta i insatserna.

Vi ska samverka med alla nämnda intressenter. För tillväxten i länet är det viktigt att vi hittar en balans mellan alla berörda parter som har skogen som grund för sina intressen. Forskning och rekreation måste gå hand i hand. En grund för det fortsatta arbetet utgörs av den förstudie som gjorts av LRF i samarbete men Länsstyrelserna i Jämtlands län och Västernorrland

H. Jämställdhet

Beskriv hur insatserna ska sträva efter mångfald och balans mellan kvinnor och män.

Med en hållbar utveckling av skogen som resurs anser vi att möjligheterna för att skapa nya och jämställda arbetstillfällen är mycket goda och att vi därigenom kommer att kunna öka både mångfalden och jämställdheten.

I. Ansökt belopp

Ansökt belopp, kronor	Alla relevanta kostnader i samband med genomförandet av insatsen/insatserna som omfattas av ansökan. Att lämna statligt stöd genom tjänster eller bidrag till enskilda företag ska inte vara del av insatserna, varken nationellt eller regionalt.
2.000.000	

J. Uppgifter om utbetalning

Bankgiro/plusgiro	Kontohavare
	Länsstyrelsen i Jämtlands län
Önskad betalningsreferens	

K. Bilagor

Obligatorisk bilaga

1. Handling som styrker behörig företrädare

Övriga bilagor

2. _____
3. _____

L. Underskrift

Underskrift, behörig företrädare

Datum	Underskrift	Namnförtydligande

Behandling av personuppgifter - För att hantera din stödansökan behöver vi spara och behandla personuppgifter om dig så som namn, adress och e-post. Den rättsliga grunden för att behandla dina personuppgifter är myndighetsutövning utifrån regeringsbeslut N2018/04157/SK. Skogsstyrelsen sparar dina uppgifter enligt de krav som finns i arkivlagen. Därefter gallras uppgifterna. Mer information om hur Skogsstyrelsen behandlar personuppgifter hittar du på www.skogsstyrelsen.se/gdpr

Idebeskrivning med estimerade kostnader för skogsprogram i Jämtlands län

Syfte

Länsstyrelsen i Jämtlands län ska tillsammans med Region Jämtland Härjedalen och Skogsstyrelsen utgöra styrgrupp för att leda arbetet med ett regionalt skogsprogram för Jämtlands län.

Styrgruppen ska, med utgångspunkt i den nationella strategin samt ifrån den förstudie som genomförts i samverkan med LRF leda arbetet och fördela uppgifter sinsemellan för att på bästa sätt tillvarata varandras resurser och kompetenser.

Målet är att det kommande regionala skogsprogrammet ska kunna användas av företag, ideella organisationer och övriga aktörer som har intresse av skogen så väl som resurs för innovationer och tillväxt som för rekreation och friluftsliv.

Programmet ska fånga in och identifiera alla intressen och fungera som ett underlag för konstruktiv samverkan mellan berörda parter.

Förberedelser

Styrgruppen ska sammankallas i början av oktober för att besluta om struktur och organisation för det fortsatta arbetet. Gruppen ska utse ett programråd som ska sammankallas så fort som möjligt under oktober månad. Vidare ska en projektledare med eventuellt administrativt stöd utses . Till följd av den korta ledtiden bör dessa resurser i första hand sökas inom befintliga organisationer.

Estimerad kostnad 150 tkr x3

Uppstart

Initialt bör en fördjupas nulägesanalys genomföras genom införskaffande fakta och statistikunderlag samt eventuell upphandling konsultstöd.

Estimerad kostnad 750 tkr

För en bred förankring i hela länet planeras 3-5 stormöten/workshops där en bred publik ska bjudas in. Mötena ska ha en genomarbetad agenda och ledas av professionella moderatorer.

Estimerad kostnad 500-750

13

Medfinansiering till projekt Internationalisering Härjedalen Sveg Airport

RUN/390/2018

§66

Medfinansiering till projekt Internationalisering Härjedalen Sveg Airport (RUN/390/2018)

Sammanfattning

Härjedalens kommun har inkommit med ansökan om medfinansiering till projektet ”Internationalisering Härjedalen Sveg Airport”. Projektet omfattar förstärkning och omtoppning av befintlig rull-, taxibana och uppställningsplatta samt utökad uppställningsplatta samt tankanläggningsanpassning till en totalkostnad om 42 700 000 kr. Insatserna i projektet är nödvändiga för att flygplatsen skall bibehålla den klassificering, klass 3C, enligt EU:s regelverk för klassificering av flygplatser, som erhölls den 1 november 2017. Investeringen skall vara genomförd senast den sista december 2019 för att flygplatsen skall få behålla sin klassificering. Klassificeringen innebär möjligheten att ta ner större plan, exempelvis Boeing 737.

En bibehållen klassificering av Härjedalen Sveg Airport som ”3C” möjliggör en utveckling av flygplatsen som en mottagare av direktdestinerat turismflyg. Satsningen innebär också att flygplatsens konkurrenskraft utvecklas även på en europeisk marknad vilket innebär större utvecklingsmöjligheter/-potential för såväl det lokala som regionala näringslivet. Idag omsätter de tre turistdestinationerna Funäsfjällen, Lofsdalen och Vemdalen ca 1,4 miljarder kronor år 2017. Möjligheterna att ta emot direktdestinerade flyg innebär förutsättningar för en förstärkt utveckling av turismen, arbetstillfällen och företagens omsättning i området, vilket i sin tur leder till större skatteintäkter.

I inlämnad ansökan ansöker Härjedalens kommun om 10 miljoner kronor i medfinansiering från Region Jämtland Härjedalen. Övriga finansiärer är Härjedalens kommun med 25 miljoner kronor, privat bidrag 2 miljoner kronor samt EU strukturfonder 5,7 miljoner kronor. Den åtgärd där Härjedalens kommun söker medfinansiering från EU är stängd och det kommer därför inte vara möjligt att erhålla medfinansiering från EU strukturfonder. Förslaget är därför att Region Jämtland Härjedalen och Härjedalens kommun delar på de 5,7 miljoner kronorna med vardera 2,85 miljoner kronor, vilket skulle innebära att Region Jämtland Härjedalen medfinansierar projektet med 12 850 000 kronor.

Förslag till beslut

Arbetsutskottet föreslår regionala utvecklingsnämnden

1. Region Jämtland Härjedalen beviljar medfinansiering av projektet ”Internationalisering Härjedalen Sveg Airport” med 30,09 % av redovisade och godkända kostnader dock max 12 850 000 kr.
2. Medfinansiering tas från anslag 1:1, Regionala tillväxtåtgärder.
3. Beslutet har fattats med stöd av Förordning (2003:596) om bidrag för projektverksamhet inom den regionala utvecklingspolitiken, och gäller under förutsättning att övrig finansiering ordnas enligt ansökan.

Beslut

Arbetsutskottet föreslår regionala utvecklingsnämnden

1. Region Jämtland Härjedalen beviljar medfinansiering av projektet ”Internationalisering Härjedalen Sveg Airport” med 30,09 % av redovisade och godkända kostnader dock max 12 850 000 kr.
2. Medfinansiering tas från anslag 1:1, Regionala tillväxtåtgärder.
3. Beslutet har fattats med stöd av Förordning (2003:596) om bidrag för projektverksamhet inom den regionala utvecklingspolitiken, och gäller under förutsättning att övrig finansiering ordnas enligt ansökan.

Expedieras till

Härjedalens kommun

Beslutsunderlag

- Tjänstekrivelse Medfinansiering till projekt Internationalisering Härjedalens Sveg Airport
- Inspel område Infrastruktur och kommunikationer om Härjedalen Sveg flygplats
- Ansökan om medfinansiering till projekt "Internationalisering Härjedalens Sveg Airport" Period 180706-191231

Berit M Eriksson

Infrastruktur- och kommunikationer

Tel 063-14 66 07

berit.eriksson@regionjh.se

2018-09-03

Angående investeringar Härjedalen/Sveg flygplats

I Jämtland finns förutom den regionala flygplatsen Åre/Östersund flygplats, en kommunal flygplats i Härjedalen, Härjedalen Sveg Airport.

Härjedalen Sveg Airport har reguljär trafik med två avgångar tur och retur per dag till Stockholm. Förutom dessa trafikeras flygplatsen med privata flygplan, räddnings- och sjukvårdsflygplan och helikoptrar. Härjedalen Sveg Airport är viktig för tillgängligheten till Härjedalen och spelar en stor betydelse för det lokala näringslivet, för medborgare, besökare och offentlighet.

Vid sommarens krisläge med ett stort antal skogsbränder i området utgjorde Härjedalen Sveg Airport ett viktigt nav i räddningsarbetet för både nationella och internationella flygplan och helikoptrar. Flygplatsen fick mycket beröm för god beredskap och funktionalitet från berörda myndigheter efter sommarens insatser.

Med Härjedalen Sveg Airports strategiska läge utgör den även ett intresse för försvaret som har utsett flygplatsen till ett riksintresse. Härjedalen Sveg Airport har sedan 90-talet varit en aktör för militära flygövningar.

Härjedalen Sveg Airport har sedan 1 november 2017 klass 3C enligt EU:s regelverk för klassificering av flygplatser. Klassificeringen innebär möjligheter att ta ner större plan, ex. Boeing 737, samt att man lyder under EU:s regelverk. För att få behålla 3C certifikatet enligt EU:s regelverk måste investeringar på rullbanan, taxi och plattan göras senast 31 december 2019 motsvarande 42 miljoner kronor, pengar som inte kommunen har. Görs inte denna investering kommer flygplatsen att nedgraderas till 2C flygplats enligt nationellt regelverk, vilket innebär att endast mindre flygplan får landa. Om man vid ett senare tillfälle åter igen vill uppgradera Härjedalen Sveg Airport kommer det att krävas investeringar motsvarande 350 - 500 miljoner kronor för att erhålla 3C klass enligt EU:s regelverk. Detta gäller alltså om man inte fullgör åtgärderna innan 31 december 2019. EU och Transportstyrelsen tillåter att dagens 2C flygplatser genom ett så kallat ”Säkerhetsarbete samt vissa nödvändiga åtgärder” kan klassas som 3C flygplats. Möjligheten att genomföra detta avslutades 31 december 2017.

Härjedalen Sveg Airport 3C klassificering möjliggör för en utveckling av charterflyg för resenärer samt säkerställer flygplatsens konkurrenskraft även på den europeiska marknaden vilket kommer att ha stor inverkan på näringsliv både lokalt och regionalt. Vidare kan Härjedalen Sveg Airport fungera som redundans för Åre/Östersund flygplats då luftfartygen som trafikerar Åre/Östersund Flygplats även kan landa på Härjedalen Sveg Airport med nu gällande klassificering, 3C vilket stärker hela regionen.

Samhällsnyttan för en flygplats i Härjedalen är stor ur många synvinklar. De stora avstånden är en utmaning och tillgängligheten är avgörande för utveckling och tillväxt. Konkurrensen kring företagsetableringar och tillväxten inom besöksnäringen är hård i Sveriges inland. En god tillgänglighet och snabba förbindelser han vara avgörande för om ett företag stannar kvar på orten eller var nya väljer att etablera sig. I regionala utvecklingsstrategin RUS, är ett av de övergripande målen ”förbättrade kommunikationer överbryggar de långa avstånden” och en strategisk fråga är att ”upprätthålla och utveckla snabba och goda förbindelser interregionalt och internationellt”. De långa avstånden är absolut avgörande för att Härjedalen och Sveg behöver ha en flygplats som klarar regelverket för lite större plan. Utvecklingen av flygplatsen är viktig för attraktiviteten till regionen men också för nödvändig service till invånarna i området.

Berit Eriksson

Strateg

Infrastruktur och kommunikationer

14

Medfinansiering till projekt LIFE Alpine Waters – Hållbar turism i Åredalen

RUN/394/2018

Näringsliv och företagande
Juliana Wettersten
Tfn: 063-14 66 60
E-post:
juliana.g.wettersten@regionjh.se

2018-10-05

RUN/394/2018

Medfinansiering till projektet ”LIFE Alpine Waters – Hållbar turism i Åredalen”

Ärendebeskrivning

Åre kommun har ansökt om 2 000 000 kronor i medfinansiering till projektet ”LIFE Alpine Waters – Hållbar turism i Åredalen”. Inom det fullskaliga LIFE-projektet ska kommunen genomföra ett antal åtgärder som syftar till att restaurera och vårda vattenmiljön i övre Indalsälven med biflöden samt Åresjön (LIFE är ett finansiellt instrument inom EU som stödjer miljöförbättrande, miljövårdande och klimatfrämjande projekt inom unionen). Projektet som helhet omsluter 65 628 500 kronor och pågår från september 2019 till och med juni 2025. Det finansierar exempelvis sedimentfällor, erosionsskydd, återställning av vattendrag och framtagning av en ny dagvattenstrategi.

Utvecklingen av besöksnäringen i Åre/Åredalen har inneburit omfattande exploatering av markområden genom såväl turistiskt boende som alpina anläggningar vilka kräver uttag av vatten för snötillverkning. Sammantaget får exploateringen en negativ inverkan på vattenmiljön som måste hanteras för att destinationen ska behålla kvalitet och kunna växa i den riktningen och i den takt som utvecklingsstrategin pekar. De åtgärder som LIFE-projektet omfattar är därigenom nödvändiga. Ur ett tillväxtperspektiv bidrar projektet till att stärka Åres varumärke med utgångspunkt i hållbarhet, samt till att turismnäringen kan växa året runt i riktning mot tillväxtmålen. Projektet stärker även bevarande av Natura 2000-området och uppnående av ekologisk status enligt ramdirektivet för

vatten. Det finns således en tydlig koppling mellan den miljö- och naturstärkande inriktningen på projektet och de tillväxtpolitiska målsättningar som finns gällande växande och stärkt turismnäring.

Med hänvisning till att den turistiska exploateringen av området direkt ligger till grund för dagens dagvattenproblematik är bedömningen att anslag 1:1, Regionala tillväxtåtgärder, kan användas som medfinansiering. De extra åtaganden som kommunen måste bära som en följd av exploateringen bedöms i detta fall ligga utöver det grundläggande kommunala uppdraget.

Av administrativa skäl är förslaget att Region Jämtland Härjedalen endast medfinansierar den del av projektet som handlar om att driva det hållbarhetsinriktade utvecklingsarbetet i projektet genom administration, projektledning och aktivitetssamordning av verksamhet (lönekostnader för delar av projektets personal) med ett totalt kostnadsunderlag på 6 000 000 kronor, samt att detta sker under LIFE-projektets första tre verksamhetsår. Övrig medfinansiering inom administrationsprojektet kommer från Länsstyrelsen Jämtlands län och Åre kommun (stödsökande).

Projektet prioriteras utifrån gällande regional utvecklingsstrategi och regionalt tillväxtprogram för Jämtlands län, Område Innovation och förnyelse.

Förvaltningschefens förslag

1. Region Jämtland Härjedalen beviljar medfinansiering till projektet ”LIFE Alpine Waters – Hållbar turism i Åredalen” med 33,33 % av redovisade och godkända kostnader för projektledning, aktivitetssamordning och administration, dock max 2 000 000 kronor.
2. Medfinansiering tas från anslag 1:1, Regionala tillväxtåtgärder.

3. Beslutet har fattats med stöd av Förordning (2003:596) om bidrag för projektverksamhet inom den regionala tillväxtpolitiken och gäller under förutsättning att övrig medfinansiering ordnas enligt ansökan.
4. Åre kommun ska genom skriftlig lägesrapport halvårsvis till Region Jämtland Härjedalen redovisa hur aktiviteterna inom det totala LIFE-projektet fortlöper och detta ska ske fram till 2025-06-30.

I tjänsten

Anders Byström
Förvaltningschef

Martina Lundholm
Områdeschef Näringsliv

Utdrag till

REGION JÄMTLAND HÄRJEDALEN

REGION JÄMTLAND HÄRJEDALEN
2018 -07- 30

ANSÖKAN OM MEDFINANSIERING TILL PROJEKT

Dnr...../...../20.....

☐ EU Strukturfond X Annat EU ☐ Interreg ☐ Regionalt

Projektnamn

LIFE Alpine Waters – Hållbar turism i Åredalen

Projektperiod

Start (åååå-mm-dd): 2019-09-01 - Slut (åååå-mm-dd): 2025-06-30

Sökt belopp

2 000 000 sek

Uppgifter om sökanden

Sökande (organisationens namn): Åre kommun

Organisationsnr.: 212000-2494

Adress: Box 201

CFAR-nummer: 19215235

Postnr: 837 22

Ort: Järpen

Plusgiro:

Telefon: 0647-16100

Bankgiro: 5813-5245

Har sökande rätt att dra av momsen för projektets verksamhet? (om nej, bifoga intyg från Skatteverket)
x Ja ☐ Nej

Län som omfattas av projektets verksamhet
Jämtlands län

Kommuner som omfattas av projektets verksamhet
Åre kommun

OBS! Bifoga registreringsbevis (Bolagsverket)

Underskrift

Undertecknad försäkrar, på heder och samvete, att de uppgifter som lämnas i ansökan inklusive bilagor är riktiga. Vidare intygas att inga andra offentliga stöd, utöver de i denna ansökan redovisade, kommer att sökas för detta projekts kostnader samt att lagen om offentlig upphandling har beaktats. Samtidigt medges att projektansökan får tas upp och diskuteras med berörda parter i regionen samt att sökandes kreditgivare och revisorer får lämna information som är nödvändig för bedömning av ansökan och den fortsatta hanteringen av projektstödet.

2018-07-24
Datum

Behörig firmatecknare

TOMAS FORNELL
Namnförtydligande

Skicka undertecknad ansökan till:
Region Jämtland Härjedalen
Område Näringsliv
Box 654
831 27 ÖSTERSUND

1. Kontaktpersoner			
Kontaktperson hos sökanden Gunvor Sundin		Kontaktperson ekonomi Torgny Nilsson	
Telefon nr 0647-161 00	Mobiltelefon nr 0725-714138	Telefon nr 0647-16118	Mobiltelefon nr -
e-postadress gunvor.sundin@are.se		e-postadress torgny.nilsson@are.se	
Projektledare Ej utsedd ännu			
Telefon nr		Mobiltelefon nr	
e-postadress			

2. Upphandling	
Omfattas sökanden av Lagen om Offentlig upphandling? X Ja	☐ Nej
3. Annat stöd (utöver medfinansieringen till denna ansökan)	
Har annat offentligt stöd sökts för detta projekt som inte anges i finansiering i denna ansökan ☐ Ja Om Ja, ange nedan finansiär och belopp	X Nej
Finansiär	Belopp

Ta del av punkt 7 i projektansökan och handledning för ifyllande av projektansökan innan ni fyller i nedanstående punkter. Säkerställ att de horisontella kriterierna beaktas i både planering och beskrivning av projektet och att det tydliggörs i följande punkter i projektansökan.

4. Projektbeskrivning

4.1 Bakgrundsbeskrivning, skäl för projektet

Detta är en ansökan om medfinansiering på 2 mkr till projekt "LIFE Alpine Waters" där Åre kommun tillsammans med Skistar och Länsstyrelsen i Jämtland söker stöd från EU:s LIFE program "Nature and Biodiversity". Rekvirering av medfinansieringsmedlen är aktuellt perioden 2020 – 2023.

Hållbart samhällsbyggande är i dag ett av de viktigaste övergripande politiska målen i Sverige. Inom besöksnäringen har hållbarhetsperspektivet blivit en stark konkurrensfaktor som fortsätter att växa i betydelse. Åre deltar nu 2018 för tredje året i rad i den internationella tävlingen "Sustainable Destinations top 100".
2016 och 2017 kom vi bland de 100. 2018 kommer alla bidrag att poängsättas vilket inte gjorts tidigare. En hög placering blir ett bra marknadsföringsargument för Åre som turistdestination.

Hållbart samhälle och hållbart näringsliv är den väg vårt samhälle måste gå för att växa på ett sunt sätt. Hållbarhet har också blivit allt viktigare för det varumärke som förknippas med företagen inom besöksnäringen, och för den delen även med den region och det lokalsamhälle där de verkar. Att på ett trovärdigt sätt kunna visa och att marknadsföra att man aktivt arbetar med hållbarhetsfrågorna blir därmed både en konkurrensfaktor och en framgångsfaktor såväl i nuläget som inför framtiden. Ett framgångsrikt exempel är den kanadensiska skidorten Whistler som på allvar hanterade hållbarhetsfrågorna och lyckades etablera dem i sitt varumärke för att på så sätt stärka konkurrenskraften.

Utvecklingen av besöksnäringen i skidorter som Åre och Åredalen innebär exploatering av markområden, uttag av vatten för snötillverkning, avloppsutsläpp till recipienter med mera. Sammantaget får denna exploatering långsiktigt såväl som kortsiktigt negativa konsekvenser för vattenmiljön. Detta har i olika sammanhang redovisats i media och lett till kritik. Aktörerna inom besöksnäringen såväl som offentliga organisationer har på senare tid uppmärksammat detta och svarat med att intensifiera sina insatser för att långsiktigt såväl som kortsiktigt komma till rätta med problemen.
Avsikten med projekt "LIFE Alpine Waters" är nu att samordna dessa ansträngningar i ett större projekt i syfte att förbättra den miljömässiga hållbarheten för Åre och Åredalen som skiddestination.
Övre Indalsälvens vattensystem är utpekat som Natura2000-område. Det innebär att området åtnjuter skydd i enlighet med art-, och habitatdirektivet inom ramen för EU:s (och Sveriges) miljölagstiftning.

Vattensystemet har alltså ett särskilt skydd baserat på de höga naturvärden det representerar. Det erbjuder också ett fiske av mycket hög kvalitet vilket innebär att det också på så sätt är mycket betydelsefullt för besöksnäringen i området, i synnerhet när det inte är skidsäsong.
Fiske i naturliga strömvatten och naturliga bestånd av fisk är den mest efterfrågade formen av fiske bland tillresande fisketurister. Vattensystemet är också ett "generellt dragplåster" för inte bara fisketurister utan även för naturturismen överlag i området och i länet.
Sammantaget går alltså skydd och restaurering av natur och fiskeresurser hand i hand med möjligheter till ett kommersiellt utnyttjande inom besöksnäringen och en profilering av varumärket, under förutsättning av att dessa naturresurser vårdas på rätt sätt.

Att vatten utpekats som Natura2000-områden innebär att de är berättigade att söka stöd från EU:s LIFE-fond. I länet drivs f.n. ett större LIFE-projekt i Bräcke och Bergs kommuner, Triple Lakes, vars syfte är att restaurera vattendrag och sjömiljöer. Projektet pågår i 5 år och omsluter totalt 35 milj sek. Ytterligare en ansökan om medel (tot ca 90 milj sek) från LIFE lämnades in 2016, där avsikten är att göra förbättringar i vattenmiljöer kopplade till Gimån, Voxnan och Ljusnan.
LIFE -programmet förutsätter förhållandevis stora projekt, 5–50 milj sek eller mer, och ger en finansiering från EU på upp till 60 % av den totala budgeten. Vidare ser Kommissionen gärna att projekten har en bra och stark regional och lokal förankring med både företag och offentliga organisationer/myndigheter som deltagande aktörer.
För att få till stånd större LIFE projekt krävs därför också god tillgång till nationell medfinansiering.

Åre kommun har tillsammans med Länsstyrelsen i Jämtland och Skistar ansökt om EU-medel från EU:s LIFE fond för att göra förbättringar i dagvattenmiljön på och i anslutning till Åreskutan. Det handlar konkret om att bygga sedimentfällor på och i anslutning till Åreskutan, rensa vandringsvägar för fisk, återställa vissa vattendrag efter flottningen, bygga erosionsskydd och verka för att fiskevårdsföreningar tar fram hållbara fiskeplaner. I projektet ska vi också ta fram en strategi för hantering av dagvatten i Åre kommun samt kartlägga processer och administrativa flöden för en effektivare kommunal ärendehantering avseende frågor om vattenmiljö. Aktiviteterna är kopplade till Åredalens Natura2000 område.

Ansökan till LIFE programmet görs i två steg. Det första är att skicka in en konceptansökan vilket gjordes den 14e juni 2018, se bilaga 1. I oktober 2018 meddelas besked från LIFE-sekretariatet i Bryssel om den inskickade konceptbeskrivningen går vidare till fas 2 som innebär att vi skriver fram en fullständig ansökan. Den fullständiga ansökan ska skickas in i januari 2019 och slutligt beslut meddelas under juni/juli 2019. Projektet söks för sex år med start 1: a september 2019 och beräknas avslutas den 30:e juni 2025. På grund av att projektet söks för 6 år gäller denna ansökan om medfinansiering från 2020 och framåt. Det betyder att medlen behöver rekvireras från regionen någon gång perioden 2020–2023. Alltså en bit fram i tiden.

4.2 Sammanfattande projektbeskrivning

Projektet "Life Alpine Waters" söks för 6 år, 2019–2025, från EU:s LIFE fond. I projektet ska Åre kommun tillsammans med Skistar och Länsstyrelsen i Jämtland genomföra aktiviteter som förbättrar vattenmiljöerna på och i anslutning till Åreskutan samt i Åresjön. Det handlar konkret om att bygga sedimentfällor på och i anslutning till Åreskutan, återupprätta vandringsmöjligheter för fisk, återställa vissa vattendrag efter flottningen, bygga erosionsskydd och verka för att fiskevårdsföreningar tar fram hållbara fiskeplaner samt ta fram en strategi för hantering av dagvatten i Åre kommun.
Området är ett Natura2000 område. Den omfattande turismen i Åre och Åredalen utgör en belastning i området och därför har Åre kommun, Skistar och Länsstyrelsen nu gått samman för att motverka negativa effekter från turismen och i stället stärka Åre som en framtida hållbar destination. Vattenmiljöerna är en viktig del i det arbetet. Projektets aktiviteter är inriktade på att uppnå uppställda mål i EU:s vattendirektiv, de svenska nationella miljömålen, Sveriges prioriterade åtgärder för Natura2000 områden samt åtgärdsplanen för hotade arter i Sverige.
Projektet är långsiktigt och viktigt ur flera aspekter. Det stärker besöksnäringens konkurrenskraft framåt eftersom hållbarhet blir allt viktigare för besökaren, det skapar tillväxt i den lokala och regionala ekonomin och det vårdar och bevarar viktiga naturresurser.

4.3 Syfte med projektet

Projektets syfte är i grunden att restaurera och vårda vattenmiljön i övre Indalsälven. Det innebär ökad miljömässig hållbarhet vilket i sin tur stärker skidorternas och regionens konkurrens-, och attraktionskraft. De effekter projektet bidrar till att uppnå om det beviljas är följande:

- Möjligheter för skidorten Åre att stärka sitt varumärke med utgångspunkt från hållbarhet.
- Förbättrade förutsättningar för fortsatt utveckling av besöksnäring året runt, relaterat till fiske och friluftsliv.
- Regionens profil med inriktning mot besöksnäring, bra miljö och hållbarhet stärks och ökar därmed i trovärdighet.
- Avsevärd förbättring av vatten med stora natur- och fiskevärden.
- Stärkt bevarande av Natura2000-områden och uppnående av ekologisk status enligt ramdirektivet för vatten.
- Förbättrade förutsättningar att stärka och utveckla kommunal planering och tillsyn i ett område med mycket högt exploateringstryck och möjlighet att bli en nationell pilotkommun i detta avseende.
- Projektet förväntas omsluta en förhållandevis stor summa pengar (ca 65 miljoner sek). Det innebär att lokala arbetstillfällen av olika slag tillförs regionen (konsulter, maskinförare, lokala entreprenörer, medarbetare på Åre kommun och Länsstyrelsen i Jämtland samt hos Skistar).
- Projektet leder också till att den regionala kompetensen inom projektets aktiviteter/aktivitetsområden utvecklas vilket är en tillgång och framgångsfaktor inför framtiden, dels för Åre kommun dels för regionen och även för Länsstyrelsen.

4.4 Projektets mål

Det övergripande projektmålet är att genomföra ett större vattenvårdsprojekt i övre Indalsälven och Åresjön.

4.5 Projektets målgrupp

Målgrupper i projektet är:

- Aktörer inom besöksnäringen i Åre och Åredalen
- Besökare och turister
- Åre kommun
- Fiskerättsägare och fiskevårdsföreningar
- Skogsbolag
- Markägare
- Allmänheten

4.6 Projektorganisationen

Åre kommun är projektägare och de som leder, koordinerar och administrerar projektet i samarbete med Skistar och Länsstyrelsen.

Projektet ska ha en ledningsgrupp som bestäms inför steg två. Vidare en huvudprojektledare anställd hos Åre kommun. Därefter ev en referensgrupp mot bakgrund av de många intressenterna. De olika delaktiviteterna kommer att ha särskilt utsedda ansvariga som rapporterar till huvudprojektledaren vilken i sin tur rapporterar till projektets ledningsgrupp.

När beslut meddelas om huruvida ansökan till LIFE-fonden går vidare till steg två och en fullständig ansökan ska skrivas fram, kommer en mer detaljerad projektorganisation att fastställas.

4.7 Arbetssätt och verksamhetsbeskrivning, inklusive beskrivning av de aktiviteter som tas upp under punkt 5

Ett processbaserat arbetssätt kommer att tillämpas. Det är karaktäristiskt för större projekt vilket detta projekt är. Följande moment ingår:

- En konceptbeskrivning av projektet är inskickad i juni 2018 till LIFE-programmet i Bryssel där Åre kommun, Skistar och Länsstyrelsen i Jämtland samarbetat i enlighet med de riktlinjer som statueras i LIFE-programmet. I oktober 2018 meddelas beslut om projektansökan går vidare till steg två och framskrivning av en fullständig ansökan som lämnas in i januari 2019.

- Framtagning av underlagsmaterial och förslag på åtgärder/aktiviteter samt beskrivning av projektområde, målsättning och syfte har redan färdigställts. Underlagsmaterialet består av 2 delar. Dels den kartläggning och inventering som genomförts av Länsstyrelsen. Den kommer att ligga till grund för prioritering av objekt och delprojekt inom området vattenvård i projektet. Dels framtagande av insatser i syfte att reducera erosionsproblem och avloppsutsläpp. Detta har gjorts i samarbete mellan Åre kommun, Skistar, Länsstyrelsen och andra aktörer inom besöksnäringen.

- Detaljutformning av åtgärder samt kostnadsberäkningar har gjorts. Om den i juni inlämnade konceptbeskrivningen går vidare till steg två och en fullständig ansökan ska skrivas fram, kommer avtal att upprättas mellan de parter som ska arbeta aktivt i projektet. En mer detaljerad budget kommer också att arbetas fram i samarbete mellan parterna i projektet.

- Under hösten 2018 färdigställs en fullständig ansökan som förankras bland de deltagande parterna. Det innebär att texter slutjusteras, budget beslutas, samarbetsavtal och avtal om medfinansiering undertecknas.

- Fullständig ansökan skickas in i januari 2019 och beslut meddelas under våren 2019.

- Projektet startar i september 2019.

4.8 Projektavgränsning

Geografiskt avgränsas projektet genom att det genomförs i övre Indalsälven med biflöden samt Åresjön.
Ekonomiskt avgränsas projektet genom att det tilldelas ett eget projekt-id i Åre kommuns bokföringssystem.
Verksamhetsmässigt avgränsas projektet genom att endast de i Life-ansökan upptagna aktiviteterna omfattas av projektverksamheten.

4.9 Koppling till det regionala näringslivet

Åre kommun täcker en yta av ca 7 263 m2 och har ca 11 000 invånare. Besöksnäringen dominerar starkt i det privata företagandet i kommunen. Med över 1 miljon besökare per år som tillbringar mer än 1,5 miljoner gästnätter och med 32 000 gästbäddar, är Åre den största vinterskidorten i Sverige. Flera internationella World Cuptävlingar har hållits de senaste åren och 2019 genomförs även alpina VM i Åre.
Projektet har en betydande påverkan på Åres möjligheter att fortsätta vara den största skidorten i landet genom sitt fokus på hållbarhet i vattenmiljöer då de är viktiga för besöksnäringens konkurrenskraft. Särskilt bör nämnas projektets positiva påverkan på möjligheterna att bedriva sommarturism. Ett mål som man inom besöksnäringen arbetat länge med att uppnå för att hålla en hög besöksnivå året runt.

I länets regionala utvecklingsstrategi benämns besöksnäringen som länets/regionens "basindustri" som i visionen 2030 utvecklats till en året runt turism vilket ligger helt i linje med vad detta projekt bl.a. vill bidra till på sikt. Strategin lyfter även fram betydelsen av mångkulturell integration, något som Åre kommun uttryckligen prioriterat sedan 2011, och fortfarande prioriterar. Bland våra nyanlända finns en stark entreprenörskapstradition som vi tillsammans med ALMI och vårt sociala företag under vardande, avser förvalta så att det etableras fler företag i kommunen. Sannolikt kommer en majoritet av de företagen att verka inom besöksnäringen.
I Åre kommun samarbetar den offentliga, den privata och den ideella sektorn med civilsamhället på ett sätt som bidrar till att det skapas fler arbetstillfällen och fler företag. Ursprunget till detta samarbete står att finna i den satsning som gjorts på att locka nyanlända att etablera sig i kommunen. Med detta projekt ökar möjligheterna att ta tillvara deras kultur, kreativitet och intresse för företagande så att det gynnar en hållbar besöksnäring vintertid såväl som sommartid.
Projektet Life Alpine Waters bidrar även positivt till målen i Jämtlands tillväxtprogram, framför allt "Innovation och förnyelse" då det genom sitt miljö- och hållbarhetsperspektiv stärker besöksnäringen i länet och hjälper till att locka fler besökare. Förutsättningar för utveckling av nya företag och nya produkter skapas också som en följd av att konkurrenskraften inom besöksnäringen ökar ju hållbarare upplevelser vi kan erbjuda.
Vidare kan företagen inom besöksnäringen, genom projektet, öka sin försäljning på marknader utanför länet. Även om produkten konsumeras inom länet så kommer ju de flesta som besöker Åre och Åredalen från andra delar av Sverige eller från utlandet. Slutligen så bidrar projektet också positivt till att uppmuntra turism året runt eftersom bl.a. sportfiske utövas mer sommartid än vintertid.

4.10 Koppling till andra projekt

Åre kommun driver 2018 tom 2020 Interreg projektet "Ökat arbetskraftsutbud i gränsregionen" Projektet handlar om att i Åre kommun etablera och driftsätta ett socialt företag för att bl.a. kunna ge nyanlända och andra som står långt från den öppna arbetsmarknaden en förlängd startsträcka ut i arbete. En del av verksamheten ska fokusera på att starta eget. Genom att stärka besöksnäringens konkurrenskraft, vilket Life-projektet gör, så ökar också det sociala företagets och Interreg projektets förutsättningar att nå ett lyckat resultat.

4.11 Resultatspridning

Information om projektet och dess resultat kommer att spridas i enlighet med Life programmets krav. Seminarier, konferenser, olika möten med allmänheten, studiebesök ut till restaureringsplatser, informationsblad, pressreleaser, särskilda informationsinsatser ut till skolor och invandrare, information/dialog/utbyten om vattenmiljöer men även projektet i övrigt med andra skidorter kommer att vara obligatoriska aktiviteter inom ramen för LIFE-projektet.
I all information om projektet utåt är det viktigt att belysa vad det innebär att ett område är klassificerat som ett Natura2000 område.

I steg två, den utvecklade ansökan kommer resultatspridningsaktiviteterna att förtydligas ytterligare.

4.12 Uppföljning/Utvärdering/Följeforskning

Projektprocessen kommer att dokumenteras löpande hos projektägaren. Det innebär att projektet löpande och regelbundet följs upp och stäms av mot de uppsatta målen så att avvikelser upptäcks tidigt och motåtgärder kan sättas in. Flera av projektets mål kommer att uppnås efter projektavslut och i dessa delar kommer Länsstyrelsen i Jämtland att följa resultatutvecklingen t.ex. att erosion och materialtransport minskar, att bestånden av öring och röding växer, att antalet uttrar på sikt ökar, att bladlevermossan Scapanias lokaler ökar, att lokala fiskevårdsplaner bidrar till hållbara fiskbestånd.

I Lifeprogrammet ställs höga krav på resultatuppföljning, resultatmätningar och projektets effekter varför detta område kommer att beskrivas noggrant i den utvecklade ansökan.

5. Tid och aktivitetsplan för projektet
Aktiviteterna ska beskrivas/utvecklas under punkt 4.7

Aktivitet	Startdatum	Slutdatum	Budgeterad kostnad
Projektledning och administration samt alla övriga personalkostnader i projektet	2019-09-01	2025-06-30	19 000 000
Bygga 6 st sedimentfällor i Mörviksån, Lerån och Vikbäcken (ink tillflöden)	2019-11-01	2025-06-30	15 180 000
Framtagning av dagvattenstrategi	2020-01-01	2020-12-31	500 000
Process- och flödeskartläggning för effektivare kommunal ärendehandläggning avseende frågor om dagvatten.	2020-01-01	2021-12-31	1 000 000
Erosionsskydd i diken och bäckar, armering i sluttningar ink betongprofiler	2020-05-01	2025-06-30	10 000 000
Återställning av vattendrag efter flottning	2020-05-01	2025-06-30	10 000 000
Undanröja vandringshinder för fisk (åtgärda/byta vägtrummor samt ta bort 2 dammar	2020-05-01	2025-06-30	9 598 500
Insatser för något/några av de horisontella kriterierna			
Informationsspridning om verksamhet och resultat	2019-09-01	2025-06-30	350 000
Projektutvärdering och slutredovisning, inklusive slutrapport			
Projektets start och slutdatum	2019-09-01	2025-06-30	65 628 500

6. Indikatorer

6.1 Indikator

	Kvinnor	Män	Antal
Antal arbetstillfällen som skapas av projektets genomförande, såväl inom själva projektet som externt (fördelat på kvinnor och män)	3	3	6
Antal arbetstillfällen som bevaras som en följd av projektets genomförande, såväl inom själva projektorganisationen som externt (fördelat på kvinnor och män)			
Antal nystartade företag (fördelat på kvinnor o män)	1	1	2
Antal nya företag med delat/mixat ägande			1
Antal företag som deltar i projektet	5	5	10
Antal personer som deltar i projektet förutom projektägarens personal (fördelade på kvinnor och män)	7	7	14
Antal nya kommersiella produkter/tjänster/patent som följd av projektet	1	1	2
Privat medfinansiering av projektet i kronor			5 milj sek ?

6.2 Kommentar till indikatorerna

Projektet ska pågå i 6 år. Aktiviteterna har en direkt påverkan på besöksnäringens konkurrensmöjligheter

framåt då hållbarhetsaspekterna får en allt större inverkan på individers konsumtionsval. Detta gäller även inom besöksnäringen. Projektet påverkar många företag i Åre kommun och även möjligheterna att starta nya företag samt utveckla nya produkter i befintliga företag.
De beräkningar av antal nya företag, antal nya och bevarade arbetstillfällen är uppskattningar som sannolikt kan bli väsentligt högre än de vi uppskattat.

Alla projektaktiviteter har en direkt påverkan på det horisontella kriteriet miljö.

7. Horisontella kriterier

Vilken påverkan har projektet på jämställdhet

☐ - Syftar direkt till att öka jämställdheten

- Har en övervägande positiv påverkan ur ett jämställdhetsperspektiv

☐ - Har en övervägande negativ påverkan ur ett jämställdhetsperspektiv

Besvara kortfattat följande fyra frågor:
1. Vilka mätbara mål finns avseende jämställdhet inom projektet? **2.** Vilka aktiviteter planeras för att nå målen när det gäller jämställdhet? **3.** På vilket sätt påverkar projektets resultat och effekter jämställdheten?
4. Hur kommer projektet kvinnor och män till godo vad gäller företagande, arbetstillfällen etc.?

Projektet är könsneutralt och påverkar inte jämställdheten. Däremot kommer balans mellan könen att eftersträvas vid rekrytering av projektpersonal.

Vilken påverkan har projektet på integration och mångfald

☐ - Syftar direkt till att öka integration och mångfald

X - Har en övervägande positiv påverkan ur ett integrations- och mångfaldsperspektiv

☐ - Har en övervägande negativ påverkan ur ett integrations- och mångfaldsperspektiv

Besvara kortfattat följande fyra frågor:
1. Vilka mätbara mål finns avseende integration och mångfald inom projektet?
Svar: Inga mätbara mål avseende integration och mångfald finns ännu i projektet.

2. Vilka aktiviteter planeras för att nå projektets mål när det gäller integration och mångfald?
Svar: Inga sådana mål planeras.

3. På vilket sätt påverkar projektets resultat och effekter integration och mångfald?
Svar: Åre kommun har tagit och tar fortfarande emot många nyanlända (egenbosättare, anhöriginvandrare och kvotflyktingar samt asylsökande). Kommunen tog 2011 ett politiskt beslut att nyanlända utgör en tillväxtfaktor för utvecklingen framåt. 2017 vann Åre kommun Götapriset för sitt integrationsarbete. Arbete med att rensa och göra enklare underhållsarbeten i sedimentfällor/erosionsskydd är ett arbete som passar nyanlända väl. En stärkt konkurrenskraft inom besöksnäringen innebär också ökade möjligheter för nyanlända att få arbete i besöksnäringens små- och mikroföretag där många nyanlända i dag redan arbetar.

4. Hur kommer projektet olika grupper till godo vad gäller företagande, arbetstillfällen etc.
Svar: Genom att öka förutsättningarna för besöksnäringen att konkurrera med andra turismorter ökar vi också möjligheterna att starta och driva företag i Åre kommun och i övriga länet. Bland kommunens nyanlända och andra grupper som står långt från arbetsmarknaden etablerar Åre kommun ett socialt företag som bl.a. ska hjälpa de med längre startsträcka att kunna starta eget. Projektet som är finansierat med Interreg-medel pågår 2018 tom 2020. Mellan dessa två projekt kan det över tid skapas ömsesidig nytta.

Vilken påverkan har projektet på miljön

X - Syftar direkt till att förbättra miljön

☐ - Har en övervägande positiv påverkan på miljön

☐ - Har en övervägande negativ påverkan på miljön

Besvara kortfattat följande fyra frågor:

1. Vilka mål finns avseende miljö inom projektet?
Svar: Projektet handlar om förbättringar av vattenmiljöer i ett Natura2000 område i Åre kommun. Därför är också alla projektmål på olika sätt kopplade till vattenmiljö.

2. Vilka aktiviteter planeras för att nå projektets mål när det gäller miljö?
Svar: Att bygga nya samt förbättra och förstärka befintliga sedimentfällor på och i anslutning till Åreskutan. Att utforma en dagvattenstrategi för Åre kommun samt att se över och effektivisera den kommunala tillståndsgivningen i frågor som berör dagvatten. Att göra förbättringar i vatteninfrastrukturen på Åreskutan som ökar möjligheten att tidigt fånga upp slam. Att förbättra förutsättningarna för föryngring av röding och öring i Åresjön genom minskad inrinning av slam. Att höja beståndet av utter genom bättre fiskföryngring

(mer mat). Att förbättra förutsättningarna för tillväxt av en hotad mossa. Att rensa vandringsvägar för fisk och rensa efter flottningen.

3. På vilket sätt påverkar projektets resultat och effekter miljön?
Svar: Se svar under fråga 2. Projektet har en direkt positiv påverkan på vattenmiljön i Åre kommun och det Natura2000 område som finns.

4. Har projektet påverkan på något Natura 2000-område?
Svar: Ja. Projektet möter också flera av prioriteringarna i:
1) EU:s vattendirektiv
2) De svenska nationella miljömålen
3) Prioriterade åtgärder för Natura2000 områden i Sverige
4) Åtgärdsplanen för hotade arter i Sverige

Vilken påverkan har projektet på folkhälsan (endast obligatorisk uppgift för Östra Mellansverige)

☐ - Syftar direkt till att förbättra folkhälsan
☐ - Har en övervägande positiv påverkan på folkhälsan
☐ - Har en övervägande negativ påverkan på folkhälsan

Besvara kortfattat följande tre frågor:
1. Vilka mätbara mål finns avseende folkhälsa inom projektet? **2.** Vilka aktiviteter planeras för att nå målen när det gäller folkhälsa? **3.** på vilket sätt påverkar projektets resultat och effekter folkhälsan hos olika grupper?

8. Förväntade resultat

8.1 Förväntade resultat efter projektperioden

- Ökade möjligheter för Åre destinationsbolag och besöksnäringen i övrigt att marknadsföra sig som en hållbar destination och därigenom generera mer affärer, fler produkter, fler företag och sysselsättningstillfällen.

- Ökad tillväxt i den lokala såväl som den regionala ekonomin.

- Minskad erosion och sedimentavlagringar i bäckar och strömmar som leder till minskad igenslamning i Åresjön. 6 nya sedimentdammar i strömmar/bäckar längs Åreskutans sluttningar leder till minskad jorderosion längs ca 8 km vattenflöden på skutan och minskning av mängden slam som rinner ut i Åresjön. Det främjar ökad biodiversitet på sjöbottnen likväl som minskat slam på ca 6000 m2 sjöbotten vilket motverkar fortsatt igenslammade lekplatser för röding.

- 19 km (109 ha) strömmande vatten har restaurerats från anpassningar och rensning som gjordes för timmerflottningen. Vattendragen blir mer heterogena med fler ekologiska nischer. Våt area ökar tillsammans med retentionen av organiskt material vilket innebär att även den akvatiska produktionen gynnas. Restaureringen ger också ökad möjlighet till kontakt mellan huvudfåra och flodplan

- Ca 44 nya lekplatser för öring har skapats och totalt har mer än 15 vatten fått sin negativa hydromorfologiska påverkan reducerad så att den ekologiska statusen når upp till kraven enligt EU:s vattendirektiv.

- Eliminerat två dammar och ersatt/gjort om 53 vägtrummor för att återställa vandringsvägar för fisk.

- Återetablerat lekgrund för röding i tre områden i Åresjön.

- Öring- och röding bestånden i Åresjön ökar.

- Utterstammen ökar som följd av de ökade fiskbestånden i strömmande vattendrag.

- 10 nya potentiella lokaler för den sällsynta bladlevermossan Scapania har skapats.

- Lokala fiskevårdsföreningar har tagit fram fiskeplaner med fokus på hållbart sportfiske.
- En framtagen kommunal strategi och plan för dagvattenhantering i kommunen, framför allt på och i anslutning till Åreskutan
- En väldokumenterad projektprocess där framgångar, resultat och erfarenheter såväl som misslyckanden dokumenteras för lärande och erfarenhetsutbyte med andra orter/organisationer i Skandinavien och annorstädes som har liknande utmaningar.
- En ökad medvetenhet och vilja att lära/uppleva mer bland allmänheten, särskilt bland nyanlända och barn, om vattnets betydelse, bevarandet av friska och hållbara vatten och vattenmiljöer.

Sammanfattningsvis

1. Förbättrad vattenmiljö och vattenkvalitet som leder till ökad biologisk produktivitet och mångfald, uppnådd gynnsam bevarandestatus och större "motståndskraft" mot de miljöhot som finns i dag.
2. Ökad hållbarhet inom skid- och annan utomhusturism utifrån perspektivet "vattenmiljö" och ett projekt vars verksamhet som kan/bör spridas till andra orter/organisationer med liknande utmaningar.

8.2 Förväntad verksamhet efter projektperioden

Alla projektaktiviteter genomförs och avslutas inom ramen för projekttiden och den verksamhet som kommer att krävas efter projektavslut är att underhålla och förvalta det som projektet gjort.
Det innebär att:

1. De strömmande vattendrag som förbättras och kopplas samman behöver tillsyn från respektive ägare så att de inte ändras beroende på yttre påverkan som t.ex. extrema väderförhållanden.

2. Sedimentfällor som gjorts behöver rensas med jämna mellanrum beroende på väderlekar och genomströmning av vatten. Även detta ett ägaransvar. För redan befintliga sedimentfällor finns redan avtal tecknade om ansvar gällande rensning och dessa avtal utökas med de nya fällorna.

3. Regelbundna mätningar av projektets långsiktiga biologiska och hydrologiska resultat angående fiskföryngring i Åresjön, tillväxten av utter, nya lokaler av Scapania-mossan.

4. Då en del av projektets mål sannolikt inte hinner uppnås under projekttiden kommer fortsatt uppföljning av dessa att behöva göras. För projektägaren och partners är denna uppföljning viktig också för att kunna fortsätta att sprida resultat/effekter av projektet och att ha ett erfarenhetsutbyte när sådana möjligheter ges, även efter projekttiden.
Projektet handlar om verksamheter som ingår i projektparternas ansvarsområden, dock utanför ordinarie verksamhet, och det blir därför naturligt att fortsätta följa effekter och resultat. Länsstyrelsen i Jämtland, Åre kommun och Skistar har alla ett intresse av att både fortsätta följa projektets resultat efter projektavslut såväl som att sprida kunskap och erfarenheter om det.
För Skistar innebär det även att man kan genomföra liknande aktiviteter andra länder man är verksamma i (Norge och Österrike).

8.3 Förväntade effekter på sikt

- Ökade förutsättningar för företag inom besöksnäringen att växa genom att Åre blir en än mer hållbar destination med stärkt konkurrenskraft som följd.
- Ökad lokal och regional tillväxt.
- Nya små- och mikroföretag och nya sysselsättningstillfällen som följd.

- Nya produkter i befintliga och nya små- och mikroföretag.
- Ökade möjligheter för nyanlända att komma i sysselsättning och egenförsörjning och välja att etablera sig i Åre kommun.
- Öring- och röding bestånden i Åresjön ökar med 10 %.
- Utterstammen ökar med 50 % som följd av ökade fiskbestånd i strömmande vattendrag.
- Ökad kunskap hos allmänheten om vattnets betydelse för en överlag hållbar livsmiljö.
- En effektivare process inom kommunen avseende tillståndsgivning i frågor där det finns ett vattenperspektiv.
- Minskad utfällning av sediment i Åresjön.
- Lokala fiskeplaner för sportfisket som innebär att livskraftiga fiskbestånd byggs upp och bibehålls.

15

Samarbete med Region Västernorrland om gemensam beställningscentral, central bedömningsfunktion och gemensam verksamhetsutveckling

RUN/458/2018

§32

Samarbete med Region Västernorrland om gemensam beställningscentral, central bedömningsfunktion och gemensam verksamhetsutveckling (RUN/458/2018)

Sammanfattning

Inom ramen för samarbetsavtal och uppdragsavtal kring samordning av särskild kollektivtrafik och allmän kollektivtrafik som finns mellan kommuner i länet och regionen så bedrivs den särskilda kollektivtrafiken samordnat. (§121 2011-12-19 Regionstyrelsen) Det sker genom att färdtjänst och sjukresor (särskilt fördyrande sjukresa genomförd med taxifordon) samordnas. Resorna beställs i samma beställningscentral och transporterna är gemensamt upphandlade och kan samordnas.

Inom Region Jämtland Härjedalens hälso- och sjukvårdsförvaltning bedrivs ett arbete med att flytta administrativa arbetsuppgifter från vårdanställda. Sjukreseärenden är ett sådant arbete som anses inte ska hanteras av sjukvårdsanställda.

Teamet för sjukresor har därför utrett alternativa möjligheter att hantera sjukreseärenden och funnit att ett likartat arbete pågår inom Region Västernorrland. De båda regionerna ser stora fördelar med ett samarbete

- En större volym beställningar skulle ge ett lägre á-pris per beställning
- En central bedömningsfunktion kan ge en bättre handläggning och bedömning än dagens lösning där uppgiften görs av så många olika personer inom vården
- De sjukvårdsanställda avlastas en administrativ arbetsuppgift

Beställningscentralen i Västernorrland är en del av den Regionala kollektivtrafikmyndigheten i Västernorrlandslän. Den är organiserad som ett kommunalförbund. Ett utökat samarbete förutsätter att parterna utreder former för samarbetet.

Förslag till beslut

Utskottet för infrastruktur föreslår regionala utvecklingsnämnden

1. Inom ramen för samarbetsavtalet om samhällsbetalda resor med länets kommuner fortsätta utreda en samordnad beställningscentral med Region Västernorrland.

2. Beställningscentralen ska på ett kostnadseffektivt sätt och med hög kvalitet bedöma behov av särskilt fördyrande sjukresor och boka och samordna sjukresor, färdtjänstresor, anropsstyrd linjetrafik och Närtrafik.

Yrkande

Jörgen Larsson (C) yrkar att utskottet begär att den fortsatta utredningen belyser konsekvenserna för kostnad, arbetstillfällen i länet, kvalité (patientsäkerhet) och egen regi kontra upphandlad verksamhet.

Proposition

Ordförande ställer proposition på Jörgen Larssons (C) yrkande och finner det antaget.

Beslut

Utskottet för infrastruktur föreslår regionala utvecklingsnämnden

1. Inom ramen för samarbetsavtalet om samhällsbetalda resor med länets kommuner fortsätta utreda en samordnad beställningscentral med Region Västernorrland.

2. Beställningscentralen ska på ett kostnadseffektivt sätt och med hög kvalitet bedöma behov av särskilt fördyrande sjukresor och boka och samordna sjukresor, färdtjänstresor, anropsstyrd linjetrafik och Närtrafik.

3. Utskottet begär att den fortsatta utredningen belyser konsekvenserna för kostnad, arbetstillfällen i länet, kvalité (patientsäkerhet) och egen regi kontra upphandlad verksamhet.

Expedieras till

Länets kommuner och Länstrafiken i Jämtlands län AB
Martin Rosén
Örjan Strömqvist

Beslutsunderlag

- Tjänsteskrivelse
- Samarbete med Västernorrland om BC

Teamledare Sjukresor
Martin Rosén
070-3629431

2018-09-17
RUN/458/2018

Samarbete med Region Västernorrland kring gemensam beställningscentral, central bedömningsfunktion och gemensam verksamhetsutveckling.

Bakgrund

Vid årsskiftet 2018 beslutades det att region Jämtland Härjedalen skall flytta hela arbetsuppgiften att handlägga sjukreseärenden, från de sjukvårdsanställda. Detta för att avlasta vården från många administrativa uppgifter. Detta enligt Rätt använd kompetens och Lean. Det beslutades att de sjukvårdsanställda inte skall hantera sjukreseärenden över huvud taget från och med september 2020. Uppgiften skall istället delas upp på Regionens sjukreseservice och en beställningscentral.

Tanken är även att patienten skall kunna använda sig av digital självservice i större utsträckning, för att avlasta Regionen administrativt. Denna digitala självservice borde kunna implementeras inom bidragshandläggning, informationssökning och i viss mån resehandläggning. Digitala tjänster borde även kunna utvecklas och samplaneras med andra medborgartjänster inom Regionen.

Idag använder vi oss av Beställningscentralen Jämtland Härjedalen (BCJ) som leverantör. BCJ är en extern aktör ägd av Taxi Östersund AB, Taxi Västjämtland AB, Taxiservice i Berg AB, Norra Jämtlands Taxi AB samt Taxi Ragunda. BCJ ansvarar för samordningen av sjukresor, färdtjänst och annan form av särskild kollektivtrafik. Region Jämtland Härjedalen (RJH) har i ett uppdragsavtal givit i uppgift till Regional kollektivtrafikmyndighet (RKM) att via Länstrafiken i Jämtlands län AB upphandla trafik och beställningscentral. Ett samarbetsavtal mellan RJH och 6 av våra kommuner (ej Östersund och Strömsund) gör att sjukresor och färdtjänst kan samordnas och handläggas av samma beställningscentral. Något som samtliga parter tjänar på genom samordningsvinst. Beställningscentralen skall nu upphandlas till 2020, då nuvarande avtal mellan BCJ och RJH går ut.

Under sommaren 2018 togs en idé fram kring ett samarbete mellan Region Jämtland Härjedalen och Region Västernorrland. Det visade sig att båda regionerna var i behov av beställningscentral, central bedömningsfunktion och verksamhetsutveckling kring skapandet av en ny sjukreseorganisation. Båda regionerna hade samtidigt påbörjat ett utvecklingsarbete och såg nu möjligheten att samarbeta kring både beställningscentral och nyutveckling. Utifrån detta lades ett förslag på ett möjligt samarbete.

Förutsättningar för ett samarbete kring en gemensam beställningscentral, är att den kommer ansvara för följande hantering och samordning:

- Sjukresor
- Färdtjänst
- Anropsstyrd linjetrafik och närtrafik
- Närtrafik

Med andra ord, all den hantering som idag utförs av BCJ enligt upphandlat avtal t.o.m. september 2020. Tanken är att det inte skall ske någon förändring för de kommuner som idag är med i samarbetsavtalet.

Önskade samarbetsområden

- Gemensam verksamhetsutveckling av sjukresehandläggning inkluderat:
    - Beställningscentral och bedömningsfunktion
    - Samtalsmodell och metodik
    - Bedömningsstöd sjukresor
    - Digitaliserat ärendehanteringssystem, bidragshandläggning och självservice.
    - Gemensamt regelverk och tillämpningsanvisningar
    - Koncept ”Trygga resan” för ökad trygghet inom kollektivtrafiken.

- Funktioner för en gemensam ”Beställningscentral Mitt” (BC Mitt) med central bedömningsfunktion
    - Sjukresekoordinering och handläggning
    - Myndighetsutövning: Bedömning av sjukresebehov
    - Beställning av sjukresor
    - Beställning av Färdtjänst
    - Beställning av anropsstyrd linjetrafik och närtrafik
    - Trafikinformation
    - Eventuell receptionstjänst i Östersund
    - Gemensamt stödsystem för ”BC Mitts” verksamhet

Förväntade fördelar med samarbete kring ”BC Mitt”

- Den regionala kollektivtrafikmyndigheten i Västernorrlands län bedrivs som kommunalförbund. Deras varumärke mot kund, är Din Tur. Din Tur har idag en redan upparbetad och fungerande tjänst med rätt kompetens, bakgrund och förutsättningar vilket sparar tid, pengar, arbete i utvecklingsförfarandet.
- Tillräcklig lokal anknytning för att ha kunskap kring geografi och demografi.
- Lämplig geografisk placering i Ånge, för att tjänstgöra åt både RJH och RVN
- Region Västernorrland startar upp sitt arbete med beställningscentralen innan RJH. Det sparar tid och arbete, då den gemensamma verksamhetsutvecklingen kan ske med start i nutid, jämfört med en start vid övergångsskedet 2020. Dessutom med hjälp av fler verksamhetsutvecklare som delar upp arbetet.
- Beställningscentralen får större omsättning i antal uppdrag och kan motivera en större arbetsgrupp vilket ger stabilitet till organisationen och lättare att bemanna. Det skapar säkerhet och minskar sårbarheten hos leverantören. Den ökade omsättning borde kunna sänka kostnaderna framgent.
- RJH borde kunna förvänta sig högre kvalitet av nuvarande tjänster samt framtida planerade tjänster i relation till den nya centrala bedömningsfunktionen.
- RJH behöver inte genomföra en upphandling, som kostar tid och pengar.

Förväntade fördelar med samarbete mellan regionerna

- Ta vara på varandras kunskap i de olika regionerna.
- Dra nytta av varandras utvecklingsarbete (RVN har idag 4 personer som arbetar med verksamhetsutveckling av den nya sjukreseverksamheten)
- Beslutskraft i form av 2 regioners gemensamma arbete, vilket kan lägga grund för ytterligare utökat samarbete inom Norrlandstingen.
- I linje med den rådande politiken och viljan inom tjänstemannasektor, både regionalt och nationellt. Att främja samarbete och samverkan mellan kommuner och regioner.
- Möjlighet till att skapa ett gemensamt regelverk med tillämpningsanvisningar ger tydligare myndighetsutövning och mindre administration i framtiden. Det är även i linje med ambitionen att slå samman Norrlandstingens regelverk i ett reviderat format.
- En möjlighet att utveckla digitala system för bidragshandläggning och koordinering i samarbete med fler regioner/aktörer. System som borde kunna samplaneras med fler medborgarfunktioner där självservice är en framtidslösning. Något som möjliggörs om beställningscentral och sjukreseorganisation sker i egen regi eller i samarbete.
- Länstrafiken behöver inte upphandla nytt systemstöd för samordning av transporter.

Jämför detta samarbetsprojekt mot att använda sig av en ny upphandlad extern entreprenör

- Svårt att upprätthålla kvalitet gällande bedömningsfunktionen om den upphandlade externa parten har dålig förankring till målgruppen, ärendeformen och geografin.
- Femårsavtal måste tecknas med en upphandlad entreprenör.
- Ingen garanterad förkunskap, inga färdiga verktyg och ingen erfarenhet hos den upphandlade parten med rötter i annan bransch.
- RJH och entreprenören får börja på noll med kunskap och verksamhetsutveckling vilket tar tid, energi och pengar, framförallt i initialskedet.
- Verksamhetsutvecklingen kan påbörjas först vid avtalsstart (2020) vid en upphandlad entreprenör.
- Mer komplicerad verksamhetsutveckling än om samverkan sker Med RVN och ”BC Mitt”.
- Möjligen lägre kostnad med en upphandlad entreprenör, förutsatt att konkurrens kan uppnås i upphandlingen.
- Tydligare gränsdragning och ansvarsfördelning mellan parterna än vid samverkan inom ”BC Mitt” och Region Västernorrland. Detta kan vara både positivt och negativt. (Ändrad gränsdragning leder till förändrad kostnad vid upphandlad entreprenör.)

Samarbetets format

- Din Tur ägs idag av kommunalförbundet Regionala kollektivtrafikmyndigheten i Västernorrlands län, som är förhindrad att delta och buda i en offentlig upphandling.
- Region Västernorrland och Din Tur anser att det inte föreligger några problem eller hinder för att RJH skulle kunna ingå ett samarbete med Region Västernorrland kring en beställningscentral och en central bedömningsfunktion. Dock ser dom komplicerade och långa turer kring ett delat ägarskap, med RJH med medföljande kommuner som medlemmar i samma kommunalförbund.

Juridiska aspekter på ett samarbete mellan Region Jämtland Härjedalen och Region Västernorrland.

Kommunallagen ändrades den 7 juli 2018. I den nya kommunallagen öppnas nya möjligheter upp för utökad samverkan mellan regioner/landsting.

> ”En kommun eller ett landsting får ingå avtal om att någon av dess uppgifter helt eller delvis ska utföras av en annan kommun eller ett annat landsting. Sådan avtalssamverkan hindras inte av kravet i 2 kap. 1§ på anknytning till kommunens eller landstingets område eller dess medlemmar.
> Kommuner och landsting får inom ramen för avtalssamverkan, med de begränsningar som följer av 6 kap. 38 §, komma överens om att uppdra åt en anställd i den andra kommunen eller i det andra landstinget att besluta på kommunens eller landstingets vägnar i ett visst ärende eller en viss grupp av ärenden.” (Kommunallagen 9kap. 37§).

I den nya formen av uppdrag till en beställningscentral så utförs både en beställning och ett beslut kring sjukresans format. Bedömningen och beslutet, är kopplat till en myndighetsutövning. En myndighetsutövning få enligt lag inte delegeras till en extern entreprenör (2017:725. 38§). Detta betyder att uppdraget till fördel kan ges till en beställningscentral inom en myndighets regi. Det finns därför inga juridiska hinder för att en sådan samverkan mellan regioner kan ske.

Riskanalys, vilka risker ser vi med samarbetet?

- Svårt att ha/vara en intern leverantör av beställningscentraltjänsten. Enklare för RJH att ha en stringent kravställning gentemot en extern leverantör. ”BC Mitt” kan behöva jämka samman de olika huvudmännens krav och förväntningar.
- Vid eventuella problem ang. personalansvar, ledningsansvar, och rekrytering kommer RJH och RVN att påverkas.
- Möjligen högre kostnad för ”BC Mitt” jämfört med en upphandlad tjänst i konkurrens.

Vad betalar vi idag inom RJH för den utförda tjänsten hos BC Jämtland

	Beställningscentralen Jämtland Härjedalen	
	Totalt kalenderåret 2017	**Per beställning**
Sjukresor	42 908 st	30,33 kr
Färdtjänst	10 838 st	19,50 kr
Riksfärdtjänst Sjukresa utomlän	1 442 st	86,61 kr
Resa i närtrafik/ anropsstyrd linje	17 209 st	15,17 kr
Återkommande resa	11 350 st	26,82 kr
Totalt	**84 716 st**	**2 246 067 kr**

Ungefärlig kostnadsjämförelse idag

Kostnaden för Din Turs beställningscentral är idag 17,4 miljoner kr. Det är den totalkostnad som Region Västernorrland betalar för hela driften i egen regi. Det ger idag en högre snittkostnad per ärende än vad RJH betalar idag för BC. Detta är dock kostnaden för hela driften och det behövs en genomgång av ekonomin hos Din Tur för att få en mer exakt bild av de reella kostnaderna, som i så fall skulle belasta RJH. Bland annat så har RJH uppgifter inom Länstrafiken som skulle kunna skötas av BC Mitt. Uppgifter som RJH idag betalar LTR för. Din Tur utför även uppgifter som inte kommer vara aktuella för RJH. Detta gör att den estimerade snittkostnaden borde kunna vara lägre än vad den är i tabellen här nedanför.

Beställningscentralen Jämtland	
Totalt Antal beställningar	**84 716** st
Kostnad BC Jämtland	**2 246 067**
Snittkostnad per beställning	26,5 kr

Beställningscentral Din Tur	
Totalt antal beställningar	**500 206** st
Kostnad BC Din Tur	**17 400 000**
Snittkostnad per beställning	34,8 kr

Region Jämtland Härjedalens medlemskommuner kommer med stor sannolikhet ha synpunkter kring en eventuellt höjd kostnad per ärende. Något som är viktigt att undersöka i den kommande utredningen av samarbetsformerna. Syftet och förhoppningen med detta samarbete är att sänka kostnaderna för handläggning och minska antalet resor med kostnadsdrivande färdsätt.

Det är viktigt att här poängtera att vi idag enbart kan jämföra prisbilden med nuvarande pris. Skulle en upphandling göras så är det svårt att på förhand avgöra vad prisbilden skulle bli.

Den gemensamma bilden hos verksamhetsutvecklare inom RJH och RVN, är att kostnaden per beställning, i framtiden ändå borde sjunka till följd av ett större antal ärenden vid en samordning av uppdragen. Utöver det ses en besparingsmöjlighet i den förbättrade handläggningen och bedömningen som en central bedömningsfunktion skulle innebära, jämfört med dagens organisation där bedömning görs av vårdpersonal. En central bedömning kommer ge förbättrad tillämpning av regelverk, samt en ekonomisk besparing inom vården. Tillika förväntas en förbättrad digital självservice, minska den administrativa belastningen hos handläggare och därigenom kostnaden för handlagda ärenden, om verksamheten sköts i egen regi.

Vad sparar vi på att inte upphandla?

Uppskattningsvis sparas ca 500 000 kr som engångssumma, på att inte upphandla beställningscentral och stödsystem.

16

Remiss: Barns och ungas läsning – ett ansvar för hela samhället (SOU 2018:57)

RUN/364/2018

§67

Remiss: Barns och ungas läsning – ett ansvar för hela samhället (SOU 2018:57) (RUN/364/2018)

Sammanfattning

Region Jämtland Härjedalen har fått möjlighet att lämna synpunkter på Läsdelegationens betänkande Barns och ungas läsning - ett ansvar för hela samhället (SOU 2018:57). Yttrandet ska vara Kulturdepartementet tillhanda senast den 31 oktober 2018.

Syftet med Läsdelegationens uppdrag har varit att bidra till att ge alla barn och ungdomar likvärdiga förutsättningar för en fullgod läsförmåga och lustfyllda läsupplevelser. I delegationens uppdrag har det ingått att kartlägga och följa utvecklingen inom det läsfrämjande området. Läsdelegationen lyfter i betänkandet flera goda exempel på framgångsrika insatser likväl som delegationen även beskriver områden med utvecklingspotential.

Remissvaret har tagits fram i samverkan mellan flera verksamhetsområden inom regional utveckling. Region Jämtland Härjedalen har i arbetet med remissvaret även gett möjlighet till länets utbildningsanordnare och utvalda folkbibliotek att lämna synpunkter.

Förslag till beslut

Arbetsutskottet föreslår regionala utvecklingsnämnden

Svar på remiss *Barns och ungas läsning – ett ansvar för hela samhället* (SOU 2018:57) skickas till Kulturdepartementet enligt upprättat förslag.

Yrkanden

Eva Hellstrand (C): Stycket som behandlar finansiering ska utvecklas inför att yttrandet behandlas av regionala utvecklingsnämnden.

Propositionsordning

Ordförande ställer proposition på Eva Hellstrands yrkande, och finner det antaget.

Beslut

1. Stycket som behandlar finansiering ska utvecklas inför att yttrandet behandlas av regionala utvecklingsnämnden.
2. Arbetsutskottet föreslår regionala utvecklingsnämnden
   Svar på remiss *Barns och ungas läsning – ett ansvar för hela samhället* (SOU 2018:57) skickas till Kulturdepartementet enligt upprättat förslag.

Expedieras till

Kulturdepartementet

Beslutsunderlag

- Tjänsteskrivelse Remiss: Betänkandet Barns och ungas läsning - ett ansvar för hela samhället (SOU 2018:57)
- Förslag till yttrande över betänkandet Barns-och ungas läsning - ett ansvar för hela samhället, SOU 2018:57
- Remissmissiv: Läsdelegationens betänkande Barns och ungas läsning - ett ansvar för hela samhället (SOU 2018:15)
- Barns och ungas läsning - ett ansvar for hela samhället SOU 2018_57

Magdalena Risselborn
Välfärd, klimat och kompetens

Kerstin Örbo
Kultur

2018-09-12

RUN/364/2018
Ert dnr: Ku2018/01470/KO

Kulturdepartementet
ku.remissvar@regeringskansliet.se

Förslag till yttrande över betänkandet Barns-och ungas läsning - ett ansvar för hela samhället (SOU 2018:57)

Region Jämtland Härjedalen har fått möjlighet att lämna synpunkter på över slutbetänkandet Barns och ungas läsning - ett ansvar för hela samhället (SOU 2018:57). Remissvaret har tagits fram i samverkan mellan flera verksamhetsområden inom regional utveckling. Region Jämtland Härjedalen har i arbetet med remissvaret även gett möjlighet till länets utbildningsanordnare och utvalda folkbibliotek att lämna synpunkter.

Sammanfattning

Syftet med läsdelegationens uppdrag har varit att bidra till att ge alla barn och ungdomar likvärdiga förutsättningar för en fullgod läsförmåga och lustfyllda läsupplevelser. Prioriterad målgrupp för arbetet har varit barn och unga mellan 0 - 18 år. Även vuxna har varit en målgrupp men då främst i egenskap av läsande förebilder för barn och unga. Barns och ungas läsning är ett ansvar för hela samhället.

I delegationens uppdrag har det ingått att kartlägga och följa utvecklingen inom det läsfrämjande området. Möten, studiebesök och arrangemang med olika aktörer har varit läsdelegationens arbete. Läsdelegationen lyfter i betänkandet flera goda exempel på framgångsrika insatser likväl som delegationen även beskriver områden med utvecklingspotential.

Synpunkter

Samverkan

Att betona samverkan på olika nivåer såsom läsdelegationen gör i sitt betänkande är av stort värde, det lyfter samtliga till att alla är viktiga och det som görs i samverkan blir effektfullt. Vad gäller små barns språkutveckling lyfts behovet av satsningar och samverkan, vilket är mycket positivt och helt i linje med det treåriga projekt “ Bokstart” som genomförts i regionen och som kan ligga till grund för framtida satsningar för äldre barn.

Kompetensutveckling

Förskolans, skolans och fritidshemmens roll understryks i betänkandet. Det är viktigt att lyfta samtliga vuxna i läsningens uppdrag och ge alla möjligheter till kompetensutveckling oavsett funktion. Läslyftet som varit och är en utmärkt kompetensutvecklingsinsats föreslås nu även att ges till biblioteksspersonal. Viktigt att läslyftet även erbjuds till fler yrkesgrupper. Läslyftet bör dock även kopplas till fortbildning i MIK, medie- och informationskunnighet.

I betänkandet betonas det att bibliotekarier ska ges tid i sitt arbete för att upprätthålla sin läsning av olika litteratur. Detta är ett bra förslag men att det borde utökas till att även gälla lärare i förskolan och skolan.

Skolbibliotek
Förslaget att utreda skolbibliotekens bemanning och definition är mycket bra och vi anser att de integrerade skol- och folkbibliotekens situation samt förekomsten av skolbiblioteksverksamhet överhuvudtaget måste utredas och hanteras.

Finansiering
Med huvudmän avser vi kommuner, landsting, fristående förskolor och skolor och de statliga skolformerna sameskolan och specialskolan. Kommunerna är huvudmän för de kommunala förskolorna och skolorna och folkbiblioteken. Landstingen är huvudmän för den regionala biblioteksverksamheten. Delegationens förslag påverkar inte den grundläggande principen om ansvarsfördelning mellan staten och huvudmännen. Enligt delegationens bedömning innebär förslagen heller inga nya åtaganden för huvudmännen. Det innebär att finansieringsprincipen inte blir aktuell[1]. Finansieringsprincipen innebär att när staten genom exempelvis ny lagstiftning ger kommunerna nya eller utökade uppdrag så SKA det utgå ekonomisk kompensation för genomförandet. Med alla dessa goda förslag som skrivs fram i betänkandet och om det ska ske en förändring MÅSTE kommunerna få ekonomisk kompensation. Såsom det skrivs i betänkandet kommer det exempelvis att finnas behov av kompetensutbildningsinsatser för personal inom de olika verksamheterna, vilket kommer att innebära en omprioritering för ansvariga och en kostnad då ordinarie personal deltar i olika kompetensutvecklingsinsatser. Denna insats behöver då en ekonomisk kompensation för att i över huvud taget genomföras.

Inspel
*Viktigt att tänka nytt och våga testa nytt. Att koppla ihop nya aktörer och ge nya aktörer möjligheter att bidra till förändring. Där är både idrotten och näringslivet oerhört viktiga aktörer som förebilder.

* Vi stödjer förslaget med att instifta ett läsråd. Dess uppdrag är att samla och följa utvecklingen inom det läsfrämjande området, med årliga rapporteringar till regeringen. Liksom Läsdelegationen bör Läsrådet vara ett samarbete mellan politikerområdena kultur och utbildning. Det är en tydlig signal och kan höja statusen och vikten av läsfrämjande arbete.

*I betänkandet fokuserar man på läsning av tryckt text. Viktigt att vidga textbegreppet!

*Vad gäller professionsinriktad biblioteksforskning, statistik och läsvaneundersökningar ser vi detta som viktigt men biblioteksstatistiken inom barn- och ungaområdet bör ses över och förbättras.

[1] Barns och ungas läsning - ett ansvar för hela samhället, SOU 2018:57, s.189.

*Betänkandet föreslår att kommunerna inrättar tjänster som läsambassadörer som företräder de nationella minoritetsspråken. Det bör betonas att det finns fler utmaningar i detta, bla tillgången till media.

*Intressant och mycket bra att läsdelegationen anser att läsning ska ses ur ett folkhälsoperspektiv. Konsekvensen av att vara en ickeläsare kan innebära ett utanförskap och skapa hinder i att delta i samhällslivet fullt ut. För att vara digitalt delaktig behöver man i grunden vara en god läsare.

Vi vill understryka att med gemensamma och samlade krafter investera i barns och ungas läsutveckling och läslust skapar förutsättningar för en god samhällstillväxt.

REGION JÄMTLAND HÄRJEDALEN

Robert Uitto
Ordförande regionala utvecklingsnämnden

Anders Byström
Förvaltningschef

Regeringskansliet

Remiss

2018-06-29
Ku2018/01470/KO

REGION
JÄMTLAND HÄRJEDALEN
2018 -07- 04
Dnr RUN/364/2018

Kulturdepartementet

Läsdelegationens betänkande Barns och ungas läsning – ett ansvar för hela samhället (SOU 2018:57)

Remissinstanser

1 Alvesta kommun

2 Askersunds kommun

3 Barnombudsmannen

4 Högskolan i Borås

5 Dalarnas läns landsting

6 DIK

7 Diskrimineringsombudsmannen

8 Eksjö kommun

9 Eskilstuna kommun

10 Faluns kommun

11 Folkbildningsrådet

12 Friskolornas riksförbund

13 FSO Fria förskolor

Telefonväxel: 08-405 10 00

Webb: www.regeringen.se

Postadress: 103 33 Stockholm
Besöksadress: Drottninggatan 16
E-post: ku.registrator@regeringskansliet.se

14 Funktionsrätt Sverige

15 Föreningen för regional biblioteksverksamhet

16 Föräldraalliansen Sverige

17 Gotlands kommun

18 Göteborgs kommun

19 Hallands läns landsting

20 Halmstad kommun

21 Hjo kommun

22 Idéburna skolors riksförbund

23 Judiska Centralrådet

24 Jämtlands läns landsting

25 Jönköping läns landsting

26 Kalmar läns landsting

27 Konstnärliga och Litterära Yrkesutövares Samarbetsnämnd (KLYS)

28 Konstnärsnämnden

29 Kristinehamns kommun

30 Kungl. biblioteket

31 Köpings kommun

32 Lika Unika

33 Linköpings kommun

34 Linnéuniversitetet

35 Ljusdals kommun

36 Luleå kommun

37 Lunds kommun

38 Lunds universitet

39 Lärarförbundet

40 Lärarnas riksförbund

41 Läsrörelsen

42 Malmö kommun

43 Mellerids kommun

44 Met Nuoret

45 Myndigheten för delaktighet

46 Myndigheten för kulturanalys

47 Myndigheten för tillgängliga medier

48 Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällefrågor

49 Norrbottens läns landsting

50 Nynäshamns kommun

51 Osby kommun

52 Oskarshamns kommun

53 Riksdagens ombudsmän (JO)

54 Riksförbundet Romer i Europa

55 Riksidrottsförbundet

56 Riksrevisionen

57 Romska Ungdomsförbundet

58 Ronneby kommun

59 Salems kommun

60 Sameskolstyrelsen

61 Sametinget

62 Sametinget

63 Sáminuorra

64 SISU Idrottsutbildarna

65 Skolforskningsinstitutet

66 Skolväsendets överklagandenämnd

67 Skåne läns landsting

68 Sollefteå kommun

69 Specialpedagogiska skolmyndigheten

70 Staten skolinspektion

71 Statens institutionsstyrelse

72 Statens kulturråd

73 Statens medieråd

74 Statens skolverk

75 Stockholms kommun

76 Stockholms läns landsting

77 Stockholms universitet (Nationellt centrum för svenska som andraspråk)

78 Storumans kommun

79 Sundbybergs kommun

80 Svensk biblioteksförening

81 Svenska barnboksinstitutet

82 Svenska förläggarföreningen

83 Svenska Tornedalingars Riksförbund – Tornionlaaksolaiset

84 Sverigefinländarnas delegation

85 Sverigefinska Riksförbundet

86 Sveriges Elevkårer

87 Sveriges elevråd, SVEA

88 Sveriges författarförbund

89 Sveriges Jiddischförbund

90 Sveriges kommuner och landsting (SKL)

91 Sveriges Skolledarförbund

92 Timrå kommun

93 Torsby kommun

94 TU Medier i Sverige

95 Umeå universitet

96 Uppsala kommun

97 Uppsala universitet

98 Sveriges Utbildningsradio

99 Västernorrlands läns landsting

100 Västra Götalands läns landsting

101 Östergötlands läns landsting

102 Östersunds kommun

Remissvaren ska ha kommit in till Kulturdepartementet senast den 31 oktober 2018. Svaren bör lämnas i bearbetningsbar form (t.ex. Wordformat) per e-post till ku.remissvar@regeringskansliet.se. Ange diarienummer Ku2018/01470/KO och remissinstansens namn i ämnesraden på e-postmeddelandet.

Remissvaren kommer att publiceras på regeringens webbplats.

I remissen ligger att regeringen vill ha synpunkter på förslagen eller materialet i betänkandet. Om remissen är begränsad till en viss del av betänkandet, anges detta inom parentes efter remissinstansens namn i remisslistan. En sådan begränsning hindrar givetvis inte att remissinstansen lämnar synpunkter också på övriga delar.

Myndigheter under regeringen är skyldiga att svara på remissen. En myndighet avgör dock på eget ansvar om den har några synpunkter att redovisa i ett svar. Om myndigheten inte har några synpunkter, räcker det att svaret ger besked om detta.

För **andra remissinstanser** innebär remissen en inbjudan att lämna synpunkter.

Råd om hur remissyttranden utformas finns i Statsrådsberedningens promemoria Svara på remiss – hur och varför (SB PM 2003:2, reviderad 2009-05-02). Den kan laddas ner från Regeringskansliets webbplats www.regeringen.se.

Helena Swenzén
Expeditions- och rättschef

Kopia till

Norstedts Juridik, kundservice, 106 47 Stockholm

Barns och ungas läsning

– ett ansvar för hela samhället

Betänkande av Läsdelegationen

Stockholm 2018

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR

SOU 2018:57

SOU och Ds kan köpas från Norstedts Juridiks kundservice.
Beställningsadress: Norstedts Juridik, Kundservice, 106 47 Stockholm
Ordertelefon: 08-598 191 90
E-post: kundservice@nj.se
Webbadress: www.nj.se/offentligapublikationer

För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Norstedts Juridik AB
på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.
Svara på remiss – hur och varför
Statsrådsberedningen, SB PM 2003:2 (reviderad 2009-05-02).
En kort handledning för dem som ska svara på remiss.
Häftet är gratis och kan laddas ner som pdf från eller beställas på regeringen.se/remisser

Layout: Kommittéservice, Regeringskansliet
Omslag: Elanders Sverige AB
Tryck: Elanders Sverige AB, Stockholm 2018

ISBN 978-91-38-24835-5
ISSN 0375-250X

Till statsrådet och chefen för Kulturdepartementet

Regeringen beslutade den 22 september 2016 att tillkalla en kommitté i form av en delegation med uppdraget att, inom ramen för satsningen Hela Sverige läser med barnen, samla alla aktörer – skola, kultur och föreningsliv, t.ex. idrotten – runt insatser för läsning i och utanför skolan (dir. 2016:78). Syftet med uppdraget är att bidra till att ge alla barn och ungdomar mer likvärdiga förutsättningar för en fullgod läsförmåga och lustfyllda läsupplevelser.

Som delegationens ordförande förordnades fr.o.m. den 22 september 2016 Katti Hoflin, stadsbibliotekarie Stockholms stad. Som övriga ledamöter förordnades fr.o.m. den 1 november 2016: Nisha Besara, teaterchef Unga Klara, Ulf Fredriksson, docent Stockholms universitet, Ann-Helén Laestadius, författare och journalist, Lars Lagerbäck, fotbollstränare, Monica Widman-Lundmark, förbundssekreterare ABF, Martin Widmark, författare. Lars Lagerbäck entledigades som ledamot fr.o.m. den 3 april 2017. Johan Unenge, illustratör och författare, förordnades som ledamot fr.o.m. den 3 april 2017.

Delegationen har antagit namnet Läsdelegationen.

Som sekreterare i delegationen anställdes Annika Hellewell (fr.o.m. den 1 november 2016), Jonas Andersson (fr.o.m. den 1 december 2016) och Helene Larsson (fr.o.m. den 15 februari 2017).

Som delegationens experter förordnades fr.o.m. den 23 januari 2017 ämnesrådet Matilda Berggren och departementssekreteraren Tina Pettersson samt fr.o.m. den 11 september 2017 departementssekreteraren Anna Lindblom.

Härmed överlämnar Läsdelegationen betänkandet *Barns och ungas läsning – ett ansvar för hela samhället* (SOU 2018:57).

Stockholm i juni 2018

Katti Hoflin

Nisha Besara
Ulf Fredriksson
Ann-Helen Laestadius
Johan Unenge
Monica Widman-Lundmark
Martin Widmark

/Annika Hellewell
Jonas Andersson
Helene Larsson

Innehåll

Sammanfattning **13**

1 Vikten av läsning **21**

1.1 Läsning – en grundläggande färdighet 23

1.2 Bakgrund till delegationens arbete 24

1.3 Nuläge 25
1.3.1 Läsförståelse och läsvanor 25
1.3.2 Insatser inom läsområdet 26

1.4 Identifierade utvecklingsområden 28
1.4.1 Små barns språkutveckling 28
1.4.2 Läsning i skolan 28
1.4.3 Skolbibliotek och läsning 29
1.4.4 Läsning på fritidshem 29
1.4.5 Läsning på lov 29
1.4.6 Bibliotek och läsfrämjande 29
1.4.7 Läsande förebilder 30
1.4.8 Uppföljning av och samverkan kring barns och ungas läsning 30

1.5 Några utgångspunkter 31
1.5.1 Definition av läsning 31
1.5.2 Målgrupper 31

2 Delegationens uppdrag och arbete **33**

2.1 Delegationens uppdrag 33

2.2 Läsdelegationen 34
2.2.1 Sammansättning 34

2.2.2 Arbetsformer ... 34

2.3 Barns och ungas syn på läsning ... 35

2.4 Möten och studiebesök ... 36
2.4.1 Referensgrupper från skola, bibliotek och myndigheter ... 37
2.4.2 Studiebesök för att ta del av läsfrämjande insatser ... 38

2.5 Delegationens utåtriktade arbete ... 40
2.5.1 Mötesplatser för samtal om läsning ... 40
2.5.2 Folkbildningsinsatser om läsning ... 44
2.5.3 Digitala kanaler för att nå fler ... 46

3 Små barns språkutveckling ... 47

3.1 Yrkesgrupper som arbetar med små barns språkutveckling ... 48

3.2 Reglering och ansvar ... 48
3.2.1 Barnhälsovården ... 48
3.2.2 Förskolan ... 49
3.2.3 Folkbiblioteken ... 50

3.3 Forskning om tidig språk- och lässtimulans ... 50
3.3.1 Vikten av att börja tidigt ... 50
3.3.2 Familjens betydelse ... 52

3.4 Samverkan mellan aktörer för små barns språkutveckling ... 53
3.4.1 Samverkan mellan bibliotek och barnhälsovård ... 54
3.4.2 Samverkan mellan bibliotek och förskola ... 56

3.5 Några aktuella statliga insatser gällande små barns språkutveckling ... 57
3.5.1 Bokstart ... 57
3.5.2 Läsfrämjande insatser i förskolan ... 58
3.5.3 Läslyftet i förskolan ... 59

3.6 Förslag och bedömningar gällande små barns språkutveckling ... 60

4 Läsning i skolan ... 65

4.1 Läsinsatser ska anpassas till elevers olika förutsättningar och behov ... 66

4.2 Reglering och ansvar ... 66
4.2.1 Läroplanerna ... 66
4.2.2 Lärarutbildningen ... 68

4.3 Skolinspektionens kvalitetsgranskningar av läsundervisningen ... 69

4.4 Rekommendationer utifrån forskning gällande läsning i skolan ... 70
4.4.1 Läsundervisning ... 70
4.4.2 Litteraturundervisning ... 78

4.5 Några aktuella statliga insatser gällande läsning i skolan ... 81
4.5.1 Insatser gällande förskoleklassen ... 81
4.5.2 Läslyftet – kompetensutveckling i läs- och skrivutveckling ... 81
4.5.3 Ett nationellt skolutvecklingsprogram om nyanlända och flerspråkiga barns och elevers lärande ... 83
4.5.4 Nationella centrum för språkutveckling ... 83
4.5.5 Utredningsförslag om språkutveckling ... 83
4.5.6 Läsa, skriva, räkna – garanti för tidiga stödinsatser ... 84

4.6 Bedömningar gällande läsning i skolan ... 84

5 Skolbibliotek och läsning ... 91

5.1 Reglering och ansvar ... 92
5.1.1 Skollagen och bibliotekslagen ... 92
5.1.2 Läroplanerna ... 93
5.1.3 Unescos folk- och skolbiblioteksmanifest ... 94
5.1.4 Myndigheter med uppdrag som rör skolbibliotek ... 95

5.2 Tidigare utredningar som berört skolbibliotek ... 98

5.3 Skolinspektionens tillsyn och kvalitetsgranskningar av skolbibliotek ... 99
5.3.1 Kvalitetsgranskningar ... 99

5.4 Skolbiblioteken i Kungliga bibliotekets biblioteksstatistik ... 100

5.5 Utvecklingsbehov gällande skolbibliotek: definition och bemanning ... 101

5.6 Aktuell forskning om skolbibliotek ... 102

5.7 Några aktuella statliga insatser gällande skolbibliotek ... 104
5.7.1 Den nationella biblioteksstrategin ... 104
5.7.2 Utvärdering av skolbiblioteken ... 104

5.8 Förslag gällande skolbibliotek och läsning ... 106

6 Läsning på fritidshem ... 111

6.1 Reglering och ansvar ... 112
6.1.1 Fritidshemmets uppdrag ... 112
6.1.2 Fritidshemmet i läroplanerna ... 113
6.1.3 Ansvar för fritidshemmet ... 113
6.1.4 Lärarutbildningen – med inriktning mot arbete i fritidshem ... 114

6.2 Statistik om fritidshemmet ... 115
6.2.1 Elever ... 115
6.2.2 Personal ... 115

6.3 Utmaningar i fritidshemmen ... 116

6.4 Möjligheter till läsning i fritidshemmen ... 117

6.5 Några aktuella statliga insatser gällande fritidshem ... 118
6.5.1 Personalförstärkning i fritidshemmen ... 118
6.5.2 Insatser med anledning av förtydligande av fritidshemmets uppdrag ... 118

6.6 Förslag och bedömningar gällande fritidshem ... 119

7 Läsning på lov ... 123

7.1 Vikten av läsning på lov ... 123

7.2 Läsfrämjande insatser på lov med olika mål 124
7.2.1 Sommarläsningsprogram 125
7.2.2 Läslov vecka 44 127

7.3 Några aktuella statliga insatser gällande läsning på lov 127
7.3.1 Obligatorisk sommarskola 127
7.3.2 Statsbidrag för läsning på lov 128
7.3.3 Insatser för att stärka läslovet 128
7.3.4 Statsbidrag för kostnadsfria aktiviteter under skolloven 128

7.4 Förslag och bedömning gällande läsning på lov 129

8 Bibliotek och läsfrämjande 133

8.1 Reglering och ansvar 134
8.1.1 Biblioteksslagen 134
8.1.2 Utbildning inom biblioteks- och informationsvetenskap 135
8.1.3 Myndigheter med uppdrag kring folkbiblioteken 136

8.2 Kungliga bibliotekets biblioteksstatistik 138
8.2.1 Medier och utlåning 138

8.3 Folkbibliotekens läsfrämjande verksamhet 139
8.3.1 Bibliotekens uppsökande arbete 140
8.3.2 Biblioteken och de nationella minoriteterna 143

8.4 Läsfrämjande inom den regionala biblioteksverksamheten 143

8.5 Bibliotekariers kompetens inom det läsfrämjande området 144
8.5.1 Bibliotekarieprofessionen 144
8.5.2 Kompetensutveckling inom litteratur- och läsfrämjande 145

8.6 Några aktuella statliga insatser gällande bibliotek och läsning 148
8.6.1 Satsning på stärkta bibliotek 148
8.6.2 Digitalt kompetenslyft 148
8.6.3 Nationell biblioteksstrategi 149

8.7 Förslag och bedömning gällande bibliotek och läsfrämjande ... 149

9 Läsande förebilder ... 153

9.1 Vikten av läsande förebilder ... 154
9.1.1 Vikten av manliga läsande förebilder ... 155

9.2 Läsfrämjande initiativ med fokus på förebilder ... 157
9.2.1 Föräldrar och andra vuxna som läsande förebilder ... 157
9.2.2 Kompisar som läsande förebilder ... 158
9.2.3 Idrottsutövare och idrottsledare som läsande förebilder ... 159
9.2.4 Läsambassadören ... 160
9.2.5 Författare som läsande förebilder ... 161

9.3 Vikten av vuxnas läsning ... 161
9.3.1 Folkbildningsrådet ... 162
9.3.2 Vuxna som tillhör de nationella minoriteterna ... 163
9.3.3 Arbetsplatsbibliotek ... 163

9.4 Bedömningar gällande läsande förebilder ... 164

10 Uppföljning av och samverkan kring barns och ungas läsning ... 167

10.1 Vikten av uppföljning och samverkan ... 167

10.2 Uppföljning av det läsfrämjande arbetet i och utanför skolan ... 168
10.2.1 De nationella målen för litteratur- och läsfrämjande ... 168
10.2.2 Uppföljning av elevernas läsförståelse ... 169
10.2.3 Uppföljning av det läsfrämjande arbetet utanför skolan ... 170

10.3 Bedömning gällande uppföljning av barns och ungas läsning ... 170

10.4 Samverkan över sektorsgränser och på alla nivåer ... 171
10.4.1 Fördelar med samverkan ... 171
10.4.2 Samverkan på olika nivåer ... 172

10.5 Förslag gällande samverkan kring barns och ungas läsning ... 173

11 Framtidsfrågor ... 177

11.1 Grundutbildning för yrkesgrupper som arbetar med barns och ungas läsning ... 177

11.2 Forskning och kunskapsspridning ... 178

11.3 Uppföljningar som leder till utveckling ... 180

11.4 Finansieringsformer för läsfrämjande verksamhet ... 181

11.5 Barns och ungas läsintresse och den digitala tekniken ... 183

12 Konsekvenser av förslagen ... 185

12.1 Konsekvenser enligt kommittéförordningen och utredningsdirektivet ... 185

12.2 Konsekvenser för staten och statliga myndigheter ... 186
12.2.1 Staten ... 186
12.2.2 Statens kulturråd ... 187
12.2.3 Statens skolverk ... 188
12.2.4 Statens skolinspektion ... 189

12.3 Konsekvenser för huvudmännen ... 189
12.3.1 Konsekvenser för enskilda huvudmän ... 190
12.3.2 Konsekvenser för statliga skolhuvudmän ... 190
12.3.3 Konsekvenser för barn och unga ... 191

12.4 Övriga konsekvenser ... 192
12.4.1 Konsekvenser för sysselsättning och service i olika delar av landet ... 192
12.4.2 Konsekvenser för jämställdheten mellan pojkar och flickor och kvinnor och män ... 192
12.4.3 Konsekvenser för de integrationspolitiska målen ... 192
12.4.4 Konsekvenser för Sveriges medlemskap i den Europeiska unionen ... 193

Referenser **195**

Bilagor

Bilaga 1 Kommittédirektiv 2016:78 211

Bilaga 2 Rapport om läsförmåga, läsvanor och läsintresse bland barn och ungdomar i Sverige 219

Bilaga 3 Barns och ungas reflektioner kring läsning 285

Sammanfattning

Syftet med Läsdelegationens uppdrag har varit att bidra till att ge alla barn och ungdomar likvärdiga förutsättningar för en fullgod läsförmåga och lustfyllda läsupplevelser. Prioriterad målgrupp för arbetet har varit barn och unga mellan 0–18 år. Även vuxna har varit en målgrupp men då främst i egenskap av läsande förebilder för barn och unga.

Delegationens utåtriktade arbete

I delegationens uppdrag har det ingått att kartlägga och följa utvecklingen inom det läsfrämjande området. Vi har genomfört ett stort antal möten med olika aktörer och gjort ett flertal studiebesök runt om i landet. Vi har även genomfört flera möten med barn och unga där vi har samtalat om läsning. Vidare har vi genomfört olika arrangemang, i egen regi eller i samarbete med andra, i syfte att skapa utrymme för samtal om läsning och möjlighet till erfarenhetsutbyte mellan aktörer från verksamheter i och utanför skolan. Vi har även genomfört några folkbildningsinsatser kring läsning, såsom den mindre kampanjen #visaläsningen och informationsinsatsen *Ge tid för läsning!*

Utvecklingsområden

Det finns många exempel på framgångsrika insatser på läsningens område i och utanför skolan. Vi har dock identifierat ett antal områden med ytterligare utvecklingspotential, av särskild vikt för barns och ungas läsning. Det är inom dessa områden som vi har valt att lämna våra förslag respektive bedömningar. Våra förslag och bedömningar gäller alla barn och unga, oavsett förutsättningar och

behov. Vi vill också betona att det finns många vägar till läsning. Det är därför av största vikt att det finns förståelse och kompetens inom respektive verksamhet för att barn och unga utvecklar sin läsning på många olika sätt.

Små barns språkutveckling

Litteratur i förskolan

Mot bakgrund av stora skillnader mellan landets förskolor med avseende på tillgång till litteratur och pedagogisk verksamhet kring litteratur, föreslår vi att det ska framgå av läroplanen för förskolan att förskolan ska sträva efter att utveckla barnens intresse för litteratur. Vidare föreslår vi att personalen i förskolan i högre utsträckning än i dag ges möjlighet att delta i Läslyftet och att Skolverket ska ta fram stödmaterial om hur man kan arbeta med litteratur i förskolan.

Samverkan kring små barns språkutveckling

För att höja den nationella standarden på samverkan mellan aktörer kring små barns språkutveckling bör Kulturrådet med sin kunskap långsiktigt stödja kommuner som i samverkan med BVC, folkbibliotek och förskolor arbetar med små barns språkutveckling och även verka för att fler kommuner påbörjar en samverkan kring små barns språkutveckling. Arbetet bör ske tillsammans med Skolverket och Socialstyrelsen.

Läsning i skolan

Alla elevers rätt till en fullgod läsförmåga

Alla elever, oavsett förutsättningar och behov, ska ges möjlighet att utveckla en fullgod läsförmåga. Det är av stor vikt att tidigt och systematiskt kartlägga och identifiera om elever har läs- och skrivsvårigheter för att tidigt kunna sätta in adekvata stödinsatser. Elever med läs- och skrivsvårigheter eller läsnedsättning kan även behöva särskilda läromedel eller lärverktyg, till exempel talböcker eller punktskriftsböcker.

Att arbeta språkutvecklande i alla ämnen är positivt för alla elever men särskilt viktigt för nyanlända elever och elever med annat modersmål än svenska.

Vad gäller arbetet med skönlitteratur är det av betydelse att lärare systematiskt genomför diskussioner om det lästa och även agerar läsande förebilder för eleverna, bland annat genom att berätta om vad de själva läser.

Läslyftet ska revideras utifrån aktuell forskning och verksamhetens behov

Läslyftet är en uppskattad kompetensutveckling inom läs- och skrivutveckling och har bidragit till att man i skolan börjat diskutera undervisningen mer systematiskt. Läslyftets moduler bör kontinuerligt revideras utifrån ny forskning och eventuella nya behov i verksamheten. Ett område som Skolverket bör lägga ytterligare fokus på är hur man i skolan kan skapa läsintresse, eftersom flera undersökningar visar att barns och ungas läsintresse minskar.

Långsiktig hållbar lärarkompetens inom läsning

Skolhuvudmännen bör verka för en långsiktigt hållbar kompetens för lärare inom allt från läsinlärning och läsutveckling till litteraturundervisning. Det är centralt att insatserna utformas så att lärare får den kompetens och de verktyg som behövs för att de ska kunna möta alla elevers olika förutsättningar och behov.

Det är viktigt att arbeta med tidiga läsinsatser men även att läsundervisningen och läsningen har hög prioritet på högstadiet och i gymnasieskolan.

Det är även av vikt att skolans läsundervisning svarar mot den ökade digitaliseringen i samhället. Samtidigt vilar läsförståelse i digitala sammanhang i hög grad på samma förmåga som traditionellt läsande. En satsning på digitalt läsande bör därför gå hand i hand med det traditionella läsandet och det traditionella läsandet bör ha ett fortsatt stort utrymme i svensk skolundervisning. Förmågan att tillgodogöra sig längre texter är också avgörande för att utveckla ett källkritiskt förhållningssätt.

Skolbibliotek och läsning

Frågan om bemannade skolbibliotek ska utredas

Enligt skollagen ska alla elever ha tillgång till ett skolbibliotek. Skolinspektionens regelbundna tillsyn visar att så inte är fallet. Bemannade skolbibliotek har visat sig vara en viktig resurs i den pedagogiska verksamheten men även här ser det mycket olika ut i skolorna. Vi föreslår därför att frågan om bemannade skolbibliotek ska utredas. Vi föreslår även att vad en skolbiblioteksverksamhet är ska definieras på förordningsnivå och därefter ska Skolverket få i uppdrag att ta fram ett allmänt råd om hur man kan bygga upp en skolbiblioteksverksamhet med hänsyn tagen till de olika förutsättningar och behov som skolor har.

Vidare föreslås att Skolinspektionen, inom ramen för sin regelbundna tillsyn, särskilt fokuserar på elevernas tillgång till skolbibliotek.

Läsning på fritidshem

Fritidshemmet ska stimulera elevernas läsning

Fritidshemmen har en stor potential vad gäller att stimulera elevers läsning. För att säkerställa att alla elever får tillgång till läsning inom ramen för fritidshemmets verksamhet föreslår vi att det ska framgå av berörda läroplaner att fritidshemmet ska stimulera elevernas läsning. Vi föreslår även att Skolverket ska få i uppdrag att ta fram stödmaterial om hur man i fritidshemmet kan arbeta med såväl språk- och läsutveckling som med läsning generellt. Vidare föreslås att personalen i fritidshemmet ges möjlighet till kompetensutveckling inom området läsning.

Läsning på lov

Verksamhetsbidrag ska utgå till läsfrämjande aktörer

Läsfrämjande insatser på lov handlar dels om att ge olika ingångar till lustfylld läsning genom lovaktiviteter, dels att nå barn som tenderar att halka efter med läsningen under längre lovuppehåll. Det finns flera

läsfrämjande aktörer som genomför kvalitativa och uppskattade läsfrämjande verksamheter för barn och unga, både under skoltid och lovtid. En utmaning för majoriteten av dessa aktörer är att de varje år, eller med jämna mellanrum, måste finna ny finansiering för sina verksamheter. Vi föreslår därför att en försöksverksamhet ska införas som innebär att en eller flera läsfrämjande aktörer får ett årligt verksamhetsbidrag för insatser kring läsning på lov.

Bibliotek och läsfrämjande

Ett läsfrämjandelyft för folkbibliotekarier ska genomföras

Vi föreslår att en nationell satsning ska genomföras för folkbibliotekarier, med inriktning på folkbibliotekariers läsfrämjande uppdrag gentemot barn och unga – ett läsfrämjandelyft för bibliotekarier. Läsfrämjandelyftet ska syfta till kompetensutveckling inom litteraturförmedling och läsfrämjande med ett särskilt fokus på barns och ungas läsning. Satsningen bör inledningsvis vara utformad i projekt där olika kommuner och regioner söker statsbidrag för kompetensutvecklingen. Målet bör dock vara att över tid införa ett nationellt läsfrämjandelyft för bibliotekarier där staten samlat tar ett större ansvar för kompetensutvecklingen för landets folkbibliotekarier, att jämföras med Läslyftet inom skolan.

Läsande förebilder

Föräldrar som läsande förebilder

Under 2018–2020 har Folkbildningsrådet i uppdrag att genom studieförbunden stärka föräldrars delaktighet i sina barns lärande. Studieförbunden bör, inom ramen för detta uppdrag, särskilt fokusera på föräldrar som läsande förebilder. Arbetet bör genomföras tillsammans med andra aktörer som arbetar med vuxnas läsning, till exempel Kulturrådet.

Läsfrämjande insatser för vuxna

Kulturrådet bör, inom ramen för sitt handlingsprogram för läsfrämjande, genomföra ytterligare insatser för att stärka vuxnas läsning så att vuxna kan utgöra läsande förebilder för barn och unga. Inom ramen för detta arbete bör även ingå att utveckla former för hur den statliga nivån kan samverka med den kommunala och regionala nivån för att utveckla den läsfrämjande verksamheten i arbetslivet, bland annat när det gäller arbetsplatsbibliotek.

Kommuner bör arbeta för att inrätta tjänster för läsfrämjande-ambassadörer som företräder de nationella minoritetsspråken och som kan vara vuxna läsande förebilder för barn och unga.

Uppföljning av och samverkan kring barns och ungas läsning

Uppföljning av barns och ungas läsning

Uppföljning är avgörande för att man ska veta om man gör rätt insatser eller om man behöver förändra något. Uppföljningen ska ställas mot de mål man har för verksamheten och utifrån resultaten på uppföljningen ska man ha möjlighet att förbättra eller förändra pågående eller kommande insatser inom området. Uppföljning av det läsfrämjande arbetet i och utanför skolan bör vara ett ansvar för alla nivåer: nationell nivå, regional nivå, kommunal nivå och lokal nivå.

Ett Läsråd ska inrättas

Läsande medborgare är en för samhället gemensam angelägenhet. Frågor om språk- och läsutveckling rör följaktligen flera samhällsaktörer. Det behövs nationell samling kring barns och ungas läsning. Vi föreslår därför att ett Läsråd ska inrättas som ska arbeta för att samla och samordna aktörer och insatser inom kultur, skola, civilsamhälle, folkbildning och näringsliv kring barns och ungas läsning i och utanför skolan. Som ett första uppdrag skulle Läsrådet kunna ta vid efter Läsdelegationen och följa upp delegationens förslag och bedömningar.

Framtidsfrågor

Under arbetets gång har vi stött på ett antal större frågeställningar som vi anser behöver lyftas fram även om dessa frågor inte ingår i vårt uppdrag eller mandat.

Grundutbildning för yrkesgrupper som arbetar med barns och ungas läsning

Det är av stor vikt att berörda grundutbildningar säkerställer att alla som arbetar med barns och ungas läsning får relevanta kunskaper i hur barn och unga lär sig att läsa och utvecklar sin läsning.

Forskning och kunskapsspridning

Det finns ett fortsatt behov av större longitudinella, kvalitativa och kvantitativa forskningsprojekt kring effekten av olika metoder och arbetssätt kring läsning, liksom forskning om digitaliseringens effekter på läsning samt läsning av digitala texter. Det finns även ett behov av att stärka den professionsinriktade biblioteksforskningen. Vidare finns det behov av kontinuerliga läsvaneundersökningar som ställer frågor kring olika typer av läsning och som också utgår från i vilka sammanhang läsningen sker (till exempel skola respektive fritid). Det bör även undersökas om någon form av läscentrum, motsvarande de centrum som finns i Norge och Danmark, bör inrättas.

Uppföljning

Kungliga biblioteket bör i samverkan med Kulturrådet årligen rapportera identifierade utvecklingsområden till regeringen utifrån den officiella biblioteksstatistiken, biblioteksplanerna och Kulturrådets uppföljningar av de läsfrämjande statsbidragen. I arbetet med denna rapport bör KB och Kulturrådet inhämta synpunkter från de regionala biblioteksverksamheterna.

Finansieringsformer för läsfrämjande verksamhet

Det finns ett generellt behov av mer permanenta och långsiktiga finansieringsformer till läsfrämjande verksamhet. Det bör därför övervägas om läsfrämjande aktörer som arbetar på nationell nivå eller som har förutsättningar att skala upp sin verksamhet till en nationell nivå kan ges ett permanent statligt verksamhetsstöd, med krav på uppföljning och utvärdering.

Barns och ungas läsintresse och den digitala tekniken

Barns och ungas läsintresse är ett område där man hela tiden behöver tänka nytt. Det behövs bland annat undersökas hur tekniken kan göras till en möjlighet till ökad läsning, snarare än till ett hot mot läsningen.

1 Vikten av läsning

Syftet med Läsdelegationens uppdrag har varit att bidra till att ge alla barn och ungdomar bättre och mer likvärdiga förutsättningar för en fullgod läsförmåga och lustfyllda läsupplevelser.

Läsdelegationen har bestått av personer med olika kompetenser kring barns och ungas läsning. I citaten nedan ger respektive delegat sitt perspektiv på läsning och vikten av läsning.

> Läsningen ger oss möjligheter att erövra ett rikt språk, som är en förutsättning för att kunna navigera i en komplex värld. För att barn och unga ska erövra ett rikt språk måste de utveckla sin motivation och lust att läsa, såväl i som utanför skolan.
>
> – Katti Hoflin

> Genom litteratur får vi tillgång till historier och berättelser som vi inte stöter på i vår vardag. Vi får empati och förståelse för andra verkligheter, andra typer av personer och andra historier. Läsning är viktigt av logiska skäl, men också för att vi blir rikare och bättre som människor när vi läser.
>
> – Nisha Besara

> Genom att läsa mycket blir man också bättre på att läsa vilket gör att man förbättrar sin tillgång till kunskap och information av betydelse för privatliv, arbetsliv, utbildning och samhällsliv.
>
> – Ulf Fredriksson

Läskunnighet är att kunna delta i samhällsdebatten, att kunna utbilda sig och inte minst att berika sitt liv med litteratur som kan ge allt från glädje och identifikation till tröst och kampvilja.

– Ann-Helén Laestadius

Språket är nyckeln till att få vara med, att kunna välja, att bli respekterad och kunna uttrycka sin vilja, att förstå andras viljor. Språket är ju alternativet till våld. Min övertygelse är att ingången till läsning, att skaffa läsvanor, inte börjar med dessa stora ord. Hur riktiga de än är. Läsintresse börjar med att läsningen är underhållande, kul, läskig mystisk och äcklig.

– Johan Unenge

Ett läsande folk är en viktig faktor för att kunna värna och utveckla demokratin. Makten tillhör de som kan värdera innehåll, kritiskt granska information och på så sätt definiera verkligheten. Om människor inte förmår att läsa längre, mera krävande texter blir det väldigt svårt att skaffa sig en uppfattning och fatta beslut byggda på fakta.

– Monica Widman-Lundmark

Man behöver läsa för att förstå sig själv, vårt samhälle, världen och andra människor – och inte minst: för att njuta. Vi har ett samhälle som kommunicerar till stor del genom det skrivna ordet. Kanske ändras detta i framtiden, men än så länge är läskunnighet en förutsättning för att en människa ska kunna skapa optimala förutsättningar för sitt liv. Kan du läsa, står alla dörrar öppna.

– Martin Widmark

1.1 Läsning – en grundläggande färdighet

I en rapport från organisationen International Reading Association[1] konstaterades 1999 att ungdomar som växer upp under det tjugoförsta århundradet kommer att läsa och skriva mer än ungdomar har gjort under något annat århundrade.[2] Såväl arbete som privatliv kommer att ställa höga krav på läs- och skrivförmågan. Hittills har det tjugoförsta århundradet präglats av oroande mätresultat vad avser ungas läsförståelse och intresse för läsning.[3] Med utgångspunkt i sådana mätningar har man, inte minst i Sverige, uppmanat till handling från såväl regering som myndigheter och läsfrämjande organisationer av olika slag.

Varför är det så viktigt att barn och unga läser? Som citaten ovan uttrycker handlar läsning bland annat om att kunna navigera i världen, att skaffa sig nödvändig kunskap och information, men också om att känna läsningens glädje och njutning. Läsning är av central betydelse för såväl privatliv och arbetsliv som utbildning och samhällsliv. Både i och utanför skolan spelar läsförmågan en viktig roll för barns och ungas kunskapsutveckling och möjlighet att såväl nu som i framtiden kunna ta del av och påverka det samhälle de lever i.

Att kunna läsa och skriva hör till vad som tillsammans med kunskaper och färdigheter i matematik räknas som basfärdigheter.[4] Med basfärdighet avses en grundläggande färdighet som har betydelse för hur en elev kommer att lyckas i andra ämnen, men också för en individs framgång i arbetslivet och möjligheter att engagera sig i samhället. Att kunna läsa är avgörande för en individs möjligheter att skaffa sig nya kunskaper och tillgodogöra sig skriftlig information. Läsförmåga är också en förutsättning för att kunna finna nöje och rekreation i fritidsläsning av olika slag, och inte minst en förutsättning för att kunna förstå, tolka, och ta till sig skönlitteratur som konstform. Enligt delegationen är det därför ett illavarslande tecken att läsförståelsen bland barn och unga har försämrats över tid och att läsintresset avtar.

---

[1] Numera International Literacy Association.
[2] Moore m.fl. (1999).
[3] För en överblick se bilaga 2 *Rapport om läsförmåga, läsvanor och läsintresse bland barn och ungdomar i Sverige*.
[4] Fredriksson och Taube (2012).

1.2 Bakgrund till delegationens arbete

Enligt direktivet ska delegationen med utgångspunkt i de nationella målen för litteratur- och läsfrämjande samt skolans styrdokument[5] bland annat kartlägga och följa utvecklingen på området samt säkerställa att uppföljning kan ske i enlighet med de nationella målen och skolans styrdokument.

De nationella målen för litteratur- och läsfrämjande formulerades i propositionen *Läsa för livet*,[6] som följde på Litteraturutredningens betänkande.[7] Målen innebär att:

> Alla i Sverige ska, oavsett bakgrund och med utgångspunkt i vars och ens särskilda förutsättningar, ges möjlighet att utveckla en god läsförmåga och ha tillgång till litteratur av hög kvalitet.

För att nå det övergripande målet ska statens samlade insatser syfta till:

1. att läsförmågan förbättras jämfört med i dag,
2. att fler än i dag regelbundet tar del av både fack- och skönlitteratur, och
3. att kunskapen om läsningens betydelse för utbildning, bildning och delaktighet i samhällslivet ökar jämfört med i dag.

Förbättrad läsförmåga och ökad läsmotivation bland barn och unga är prioriterat i propositionen *Läsa för livet*, i synnerhet bland yngre barn. De grupper som i undersökningar uppvisat svag läsförståelse och läsmotivation har särskild prioritet. Det handlar om gruppen pojkar generellt, samt barn från socioekonomiskt svaga familjer och barn med föräldrar som talar andra språk än svenska i hemmet. I propositionen betonas vidare vikten av att uppmärksamma de förutsättningar som gäller för barn och ungdomar med exempelvis dyslexi. De nationella minoriteternas särskilda förutsättningar ska beaktas bland annat mot bakgrund av att det finns begränsat med litteratur utgiven på de nationella minoritetsspråken. Det läsfrämjande arbetet bör få ett genomslag i hela befolkningen, inte minst med tanke på att en stor grupp i samhället tillägnar sig läsförmågan i svenska i vuxen

[5] Med skolans styrdokument avses bland annat skollag och olika förordningar, som till exempel läroplanerna.
[6] Prop. 2013/14:03.
[7] SOU 2012:65.

ålder. För att minska skillnaderna i befolkningen i stort vad gäller läsning bör man öka kunskapen om läsningens betydelse. I propositionen framgår även att det krävs en medvetenhet om läsningens betydelse i hemmet, att vuxna i barnens omgivning uppfattar att det finns ett värde med läsning och såväl läser själva som för sina barn för att den negativa trenden ska vända vad gäller läsförmågan bland barn och unga.

1.3 Nuläge

Den samhälleliga medvetenheten kring vikten av läsning verkar ha tilltagit i Sverige de senaste åren. Flera större insatser har genomförts inom skolans och kulturens område vad gäller barns och ungas läsning, insatser som förhoppningsvis också ska komma att bära frukt de kommande åren i form av bättre läsförmåga och ökat läsintresse. Ett positivt tecken är den stadigt ökande försäljningen av barn- och ungdomsböcker, som enligt en uppskattning av Svensk bokhandel 2017 stigit med över 20 procent under en femårsperiod.[8]

1.3.1 Läsförståelse och läsvanor

I Sverige har man relativt nyligen kunnat iaktta vissa förbättringar vad gäller barns och ungas läsförståelse vid jämförelse med tidigare internationella mätningar. Som Ulf Fredriksson dock pekar på i sin rapport är det för tidigt att säga om uppgången i den senaste PISA[9]-undersökningen från 2015 bara är ett tillfälligt brott i en längre utvecklingslinje eller början på en ny uppåtgående trend.[10] Likaså återstår att se om de förbättrade resultaten i den senaste PIRLS[11]-undersökningen från 2016 är början på en trendvändning eller bara ett tillfälligt brott i en långsiktigt negativ trend. Ett illavarslande tecken är att svenska elever i högre grad än elever i andra länder är negativa till läsning. Det avtagande intresset för läsning syns också i minskad läsning, och

[8] Laxgård (2018).
[9] PISA står för Programme for International Student Assessment och mäter 15-åringars kunskaper i bland annat läsförståelse.
[10] Se bilaga 2 *Rapport om läsförmåga, läsvanor och läsintresse bland barn och ungdomar i Sverige*.
[11] PIRLS står för Progress in International Reading Literacy Study och mäter 10-åringars läsförståelse.

minskad läsning innebär mindre lästräning vilket kan leda till sämre läsförståelse. Ett annat orosmoln är den bristande likvärdigheten. Det finns i dag fortsatt stora skillnader mellan grupper vad gäller såväl läsförståelse som läsintresse, och det är främst skillnader relaterade till kön och socioekonomisk bakgrund.

Ett annat orosmoln är de sjunkande läsvanorna hos ungdomar mellan barn och vuxenliv. Som framgår av Ulf Fredrikssons rapport är det inte i befolkningen som helhet och bland barn i allmänhet som läsvanorna förändrats så mycket utan bland just ungdomar. Denna nedgång förefaller heller inte vara ett resultat av minskad läsning i de yngre åldrarna utan något som händer i ungdomsåren. Som Fredriksson noterar finns anledning att vidare utforska vad som händer med ungdomars läsning mellan barndom och vuxenliv. En intressant fråga är om detta vikande läsintresse bland ungdomar är något tillfälligt som hör ungdomsåren till eller om det är en långsiktig trend som på sikt kommer att påverka läsning i samhället som helhet.

1.3.2 Insatser inom läsområdet

Mot bakgrund av bland annat de sjunkande resultaten i läsförståelse i PISA-undersökningen från 2012, då resultaten inte bara var signifikant lägre än de tidigare svenska resultaten utan också under OECD-ländernas genomsnitt, initierade den dåvarande regeringen flera insatser inom läsområdet. En större satsning som bör nämnas i det sammanhanget är Läslyftet – en omfattande fortbildningssatsning för lärare i läs- och skrivutveckling som genomförs av Statens skolverk. Läslyftet riktar sig numera även till förskollärare och skolbibliotekarier. I framtagandet av Läslyftet samrådde Skolverket med bland andra Specialpedagogiska skolmyndigheten.

Nämnas bör också de många satsningar på läsning som gjorts utanför skolans område. 2013 föreslog den dåvarande regeringen, i linje med Litteraturutredningens förslag, att Statens kulturråd skulle ges i uppdrag att ta initiativ till, samordna och följa upp läsfrämjande insatser av nationellt strategiskt intresse. Under 2014 sammanställde Kulturrådet, på regeringens uppdrag, ett handlingsprogram[12] för det läsfrämjande arbetet utanför skolan, i samverkan med bland andra Skolverket, Myndigheten för tillgängliga medier (MTM), Kungliga

[12] Kulturrådet (2014c).

Biblioteket och folkbildningens organisationer. I Kulturrådets uppdrag ingår även att fördela medel till läs- och litteraturfrämjande verksamheter, samordna och initiera läsfrämjande verksamhet, uppföljning av olika insatser, samt insamling och spridning av metoder, utvärderingar och forskning för att höja nivån på kommande projekt.

I MTM:s uppdrag ingår att aktivt bidra till att utveckla och öka tillgången till litteratur och information för personer med exempelvis läsnedsättning.

Folkbiblioteken och de regionala biblioteksverksamheterna har sedan länge arbetat läsfrämjande, ett arbete som fick förnyad aktualitet inte minst genom den nya bibliotekslagen som trädde i kraft 2014.[13] De regionala biblioteksverksamheterna lägger ned en betydande del av sina resurser på folkbibliotekens läsfrämjande arbete, och driver därutöver läsfrämjande verksamheter som vänder sig direkt till medborgarna. Folkbildningens organisationer har länge bedrivit läsfrämjande verksamhet, inte minst för vuxna – vuxna som i sin tur är läsande förebilder för barn och unga. Regeringens förslag i propositionen *Läsa för livet* kom att innebära att en del av det statliga stödet till folkbildningen under 2014 riktades till läsfrämjande verksamhet. Nämnas bör också viktiga ideella insatser från läsfrämjande organisationer och stiftelser som exempelvis Läsrörelsen, Svenska Barnboksakademin, Berättarministeriet och En läsande klass.

Sammantaget pågår en rad av allt att döma framgångsrika insatser på läsningens område, i och utanför skolan. Delegationen har dock identifierat ett antal områden med ytterligare utvecklingspotential, av särskild vikt för barns och ungas läsning, och det är inom dessa områden som vi kommer att lämna våra förslag respektive bedömningar. Vi vill ännu en gång betona att vårt uppdrag handlar om att ge likvärdiga förutsättningar för barns och ungas läsförmåga och läslust och detta hoppas vi återspeglas i våra förslag och bedömningar. Därutöver finns det ett antal frågor som ingår i ett större sammanhang och som vi varken har i uppdrag eller mandat att komma med förslag inom, men som är av en sådan vikt att vi valt att samla dem i ett avslutande kapitel.[14] Dessa frågor rör grundutbildning, forskning, uppföljning, finansieringsformer av läsfrämjande verksamhet samt barns och ungas läsintresse och den digitala tekniken.

---

[13] Bibliotekslagen (2013:801).
[14] Kapitel 11 *Framtidsfrågor*.

1.4 Identifierade utvecklingsområden

1.4.1 Små barns språkutveckling

Föräldrar spelar en viktig roll för barns tidiga språkutveckling och hur barnen senare utvecklar sin läsförmåga. PIRLS-undersökningarna pekar exempelvis på ett tydligt samband mellan resultat på läsprovet och läs- och skrivkunskaper vid skolstarten. Ett av de områden som delegationen identifierat som särskilt angeläget handlar därför om de minsta barnens språkutveckling och tidiga lässtimulans. Här kan olika former av samverkan mellan aktörer som barnhälsovården och biblioteket spela en stor roll. Hit hör givetvis också förskolan, inte minst med tanke på den kompensatoriska funktion förskolan kan ha för barn från hem där läsning förekommer i mindre grad. I kapitel 3 ger delegationen sina förslag och bedömningar vad gäller små barns språkutveckling.

1.4.2 Läsning i skolan

Skolan, och ytterst lärarna, bär huvudansvaret för att barn och unga lär sig att läsa. Enligt skollagen har alla elever rätt till en likvärdig utbildning och i detta ligger även rätten till en fullgod läsförmåga. Skolan och de grundläggande förutsättningar som krävs för att elever ska lyckas i skolan är en stor fråga som senast behandlades av 2015 års skolkommission, som redovisade sina förslag i april 2017 i slutbetänkandet *Nationell samling för skolan – Nationell strategi för kunskap och likvärdighet*.[15]

Delegationens uppdrag är mer avgränsat till sin natur och i uppdraget ingår att lämna förslag som rör likvärdiga förutsättningar för elevers läsförmåga och läslust. Det är dock viktigt att betona att dessa förutsättningar gällande läsning ingår som en viktig del i en likvärdig utbildning. I kapitel 4 ger delegationen sina bedömningar vad gäller läsning i skolan.

[15] SOU 2017:35.

1.4.3 Skolbibliotek och läsning

Flera av de områden som delegationen valt att lägga tonvikt på befinner sig på gränsen *mellan* skola och fritid. Ett viktigt område med stor potential att verka i gränslandet mellan skola och fritidsläsning är skolbiblioteken. Skolbiblioteken har en dubbel uppgift att dels fungera som en pedagogisk resurs i undervisningen, dels främja elevernas intresse för läsning och litteratur. Skolbibliotekens läsfrämjande potential ligger inte minst i den kännedom en skolbibliotekarie kan ha om elevernas läsintressen. I kapitel 5 ger delegationen sina förslag vad gäller skolbibliotek och läsning.

1.4.4 Läsning på fritidshem

Ett annat område på gränsen mellan skola och fritid är fritidshemmet, som har stora möjligheter att stimulera barns läsning. De svenska fritidshemmen är en unik verksamhet så till vida att ingen annanstans i världen finns en verksamhet för skolbarns fritid som sorterar under motsvarigheten till det svenska utbildningsdepartementet eller som lyder under skollag och läroplan. I fritidshemmen finns en många gånger outnyttjad läsfrämjande potential. I kapitel 6 ger delegationen sina förslag och bedömningar vad gäller läsning på fritidshem.

1.4.5 Läsning på lov

Ännu ett område i gränslandet mellan skola och fritid gäller läsaktiviteter under skolloven. Här handlar det dels om att ge olika ingångar till lustfylld läsning genom lovaktiviteter, dels att nå barn som tenderar att halka efter med läsningen under längre lovuppehåll. I kapitel 7 ger delegationen sitt förslag och sin bedömning vad gäller läsning på lov.

1.4.6 Bibliotek och läsfrämjande

Den enskilt viktigaste aktören för att främja läsning för barn och unga utanför skolan är folkbiblioteken, vars läsfrämjande uppdrag förtydligades 2014 genom den nya bibliotekslagen. Folkbibliotekariernas uppdrag och målgrupper har förändrats över tid. Det är av stor vikt

att bibliotekarierna ges en kontinuerlig kompetensutveckling inom det läsfrämjande arbetet riktat till barn och unga. I kapitel 8 ger delegationen sitt förslag och sin bedömning vad gäller bibliotek och läsfrämjande.

1.4.7 Läsande förebilder

Att barn och unga lär sig genom att ta efter andra är välkänt. Föräldrar, andra vuxna som idrottsledare, bibliotekarier och lärare samt kompisar kan alla påverka barns och ungas läsning och utgör därmed viktiga läsande förebilder. I kapitel 9 ger delegationen sina bedömningar vad gäller läsande förebilder.

1.4.8 Uppföljning av och samverkan kring barns och ungas läsning

Vi vill avslutningsvis betona att barns och ungas läsning är en fråga för *hela* samhället. Det är därför viktigt att aktörer i och utanför skolan som på olika sätt arbetar läsfrämjande gör detta i en systematisk och långsiktigt hållbar samverkan med varandra. Samverkan bör ske såväl inom respektive sektor som över sektorsgränser. Samverkan bör också ske mellan de olika nivåerna stat, region och kommun, liksom på tjänstemannanivå och politisk nivå. Det är också av största vikt att följa upp de insatser som görs, utvärdera resultaten och utifrån dessa resultat förbättra kommande insatser. Och kanske viktigast av allt – alla insatser måste utgå från ett barn- och ungdomsperspektiv. Barn och unga ska också, i möjligaste mån, vara delaktiga i de insatser som genomförs. I kapitel 10 ger delegationen sin bedömning vad gäller uppföljning av barns och ungas läsning samt ett förslag på det fortsatta arbetet för att samla och samordna aktörer och insatser inom kultur, skola, civilsamhälle, folkbildning och näringsliv kring barns och ungas läsning.

1.5 Några utgångspunkter

Delegationens uppdrag är brett och spänner över många verksamhetsområden. Nedan beskrivs därför vilka avgränsningar vi har gjort utifrån vårt uppdrag.

1.5.1 Definition av läsning

Läsning är en språklig aktivitet som innehåller två huvudmoment: avkodning och språkförståelse. *Avkodning* innebär att man kan identifiera eller känna igen bokstäver och skrivna ord och *språkförståelse* är resultatet av tolkningen av språkliga meddelanden. En god läsfärdighet förutsätter att *båda* dessa moment fungerar väl. Därför brukar också formeln avkodning × språkförståelse användas om läsning, det vill säga avkodning *gånger* språkförståelse. Det innebär att om avkodningsfärdigheten eller språkförståelsen saknas blir resultaten ingen läsning.[16]

1.5.2 Målgrupper

Den prioriterade målgruppen för delegationens arbete är barn och unga, det vill säga åldersgruppen 0–18 år (till och med gymnasieskolan). Enligt vårt direktiv ingår även vuxna i vår målgrupp men då främst i egenskap av läsande förebilder för barn och unga. Vår indirekta målgrupp utgörs av föräldrar, samt vuxna som på olika sätt arbetar med barns och ungas läsning, till exempel personal i förskola, skola, fritidshem och bibliotek.

Våra förslag och bedömningar gäller alla barn och unga, oavsett förutsättningar och behov. Vi vill också betona att det finns många vägar till läsning. Det är därför av största vikt att det finns förståelse och kompetens inom respektive verksamhet för att barn och unga utvecklar sin läsning på många olika sätt. Det är också viktigt att arbetet med att stimulera barn och unga att läsa bättre och mer svarar mot den ökade digitaliseringen i samhället. Ett viktigt påpekande är samtidigt att läsförståelse i digitala sammanhang i hög grad vilar på samma

[16] Formeln brukar kallas för ”the simple view of reading”. Gough och Tunmer (1986), Hoover och Gough (1990). Se vidare Fredriksson och Taube (2012).

förmåga som traditionellt läsande.[17] En satsning på digitalt läsande bör därför gå hand i hand med det traditionella läsandet och det traditionella läsandet bör ha ett fortsatt stort utrymme i det läsfrämjande arbetet i och utanför skolan. Förmågan att tillgodogöra sig längre texter är också avgörande för att utveckla ett källkritiskt förhållningssätt som i och med digitaliseringen fått särskild aktualitet.

[17] Med läsning av traditionella texter avses att läsa och förstå tryckt text på papper såsom böcker, tidningar, tidskrifter med mera. Texten är ofta linjär och kan även innehålla illustrationer. Läsning av digitala texter innebär att läsa texter som kan innehålla hyperlänkar, bilder, symboler, animationer och ljud, vilket bland annat ställer särskilda krav på förmågan att navigera. Vidare kan man tala om ”traditionell läsning på skärm” det vill säga läsning av texter på skärm som i allt väsentligt liknar läsning på papper. Se vidare kapitel 4 *Läsning i skolan*.

2 Delegationens uppdrag och arbete

2.1 Delegationens uppdrag

Regeringen beslutade den 22 september 2016 att tillsätta en kommitté i form av en delegation med syftet att samla alla aktörer – skola, kultur och föreningsliv – runt insatser för läsning i och utanför skolan. Syftet var att bidra till att ge alla barn och ungdomar likvärdiga förutsättningar för en fullgod läsförmåga och lustfyllda läsupplevelser. Kommittén antog namnet Läsdelegationen (KU 2016:03). Enligt kommittédirektiven ska delegationen:

- med utgångspunkt i de nationella målen för litteratur- och läsfrämjande samt skolans styrdokument kartlägga och följa utvecklingen på området,
- säkerställa att uppföljning kan ske i enlighet med de nationella målen för litteratur- och läsfrämjande samt skolans styrdokument,
- samordna läsfrämjande insatser i och utanför skolan, bland annat genom att anordna utåtriktade aktiviteter och arbeta läsfrämjande,
- skapa mötesplatser för offentliga och privata aktörer samt aktörer från det civila samhället som bedriver läsfrämjande insatser och för experter och beslutsfattare inom området i syfte att underlätta dialog, erfarenhetsutbyte, samarbete och samordning,
- uppmärksamma föräldrars och andra närstående vuxnas förhållande till läsning i syfte att främja barns och ungas läsförmåga,
- driva arbetet på ett sådant sätt att genomförda insatser i och utanför skolan har goda förutsättningar att fortgå även efter det att delegationen har avslutat sitt uppdrag, och

- vid behov lämna förslag på hur läsning kan främjas med utgångspunkt i skolans styrdokument och de nationella målen för litteratur- och läsfrämjande, inom oförändrade kostnadsramar för den statliga kultur- och utbildningspolitiken.

Nedan beskrivs hur delegationen har gått till väga för att genomföra uppdraget.

2.2 Läsdelegationen

2.2.1 Sammansättning

Delegationen har bestått av ordförande Katti Hoflin och delegaterna: Nisha Besara, Ulf Fredriksson, Ann-Helén Laestadius, Johan Unenge, Monica Widman-Lundmark och Martin Widmark. Till sin hjälp har delegationen haft ett kansli bestående av två sekreterare på heltid och en kommunikatör på halvtid.

2.2.2 Arbetsformer

Läsdelegationen har under utredningsperioden sammanträtt vid totalt 12 tillfällen. Vid mötena har delegationen diskuterat utmaningar och möjligheter för att skapa likvärdiga förutsättningar för barns och ungas läsning. Mötena har fokuserat på olika perspektiv som exempelvis läsundervisning, läsfrämjande insatser utanför skolan, skolbibliotek, flerspråkighet och minoritetsspråk och läsning i relation till genus och klass.

Externa aktörer som har deltagit vid några av mötena har varit Statens skolverk, Statens kulturråd, Läsambassadören (2015–2017), Nationellt centrum för språk-, läs- och skrivutveckling, Skolkommissionen, Utredningen om bättre möjligheter för nationella minoritetsspråk i skolan, Den myndighetsövergripande arbetsgruppen för skolbibliotek, Den nationella biblioteksstrategin, Läsrörelsen och ABF.

Delegaterna har medverkat i ett antal seminarier och arrangemang under arbetets gång. Studiebesök och möten har framför allt genomförts av ordförande och kansliet.

2.3 Barns och ungas syn på läsning

I frågor som rör barn och unga är det nödvändigt att barns och ungas egna erfarenheter beaktas. Vi har därför genomfört ett antal möten med barn och unga där vi har samtalat om läsning i skolan och på fritiden. Vi har träffat elevrepresentanter från Sveriges elevråd (SVEA) och Sveriges elevkårer, Fryshusets ungdomsambassadörer, samt träffat 17 fokusgrupper med elever från förskoleklass till årskurs 8 från olika stadsdelar i Stockholm (se tabell 2.1). Cirka 210 elever från framför allt högstadiet har också svarat på en enkät med samma frågor om läsning i och utanför skolan som ställdes till fokusgrupperna.

Samtalen och enkätsvaren har bekräftat den bild som ges av nationella och internationella läsvaneundersökningar bland barn och unga och även den bild som många aktörer som jobbar med barn och unga har; intresset för läsning hos eleverna vi talat med varierar och ju äldre barnen och ungdomarna blir desto mindre läser de. Samtidigt ser vi, genom våra samtal, att eleverna i många fall har strategier för att kunna komma igång eller hålla i sin läsning och att de på olika sätt stöttar kompisar och syskon i deras läsning. Intresset för läsning hos eleverna skiljer sig inom skolor, och mellan skolor. Skolorna ger olika mycket utrymme för läsning. Gemensamt för de flesta av skolorna är att någon form av schemalagd bänkboksläsning pågår under lågstadiet men avtar från mellanstadiet, för att knappt förekomma på högstadiet. De elever som vi har träffat vill framför allt läsa spännande berättelser (gärna skräck), roliga, romantiska, och ”overkliga” berättelser som fantasy och science fiction, men också faktaböcker. Blir berättelserna ”långsamma” blir de tråkiga, och många av eleverna slutar då att läsa. Att eleverna är intresserade av vad boken handlar om, känner igen sig i karaktärerna och i de sammanhang som handlingen utspelar sig i verkar ha stor betydelse för om de kommer att tycka om boken eller inte och således också läsa klart den eller inte. En sammanställning av ett antal av de tankar och synpunkter som kom fram under samtalen och i enkätsvaren finns i bilaga 3.

Tabell 2.1 Skolor där fokusgruppssamtalen genomfördes

Totalt 17 fokusgruppsamtal har genomförts med elever från förskoleklass till årskurs 8.

Namn på skolan	Antal fokusgrupper
Adolf Fredriks musikklasser	1
Eriksdalsskolan	1
Grimstaskolan	1
Gröndalsskolan	1
Hjulsta grundskola	4
Hägerstenshamnens skola	1
Katarina Södra skola	1
Norra Ängby skola	3
Nya Elementar	2
Solbergaskolan	1
Spånga grundskola	1

2.4 Möten och studiebesök

För att kartlägga det läsfrämjande arbete som pågår i och utanför skolan och för att identifiera lärande exempel har vi genomfört ett flertal möten med olika aktörer. I tabell 2.2 anges de aktörer som vi har haft möten med eller på annat sätt varit i kontakt med. I tabell 2.3 anges de studiebesök som vi har genomfört.

Tabell 2.2 Aktörer som Läsdelegationen har varit i kontakt med

ABF – Läs för mig
ALMA-kansliet
Berättarministeriet
Den myndighetsövergripande arbetsgruppen för skolbibliotek
Dyslexiförbundet
Elevorganisationer: Sveriges elevkårer och Sveriges elevråd (SVEA)
Fackliga representanter från utbildnings- och kulturområdet: DIK, Lärarnas riksförbund, Lärarförbundet, Skolledarna
Filadelfiakyrkan
Folkbildningsrådet
Fryshusets ungdomsambassadörer
Föreningen för regional biblioteksverksamhet
Kungliga biblioteket inklusive Den nationella biblioteksstrategin

LegiLexi
Linnéuniversitetet – Programmet för biblioteks- och informationsvetenskap
Läromedelsbranschen: Sveriges Läromedelsförfattares Förbund, Svenska Läromedel Service AB
Läs- och skrivpedagogiskt centrum i Botkyrka
Läsa för integration
Läsambassadören 2015–2017
Läsrörelsen
Läxhjälpen
Myndigheten för tillgängliga medier
Nationella skolbiblioteksgruppen
Nationellt centrum för språk-, läs- och skrivutveckling (NCS)
Regionala biblioteksverksamheten, med fokus på barn och unga
Representanter för de nationella minoriteterna
Riksidrottsförbundet
Sameskolstyrelsen
SISU/Idrottsutbildarna
Skolforskningsinstitutet
Skolkommissionen
Specialpedagogiska skolmyndigheten
Statens kulturråd
Statens medieråd
Statens skolinspektion
Statens skolverk
Svensk biblioteksförening
Svenska barnboksakademien
Svenska barnboksinstitutet
Svenska Förläggarföreningen
Sveriges Kommuner och Landsting: Beredningen för kultur och fritidsfrågor. Beredningen för utbildningsfrågor, Avdelningen för utbildning och arbetsmarknad, Avdelningen för tillväxt och samhällsbyggnad (kultur och fritid)
Utredningen om bättre möjligheter för nationella minoritetsspråk i skolan

2.4.1 Referensgrupper från skola, bibliotek och myndigheter

För att kontinuerligt kunna diskutera de utmaningar och möjliga förslag på lösningar som delegationen har sett i sitt arbete knöt delegationen två referensgrupper till sig. Grupperna har sammanträtt vid ett flertal tillfällen under arbetets gång och har med sina kunskaper och erfarenheter gett värdefulla inspel till delegationens arbete.

Den ena gruppen har bestått av lärare från grund- och gymnasieskolan, skol- och folkbibliotekarier samt läsambassadören år 2015–2017. Gruppen bestod av följande personer:

- Martin Ahlstedt, gymnasielärare, Göteborg
- Martin Bensch, ungdoms- och metallbibliotekarie, Helsingborg
- Cecilia Dalén, skolbibliotekarie, Stockholm
- Liselott Drejstam, fokusbibliotekarie, Linköping
- Jenny Edvardsson, gymnasielärare, Kristianstad
- Tobias Gard, skolbibliotekarie, Trollhättan
- Malin Granström, grundskollärare, Eda
- Richard Hultén, grundskolelärare, Stockholm
- Paula Högström, barn- och ungdomsbibliotekarie, Växjö
- Anne-Marie Körling, läsambassadör 2015–2017
- Erika Lövgren, grundskollärare, Piteå

Den andra gruppen har bestått av myndigheter som på olika sätt arbetar med läsning i och utanför skolan: Skolverket, Skolinspektionen, Specialpedagogiska skolmyndigheten, Sameskolstyrelsen, Skolforskningsinstitutet, Kulturrådet, Medierådet, Myndigheten för tillgängliga medier, Kungliga biblioteket, Folkbildningsrådet och Riksidrottsförbundet/SISU Idrottsutvecklarna.

Delegationen har därutöver haft ett flertal möten med Kulturrådet och Skolverket.

2.4.2 Studiebesök för att ta del av läsfrämjande insatser

Vi har genomfört ett antal studiebesök runt om i landet där utgångspunkten har varit att identifiera lärande exempel på läsfrämjande arbete som skulle kunna fungera på en nationell nivå. Följande studiebesök har genomförts.

Tabell 2.3 Genomförda studiebesök

Ort	Plats som besöktes samt varför den besöktes
Göteborg	Göteborg stadsbibliotek: för stadens samverkan mellan förskola och folkbibliotek, bokstartare och flerspråkiga läsambassadörer för att fler barn och unga ska utveckla sitt språk på ett mer likvärdigt sätt.
Halmstad	Resurscentrum Lärande, Halmstad kommun: för deras samverkan över sektorsgränserna inom förskola, grundskola och bibliotek, med syfte att skapa en röd tråd i barns och ungas språkutveckling.
Hjo	Hjo: för deras arbete med litteraturcertifierade förskolor samt samverkan över sektorsgränserna mellan BVC, förskola, fritidshem, grundskola och bibliotek för barns och ungas språkutveckling. Vi besökte även Knäpplans förskola.
Linköping	Hjulsbroskolan: för Linköping kommuns och Hjulsbroskolans systematiska arbete med att fokusbibliotek och fokusbibliotekarier ska vara en integrerad resurs i skolornas verksamhet.
Nyköping	Nyköpings högstadium: för att ta del av hur alla lärare i en skola kan arbeta med Läslyftet och hur ett modernt skolbibliotek kan utformas.
Skellefteå	Läsligan: för deras samarbete mellan näringsliv, idrottsorganisationer och stadsbibliotek kring läsning och idrott samt deras arbete för att ge fler unga läsande förebilder. Vi besökte även stadsbiblioteket, Mobackenskolan och Norrhammarskolan.
Stockholm	Medioteket: för deras arbete med skolbiblioteksteam och arbetet med stadens språk-, läs- och skrivutvecklare. Tio Tretton på Kulturhuset: för deras arbete med nya yrkesgrupper i biblioteket och deras metoder för att särskilt nå ut till unga mellan 10–13 år. Hjulsta grundskola: för arbetet med skolbibliotek och flerspråkighet, samt med ALMA-pristagarnas verk. Fritidshemmet på Sjölandsskolan: för deras kompetensutveckling i språkutveckling på fritidshemmet.
Växjö	Regionbiblioteksverksamheten i Blekinge och Kronoberg: för deras arbete med tidig språkstimulans genom samverkan mellan BVC och folkbibliotek. Biblioteks- och informationsvetenskapsutbildningen på Linnéuniversitetet: för att ta del av bibliotekarieyrkets utmaningar och möjligheter.
Södertälje	Läsa för integration: för deras arbete med att ge grupper som inte ser biblioteket som en självklar plats att vistas på, tillgång till litteratur och läsning.
Lund	Backaskolan: för deras satsningar på barns och ungas språkutveckling genom samverkan mellan skolbibliotek, lärare, fritidspedagoger och specialpedagoger. Lund stadsbibliotek: för kommunens arbete med att alla förskolor i Lund, i samverkan med folkbiblioteken, ska ha ett förskolebibliotek och där arbetet med litteraturen är en naturlig del i verksamheten. Studiebesök i förskolan Lönnen i samband med detta besök.
Malmö	Drivkraft Malmö: för deras arbete med läxhjälp och mentorskap för elever på främst högstadiet som vill ha stöd i skolarbetet eller i vardagslivet. Malmö universitet: för att träffa Jan Nilsson, lektor i svenska med didaktisk inriktning, som bland annat skrivit om litteraturläsning i förskolan.

2.5 Delegationens utåtriktade arbete

Av Läsdelegationens direktiv framgår att delegationen ska skapa mötesplatser för att samordna läsfrämjande insatser i och utanför skolan. Nedan beskriver vi vilka aktiviteter vi har genomfört.

2.5.1 Mötesplatser för samtal om läsning

Delegationen har genomfört ett antal arrangemang, i egen regi eller i samarbete med andra, i syfte att skapa utrymme för samtal om läsning och möjlighet till erfarenhetsutbyte för aktörer som verkar i och utanför skolan. Nedan ges en kortfattad redogörelse av de olika arrangemangen.

Forskarseminarium 1

Den 5 april 2017 anordnades ett halvdags forskarseminarium i Stockholms stadsbiblioteks aula. Seminariet riktades till myndigheter inom kultur- och utbildningsområdet som arbetar inom det läsfrämjande området. Seminariepunkter var *Hur läsningen/läsförståelsen ser ut i dag bland svenska 15-åringar* (Ulf Fredriksson, docent i pedagogik, Stockholms universitet), *Vikten av att läsa informativa texter för ökad läsförståelse* (Lars Melin, docent i svenska, Stockholms universitet) och *Förståelse inifrån. De särskilda fördelarna med att läsa skönlitterära texter* (Torsten Pettersson, professor i litteraturvetenskap, Uppsala universitet). Ett 30-tal personer deltog på seminariet, varav flera av delegaterna.

Seminarium om vikten av läsning i och utanför skolan

Den 19 april 2017 genomfördes ett halvdagsseminarium på Rosenbad om läsning i och utanför skolan. Syftet med seminariet var att ge aktörer från verksamheter i och utanför skolan en bild av olika nationella insatser som görs inom det läsfrämjande området.

Både kultur- och demokratiminister Alice Bah Kuhnke och utbildningsminister Gustav Fridolin deltog och inledningstalade. Följande insatser presenterades: *Elevers läsförståelse över tid utifrån PISA-under-*

sökningarna (delegat Ulf Fredriksson), *Erfarenheter från läsambassadören* (Anne-Marie Körling), *Tidiga insatser/Bokstart* (Kulturrådet), *Vuxna förebilder/Läs för mig pappa* och *PAUS* (ABF och Johan Unenge), *Kompetens inom läs- och skrivutveckling/Läslyftet* (Skolverket) och *Skolbibliotek* (Myndigheten för tillgängliga medier och Skolinspektionen, som representerade den myndighetsövergripande skolbiblioteksgruppen). Seminariet avslutades med ett panelsamtal med samtliga delegater samt läsambassadören om vikten av läsning och vilka utmaningar som finns. Cirka 140 personer deltog på seminariet.

Seminarium om idrott och läsning

Den 24 april 2017 genomförde Läsdelegationen och Läsligan, som arbetar med att föra in läsning i olika idrottsverksamheter, ett seminarium om läsning och idrott för allmänheten i Skellefteå. Ordföranden och kansliet deltog. Ett 30-tal personer deltog på seminariet.

Läsbruk

Under 19–20 maj 2017 deltog Läsdelegationens kansli vid en konferens som nätverket Läsbruk anordnade. Nätverket verkar för en ökad satsning på litteratur, läsning, skriv- och språkutvecklande undervisning och reflektion i förskolor och skolor, inom samtliga ämnen. I nätverket ingår även representanter från folk- och skolbibliotek.

Almedalen 2017

Läsdelegationen deltog i ett antal programpunkter under Almedalsveckan 2017. Den 4 juli anordnades en läsförståelsedag i Almedalsbiblioteket där delegaten Martin Widmark var en av arrangörerna genom projektet En läsande klass. Även ordföranden och delegaten Johan Unenge deltog under programpunkten *Läsförståelse och idrott – hur hänger det ihop?*

I samarrangemang med ABF i programpunkten *När skolan inte räcker till* den 5 juli deltog delegaten Monica Widman-Lundmark, förbundssekreterare för ABF, och delegationens ordförande Katti Hoflin.

Kansliet genomförde även ett samtal om läsning med Fryshusets ungdomsambassadörer.

Bok och bibliotek 2017

Läsdelegationen deltog i ett antal programpunkter under Bok och bibliotek 2017 (Bokmässan) i samarbete med andra aktörer. Ordförande Katti Hoflin och delegaten Johan Unenge deltog i programpunkten *Hur skapar vi likvärdiga förutsättningar för barns och ungas läsning*? i samarbete med Kultur i Väst.

Ordförande och delegaten Monica Widman-Lundmark deltog i programpunkten *När inte skolan räcker till* i samarbete med ABF.

Ordförande deltog även i programpunkten *Nulägesrapport från Läsdelegationen* i samarbete med Kulturrådet.

Utredningssekreterare Jonas Andersson deltog bland annat i seminariet *Gåvoböcker – lyckat läsfrämjande* arrangerat av En bok för alla.

Därutöver deltog delegaterna Martin Widmark, Johan Unenge, Ann-Helén Laestadius och även ordförande i ett flertal andra programpunkter på Bokmässan.

Rundabordssamtal om läsning

Den 16 oktober 2017 arrangerade Kultur i Väst ett rundabordssamtal om läsning i och utanför skolan i Tjörn med Läsdelegationen och aktörer från Västra Götalandsregionen. Syftet med rundabordssamtalet var att ta del av det som görs i regionen och för att sprida denna kunskap mellan deltagande aktörer. Delegationens ordförande och kansliet deltog.

Boksamtal i Hjulsta grundskola med statsministern och kultur- och demokratiministern

Den 27 oktober anordnade Läsdelegationen tillsammans med skolbibliotekarie, lärare och elever i Hjulsta grundskola ett studiebesök i form av ett boksamtal för statsminister Stefan Löfven och kultur- och demokratiminister Alice Bah Kuhnke. Boksamtalet utgick från ALMA-pristagaren Wolf Erlbruchs bok *Fru Meier – koltrasten*. Delegationens

ordförande Katti Hoflin deltog också i boksamtalet. Besöket med statsråden i Hjulsta var ett av startskotten för 2017 års läslov.

Forskarseminarium 2

Den 1 december 2017 genomförde delegationen ytterligare ett halvdags forskarseminarium med syfte att sprida forskning om läsning till bland annat myndigheter inom kultur- och utbildningsområdet. Programpunkterna var följande: *Barns tidiga läs- och skrivutveckling/Emergent Literacy* (Carina Fast, filosofie doktor i pedagogik, Uppsala universitet), *Undervisningen i läsförståelse och lässtrategier* (Barbro Westlund, universitetslektor, Stockholms universitet), *Litteraturen i undervisningen – varför läsa litteratur* (Magnus Persson, professor, Malmö högskola) och *Språkutvecklande arbetssätt i SO- och NO-ämnen* (Monica Reichenberg, seniorprofessor, Göteborgs universitet).

Regionbibliotek barn och unga

Den 30–31 januari 2018 medverkade Läsdelegationens kansli i Regionbibliotek barn och unga 2018 i Umeå, en nationell samling av bibliotekskonsulenter med fokus på barn och unga. Under en av dagarna anordnade kansliet en workshop med syftet att diskutera möjliga förslag till förbättringar inom biblioteksområdet, med fokus på läsfrämjande insatser riktade till barn och unga.

Folk och Kultur i Eskilstuna

Den 9 februari 2018 under kulturkonventet Folk och Kultur i Eskilstuna samarrangerade Läsdelegationen och Hjo kommun ett seminarium under rubriken *Att främja en likvärdig läsning för barn och unga* med fokus på vikten av samverkan över sektorsgränser för barns och ungas läsning. På seminariet deltog ordförande Katti Hoflin och från Hjos kommun kommunstyrelsens ordförande, Catrin Hulmarker, kommunchef Lisbeth Göthberg, barn- och utbildningschef Katarina Levenby och Anita Isaksson, kommunal språkutvecklare.

Läskickar

Den 15 mars 2018 medverkade Läsdelegationen genom utredningssekreterare Jonas Andersson i Läskickar i Linköping, en heldagskonferens om idrott och läsning.

Länet där vi läser för våra barn

Den 18 april 2018 medverkade delegaten Johan Unenge i en temadag om regional biblioteksverksamhet med deltagare från förskola, skola, barnhälsovård, bibliotek, tjänstemän och politiker från region Jämtland Härjedalen.

Rundabordssamtal om samarbete mellan offentlig sektor, näringsliv och civilsamhälle

Den 26 april 2018 samlade Läsdelegationen ett 10-tal aktörer som arbetar med barns och ungas läsning utanför skolan för att samtala om samarbete mellan offentlig sektor, näringsliv och civilsamhälle. Deltog gjorde Barnboksakademien, Eskilstuna kommuns lässatsning, Folkbildningsrådet, Kulturdepartementet, LegiLexi, Läsa för integration, Läsrörelsen, Läxhjälpen, Rabén & Sjögren och Svenska Förläggarföreningen. Delegaten Nisha Besara ledde samtalet, delegaten Ulf Fredriksson samt delegationens kansli deltog.

2.5.2 Folkbildningsinsatser om läsning

Visa läsningen!

Under arbetets gång har det framkommit hur viktiga läsande förebilder är för att barn och unga ska komma igång med sin läsning. En mindre kampanj genomfördes därför under Almedalen 2017 och Bokmässan 2017 om vikten av att vara en läsande förebild, bland annat genom en flyer och uppmuntran av att använda #visaläsningen i sociala medier.

Ge tid för läsning!

Under våren 2018 genomfördes informationsinsatsen *Ge tid för läsning!* Grunden för informationsinsatsen var två affischer, illustrerade av illustratören Louise Winblad. Affischerna var riktade till olika målgrupper och med olika syften.

Den ena affischen har framför allt föräldrar i fokus, och syftar till att sprida kunskap om vikten av tidig språkstimulans och läsning. Den trycktes på svenska och skickades till samtliga barnavårdscentraler i landet och till landets alla regionala biblioteksverksamheter. Affischen översattes sedan till fjorton språk[1] och spreds genom Facebook, de regionala biblioteksverksamheterna och flera andra aktörer.

Den andra affischen syftar till att lyfta fram olika områden som delegationen sett som viktiga för barns och ungas läsning: skolbiblioteksverksamhet, fritidshemsverksamhet, vuxna förebilder, tidig språkstimulans, bok- och textsamtal i skolan, högläsning för barn i folkbiblioteket, samt läsning på fritiden, exempelvis i samband med idrott. Målgruppen för affischen var framför allt bibliotekarier inom skol- och folkbibliotek, de regionala biblioteksverksamheterna och lärare. Båda affischerna har delats ut i samband med möten, studiebesök och elevsamtal under våren 2018.

[1] De nationella minoritetsspråken samt de vid tillfället vanligaste språken bland nyanlända: albanska, arabiska, engelska, finska, jiddish, meänkieli, nordsamiska, romani chib, romani arli, romani kale, romani kelderas, somaliska, sydsamiska, tigrinja.

Figur 2.1

Affischen Ge tid för läsning! på nordsamiska och arabiska.
Illustrationer: Louise Winblad.

2.5.3 Digitala kanaler för att nå fler

Läsdelegationens Facebook-sida @lasdelegationen har varit en viktig kanal för att dela med sig av alla de erfarenheter och kunskaper som delegationen fått under arbetets gång, och även för att lyfta fram lärande exempel av det läsfrämjande arbete som pågår runt om i landet. På denna sida har vi kontinuerligt berättat om alla de besök och möten som har genomförts och om några av de lärdomar som dragits av besöken. På sidan har vi också länkat till aktiviteter eller annat som har haft ett läsfrämjande innehåll.

Inläggen som vi har delat på Facebook har nått allt från 100 till 15 000 personer. De inlägg som har nått flest visningar och interaktioner har varit studiebesök runt om i landet och statsministerns och kultur- och demokratiministerns boksamtal i Hjulsta grundskola. Det inlägg som har spridits allra mest var det inlägg där vi delade affischen *Ge tid för läsning!* översatt till 14 andra språk än svenska.

Delegationen har även använt sig av webbplatsen www.sou.gov.se/lasdelegationen, där mer statisk information om delegationens uppdrag, arbete och andra dokument har publicerats.

3 Små barns språkutveckling

I följande kapitel beskrivs inledningsvis vilka yrkesgrupper som samverkar kring barns tidiga språkutveckling. Därefter beskriver vi den reglering som styr barnhälsovården, förskolans och bibliotekens verksamhet avseende barns tidiga språkutveckling, och vad forskningen säger om vikten av tidig språk- och lässtimulans med särskilt fokus på familjens betydelse. Sedan beskrivs hur olika förutsättningarna är i dag vad gäller samverkan mellan bibliotek, barnhälsovård och förskola och tillgången till och användningen av litteratur i förskolan. Därefter redovisas några aktuella statliga insatser. Avslutningsvis ger vi våra förslag och våra bedömningar inom området.

Figur 3.1

Tidig språkstimulans i form av rim och ramsor, högläsning och samtal om litteratur har stor betydelse för små barns språkutveckling.
Illustration: Louise Winblad.

3.1 Yrkesgrupper som arbetar med små barns språkutveckling

Ett flertal yrkesgrupper har i uppdrag att arbeta med små barns språkutveckling. Tonvikten kan variera utifrån varje professions särskilda kunskaper och kompetenser, men det gemensamma är att man ser till barnet i familjen och till barns och föräldrars samspel i språk- och läsutvecklingen. Till dessa yrkesgrupper hör BVC-sköterskan, som följer barnets språkutveckling genom förskoleåren och screenar alla barn för att bedöma utvecklingen av kommunikation, språkförståelse, språkanvändning och tal. Hit hör också logopeden, som har fokus på språkavvikelser och språkstörningar. Förskolan utgör det första steget i utbildningssystemet och spelar stor roll för barns språkutveckling. Förskolläraren och annan personal i förskolan arbetar bland annat med att stimulera barns språkutveckling och intresse för skriftspråk. Förskolan ska sträva efter att varje barn utvecklar nyanserat talspråk, ordförråd och begrepp samt sin förmåga att leka med ord, berätta, uttrycka tankar, ställa frågor, argumentera och kommunicera med andra. Folkbibliotekarien arbetar bland annat med att stimulera barns språkutveckling och inspirera barn och familjer till läsning.

3.2 Reglering och ansvar

3.2.1 Barnhälsovården

Barnhälsovårdens mål finns inte specifikt definierade i lag. Socialstyrelsen beskrev i allmänna råd 1991 mål och delmål för barnhälsovårdens arbete. De allmänna råden har upphävts men de mål som beskrevs i dem återkommer fortfarande med något olika formuleringar i regionala och lokala riktlinjer för barnhälsovården.[1]

En strukturerad undersökning av barns tal- och språkutveckling görs vid 2,5 eller vid 3 års ålder vid i stort sett alla barnavårdscentraler (BVC) i landet. BVC-personal kan vägleda föräldrar i hur man kan uppmärksamma och stimulera barnets försök att kommunicera. För att förstärka och uppmuntra barnets kommunikativa och språkliga utveckling kan BVC-personalen också hänvisa till bibliotek och andra språkstimulerande verksamheter.

[1] Socialstyrelsen (2014).

3.2.2 Förskolan

Kommunen ska erbjuda barn förskola från ett års ålder i den omfattning som behövs med hänsyn till föräldrarnas arbete eller studier, eller om barnet har ett eget behov på grund av familjens situation i övrigt. Även barn med föräldrar som är arbetslösa eller föräldralediga ska erbjudas förskola minst 15 timmar i veckan. Från höstterminen det år barnet fyller tre år ska avgiftsfri förskola minst 525 timmar per år erbjudas. Förskolan ska stimulera barns utveckling och lärande samt erbjuda barnen en trygg omsorg. Verksamheten ska utgå från en helhetssyn på barnet och barnets behov och utformas så att omsorg, utveckling och lärande bildar en helhet. Förskolan ska främja allsidiga kontakter och social gemenskap och förbereda barnen för fortsatt utbildning.[2]

Förskolan styrs av en läroplan som innehåller förskolans värdegrund och uppdrag samt mål och riktlinjer för verksamheten.[3] Läroplanen tar upp barnens utveckling och lärande, barnens inflytande i verksamheten och samarbete med hemmen.[4] Den tar också upp hur förskolan ska samverka med förskoleklassen, skolan och fritidshemmet.

Enligt förskolans läroplan ska förskolan sträva efter att varje barn bland annat:

- utvecklar nyanserat talspråk, ordförråd och begrepp samt sin förmåga att leka med ord, berätta, uttrycka tankar, ställa frågor, argumentera och kommunicera med andra,
- utvecklar intresse för skriftspråk samt förståelse för symboler och deras kommunikativa funktioner,
- utvecklar intresse för bilder, texter och olika medier samt sin förmåga att använda sig av, tolka och samtala om dessa,
- utvecklar sin skapande förmåga och sin förmåga att förmedla upplevelser, tankar och erfarenheter i många uttrycksformer som lek, bild, rörelse, sång och musik, dans och drama.

[2] 8 kap. skollagen (2010:800).
[3] SKOLFS 1998:16.
[4] För några aktuella forskningsperspektiv på undervisningen i förskolan se kunskapsöversikten *Undervisningen i förskolan*, Skolverket (2018b).

Läroplanen reviderades 2016 med avseende på övergången mellan förskola, förskoleklass och fritidshem.[5]

Det finns även allmänna råd om måluppfyllelse i förskolan.[6] De allmänna råden handlar bland annat om förskolans styrning och ledning, planering och genomförande av utbildningen, samarbete med hemmen och tillsyn över förskolor.

3.2.3 Folkbiblioteken

Barn har varit en prioriterad målgrupp i folkbiblioteken sedan barnbiblioteken profilerades som en del av folkbiblioteken i 1900-talets början. Folkbibliotekens verksamhet regleras numera av bibliotekslagen.[7] Folkbiblioteken ska enligt bibliotekslagen särskilt främja läsning och tillgång till litteratur samt ägna särskild uppmärksamhet åt barn och ungdomar för att främja deras språkutveckling och stimulera till läsning, bland annat genom att erbjuda litteratur utifrån deras behov och förutsättningar.

Folkbiblioteken och dess filialer är kommunala men det finns vissa riktade statsbidrag till folk- och skolbiblioteksverksamhet. Folkbiblioteken har också stöd av den delvis statligt finansierade regionala biblioteksverksamheten och Kungliga biblioteket har ett samordningsuppdrag som rör hela bibliotekssektorn.

3.3 Forskning om tidig språk- och lässtimulans

3.3.1 Vikten av att börja tidigt

Barn som läser bättre än sina jämnåriga läser mer, och blir därmed ännu bättre på att läsa. Barn som läser sämre läser mindre, med konsekvensen att de ytterligare hamnar efter. Detta har kallats för läsningens ”Matteuseffekt”. En ”Matteuseffekt” innebär att en redan gynnad part gynnas ytterligare och att en redan missgynnad part

[5] Skolverket har även haft i uppdrag att göra en översyn av läroplanen för förskolan för att tydliggöra och uppdatera förskolans uppdrag. Uppdraget redovisades i mars 2018.
[6] Skolverket (2017a).
[7] Bibliotekslagen (2013:801).

missgynnas ytterligare.[8] Matteuseffekten har använts till att förklara den successivt ökande klyftan mellan starka och svaga läsare under skolgången.[9] Läsningens Matteuseffekt talar för att läsmotivation och läsförmåga ingår i en ömsesidig relation. Barn som tidigt lär sig att läsa tenderar att få positiva upplevelser av läsning. Läsning blir en del av den egna identiteten och det blir naturligt att söka ytterligare läsupplevelser. Konsekvensen blir en uppåtgående spiral med snabba framsteg i läsförmåga och läsaktivitet. Omvänt gäller att barn som är sena med att lära sig läsa tenderar att läsa mindre, vilket innebär mindre övning. Identiteten som läsare uteblir och slutligen undviks läsning helt och hållet. Forskare har visat att Matteuseffekten inte gäller för alla läsare.[10] Litteraturdidaktikern Gunilla Molloy har påtalat risken med att Matteuseffekten ger upphov till ett negativt tankemönster i pedagogiska sammanhang – svaga läsare betraktas som hopplösa fall.[11] Mer positivt talar Matteuseffekten för att tidiga insatser har stor betydelse för barns förhållande till litteratur och läsning.[12]

För att lära sig läsa och skriva behöver barnet tillägna sig olika kunskaper som lägger grunden till den fortsatta utvecklingen. Av vikt är vad som brukar kallas för språklig medvetenhet. Denna delas i regel upp i fyra delar:

1. fonologisk medvetenhet (att kunna uppmärksamma språkets ljud),
2. grammatikalisk medvetenhet (att uppmärksamma ordföljd och hur ord konstrueras och böjs),
3. semantisk medvetenhet (att känna till ord och ordkombinationers betydelse), samt
4. pragmatisk medvetenhet (att känna till språkets användning).[13]

Av dessa fyra delar anses den fonologiska medvetenheten vara av särskilt betydelse för den tidiga utvecklingen av läsandet och skrivandet. För att kunna knäcka den alfabetiska koden behöver barnet kunna

[8] Matteuseffekten har fått sitt namn efter det ställe i Matteusevangeliet som säger att ”[v]ar och en som har, han skall få, och det i överflöd, men den som inte har, från honom skall tas också det han har”.
[9] Stanovich (1986).
[10] Scarborough med flera (2003).
[11] Molloy (2007).
[12] Se vidare Andersson (2015).
[13] Taube (2007).

fokusera på hur bokstäver och ord låter. Flera studier har visat att det går att påverka olika aspekter av barnets fonologiska förmåga under förskoleåren och under de första åren i skolan. Ordförrådet är en annan viktig kunskap som också har betydelse för hur läsningen utvecklas. Ett tillräckligt omfattande ordförråd är en viktig förutsättning för läsförståelse.[14]

Elever som klarar den allra första läs- och skrivinlärningen är fonologiskt medvetna och har god kunskap om bokstäverna och språkljuden. De mer generella språkliga förmågorna har även betydelse för läs- och skrivutvecklingen, som att ha ett rikt ordförråd, kunna återge satser och berättelser samt att kunna ta aktiv del i samtal.[15]

3.3.2 Familjens betydelse

Ett barns kunskaper om skriftspråket när det börjar skolan varierar kraftigt från att barnet vagt kan känna igen ett fåtal ord eller bokstäver till att barnet faktiskt kan läsa riktiga texter.[16]

Bland forskare råder det konsensus om föräldrars betydelse för barns tidiga språkinlärning. I forskning om familjens och hemmiljöns påverkan på barns läsutveckling finns gott om exempel på de långsiktiga effekterna av ett tidigt föräldraengagemang.[17]

Betydelsen av tidig språkstimulans betonas genomgående inom olika forskningsinriktningar. Forskningen pekar bland annat på att det genom information till föräldrar är möjligt att påverka graden av interaktion med barnen, samt kvaliteten på den stimulans som barnen får i hemmet. Föräldrar med kunskaper om stimulansens betydelse för barns utveckling språkstimulerar sina barn mer än andra, och dessa barn klarar sedan läs- och skrivinlärningen bättre än barn som fått mindre stimulans.[18] Det finns kort sagt gott stöd i forskning för den typ av läsfrämjande och språkstimulerande verksamhet som involverar hela familjen.[19]

En växande forskning inom området visar på goda effekter av så kallade *family literacy interventions* eller *family literacy programs*, det

[14] SOU 2016:59.
[15] Skolverket (2017b).
[16] Fredriksson och Taube (2012).
[17] För en överblick se exempelvis Bonci (2011); Eurydice (2011).
[18] Svensson (1993).
[19] Se vidare Andersson (2015).

vill säga läsfrämjande initiativ som vänder sig till hela familjer. Termen ”Family literacy” sägs ha myntats av forskaren Denny Taylor, som i en etnografisk studie använde den för att beteckna medelklass-familjers dagliga läs- och skrivaktiviteter. I den numera klassiska studien *Family literacy* dokumenterade Taylor små barns tidiga försök att läsa och skriva i flera syften och sammanhang – såsom att skriva anteckningar, läsa varumärken, notiser, trafikskyltar och så vidare.[20] Taylor drog slutsatsen att föräldrarna inte medvetet var ute efter att lära barnen att läsa och skriva, utan snarare bidrog till barnens läs- och skrivutveckling genom att uppmuntra dem att delta i olika aktiviteter som innebar läsande och skrivande. *Family literacy* kan alltså syfta på de aktiviteter av literacy-karaktär som familjer ägnar sig åt till vardags. *Family literacy*-projekt syftar på en typ av projekt som vänder sig till hela familjer för att ge stöd och uppmuntran i denna utveckling.[21] Det finns flera typer av *Family literacy*-initiativ runt om i världen; en rad varianter finner man exempelvis i en rapport som samlat och beskrivit ett flertal projekt i Kanada.[22] Vanligt inom *Family literacy*-program är att främja föräldrars högläsning för sina barn, och/eller att förse familjer med gåvoböcker. Carpentieri med flera har i en omfattande meta-analys utrett effektiviteten hos en rad läsfrämjande insatser i Europa riktade till barnfamiljer, med en särskild tonvikt på familjer inom socialt utsatta grupper.[23] Sådana program har uppvisat hög effektivitet både vad avser att förbättra barns läs- och skrivförmåga och föräldrars förmåga att ge barnen stöd. Fyra faktorer avgör ett projekts framgång, enligt rapporten: finansiering, projektets kvalitet, samverkan, och forskning kring metodernas effektivitet. Vissa projekt lägger till en femte framgångsfaktor: stöd av media.

3.4 Samverkan mellan aktörer för små barns språkutveckling

Samverkan kring olika insatser leder ofta till ett bättre resultat. I rapporten *Dags att höja ribban!?: en rapport om samverkan mellan barnhälsovård och bibliotek kring små barns språk- och litteracitets-utveckling* understryks särskilt vikten av samverkan kring de minsta

[20] Taylor (1983).
[21] För en fördjupad begreppsdiskussion om *Family literacy*, se exempelvis Brooks m.fl. (2008).
[22] Thomas (1998).
[23] Carpentieri m.fl. (2011).

barnens språkutveckling för att insatserna ska ge önskad effekt. En förutsättning för att höja kvaliteten på insatserna är att de olika aktörer som föräldrar till små barn möter visar att de har kännedom om varandras verksamheter och att de har en samsyn i gemensamma frågor.[24]

3.4.1 Samverkan mellan bibliotek och barnhälsovård

Enligt bibliotekslagen ska folkbiblioteken ägna särskild uppmärksamhet åt barn och ungdomar för att främja deras språkutveckling och stimulera till läsning. Till barnhälsovårdens uppdrag hör att kontrollera, stödja och följa upp barnets språkutveckling. De båda institutionerna bibliotek och barnhälsovård möts här i ett gemensamt uppdrag.

Det finns flera goda exempel på hur barnhälsovård och bibliotek i Sverige samverkar för att stödja och stimulera små barns språkutveckling. Inom ett projekt kallat *Samverkan BVC – bibliotek för barns språkutveckling forskning och best practice* (Region Halland) sammanställdes och analyserades resultat från svenska och internationella projekt där barnhälsovård och bibliotek samverkar. Resultatet finns presenterat i rapporten *Dags att höja ribban!?*.[25] Man lät också kartlägga nivån av samverkan mellan bibliotek och barnhälsovård i Sverige. Resultatet av det arbetet finns presenterat i rapporten *Samverkan mellan folkbibliotek och barnhälsovård i Sverige: en utökad kartläggning och nulägesbeskrivning*.[26] Rapporten, som bygger på enkäter till bland annat BVC-sjuksköterskor och bibliotekarier, visar att svenska bibliotek och BVC ofta samarbetar vad gäller gåvoböcker, men att fördjupade och långsiktiga samarbeten som följs upp och utvärderas är ovanligt. Kartläggningen visar också att den vanligaste formen för samarbete är bokgåvor till barn under två år, och den näst vanligaste är samarbete kring föräldrautbildningar. Vanligt förekommande är också att BVC delar ut bibliotekets broschyrer om språk och läsning, översatta till många olika språk. Den målgrupp man oftast vänder sig till är barn 0–2 år och deras föräldrar. Man samarbetar också kring mer specifika målgrupper, som barn med språkstörningar och flerspråkiga barn och deras föräldrar.

[24] Rydsjö (2012). Se även Rydsjö (2017).
[25] Rydsjö (2012).
[26] Lundh och Michnik (2014).

I rapporten *Samverkan mellan folkbibliotek och barnhälsovård i Sverige* pekas sex angelägna utvecklingsområden ut vad gäller samverkan mellan bibliotek och barnhälsovård och som här återges i nedkortad form.

- *Föräldrautbildningar*. Det finns en stor utvecklingspotential vad gäller bibliotekens medverkan i föräldrautbildningarna. Det handlar om alltifrån att överhuvudtaget få till stånd en sådan medverkan (vilket inte finns över hela Sverige i dag) till att bibliotekets medverkan fungerar som en integrerad del av föräldrautbildningen.
- *Gemensam planering, marknadsföring och uppföljning av samarbetsprojekt.* För att fördjupa samverkan och skapa långsiktighet krävs att man arbetar med tydliga mål, syften och ansvarsfördelning, marknadsföring, dokumentation och uppföljning.
- *Användarundersökningar.* Uppföljning i form av användarundersökningar krävs på både kort och lång sikt. Det saknas i synnerhet undersökningar riktade till barnen och deras föräldrar.
- *Skriftliga överenskommelser.* Lokala samarbetsprojekt saknar ofta skriftliga överenskommelser, med gemensamt formulerade mål och syften. Med skriftliga överenskommelser blir ansvarsfördelningen tydligare och samarbetena mindre individberoende.
- *Gemensam och regelbunden fortbildning.* Det finns ett behov av gemensam och regelbunden fortbildning i vilken läns-/regionbiblioteken och de centrala barnhälsovårdsenheterna kan spela en stor roll.
- *Förankring hos chefer och ansvariga politiker.* Långsiktiga och hållbara strukturer för samarbetet mellan bibliotek och BVC förutsätter politiskt stöd på central, regional och kommunal nivå.

Sammantaget visar rapporterna *Dags att höja ribban!?* och *Samverkan mellan folkbibliotek och barnhälsovård i Sverige* att det finns en mängd väl beprövade metoder för att stimulera små barns språkutveckling. Det som ofta saknas är en utvecklad samverkan mellan olika aktörer, tillsammans med ett tydligt ledningsansvar och en tydlig politisk vilja på alla nivåer. Samtidigt finns i dag flera goda exempel på växande verk-

samheter som bygger på sådan utvecklad samverkan, såsom exempelvis Språknätet i Uppsala län, Språk-kedjan i Region Halland och den nationella satsningen Bokstart.[27]

3.4.2 Samverkan mellan bibliotek och förskola

En viktig samverkansform beträffande de yngsta barnens språkutveckling och intresse för läsning är den mellan bibliotek och förskola. Folkbiblioteken spelar en viktig roll för barnens tillgång till litteratur och som kompletterande pedagogisk kompetens. Samarbeten mellan folkbibliotek och förskolor förekommer på många håll i landet. Flera projekt har också initierats med syftet att just utveckla samarbetet mellan bibliotek och förskola, exempelvis projektet *Leka-språka-lära*, som pågick under åren 2002–2004 på initiativ av dåvarande Myndigheten för skolutveckling och Statens kulturråd. Ett senare exempel är projektet *Give me five* i Västerbotten, som pågick under 2010–2014 och som syftade till att få till stånd ett fördjupat samarbete mellan förskola och bibliotek. Ett annat exempel är den ideella föreningen Läsrörelsens projekt *BERÄTTA, LEKA, LÄSA* som involverade 31 kommuner och pågick under 2013–2015 med målet att utöka och stimulera barns tidiga möte med litteratur. Ett exempel på mer permanent verksamhet är Mölndals litteraturprofilerade förskolor.[28]

Det finns alltså flera insatser kring läsning i förskolan, både i form av tidsbegränsade projekt och mer permanent verksamhet. Samtidigt är det långt ifrån alla förskolor som ser biblioteken som en självklar samarbetspartner.[29] Samarbetet mellan bibliotek och förskola har också minskat på många håll i landet till följd av ekonomiska neddragningar och organisationsförändringar genomförda under 1980- och 1990-talen.[30] I Litteraturutredningens slutbetänkande konstateras att många, men långt ifrån alla, förskolor har samarbeten med folkbibliotek. Antingen besöker förskolan barnbibliotek eller bokbussar eller så kommer en barnbibliotekarie regelbundet till förskolan med böcker.[31]

---

[27] Se vidare Rydsjö (2017).
[28] För dessa och fler exempel se Andersson (2015).
[29] Rydsjö (2003).
[30] Rydsjö och Elf (2007).
[31] SOU 2012:65.

Förskolans tillgång till eller samarbete med bibliotek är inte reglerad, vilket gör frågan om tillgången till litteratur i förskolan särskilt angelägen. En annan viktig fråga är vad man gör med litteraturen i den dagliga verksamheten. I en rapport från Statens skolinspektion, som totalt omfattar 42 förskolor, påpekas att personalen i en del förskolor har ett medvetet förhållningssätt till hur de väljer ut böcker och hur de placerar böckerna i förskolan, samtidigt som många ”verkar ha ett oreflekterat sätt att hantera barnbokslitteraturen, mera som ett tidsfördriv än en lärandemöjlighet”.[32] I studien *Litteraturläsning i förskolan*, som bygger på observationer vid 40 olika förskolor i olika delar av landet, observeras stora skillnader mellan förskolorna vad gäller nedlagd tid på lässtunder, stora skillnader vad avser tillgången på böcker, samt en generell avsaknad av ett bakomliggande syfte eller en medveten tanke med valet av litteratur.[33] Som kontrast till denna något dystra bild står exempelvis Lunds växande verksamhet med förskolebibliotek, som är ett systematiskt samarbete mellan folkbibliotek och förskolorna i Lund och där litteraturen utgör en integrerad del av den dagliga verksamheten i förskolan.

3.5 Några aktuella statliga insatser gällande små barns språkutveckling

3.5.1 Bokstart

Kulturrådet har sedan 2014 i uppdrag att initiera, samordna och följa upp läsfrämjande verksamhet utanför skolan. Ett initiativ inom ramen för detta uppdrag är Bokstart, en nationell satsning på små barns språk- och läsutveckling. I Sverige startades en försöksverksamhet med Bokstart 2015 med tre pilotprojekt i delar av Göteborg, Landskrona och Södertälje och med inspiration hämtad från engelska Bookstart och danska Bogstart. Satsningen har sedan dess spridits till fler platser runt om i landet. Utöver Västernorrland och Jämtland Härjedalen som redan arbetar med Bokstart, har bland annat Gotland, Skåne, Blekinge och Kronoberg fått bidrag från Kulturrådet för att starta Bokstart-verksamhet.

[32] Skolinspektionen (2012a).
[33] Damber m.fl. (2013). Som konstaterats av Andersson (2015) kan iakttagelserna från *Litteraturläsning i förskolan* ställas mot vad flera forskare identifierat som de viktigaste faktorerna för att skapa läsmotivation hos unga, såsom relevans, tillgång, tid, val, och möjlighet till interaktion kring det lästa.

Bokstart riktar sig till familjer och syftar bland annat till att stärka föräldrar i deras roll i att tidigt stimulera sina barns språk och kommunikation. Bokstart drivs av folkbiblioteken i samarbete med barnhälsovården. Arbetet bygger även på samverkan med exempelvis familjecentraler, förskolan och civilsamhället. Inom Bokstart arbetar man bland annat med gåvoböcker, hembesök och språkstimulerande aktiviteter på biblioteken. En framgångsfaktor är samverkan mellan folkbibliotek, barnhälsovård och förskola, där samtliga har i uppdrag att stödja barns språkutveckling men utifrån skilda kompetenser och infallsvinklar.

Bokstart har sitt ursprung i det brittiska bokgåvoprogrammet Bookstart som började som ett projekt i Birmingham 1992, på initiativ av den ideella läsfrämjandeorganisationen Booktrust. Bokstartprogram finns nu i närmare 40 länder. Forskning visar att föräldrar som deltagit i bokstartsprogram läser mer med sina barn och de går oftare till biblioteket. De blir också mer medvetna om läsningens roll för språkutvecklingen.[34]

Kulturrådet har i uppdrag att under 2017–2020 utvidga Bokstart till fler regioner och till att även involvera förskolan. Som en del i utvidgningen erbjuder Kulturrådet även möjlighet att söka bidrag för regionala och kommunala satsningar på små barns språkutveckling och även för utveckling av språknätverk.

3.5.2 Läsfrämjande insatser i förskolan

Kulturrådet har fått i uppdrag att under 2018 genomföra en satsning på läsfrämjande insatser i förskolan.[35] Syftet är att stärka förskolornas läsfrämjande arbete och skapa intresse för läsning hos både barn och föräldrar. Uppdraget ska redovisas senast den 1 september 2019. Kulturrådet ska:

- erbjuda ett brett urval av lämpliga titlar som tagits fram av sakkunniga och urvalet ska ske med utgångspunkt i verkens kvalitet och innehålla titlar inom såväl olika genrer som på olika språk, inklusive minoritetsspråken, samt beakta barns olika förutsättningar,
- tillse att förskolorna kan beställa titlar inom ramen för urvalet och få dem distribuerade till sig utan kostnad,

[34] Se vidare Rydsjö (2012), (2017); Andersson (2015).
[35] Regeringen (2018b).

- tillhandahålla en handledning om högläsning och annan läsfrämjande verksamhet i förskolan,
- tillhandahålla informationsmaterial till föräldrar om högläsningens betydelse och hur en för barnen språkutvecklande högläsning kan gå till,
- främja samverkan mellan förskolor och folkbibliotek när det gäller det läsfrämjande arbetet.

3.5.3 Läslyftet i förskolan

Statens skolverk fick i december 2013 i uppdrag att genomföra fortbildning för lärare i läs- och skrivutveckling, ett arbete som fick namnet Läslyftet.[36] I uppdraget ingick även att ta fram stödmaterial till förskolpedagoger i deras arbete att stimulera barns språkutveckling i förskolan.

I december 2016 fick Skolverket uppdraget att inom ramen för Läslyftet även genomföra fortbildning av förskollärare i språk, läs- och skrivutveckling.[37] I uppdraget ingår att utbilda handledare som ska handleda grupper av förskollärare inom området språk-, läs- och skrivutveckling. Bakgrunden till uppdraget är att läsförmåga och tillgången till språk är av stor betydelse redan från tidig ålder. Av läroplanen för förskolan framgår att språk och lärande hänger oupplösligt samman liksom språk och identitetsutveckling.

Skolverket har i dagsläget tagit fram fem webbmoduler (utbildningsmaterial på webben) som riktar sig specifikt till förskolan. Modulerna som rör språk- och läsutveckling tar bland annat upp vikten av högläsning, berättande, strukturerade samtal om olika texter, interkulturell kommunikation och hur undervisningen kan stötta flerspråkiga barn.

Läslyftet pågår i sin nuvarande form till och med 2020.

[36] Regeringen (2013a).
[37] Regeringen (2016a).

3.6 Förslag och bedömningar gällande små barns språkutveckling

Delegationens förslag: Det ska framgå av läroplanen för förskolan att förskolan ska sträva efter att utveckla barnens intresse för litteratur.

Skolverket ska ges i uppdrag att ta fram stödmaterial om hur man kan arbeta med litteratur i förskolan i syfte att stärka litteraturens ställning i det dagliga arbetet i förskolan.

Personalen i förskolan ska i större utsträckning ges förutsättning att delta i Läslyftet, exempelvis genom att fler handledare med inriktning mot förskola utbildas.

Delegationens bedömning: Kulturrådet bör med sin kunskap inom området långsiktigt stödja kommuner som i samverkan med BVC, folkbibliotek och förskolor arbetar med små barns språkutveckling och även verka för att fler kommuner påbörjar en samverkan kring små barns språkutveckling. Arbetet bör ske i samverkan med Skolverket och Socialstyrelsen.

Kulturrådet bör i samverkan med Skolverket och Socialstyrelsen genomföra mer generella informationsinsatser riktade till föräldrar om vikten av tidig språkstimulans.

Huvudmännen bör verka för att stärka samverkan mellan förskolor och folkbibliotek i syfte att öka barnens tillgång till språk och litteratur.

Litteratur i förskolan: läroplan, stödmaterial och kompetensutveckling

Det är av yttersta vikt att barnen får en tidig relation till skriftspråket. Särskilt viktigt är detta för barn som kommer från hem där läs- och skrivaktiviteter förekommer i lägre grad. Skolinspektionen har påtalat att många förskolor verkar hantera barnlitteratur på ett oreflekterat sätt och forskare har pekat på en generell avsaknad av ett bakomliggande syfte eller en medveten tanke med valet av litteratur i förskolan.

I studien *Litteraturläsning i förskolan* påtalas att litteraturläsning påfallande ofta tycks vara ett försummat område i förskolans pedagogiska verksamhet. Förutom stora skillnader mellan förskolorna vad avser tillgång till litteratur samt nedlagd tid på lässtunder, är det vanligaste sammanhanget för läsning den så kallade ”läsvilan”. Bara enstaka exempel gällde urval av litteratur i anslutning till ett mer övergripande tema. Vidare förekom samtal sparsamt i samband med läsningen, liksom andra former av uppföljning av läsningen såsom bildarbete eller dramatiseringar.[38]

I dag framgår det av läroplanen för förskolan att förskolan ska sträva efter att bland annat utveckla barnens intresse för bilder, texter och olika medier. Mot bakgrund av stora skillnader mellan landets förskolor med avseende på tillgång till litteratur och pedagogisk verksamhet kring litteratur, föreslår delegationen att det i läroplanen ska framgå att förskolan även ska sträva efter att utveckla barnens intresse för litteratur.

Kulturrådets uppdrag om läsfrämjande insatser i förskolan ger förutsättning för mer litteratur i förskolan. Delegationen ser det som särskilt positivt att Kulturrådet även ska tillhandahålla en handledning om högläsning och annan läsfrämjande verksamhet som ett stöd till förskolans personal. Delegationen anser dock att ytterligare kompetenshöjande insatser behöver genomföras i förskolan och föreslår därför att personalen i förskolan i större utsträckning ska ges förutsättning att delta i Läslyftet, exempelvis genom att fler handledare utbildas eller genom andra insatser. Genom dessa kompetenshöjande insatser finns förutsättningar för ett mer reflekterat arbetssätt med litteratur i förskolan, som också kan öka intresset för läsning bland barnen.

Oavsett om man som förskollärare, barnskötare eller annan pedagogisk personal i förskolan deltar i Läslyftet eller andra kompetenshöjande insatser gällande språkutveckling kan det, utöver Kulturrådets kommande handledning, finnas behov av stödmaterial i arbetet med litteratur i förskolan. Vi föreslår därför att ett stödmaterial om hur man kan arbeta med litteratur i förskolan tas fram av Skolverket. Stödmaterialet bör vara utformat på ett sätt som gör att flera personalkategorier ska kunna ha möjlighet att ta del av det.

[38] Damber m.fl. (2013).

Vikten av samverkan kring små barns språkutveckling och informationsinsatser riktade till föräldrar

Det finns flera goda exempel på hur barnhälsovård och folkbibliotek i Sverige samverkar för att stödja och stimulera små barns språkutveckling, men det finns också flera utvecklingsområden. Till utvecklingsområdena hör bland annat bibliotekens medverkan i föräldrautbildningarna, gemensam planering och uppföljning av projekt, användarundersökningar, gemensam och regelbunden fortbildning samt förankring hos chefer och ansvariga politiker. Det finns också flera lovvärda insatser kring samverkan mellan bibliotek och förskola, både i form av tidsbegränsade projekt och mer permanent verksamhet. Samtidigt är det långt ifrån alla förskolor som ser biblioteken som en självklar samarbetspartner, och tvärtom.

För att höja den nationella standarden på samverkan mellan barnhälsovård, förskola och folkbibliotek gör delegationen bedömningen att Kulturrådet bör, med sin kunskap inom området, långsiktigt stödja kommuner som i samverkan med BVC, folkbibliotek och förskolor arbetar med små barns språkutveckling, till exempel genom Bokstart eller liknande initiativ. Samtidigt bör Kulturrådet verka för att få fler kommuner att samverka kring barns tidiga språkutveckling. För att ge goda förutsättningar för att kunna stödja samt verka för att fler kommuner samverkar kring små barns språkutveckling bör samverkan börja på myndighetsnivå, det vill säga mellan Kulturrådet, Skolverket och Socialstyrelsen.

Forskning pekar på ett starkt samband mellan tillgång till skriftspråk i hemmet och utvecklad läsförmåga. Att omges av läsande personer, att ha tillgång till böcker, tidskrifter och tidningar i hemmet, att överhuvudtaget vistas i en miljö där läsning värdesätts är väsentligt för barns läsutveckling. Särskilt viktigt för barns läsutveckling är föräldrarnas engagemang, även om andra personer i barnets närhet kan ha väl så stor betydelse. Föräldrar som uppskattar att läsa och vill dela den erfarenheten med sina barn förmedlar en positiv attityd till läsning, vilket kan bli avgörande för ett barns läsförmåga. Av vikt är också vad som brukar kallas för språklig medvetenhet, vilket kan delas in i: fonologisk medvetenhet, grammatikalisk medvetenhet, semantisk medvetenhet och pragmatisk medvetenhet. Av dessa anses den fonologiska medvetenheten vara av särskilt betydelse för den tidiga utvecklingen av läsandet och skrivandet. Ordförrådet är en annan

viktig kunskap som också har betydelse för hur läsningen utvecklas. Ett tillräckligt omfattande ordförråd är en viktig förutsättning för läsförståelse. Förutom att rikta insatser genom Bokstart och liknande initiativ gör delegationen bedömningen att även mer generella insatser bör riktas till föräldragruppen som helhet. Delegationens anser därför att Kulturrådets uppdrag om att bland annat ta fram informationsmaterial till föräldrar om högläsningens betydelse är ett steg i rätt riktning. Samtidigt anser vi att detta är ett ytterligare område som lämpar sig för samverkan mellan Kulturrådet, Skolverket och Socialstyrelsen. Vår bedömning är att dessa myndigheter tillsammans bör ta fram informationsinsatser till föräldrar som handlar om vikten av tidig språkstimulans i mer generella termer.

Ökad samverkan mellan förskola och folkbibliotek

Såväl ekonomisk som social och kulturell bakgrund har stor betydelse för barns läsutveckling.[39] Inte minst mot bakgrund av hur socioekonomisk bakgrund samvarierar med läsresultat är arbetet med läsning i förskolan betydelsefullt. Förskolor som arbetar aktivt med litteratur och högläsning kan bidra till att skapa mer likvärdiga förutsättningar för barns senare läsutveckling. I Sverige går 84 procent av alla 1–5-åringar i förskola och bland 4- och 5-åringarna går drygt 94 procent av barnen i förskola.[40] Insatser i förskolan når alltså majoriteten av de yngre barnen, oberoende av socioekonomisk bakgrund. En forskningsöversikt från Vetenskapsrådet över likvärdighet i förskolan pekar bland annat på att en förskoleverksamhet av hög kvalitet är speciellt betydelsefull för barn från missgynnade förhållanden, för utsatta barn och för barn från minoritetsgrupper.[41]

Samarbeten mellan folkbibliotek och förskolor förekommer på många håll i landet och flera projekt har också initierats med syftet att utveckla ett sådant samarbete. Samtidigt uppfattar långt ifrån alla folkbibliotek förskolan som en självklar samarbetspartner, och tvärtom. Folkbiblioteken spelar en viktig roll för barnens tillgång till litteratur i förskolan och som kompletterande pedagogisk kompetens. Delegationen är positiv till den del av Kulturrådets uppdrag om läsfrämjande insatser i förskolan som avser att Kulturrådet ska främja

[39] Fredriksson och Taube (2012).
[40] Skolverkets officiella statistik för förskolan hösten 2017.
[41] Vetenskapsrådet (2015).

samverkan mellan förskolor och folkbibliotek. För att skapa förutsättningar för en långsiktig samverkan vill vi dock betona att även huvudmännen bör verka för att stärka samverkan mellan förskolor och folkbibliotek i syfte att öka likvärdigheten för barns tillgång till språk och litteratur.

4 Läsning i skolan

I följande kapitel beskriver vi inledningsvis hur vi valt att avgränsa området. Därefter följer reglering och ansvar för läsundervisningen i skolan. Vi beskriver vad Skolinspektionen kunnat konstatera under sina granskningar av läsning i skolan samt några forskares rekommendationer vad avser läs- och litteraturundervisning. Sedan följer en beskrivning av några aktuella statliga insatser gällande läsning i skolan. Avslutningsvis ger vi våra bedömningar inom området.

Figur 4.1

Boksamtal i skolan är ett av flera sätt att skapa intresse för litteratur och läsning bland barn och unga.
Illustration: Louise Winblad.

4.1 Läsinsatser ska anpassas till elevers olika förutsättningar och behov

Utbildningen i skolväsendet syftar till att alla barn och elever ska få utveckla kunskaper och värden. Utbildningen ska utformas med hänsyn till barnens och elevernas olika behov. En strävan ska vara att uppväga skillnader i barnens och elevernas förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen.[1]

Detta innebär att olika elever behöver olika former av insatser när det exempelvis gäller området läsning. Elever som har läs- och skrivsvårigheter behöver vissa typer av insatser. Elever som inte har några svårigheter med att läsa men inte tycker om att läsa behöver andra former av insatser. Elever som inte har några svårigheter och som läser mycket behöver insatser för att utvecklas ytterligare. Inom dessa elevgrupper finns det också elever som kan komma att behöva särskilda insatser, till exempel elever med ett annat modersmål än svenska samt elever som tillhör de nationella minoriteterna. Som lärare är det viktigt att känna sina elever och veta att det krävs olika insatser för olika elever när det gäller att utveckla deras läsförståelse och motivera dem att läsa mer. Just elevernas läsmotivation eller läsintresse är ett område, jämte likvärdigheten, som visar på en utveckling i fel riktning.[2]

Att utmana och stödja alla elever i deras läsning och samtidigt se dem som resurser i läsundervisningen, eller undervisningen i stort, ställer krav på både kompetens och en uppsättning av metoder och arbetssätt. Läraren är en av de viktigaste faktorerna för elevernas kunskapsutveckling och vi har därför valt att i detta kapitel sätta fokus på några viktiga områden som kan vara ett stöd i lärares läsundervisning.

4.2 Reglering och ansvar

4.2.1 Läroplanerna

Alla lärare i den obligatoriska skolan har ansvar för elevernas språkutveckling i skolan och inom sina respektive ämnen. Motsvarande gäller för lärarna i gymnasieskolan och gymnasiesärskolan som enligt respektive läroplan ska organisera och genomföra arbetet så att eleven får stöd i sin språk- och kommunikationsutveckling.

[1] 1 kap. skollagen (2010:800).
[2] Se bilaga 2, *Rapport om läsförmåga, läsvanor och läsintresse bland barn och ungdomar i Sverige*.

Av läroplanen för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet framgår att skolan ska ansvara för att varje elev efter genomgången grundskola kan använda det svenska språket i tal och skrift på ett rikt och nyanserat sätt.[3] Motsvarande skrivningar finns i läroplanerna för specialskolan[4] respektive sameskolan.[5] I läroplanen för grundsärskolan framgår att varje elev efter genomgången grundsärskola kan använda det svenska språket i tal och skrift på ett nyanserat sätt.[6]

Den 1 juli 2016 förtydligades förskoleklassens uppdrag i samband med att ett avsnitt om syfte och centralt innehåll fördes in i berörda läroplaner. I läroplanerna framgår nu att förskoleklassen ska ta tillvara elevernas nyfikenhet och ge dem möjlighet att utveckla sitt intresse för och sin förmåga att kommunicera med tal- och skriftspråk genom att ge dem möjligheter att läsa, lyssna på samt skriva och samtala om såväl skönlitteratur som andra typer av texter.

Även om alla lärare har ansvar för elevernas språkutveckling har lärarna i de lägre årskurserna ett särskilt ansvar för elevernas läsinlärning och lärarna i svenska och svenska som andraspråk har ett särskilt ansvar för elevernas läs- och skrivutveckling. I kursplanerna för svenska och svenska som andraspråk i grundskolan anges bland annat att eleverna genom undervisningen ska utveckla sin förmåga att läsa och analysera skönlitteratur och andra texter för olika syften. Motsvarande skrivningar finns i läroplanerna för specialskolan respektive sameskolan. I läroplanen för grundsärskolan anges bland annat att eleverna genom undervisningen ska utveckla sin förmåga att läsa, förstå och reflektera över olika texter samt att bearbeta innehållet i litteratur, bilder, film, teater, drama och andra medier. I ämnesplanen för svenska i gymnasieskolan anges att undervisningen ska ge eleverna förutsättningar att utveckla sin förmåga att läsa, arbeta med, reflektera över och kritiskt granska texter samt producera egna texter med utgångspunkt i det lästa.[7] Eleverna ska även ges förutsättningar att utveckla sin förmåga att läsa, arbeta med och reflektera över skönlitteratur från olika tider och kulturer författade av såväl kvinnor som män, samt producera egna texter med utgångspunkt i det lästa. I ämnesplanen för svenska som andraspråk i gymnasieskolan anges att

[3] SKOLFS 2010:37.
[4] SKOLFS 2010: 250.
[5] SKOLFS 2010:251.
[6] SKOLFS 2010: 255.
[7] SKOLFS 2011:144.

undervisningen ska ge eleverna förutsättningar att utveckla sin förmåga att läsa och reflektera över texter av olika slag.[8] Eleverna ska även ges förutsättningar att utveckla sin förmåga att läsa och reflektera över skönlitteratur i skilda former och från olika delar av världen. I ämnesplanen i svenska och svenska som andraspråk för gymnasiesärskolan anges att undervisningen ska ge eleverna förutsättningar att utveckla sin förmåga att läsa och reflektera över skönlitteratur och andra typer av texter från olika medier.[9]

4.2.2 Lärarutbildningen

Lärarutbildningarna ska ge blivande lärare tillräcklig kunskap och kompetens för att arbeta i skolan och då även vara rustade att möta elever med olika förutsättningar och behov. Nuvarande lärarutbildningar infördes hösten 2011 och ersatte den dåvarande gemensamma lärarexamen med fyra nya yrkesexamina: förskollärarexamen, grundlärarexamen, ämneslärarexamen och yrkeslärarexamen.[10]

Grundlärarexamen ges med tre inriktningar: Grundlärarexamen med inriktning mot arbete i fritidshem, Grundlärarexamen med inriktning mot arbete i förskoleklass och grundskolans årskurs 1–3, och Grundlärarexamen med inriktning mot arbete i grundskolans årskurs 4–6. Ämneslärarexamen ges med två inriktningar: Ämneslärarexamen med inriktning mot arbete i grundskolans årskurs 7–9 och Ämneslärarexamen med inriktning mot arbete i gymnasieskolan.

De examensbeskrivningar som reglerar lärar- och förskollärarutbildningarnas innehåll omfattar dels krav på utbildningens omfattning vad gäller högskolepoäng som helhet och för olika ämnen, dels krav på vilka kunskaper och färdigheter som studenten ska uppvisa för att respektive examen ska kunna erhållas.[11] Av tabell 4.1 framgår vilka konkret formulerade krav som ställs vad gäller språkinlärning och språkutveckling för respektive examen och inriktning.

[8] SKOLFS 2011:144.
[9] SKOLFS 2013:148.
[10] Examensmålen för respektive utbildning regleras i högskoleförordningens bilaga 2, examensordningen.
[11] Högskoleförordningen (1993:100), bilaga 2 examensordningen.

Tabell 4.1 Examensbeskrivningarnas krav

Examen	Exempel på krav som studenten ska ha uppnått för examen
Förskollärarexamen	Visa fördjupad kunskap om barns kommunikation och språkutveckling. Visa kunskap om grundläggande läs-, skriv- och matematikinlärning.
Grundlärarexamen F–3	Visa fördjupad kunskap om grundläggande läs-, skriv- och matematikinlärning och om barns kommunikation och språkutveckling.
Grundlärarexamen 4–6	Visa kunskap om fördjupad läs- och matematikutveckling
Grundlärarexamen, Fritidshemmet	Visa kunskap om barns kommunikation och språkutveckling samt visa kännedom om grundläggande läs-, skriv- och matematikinlärning.
Ämneslärarexamen	Ingen särskild skrivning om språkinlärning eller språkutveckling.
Yrkeslärarexamen	Ingen särskild skrivning om språkinlärning eller språkutveckling.

Källa: Högskoleförordningens bilaga 2, examensordningen.

4.3 Skolinspektionens kvalitetsgranskningar av läsundervisningen

Statens skolinspektion har under ett flertal år granskat olika aspekter av läsundervisningen i skolan.[12] Utifrån granskningarna ger Skolinspektionen rekommendationer eller lyfter fram utvecklingsområden baserade på aktuell forskning. Utvecklingsområden som inspektionen under åren lyft fram är bland annat:

- eleverna bör möta olika texter utifrån varje elevs utvecklingsnivå, erfarenheter och intressen,
- anpassning av undervisningen vid läs- och skrivsvårigheter/ dyslexi bör ingå som en del i den dagliga ämnesundervisningen och anpassningen ska i första hand ske inom den ordinarie klassens ram,
- lärare behöver kompetensutveckling inom området läs- och skrivutveckling/dyslexi,
- strukturerade samtal om skönlitteratur kan få stor betydelse för elevernas läsning och läraren bör bearbeta texterna tillsammans med eleverna,
- skolbiblioteken är viktiga för att öka elevernas läsintresse,
- digitala medier kan ge lust och motivation, särskilt för pojkar,

[12] Skolinspektionen (2010a, 2012b, 2014, 2015b).

- rektorerna bör kartlägga det kompetensbehov som finns i skolorna när det gäller läsprocessen i undervisningen och se till att kompetensutveckling sker på området.

Den senaste granskningen som inspektionen gjorde inom området visar att arbetet med läs- och skrivstrategier har fått en något mer framskjuten position och att eleverna får möjlighet att möta och arbeta med olika slags texter inom skönlitteratur och sakprosa.[13] Följande utvecklingsområden lyfter dock inspektionen fram:

- lärare behöver i betydligt högre grad ge elever möjlighet att förstå vad de ska lära sig och varför,
- lärare behöver i betydligt högre grad aktivt visa och vägleda eleverna samt ge dem möjlighet att samtala om texter, både egna och andras,
- lärare och rektorer behöver följa upp hur elevernas intresse för läsning och skrivning utvecklas.

4.4 Rekommendationer utifrån forskning gällande läsning i skolan

4.4.1 Läsundervisning

I en kunskapsöversikt från Vetenskapsrådet om läs- och skrivundervisning för yngre elever ges några forskningsbaserade rekommendationer till lärare:[14]

- så kallade språklekar bör ingå som en fundamental del i förskoleklassens verksamhet,
- lärare med ansvar för den allra första läsinlärningen bör använda sig av explicit och systematisk undervisning om bokstäver, ljud och ords betydelsebärande delar och denna undervisning ska vara integrerad med annan undervisning för att skapa ett balanserat läsprogram,

[13] Skolinspektionen (2016).
[14] Taube, Fredriksson och Olofsson (2015). För en diskussion om hur man kan arbeta i skolan för att stödja barns läs- och skrivutveckling se även Liberg (2006).

- eleverna ska läsa mycket och ofta så att deras avläsning automatiseras, det vill säga så att de läser med flyt och då behöver de läsa både tyst och högt,
- ett hinder för läsförståelse är att eleverna inte förstår vad ett ord betyder och forskning har visat att kunskap om ord kan åstadkommas med hjälp av flera olika undervisningsmetoder,
- elever som är i risk för svårigheter behöver få stöd så tidigt som möjligt, till exempel genom en-till-en-interventioner.

I forskningsbakgrunden till ett av Skolverkets bedömningsstöd pekas ett antal områden ut som särskilt viktiga för elevers läs- och skrivundervisning.[15] Det handlar om att eleven får möjlighet att utveckla:

- strategier för att fördjupa förståelsen,
- motivation, intresse och engagemang för läsande och skrivande.

Hur väl en elev lyckas med dessa färdigheter hänger samman med vilka texter och textuppgifter eleven möter. Det är också viktigt att elever får:

- läsa och skriva tillsammans med andra,
- möta läsandet och skrivandet i ett mer omfattande sammanhang, och
- att läraren följer upp det lästa eller skrivna med samtal eller med andra uttrycksformer.

I kunskapsöversikten *Läsning, läsvanor och läsundersökningar* pekas några ytterligare utvecklingsområden ut gällande elevers läsning:[16]

- det är viktigt att lärares kunskaper om läsning och om hur elever lär sig läsa ökas och ständigt uppgraderas,
- för att förbättra läsundervisningen är det centralt att aktivt arbeta med kartläggningen av elevernas läsfärdigheter och också sätta in stöd tidigt,

[15] Skolverket (2017b).
[16] Fredriksson och Taube (2012).

- för att ge alla barn en möjlighet att utveckla goda läskunskaper är det nödvändigt att arbeta strukturerat med elevers lärande av läsning,
- barn och ungdomar behöver fortsatt stöd för att utveckla lässtrategier även efter det att de knäckt läskoden och detta inkluderar både kunskaper om hur man bearbetar text och kunskaper om hur man läser olika typer av texter,
- det är viktigt att arbeta med läsning och skrivning i alla skolans ämnen eftersom dessa förmågor är centrala för att utveckla kunskaper i samtliga ämnen,
- på samma sätt som elever behöver läsa olika typer av texter för att utveckla sina lässtrategier behöver de också stöd i att utveckla sin läsning av digitala texter.

Språkutvecklande undervisning

Språkutvecklande undervisning kan utformas på många sätt och utformningen beror till viss del på vilket ämne som är aktuellt. Det finns forskning som visar att en ämnesspecifik och språkutvecklande undervisning ska vara kontextrik och innehålla både språklig stöttning och mycket interaktion. För att genomföra denna typ av undervisning behöver lärare planera och genomföra undervisningen på ett sätt som gynnar både språk- och kunskapsutveckling, alltså en undervisning ”där språket ständigt sätts i fokus i alla ämnen och där språk och innehåll integreras så att språket utvecklas parallellt med ämneskunskaperna”.[17]

Läraren bör använda varierade arbetssätt som tillåter eleverna att vara språkligt aktiva. Läraren behöver också vara ämnesspråkligt medveten och kontinuerligt analysera vad som utmärker det aktuella ämnets språk, till exempel i de texter som används i undervisningen. På så sätt ökar lärarens kunskaper om ämnesspråket i det aktuella ämnet och det blir också möjligt att identifiera sådant som rent språkligt kan utgöra hinder för elevernas kunskapsutveckling, vilket kan bidra till att gapet mellan elevens vardagsspråk och ämnesspråket minskar.[18]

[17] Gibbons (2013).
[18] Skolverkets hemsida (april 2018).

Rekommendationer utifrån forskning om flerspråkighet

Svensk didaktisk andraspråksforskning är än så länge rätt blygsam. I en nordamerikansk forskningsöversikt sammanfattas vad som visat sig gynna flerspråkiga elevers lärande i olika skolämnen.[19] Det handlar om att läraren:

- betonar läsning och skrivande,
- betonar muntlig framställning, lyssnande och visualiseringar,
- betonar tankemässigt krävande uppgifter,
- känner till och kan analysera språket i sitt ämne,
- fokuserar på en medveten utveckling av ordförrådet i ämnet,
- förstår vilka texter som är ämnestypiska och vad som kännetecknar dem,
- undervisar om vad som utmärker olika texter i ämnet och också om olika lärandestrategier, och använder olika typer av formativ bedömning av elevernas prestationer,
- skapar en elevcentrerad klassrumsmiljö.

Av kunskapsöversikten *Greppa flerspråkigheten – en resurs i lärande och undervisning*[20] framgår att flerspråkigt arbete ger resultat på många olika sätt för elevers kognitiva utveckling med medföljande positiv språk- och kunskapsutveckling. Bland annat betonas betydelsen av att stödja flerspråkiga elevers identitetsutveckling genom att bejaka deras flerspråkighet och mångkulturalitet, eftersom ett sådant arbete kan stärka elevernas självbild och bidra till att de känner att det de har med sig in i lärandesituationen är av värde. Vidare pekar översikten på positiva effekter av föräldrars aktiva deltagande i sina barns kunskapsutveckling. En annan aspekt är att användande av flerspråkiga resurser i lärandet innebär tidsvinster för flerspråkiga elever, genom att de kan fortsätta sitt lärande och inte behöver stanna upp i sin kunskapsutveckling för att först lära sig svenska. Av översikten framgår även att internationell forskning visar att elever får bättre resultat om de får använda alla sina språk som resurser. Däremot finns hitintills endast

[19] Skolverket (2012).
[20] Skolverket (2018d).

en begränsad svensk forskning som visar korrelation mellan måluppfyllelse och arbete med flerspråkiga resurser i klassrummet.

Läsförståelse

I kunskapsöversikten *Att läsa och förstå*[21] belyser Barbro Westlund vad rektor, lärare och elever gemensamt kan göra för att arbeta med läsförståelse.[22] Westlund pekar bland annat på vikten av en medveten undervisning i läsförståelse redan i de första skolåren och att eleverna sedan behöver få fortsatt stöd genom hela grundskolan. En god läsförståelse påverkar möjligheterna att utveckla kunskap i alla skolämnen genom hela skoltiden.

Westlund betonar bland annat betydelsen av att elever får stöd i undervisningen för att förstå hur de kan ta sig an en ny text. Framför allt poängteras vikten av att undervisa om väsentliga lässtrategier, inte minst för elever med lässvårigheter. Detta var även en av slutsatserna i det så kallade Konsensusprojektet,[23] som underströk att ett centralt problem vad gäller skolan består i att lärare inte tar tag i läs- och skrivsvårigheter tillräckligt snabbt.[24] En annan aspekt som Westlund lyfter fram är att olika texter kräver olika typer av läsförståelse. Vanligen förknippas elevers läsutveckling med ämnet svenska. I dag betonar allt fler forskare betydelsen av alla lärares ansvar att utveckla elevers språk kopplat till det ämne eller de ämnen som de undervisar i. De olika skolämnena kräver delvis olika typer av läsning. Läsning inom ämnena naturvetenskap och matematik handlar exempelvis i hög grad om att förstå orsaker, samband mellan olika faktorer och resultat. Läsning inom samhällsvetenskap och historia ställer inte minst krav på kritisk källgranskning. En skönlitterär text kan läsas på en mängd olika sätt beroende på de tolkningsinstrument som tillhandahålls och de kontexter som aktualiseras.

---

[21] Skolverket (2016a).
[22] För vidare läsning kring läsförståelseundervisning utöver Westlunds kunskapsöversikt se exempelvis Bråten (2008), Reichenberg och Lundberg (2011), Reichenberg (2014), Westlund (2009, 2015a, 2015b, 2017), Schmidt (2016).
[23] Det s.k. Konsensusprojektet var ett forskningsprojekt bestående av 24 forskare under ledning av Mats Myrberg, med syftet att belysa sådant som forskare var eniga om vad gäller läs- och skrivsvårigheter och läs- och skrivinlärning.
[24] Myrberg (2003).

Digital läsning

Ett område som förutsätter delvis andra förmågor än den traditionella läsningen[25] är digital läsning. Generellt läser flickor bättre än pojkar. Så är också fallet i det digitala lästest som genomfördes i PISA 2009, men skillnaden i digital läsning mellan flickor och pojkar är mindre än i traditionell läsning. I Sverige var skillnaden på den digitala lässkalan 26 poäng till flickornas fördel. Detta ska jämföras med den skillnad på 46 poäng som fanns på det traditionella lästestet. Samtidigt är korrelationen mellan digital läsning och traditionell läsning hög, det vill säga en stark läsare av traditionell text är även en stark läsare av digital text.[26]

Forskningsområdet kring läsförståelse av digitala texter är relativt nytt och hur traditionell läsning och digital läsning förhåller sig till varandra behöver undersökas mer. Avhandlingen *Det digitala läsandet: begrepp, processer och resultat* behandlar läsförståelse av traditionella respektive digitala texter bland annat utifrån könsskillnader och socioekonomiska bakgrundsfaktorer.[27] Studien utgår från en distinktion mellan läsförståelse av digitala och traditionella texter, respektive läsförståelse av traditionella texter på skärm. Med läsförståelse av traditionella texter avses att läsa och förstå tryckt text på papper såsom böcker, tidningar, tidskrifter med mera. Texten är ofta linjär och kan även innehålla illustrationer. Läsförståelse av digitala texter innebär att läsa och förstå texter som kan innehålla hyperlänkar, bilder, symboler, animationer och ljud, vilket bland annat ställer särskilda krav på förmågan att navigera. Läsförståelse av traditionella texter på skärm avser läsning av text på skärm som i allt väsentligt liknar text på papper, såsom exempelvis böcker som läses på en läsplatta. Studien pekar bland annat på att speciella förmågor och kompetenser krävs för digital läsning samt att läsförståelse påverkas av den kontext som texterna presenteras i. Vidare tycks skillnaden mellan pojkars och flickors resultat minska till pojkarnas fördel vad gäller läsningen av digitala texter, vilket relateras till pojkars datorspelsvanor. Några rekommendationer för skolan som presenteras i avhandlingen är:

[25] Med traditionell läsning avses läsning av tryckt text på papper.
[26] Skolverket (2011a).
[27] Rasmusson (2014).

- skolan behöver ta hänsyn till att läsförståelse av digitala texter kräver något utöver att förstå traditionell text och även bedömning av digital läsning behöver utvecklas och praktiseras i skolan och inte enbart i större undersökningar såsom PISA,
- skolans läsförståelseundervisning bör utökas för att bättre svara mot den ökade digitaliseringen i samhället. Samtidigt vilar läsförståelse i digitala sammanhang i hög grad på samma förmåga som traditionellt läsande. En satsning på digitalt läsande måste därför samtidigt gå hand i hand med det traditionella läsandet och det traditionella läsandet bör ha ett fortsatt stort utrymme i svensk skolundervisning.

Läsmotivation

Enbart det faktum att någon har förmågan att läsa betyder inte att han eller hon kommer att ägna sig åt läsning. Då läsning är en ansträngande aktivitet som man kan välja att göra eller inte göra, krävs också motivation.[28] Läsmotivation är en angelägenhet inte bara för redan läskunniga, det är också en förutsättning för att lära sig läsa.[29]

Att motivation har stor betydelse för utvecklingen av läsförmågan har knappast gått forskningen förbi, men relationen mellan läsinlärning och läsmotivation har enligt vissa forskare inte fått den uppmärksamhet den förtjänar.[30] Den amerikanska läsforskaren Linda Gambrell har påtalat otillräckligheten med en skolundervisning som enbart förser elever med förmågan att avkoda och förstå text: om elever är omotiverade att läsa kommer de aldrig att uppnå sin fulla potential av läs- och skrivförmåga.[31] Samtidigt uppfattar hon en ökad forskning om läsmotivation under de senaste två decennierna som ett tecken på erkännande av dess viktiga roll. Forskarna John T. Guthrie och Allan Wigfield har argumenterat för att läsmotivation har central betydelse för läsningens så kallade Matteus-effekt, det vill säga att bra läsare tenderar att bli bättre, och dåliga att bli sämre: hög läskompetens ökar motivationen att läsa, och en hög motivation leder

[28] Baker och Wigfield (1999).
[29] Verhoeven och Snow (2001).
[30] Du Toit (2004).
[31] Gambrell (2011).

till mer läsning, vilket ytterligare förbättrar läskompetensen.[32] Omvänt gäller att en låg läskompetens minskar motivationen att läsa, och en låg motivation leder till mindre läsning.

Inom läsforskningen och i pedagogiska sammanhang överhuvudtaget skiljer man mellan inre och yttre motivation. Inre motivation innebär att motiveras av något för dess egen skull. Att läsa om något man är intresserad av är exempel på inre motivation. Yttre motivation innebär att engagera sig i något på grund av utifrån formulerade värden eller krav. När exempelvis en elev eller ett barn läser för att leva upp till en lärares eller en förälders förväntningar är det fråga om yttre motivation. Att läsa för att få goda betyg, belönas eller vinna priser är andra exempel på yttre motivation. Båda typerna av motivation har betydelse för ungas läsning. Indikationer finns dock på att barn som läser för de yttre resultat läsningen förväntas ge, tenderar att få ut mindre av sin läsning. Belägg finns också för att läsare som är motiverade av yttre faktorer är mer benägna att läsa ytligt än de läsare som har en inre motivation. Generellt har de båda typerna av motivation kommit att associeras med olika inlärningsstrategier och typer av lärande – inre motivation med ”djupinlärning” och yttre motivation med ”ytinlärning”. Studier pekar emellertid på att yttre motivation kan fungera som medel för att uppnå inre motivation.[33]

Linda Gambrell har utifrån forskning inom fältet *reading engagement* sammanställt sju regler för att skapa läsmotivation hos elever.[34] Till de väsentliga faktorer som skapar läsmotivation hos unga hör:

- litteraturens upplevda relevans för det egna livet,
- tillgång till ett större läsmaterial,
- generöst med tid till läsning,
- valfrihet i urvalet,
- möjlighet till social interaktion kring det lästa,
- möjlighet att framgångsrikt ta sig an krävande texter, och
- incitament som reflekterar värdet av läsning.[35]

[32] Guthrie och Wigfield (2000).
[33] Se exempelvis Wang och Guthrie (2004).
[34] Gambrell (2011).
[35] Se vidare Andersson (2015).

4.4.2 Litteraturundervisning

Detta avsnitt avser framför allt litteraturundervisningen i gymnasieskolan men rekommendationerna går att tillämpa oavsett åldersgrupp.

Forskningen om litteraturundervisningen i skolan rymmer frågorna om varför, vad och hur.[36] Om litteraturundervisningens varför-fråga, det vill säga hur litteraturläsningen på olika sätt kan motiveras eller legitimeras i skolan och utanför skolan har Magnus Persson skrivit i böckerna *Varför läsa litteratur?: om litteraturundervisningen efter den kulturella vändningen* samt *Den goda boken: samtida föreställningar om litteratur och läsning*.[37] Persson menar bland annat att skolan domineras av en instrumentell syn på litteraturläsning, i det att litteraturläsning ofta legitimeras med hänvisning till andra värden än litteraturen själv.[38]

Unga vuxnas fiktionsläsning

När det gäller litteraturundervisningens vad- och hur-fråga finns i antologin *Litteraturen på undantag? Unga vuxnas fiktionsläsning i dagens Sverige*[39] ett antal rekommendationer om unga vuxnas läsning. Rekommendationerna gäller särskilt litteraturundervisningen i skolan, men även läsforskningen, bibliotekens roll samt bokens och fiktionsläsningens framtid i det digitala samhället.[40] I det följande återges kortfattat några av rekommendationerna från antologins författare Pettersson, Nilsson, Wennerström Wohrne och Nordberg.

Torsten Pettersson understryker att den litterära tolkningskompetensen är en viktig förutsättning för att en text ska kunna utnyttjas till självreflektion eller omvärldsorientering, men den är också viktig för läslusten. Hans slutsats är därför att:

- en läsare som saknar grundläggande tolkningskompetens upplever litterära texter som förbryllande och läsningen som frustrerande.

[36] För en inventering av den didaktiska forskningen om litteraturläsningen i skolan se exempelvis Arfwedson (2006). Se även Skolverket (2007).
[37] Persson (2007), (2012).
[38] För några senare bidrag till frågan om litteraturstudiets legitimering med fokus särskilt på skolans läromedel se Dahl (2015) och Lilja Waltå (2015). Se även Ulfgard (2015) och Graeske (2015).
[39] Pettersson m.fl. (2015).
[40] För fler aktuella forskarperspektiv på litteraturundervisning se till exempel Olin-Scheller och Tengberg (2016), Jönsson och Öhman (2015), Öhman (2015), Tengberg och Olin-Scheller (2015), Kåreland (2009b).

> En strävan att avlägsna detta hinder, det vill säga att förbättra kompetensen särskilt hos de minst erfarna läsarna, utgör därför en väsentlig del av litteraturundervisningen.

Vidare pekar Pettersson på en viktig distinktion vad gäller läsförståelse. För att uppskatta och uppleva en litterär text som en meningsfull och intresseväckande helhet räcker det inte med en förståelse i rent kognitiv bemärkelse. Därför är det viktigt att uppfatta denna distinktion mellan en mer grundläggande förståelse och förståelse som fördjupning och uppskattning. Litteraturundervisningen i gymnasieskolan kan, menar Pettersson, förbättras genom en ökad medvetenhet om tolkningskompetensens utvecklingsnivåer. Det handlar framför allt om att koncentrera uppmärksamheten till den nivå som omfattar symbolisk innebörd, samt de enskilda berättelsekomponenternas relevans.

En annan observation som Pettersson gör är att respondenterna i hans studie inte spontant läser för att fördjupa sin omvärldsorientering eller för att utveckla sin personlighet, i stället motiveras läsning i det närmaste uteslutande av en lust till underhållning och verklighetsflykt. Som lärare gäller det därför att vara medveten om denna klyfta mellan elevernas egen spontana läsinriktning och läroplanens önskemål om omvärldsorientering och personlighetsutveckling. Petterssons förslag är därför att:

- börja med texter som erbjuder underhållning och avkoppling, för att sedan övergå till att observera sådant som kan ge reflektioner kring omvärlden och den egna personligheten.

Pettersson menar vidare att man som lärare bör vara medveten om en tudelning mellan personlighetscentrerade läsare, som gärna associerar till egna upplevelser, och textcentrerade läsare, som mer flexibelt anpassar sig till den enskilda texten.[41]

Maria Wennerström Wohrne uppmärksammar på ett liknande sätt ett glapp mellan de ideal som förekommer i forskningens och styrdokumentens formuleringar kring fiktionsläsning som en källa till självinsikt och omvärldsförståelse, och den verklighet som består i unga vuxnas inställning till fiktionsläsning. I synnerhet manliga elever från yrkesförberedande program visar på ett utpräglat motstånd mot litteraturläsning.[42] Wennerström Wohrne påpekar bland annat att förmågan att göra kopplingar mellan en texts fiktionsverklighet och den egna livserfarenheten är avhängig den förmåga att analysera och uttala sig om litterära texter som uppövas genom läsning och litteraturundervisning.

Skans Kersti Nilsson rekommenderar ett subjektivt och personligt förhållningssätt till fiktionsläsning i undervisningen. Hon framhåller särskilt litteratursamtal i grupp som en väg till läsintresse och läslust.[43]

Olle Nordberg visar att ungdomarna trots alla digitala landvinningar tydligt uttrycker att de gärna läser fiktion i bokform. De upplever stark inlevelse och identifikation med läsningen och den personliga läsupplevelsen ska därför inte dämpas i en undervisningssituation utan ses som en tillgång.[44] Nordberg varnar för att litteraturstudiet inte ses som ett eget studieområde utan som ett medel för att lyckas i andra ämnen. Den enskilt viktigaste åtgärden för att bryta den utvecklingen är arbetet med litteratur i skolan, skriver han, och då särskilt genom att:

---

[41] För en diskussion om personliga respektive mer analytiska förhållningssätt till den lästa texten i svensk litteraturundervisning se Johansson (2015).

[42] Se vidare Asplund (2010) där begreppet ”motståndskultur” tillämpas för att beteckna pojkars negativa attityd till läsning.

[43] För en fördjupad diskussion om litteratursamtalets potential i skolundervisningen se Tengberg (2011).

[44] Se även Nordbergs (2017) avhandling om empiriska perspektiv på läsarattityder och litterär kompetens hos svenska 18-åringar, som i likhet med flera av undersökningarna i *Litteraturen på undantag* redovisar en relativt positiv generell inställning till skönlitterärt läsande bland de utfrågade, dock i kombination med en upplevd brist på tid. Nordberg betonar särskilt betydelsen av att elevernas läsupplevelser ges utrymme i litteraturundervisningen. Se även Nordbergs (2018) utvärdering av Läsrörelsens projekt *Berättelser som förändrar*, som också har ett fokus på elevernas läsupplevelser.

- läraren redan under de första skolåren uppmuntrar och systematiskt genomför diskussioner om det lästa, inte bara räknar antalet sidor som barnen läst.

4.5 Några aktuella statliga insatser gällande läsning i skolan

4.5.1 Insatser gällande förskoleklassen

Förskoleklassen blir obligatorisk från och med höstterminen 2018. Det innebär att skolplikten i normalfallet påbörjas det år barnet fyller sex år. Förskoleklassens verksamhet kommer att ha samma syfte och innehåll som i dag.

Statens skolverk har i uppdrag att redovisa vilka insatser som gjorts för att möjliggöra implementeringen av de nya avsnitten i berörda läroplaner för förskoleklass och fritidshem. Skolverket har också kartlagt och analyserat behovet av fortbildning för berörda målgrupper. Utifrån det behov myndigheten identifierat genomförs fortbildning till och med 2019. Viss fortbildning riktas mot förskollärare i förskoleklass inom områdena språk och kommunikation.

Skolverket har haft i uppdrag att ta fram förslag till kartläggningsmaterial i språklig medvetenhet och matematiskt tänkande för förskoleklassen.[45] Kartläggningsmaterialet ska vara forskningsbaserat och konstrueras med utgångspunkt från läroplanerna. Det ska även finnas en progression mellan kartläggningsmaterialet i förskoleklassen och de nationella bedömningsstöden i årskurs 1 i svenska och svenska som andraspråk. Uppdraget redovisades i juni 2018.

4.5.2 Läslyftet – kompetensutveckling i läs- och skrivutveckling

Skolverket fick i december 2013 i uppdrag att genomföra fortbildning för lärare i läs- och skrivutveckling (Läslyftet) med fokus på det kollegiala lärandet.[46] Målet med fortbildningen är att ge lärare vetenskapligt väl underbyggda metoder och beprövade arbetssätt för att utveckla

[45] Regeringen (2017c).
[46] Regeringen (2013a).

elevernas läs- och skrivförmåga med syfte att förbättra elevernas läsförståelse och skrivförmåga. I december 2016 utvidgades målgruppen till att även omfatta förskollärare och skolbibliotekarier och samtidigt förlängdes satsningen till 2019.[47] Läslyftet har därefter förlängts till 2020 och har även tillförts ytterligare medel.[48]

Läslyftet bygger på att deltagarna fördjupar sina kunskaper om språk, läs- och skrivutveckling genom att samtala med kollegor om forskning och undervisning samt pröva nya arbetssätt i undervisningen. Samtalen leds av en handledare som också är lärare eller förskollärare.

Satsningen utvärderas löpande av Umeå universitet. Från starten 2014 till och med läsåret 2017/18 har cirka 28 800 lärare deltagit i satsningen. Utvärderingen från 2016 visar att en stor majoritet av lärarna anser att Läslyftet haft störst effekt på deras insikter och engagemang i språk-, läs- och skrivutvecklingsfrågor och på kollegialt lärande.[49] Ungefär hälften av lärarna menar att satsningen bidragit till att de förändrat sin undervisning, främst genom att de använder olika texter och textsamtal mer medvetet i undervisningen. En av fyra lärare bedömer att Läslyftet ”i stor utsträckning” förbättrat elevernas språk, läs- och skrivförmågor.

I utvärderingen från 2018 om de webbmoduler (utbildningsmaterial på webben) som specifikt rör gymnasieskolan framkommer bland annat att modulerna generellt ger ett gott stöd till lärarna för implementering av föreslagna metoder och arbetssätt.[50] Innehållet i och utformningen av de totalt 14 modulerna motsvarar i hög grad de övergripande intentionerna med *Läslyftet*. Vidare framgår av utvärderingen att modulerna tillgodoser behoven av fortbildning hos fler lärargrupper, framför allt i gymnasieskolan, men även förskollärare, lärare i svenska som andraspråk och lärare i gymnasiesärskolan.

Skolverket reviderar kontinuerligt befintliga moduler, bland annat utifrån utvärderingarna.

[47] Regeringen (2016a).
[48] Prop. 2017/18:1.
[49] Carlbaum m.fl. (2016).
[50] Roe och Tengberg (2017).

4.5.3 Ett nationellt skolutvecklingsprogram om nyanlända och flerspråkiga barns och elevers lärande

Skolverket erbjuder ett nationellt skolutvecklingsprogram med syfte att skapa bättre förutsättningar att erbjuda nyanlända och flerspråkiga barn och elever utbildning av hög och likvärdig kvalitet. Under hösten 2017 erbjöds flera insatser inom det språkutvecklande området. Insatserna innebar såväl uppdragsutbildningar som ger högskolepoäng, som stödmaterial för verksamma lärare. Inom skolutvecklingsprogrammet finns också bedömningsstödet *Bygga svenska*. Bedömningsstödet är till för lärare som undervisar nyanlända elever i svenska och svenska som andraspråk.

4.5.4 Nationella centrum för språkutveckling

Skolverket driver ett nationellt centrum för språk-, läs- och skrivutveckling (NCS). Syftet med verksamheten är att stimulera huvudmän och skolor att aktivt arbeta med språk-, läs- och skrivutveckling. NCS har kontakt och samverkar med 17 representanter för regionala nätverk av språk-, läs- och skrivutvecklare. De regionala nätverken i landet har olika förutsättningar och ser olika ut bland annat beroende på regionernas storlek och placering. Vissa nätverk är knutna till ett lärosäte. Inom ramen för Läslyftet har NCS erbjudit fortsatt stöd för handledare och utbildning för språk-, läs- och skrivutvecklare.

Det finns även ett nationellt centrum för svenska som andraspråk (NC) som är knutet till Stockholms universitet. NC ska bland annat vara en länk mellan forskning, skola och offentlighet och bidra till förbättrade förutsättningar för arbete med språk- och kunskapsutveckling inom alla skolformer och i alla ämnen.

4.5.5 Utredningsförslag om språkutveckling

Utredningen *Bättre skola genom mer attraktiva skolprofessioner* (U 2016:06) har haft i uppdrag att lämna förslag som syftar till att ge bättre förutsättningar för lärare, förskollärare, rektorer och förskolechefer att utföra sina uppdrag. Utredningen har även haft i uppdrag

att föreslå hur lärares och förskollärares kompetens inom språkinlärning och språkutveckling ytterligare kan stärkas. Utredningen redovisade sitt uppdrag i mars 2018.[51]

När det gäller den del av uppdraget som handlar om lärares kompetens inom språkinlärning föreslår utredningen att det inte görs några förändringar av examensbeskrivningarna för de fyra lärar- och förskollärarexamina. Utredningen uppmanar i stället att varje universitet och högskola med lärar- och förskollärarutbildning noga tillser att studenterna får med sig sådan kunskap och kompetens att de kan arbeta språkutvecklande i sina ämnen och att detta också omfattar ett andraspråksperspektiv. Utredningen anser även att Skolverket ska uppmuntras att se till att kompetensutvecklingsinsatser i språkutveckling som är relevanta för lärare och förskollärare i samtliga skolformer finns att tillgå.

4.5.6 Läsa, skriva, räkna – garanti för tidiga stödinsatser

I propositionen *Läsa, skriva, räkna – garanti för tidiga stödinsatser* föreslås att det i skollagen införs en garanti i förskoleklassen och lågstadiet i grundskolan, specialskolan och sameskolan.[52] Syftet med garantin är att en elev i behov av stöd tidigt ska få stöd utformat utifrån sitt behov. Garantin föreslås att införas från höstterminen 2019. Propositionen beslutades av riksdagen den 30 maj 2018.

4.6 Bedömningar gällande läsning i skolan

Delegationens bedömning: I dag finns det för många elever som har en bristande läsförmåga när de slutar den obligatoriska skolan. Delegationen vill betona vikten av att alla elever, oavsett förutsättningar och behov, ges möjlighet att utveckla en fullgod läsförmåga.

Läslyftet bör löpa över tid och kontinuerligt uppdateras utifrån aktuell forskning och de behov som finns bland lärare och elever.

[51] SOU 2018:17.
[52] Prop. 2017/18:195.

Skolverket bör lyfta fram hur man genom befintliga moduler kan samarbeta inom olika yrkesgrupper, som lärare, förskollärare, och skolbibliotekarier.

Huvudmännen bör verka för en långsiktigt hållbar kompetens för lärare inom allt från läsinlärning, till läsutveckling och litteraturundervisning. Insatserna bör utformas på så sätt att lärare ges den kompetens och de verktyg som de behöver för att de ska kunna möta alla elevers olika förutsättningar och behov.

Alla elevers rätt till en fullgod läsförmåga

Enligt skollagen har alla elever rätt till en likvärdig utbildning. Läsförmågan är avgörande för hur barn och unga lyckas i skolan och även senare i livet. Lärares undervisningspraktik i allt från tidig läsinlärning till fördjupad läsförståelse är av stor vikt för elevernas lärande i alla ämnen. Samtidigt har Skolinspektionen i sina kvalitetsgranskningar visat att det finns flera utvecklingsområden vad gäller läs- och skrivundervisningen i skolan, även om den senaste granskningen ger en något positivare bild än de tidigare granskningarna. Mot bakgrund av bland annat de vikande resultaten i PISA-undersökningen 2012 har en mängd insatser initierats, såväl på nationell som huvudmannanivå och lokal nivå. Delegationen föreslår därför inte några nya insatser utan vill i stället peka på vissa kompetensområden som, enligt forskningen, är av vikt för att alla elever ska ges möjlighet att utveckla en fullgod läsförmåga och där det i dag fortfarande kan finnas utvecklingsområden inom läsundervisningen. Det bör genomföras såväl generella som riktade insatser och på alla nivåer: statlig nivå, huvudmannanivå och lokal nivå. Vi vill i detta sammanhang betona betydelsen av att det i skolan måste finnas förståelse, beredskap och kompetens för att elever behöver olika insatser för att uppnå en fullgod läsförmåga och bli motiverade att läsa mer.

Att tidigt och systematiskt kartlägga och identifiera om elever har läs- och skrivsvårigheter för att tidigt sätta in adekvata stödinsatser kan vara avgörande för den fortsatta skolgången. I arbetet med att systematiskt kartlägga och identifiera om elever har läs- och skrivsvårigheter är det av stor vikt att det finns utbildade speciallärare och specialpedagoger. Det är även av stor vikt att alla lärare har kunskap om läs- och skrivsvårigheter, till exempel dyslexi. Detta är också något

som Skolinspektionen har uppmärksammat som ett utvecklingsområde. Såväl den kommande garantin för tidiga stödinsatser som kartläggningsmaterialet i förskoleklassen kan vara ett stöd i detta arbete. Elever med läs- och skrivsvårigheter kan även behöva särskilda läromedel eller lärverktyg, till exempel talböcker eller punktskriftsböcker. Det är därför viktigt att eleverna har tillgång till det digitala biblioteket Legimus[53], antingen genom skolbiblioteket eller närliggande folkbibliotek.[54] Av central betydelse i detta sammanhang är Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM), som är Sveriges största kunskapsbank inom specialpedagogik. SPSM ska verka för att alla barn, elever och vuxenstuderande med funktionsnedsättning får tillgång till en likvärdig utbildning och annan verksamhet av god kvalitet i en trygg miljö. Av central betydelse är också Myndigheten för tillgängliga medier, som aktivt ska bidra till att utveckla och öka tillgången till litteratur och information för personer med exempelvis läsnedsättning.

Språkutvecklande arbetssätt i alla ämnen gynnar alla elever men det kan vara särskilt viktigt för nyanlända elever och elever med annat modersmål än svenska. Förutom att generellt arbeta språkutvecklande föreslås i propositionen *Fler nyanlända ska uppnå behörighet till gymnasieskolan och kvaliteten i förskola och fritidshem ska stärkas*[55] ytterligare insatser för att undervisningen i grundskolan ska kunna organiseras för att möta behov och förutsättningar hos elever med kort skolbakgrund och som kommer till Sverige i grundskolans senare år. Delegationen vill även betona vikten av tillgång till litteratur på modersmålet och här spelar skolbiblioteket en viktig roll. För elever som tillhör de nationella minoriteterna är det av stor betydelse att de har tillgång till barn- och ungdomslitteratur på sitt nationella minoritetsspråk. Detta lyfts bland annat fram i betänkandet *Nationella minoritetsspråk i skolan förbättrade förutsättningar till undervisning och revitalisering*[56]. I betänkandet lämnas även förslag till förbättrade möjligheter för elever att utveckla sitt nationella minoritetsspråk i skolan, bland annat föreslås införandet av ett nytt ämne – ”nationellt minoritetsspråk”.

[53] MTM är de svenska bibliotekens lånecentral för tillgängliga medier där det digitala biblioteket legimus.se är navet i verksamheten.
[54] Se även kapitel 5 *Skolbibliotek och läsning*.
[55] Prop. 2017/18:194.
[56] SOU 2017:91.

Vad gäller arbetet med skönlitteratur är det av betydelse att lärarna ges en ökad medvetenhet om tolkningskompetensens utvecklingsnivåer. Förmågan att uppleva en litterär text som en meningsfull och intresseväckande helhet hänger samman med utvecklingen av en fördjupad läsförståelse. Delegationen vill i det sammanhanget betona vikten av att lärare uppmuntrar och systematiskt genomför diskussioner om det lästa. Vi vill också betona betydelsen av att lärarna agerar läsande förebilder för eleverna och gärna då även berättar om vad de själva läser.[57]

Kontinuerligt uppdatera Läslyftet utifrån aktuell forskning och verksamhetens behov

Flera större reformer och omfattande satsningar har genomförts under de senaste åren som sannolikt påverkat lärarnas undervisningspraktik och elevernas resultat. Samtidigt har flera verksamma inom skolområdet vittnat om en viss reformtrötthet. Som nämnts tidigare pågår det redan i dag en rad olika insatser inom läsområdet och enligt delegationen behöver man inte ständigt genomföra nya satsningar. Det är viktigt att lärare ges arbetsro och möjlighet att bygga vidare på sådant som redan fungerar.

Läslyftet är en pågående och uppskattad kompetensutveckling inom läs- och skrivutveckling. Läslyftet har bidragit till att många lärare har börjat diskutera undervisningen mer systematiskt, kanske för att man också har fått mer tid till det. I dagsläget finns 40 moduler som täcker allt från tidig läsundervisning i förskoleklassen till litteraturundervisning i gymnasieskolan. För att bibehålla kvaliteten på modulerna bör de hela tiden revideras utifrån ny forskning och nya behov i verksamheten.

Ett område som vi anser att Skolverket bör lägga ytterligare fokus på är hur man i skolan kan skapa läsintresse. Detta mot bakgrund av att flera undersökningar visar att barns och ungas läsintresse minskar. Ett annat område som vi vill betona är samverkan mellan olika yrkeskategorier som arbetar i skolan med elevernas språkutveckling. Det vore därför önskvärt att det tydligare framgick på vilket sätt förskollärare, lärare och skolbibliotekarier kan samverka. Detta kunde exempelvis göras genom att Skolverket lyfter fram lärande exempel

[57] Se även kapitel 9 *Läsande förebilder*.

från olika huvudmän och verksamheter på sin hemsida. Utöver detta instämmer vi i vad som framgår av betänkandet *Med undervisningsskicklighet i centrum* om att Skolverket ska uppmuntras att se till att kompetensutvecklingsinsatser i språkutveckling som är relevanta för lärare och förskollärare i samtliga skolformer finns att tillgå.

Långsiktigt hållbar lärarkompetens inom läsning

Staten har under de senaste åren genomfört omfattande satsningar på lärares kompetensutveckling. Enligt skollagen ligger dock huvudansvaret för lärares kompetensutveckling inom bland annat läsområdet hos huvudmännen och det är därför av största vikt att huvudmännen verkar för en långsiktigt hållbar kompetens för lärare inom allt från läsinlärning och läsutveckling till litteraturundervisning. Enligt Skolinspektionen bör rektorerna kartlägga det kompetensbehov som finns i skolorna vad gäller läsprocessen i undervisningen samt se till att kompetensutveckling sker på området. Rektorerna bör också, tillsammans med lärarna, följa upp elevernas läsutveckling och läsintresse. Nyligen redovisades ett förslag till en nationell struktur för systematisk kompetensutveckling i ett professionsprogram för lärare, förskollärare och rektorer.[58] Professionsprogrammet kan utgöra ett stöd för huvudmännen när det gäller att planera såväl kompetens som kompetensbehov i skolan.

Delegationen vill återigen betona vikten av att insatserna utformas så att lärare får den kompetens och de verktyg som de behöver för att de ska kunna möta alla elevers olika förutsättningar och behov. I rektors ansvar ligger också att eleverna får tillgång till och förutsättningar att använda läromedel av god kvalitet samt andra lärverktyg för en tidsenlig utbildning, bland annat skolbibliotek och digitala verktyg. Även Skolinspektionen lyfter fram vikten av att använda digitala verktyg i läsundervisningen. Forskning har visat att digital läsning kan vara ett sätt att få fler pojkar att läsa. Det är, enligt delegationen, av stor vikt att skapa flera vägar till läsning. Det kan handla om allt från datorspel i undervisningen till användandet av ljudböcker och talböcker. En nationell digitaliseringsstrategi för skolväsendet antogs av regeringen i oktober 2017.[59] Under våren 2018 har Sveriges

[58] SOU 2018:17.
[59] Nationell digitaliseringsstrategi för skolväsendet, bilaga till regeringsbeslut I:1, 2017-10-19.

Kommuner och Landsting inlett ett arbete för att ta fram en handlingsplan i anslutning till strategin som kommer att utgöra ett stöd för huvudmännens arbete med digitalisering i skolan. Det är viktigt att skolans läsförståelseundervisning svarar mot den ökade digitaliseringen i samhället. Samtidigt vilar läsförståelse i digitala sammanhang i hög grad på samma förmåga som traditionellt läsande. En satsning på digitalt läsande bör därför gå hand i hand med det traditionella läsandet och det traditionella läsandet bör ha ett fortsatt stort utrymme i svensk skolundervisning. Förmågan att tillgodogöra sig längre texter är också avgörande för att utveckla ett källkritiskt förhållningssätt.

Ulf Fredrikssons rapport visar att de yngre eleverna i Sverige i de flesta fall verkar klara sig bättre i jämförelse med de äldre eleverna.[60] Nedgången som vi har sett i PISA har varit allvarligare än den nedgång som vi sett bland de yngre eleverna i PIRLS. Samtidigt finns anledning att tro att de yngre elevernas läsintresse minskat. Då läsvanor, läsintresse och läsförmåga hänger samman bör man i skolan arbeta för att både stimulera till mer läsning och förbättra läsförmågan. Det är viktigt att både arbeta med tidiga läsinsatser men även att läsundervisningen har fortsatt hög prioritet även i högstadiet och gymnasieskolan. Det är också av stor vikt att eleverna förstår målet med läsundervisningen, det vill säga vad eleverna ska lära sig och varför.

I våra samtal med elever har det framkommit att eleverna vill läsa böcker som de är intresserade av men också att de behöver få mer tid i skolan till att läsa.[61] Dessa synpunkter stämmer också överens med vad som framkommit i större undersökningar. Det vore önskvärt med ett ökat samarbete mellan skola och bibliotek kring metoder som kan ge läsmotivation, med särskild betoning på elever som läser i liten omfattning och då särskilt på elever i högstadiet och i gymnasieskolan som enligt flera undersökningar läser i mindre omfattning än yngre elever. Det vore vidare önskvärt att eleverna får större utrymme till läsning i skolan och att de, tillsammans med läraren, även ges möjlighet att samtala om det lästa.

[60] Bilaga 2, *Rapport om läsförmåga, läsvanor och läsintresse bland barn och ungdomar i Sverige*.
[61] Se vidare bilaga 3, *Barns och ungas reflektioner kring läsning*.

5 Skolbibliotek och läsning

I följande kapitel beskriver vi reglering och ansvar för skolbiblioteken och de myndigheter som har uppdrag som rör skolbibliotek. Vidare beskriver vi vad berörda myndigheter och organisationer identifierat som brister vad gäller tillgången till skolbibliotek samt vad forskningen säger om skolbibliotekets roll för elevers lärande, läslust och attityder till läsning. Avslutningsvis ger vi våra förslag inom området.

Figur 5.1

Skolbiblioteksverksamheten kan vara en viktig pedagogisk resurs i elevers läsande och lärande.
Illustration: Louise Winblad

5.1 Reglering och ansvar

Skolbiblioteken befinner sig i skärningspunkten mellan utbildningspolitiken och kulturpolitiken. Skolbiblioteken har en dubbel uppgift att dels fungera som en pedagogisk resurs för undervisning och skolarbete, dels främja elevernas intresse för läsning och litteratur. Det förra betonas av utbildningsområdet och det senare av kulturområdet. Dessa båda funktioner ska dock inte ställas i någon motsättning till varandra.[1] Att eleverna stimuleras att läsa och intressera sig för litteratur är en angelägenhet för såväl utbildnings- som kulturpolitiken, vilket också märks i regleringen av skolbiblioteken.

5.1.1 Skollagen och bibliotekslagen

Bestämmelser om skolbibliotek regleras i skollagen.[2] Kommuner, landsting, staten eller enskilda huvudmän har ansvar för skolbiblioteken. Detta kan jämföras med folkbiblioteken, där endast kommunerna bär ansvaret. Eleverna i grundskolan, grundsärskolan, specialskolan, sameskolan, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan ska ha tillgång till skolbibliotek. Kravet på att elever ska ha tillgång till skolbibliotek gäller för såväl offentliga som fristående skolor. Skolbiblioteken är en del av det allmänna biblioteksväsendet, som består av all offentligt finansierad biblioteksverksamhet.

Bestämmelser om det allmänna biblioteksväsendet finns i bibliotekslagen.[3] Av bibliotekslagen framgår att det allmänna biblioteksväsendet ska verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning. Vidare framgår att biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska främja litteraturens ställning och intresset för bildning, upplysning, utbildning och forskning samt kulturell verksamhet i övrigt. Biblioteksverksamhet ska finnas tillgänglig för alla. Bestämmelserna gäller alltså för det allmänna biblioteksväsendet i stort och därmed omfattas även skolbiblioteken av dessa bestämmelser. Bibliotekslagen innehåller även

[1] I forskningsantalogin *Skolbibliotekets roller i förändrade landskap* (Limberg och Lund 2013) identifierar författarna två huvudområden inom skolbiblioteksverksamheten: stöd och stimulans till läsning och språkutveckling samt handledning och undervisning i informationssökning och informationsanvändning.
[2] Skollagen (2010:800).
[3] Bibliotekslagen (2013:801).

bestämmelser inom det allmänna biblioteksväsendet gällande prioriterade grupper. Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska ägna särskild uppmärksamhet åt personer med funktionsnedsättning, bland annat genom att utifrån deras olika behov och förutsättningar erbjuda litteratur och tekniska hjälpmedel för att de ska kunna ta del av information. Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska också ägna särskild uppmärksamhet åt de nationella minoriteterna och personer som har annat modersmål än svenska, bland annat genom att erbjuda litteratur på de nationella minoritetsspråken, andra språk än de nationella minoritetsspråken och svenska samt på lättläst svenska. Motsvarande prioriteringar gäller således även för skolbiblioteken.

Varken i skollagen eller i bibliotekslagen finns det några bestämmelser med krav på att det ska finnas en skolbibliotekarie i skolbiblioteken. Det finns inte heller någon reglering gällande vilken utbildning eller kompetens man bör ha för att kunna tjänstgöra i ett skolbibliotek.[4]

5.1.2 Läroplanerna

Av läroplanerna för såväl de obligatoriska skolformerna som för gymnasieskolan och gymnasiesärskolan framgår att skolbiblioteket är en del av rektors ansvar.[5]

Hösten 2017 infördes ett förtydligande i läroplanerna gällande rektors ansvar för skolbiblioteken som bland annat handlar om att skolbibliotekets verksamhet ska användas som en del i undervisningen för att stärka elevernas språkliga förmåga och digitala kompetens. Ändringarna gäller från och med läsåret 2018/19.

[4] Se kapitel 8 *Bibliotek och läsfrämjande* för information om utbildning inom biblioteks- och informationsvetenskap.
[5] SKOLFS 2010:37, SKOLFS 2010:250, SKOLFS 2010:251, SKOLFS 2010:255, SKOLFS 2011:144, SKOLFS 2013:148.

5.1.3 Unescos folk- och skolbiblioteksmanifest

Enligt Unescos folk- och skolbiblioteksmanifest är skolbibliotekets grundläggande uppgifter följande: [6]

- att stödja och främja de utbildningsmål som anges i skolans målsättning och läroplaner,
- att främja elevernas läslust och lust att lära samt lära dem att bli biblioteksanvändare,
- att erbjuda möjligheter att skapa och använda information som en väg till kunskap, förståelse, fantasi och glädje,
- att ge eleverna träning att värdera och använda information, oavsett form, samt ge dem insikt och förståelse för olika kommunikationsformer,
- att ge tillgång till såväl lokala och nationella som globala resurser för att öka förståelsen och ge insikt om olika idéer, erfarenheter och åsikter,
- att anordna aktiviteter som främjar kulturell och social medvetenhet och lyhördhet,
- att tillsammans med elever, skola och föräldrar verka för att uppnå skolans målsättning och främja insikten om att åsiktsfrihet och tillgång till information är förutsättningar för medborgaransvar och för delaktighet i ett demokratiskt samhälle,
- att främja läsning,
- att verka för att skolbibliotekets resurser görs tillgängliga inom och utanför skolan.

Utgångspunkten för Unesco:s manifest är att skolbiblioteket är en del av utbildningsväsendet med uppgiften att stödja de utbildningsmål som finns för skolan. Samtidigt betonas skolbibliotekets viktiga roll för kultur, för att främja läs- och skrivförmågan och för förmågan att söka information.

[6] Unesco (2006).

5.1.4 Myndigheter med uppdrag som rör skolbibliotek

Kungliga biblioteket

Kungliga biblioteket (KB) är Sveriges biblioteksmyndighet och har i uppdrag att tillhandahålla en nationell överblick och främja samverkan inom det allmänna biblioteksväsendet i Sverige, vilket också inkluderar skolbiblioteken. KB är den myndighet som har ansvar för Sveriges officiella biblioteksstatistik, där skolbiblioteken ingår. I biblioteksstatistiken redovisas bland annat bemanning och utbud av böcker och andra medier.

Kommuner och landsting ska enligt bibliotekslagen anta biblioteksplaner. KB arbetar tillsammans med den regionala biblioteksverksamheten och kommunerna med att följa upp hur planerna har utformats och hur de används. Myndigheten ska främja samverkan och utveckling genom till exempel kartläggningar, lägesbeskrivningar och informationsspridning. KB har däremot inte i uppdrag att se till att lagen följs vad gäller skolbibliotek. Tillsynsuppdraget för skolbibliotek ligger hos Statens skolinspektion.

Skolinspektionen

Skolinspektionen är den myndighet som har till uppgift att se till att skollagen och annan reglering följs vad gäller bland annat skolbibliotek. Skolinspektionen har tillsynsansvar för skola, vuxenutbildning, fritidshem, förskola och annan pedagogisk verksamhet samt bedömer ansökningar om att driva fristående skola.

I Skolinspektionens regelbundna tillsyn granskas skolbibliotek på huvudmannanivå och på skolenhetsnivå. På huvudmannanivå granskas tillgången till skolbibliotek och på skolenhetsnivå granskas att skolbiblioteket används för att stödja elevernas lärande och kunskapsutveckling. Skolinspektionen kontrollerar även om eleverna har tillgång till ett skolbibliotek i den egna skolenhetens lokaler eller på rimligt avstånd från skolan. Skolinspektionen kontrollerar vidare att biblioteket omfattar böcker (fack- och skönlitteratur), informationsteknik och andra medier samt att biblioteket är anpassat till elevernas behov för att främja språkutveckling och stimulera till läsning. Saknar en skola skolbibliotek kan skolhuvudmannen (kommunen eller den

fristående skolan) föreläggas att ordna ett skolbibliotek. Om inte föreläggandet följs kan föreläggandet förenas med vite.

Statens skolverk

Skolverket har sedan 2016 i uppdrag att fördela statsbidrag till skolhuvudmän för personalförstärkning i skolbibliotek. Syftet med statsbidraget är bland annat att genom personalförstärkningar öka möjligheterna för skolbiblioteken att stödja elevernas lärande, stimulera deras läslust och främja deras språkutveckling.[7]

Skolverket genomför även kompetenshöjande insatser gällande skolbibliotek.

Statens kulturråd

Kulturrådet fördelar statligt inköpsstöd till litteratur för folk- och skolbibliotek.[8] Stödet söks av kommunerna, som enligt bibliotekslagen ska ha en politiskt antagen biblioteksplan.

Myndigheten för tillgängliga medier

Myndigheten för tillgängliga medier (MTM) arbetar för att personer med läsnedsättning ska erbjudas litteratur i en form som är tillgänglig för dem. MTM framställer bland annat talböcker,[9] talböcker med text (det vill säga talböcker som förutom ljud även innehåller den tryckta bokens text och bilder), lättlästa böcker, böcker för lästräning, böcker på olika språk, och böcker för språkträning. MTM är de svenska bibliotekens lånecentral för tillgängliga medier där det digitala biblioteket legimus.se är navet i verksamheten.

Många skolbibliotek som är bemannade använder sig av Legimus och har egna talbokstillstånd. På så sätt är många skolbibliotekarier

[7] SFS 2016:370.
[8] SFS 2018:66.
[9] En talbok är en inläst fullständig version av en utgiven bok som görs för personer med läsnedsättning av olika slag. Skillnaden mellan en talbok och en ljudbok är framför allt juridisk. En talbok produceras med offentliga medel och i enlighet med ett undantag i upphovsrättslagen som medger att ett bibliotek får producera en utgiven bok som talbok utan upphovsrättsinnehavarens tillstånd.

involverade i skolans arbete att ge stöd till de elever som behöver hjälpmedel i form av exempelvis talböcker.

Den myndighetsöverskridande skolbiblioteksgruppen

Det finns en myndighetsöverskridande arbetsgrupp som arbetar med frågor som rör skolbibliotek. Gruppen består av representanter från Kulturrådet, MTM, Skolforskningsinstitutet, Skolinspektionen, Skolverket, Specialpedagogiska skolmyndigheten, Statens medieråd och Kungliga biblioteket (KB). Gruppens arbete sker i KB:s regi och syftet med gruppen är att genom samverkan över myndighetsgränserna tillvarata det arbete som redan görs gällande skolbibliotek och ge förslag på åtgärder.

Gruppen har bidragit till KB:s uppdrag att ta fram en nationell biblioteksstrategi bland annat genom att sammanställa en lägesrapport över skolbiblioteken.[10] Rapporten presenterar myndigheternas olika uppdrag, skolbiblioteksläget samt problembeskrivningar. Gruppen påtalar bland annat bristen på skolbibliotek och även de återkommande frågorna om definition av ”tillgång till skolbibliotek” och bemanning av skolbiblioteken.

Intresseorganisationer och nätverk med skolbiblioteken i fokus

Förutom berörda myndigheter finns en rad intresseorganisationer som har skolbiblioteken i fokus. Hit hör bland annat bibliotekariernas och lärarnas fackliga organisationer, och Sveriges Kommuner och Landsting. Hit hör också Svensk biblioteksförening, som är en medlemsorganisation vars verksamhet bland annat syftar till att sprida information, bilda opinion och stödja biblioteksutveckling.

Nationella Skolbiblioteksgruppen (NSG) är ett nätverk av svenska organisationer som samverkar på nationell nivå för att skolbiblioteken ska bemannas, stärkas och utvecklas. NSG bildades i mitten av 1990-talet, och initiativet kom från Sveriges Författarförbund. 2015 övergick administrationen till Svensk biblioteksförening. NSG utgör en nationell resurs för kunskapsutbyte i skolbiblioteksfrågor och gruppen arbetar bland annat med att sprida kunskap om goda exempel, till exempel genom att dela ut priset ”Årets skolbibliotek”.

[10] Kungliga biblioteket (2016).

Saco-förbundet DIK, som bland annat organiserar bibliotekarier, har en expertgrupp för skolbibliotek som varit verksam sedan 2010. Gruppens arbete med skolbibliotek har bland annat handlat om att utarbeta en definition av skolbibliotek samt uppmärksamma goda exempel på skolor som på ett medvetet sätt arbetar med att integrera skolbiblioteket och skolbibliotekarien i skolans pedagogiska arbete. I samband med det arbetet har DIK inrättat utmärkelsen ”Skolbibliotek i världsklass!”.

5.2 Tidigare utredningar som berört skolbibliotek

Någon separat offentlig skolbiblioteksutredning har ännu inte gjorts. Däremot behandlades frågan om samverkan mellan skola och folkbibliotek i en separat rapport i 1980 års folkbiblioteksutredning.[11] En kartläggning, analys och probleminventering av skolbiblioteken gjordes av Kulturrådet 1999.[12] Därefter har ett flertal rapporter och skrifter kring skolbibliotek publicerats.[13]

I Litteraturutredningens slutbetänkande föreslås att samtliga elever bör ha tillgång till skolbibliotekarier.[14] Mer specifikt handlar förslaget om att det i skolförordningen och i gymnasieförordningen införs bestämmelser som anger att huvudmännen ska sträva efter att skolbiblioteken är bemannade med bibliotekarier som har kompetens att vara ett stöd till elever och lärare i det läsfrämjande och pedagogiska arbetet. Dåvarande regering valde att inte gå vidare med detta förslag med motiveringen att bemanningen av skolbiblioteken är en fråga för skolans huvudmän och att skolbibliotekens bemanning ska kunna anordnas på olika sätt beroende på lokala förutsättningar.

[11] Regeringen (1982).
[12] Kulturrådet (1999).
[13] Bland de senaste bidragen till skolbiblioteksdebatten kan Malmberg (2017) nämnas.
[14] SOU 2012:65.

5.3 Skolinspektionens tillsyn och kvalitetsgranskningar av skolbibliotek

Enligt skollagen ska eleverna i grundskolan, grundsärskolan, specialskolan, sameskolan, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan ha tillgång till skolbibliotek. Enligt propositionen *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet*, som låg till grund för skollagen, ska organiseringen av skolbiblioteksverksamheten vara flexibel.[15] Tillgången till skolbibliotek ska kunna ordnas på olika sätt med avseende på de lokala förhållandena vid varje skola. Skolinspektionen framhåller att lagformuleringen ”*tillgång till*” öppnar för olika fysiska lösningar, under förutsättning att kraven på hur skolbiblioteket ska fungera är uppfyllda.[16] Skolinspektionen har utarbetat kriterier som ska vara uppfyllda för att eleverna ska anses ha tillgång till ett skolbibliotek:

- eleverna har tillgång till ett skolbibliotek i den egna skolenhetens lokaler eller på rimligt avstånd från skolan som gör det möjligt att kontinuerligt använda biblioteket som en del av elevernas utbildning för att bidra till att nå målen för denna,
- biblioteket omfattar böcker, facklitteratur och skönlitteratur, informationsteknik och andra medier,
- biblioteket är anpassat till elevernas behov för att främja språkutveckling och stimulera till läsning.

Skolinspektionens tillsyn visar att skolbibliotek saknas helt i vissa skolor. I andra skolor är tillgängligheten till skolbibliotek begränsad genom till exempel öppettider och bemanning. Vidare visar tillsynen att det finns brister i hur skolbiblioteket används och integreras i undervisningen.

5.3.1 Kvalitetsgranskningar

Skolinspektionen genomför också kvalitetsgranskningar inom olika områden och av ett begränsat urval av skolor. Inspektionen har granskat skolbibliotek som en del i flera olika kvalitetsgranskningar av läsundervisning. Skolinspektionen har i sina granskningar pekat på

[15] Prop. 2009/10:165.
[16] Skolinspektionen (2011).

vikten av att skolbiblioteket utgör en integrerad del av undervisningen, att personal i skolbiblioteket bistår i att välja material och medier utifrån elevernas intressen och förutsättningar och att det finns en samverkan mellan bibliotekarie, lärare och rektor i planering av undervisningen. Granskningarna visar också att skolbiblioteken inte används som pedagogisk resurs i den utsträckning som de skulle kunna göra och att det saknas fokus på att möta olika elevgrupper.[17]

Hösten 2017 påbörjade Skolinspektionen en granskning av hur skolan använder skolbiblioteket som pedagogisk resurs för att främja elevers lärande. Myndigheten har inte tidigare gjort någon kvalitetsgranskning som inriktats särskilt mot skolbibliotek. Granskningen avser årskurs 4–6 och undersöker bland annat i vilken utsträckning rektor tar ansvar för en väl fungerande samverkan mellan skolbibliotek och lärare samt i vilken utsträckning skolan använder skolbiblioteket som en integrerad del i den pedagogiska verksamheten. Granskningen redovisades i juni 2018 och visar på att undersökta skolbibliotek sällan fullt ut är en integrerad del i den pedagogiska verksamheten i skolan.[18] I en majoritet av de granskade skolorna används inte skolbiblioteket på ett likvärdigt sätt när det gäller att stötta elevernas lärande. Vidare är det stor variation mellan skolorna när det gäller bok- och mediebeståndet samt skolbibliotekariens utbildning.

5.4 Skolbiblioteken i Kungliga bibliotekets biblioteksstatistik

Enligt Kungliga bibliotekets senaste statistik har drygt hälften av landets 1,4 miljoner elever tillgång till ett skolbibliotek med ungefär halvtidsbemanning.[19] 77 kommuner saknar enskilt skolbibliotek som har minst 20 timmars avsatt bemanning per vecka, vilket kan jämföras med 88 kommuner föregående år. Förbättringen hänger samman med att ytterligare skolbibliotek har tillkommit i 14 av de kommuner som fått statsbidrag för personalförstärkning i skolbibliotek. Man bör i sammanhanget nämna att den avsatta bemanningen om minst 20 timmar per vecka är KB:s statistiska urvalsram. Kravet på att skolbiblioteken ska vara bemannade är som tidigare nämnts inte reglerat.

[17] Skolinspektionen (2011), (2012), (2015).
[18] Skolinspektionen (2018b).
[19] Kungliga biblioteket (2018d).

KB:s statistiska undersökning av skolbiblioteken specifikt från 2012 visar att en av tre elever i grundskolan och gymnasieskolan har tillgång till ett skolbibliotek som åtminstone:[20]

- har katalog, manuell eller datoriserad,
- ligger i skolans lokaler,
- är bemannat minst 20 timmar,
- har minst 1 000 fysiska medier (sex bokhyllor).

KB har även påtalat frånvaron av skolbiblioteken i de kommunala biblioteksplanerna.[21] Endast cirka en fjärdedel av biblioteksplanerna innehåller formuleringar kring mål för kommunens skolbibliotek. Rapporten visar att ungefär hälften av biblioteksplanerna beskriver samverkan mellan folk- och skolbiblioteken. I rapporten påtalas också avsaknaden av en tydlig definition av skolbibliotek i skollagen, vilket innebär att det är svårt att avgöra i vilken mån det finns ett skolbibliotek värd namnet eller inte.

5.5 Utvecklingsbehov gällande skolbibliotek: definition och bemanning

I propositionen *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet* anges lite mer utförligt vad som avses med skolbibliotek. Av propositionen framgår bland annat att med skolbibliotek brukar vanligtvis avses en gemensam och ordnad resurs av medier och information som ställs till elevernas och lärarnas förfogande och som ingår i skolans pedagogiska verksamhet med uppgift att stödja elevernas lärande.[22]

I en rapport om skolbiblioteken uppmärksammar Svensk biblioteksförening att skollagens kortfattade bestämmelse ”ska ha tillgång till bibliotek” ger utrymme för tolkningar om vad som kan betraktas som ett skolbibliotek.[23] Svensk biblioteksförening har i samma rapport även pekat ut ett antal problem vad gäller tillgången till skolbibliotek i Sverige och formulerat ett antal behov, däribland följande:

[20] Kungliga biblioteket (2012).
[21] Kungliga biblioteket (2015).
[22] Prop. 2009/10:165.
[23] Thomas (2013).

- skolbiblioteken behöver nationella och övergripande mål,
- skolbiblioteken behöver extra stimulansåtgärder för att en överlag godtagbar standard ska kunna uppnås inom rimlig tid,
- skolbibliotekens bemanning behöver granskas och åtgärdas,
- skolbibliotekens roll för utbildningen behöver kartläggas och utvärderas.

I den nationella biblioteksstrategins omvärldsanalys påtalas att ”[f]rånvaron av en klar och tydlig definition innebär att det är omöjligt att mäta om alla skolor verkligen ger lärare och elever tillgång till ett skolbibliotek”.[24]

Just bristen på precisering av vad ett skolbibliotek egentligen är och/eller hur det ska bemannas är en ständigt återkommande fråga i skolbiblioteksdebatten. Den nationella biblioteksstrategins omvärldsanalys hänvisar till IFLA:s[25] riktlinjer för skolbibliotek och pekar på ”det avgörande att skolbiblioteket bemannas av bibliotekarier som kan samverka med och komplettera lärarna”.[26] Detta får också stöd i forskningen, som framhållit vikten av en kvalificerad bibliotekarie och ett gediget samarbete mellan lärare och bibliotekarier.[27]

5.6 Aktuell forskning om skolbibliotek

I forsknings- och kunskapsöversikten *Skolbibliotekets roll för elevers lärande* pekar biblioteksforskaren Cecilia Gärdén på att många års tvärvetenskaplig, internationell forskning visar att bemannade skolbibliotek som samspelar nära med ämnesundervisningen kan ge väsentliga bidrag till elevers lärande. Nämnas bör att det enligt samma översikt inte finns särskilt många svenska undersökningar som försökt mäta effekterna av skolbibliotek, och att det saknas en svensk empirisk vetenskaplig undersökning som försökt fastställa på vilka sätt skolbibliotek bidrar till elevers lärande. Kunskapsöversikten rymmer också flera exempel på internationella forskare som aktualiserat

[24] Pålsson (2017).
[25] IFLA – International Federation of Library Associations and Institutions.
[26] Pålsson (2017).
[27] Gärdén (2017).

svårigheter med att påvisa ett tydligt orsakssamband mellan förekomsten av skolbibliotek och elevers prestationer.

Vad gäller området läsning specifikt har exempelvis den amerikanske forskaren Keith Curry Lance, i de omfattande så kallade Coloradostudierna, pekat på ett starkt samband mellan elevers läslust och förekomsten av skolbibliotekarier.[28] I det nederländska forskningsprojektet *The Library at school* visade det sig att läsfrämjande aktiviteter pågick i högre grad i skolor med eget skolbibliotek än i skolor som saknade bibliotek. Samma undersökning visar också på samband mellan besök i skolbiblioteket och positiva attityder till läsning.[29]

Ett flertal studier i Gärdéns översikt pekar på framför allt tre viktiga komponenter vad gäller skolbibliotek och dess effekt på elevers lärande:

- en kvalificerad bibliotekarie,
- ett brett och varierat utbud av resurser,
- ett gediget samarbete mellan lärare och bibliotekarier.

Bemanning, utbildad personal och ett samarbete byggt på läroplanernas formuleringar hör enligt kunskapsöversikten till de viktigaste faktorerna för skolbibliotekets roll i elevers lärande. Flera rapporter och uppsatser från översikten poängterar även skolledarens viktiga roll för skolbiblioteksverksamheten. Vidare betonar flera rapport- och uppsatsförfattare vikten av att de båda yrkeskategorierna lärare och bibliotekarier redan under sin utbildning ges en förståelse för varandras kompetenser. Forskare som särskilt studerat samarbeten mellan lärare och skolbibliotekarier har pekat på kompetensutveckling i form av exempelvis workshops som ett sätt att förbättra samarbetet mellan de båda professionerna.[30]

[28] Gärdén (2017).
[29] Ibid.
[30] Som ett exempel på kompetensutveckling inom skolbiblioteksområdet kan det så kallade *Skolbibliotekarielyftet* nämnas, ett projekt som drevs i samarbete mellan Länsbibliotek Jönköping, Länsbibliotek Sydost, Länsbibliotek Östergötland och Regionbiblioteket i Kalmar län 2012–2014.

5.7 Några aktuella statliga insatser gällande skolbibliotek

5.7.1 Den nationella biblioteksstrategin

Regeringen gav 2015 KB i uppdrag att lämna förslag till en nationell biblioteksstrategi för att främja samverkan och kvalitetsutveckling inom det allmänna biblioteksväsendet, där skolbiblioteken ingår som en väsentlig del.[31] I uppdraget ingår även att i samråd med Skolverket och andra berörda myndigheter samt representanter för skolhuvudmännen, göra en analys av vilka utvecklingsbehov som finns för skolbiblioteken för att de i ökad grad ska kunna främja språkutveckling och stimulera till läsning.

I september 2017 presenterades omvärldsrapporten *Den femte statsmakten: Bibliotekens roll för demokrati, utbildning, tillgänglighet och digitalisering*.[32] I rapporten redovisas bland annat några av de utvecklingsbehov som finns för skolbiblioteken, såsom behovet av en tydlig definition av skolbibliotek och behovet av ökad bemanning. I maj 2018 redovisades delrapporten *Från ord till handling. På väg mot en nationell biblioteksstrategi*, där också utvecklingsbehoven för skolbiblioteken uppmärksammas, bland annat behovet av digitala skolbibliotekstjänster.[33] Uppdraget med den nationella biblioteksstrategin ska slutredovisas senast den 1 mars 2019.

5.7.2 Utvärdering av skolbiblioteken

Skolverket har haft i uppdrag att utvärdera satsningen på personalförstärkningar i skolbibliotek. Utvärderingen redovisades i november 2017.[34] Av utvärderingen framgår att stadsbidraget haft ett högt söktryck, vilket tyder på ett behov hos huvudmännen att utöka bemanningen i skolbiblioteksverksamheten. Personalen har genom bidraget utökats med drygt 77 årsarbetskrafter enligt huvudmännens självskattning och resultatet av fördelningen visar att mest medel till personalförstärkning har gått till kommunala huvudmän. Utvärderingen pekar dock på att många huvudmän är osäkra på om den personalförstärkning som skett genom statsbidraget kommer att leda

[31] Regeringen (2015a).
[32] Kungliga biblioteket (2017).
[33] Kungliga biblioteket (2018c).
[34] Skolverket (2017d).

till en långsiktig lösning för bemanningen i deras skolbiblioteksverksamhet, eftersom bemanning är beroende av resurser och statsbidrag i form av personalförstärkningar kan riskera att enbart bli tillfälliga förstärkningar. Många huvudmän anser även att statsbidraget är för litet. Enligt huvudmännen är den viktigaste faktorn för att skolbiblioteken ska stödja elevernas lärande, stimulera läslust och främja språkutveckling en bra samverkan mellan skolbiblioteksspersonal och övrig skolpersonal. Utvärderingen visar även att skolbiblioteksspersonalens kompetens och utbildning spelar roll. Skolverket ställer krav på att både kommunala och enskilda huvudmän ska ha en biblioteksplan när de ansöker om statsbidraget. I dag ingår inte krav på att enskilda huvudmän ska ingå i biblioteksplanerna.

Utifrån utvärderingen föreslår Skolverket att:

- finansiering för personalförstärkning i skolbiblioteken fortsätter att prioriteras, och
- möjligheten att integrera bibliotekslagens krav på biblioteksplan i skollagen ska undersökas så att kravet inte bara gäller kommuner utan även de enskilda huvudmännen.

Skolverket har även haft i uppdrag att se över i vilken mån skolbibliotekets funktion och skolbibliotekariernas kompetens används på bästa sätt för att stärka utbildningens kvalitet. Uppdraget redovisades i mars 2018.[35] Av redovisningen framgår att skolbibliotekens roll behöver stärkas. Skolverket föreslår därför att:

- regeringen bör utreda om skolbibliotekens roll i skolan kan förtydligas i skollagen,
- Skolverket kan erbjuda fler insatser för att stärka skolbiblioteksverksamheten inom ramen för de nationella skolutvecklingsprogrammen där målgrupperna för insatserna bör vara skolbibliotekarier, lärare och skolhuvudmän,
- Skolverket kan ta fram stödmaterial om skolbiblioteksverksamheten med anledning av förtydligandet i läroplanerna om hur skolbiblioteket kan användas i undervisningen,
- Skolverket anser även att det finns behov av en långsiktig finansiering gällande skolbibliotek och föreslår därför att statsbidraget

[35] Skolverket (2018c).

om personalförstärkningar i skolbibliotek inordnas i det nya statsbidraget för stärkt likvärdighet och kunskapsutveckling.

5.8 Förslag gällande skolbibliotek och läsning

Delegationens förslag: Frågan om bemannade skolbibliotek ska utredas.

Vad en skolbiblioteksverksamhet är ska definieras på förordningsnivå.

Skolverket ska ges i uppdrag att ta fram ett allmänt råd för hur man i samverkan med eleverna bygger upp, utformar, följer upp och utvärderar en skolbiblioteksverksamhet.

Skolinspektionen ska, inom ramen för sin regelbundna tillsyn, fokusera särskilt på skolbiblioteken.

Frågan om bemannade skolbibliotek ska utredas

Enligt skollagen ska alla elever ha tillgång till ett skolbibliotek. Skolinspektionens regelbundna tillsyn har visat att så inte är fallet. Det innebär att det inte råder någon likvärdighet när det gäller alla elevers rätt till ett skolbibliotek.

För att främja läsning visar flera undersökningar att det inte bara räcker att ha ett skolbibliotek utan skolbiblioteket bör vara bemannat med en person med bibliotekarieutbildning eller motsvarande. Det bör också finnas ett systematiskt samarbete mellan skolbibliotekarien och skolans lärare. Dessutom bör själva skolbiblioteket erbjuda ett varierat utbud av litteratur och andra medier, samt erbjuda en miljö som inbjuder till läsning. I boken *Böcker omkring oss: om läsmiljö* framhåller Aidan Chambers vikten av att underlätta för läsning genom att tillhandahålla speciella läsplatser, vilket också ger en indikation om att läsningen värderas, samt att skylta och ställa fram böcker, vilket både är ett sätt att ge boktips och visa att läsning värderas.[36]

Som nämnts tidigare har Skolverket nyligen föreslagit att regeringen bör utreda hur skolbibliotekens roll kan förtydligas i skollagen. Delegationen ställer sig bakom Skolverkets förslag men vill gå ett steg

[36] Chambers (1995).

längre genom att föreslå att även frågan om bemanning av skolbiblioteken ska utredas. Denna fråga är extra aktuell eftersom det nyligen fördes in ett förtydligande i läroplanerna om rektors ansvar, som handlar om att skolbibliotekets verksamhet ska användas som en del i undervisningen för att stärka elevernas språkliga förmåga och digitala kompetens. Enligt delegationen förutsätter detta att det finns personal i skolbiblioteken och då med fördel en utbildad bibliotekarie. Förutom att vara en pedagogisk resurs kan skolbibliotekarien främja elevernas fritidsläsning, bland annat genom att samarbeta med personalen på fritidshemmen. En skolbibliotekarie kan ha god kännedom om elevernas läsintressen och dessutom representera en mindre kravfylld läsning än vad lärarna generellt kan göra. Vidare kan skolbibliotekarien genom det digitala talboksbiblioteket Legimus ge elever med läs- och skrivsvårigheter stöd i deras läsning. Skolbibliotekarien är även en viktig resurs när det gäller elevernas arbete med informationssökning och källkritik.

Det statsbidrag som nu finns för personalförstärkningar är en positiv signal från regeringen när det gäller frågan om bemannade skolbibliotek. Det finns emellertid en risk att det enbart blir en tillfällig personalförstärkning, något som också många huvudmän påtalar i Skolverkets utvärdering av statsbidraget.[37] Detta medför i sin tur att det är svårt att bygga upp en skolbiblioteksverksamhet som är hållbar över tid. Behovet av en hållbar och långsiktig finansiering gällande skolbibliotek har även Skolverket uppmärksammat genom sitt förslag att statsbidraget om personalförstärkningar i skolbibliotek inordnas i det nya statsbidraget för stärkt likvärdighet och kunskapsutveckling, som är tänkt att vara ett permanent statsbidrag. Vi instämmer i att finansieringen av skolbibliotek och framför allt bemanningen av skolbiblioteken bör vara långsiktigt hållbar. Vi vill samtidigt betona att det bör säkerställas att statsbidraget används till just skolbiblioteksverksamheten.

Oavsett finansieringsform måste frågan om bemannade skolbibliotek utredas vidare eftersom ett sådant förslag kommer att få konsekvenser för såväl skolhuvudmännen som för staten. Frågan om bemanning av skolbiblioteken bör därför hanteras inom ramen för förslaget att utreda hur skolbibliotekens roll kan förtydligas i skollagen. I en dylik utredning är det av stor vikt att ta hänsyn till vilka olika förutsättningar och behov skolor har när det gäller att bygga upp

[37] Skolverket (2017d).

en fungerande skolbiblioteksverksamhet. Det bör även undersökas hur digitaliseringen kan skapa fungerande lösningar i form av exempelvis skolbibliotekariestöd på distans.

Definition av skolbiblioteksverksamhet och allmänt råd

Skolinspektionens regelbundna tillsyn och kvalitetsgranskningar har visat att skolbiblioteken ser mycket olika ut. Det kan röra sig om allt från några böcker i ett litet rum, till ett välutrustat bibliotek med många böcker, olika medier och en utbildad bibliotekarie. Givetvis har en stor skola mer resurser att lägga på ett skolbibliotek än en mindre skola. Skolorna har också olika möjlighet att samarbeta med ett närliggande folkbibliotek. Det är inte heller helt enkelt för en skola att veta vad ett skolbibliotek eller en skolbiblioteksverksamhet ska innehålla. Det enda som skolorna i dag kan stödja sig på vad gäller reglering är Skolinspektionens kriterier som inspektionen använder vid tillsynen av skolbiblioteken.

I utvärderingen av skolbiblioteken har Skolverket också lyft denna fråga och föreslagit att verket kan ta fram stödmaterial om skolbiblioteksverksamheten. Enligt delegationen är detta bra men inte tillräckligt. Oavsett en skolas eller kommuns resurser anser vi att det finns ett behov av att få stöd i att bygga upp och utforma ett skolbibliotek, till exempel med avseende på lokal, bokbestånd, andra medier och läsmiljöer. Vi föreslår därför att en tydlig definition av vad en skolbiblioteksverksamhet bör innehålla förs in på förordningsnivå, till exempel i skolförordningen och gymnasieförordningen. Vi föreslår även att Skolverket därefter får i uppdrag att ta fram ett allmänt råd om hur man kan bygga upp och även följa upp och utvärdera en skolbiblioteksverksamhet. Det är av stor vikt att hänsyn tas till de olika förutsättningar och behov som skolor har. Skolverket bör i detta arbete inhämta synpunkter från relevanta aktörer, bland annat Sveriges Kommuner och Landsting och Kungliga biblioteket. Det är av särskild vikt att involvera eleverna i arbetet med att utforma skolbiblioteket till en inbjudande läsmiljö. När det gäller själva bokbeståndet är det givetvis också viktigt att utgå från elevernas behov, intressen och språkbakgrunder. Det är av stor vikt att skolbiblioteken

erbjuder litteratur på fler språk än svenska, bland annat på de nationella minoritetsspråken.[38]

När det gäller kompetensutveckling anser vi att Skolverkets förslag om att erbjuda fler insatser för att stärka skolbiblioteksverksamheten inom ramen för de nationella skolutvecklingsprogrammen är mycket bra. Vi instämmer även i att målgrupperna för insatserna bör vara skolbibliotekarier, lärare och skolhuvudmän.

Tillsyn av skolbiblioteken

Det är skolhuvudmännen som är ytterst ansvariga för att eleverna har tillgång till ett skolbibliotek. Som nämnts tidigare har Skolinspektionen genom sin tillsyn och sina kvalitetsgranskningar visat på stora brister vad gäller tillgång till skolbibliotek. Skolinspektionens granskning av skolbiblioteken visar att undersökta skolbibliotek sällan fullt ut är en integrerad del i den pedagogiska verksamheten i skolan. Granskningen visar på stor variation gällande bok- och mediebestånd samt skolbibliotekariens utbildning. Detta innebär att eleverna inte har likvärdig tillgång till skolbiblioteket som en pedagogisk resurs.

Vi anser att det är hög tid att något görs åt de skolor som inte följer skollagens krav på tillgång till skolbibliotek och i det ligger, enligt oss, även att skolbiblioteket används som en pedagogisk resurs i verksamheten för att stödja elevernas läsande och lärande. Till kravet i skollagen kan läggas det förtydligade i läroplanerna om rektors ansvar för skolbiblioteken som nyligen har införts. Vi föreslår därför att Skolinspektionen, inom ramen för sin regelbundna tillsyn, särskilt fokuserar på skolbiblioteken och utifrån resultatet av denna tillsyn vid behov vidtar åtgärder för att säkerställa att alla huvudmän erbjuder sina elever tillgång till ett skolbibliotek.

[38] Se vidare Lucassi (2014).

6 Läsning på fritidshem

I följande kapitel beskriver vi den reglering som styr fritidshemmets uppdrag och vilka som ansvarar för fritidshemmets verksamhet. Därefter följer en kortfattad beskrivning av grundutbildningen för fritidspedagoger och aktuell elev- och personalstatistik. Vi redovisar sedan några av fritidshemmets utmaningar och möjligheter vad gäller läsning och även några aktuella statliga insatser gällande fritidshem. Avslutningsvis ger vi våra förslag och bedömningar inom området.

Figur 6.1

Fritidshemmen har stor potential att stimulera elevernas läsning.
Illustration: Louise Winblad.

6.1 Reglering och ansvar

6.1.1 Fritidshemmets uppdrag

Fritidshemmet är en del av skolväsendet och en pedagogisk verksamhet för elever från 6 års ålder till och med vårterminen det år de fyller 13 år. För barn i åldern 10–13 år kan kommunen bedriva öppen fritidsverksamhet i stället för fritidshem.

Fritidshemmet ska komplettera utbildningen i förskoleklassen, grundskolan, grundsärskolan, specialskolan, sameskolan och i de särskilda utbildningsformer som skolplikten kan fullgöras i. Fritidshemmet ska stimulera elevernas utveckling och lärande samt erbjuda dem en meningsfull fritid och rekreation. Utbildningen ska utgå från en helhetssyn på eleven och elevens behov. Fritidshemmet ska främja allsidiga kontakter och social gemenskap.[1]

Fritidshemmet kompletterar skolan på två sätt, dels tidsmässigt genom att ta emot elever under den del av dagen då de inte vistas i skolan och under loven, dels innehållsmässigt genom att ge eleverna delvis andra erfarenheter och kunskaper än de får i skolan.

Fritidshemmen är öppna hela året. De dagliga öppettiderna anpassas till föräldrarnas arbete eller studier och till elevernas behov. Fritidshemmen är ofta samordnade med skolan. Samordningen kan gälla personal, lokaler och den pedagogiska verksamheten.

Statens skolverk har gett ut allmänna råd för fritidshem.[2] Syftet med de allmänna råden är att ge stöd och vägledning i arbetet med att planera en målstyrd fritidshemsverksamhet som utgår ifrån styrdokumenten och att bidra till en ökad måluppfyllelse för eleverna i fritidshemmet. De allmänna råden behandlar förutsättningarna för arbetet i fritidshemmet, rektorns pedagogiska ledarskap, lärande i fritidshemmet och samverkan med hemmet.

[1] 14 kap. skollagen (2010:800).
[2] SKOLFS 2014:39. För tillfället genomför Skolverket en revidering av de allmänna råden med anledning av det nya avsnittet om fritidshemmet i berörda läroplaner.

6.1.2 Fritidshemmet i läroplanerna

Läroplanerna för grundskolan, respektive specialskolan och sameskolan gäller även för fritidshemmet i tillämpliga delar.[3] Läroplanerna är, jämte skollagen, de viktigaste styrdokumenten för verksamheten i fritidshemmet. Begreppet undervisning används numera även i fritidshemmet men ska ges en vid tolkning där omsorg, utveckling och lärande utgör en helhet.[4]

Den 1 juli 2016 förtydligades fritidshemmets uppdrag genom att ett nytt avsnitt med syfte och centralt innehåll fördes in i berörda läroplaner. Under rubriken ”Syfte” står att undervisningen i fritidshemmet ska erbjuda eleverna en meningsfull fritid genom att ta sin utgångspunkt i elevernas behov, intressen och erfarenheter, men också kontinuerligt utmana eleverna vidare genom att inspirera till nya upptäckter. I undervisningen ska eleverna erbjudas en variation av arbetssätt, uttrycksformer och lärmiljöer. Olika områden som till exempel elevernas språkutveckling lyfts särskilt fram i det nya avsnittet. I punktform sammanfattas vilka förmågor som eleverna ska ges förutsättningar att utveckla. Till förmågorna hör bland annat att kommunicera med språkliga uttrycksformer i olika sammanhang och för skilda syften, samt att skapa och uttrycka sig genom olika estetiska uttrycksformer. Det nya avsnittet i läroplanerna har också ett centralt innehåll, i likhet med kursplanerna för bland annat grundskolan. Det centrala innehållet anger vilka områden som eleverna ska få undervisning om. Under rubriken ”Språk och kommunikation” finns exempelvis en punkt om att samtala om olika typer av texter.

6.1.3 Ansvar för fritidshemmet

Fritidshemmen bedrivs huvudsakligen av kommuner och inom ramen för en kommunal skola. Det finns även fritidshem som bedrivs i enskild regi, det vill säga vanligtvis inom ramen för en fristående skola. Vidare finns också fritidshem som bedrivs i statlig regi. Det är fritidshem inom specialskolan eller sameskolan.

[3] SKOLFS 2010:37, SKOLFS 2010:250, SKOLFS 2010:251.
[4] Prop. 2009/10:165.

Statens skolinspektion har tillsynsansvar för skola, vuxenutbildning, fritidshem, förskola och annan pedagogisk verksamhet. Det betyder att Skolinspektionen kontrollerar att kommunen eller den fristående skolan följer de lagar och andra bestämmelser som gäller för verksamheten.

6.1.4 Lärarutbildningen – med inriktning mot arbete i fritidshem

Utbildningarna för arbete i fritidshemmet har reformerats ett antal gånger. Inom ramen för de lärar- och förskollärarutbildningar som finns sedan 2011 finns ingen examen eller examensinriktning enbart avsedd för arbete i fritidshemmet. I stället utbildas grundlärare med inriktning mot arbete i fritidshem. Tidigare utbildningar avsedda för arbete i fritidshemmet har varit dels lärarutbildningar, där inriktningen mot arbete i fritidshem ingått som en del i utbildningen, dels utbildningar avsedda enbart för arbete i fritidshemmet, bland annat fritidspedagogutbildningen.[5] I nuvarande utbildning ingår, förutom ämneskunskaper inom det fritidspedagogiska området, också ämneskunskaper i ett eller två av grundskolans praktiska eller estetiska ämnen. Detta till skillnad från fritidspedagogutbildningarna före 2001 som visserligen innehöll ämnesstudier men som huvudsakligen var inriktade mot arbete i fritidshemmet.

Utvecklingen har gått från att fritidshemmet varit en i förhållande till skolan närmast fristående verksamhet till att fritidshemmet tydligare har knutits till skolan, vilket också kommit att innebära att lärarna och fritidspedagogerna samverkar i högre utsträckning än tidigare. På samma sätt har utbildningen för arbete i fritidshemmet gått från en utbildning huvudsakligen inriktad på den verksamhet som bedrivs i fritidshemmet, till att bli en lärarutbildning inriktad både mot undervisning i fritidshemmet och i grundskolan.[6]

Grundlärare med inriktning mot arbete i fritidshem ska visa kunskap om barns kommunikation och språkutveckling samt visa kännedom om grundläggande läs-, skriv- och matematikinlärning.[7] I tidigare utbildningar av fritidspedagogerna ingick inte samma tydliga krav att visa kunskap om dessa områden.

---

[5] SOU 2017:51.
[6] SOU 2017:51.
[7] Högskoleförordningen (1993:100), bilaga 2 examensordningen.

6.2 Statistik om fritidshemmet

Följande statistik är en kort sammanfattning av Skolverkets PM om elever och personal i fritidshem läsåret 2017/18.[8]

6.2.1 Elever

Antalet elever som går i fritidshem fortsätter att öka. Andelen av alla barn, 6–12 år, som är inskrivna i fritidshem är 58 procent. Det är framför allt 6–9-åringar som går i fritidshem (85 procent). Andelen pojkar som är inskrivna i fritidshem är högre än andelen flickor vilket har att göra med att andelen pojkar i befolkningen är högre än andelen flickor.

Fritidshem i enskild och statlig regi utgör ungefär 17 procent av fritidshemmen och har ungefär 12 procent av alla inskrivna elever.

Mellan åren 2016 och 2017 har antalet grupper totalt sett blivit fler i fritidshemmen. Nu går det i snitt 39,7 elever per avdelning medan motsvarande uppgifter för 2016 och 2015 var 40,3 respektive 40,9. Sett till den senaste tioårsperioden har grupperna dock växt kraftigt i storlek. 2007 hade en genomsnittlig avdelning 33,5 elever.

6.2.2 Personal

Det är vanligt att personal som tjänstgör i fritidshem även tjänstgör i förskoleklass och/eller i grundskola. Hösten 2017 arbetar 63 procent av personalen i fritidshem även i förskoleklass och/eller i grundskola, vilket är 3 procentenheter färre än för ett år sedan.

72 procent av de anställda i fritidshem är kvinnor. Andelen män bland personalen har dock ökat kontinuerligt under många år. De senaste tio åren har andelen män i fritidshem ökat från 17 till 28 procent.

Jämfört med föregående år har personaltätheten ökat marginellt. Det senaste året har antalet anställda ökat med 1,6 procent medan antalet elever har ökat med 1,3 procent. Varje anställd ansvarar nu i genomsnitt för 12,5 elever jämfört med 12,6 elever ett år tidigare.

[8] Skolverket (2018a).

Personalens utbildning

Det krävs en högskoleutbildning som är avsedd för arbete som fritidspedagog eller motsvarande för att få undervisa i fritidshemmet. I dagsläget krävs ingen lärarlegitimation.[9] Hösten 2017 hade 39 procent av årsarbetarna i fritidshem en pedagogisk högskoleexamen. Det är den lägsta andelen som uppmätts sedan tidsserien påbörjades 1995 och en minskning med drygt 3 procentenheter jämfört med föregående år. Var femte heltidstjänst har annan utbildning för arbete med barn, men 40 procent har ingen utbildning för arbete med barn.

6.3 Utmaningar i fritidshemmen

De svenska fritidshemmen är en unik verksamhet för ingen annanstans i världen finns en verksamhet för skolbarns fritid som sorterar under motsvarigheten till det svenska utbildningsdepartementet eller som lyder under skollag, läroplan och liknande styrdokument. Det finns dessutom en lärarutbildning som utbildar lärare för just denna verksamhet.[10]

Skolinspektionens senaste kvalitetsgranskning av fritidshemmen[11] visar dock, likt granskningen från 2010,[12] att det finns fortsatt stora utmaningar, bland annat gällande svårigheten med tillgång till behörig personal, stora elevgrupper och rektors ledning av undervisningen i fritidshemmen.

Förekomsten av stora barngrupper i fritidshemmen har tidigare påtalats av såväl Skolverket som Lärarförbundet. Den senaste elevstatistiken gällande fritidshemmen förstärker bilden av stora elevgrupper, även om grupperna blivit något mindre de senaste åren. Dessutom har andelen årsarbetare med pedagogisk högskoleexamen minskat under de senaste åren. Även i forskningsöversikten *Fritidshem och fritidspedagogik* från 2016 uppmärksammas stora elevgrupper som ett problem.[13] Till övriga brister påtalas att lokalerna ofta är små och illa anpassade för fritidshemsverksamhet samt att rektorerna har bristande kompetens att leda fritidshemmen.

---

[9] I prop. 2017/18:194 föreslås att alla fritidspedagoger/lärare i fritidshem ska kunna få lärarlegitimation och behörighet i fritidshem.
[10] Falkner och Ludvigsson (2016).
[11] Skolinspektionen (2018a).
[12] Skolinspektionen (2010c).
[13] Falkner och Ludvigsson (2016).

6.4 Möjligheter till läsning i fritidshemmen

Fritidsverksamheten är ett område som ännu inte är särskilt beforskat. Flera undersökningar lyfter dock fram fritidshemmet som en arena för såväl språk- och läsutveckling som läsning generellt.

Skolinspektionens senaste kvalitetsgranskning av fritidshemmen handlar bland annat om undervisning inom språk och kommunikation.[14] Enligt granskningen varierar kvaliteten på undervisningen men det finns samtidigt goda exempel på hur fritidshem arbetar för att främja elevernas språkliga utveckling. Det finns fritidshem med läsmiljöer i avskilda rum eller bibliotekshörnor, där eleverna har tillgång till faktaböcker, ljudböcker, skönlitteratur och tidningar på såväl svenska som andra modersmål. Vidare används skolbiblioteket eller kommunala bibliotek i undervisningen. Det finns även goda exempel på hur personal medvetet arbetar för att stimulera elevernas kommunikativa förmågor med hjälp av läsning och samtal om det lästa. Skolinspektionen bedömer att det finns stor utvecklingspotential överlag vad gäller fritidshemmens möjligheter att främja elevernas lärande och utveckling. Inspektionen identifierar också utvecklingsområden som innefattar att skapa lärmiljöer som uppmuntrar till läsning, lyssnande och samtal om det lästa.

I forskningsöversikten *Fritidshem och fritidspedagogik* anges ett antal centrala utvecklingsområden för fritidshemsverksamheten. Av översikten framgår att studier visar att barns fritidserfarenheter av läs- och skrivspråk via populärkultur är en tillgång för barns läs- och språkutveckling. Samtidigt visar forskning att populärkultur och de val av estetiska uttrycksformer barn själva väljer sällan tas till vara av de vuxna i skolan och på fritidshemmet. En central fråga blir därför hur fritidshemmen bättre kan ta till vara barns informella och vardagliga erfarenheter av läsande och skrivande, men också hur fritidshemmen på olika sätt kan stimulera till ett vidgat läsintresse.[15]

I betänkandet *På goda grunder – en åtgärdsgaranti för läsning, skrivning och matematik* uppmärksammas fritidshemmets potential vad gäller att bidra till uppfyllandet av skolans kunskapskrav, och samarbete kring elevernas läsning identifieras som ett lämpligt område att börja med.[16] Utredningen anser att regeringen bör överväga om avsnittet om fritidshemmet i läroplanen ska kompletteras med en

[14] Skolinspektionen (2018a).
[15] Falkner och Ludvigsson (2016).
[16] SOU 2016:59.

skrivning med innebörden att eleverna ska stimuleras och ges möjlighet att läsa skönlitteratur och facklitteratur för att främja läsförståelse, läslust och läsvana. Enligt utredningen behöver dock konsekvenserna av ett sådant förslag utredas vidare.

6.5 Några aktuella statliga insatser gällande fritidshem

6.5.1 Personalförstärkning i fritidshemmen

Sedan 2015 kan skolhuvudmännen söka statsbidrag för att anställa mer personal i de lägre årskurserna i syfte att ge lärare i förskoleklass och årskurs 1–3 mer tid för varje elev.[17] Från och med den 1 juli 2016 omfattas fritidshem av satsningen, vilket innebär att statsbidraget kan sökas även för att anställa mer personal i fritidshemmen.

Statsbidraget för mer personal i fritidshemmen uppgår till 500 miljoner årligen. Enligt Skolverkets uppföljning av statsbidraget har intresset varit mycket stort och hela beloppet har utbetalats för läsåren 2016/17 och 2017/18.

6.5.2 Insatser med anledning av förtydligande av fritidshemmets uppdrag

Som nämnts tidigare infördes den 1 juli 2016 ett förtydligande i läroplanerna när det gäller fritidshemmets syfte och uppdrag. Förtydligandet innebär att personalen i fritidshemmet bland annat ska arbeta med språk och kommunikation och i detta innefattas samtal om olika texter.

I mars 2017 lämnade Skolverket en delredovisning med en beskrivning av behovet av fortbildning för olika målgrupper och vilka fortbildningsinsatser som planeras.[18] Redovisningen visar att rektorer behöver bli mer förtrogna med fritidshemmets uppdrag så att verksamheten får tillräckligt med ledningsstöd, att det finns behov av att stödja huvudmän, rektorer, lärare och förskollärare i det systematiska kvalitetsarbetet och att det även finns behov av kompetensutveckling för all pedagogisk personal i verksamheterna gällande övergång och

[17] SFS 2015:215.
[18] Skolverket (2017c).

samverkan. För att möta dessa behov kommer Skolverket under 2017–2019 att informera målgrupperna om de nya avsnitten i läroplanerna, göra en översyn av berörda allmänna råd och utveckla skolutvecklingsinsatser inom ramen för de nationella skolutvecklingsprogrammen.

6.6 Förslag och bedömningar gällande fritidshem

Delegationens förslag: Det ska framgå av den del av läroplanerna för grundskolan, specialskolan och sameskolan som avser fritidshemmet att fritidshemmet ska stimulera elevernas läsning.

Skolverket ska ges i uppdrag att ta fram stödmaterial om hur man i fritidshemmet kan arbeta med såväl språk- och läsutveckling som med läsning generellt.

Personalen i fritidshemmet ska ges möjlighet till kompetensutveckling inom området läsning.

Delegationens bedömning: Statens kulturråd bör inom ramen för statsbidraget läs- och litteraturfrämjande insatser prioritera ansökningar om läsfrämjande insatser i fritidshemmen.

Huvudmännen bör ta tillvara fritidshemmens möjlighet att arbeta kompensatoriskt med elever som behöver stöd eller utmaningar i sin läsning.

Huvudmännen bör arbeta för att skapa läsfrämjande miljöer i fritidshemmen.

En tydligare skrivning om läsning i fritidshem ska införas i berörda läroplaner

Fritidshemmet har redan i dag i uppdrag att komplettera utbildningen i förskoleklassen, grundskolan, specialskolan och sameskolan. Den senaste elev- och personalstatistiken visar dessutom att personalen i fritidshemmen i stor utsträckning även arbetar i skolan. Det nya avsnittet i läroplanerna om fritidshemmets syfte och uppdrag kan ses som ett konkretiserat uppdrag att stödja måluppfyllelsen i skolan. Fritidshemmet har även, likt skolan, ett kompensatoriskt uppdrag och enligt delegationen finns det goda möjligheter att i fritidshemmen

arbeta kompensatoriskt med elevernas läsning, både när det gäller att stödja och utmana eleverna i deras läsning.

I det nya avsnittet i läroplanerna om fritidshemmet lyfts bland annat språk och kommunikation fram i det centrala innehållet men det nämns inget om läsutveckling eller läsning generellt. Som berörts tidigare har fritidshemmets potential som en arena för såväl språk- och läsutveckling som läsning generellt uppmärksammats på flera håll. I synnerhet Skolinspektionens senaste kvalitetsgranskning betonar fritidshemmets roll som en lärmiljö som uppmuntrar till läsning, lyssnande och samtal om det lästa. I många fritidshem pågår arbete med elevernas språkutveckling och i flera fall arbetar även personalen i fritidshemmen med elevernas läsutveckling eller läsning mer generellt. Samtidigt visar Skolinspektionens senaste granskning att detta långt ifrån gäller alla fritidshem. För att säkerställa att alla elever får tillgång till läsning inom ramen för fritidshemmets verksamhet föreslår därför delegationen att läsning i fritidshem behöver regleras så att det framgår av berörda läroplaner att fritidshemmet ska stimulera elevernas läsning. I samband med denna ändring i läroplanerna föreslår vi att Skolverket ska få i uppdrag att ta fram stödmaterial om hur man i fritidshemmet kan arbeta med såväl språk- och läsutveckling som med läsning generellt.

Kompetensutveckling för personalen i fritidshemmet inom området läsning och även möjlighet att söka projektmedel hos Kulturrådet

En utmaning för fritidshemmet är bristen på behörig personal. Bland personal med pedagogisk utbildning varierar också kompetensen inom läsområdet. Kunskaper om barns kommunikation och språkutveckling samt kännedom om grundläggande läs- och skrivinlärning ingår i den nya grundutbildningen för grundlärare med inriktning mot arbete i fritidshem, men för fritidspedagoger med en äldre utbildning har inte samma tydliga krav funnits.

Oavsett vilken utbildning personalen i fritidshemmet har anser vi att det finns mer eller mindre stora behov hos personalgruppen att kompetensutveckla sig inom läsområdet. Vi föreslår därför att personalen inom fritidshemmet ska ges möjlighet till kompetensutveckling inom området läsning. Detta är även något som Skolverket lyfter fram i delredovisningen av uppdraget att beskriva behovet av fortbildning

för olika målgrupper och vilka fortbildningsinsatser som planeras. Enligt Skolverket är fritidshemmet inte en uttalad målgrupp i uppdraget om Läslyftet men flera av de moduler som ingår i Läslyftet kan anpassas för att gälla även personalen i fritidshem. Oavsett om kompetensutvecklingen sker inom ramen för Läslyftet eller genom andra kompetenshöjande insatser är det enligt delegationen viktigt att den anpassas till de förutsättningar och behov som fritidshemmets personalgrupp har.

Som tidigare nämnts varierar kvaliteten på undervisningen i fritidshemmet och detta gäller även arbetet med språk- och läsutveckling. Förutom nationella och mer generella kompetenshöjande insatser kan det även finnas behov av att fritidshemmen fokuserar på områden som är av särskilt intresse för det egna fritidshemmet. Enligt delegationen bör Kulturrådet därför prioritera fritidshemmen i ansökningarna om statsbidrag för läs- och litteraturfrämjande insatser. Projekt som genomförs som samarbeten mellan fritidshem och skolbibliotek eller folkbibliotek har exempelvis goda möjligheter att skapa en brygga mellan läsning på fritidshem och läsning på fritiden.

Huvudmännen bör arbeta för läsande miljöer i fritidshemmen

Som nämnts tidigare lyfter Skolinspektionen fram utvecklingsområden i fritidshemmet som handlar om att skapa lärmiljöer som uppmuntrar till läsning, lyssnande och samtal om det lästa. I de allmänna råden för fritidshem understryks att fritidshemmet kan bidra med en annan miljö, sammanhang och andra gruppkonstellationer än de övriga verksamheterna och även med andra arbetsformer som exempelvis utforskande, laborativ och praktisk metodik. Enligt delegationen har fritidshemmet i likhet med skolbiblioteksverksamheten stor potential vad gäller att stimulera elevers fritidsläsning. I fritidshemmet finns möjligheten att närma sig läsning på ett mindre kravfyllt och mer lustbetonat sätt än i skolan, där bedömningen av elevers prestationer i högre grad styr verksamheten.

Själva miljön kan vara en framgångsfaktor när det gäller läsning. Skolinspektionens granskning visar att flera fritidshem erbjuder inbjudande läsmiljöer, men långt ifrån alla. Enligt delegationen bör huvudmännen arbeta för en inbjudande läsmiljö i fritidshemmet. En sådan miljö bör även kunna erbjuda ett visst utbud av litteratur och

andra medier. Skolbiblioteket kan vara ett komplement till fritidshemmet, med avseende på såväl lokaler som utbud av litteratur och andra medier. Skolbiblioteket kan också vara en pedagogisk resurs för såväl eleverna som personalen i fritidshemmet. Vi vill i detta sammanhang betona att barns fritidserfarenheter av läsning via populärkultur är en tillgång för barns läs- och språkutveckling och att man i större utsträckning än i dag bör ta tillvara på dessa erfarenheter, såväl i skolan som i fritidshemmet. Det är också av stor vikt att elevernas val av litteratur och läsvanor utmanas i syfte att utveckla deras läsning. Genom att skapa läsfrämjande miljöer i fritidshemmen finns också goda förutsättningar för såväl fritidshemspersonal som jämnåriga kompisar att agera läsande förebilder.[19]

[19] Se vidare kapitel 9 *Läsande förebilder*.

7 Läsning på lov

I följande kapitel beskriver vi några olika typer av läsfrämjande insatser på lov. Vi beskriver sommarläsningsprogram som de bedrivits internationellt och i Sverige samt aktiviteter kring läsning under kortare lovuppehåll såsom läslovet vecka 44. Därefter beskriver vi några aktuella statliga insatser. Avslutningsvis ger vi vårt förslag och vår bedömning inom området.

Figur 7.1

Att kombinera läsning med andra lov- och fritidsaktiviteter kan göra att fler barn och unga läser. Illustration: Louise Winblad.

7.1 Vikten av läsning på lov

Det finns många skäl att betrakta skolloven som en tid för läsning. Ett första självklart skäl är förstås just tidsmässigt; när barn och unga är lediga från skolan finns tid över till annat, och det finns anledning att arbeta för att läsningen blir en naturlig del av barns och ungas fritid vid sidan av och i samband med andra aktiviteter. Det finns en risk

med att allt fler barn och unga betraktar läsning som något som huvudsakligen sker i skolan, och att alla uppmaningar från vuxna att läsa uppfattas som en uppmaning till skolarbete. Fritidsläsningen hamnar på undantag, vilket kan leda till att läsklyftorna vidgas.

Flera av de faktorer som kan påverka barns och ungas läsfärdigheter är kopplade till skolan; den skola eleven går i, den klass eleven går i, den lärare som eleven har och de undervisningsmetoder som läraren använder. Den enskilda faktorn av störst betydelse för utvecklingen av läsfärdigheter är dock den läsmiljö som finns i hemmet.[1] Skolan kan spela en viktig roll för att hjälpa elever från en socioekonomiskt mindre gynnad bakgrund och kan därmed till viss del kompensera för hemmiljön.[2] Vid framför allt längre lovledigheter finns dock en risk att denna kompensatoriska effekt avtar, med resultatet att hemmiljön blir i det närmaste avgörande. Inte minst därför finns goda skäl att se vilka insatser som kan göras från samhällets sida för att främja barns och ungas läsning på lov.

7.2 Läsfrämjande insatser på lov med olika mål

Verksamheter som syftar till att få barn och unga att läsa på loven kan ha flera mål. Målen kan vara mer eller mindre hårt knutna till viljan att ge barn och unga en form av kompensation för vad de annars riskerar att tappa i samband med lovledigheten. Internationellt sett är exempelvis så kallade sommarläsningsprogram i regel starkt förknippade med tanken att överbrygga de läsklyftor som riskerar att bli följden av ”summer learning loss”, det vill säga att elever tenderar att halka efter med inlärningen i samband med sommarledigheten och barn och unga från socioekonomiskt utsatta områden halkar efter mer.[3] Man kan delvis uppfatta sådana program som en form av lästräning på loven, vars yttersta syfte blir att barnen inte ska hamna efter med läsningen och i förlängningen skolarbetet i stort.

En annan typ av verksamhet kring läsning på lov kan vara frikopplat från skolans målsättningar och mer handla om att skapa positiva attityder till läsning överlag. Det lustfyllda i läsningen betonas och man är mindre benägen att ställa upp krav i form av exempelvis ett

[1] Fredriksson och Taube (2012).
[2] Ibid.
[3] Vad gäller läsning specifikt har man talat om ”Summer Holiday Reading Dip”, ”Summer Reading Setback” och liknande. Se vidare Andersson (2015).

visst antal lästa böcker. Sådan läsfrämjande verksamhet kan i många fall innefatta samma metoder som i mer strikt hållna läsprogram, exempelvis organiserade former av boksamtal. Aktiviteterna handlar dock i högre grad om vad forskarna Fuller och Rehberg Sedo benämnt ”reading beyond the book”, det vill säga en typ av ”social läsning” där boken fortfarande är central men de sociala aktiviteterna runt omkring den minst lika centrala.[4] Sådan ”social läsning” vidgar traditionella uppfattningar om läsning som en ensam sysselsättning.[5] Kommunikation läsare emellan om litteratur och läsupplevelser, och inte minst olika aktiviteter relaterade till läsningen, blir med ett sådant perspektiv minst lika centralt som läsningen i sig.

7.2.1 Sommarläsningsprogram

Internationella sommarläsningsprogram

Sommarläsningsprogram – Summer Reading Programs – betraktas ofta, framför allt internationellt, som ett medel för att motverka att elever halkar efter med inlärningen i samband med sommarledigheten.[6] Sommarboksprogram kan inbegripa en mängd olika läsfrämjandemetoder såsom tävlingar, boksamtal, bokrelaterad pysselverksamhet, författarbesök, historieberättande och belöningar. Vanligt är att sommarläsningsprogram följer ett slags läs-och-rapporterastruktur, där barn får redovisa vad de läst, muntligen eller skriftligen. Ofta gäller det för barnen att läsa ett bestämt antal böcker, med någon form av belöning i sikte. Program av den typen har inom forskningen kallats för ”incitaments-program” – Incentive Programs. Ett exempel är det brittiska programmet *Summer Reading Challenge.* Programmet inbegriper tusentals bibliotek i Storbritannien och innebär att barnen (4–12 år) ska läsa minst sex böcker under sommarlovet och därefter belönas för sin insats. Deltagarna uppmuntras också att arbeta aktivt med böckerna genom att skriva, rita och pyssla. *Summer Reading Challenge* erbjuds genom folkbiblioteken och har ett särskilt tema varje år. Bakom programmet står organisationen The Reading Agency som kontinuerligt publicerar utvärderingar av verksamheten på sin

[4] Fuller och Rehberg Sedo (2013).
[5] Om social läsning se vidare Andersson (2015).
[6] Andersson (2015).

hemsida. Verksamheten finansieras av Arts Council England och ett antal sponsorer.[7]

Internationellt sett präglas sommarläsningsprogram ofta av kvantitativa läsprestationer och belöningar. Flera undersökningar redovisar att sommarläsningsprogram bidrar till ökad läsning, och omfattande extensiv läsning kan i bästa fall ge kvalitativt positiva effekter såsom ett utökat ordförråd, ökad läsförståelse och mer positiva attityder till läsning överlag. Om den ökade mängden läsning ska leda till en positiv attityd till läsning förutsätter det att läsaren uppnått ett större flyt i sin läsning samt erbjudits ett läsmaterial som läsaren funnit viktigt och intressant. Läsarens positiva förväntningar på vad läsning kan ge ökar när läsningen och läsaren ”kopplar” på så sätt att läsupplevelsen får en personlig betydelse.[8]

Det finns ett antal, företrädelsevis kanadensiska, nordamerikanska och brittiska, studier som redovisat positiva effekter av sommarläsningsprogram på elevers läsförmåga, läsvanor, läslust, självförtroende och biblioteksanvändning. Forskningslitteraturen om sommarläsningsprogram handlar ofta om i vilken grad programmen lyckats motverka Summer Learning Loss. Ett stort antal artiklar har skrivits i ämnet. Artikeln *Summer reading and the ethnic achievement gap* publicerad i *Journal of Education for Students Placed at Risk* argumenterar exempelvis för att läsning av 4–5 böcker över sommaren är tillräckligt för att på ett avgörande sätt motverka de klyftor som uppstår till följd av sommarledigheten.[9] I kunskapsöversikten *Med läsning som mål* ges flera exempel på studier som undersökt effekterna av sommarläsningsprogram, som sammantaget talar för att sådan verksamhet kan spela en betydande roll för att överbrygga läsklyftor och att folkbiblioteken här har en viktig funktion att fylla.[10]

Svenska sommarläsningsprogram

Sommarläsningsprogram har vid svenska folkbibliotek bland annat gått under namnet ”Sommarboken”. ”Sommarboken” har ofta inneburit en läsfrämjande metod där barnen ska läsa ett antal böcker under sommaren, för att sedan belönas om de lyckas. Inom det nuvarande

[7] Se vidare Andersson (2015).
[8] McKenna (2001). Se vidare Andersson (2015).
[9] Kim (2004).
[10] Andersson (2015).

nationella programmet *Sommarboken* har man frångått metoden med redovisningar och belöningar för att i stället lägga tonvikten på boksamtal i olika former.

Sommarboken är ett läsfrämjande biblioteksprojekt som startade 2012. Verksamheten syftar till att ge alla barn mellan 8–12 år tillgång till en sommarlovsaktivitet på bibliotek, med fokus på lustfylld läsning och samtal om böcker och litteratur med en vuxen, utan några som helst krav. *Sommarboken* finns i dag över hela landet och drivs av Kultur i Väst. Inom ramen för projektet *Sommarboken* har man också tagit fram metodboken *Lust till läsning* som bland annat bygger på barn- och ungdomsförfattaren Aidan Chambers idéer om boksamtal.[11]

7.2.2 Läslov vecka 44

Läslov vecka 44 är ett brett läsfrämjande samarbete som startades av den ideella föreningen Läsrörelsen. I dag ingår drygt 80 medlemmar i samarbetet, bland andra elevorganisationer, bokförlag, bibliotek, bokhandel, idrottsföreningar, fackliga organisationer, kulturinstitutioner och företag. Läsrörelsen introducerade verksamheten på Bokmässan i Göteborg 2015 och den har fått stöd från bland andra Statens Kulturråd.

Under *Läslov vecka 44* arrangeras läsfrämjande aktiviteter och evenemang över hela landet med syftet att stimulera barns och ungas lust till läsning, berättande och skrivande. Exempel på läslovsaktiviteter är bokbytardagar, skrivarverkstäder och filmvisningar. För den som vill anordna en aktivitet under Läslovet finns en guide för nedladdning på Läsrörelsens hemsida.

7.3 Några aktuella statliga insatser gällande läsning på lov

7.3.1 Obligatorisk sommarskola

Den 1 augusti 2017 infördes en skyldighet för kommuner eller andra aktörer som driver skolor att erbjuda lovskola. Lovskolan gäller de elever som har slutat årskurs 8 och är i riskzonen för att inte bli

[11] Jedvik (2017). Se även Lindsköld (2015) som redovisar barns upplevelser och erfarenheter av att delta i det läsfrämjande projektet *Sommarboken* 2014.

behöriga till gymnasieskolans nationella program. Lovskolan gäller även de elever som har slutat årskurs 9 och som inte är behöriga till ett nationellt program i gymnasieskolan.

7.3.2 Statsbidrag för läsning på lov

Kulturrådet har i uppdrag att under 2017–2020 fördela medel för läsfrämjande insatser under skollov. Statsbidraget uppgår årligen till 5 miljoner kronor. Bidraget kan sökas av aktörer som vill uppmuntra läsning, exempelvis skol- eller folkbibliotek, fritidshem, idrottsföreningar, kulturinstitutioner och andra inom den regionala kulturverksamheten. Kulturrådet har särskilt efterlyst läsfrämjande aktiviteter som når nya, läsovana målgrupper. Aktiviteter som utgår från barns eget läsintresse premieras, liksom samarbeten mellan bibliotek, fritidshem, idrottsföreningar och kulturinstitutioner.

7.3.3 Insatser för att stärka läslovet

Skolverket har i uppdrag att genomföra kontinuerliga och långsiktiga insatser för att stärka läslovet från och med 2018.[12] Syftet med insatserna är att väcka nyfikenhet för de möjligheter som skönlitteratur och sakprosa kan ge samt stimulera läsintresse hos barn och elever oavsett kön i förskola, förskoleklass, fritidshem samt grundskola, grundsärskola, specialskola och sameskola. I uppdraget ska folkbibliotekens och skolbibliotekens verksamhet särskilt beaktas. Vid genomförandet av uppdraget ska Skolverket inhämta kunskaper och erfarenheter från Kulturrådet och andra relevanta aktörer. Uppdraget ska redovisas senast den 18 december 2020.

7.3.4 Statsbidrag för kostnadsfria aktiviteter under skolloven

Förutom läsfrämjande insatser under lov finns även statsbidrag för andra aktiviteter under skolloven. Socialstyrelsen har i uppdrag att fördela 250 miljoner kronor per år under 2018–2020 för att ge fler barn i åldern 6–15 år möjlighet till kostnadsfria aktiviteter under skolloven. Stödet fördelas till kommuner utifrån statistik om antal barn i

[12] Regeringen (2018a).

hushåll med försörjningsstöd. Aktiviteterna ska komplettera de aktiviteter som tillhandahålls inom fritidshem och öppen fritidsverksamhet. Kommunen kan välja att bedriva lovaktiviteter i egen eller annan regi.

Utöver denna satsning finns även sommarslovssatsningen som uppgår till 200 miljoner kronor per år och som pågår under åren 2016–2019. Från den 1 januari 2018 fördelar Socialstyrelsen även medel för denna satsning.

7.4 Förslag och bedömning gällande läsning på lov

Delegationens förslag: En flerårig försöksverksamhet ska införas där en eller flera läsfrämjande aktörer får ett årligt verksamhetsbidrag för att erbjuda läsfrämjande verksamhet under lovtid. Försöksverksamheten ska följas upp.

Delegationens bedömning: Loven utgör en möjlighet till att arbeta med barns och ungas läsförmåga och läslust. Varje huvudman bör därför planera för hur kommunens barn och unga på bästa sätt kan ges tillfälle till olika läsfrämjande aktiviteter som gynnar såväl läsförmåga som läslust. I denna planering bör man ta vara på möjligheterna av att kombinera läsning som en aktivitet tillsammans med andra lovaktiviteter, till exempel idrott och friluftsliv.

Verksamhetsbidrag ska utgå till läsfrämjande aktörer

Det finns flera läsfrämjande aktörer som genomför kvalitativa och uppskattade läsfrämjande verksamheter för barn och unga, både under skoltid och lovtid. En utmaning för majoriteten av dessa aktörer är att de varje år, eller med jämna mellanrum, måste finna ny finansiering för sina verksamheter. Detta innebär att mycket tid läggs på att både söka bidrag och hitta sponsorer i stället för att ägna den tiden till att utveckla verksamheten så att fler barn och unga nås av olika läsfrämjande insatser under såväl skoltid som lovtid.

I skolans uppdrag ingår att alla elever på olika sätt ska lära sig att läsa och på annat sätt komma i kontakt med läsning under skoltiden. Skolan har även ett kompensatoriskt uppdrag vilket innebär att skolan

ska uppväga skillnader i elevernas förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen. Delegationen anser att det är av stor vikt att även den kompetens som de läsfrämjande aktörerna utanför skolan har, i större utsträckning än i dag, tas tillvara för att främja barns och ungas läsförmåga och läslust. Vi föreslår därför att en flerårig försöksverksamhet införs som innebär att en eller flera läsfrämjande aktörer får ett årligt verksamhetsbidrag. Det är av betydelse att de läsfrämjande aktörerna har kapacitet att nå så många barn och unga som möjligt under loven och i olika delar av landet. Verksamhetsbidraget ska följas upp i syfte att på sikt undersöka om fler läsfrämjande aktörer kan ges en mer långsiktig statlig finansiering för sina verksamheter. I kapitel 11 *Framtidsfrågor* uppmärksammar vi ett generellt behov av mer permanenta och långsiktiga stödformer till läsfrämjande verksamhet, och detta förslag om verksamhetsstöd till läsfrämjande verksamhet på lov ska ses som ett steg i den riktningen.

Vikten av samarbete kring barns och ungas läsning under lovtid

Framgångsfaktorer beträffande sommarläsningsprogram är väl identifierade målgrupper, fungerande marknadsföringsstrategier, utvärderingsmetoder och erfaren personal.[13] Litteraturen kring sommarläsningsprogram pekar också på vikten av att effektivt marknadsföra programmen till föräldrar med barn i skolåldern, där biblioteken bör betona de utbildningsrelaterade fördelarna med sommarläsningsprogram gentemot föräldrarna. Sommarläsningsprogram bör vidare präglas av en effektiv samverkan med skolor. Programmet *Summer Reading Challenge* visade sig exempelvis fungera bäst när bibliotek, skolor och lokala myndigheter samarbetade. Skolan kan identifiera grupper av barn och deras familjer för att erbjuda praktiskt stöd att delta, samt följa upp de framsteg som elever gjort i samband med programmet. Därutöver kan skolan knyta personliga kontakter med föräldrar och uppmuntra syskon, äldre kompisar och läskompisar att följa med yngre läsare till biblioteket. Skolan kan också länka samman sommarläsningen med höstterminens undervisning, genom att under hösten anknyta till de texter som lästes i samband med sommarläsningsprogrammet.

[13] Andersson (2015).

Oavsett om man arbetar specifikt med läsförmågan (där även läslusten är en viktig faktor) eller mer generellt med att öka läslusten anser delegationen att mer kan göras om fler aktörer samarbetar, vilket också stöds av forskning om och utvärderingar av internationella sommarläsningsprogram. Om man i en kommun tar ett gemensamt helhetsgrepp om kommunens barn och unga under skolloven skulle det kunna leda till förbättrad läsförmåga och ökad läslust. Detta förutsätter dock ett systematiskt och långsiktigt samarbete mellan till exempel skola, fritidshem, skolbibliotek, folkbibliotek och det civila samhället. Här finns också många möjligheter att kombinera läsning som en aktivitet tillsammans med andra lovaktiviteter, till exempel idrott och friluftsliv. Vi skulle gärna se att kommuner – exempelvis med stöd från statsbidragen för kostnadsfria aktiviteter på skolloven eller läsfrämjande insatser på lov – påbörjar ett dylikt samarbete.

8 Bibliotek och läsfrämjande

I följande kapitel beskriver vi regleringen av folkbibliotekens läsfrämjande uppdrag och utbildningen inom bibliotek- och informationsvetenskap. Därefter följer en kortfattad beskrivning av vilka myndigheter som har uppdrag kring folkbibliotek, samt aktuell biblioteksstatistik. Vi beskriver sedan folkbibliotekens läsfrämjande uppdrag och samverkan med olika aktörer, behovet av kompetensutveckling för folkbibliotekarier samt några aktuella statliga insatser. Avslutningsvis ger vi vårt förslag och vår bedömning inom området.

Figur 8.1

Folkbibliotekarien har ett betydelsefullt uppdrag att stimulera barns och ungas intresse för läsning och litteratur. Illustration: Louise Winblad.

8.1 Reglering och ansvar

Det allmänna biblioteksväsendet består bland annat av folk-, skol- och forskningsbibliotek. Kommunerna ansvarar för folkbiblioteken och dess filialer men det finns statsbidrag riktade till både folk- och skolbiblioteksverksamhet. Folkbiblioteken har också stöd av den delvis statligt finansierade regionbiblioteksverksamheten och Kungliga biblioteket har ett samordningsuppdrag som rör hela bibliotekssektorn. Sedan 1997 regleras det allmänna biblioteksväsendet, däribland folkbiblioteken, av en bibliotekslag.

8.1.1 Bibliotekslagen

I syfte att säkerställa avgiftsfria boklån och ett fungerande biblioteksnätverk över hela landet föreslog regeringen 1996 en bibliotekslag.[1] Lagen omfattar hela det allmänna och offentligt finansierade biblioteksväsendet, det vill säga kommunala, landstingskommunala och statliga bibliotek. Lagen innehåller i huvudsak bestämmelser om kommunernas skyldighet att tillhandahålla folkbibliotek, folkbibliotekens avgifter, ansvarsfördelning och huvudmannaskap inom det allmänna biblioteksväsendet, samverkan mellan biblioteksverksamheterna, särskilda gruppers tillgång till folk- och skolbibliotek samt reglering av fjärrlånesystemet. 2004 infördes i lagen ett krav på kommuner och landsting att anta biblioteksplaner för biblioteksverksamheterna. Samtidigt infördes också ett krav på samverkan mellan bibliotek och bibliotekshuvudmän inom det allmänna biblioteksväsendet.

Förtydliganden av folkbibliotekens läsfrämjande uppdrag

Bibliotekslagen reviderades 2013 och bland annat infördes förtydliganden gällande folkbibliotekens läsfrämjande uppdrag.[2] I 1996 års bibliotekslag anges att alla medborgare ska ha tillgång till folkbibliotek, bland annat till främjande av intresset för läsning och litteratur. I propositionen *Ny bibliotekslag* föreslog regeringen att det i lagen införs en allmän syftes- och ändamålsbestämmelse för

[1] Bibliotekslagen (1996:1596).
[2] Bibliotekslagen (2013:801).

hela det allmänna biblioteksväsendet. Mot bakgrund av den negativa utveckling vad gäller läsförståelse som observerats under senare år ansåg regeringen att folkbibliotekens roll för främjande av läsning och tillgång till litteratur skulle uttryckas tydligare i den nya lagen. Av propositionen framgår att även om det primära ansvaret för läsinlärning åligger det allmänna skolväsendet, hänger läsförmågan nära samman med lusten att läsa och de faktiska läsvanorna, och här spelar biblioteken en viktig roll.[3]

Enligt den nuvarande bibliotekslagen ska biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet främja litteraturens ställning och intresset för bildning, upplysning, utbildning och forskning samt kulturell verksamhet i övrigt. Biblioteksverksamhet ska finnas tillgänglig för alla. För folkbibliotek gäller bland annat att varje kommun ska ha folkbibliotek. Folkbiblioteken ska vara tillgängliga för alla och anpassade till användarnas behov. Folkbibliotekens utbud av medier och tjänster ska präglas av allsidighet och kvalitet och folkbiblioteken ska särskilt främja läsning och tillgång till litteratur. Folkbiblioteken ska ägna särskild uppmärksamhet åt barn och ungdomar för att främja deras språkutveckling och stimulera till läsning, bland annat genom att erbjuda litteratur utifrån barns och ungas behov och förutsättningar.

Enligt bibliotekslagen ansvarar kommunerna för folkbiblioteken.

8.1.2 Utbildning inom biblioteks- och informationsvetenskap

Det finns flera olika vägar att välja mellan för att utbilda sig till bibliotekarie, forska i biblioteks- och informationsvetenskap eller arbeta vid någon annan informationsförmedlande verksamhet. Gemensamt för dem alla är att man läser biblioteks- och informationsvetenskap. Sedan Bologna-reformen 2007 finns möjlighet att läsa biblioteks- och informationsvetenskap inom ramarna för kandidat-, magister- eller masterprogram. De biblioteks- och informationsvetenskapliga utbildningar som i dag finns på de olika lärosätena sammanfaller till stora delar innehållsligt, även om det finns viss variation beträffande inriktningar och profilområden. Det finns en gemensam ämnesmässig kärna som består av kunskapsorganisation, informationsförmedling, bibliotekens roll som kunskaps- och kulturinstitutioner, litteraturförmedling

[3] Prop. 2012/13:147.

och läsfrämjande arbete samt studier av olika användargrupper. Det finns även möjlighet att läsa ett antal valbara kurser.[4]

Utformningen av utbildningen för blivande bibliotekarier i Sverige förändrades på ett genomgripande sätt i samband med högskolereformen 1993. Den nya utbildningen gav bland annat en högre akademisk grad än vad den föregående bibliotekarieutbildningen hade gjort. Vidare utgick den nya utbildningen från ämnet biblioteks- och informationsvetenskap (B&I) som vid tiden hade inrättats i Sverige, med en första professur vid Göteborgs universitet 1991. Utöver Högskolan i Borås (då i samverkan med Göteborgs universitet) startade universiteten i Lund, Uppsala och Umeå nya utbildningar, och något senare tillkom även en utbildning i B&I vid Växjö universitet (i dag Linnéuniversitet). I samband med den så kallade Bolognaprocessen och högskolereformen 2007 lanserades utbildningar med en mer direkt inriktning mot biblioteksfältet än de föregående, med en uttalad ambition att verka för studenters anställningsbarhet samt ökad kommunikation och samverkan med yrkesverksamma utanför akademin.[5]

8.1.3 Myndigheter med uppdrag kring folkbiblioteken

Kungliga biblioteket

Kungliga biblioteket (KB) är en statlig myndighet och Sveriges nationalbibliotek. KB samordnar det svenska biblioteksväsendet och samlar bland annat in biblioteksstatistik. Myndigheten ska även ha en nationell överblick över det allmänna biblioteksväsendet och främja samverkan och utveckling inom området. Myndigheten ska särskilt ansvara för uppföljningen av hur kommunernas och landstingens biblioteksplaner har utformats och hur de används. Uppföljningen görs tillsammans med de regionala biblioteksverksamheterna och kommunerna.

[4] Kungliga biblioteket (2018b).
[5] Lindberg (2015).

Statens kulturråd

Kulturrådet har i uppdrag att ta initiativ till, samordna och följa upp läsfrämjande insatser av nationellt strategiskt intresse.

Kulturrådet fördelar verksamhetsbidrag till den regionala biblioteksverksamheten via kultursamverkansmodellen.[6] Bidrag till biblioteksverksamhet samt läs- och litteraturfrämjande verksamhet ingår i kultursamverkansmodellen. Kulturrådet fördelar även bidrag till inköpsstöd till folk- och skolbibliotek. Inköpsstödet ska användas till inköp av barn- och ungdomslitteratur eller till inköp av vuxenlitteratur som främjar barns och ungas läsintresse. Kulturrådet har från 2015 infört kravet att kommuner som söker statsbidrag ska ha en politisk antagen biblioteksplan.

Kulturrådet fördelar även bidrag till läs- och litteraturfrämjande insatser. Statsbidraget får ges till den som anordnar läsfrämjande insatser, exempelvis kommuner, förskolor, skolor, bibliotek, bokhandlar, ideella föreningar och andra sammanslutningar med verksamhet i Sverige.

Vidare förser rådet, genom distributionsstödet, huvudbiblioteken med de böcker som fått statligt litteraturstöd. Syftet är att invånare i hela landet ska få tillgång till en bred och kvalitativt värdefull bokutgivning i biblioteken.

Myndigheten för tillgängliga medier

Myndigheten för tillgängliga medier (MTM) – tidigare Talboks- och punktskriftsbiblioteket – arbetar för att personer med läsnedsättning ska erbjudas litteratur i en form som är tillgänglig för dem. Myndigheten har också till uppgift att tillgängliggöra, ge ut och distribuera lättläst litteratur i den utsträckning behoven inte tillgodoses på den kommersiella marknaden. MTM framställer bland annat talböcker,[7] talböcker med text (det vill säga talböcker som förutom ljud även

[6] Kultursamverkansmodellen infördes 2011 för att skapa ett ökat utrymme för regionala prioriteringar och variationer. Tidigare avgjorde staten vilka regionala kulturinstitutioner som var berättigade till statligt stöd. Landsting/regioner som ingår i modellen beslutar, i samverkan med länets kommuner och kulturlivet, hur det statliga bidraget fördelas till regional kulturverksamhet. Samtliga län, utom Stockholm, är sedan 2013 med i kultursamverkansmodellen.

[7] En talbok är en inläst fullständig version av en utgiven bok som görs för personer med läsnedsättning av olika slag. Skillnaden mellan en talbok och en ljudbok är framför allt juridisk. En talbok produceras med offentliga medel och i enlighet med ett undantag i upphovsrättslagen som medger att ett bibliotek får producera en utgiven bok som talbok utan upphovsrättsinnehavarens tillstånd.

innehåller den tryckta bokens text och bilder), lättlästa böcker, böcker för lästräning, böcker på olika språk, och böcker för språkträning. MTM är de svenska bibliotekens lånecentral för tillgängliga medier där det digitala biblioteket legimus.se är navet i verksamheten.

8.2 Kungliga bibliotekets biblioteksstatistik

SOM-institutets[8] undersökningar visar att biblioteken har en stark ställning bland offentliga institutioner och mer än hälften av befolkningen besöker bibliotek årligen.[9]

Biblioteksstatistiken från Kungliga biblioteket (KB) visar samtidigt att antalet bibliotek minskar. Samtidigt minskar också antalet fysiska besök, fysiskt bestånd, fysiska utlån och andelen av befolkningen som är aktiva låntagare.[10] Det som ökar mest är användningen av e-medier och olika aktiviteter som inte är direkt kopplade till utlåningen av böcker och andra medier. Enligt den senaste statistiken var totalt sett 60 procent av alla aktivitetstillfällen på biblioteken riktade till barn och unga. Variationen är stor mellan olika län, från 19 till 55 aktivitetstillfällen per 1 000 invånare.

8.2.1 Medier och utlåning

Enligt bibliotekslagen ska folkbiblioteken ägna särskild uppmärksamhet åt barn och unga för att främja deras språkutveckling och stimulera till läsning, bland annat genom att erbjuda litteratur utifrån deras behov och förutsättningar.

I KB:s statistik är åldersgränsen för barn och unga 0–17 år. Totalt finns 68 procent av det fysiska barn- och ungdomsbeståndet på folkbiblioteken. Det är också folkbiblioteken som har den högsta utlåningsgraden av barn- och ungdomslitteratur. Tillgången till barn- och ungdomslitteratur varierar mellan länen. Utlåningen till gruppen varierar också mycket mellan olika län. Det finns ett samband mellan stort utbud och hög utlåning; är utbudet litet blir lånen också få.

[8] SOM-institutet är en opartisk undersökningsorganisation vid Göteborgs universitet som sedan 1986 arbetat tillsammans med forskare inom en rad olika forskningsfält för att belysa opinioner och för att förstå svensk samhällsutveckling.
[9] Höglund (2017).
[10] Kungliga biblioteket (2018d). All statistik i detta avsnitt utgår från KB:s senaste statistik.

Medier för personer med läsnedsättningar

Enligt biblioteksslagen ska biblioteken ägna särskild uppmärksamhet åt personer med funktionsnedsättning, bland annat genom att utifrån deras olika behov och förutsättningar erbjuda litteratur och tekniska hjälpmedel för att de ska kunna ta del av information. Myndigheten för tillgängliga medier är de svenska bibliotekens lånecentral för tillgängliga medier och ansvarar bland annat för det digitala biblioteket legimus.se.

Det rapporterade fysiska beståndet av medier för personer med läsnedsättningar har ökat med 3 procent sedan föregående mätning. Utlåningen har dock minskat något. Det är framför allt folkbiblioteken som har egna bestånd av anpassade medier. Det finns flera kommuner där inget kommunalt bibliotek har rapporterat att de har anpassade medier i sitt bestånd.

Titlar på de nationella minoritetsspråken

Enligt biblioteksslagen ska biblioteken ägna särskild uppmärksamhet åt de nationella minoriteterna och personer som har annat modersmål än svenska.

Nästan en fjärdedel av antalet titlar på fysiska medier på biblioteken är på utländska språk. 1,17 procent av antalet titlar på fysiska medier är på något av de nationella minoritetsspråken.[11] Myndigheten för tillgängliga medier har drygt 3 800 e-titlar på nationella minoritetsspråk som är anpassade för personer med läsnedsättning.

8.3 Folkbibliotekens läsfrämjande verksamhet

Enligt biblioteksslagen ska biblioteken verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning. Folkbibliotekens traditionella roll innebär att tillhandahålla bok- och mediesamlingar. Det är en fortsatt viktig uppgift men i dag handlar verksamheten om betydligt mer än så. Dagens biblioteksverksamhet förutsätter ett aktivt och utåtriktat läsfrämjande arbete som också ofta involverar fler aktörer. Biblioteken är den

[11] Denna siffra är en sammanslagning av samtliga minoritetsspråk och säger inget om fördelningen språken emellan.

enskilt viktigaste aktören i det läsfrämjande arbetet utanför skolan. De regionala biblioteksverksamheterna och folkbiblioteken har sedan länge arbetat läsfrämjande, ett arbete som fått förnyad aktualitet inte minst genom den nya bibliotekslagen.

Det läsfrämjande arbetet vid ett folkbibliotek kan innebära alltifrån att i samverkan med barnavårdscentralen (BVC) göra hembesök hos småbarnsföräldrar, till uppsökande verksamhet med högläsning på äldreboenden. Folkbiblioteken samarbetar med BVC, förskolan, skolan och folkbildningens organisationer, men också med idrottsföreningar, hembygdsföreningar och andra delar av civilsamhället. Bland de många läsfrämjande metoder som tillämpas i arbetet finns alltifrån välbeprövad verksamhet som bokprat, läsecirklar, sagostunder, högläsning och författarbesök, till upprättandet av bokbestånd på nya platser.[12]

8.3.1 Bibliotekens uppsökande arbete

Det finns många skäl för biblioteken att arbeta uppsökande. Det kan handla om något så konkret som fysiska hinder för låntagare att ta sig till biblioteket. Flera folkbibliotek erbjuder därför servicen ”Boken kommer”, det vill säga hemleverans av böcker till de personer som inte själva kan ta sig till ett bibliotek. Det kan också handla om kulturella hinder; bibliotekarier som deltagit i projekt som rör idrott och läsning har exempelvis vittnat om att de fått bättre kontakt med ungdomar som de mött på ungdomarnas egen arena än i biblioteket.[13]

Bokbestånd på andra platser

Bland folkbibliotekens uppsökande verksamheter finns det en tradition att upprätta fysiska bokbestånd på andra platser än i biblioteksbyggnaden och dess filialer, en typ av uppsökande arbete som genomgått viss förnyelse under senare tid. Att nå ut genom att upprätta nya bokbestånd kan innebära alltifrån mer självklara varianter som bibliotek i väntrum, till mer experimenterande som bibliotek i simhallar.

[12] För fler exempel på läsfrämjande verksamheter och metoder se Andersson (2015). Se även Schmidt (2015).
[13] Andersson (2015).

Tvättstugebibliotek har upprättats på flera håll i landet, kapprumsbibliotek är en annan variant, liksom omklädningsrumsbibliotek. Mobila bibliotek såsom bokbussar och bokbåtar fyller en viktig funktion inte minst vad gäller att nå ut med böcker och andra medier där avståndet till närmsta bibliotek är stort. I Borås har man under somrarna flyttat ut delar av utlåningsservicen på gatan, och erbjudit drive-in-bibliotek.[14]

Bibliotek i samverkan med andra aktörer: exemplet idrott och läsning

En angelägen uppgift för folkbiblioteken i dag består i att finna nya former för samverkan och på så sätt nå nya målgrupper. Ett exempel utgör samverkan med idrottsrörelsen. Att involvera idrottsorganisationer i läsfrämjande projekt och kampanjer förekommer såväl nationellt som internationellt.

Kulturrådet fick 2013 i uppdrag att genomföra en läsfrämjandesatsning med det särskilda syftet att göra litteratur tillgänglig för idrottande flickor och pojkar.[15] Det långsiktiga målet med satsningen var att väcka ett tidigt intresse för läsande och bidra till ökad läsfärdighet och läslust. Ett av skälen som regeringen angav för satsningen var att pojkars val att inte läsa är förknippade med sociala normer om manlighet. Ett sätt att förändra sådana normer är att nå fram till den aktuella målgruppen genom vuxna förebilder. Förebilden är i detta fall idrottsledaren.[16] Uppdraget resulterade i projektet PAUS, en nationell satsning i samarbete med Riksidrottsförbundet, idrottens studieförbund SISU Idrottsutbildarna och Kulturrådet. Till detta projekt knöts en läscoach som arbetade med att inspirera, sprida kunskap och agera läsande förebild.[17]

En målsättning med PAUS var att skapa förutsättningar för samverkan mellan idrottsföreningar, den regionala biblioteksverksamheten och folkbiblioteken för att göra litteratur tillgänglig för idrottande barn och unga. Inom ramen för PAUS tilldelades sammanlagt 30 olika projekt projektmedel. De metoder som användes

[14] För fler exempel se Andersson (2015).
[15] Regeringen (2013b).
[16] Se vidare kapitel 9, *Läsande förebilder*.
[17] Se vidare Kulturrådet (2015a).

inom projekten kan sorteras in under huvudkategorierna läsande förebilder, lästips och bokpresentationer, social läsning samt tillgängliggörande av litteratur.[18] I projekten fanns ett brett urval av idrotter representerade. Ett exempel på projektverksamhet inom ramen för PAUS-satsningen är *Läsmuskler* i Ulricehamn, som genomfördes i samarbete mellan Ulricehamns bibliotek och SISU Idrottsutbildarna. I projektet användes bland annat mobila så kallade pop-up bibliotek i samband med träning och tävling på lokala idrottsföreningar inom fotboll och ridsport.[19] Ett annat exempel är *Läsligan* i Skellefteå, ett samarbete mellan Skellefteå kommun, biblioteken i Skellefteå, dagstidningen Norran och PR-företaget Henson, med syftet att få idrottande ungdomar mellan 9–15 år att förstå vikten av och tjusningen med att läsa. I projektet har man bland annat använt sig av boktrunkar samt idrottsprofiler som läsande förebilder. Ytterligare ett exempel är *Läskickar* i Östergötland, som syftar till att i nära samarbete med ungdomslag i fotbollsföreningar och fritidsgårdar ta fram koncept och metodik för ett långsiktigt läsfrämjande. *Läskickar* riktar sig till tjejer 6–13 år som är aktiva i Östergötlands fotbollsföreningar. *Läskickar* har byggt upp ett samarbete i Sverige mellan förlagsvärlden, idrottsförbund, idrottsutbildare, elitklubbar, fotbollsföreningar, bibliotek och fritidsgårdar.

Bibliotek i samverkan med andra aktörer: exemplet fritidsgårdar

En potentiell arena för såväl språk- och läsutveckling som läsning generellt är landets fritidsgårdar. Fritidsgårdar i Sverige drivs kommunalt eller av föreningar och kyrkosamfund. Fritidsgårdarna får sina mål och riktlinjer från kommunerna.

Ett exempel på ett större projekt med syftet att skapa ett nätverk mellan bibliotek, fritidsgårdar, studieförbund och föreningar samt ge fortbildning inom läsfrämjande är projektet *Läs, bró!* i Örebro län. Projektet hade ett särskilt fokus på pojkars och unga mäns fritidsläsning i samtliga av länets kommuner. I utvärderingen av projektet påpekas att om läsfrämjande ska integreras som en del av arbetet på fritidsgården behöver det framgå av verksamhetens mål och planer

[18] I enlighet med den kategorisering av läsfrämjande verksamhet som görs av Andersson (2015).
[19] För en utvärdering av projektet se Tattersall Wallin och Michnik (2016).

och ledningen behöver även avsätta resurser för arbetet. Grundläggande är också samarbetet mellan fritidsgårdar och folkbibliotek, där folkbiblioteken tillför kunskaper om litteratur och läsfrämjande metoder. En viktig slutsats är att en strukturerad samverkan mellan folkbildning, folkbibliotek och fritidsgårdar kräver ett starkt samarbete på regional nivå som stöd för lokala insatser.[20]

8.3.2 Biblioteken och de nationella minoriteterna

Enligt en rapport från Svensk biblioteksförening har de svenska folkbiblioteken en mycket begränsad verksamhet riktad mot de fem nationella minoritetsgrupperna judar, romer, sverigefinnar, tornedalingar och urfolket samer. Det gäller såväl bestånd, som olika verksamheter och samarbeten.[21]

Enligt en förstudie om nationella minoriteter genomförd av Regionbibliotek Stockholm ser bibliotekens verksamheter för och om de nationella minoriteterna olika ut, med stora skillnader mellan enskilda bibliotek och vad gäller tillgång till medier på de olika minoritetsspråken. Hälften av biblioteken uppger att de har programverksamhet och aktiviteter på minoritetsspråk och om de nationella minoriteterna. Kommuner som ingår i förvaltningsområden för finska har mer kontinuerlig programverksamhet kring de nationella minoriteterna.[22] Bilden bekräftas också av en rapport från Den nationella biblioteksstrategin, som bland annat pekar på att synliggörandet av nationella minoriteter och nationella minoritetsspråk är mycket ojämnt och ser mycket olika ut över landet.[23]

8.4 Läsfrämjande inom den regionala biblioteksverksamheten

I den nya bibliotekslagen ersattes termen ”länsbibliotek” med termen ”regional biblioteksverksamhet”. Skälet var att tydliggöra att det inte rör sig om en fysisk byggnad och att verksamheten inte riktar sig direkt till allmänheten. Den regionala biblioteksverksamheten utgör

[20] Corneliuson (2017).
[21] Hansson m.fl. (2010).
[22] Bengtsson (2014).
[23] Kungliga biblioteket (2018a).

en sammanhållande, verksamhets- och kompetensutvecklande aktör i ett regionalt och nationellt biblioteksnätverk. Enligt bibliotekslagen ska varje landsting och de kommuner som inte ingår i ett landsting bedriva regional biblioteksverksamhet med syfte att främja samarbete, verksamhetsutveckling och kvalitet när det gäller de folkbibliotek som är verksamma i länet. Den primära målgruppen för den regionala biblioteksverksamheten är de kommunala biblioteken inom länet.

En viktig del i utvecklingsarbetet består i att svara för kompetenshöjande insatser. Den regionala biblioteksverksamheten är den största utbildningsanordnaren inom biblioteksektorn. Även inom området läsfrämjande är den regionala biblioteksverksamheten förmodligen den största aktören och en betydande del av resurserna läggs på folkbibliotekens läsfrämjande arbete. De läsfrämjande insatserna riktas framför allt till barn och unga.[24] Den regionala biblioteksverksamheten stödjer folkbiblioteken och driver även läs- och litteraturfrämjande verksamheter som vänder sig direkt till medborgarna. Ett exempel på en sådan regional läsfrämjande verksamhet är *Barnens bibliotek*, en webbplats för barn och unga som drivs av regionbiblioteket i västra Götaland. Ett annat exempel är *Bokcirklar.se*, som startade 2007 och som nu drivs av Kultur i Väst, Göteborgs stadsbibliotek, Litteraturbanken och Kultur i Halland – regionbibliotek.

8.5 Bibliotekariers kompetens inom det läsfrämjande området

8.5.1 Bibliotekarieprofessionen

I en avhandling om bibliotekariers yrkesidentiteter konstaterar Jenny Lindberg att den ämnesutbildning i biblioteks- och informationsvetenskap (B&I) som startade i Sverige under 90-talet inte längre gav samma handfasta vägledning i fråga om vad en bibliotekarie ska ägna sig åt, som gjorts före 1993 då utbildningen inriktades mot en bibliotekarieexamen.[25]

Till bibliotekarieyrkets kärna hör informationskompetens och kunskapsorganisation. Bibliotekarieyrket förutsätter också en social och pedagogisk kompetens samt en förmåga att jämföra och värdera

[24] Thomas (2015).
[25] Lindberg (2015).

information och olika källor. Till yrket hör också att erbjuda service, förmedla kultur, ha god kännedom om litteratur och väcka läslust.[26]

I rapporten *Profession, utbildning, forskning. Biblioteks- och informationsvetenskap för en stärkt bibliotekarieprofession* ges ett antal strategiska förslag rörande utbildning och forskning för en stärkt bibliotekarieprofession, däribland ett förslag om etablering av en samlad nationell struktur för kontinuerlig kompetensutveckling.[27] Rapporten pekar på ett behov av en större samordning av den kontinuerliga kompetensutvecklingen på nationell nivå där införandet av en samlad, synlig struktur bedöms vara central för att stärka bibliotekarieprofessionen över tid samt som komplement till de professionsförberedande programmen i biblioteks- och informationsvetenskap. Enligt förslaget skulle inriktningen på en satsning på kontinuerlig kompetensutveckling med fördel kunna styras mot tydliggörande av specialistkompetenser och biblioteksledarskap.

8.5.2 Kompetensutveckling inom litteratur- och läsfrämjande

Enligt en rapport från Svensk biblioteksförening är kompetensutveckling en viktig förutsättning för att biblioteken ska kunna möta nya krav i sin verksamhet. Rapporten visar även på interna brister vad gäller att skapa förutsättningar för ett långsiktigt kompetensuppbyggande.[28] Kompetensutveckling ses dock inte alltid som en strategiskt viktig fråga och de materiella förutsättningarna i form av tid och pengar saknas ofta inom organisationerna.

I den internationella biblioteksorganisationen IFLA:s[29] uppdaterade riktlinjer för professionell utveckling föreslås 2 procent av personalbudgeten som ett lämpligt minimimått på fortbildningsinsatserna och den yrkesmässiga utvecklingen bör få ta 10 procent av de anställdas arbetstid.[30] Utgångspunkten för IFLA är en informationsbransch som förändras i hög hastighet och en kår som står mitt i flödet. Folkbiblioteken i Sverige lägger i snitt 0,79 procent av sin personalbudget på fortbildning.[31]

[26] Kåring Wagman (2008).
[27] Kungliga biblioteket (2018b).
[28] Svensk biblioteksförening (2008).
[29] International Federation of Library Associations and Institutions.
[30] Antagna av IFLA Professional Committee i maj 2016.
[31] Biblioteksbladet maj 2017.

I Kulturrådets delrapport till regeringen 2014, inför framtagandet av handlingsprogrammet för läsfrämjande, uppmärksammas att det finns stora behov av kompetensutveckling på folkbiblioteken för att fullt ut kunna genomföra det läsfrämjande uppdraget.[32] I ett underlag till Den nationella biblioteksstrategins omvärldsanalys uppmärksammar Kulturrådet frågan igen och att stöd till kompetensutveckling inte ingår i medlen avsatta för att genomföra handlingsprogrammet för läsfrämjande, samt att man ännu inte sett någon motsvarighet på biblioteken till skolans läslyft.[33]

Behovet av utbildning för bibliotekarier inom området litteraturdidaktik har tidigare uppmärksammats av bland andra Föreningen Sveriges Länsbibliotekarier (numera Föreningen för regional biblioteksverksamhet). I ett remissvar på Litteraturutredningens betänkande[34] påtalar föreningen avsaknaden av litteraturdidaktik på grundnivå i bibliotekarieutbildningarna. Föreningen föreslår därför att kurser och metodutvecklingar sker för bibliotekariekåren inom området, gärna i samarbete med lärarkåren.[35] Även andra remissvar på Litteraturutredningens betänkande aktualiserar behovet av kompetensutveckling för bibliotekarier inom det läsfrämjande området, till exempel Svensk biblioteksförening och Sveriges Författarförbund. I den tidigare nämnda rapporten som tagits fram av de fem svenska utbildningarna i biblioteks- och informationsvetenskap på uppdrag av Den nationella biblioteksstrategin, förslås bland annat att en nationell struktur för kompetensutveckling skapas som möjliggör för fortbildning i exempelvis litteraturförmedling.[36]

Exempel på kompetensutveckling inom litteraturförmedling

Ett exempel på en större kompetensutvecklingssatsning inom området litteraturförmedling är projektet *Musa (Metodutveckling i skönlitterärt arbete)*, där 90 bibliotekarier från hela landet deltog. Musa var en distanskurs som genomfördes i tre omgångar under åren 2005–2008. Kurserna arrangerades av Svenska Akademiens Nobelbibliotek tillsammans med Regionbiblioteken i Skåne, Stockholm och Västra

[32] Kulturrådet (2014a).
[33] Kulturrådet (2017).
[34] SOU 2012:65.
[35] Föreningen Sveriges Länsbibliotekarier (2012).
[36] Kungliga biblioteket (2018b).

Götaland. Målgruppen var verksamma bibliotekarier och syftet var att stärka arbetet med skönlitteratur på folkbiblioteken. Kursen motsvarade tio veckors studier, med inriktning mot läsarstudier, förmedlarrollen, planering av det skönlitterära beståndet, konstnärlig kvalitet och värdering av litteratur, strategier och utvecklingsplaner för arbetet med skönlitteraturen samt praktiska tillämpningar.

Ett senare exempel på kompetensutveckling inom området litteraturförmedling är projektet *Synen på skönlitteratur på svenska bibliotek,* som var ett samarbete mellan Kultur i Väst, Regionbibliotek Stockholm, Malmö högskola och Regionbibliotek Halland. Målet med projektet var bland annat att utveckla arbetet med skönlitteratur på svenska folkbibliotek och professionalisera bibliotekariens kunskap inom området. Inom ramen för detta projekt startades fortbildningskursen *ViSA – Vidareutveckling i Skönlitterärt Arbete*, som hölls på sex olika platser i Sverige under ett års tid. *ViSA* var ett nationellt projekt i samarbete mellan Kultur i Väst, Regionbibliotek Halland och Regionbibliotek Stockholm.[37]

Av förstudien till projektet *Synen på skönlitteratur på svenska bibliotek* framgår att det finns en efterfrågan bland bibliotekarier av fortbildningar och forum i vilka man kan diskutera skönlitteratur och litteraturförmedling.[38] I samma skrift påtalar litteraturforskaren Magnus Persson en avsaknad av tydligt uttalade mål och medvetna strategier för arbetet med skönlitteratur på folkbiblioteken, samt en avsaknad av ett tydligt formulerat förmedlingsuppdrag. Persson menar vidare att det till skillnad från exempelvis vårt grannland Norge i hög utsträckning saknas relevant och uppdaterad forskning att luta sig mot för ett medvetet strategiarbete kring litteraturförmedling på folkbiblioteken.

En aspekt av litteraturförmedling på folkbiblioteken är bibliotekariernas egen läsning. Att folkbibliotekarier generellt är en grupp med ett stort läsintresse bekräftas av Maria Ehrenbergs bidrag till rapporten om projektet *Synen på skönlitteratur på svenska bibliotek,* där bibliotekariernas egen läsning kartläggs. Samtidigt framträder en bild av en biblioteksledning som i hög grad förlitar sig på gratisarbete, det

[37] Kursen *ViSA* finns beskriven i Persson m.fl. (2015).
[38] Ehrenberg m.fl. (2013).

vill säga det mesta av bibliotekariernas läsning sker på fritiden. Därmed minskar också möjligheterna för en mer genomtänkt strategi kring litteraturförmedling på biblioteken.[39]

8.6 Några aktuella statliga insatser gällande bibliotek och läsning

8.6.1 Satsning på stärkta bibliotek

Kulturrådet har i uppdrag att under 2018–2020 genomföra en satsning för en stärkt biblioteksverksamhet i syfte att öka utbudet och tillgängligheten till biblioteksverksamhet i hela landet.[40] Bakgrunden till satsningen är att folkbiblioteket har en viktig roll som demokratisk mötesplats där människor med olika bakgrund och förutsättningar kan mötas.

Statsbidraget kan sökas för att stärka en kommuns folkbiblioteksverksamhet vad gäller verksamhetsområden och målgrupper som pekas ut i bibliotekslagen. Satsningen bör ha effekt på lång sikt för att biblioteksverksamheten i kommunen fortsatt ska komma fler till del. Kulturrådet ska lämna en delredovisning av uppdraget senast den 1 mars 2019. Uppdraget ska slutredovisas senast den 1 oktober 2021. Satsningen uppgår till 250 miljoner kronor årligen. Av medlen avsätts 25 miljoner kronor till kultursamverkansmodellen, där bland annat medel till bibliotek, läs- och litteraturfrämjande fördelas.

8.6.2 Digitalt kompetenslyft

Kungliga biblioteket har i uppdrag att under 2018–2020 stödja de regionala biblioteksverksamheterna i deras arbete att öka användningen av digitaliseringens möjligheter och öppet tillgänglig kunskap.[41] Satsningen uppgår till 25 miljoner kronor årligen.

[39] Persson m.fl. (2015).
[40] Regeringen (2017d).
[41] Regeringen (2017a).

8.6.3 Nationell biblioteksstrategi

I juni 2015 fick Kungliga biblioteket i uppdrag att ta fram en biblioteksstrategi för hela Sverige.[42] I uppdraget ingår även att belysa bibliotekarieyrkets roll och förutsättningar. I september 2017 redovisades omvärldsrapporten *Den femte statsmakten: Bibliotekens roll för demokrati, utbildning, tillgänglighet och digitalisering*.[43]

I maj 2018 redovisades delrapporten *Från ord till handling. På väg mot en nationell biblioteksstrategi*.[44] Uppdraget ska slutredovisas senast den 1 mars 2019.

8.7 Förslag och bedömning gällande bibliotek och läsfrämjande

Delegationens förslag: Ett nationellt läsfrämjandelyft för folkbibliotekarier ska genomföras. Läsfrämjandelyftet ska syfta till kompetensutveckling inom litteraturförmedling och läsfrämjande med ett särskilt fokus på barns och ungas läsning. Satsningen bör inledningsvis vara utformad i projekt där olika kommuner och regioner söker statsbidrag för kompetensutvecklingen. Målet bör dock vara att över tid införa ett nationellt läsfrämjandelyft för bibliotekarier där staten samlat tar ett större ansvar för kompetensutvecklingen för landets folkbibliotekarier.

Delegationens bedömning: Kommunen bör, i samarbete med regionen, verka för en långsiktigt hållbar kompetens för folkbibliotekarier med särskilt fokus på barns och ungas läsning.

Statligt ansvar för folkbibliotekariers kompetensutveckling för ökad likvärdighet

Folkbiblioteken och folkbibliotekarien har ett betydelsefullt uppdrag att stimulera barns och ungas intresse för läsning och litteratur. Den senaste biblioteksstatistiken visar dock att biblioteksverksamheten i

[42] Regeringen (2015a).
[43] Kungliga biblioteket 2017.
[44] Kungliga biblioteket (2018c).

Sverige inte är likvärdig, bland annat när det gäller tillgången till barn- och ungdomslitteratur.

Folkbibliotekariernas uppdrag och målgrupp har förändrats över tid och förändringar kräver nästan alltid någon form av kompetensutveckling. Den genomsnittliga siffran i Sverige när det gäller hur mycket som satsas på bibliotekariers kompetensutveckling ligger dock lågt vid en internationell jämförelse och variationen är också stor mellan kommuner. Det finns olika statliga och regionala aktörer som erbjuder mer sporadisk kompetensutveckling till folkbibliotekarier men det finns inget nationellt helhetsgrepp för att säkra folkbibliotekariers kompetens. När det gäller lärare har situationen under en lång tid varit densamma. Staten har dock nu genom olika nationella satsningar tagit ansvar för en mer nationell likvärdig kompetensutveckling för landets lärare.[45] Exempelvis genomför Statens skolverk sedan 2015 en omfattande och uppskattad kompetensutveckling inom läs- och skrivutveckling för förskollärare, lärare och skolbibliotekarier (Läslyftet). Satsningen har fokus på det kollegiala lärandet och är uppbyggd runt webbmoduler (utbildningsmaterial på webben) med olika perspektiv på läsning. Utbildade handledare arbetar med grupper av förskollärare, lärare och skolbibliotekarier som diskuterar och prövar olika metoder och förhållningssätt i sin undervisning. Som tidigare nämnts har folkbibliotekariens uppdrag och målgrupp förändrats över tid men utan att motsvarande fortbildningsinsatser har genomförts i någon större utsträckning. Delegationen föreslår därför att en nationell satsning ska genomföras även för folkbibliotekarier, med inriktning på folkbibliotekaries läsfrämjande uppdrag gentemot barn och unga – ett läsfrämjandelyft för bibliotekarier.

Ett läsfrämjandelyft i två steg

Läsfrämjandelyftet bör bland annat syfta till fördjupade kunskaper om litteratur, och särskilt barn- och ungdomslitteratur, samt litteraturdidaktiska metoder. Vidare bör kompetensutvecklingen syfta till att skapa förutsättningar för ett mer strategiskt arbete med litteraturförmedling på biblioteken. Att bibliotekariernas läsning i hög grad sker på fritiden får bland annat till följd att det egna läsintresset med allt vad det för med sig i form av preferenser relaterade till kön och

[45] Se vidare kapitel 4 *Läsning i skolan*.

klass riskerar att spegla förmedlarverksamheten. Detta kan vara en god sak, men det kan också innebära att vissa grupper inte kan förvänta sig samma engagerade och kunniga litteraturförmedling som andra. Såväl Kulturrådet som Den nationella biblioteksstrategin har exempelvis pekat på tydliga utvecklingsbehov för att folkbiblioteken på allvar ska bidra till litteratur- och läsfrämjande för personer som tillhör de nationella minoriteterna. Arbetet med skönlitteraturen bör kort sagt professionaliseras ytterligare och tydligare målgruppsanpassas för att bli mer likvärdigt, och för detta krävs kompetensutveckling.

Som ett första steg skulle satsningen på ett nationellt läsfrämjandelyft för folkbibliotekarier kunna rymmas inom det uppdrag Kulturrådet har om stärkta bibliotek. Det innebär att Kulturrådet ska prioritera ansökningar för folkbibliotekarier som syftar till att genomföra kompetensutveckling inom det läsfrämjande området riktat till barn och unga. När det gäller utformningen av denna kompetensutveckling har olika kommuner och regioner olika behov. Exempelvis kan projekt som *Synen på skönlitteratur på svenska bibliotek* tjäna som modell för dylik kompetensutveckling. Inom ramen för en sådan kompetensutveckling kan med fördel även moment som kunskap om och bemötande av olika målgrupper ingå.

För att komma ifrån kortsiktigheten med projekt och för att uppnå en större likvärdighet över tid bland landets folkbibliotekarier ställer vi oss bakom förslaget från de fem svenska utbildningarna i biblioteks- och informationsvetenskap om att en nationell struktur för kompetensutveckling ska skapas som möjliggör för fortbildning i exempelvis litteraturförmedling. Som ett andra steg i vårt förslag om ett läsfrämjandelyft anser vi att en nationell satsning likt Läslyftet skulle kunna genomföras i syfte att skapa en mer långsiktig hållbar kompetensutveckling inom läsfrämjande för folkbibliotekarier. Denna fråga behöver i sådant fall undersökas ytterligare. Det skulle bland annat behöva undersökas hur en sådan insats skulle utformas, vilken myndighet som skulle vara mest lämpad att ansvara för den och även vilka kostnader som skulle uppstå, både för stat och kommun.

Kommunens ansvar för folkbibliotekariers kompetensutveckling behöver stärkas

Kommunen är huvudman för folkbiblioteken och därmed ytterst ansvarig för folkbibliotekariers kompetensutveckling. Som tidigare nämnts är det dock i genomsnitt en mycket liten summa som kommunerna satsar på detta, sett ur ett internationellt perspektiv. Enligt delegationen bör kommunen, i samarbete med regionen, verka för en långsiktigt hållbar kompetens för folkbibliotekarier med särskilt fokus på barns och ungas läsning. Utformningen av denna kompetensutveckling bör utgå från de olika behov som finns i respektive kommun och region. Vi vill dock särskilt lyfta fram de prioriterade grupperna enligt bibliotekslagen och då behovet av barn- och ungdomslitteratur på de nationella minoritetsspråken och andra språk än svenska.

Flera folkbibliotekarier som vi har varit i kontakt med har lyft frågan om att läsning av litteratur borde ingå i bibliotekariens löpande kompetensutveckling, det vill säga läsningen borde genomföras under arbetstid. När det gäller folkbibliotekaries egen tid till läsning skulle detta kunna ingå som en fortlöpande kompetensutveckling, men det är då viktigt att betona att denna läsning bör vara orienterad mot olika målgruppers faktiska eller tänkbara läsintresse så att alla folkbibliotekarier får en tillräcklig bredd för att möta olika målgruppers förutsättningar och behov.

9 Läsande förebilder

I följande kapitel ger vi inledningsvis en kort översikt av forskning som identifierat de viktigaste läsande förebilderna för barn och unga. Därefter följer några exempel på projekt och verksamheter där läsande förebilder har engagerats bland föräldrar, kompisar, idrottsledare och författare. Vidare har vi identifierat ett behov av ett stärkt läsfrämjande för vuxna för att de ska kunna vara läsande förebilder för barn och unga. Avslutningsvis ger vi våra bedömningar inom området.

Figur 9.1

Läsande vuxna är viktiga förebilder för barns och ungas läsning.
Illustration: Louise Winblad.

9.1 Vikten av läsande förebilder

Att barn och unga lär sig genom att ta efter andra är välkänt. En förebild kan vara en person vars beteende man tar efter, men också någon vars värderingar och föreställningar man delar. Många barn börjar tidigt att härma vuxnas läsbeteenden.[1] Det finns flera studier som undersökt hur föräldrars läsvanor på fritiden påverkar barns läsbeteende. En studie utgår exempelvis från drygt 750 barn i åldern 10–19 år.[2] Enligt denna studie har båda föräldrarna störst inverkan på läsbeteendet hos döttrar. Samtidigt ger undersökningen stöd åt den så kallade genus-stereotyp-hypotesen, enligt vilken fäder har större inverkan på läsbeteendet hos söner, och mödrar på döttrar. I studien redovisas också att läsbeteendet hos mödrar har starkare inverkan på yngre barns lässocialisation, medan läsbeteendet hos fäder verkar ha starkare inverkan på äldre barn.

Enligt en mindre svensk undersökning baserad på cirka trehundra telefonintervjuer med pojkar mellan 13–25 år är det i första hand kamrater, föräldrar och andra vuxna i de ungas närhet som utgör de viktigaste förebilderna för unga män och pojkar när det gäller läsning. Föräldrar och vänner framstår enligt de utfrågade som viktigare potentiella läsande förebilder än exempelvis kända personer.[3] Ett liknande resultat ger en större brittisk undersökning, baserad på utfrågningar av lite drygt tvåtusen unga i åldern 7–15 år. Enligt den består de viktigaste läsande förebilderna av de närmaste i familjen, följt av kompisar och lärare.[4] Merparten av de utfrågade uppger som förebild någon ur den närmsta familjekretsen, för det mesta någon av föräldrarna. Utanför den omedelbara sociala miljön kommer förebilderna från såväl politikens som religionens område, men främst kommer förebilderna från sportutövare i allmänhet och fotbollsspelare i synnerhet. Fler pojkar än flickor uppger sportutövare bland sina förebilder. Flera av de utfrågade uppger att lästips från kända idrottsutövare skulle uppmuntra dem att läsa. Undersökningens slutsats är att föräldrarnas viktiga roll som läsande förebilder talar för läsfrämjandeprogram med familjer som målgrupp, men att man samtidigt inte ska underskatta metoden att använda kända personer i arbetet med att påverka unga att läsa.

---

[1] Fredriksson och Taube (2012).
[2] Wollscheid (2014).
[3] Redman (2013).
[4] Clark m.fl. (2009).

9.1.1 Vikten av manliga läsande förebilder

Att pojkar generellt sett uppvisar sämre läs- och skrivförmåga än flickor finns belagt i ett flertal större studier, liksom skillnader mellan pojkar/män och flickor/kvinnor vad gäller läsvanor. Flickor inom OECD-länderna presterar inte bara bättre på tester som mäter läsförståelse, de är också mer benägna att tycka om läsning, läsa oftare, tänka positivt kring läsning och uppfatta sig själva som läsare.[5] Inom OECD-länderna ägnar sig i genomsnitt drygt hälften (52 procent) av pojkarna i åldern 15 år åt nöjesläsning (reading for enjoyment), att jämföra med nästan tre fjärdedelar (72 procent) av flickorna.[6] Utifrån en analys av nordiska PISA-data har forskare menat att om pojkar läste skönlitteratur på sin fritid i samma utsträckning som flickorna och uppvisade samma läsengagemang som flickor, skulle skillnaderna i läsprestationer mellan pojkar och flickor minska signifikant.[7]

I Sverige har man kunnat konstatera att könsskillnaderna beträffande läsförmåga är så gott som lika oavsett socialgrupp. Läsforskaren Karin Taube har relaterat detta till att pojkar läser mindre på sin fritid, som ett resultat av en mindre positiv attityd till läsning.[8] Både i resultaten från PISA och PIRLS framgår att flickor i regel är mer positiva till läsning än pojkar.[9] Skillnader relaterade till kön finns även vad gäller vuxnas läsvanor. Kvinnor i Sverige läser mer än män – i synnerhet om man ser till läsning av skönlitteratur. Litteraturutredningen från 2012 pekar på att andelen kvinnor i befolkningen som någon gång per vecka läste skönlitteratur år 2007 var nästan dubbelt så stor som motsvarande del av männen, och för yngre kvinnor nästan tre gånger så stor som motsvarade del av de yngre männen.[10]

Både biologiska och miljömässiga faktorer kan bidra med förklaringar till skillnaden mellan pojkars läsförmåga och läsvanor. Till de biologiska förklaringarna hör uppfattningen att vissa pojkar mognar senare än flickor, liksom föreställningen om biologiska skillnader i temperament.[11] Ur ett sociokulturellt perspektiv har klyftan mellan pojkars och flickors läsvanor förklarats med att vi socialiseras in i olika läsroller. Socialisation innebär då den process genom vilka individer

[5] Clark och Burke (2012).
[6] OECD (2010).
[7] Linnakylä och Malin (2003).
[8] Taube (2013).
[9] Fredriksson och Taube (2012).
[10] SOU 2012:65.
[11] Fredriksson och Taube (2012).

införlivar omgivningens normer/kultur, en process som till stor del sker omedvetet. Läsvanor kan utifrån ett sådant perspektiv betraktas utifrån sociala föreställningar om manlig respektive kvinnlig identitet. Pojkars läsvanor har exempelvis uppfattats som produkten av en social påverkan gentemot pojkar att anpassa sig till maskulina identiteter, i kombination med stereotypa föreställningar om läsning som en ”feminin” sysselsättning.

Att barn socialiseras in i genusrelaterade förhållningssätt till läsning av skönlitteratur har uppmärksammats av litteraturvetaren Lena Kåreland.[12] En forskare som lagt särskild emfas vid läsningens genusaspekt är Gunilla Molloy.[13] Såväl Kåreland som Molloy använder begreppet *motståndskultur* för att beskriva pojkars motvilja till läsning.[14]

En engelsk undersökning baserad på utfrågningar av lärare vid cirka 225 engelska skolor delar in förmodade orsaker till läsklyftan mellan pojkar och flickor i tre huvudkategorier: uppfattningar om kulturella normer, hemmiljön, och individuella faktorer.[15] Till den första kategorin hör att läsning inte uppfattas som en ”cool” sysselsättning bland pojkar, men också att pojkars val av läsning inte respekteras i tillräckligt hög grad. Hit hör också en ofta påtalad avsaknad av manliga läsande förebilder, vilket också kan relateras till barns och ungas hemmiljö: barn påverkas av vad deras föräldrar gör, och det finns en tendens bland pojkar att identifiera sig med sina fäder. Om pojkar ser att deras fäder för det mesta ägnar sig åt annat än läsning, kan det få negativa effekter på pojkars läsmotivation, har man hävdat. Avsaknaden av läsande fäder i hemmet gör att pojkar i högre grad uppfattar läsning som något man i huvudsak ägnar sig åt i skolan. Det finns också studier som visat att mödrar har en starkare tilltro till sin förmåga att förbättra sina söners läsprestationer än vad fäder har.[16]

---

[12] Kåreland (2009a).
[13] Molloy (2007).
[14] Begreppet motståndskultur härrör från Paul Willis etnografiska studie *Learning to labour: how working class kids get working class jobs* (1977), som visar hur ett antal skolpojkar med arbetarklassbakgrund etablerar ett motstånd med maskulina förtecken gentemot de medelklassnormer och värderingar de upplever att skolan representerar. Senare studier såsom exempelvis Mac an Ghaills *The making of men. Masculinities, sexualities and schooling* (1994) har tillämpat begreppet på elever med medelklassbakgrund. Fler exempel på hur begreppet motståndskultur används inom skolforskningen för att beteckna pojkars negativa attityd till läsning finns i Stig-Börje Asplunds avhandling *Läsning som identitetsskapande handling: gemenskapande och utbrytningsförsök i fordonspojkars litteratursamtal* (2010).
[15] Clark och Burke (2012).
[16] Lynch (2002).

Bristen på manliga läsande förebilder är ett vanligt förekommande tema i forskningen om flickors och pojkars läsning, inte minst i vetenskapliga artiklar som berör mäns läsförmåga.[17] Behovet av manliga förebilder tenderar också att föras på tal så snart pojkars läsvanor diskuteras. Forskning som studerat hur pojkar och flickor socialiseras in i en läsaridentitet har motiverat kampanjer där sportstjärnor agerar läsande förebilder, som i det engelska exemplet ”Reading Stars”.[18] Att pojkars val att inte läsa låter sig förklaras utifrån sociala normer om manlighet ligger också till grund för regeringens satsning på idrott och läsning.[19] Överhuvudtaget har manliga läsande förebilder blivit en viktig aspekt av läsfrämjande verksamhet i dag.

9.2 Läsfrämjande initiativ med fokus på förebilder

9.2.1 Föräldrar och andra vuxna som läsande förebilder

Vad gäller läsfrämjande verksamheter inriktade på barns och ungdomars fritid finns flera exempel på program och projekt som använder förebilder anpassade efter specifika målgrupper. Vad gäller läsande förebilder inom den innersta familjekretsen finns flera projekt och kampanjer som syftar till att uppmuntra och ge stöd åt pappor, eller blivande pappor, att agera läsande förebilder för sina barn, ofta med det uttalade syftet att påverka negativa läsattityder bland pojkar. Ett sådant projekt är *Pojkar, pappor och prat om böcker*, som pågick 2006–2007 i fyra västernorrländska kommuner, med läsovana pojkar på högstadiet och deras fäder som målgrupp. Manliga förebilder var också huvudfokus i projektet *Muhammad från Frostmofjället. Berättelser om manlighet i mångkulturella miljöer*, ett projekt som genomfördes 2007–2010 i samarbete mellan Länsbiblioteket i Västerbotten och Jämtlands läns bibliotek, med särskild inriktning på socioekonomiskt utsatta områden. Ett annat projekt där manliga förebilder betonats är *Läsbryggan*, som genomfördes i samarbete mellan bland andra ABF, folkbibliotek, fackföreningar, skolor och idrottsföreningar. Målet med detta projekt var att ändra mäns och pojkars förhållningssätt till läsning och litteratur, bland annat genom att anordna så kallade ”Läs

[17] Clark (2008).
[18] Se avsnitt 9.2.3.
[19] Regeringen (2013b).

för mej pappadagar”. Bakgrunden till projektet var ett identifierat behov av läsande manliga förebilder och ett behov av samarbete mellan bibliotek och folkbildning/studieförbund.[20]

Läs för mig pappa! är också namnet på ett större läsfrämjande program, genomfört i samverkan mellan fackföreningsrörelsen, ABF och En bok för alla. Idén till *Läs för mig pappa*! väcktes av LO:s rapporter om medlemmarnas fritidsvanor, och programmet utgår från såväl läsandets genusdimension som klassaspekt. *Läs för mig pappa!* började som ett projekt 1999 och utvecklades sedermera till en bestående programverksamhet. Till verksamheten hör författarbesök, information om barns språkutveckling, studiebesök på bibliotek, och utdelning av gåvoböcker för både pappor och barn. 2013 hade Läs för mig pappa-verksamheten genomförts på ett 30-tal orter i landet, och mer än 2 000 män hade deltagit.[21] Såväl deltagarundersökningar som utvärderingsdagar har förekommit inom ramen för verksamheten. En handledning till programmet har författats av Gunnar Klaesson.[22]

Det finns flera liknande projekt runtom i världen där fäder uppmuntras att läsa högt för sina barn och agera läsande förebilder. I Tyskland har exempelvis projektet *Mein Papa liest vor!* (Min pappa läser för mig!) initierats av läsfrämjandeorganisationen *Stiftung Lesen*. I projektbeskrivningen uppges bland annat att projektet syftar till att möjliggöra för fäder att stärka sin roll som läsande förebilder. Här uppmanas pappor också att ta ett ansvar som läsande fäder. I det norska projektet *Les for meg, pappa!* betonas vikten av goda läsande förebilder, speciellt bland småbarnsfäder och andra manliga vuxenpersoner. Projektet är initierat av *Foreningen !les* och pågick under 2009–2011.[23]

9.2.2 Kompisar som läsande förebilder

Kompisar hör till en viktig kategori vad gäller ungas läsande förebilder.[24] Att kompisar påverkar ungas läsvanor har inte minst betonats inom forskningen kring läsattityder.[25] I flera projekt och kampanjer har man arbetat med att låta unga agera läsande förebilder åt andra

[20] Eriksson m.fl. (2014).
[21] Lundgren och Kallenberg (2013).
[22] Klaesson (2011). En magisteruppsats om verksamheten har skrivits av Larsson (2009).
[23] Se vidare Andersson (2015).
[24] Clark m.fl. (2009).
[25] McKenna (2001).

unga. I England har man exempelvis använt metoden att rekrytera framstående skolelever till att bli ”Reading Champions”, med uppgiften att uppmuntra pojkar att läsa. Verksamheten har initierats av den brittiska läsfrämjande organisationen National Literacy Trust och har pågått sedan 2000. Programverksamheten *Reading Champions* har ett särskilt fokus på pojkar och män och manliga läsande förebilder.

Förebildstanken är även central inom så kallade *Book Buddy Reading*-program, vars grundtanke är att para ihop läsare som befinner sig på olika nivåer. Exempelvis har man låtit barn i femte klass läsa för barn i förskolan, med tydliga vinster för båda parter: yngre barn i förskolan får en äldre läsande förebild, och äldre barn med lässvårigheter erbjuds en högläsningsträning de kan känna sig bekväma med.[26] Liknande verksamhet förekommer vid flera skolor i Sverige.[27] I Umeå pågick mellan 2008–2011 projektet *Bokbundisar*, där barn i lågstadie- eller mellanstadieåldern och ungdomar i högstadie- eller gymnasieåldern träffades regelbundet för att tillsammans ägna sig åt högläsning och andra läsrelaterade aktiviteter. Inspirationen hämtades från verksamhet med *Book Buddies* på Nya Zeeland och i USA. Mer om *Bokbundisar* kan man läsa i inspirationshäftet *Men läs då!*, som togs fram inom ramen för projektet.[28] Där beskrivs bland annat mentorskapets dubbla fördelar: yngre får uppmärksamhet från äldre, och äldre stärker sitt självförtroende genom att agera förebilder.

9.2.3 Idrottsutövare och idrottsledare som läsande förebilder

Att involvera idrottsorganisationer i läsfrämjande projekt och kampanjer är vanligt förekommande såväl nationellt som internationellt. Statens kulturråd fick 2013 i uppdrag att genomföra en läsfrämjandesatsning med det särskilda syftet att göra litteraturen tillgänglig för idrottande flickor och pojkar. Det långsiktiga målet med satsningen var att väcka ett tidigt intresse för läsande och bidra till ökad läsförmåga och läslust.

[26] McKoy Lowery m.fl. (2008).
[27] Vad gäller läsande förebilder i skolan bland såväl lärare som elever finns ett antal ytterligare metoder att tillgå under avsnittet ”Läsande förebilder” i Skolverkets modul ”Stimulera läsintresse”, ett material som tagits fram inom ramen för Läslyftet. www.larportalen.skolverket.se.
[28] Föreningen Kulturstorm (2011).

Av uppdraget framgår att det bland pojkar varit en tydlig trend att läsande och läskunnighet minskat under senare år och att dessutom en stor och växande grupp av unga pojkar i åldern 15 år uppvisar allvarliga brister i läsförståelse[29]. Enligt uppdraget bedömer regeringen att detta är ett demokrati- och jämställdhetsproblem, som riskerar att få allvarliga återverkningar i samhällslivet och bidra till utanförskap. I uppdraget framgår vidare att pojkars val att inte läsa förknippas med sociala normer om manlighet. Ett sätt att förändra sådana normer är att nå fram till den aktuella målgruppen genom vuxna förebilder. Förebilden är i detta fall idrottsledaren. Uppdraget resulterade i projektet PAUS, en nationell satsning i samarbete med Riksidrottsförbundet, SISU Idrottsutbildarna och Kulturrådet.

Flera läsfrämjande verksamheter som förenat idrott med läsning har profilerat idrottsstjärnor som läsande förebilder. Så uppmärksammade exempelvis Riksidrottsmuseets utställning *Läsning är också en sport* ett antal kända och framgångsrika idrottare med läsintresse.[30] I England har man under en längre period arbetat med fotbollsstjärnor som läsande förebilder, så kallade ”Reading Stars”.[31]

9.2.4 Läsambassadören

Till projektsatsningen med idrott och läsning (PAUS) knöts en *läscoach*, som arbetade med att inspirera, sprida kunskap och agera läsande förebild.[32] En liknande funktion har Sveriges Läsambassadör. Läsambassadören är initierad av Kulturrådet som också finansierar verksamheten. Inspirationen kommer från USA, Storbritannien, Irland och Australien där motsvarande utnämningar finns sedan tidigare. Läsambassadören ska verka för att alla, oavsett bakgrund, ska få lika möjligheter att nå litteraturen och bli läsare. Läsambassadören ska också hitta nya vägar att inspirera till läsning, synliggöra olika sorters läsare i olika miljöer och olika delar av landet och förstärka läsaridentiteter. En viktig målgrupp är barn och vuxna som av olika skäl inte läser, eller läser i liten omfattning. Läsambassadören har

[29] Regeringen (2013b).
[30] Projektet har utvärderats av Aleman och Ögland (2013).
[31] Se vidare Andersson (2015).
[32] Se vidare broschyren *Idrott och läsning – ett dream team* (Kulturrådet 2015a). PAUS-satsningen, som innefattar fler metoder än att använda sig av läsande förebilder, beskrivs vidare i kapitel 8 *Bibliotek och läsfrämjande*, och då som ett exempel på nya former av samarbeten mellan bibliotek och aktörer inom civilsamhället.

funnits sedan 2011 och varje läsambassadör anställs på halvtid under två år.

9.2.5 Författare som läsande förebilder

Författarbesök i läsfrämjande syfte förekommer både som enskilda evenemang och inom ramen för en mängd olika typer av läsfrämjande program och projekt, såväl nationellt som internationellt.[33] I Sverige har författarcentrum förmedlat författarbesök sedan 1967 och driver Sveriges största författarförmedling. Liksom med bokcirklar förekommer inte bara fysiska författarbesök utan även digitala varianter. Den engelska nätsidan *Behind the Bookshelf* erbjuder exempelvis ett digitalt substitut till författarbesök i form av korta filmer, där kända författare intervjuas om sitt skrivande.

Varje år genomförs cirka 2 500 författarbesök i svenska klassrum, bland annat i syfte att stimulera elevers läslust och läsförmåga.[34] Enligt KB:s statistik förekom cirka 4 070 författarbesök vid landets folkbibliotek 2017 varav 1 750 tillfällen riktade till barn och unga.[35] Ett uppmärksammat och viktigt exempel på författarbesök riktat till en yngre publik är det årliga besöket i Rinkeby av nobelpristagaren i litteratur, en verksamhet som pågått sedan 1988.[36] Ett annat exempel på författarbesök med fokus på barn och unga är mottagandet av ALMA-pristagaren i samband med projektet ”Världens ALMA” vid Hjulsta grundskola, där eleverna arbetar med ALMA-pristagarnas verk.[37]

9.3 Vikten av vuxnas läsning

Nära sammanhörande med frågan om läsande förebilder är vuxnas eget läsande. I såväl läroböcker som forskningsstudier och studentuppsatser som behandlar föräldrars roll som läsande förebilder be-

[33] Om författarbesök som läsfrämjande metod och forskning som bedrivits kring detta se vidare Andersson (2015).
[34] Bergman och Persson (2013).
[35] Kungliga biblioteket (2018d).
[36] Se vidare Lundgren och Silfverhielm (2010).
[37] ALMA: Litteraturpriset till Astrid Lindgrens minne är instiftat av Sveriges regering 2002 och är världens största barn- och ungdomslitteraturpris. Det är ett internationellt pris som delas ut varje år till en eller flera mottagare, oavsett språk eller nationalitet.

tonas ofta vikten av att läsintresset först och främst måste finnas hos föräldrarna.[38] Föräldrarnas engagemang kring läsning är särskilt viktigt för barns läsutveckling, även om andra personer i barnets närhet kan ha väl så stor betydelse. Föräldrar som uppskattar att läsa och vill dela den erfarenheten med sina barn förmedlar en positiv attityd till läsning, vilket kan bli avgörande för ett barns läsutveckling. Läsfrämjande för barn och vuxna bör därför inte betraktas som två separata områden.

Frågan om hur man kan främja vuxnas läsning är angelägen, både för dess egen skull och för att barn och unga ska omges av vuxna läsande förebilder. Den vanligaste målgruppen för läsfrämjande insatser vid svenska bibliotek består av barn och unga. Läsfrämjande med vuxna som huvudsaklig målgrupp framstår som ett jämförelsevis lågprioriterat område, vilket på intet vis är unikt för Sverige. En studie om läsfrämjande insatser för vuxna på folkbibliotek, genomförd på uppdrag av British Library, visar att biblioteksverksamheten bygger på antaganden att vuxna vet vad de vill läsa och har den kompetens som krävs för att hitta rätt böcker, samt att vuxna läsare föredrar att göra sina egna val utan bibliotekariers inblandning. När det gäller vuxna tenderar bibliotekarierna att inta en mer neutral hållning och ge information, snarare än att erbjuda råd om läsning.[39] De senaste åren har dock bokcirkelverksamheten vid svenska folkbibliotek ökat betydligt, vilket kan tolkas som en ökad satsning på vuxna läsare.[40]

9.3.1 Folkbildningsrådet

En viktig aktör inom det civila samhället vad gäller vuxnas läsning är folkbildningen. Folkbildningsrådet är en ideell förening med vissa myndighetsuppdrag från riksdag och regering. Folkbildningsrådet har som uppgift att fördela och följa upp statsbidrag till folkhögskolor och studieförbund. När det gäller läsfrämjande insatser var exempelvis 30 miljoner av folkbildningsanslaget öronmärkt till läsfrämjande insatser under 2014.

Under 2018–2020 har Folkbildningsrådet i uppdrag att stärka föräldrars delaktighet i sina barns lärande. Bakgrunden till satsningen är att regeringen vill att fler föräldrar, oavsett livssituation, ska kunna

[38] Andersson (2015).
[39] Kinnell och Shepherd (1998).
[40] Andersson (2015).

vara ett bättre stöd i sina barns lärande när det gäller läxläsning och annat skolarbete. Satsningen uppgår till 50 miljoner kronor årligen och ska genomföras av studieförbunden.

9.3.2 Vuxna som tillhör de nationella minoriteterna

De fem nationella minoritetsspråken – samiska, finska, meänkieli, romani chib och jiddisch – har en särskild ställning i Sverige och personer som tillhör de nationella minoritetsgrupperna har särskilda rättigheter. Barn och vuxna som tillhör någon av de nationella minoriteterna utgör en prioriterad målgrupp för biblioteken och de nationella minoriteterna är också en prioriterad målgrupp i Kulturrådets handlingsprogram för läsfrämjande.

Folkbiblioteken har dock i dag en mycket begränsad verksamhet riktad mot de fem nationella minoritetsgrupperna.[41] Vidare har Kulturrådet framhållit nationella minoriteters litteratur som ett angeläget utvecklingsområde.[42] Bland annat mot denna bakgrund har Kulturrådet nu i uppdrag att under perioden 2017–2019 genomföra insatser som har till syfte att främja utgivning och spridning av litteratur på de nationella minoritetsspråken.[43]

9.3.3 Arbetsplatsbibliotek

Ett område som berör läsfrämjande för vuxna – och i förlängningen vuxna som läsande förebilder – är arbetsplatsbiblioteken. På 1970-talet inleddes en försöksverksamhet med arbetsplatsbibliotek utifrån den statliga litteraturutredningen från 1968.[44] Under en tjugoårsperiod blev arbetsplatsbibliotek en verksamhet som växte snabbt och som betraktades som ett effektivt sätt att vinna nya läsare. I dag framstår arbetsplatsbibliotek som en verksamhet i avtagande.[45]

Ett väl fungerande arbetsplatsbibliotek kan vara ett effektivt sätt att främja läsning, dels genom att böcker görs tillgängliga, dels genom att förekomsten av ett arbetsplatsbibliotek på en arbetsplats påverkar

[41] Hansson m.fl. (2010), Kungliga biblioteket (2018a).
[42] Kulturrådet (2015b).
[43] Regeringen (2017b).
[44] För en historik över arbetsplatsbiblioteken se Herder (1986).
[45] Almerud (2004), Frid (2010), Lundgren och Kallenberg (2013), Andersson (2015).

attityden till böcker och läsning bland de anställda. En rapport från Kulturrådet pekar på behovet av en nysatsning som inte bara omfattar arbetsplatsbibliotek inom ramen för folkbiblioteken, utan även fristående arbetsplatsbibliotek samt arbetsplatsbibliotek i facklig regi.[46] I en rapport från Regionbibliotek Stockholm hävdas att arbetsplatsbiblioteken skulle ha störst utvecklingsmöjlighet om facken, företagen, författarförbundet, ABF och Svensk biblioteksförening samarbetade i frågan, oavsett huvudmannaskap.[47]

9.4 Bedömningar gällande läsande förebilder

Delegationens bedömning: Studieförbunden bör, inom ramen för uppdraget att stärka föräldrars delaktighet i sina barns lärande, särskilt fokusera på föräldrar som läsande förebilder.

Kulturrådet bör, inom ramen för sitt handlingsprogram för läsfrämjande, genomföra ytterligare insatser för att stärka vuxnas läsning så att vuxna kan utgöra läsande förebilder för barn och unga. Inom ramen för detta arbete bör även ingå att utveckla former för hur den statliga nivån kan samverka med den kommunala och regionala nivån för att utveckla den läsfrämjande verksamheten i arbetslivet, bland annat när det gäller arbetsplatsbibliotek. Arbetet bör genomföras tillsammans med andra aktörer som arbetar med vuxnas läsning, till exempel folkbildningen.

Kommuner bör arbeta för att inrätta tjänster för läsfrämjandeambassadörer som företräder de nationella minoritetsspråken och som kan vara vuxna läsande förebilder för barn och unga.

Föräldrar som läsande förebilder

Många barn börjar tidigt med att härma vuxnas läsbeteenden och flera studier pekar på föräldrars viktiga roll som läsande förebilder. Föräldrar som uppskattar att läsa och vill dela den erfarenheten med sina barn förmedlar en positiv attityd till läsning, vilket kan bli avgörande för ett barns språk- och läsutveckling.

[46] Almerud (2004).
[47] Frid (2010).

Folkbildningsrådet är en viktig aktör inom det civila samhället vad gäller vuxnas läsning, och spelar därmed en viktig roll vad gäller läsande förebilder för barn och unga. Under 2018–2020 har Folkbildningsrådet i uppdrag att genom studieförbunden stärka föräldrars delaktighet i sina barns lärande. Uppdraget uppgår till 50 miljoner kronor årligen. Bakgrunden till satsningen är att regeringen vill att fler föräldrar, oavsett livssituation, ska kunna vara ett bättre stöd i sina barns lärande när det gäller läxläsning och annat skolarbete. Delegationen anser att studieförbunden, inom ramen för detta uppdrag, bör särskilt fokusera på föräldrar som läsande förebilder. Vi bedömer att det finns goda skäl att betona vikten av manliga läsande förebilder. Arbetet bör genomföras tillsammans med andra aktörer som arbetar med vuxnas läsning, till exempel Kulturrådet.

Behovet av läsfrämjande insatser för vuxna

Läsfrämjande för vuxna pekas i Kulturrådets handlingsprogram för läsfrämjande ut som ett viktigt utvecklingsområde. Kulturrådet genomförde under hösten 2017 konferensverksamhet kring vuxnas läsning tillsammans med bland annat folkbildningsorganisationerna och Myndigheten för tillgängliga medier. Att det finns behov av att utveckla verksamhet för vuxna inom det läsfrämjande området har också påpekats av de regionala biblioteksverksamheterna.

Delegationen anser att Kulturrådet bör initiera ytterligare insatser för att stärka vuxnas läsning. Som nämnts tidigare tar barn ofta efter sina föräldrar och delegationen anser därför att vissa insatser bör riktas till föräldrar. Pappor utgör här en viktig målgrupp i egenskap av manliga läsande förebilder för sina barn. Insatser bör genomföras tillsammans med aktörer som är vana att arbeta med vuxnas läsning, till exempel aktörer inom folkbildningen. Ett väl fungerande arbetsplatsbibliotek kan vara ett effektivt sätt att främja läsning och även påverka attityden till böcker och läsning bland de anställda. Som en ytterligare insats för vuxnas läsning anser vi därför att Kulturrådet bör utveckla former för hur den statliga nivån kan samverka med den kommunala och regionala nivån för att utveckla den läsfrämjande verksamheten i arbetslivet, bland annat när det gäller arbetsplatsbibliotek.

Läsfrämjandeambassadörer för de nationella minoritetsspråken

Vi vill betona att oavsett vilket modersmål barn och unga har är det av stor vikt att de även läser på sitt modersmål och att det finns vuxna läsande förebilder i deras närhet.

Barn och vuxna som tillhör någon av de nationella minoriteterna är en bred och heterogen målgrupp där behoven delvis ser olika ut för respektive minoritet – bland romer är exempelvis analfabetism ett alltjämt aktuellt problem, enligt de romska riksförbunden, vilket innebär att behoven är långt mer omfattande än att litteratur finns tillgängligt på minoritetsspråket ifråga. Utbudsfrågan är dock central gällande litteratur på samtliga minoritetsspråk och därför har Kulturrådet nu uppdraget att genomföra insatser som har till syfte att främja utgivning och spridning av litteratur på de nationella minoritetsspråken.[48] Delegationen bedömer att det finns ett behov av läsfrämjandeambassadörer som kan fungera som vuxna läsande förebilder för barn och unga som tillhör de nationella minoritetsspråken. Exempelvis skulle kommuner som är förvaltningsområden för de nationella minoritetsspråken kunna inrätta tjänster för sådana läsfrämjandeambassadörer och delar av förvaltningsområdenas förvaltningsanslag bör då kunna användas för detta uppdrag. Därutöver bör det vara möjligt att söka bidrag från något av Kulturrådets statsbidrag för nationella minoriteters kultur för att kunna inrätta tjänster som läsfrämjandeambassadörer. Ambassadörens uppdrag bör ha större spridning än inom det egna förvaltningsområdet eller den egna kommunen, så att även andra kommuner kan ta del av det läsfrämjande arbetet. Det vore också önskvärt att läsfrämjandeambassadörerna för de nationella minoritetsspråken inom ramen för ett sådant uppdrag, och i likhet med Sveriges läsambassadör, bereds möjlighet att medverka på mässor, bokfestivaler, konferenser och andra offentliga arenor runt om i Sverige för att utifrån sitt nationella minoritetsspråk samtala om läsning, berättande och litteratur med fokus på barn och unga.

[48] Regeringen (2017b).

10 Uppföljning av och samverkan kring barns och ungas läsning

I följande kapitel betonar vi vikten av uppföljning av det läsfrämjande arbetet i och utanför skolan. Vi lyfter även fram vikten av samverkan över sektorsgränser och på alla nivåer i systemet, det vill säga nationell, regional, kommunal och lokal nivå. Avslutningsvis ger vi vår bedömning och vårt förslag inom området.

10.1 Vikten av uppföljning och samverkan

Två centrala aspekter av vårt uppdrag handlar om att se till att våra förslag är långsiktiga och hållbara. Enligt direktivet ska delegationen:

- säkerställa att uppföljning kan ske i enlighet med de nationella målen för litteratur- och läsfrämjande samt skolans styrdokument, och
- driva arbetet på ett sådant sätt att genomförda insatser i och utanför skolan har goda förutsättningar att fortgå även efter det att delegationen har avslutat sitt uppdrag.

I enlighet med vårt uppdrag vill vi i detta sista förslagskapitel lägga tonvikt på ett par grundförutsättningar för ett framgångsrikt läsfrämjande arbete, oavsett om det sker i eller utanför skolan och oavsett om arbetet sker inom ordinarie verksamhet eller i projektform. Det är att arbetet följs upp och att det sker i samverkan mellan berörda aktörer.

Vi har i tidigare kapitel på olika sätt berört frågor kring uppföljning och samverkan. Vikten av samverkan över sektorsgränser har framför allt diskuterats i kapitel 3 *Små barns språkutveckling.*

10.2 Uppföljning av det läsfrämjande arbetet i och utanför skolan

Oavsett om det gäller elevers läsförmåga, läsfrämjande arbete eller projekt i stort är uppföljning och utvärdering av resultaten centralt. Först då vet man om man gör rätt eller om något behöver förändras.

Forskningen framhåller att det har betydelse för elevernas resultat att undervisningen tydligt pekar ut riktning för lärandet genom målrelatering, struktur och förankring i aktuella styrdokument men också att den utformas efter kontinuerlig uppföljning av elevernas kunskapsutveckling.[1]

Detsamma gäller läsfrämjande projekt utanför skolan där vikten av att ställa upp tydliga, genomförbara mål och utvärdera dessa har betonats.[2]

Uppföljning av det läsfrämjande arbetet i och utanför skolan är relativt reglerat. Det finns nationella mål för litteratur- och läsfrämjande som myndigheter ska följa, uppföljning av elevernas läsförståelse är reglerat i flera av skolans styrdokument, det läsfrämjande arbetet i folkbiblioteken är reglerat i bibliotekslagen och uppföljning av de läsfrämjande projekt som Statens kulturråd hanterar är reglerade i olika statsbidragsförordningar. Kulturrådet följer även upp hur statsbidragen har använts.

10.2.1 De nationella målen för litteratur- och läsfrämjande

Följande nationella mål gäller för litteratur- och läsfrämjande:

> Alla i Sverige ska, oavsett bakgrund och med utgångspunkt i vars och ens särskilda förutsättningar, ges möjlighet att utveckla en god läsförmåga och ha tillgång till litteratur av hög kvalitet.

För att nå det övergripande målet ska statens samlade insatser syfta till att:

- läsförmågan förbättras jämfört med i dag,
- fler än i dag regelbundet tar del av både fack- och skönlitteratur, och

[1] Skolinspektionen (2010b).
[2] Andersson (2015).

- kunskapen om läsningens betydelse för utbildning, bildning och delaktighet i samhällslivet ökar jämfört med i dag.

De nationella målen för litteratur- och läsfrämjande ska vara styrande för de statliga myndigheternas arbete. De ska även inspirera och vägleda kommuner och landsting samt inspirera aktörer i det civila samhället.

10.2.2 Uppföljning av elevernas läsförståelse

När det gäller uppföljning av elevernas läsförståelse, som ingår som en del i ämnet svenska, finns reglering om detta i skollagen[3], skolförordningen[4] respektive gymnasieförordningen[5], samt i kunskapskraven.[6] Det finns även bedömningsstöd i läsförståelse eller i svenska och svenska som andraspråk som Skolverket tar fram.

När det gäller den uppföljning av elevernas läsförståelse som är obligatorisk för lärare att genomföra finns nationella bedömningsstöd i svenska och svenska som andraspråk i årskurs 1 i grundskolan, sameskolan, grundsärskolan och i specialskolan. Det finns även kunskapskrav i årkurs 1 i läsförståelse i grundskolan, sameskolan och specialskolan. Ett av delproven i de nationella proven i svenska och svenska som andraspråk avser läsförståelse. Proven ges i årskurs 3, 6 och 9 i grundskolan och sameskolan respektive i årskurs 4, 7 och 10 i specialskolan. Motsvarande gäller för gymnasieskolan, där delproven ges inom den första respektive sista kursen i svenska och svenska som andraspråk. Därutöver ges även betyg i svenska och svenska som andraspråk från årskurs 6 i grundskolan, sameskolan och grundsärskolan (om så eleven begär det) samt från årskurs 7 i specialskolan. I gymnasieskolan ges betyg i varje kurs i svenska och svenska som andraspråk.

Som tidigare nämnts finns det också de internationella undersökningarna PIRLS och PISA som mäter 10-åringars, respektive 15-åringars läsförståelse.[7]

---

[3] Skollagen (2010:800).
[4] Skolförordningen (2011:185).
[5] Gymnasieförordningen (2010:2039).
[6] Bland annat SKOLFS 2011:19 som avser kunskapskrav för grundskolans ämnen.
[7] Se vidare bilaga 2 *Rapport om läsförmåga, läsvanor och läsintresse bland barn och ungdomar i Sverige*.

10.2.3 Uppföljning av det läsfrämjande arbetet utanför skolan

Kungliga biblioteket har i enlighet med bibliotekslagen i uppdrag att ha en nationell överblick över och främja samverkan inom det allmänna biblioteksväsendet.[8] Enligt bibliotekslagen ska kommuner och landsting anta biblioteksplaner för sin verksamhet på biblioteksområdet. Kungliga biblioteket ska tillsammans med de regionala biblioteksverksamheterna och kommunerna följa upp hur biblioteksplanerna har utformats och hur de används.

Kulturrådet har i uppdrag att initiera, samordna och följa upp läsfrämjande insatser av nationellt strategiskt intresse. Som nämnts i tidigare kapitel fördelar Kulturrådet en rad olika statsbidrag. I Kulturrådets uppdrag ingår även att följa upp hur statsbidragen har använts. Utfallet av statsbidragen redovisas i Kulturrådets årsredovisning.

10.3 Bedömning gällande uppföljning av barns och ungas läsning

Delegationens bedömning: Uppföljning av det läsfrämjande arbetet i och utanför skolan bör vara ett ansvar för alla nivåer: nationell, regional, kommunal och lokal nivå.

Uppföljning av det läsfrämjande arbetet generellt

Uppföljning är svårt och undersökningar visar att det inte är ovanligt att just uppföljningen av en insats brister på något sätt eller överhuvudtaget inte genomförs. Uppföljning är dock avgörande för att man ska veta att man gör rätt insatser eller om man behöver förändra något. Uppföljningen ska ställas mot de mål man har för verksamheten och utifrån resultaten på uppföljningen ska man ha möjlighet att förbättra eller förändra pågående eller kommande insatser.

Delegationen gör bedömningen att man generellt bör stärka uppföljningen av det läsfrämjande arbetet, både i och utanför skolan och att man i detta arbete måste bygga på de strukturer som redan finns. Uppföljning är ett ansvar för alla nivåer. Staten har givetvis ett övergripande ansvar för att se till att det finns likvärdiga förutsättningar

[8] Bibliotekslagen (2013:801).

för de områden och insatser som staten förfogar över. På liknande sätt har regionen och huvudmannen ansvar för att följa upp sina verksamheter. På den lokala nivån finns också motsvarande ansvar, framför allt när det gäller skolan och lärarnas uppföljning av elevernas läsutveckling och övriga kunskapsutveckling.

Uppföljning av de nationella målen för litteratur- och läsfrämjande

När det gäller de nationella målen för litteratur- och läsfrämjande är det är av stor vikt att berörda aktörer känner till att de nationella målen för litteratur- och läsfrämjande ska vara styrande för de statliga myndigheternas arbete och att de även ska inspirera och vägleda kommuner och landsting samt inspirera aktörer i det civila samhället. Dessa mål behöver också kontinuerligt följas upp. När det gäller verksamheter på regional nivå, huvudmannanivå och aktörer i det civila samhället ska de nationella målen tjäna som inspiration och vägledning. I detta arbete ingår givetvis att varje verksamhet hittar sin form för att följa upp målen för att kunna förbättra, ändra eller utveckla kommande insatser.

10.4 Samverkan över sektorsgränser och på alla nivåer

10.4.1 Fördelar med samverkan

Behovet av samverkan och fördelarna med samverkan understryks ofta på både på nationell nivå och på EU-nivå. Fördelarna handlar om såväl bättre utnyttjande av gemensamma resurser som olika yrkesgruppers möjlighet att komplettera varandras kompetenser.

Läsande medborgare är en angelägenhet för hela samhället. Frågor om läsning rör därför många samhällsaktörer: barnhälsovård, familjeomsorg, förskola, bibliotek, arbetsmarknad, utbildningssamhälle, ekonomi. Generellt har föräldrar och andra vuxna i barns och ungas närhet ett ansvar gentemot barn och unga att verka som läsande förebilder, något som vi uppmärksammar och ger våra bedömningar kring i kapitel 9 *Läsande förebilder*. Samverkan mellan olika samhällsaktörer kan ha stor betydelse för familjer och inte minst därför är det viktigt att samverka kring exempelvis små barns språkutveckling. Om de olika

aktörer som föräldrar möter visar att de känner till varandras verksamheter, att de har en samsyn kring gemensamma frågor och att de vill och kan samarbeta för barnens och familjernas bästa – då kan det leda till höjd kvalitet på insatserna till barn och föräldrar.[9]

10.4.2 Samverkan på olika nivåer

I vårt arbete har vi sett goda exempel på samverkan över verksamhetsområden, till exempel satsningen Bokstart som innebär samverkan mellan folkbibliotek, barnavårdscentral och förskola kring små barns språkutveckling. Vi har också sett exempel på flera kommuner som arbetar sektorsövergripande för att skapa en röd tråd kring barns och ungas läsning, till exempel Hjo kommun och Halmstad kommun. I Hjo kommun samarbetar barnavårdscentralen, folkbiblioteket, förskolan, fritidshemmet, grundskolan och skolbiblioteket för att stärka barns och ungas läsning. Högskolan i Skövde följer och följer upp kommunens samarbete. I Halmstad kommun finns ett välfungerande samarbete mellan kommunens alla förskolor och skolor och där riktlinjer fastslagna av den politiska nivån ligger som grund för det gemensamma språkutvecklande arbetet. Det finns även ett systematiskt samarbete med stadens folkbibliotek.

Det pågår fler mycket välfungerande samarbeten över sektorsgränser i landet. Samtidigt har flera aktörer påtalat svårigheten med att åstadkomma ett hållbart samarbete, bland annat på grund av att verksamheterna har olika ansvarsområden och sorterar under olika huvudmän (region, kommun, landsting och enskild verksamhet). Internationellt finns goda exempel på hur den offentliga verksamheten samverkar med såväl civilsamhället som näringslivet. Ett sådant exempel är Stiftung Lesen i Tyskland som genom olika typer av läsfrämjande aktiviteter arbetar för att alla barn och vuxna i Tyskland ska utveckla en god läsförståelse och en lust att läsa. Organisationen för samman förlag, mediaföretag, andra företag, organisationer, föreningar, politiker och kända personer från alla delar i samhället. Ett annat exempel är Booktrust i Storbritannien vars läsfrämjande verksamhet finansieras av både allmänna medel från Arts Council England och donationer.

[9] Rydsjö (2012).

10.5 Förslag gällande samverkan kring barns och ungas läsning

Delegationens förslag: Ett Läsråd ska inrättas som ska arbeta för att samla och samordna aktörer och insatser inom kultur, skola, civilsamhälle, folkbildning och näringsliv kring barns och ungas läsning i och utanför skolan.

Ett Läsråd ska inrättas

I inledningen till detta betänkande ger vi uttryck för varför läsning är viktigt. För oss handlar läsning bland annat om att kunna navigera i världen, att skaffa sig nödvändig kunskap och information, men också om att känna läsningens glädje och njutning. Läsning är av central betydelse för såväl privatliv och arbetsliv som utbildning och samhällsliv. Både i och utanför skolan spelar läsförmågan en viktig roll för barns och ungas kunskapsutveckling och möjlighet att nu och i framtiden kunna ta del av och påverka det samhälle de lever i. Hur når man då dit? Vi har i detta betänkande bland annat betonat föräldrars, förskollärares, lärares och bibliotekariers betydelse för barns och ungas läsning. Samtidigt har flera av de aktörer vi mött framhållit att barns och ungas läsning är ett ansvar för hela samhället.

Som nämnts tidigare ingår det i vårt uppdrag att vi ska driva arbetet på ett sådant sätt att genomförda insatser i och utanför skolan har goda förutsättningar att fortgå även efter det att vi har avslutat vårt uppdrag. Flera regioner och kommuner samarbetar i dag över sektorsgränser för barns och ungas läsning, men samtidigt har många aktörer pekat på svårigheten med att åstadkomma ett hållbart samarbete och flera aktörer har även betonat att samarbetet måste börja på nationell nivå. Delegationen instämmer i detta. För att samarbeten ska ha förutsättningar för att kunna vara framgångsrika på lokal nivå bör det finnas ett samarbete på nationell nivå, det vill säga samarbete mellan berörda departement. Större delen av den läsfrämjande verksamhet som bedrivs i Sverige i dag kan härledas till framför allt politikområdena kultur och utbildning, men som exempelvis Bokstart och

biblioterapin[10] har visat kan läsning också betraktas ur ett folkhälsoperspektiv. Således bör även politikområdet som rör hälsa och sjukvård vara involverad i ett departementsövergripande samarbete kring barns och ungas läsning. Finns samarbete på denna nivå är det också möjligt att gemensamma läsfrämjande uppdrag ges till departementens myndigheter. Ett område att utöka samarbetet inom är små barns språkutveckling och vi har därför lyft fram frågan om samverkan mellan berörda myndigheter inom detta område.[11]

Det har funnits stora fördelar med att delegationen har haft uppdraget att arbeta brett med läsning gentemot läsfrämjande aktörer i och utanför skolan. Vi har uträttat en del under den tid vi har verkat men för att en hållbar förändring av barns och ungas läsning ska komma till stånd behöver ett liknande arbete som delegationens fortgå under längre tid. Läsande medborgare är en för samhället gemensam angelägenhet. Frågor om språk- och läsutveckling rör följaktligen flera samhällsaktörer. I en förlängning av Läsdelegationens arbete behövs därför ytterligare aktörer involveras, bland andra näringslivet. Som nämnts tidigare är detta vanligt i flera andra länder, till exempel i Tyskland.

Som ett avslutande förslag från Läsdelegationen föreslår vi därför en nationell samling kring barns och ungas läsning i form av ett Läsråd. Läsrådet ska arbeta för att samla och samordna aktörer och insatser inom kultur, skola, civilsamhälle, folkbildning och näringsliv kring barns och ungas läsning. Läsrådets uppdrag bör inledningsvis löpa under en treårsperiod för att därefter utvärderas med syftet att eventuellt införa ett permanent Läsråd. I samband med detta bör frågan utvärderas hur Läsrådet i framtiden närmare skulle kunna samarbeta med näringslivet, bland annat med sikte på en hållbar och långsiktig finansiering av Läsrådets verksamhet.

Läsrådets sammansättning och uppdrag

Läsrådet bör ledas av läsambassadören som då bör få ett förändrat och utvidgat uppdrag. Inledningsvis bör rådet inrättas som en kommitté. För att Läsrådet ska ha möjlighet att arbeta på en mer nationell nivå bör rådet bestå av representanter från berörda myndigheter, bland

[10] Biblioterapi är en terapiform som utgår från att läsning och samtal kring läsning kan ha en psykiskt rehabiliterande och läkande effekt. Se exempelvis Frid (2016).
[11] Se kapitel 3 *Små barns språkutveckling*.

annat Kulturrådet och Skolverket, civilsamhället, folkbildningen, Sveriges Kommuner och Landsting, lärosäten och näringslivet. Viktiga representanter för civilsamhället är här exempelvis läsorganisationer, lärarorganisationer, relevanta fackliga organisationer samt organisationer som arbetar med litteratur och bildning i bredare sammanhang. Det är av vikt att representanterna har mandat från sina respektive verksamheter att kunna fatta beslut i frågor som rör insatser för barns och ungas läsning. Till Läsrådet bör också ett sekretariat knytas. Ordförande, i form av läsambassadören, bör vara anställd på minst halvtid. Likt Läsdelegationen bör Läsrådet vara ett samarbete mellan politikområdena kultur och utbildning.

Läsrådet bör ha som övergripande uppdrag att samla och följa utvecklingen inom det läsfrämjande området och årligen rapportera till regeringen om läget och vid behov även lämna förslag till insatser. Rådet kan även vara remissinstans gällande frågor som rör barns och ungas läsning. Läsrådet bör verka för samverkan mellan verksamhetsområden för att uppnå bästa möjliga synergieffekter när det gäller olika insatser för barns och ungas läsning. Rådet kan vidare genom sin referensgrupp eller genom andra nätverk inspirera, initiera och väcka opinion inom det läsfrämjande området. Som ett första uppdrag skulle Läsrådet kunna ta vid efter Läsdelegationen och följa upp delegationens förslag och bedömningar.

11 Framtidsfrågor

Enligt vårt direktiv ska delegationen vid behov lämna förslag på hur läsning kan främjas med utgångspunkt i de nationella målen för litteratur- och läsfrämjande och skolans styrdokument. Eventuella förslag ska också läggas inom oförändrade kostnadsramar för den statliga kultur- och utbildningspolitiken. Med det som utgångspunkt har vi har lämnat våra förslag och bedömningar inom en rad olika områden i kapitel 3–10.

Under arbetets gång har vi stött på ett antal betydande frågeställningar som ingår i ett större sammanhang och som vi varken har i uppdrag eller mandat att komma med förslag inom. Vi anser dock att dessa frågor är av sådan vikt att de bör nämnas. I detta kapitel har vi därför samlat ett antal frågor av mer övergripande slag, frågor som rör utbildning, forskning, uppföljning, finansieringsformer av läsfrämjande verksamhet och barns och ungas läsintresse. Flera av dessa frågeställningar avser större strukturella förändringar men ligger inom ramen för de frågor som regering och riksdag förfogar över.

11.1 Grundutbildning för yrkesgrupper som arbetar med barns och ungas läsning

Vi har genom våra förslag till kompetensutveckling tangerat området utbildning, men vill understryka vikten av att berörda grundutbildningar tillhandahåller de redskap som krävs för att ge barn och unga en fullgod läsförståelse och lustfyllda läsupplevelser. Kort sagt handlar det om att säkerställa att alla som arbetar med barns och ungas läsning får relevanta kunskaper i hur barn och unga lär sig att läsa och utvecklar sin läsning. Yrkesgrupper som framför allt berörs är förskol-

lärare, fritidspedagoger, lärare i den obligatoriska skolan, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan samt bibliotekarier som arbetar med barn och unga.

Vid våra möten med olika aktörer inom området liksom vid våra besök vid skolor och bibliotek i olika kommuner har kvaliteten på och innehållet i lärarutbildningarna och i utbildningen i biblioteks- och informationsvetenskap ofta blivit föremål för diskussion. Dels har diskussionerna handlat om att blivande lärare och bibliotekarier inte får med sig tillräckliga kunskaper inom läsområdet, dels om att det borde finnas ett närmare samarbete mellan lärar- och biblioteksutbildningarna. Det skulle exempelvis kunna finnas möjlighet för lärare och bibliotekarier att komplettera sina respektive utbildningar så att det går att kombinera ett arbete som skolbibliotekarie med en lärartjänst. Till bilden hör dock att det i dag råder en omfattande brist på framför allt lärare.[1]

Det bör vidare säkerställas att blivande bibliotekarier ges en sektorsnära utbildning med möjlighet att specialisera sig inom områden som litteraturförmedling och läsfrämjande. Blivande barn- och ungdomsbibliotekarier bör ges relevanta kunskaper inom området små barns språkutveckling. Vidare bör blivande skolbibliotekarier ges kunskaper som syftar till att både vara en pedagogisk resurs till eleverna i utbildningen och väcka ett bestående läsintresse hos dem.

11.2 Forskning och kunskapsspridning

Statens skolverk har i en kunskapsöversikt om läsning tidigare pekat på en avsaknad av större kvantitativa studier om barns och ungas läsning vars resultat kan generaliseras, liksom utvärderande studier där effekter av olika typer av metoder/undervisningssätt studeras.[2]

Skolverkets kunskapsöversikt publicerades för drygt 10 år sedan men dessa frågor är fortfarande högst aktuella. Delegationen ser ett fortsatt behov av större longitudinella, kvalitativa och kvantitativa forskningsprojekt kring effekten av olika metoder och arbetssätt kring

[1] Enligt Skolverkets senaste lärarprognos från 2017 behöver skolor och förskolor de närmaste fem åren rekrytera motsvarande 77 000 heltidstjänster. Det är 7 000 fler heltidstjänster än prognosen för två år sedan. Både dåvarande och nuvarande regering har genomfört och planerar att genomföra omfattande insatser för att göra läraryrket mer attraktivt, både för blivande och verksamma lärare.
[2] Skolverket 2007.

läsning. Delegationen instämmer också i vad som framkommer i betänkandet *På goda grunder – en åtgärdsgaranti för läsning, skrivning och matematik* att forskningen kring effektiviteten av olika typer av stödåtgärder behöver utvecklas.[3] Vi ser också ett fortsatt behov av forskning kring undervisning i svenska som andraspråk och flerspråkiga barns språk- och läsutveckling på modersmålet, liksom forskning om digitaliseringens effekter på läsning samt läsning av digitala texter. Vi ser också ett behov av att stärka den professionsinriktade biblioteksforskningen, vilket ligger i linje med de förslag kring utbildning och forskning som de fem biblioteks- och informationsvetenskapliga utbildningarna formulerat utifrån uppdrag från Den nationella biblioteksstrategin.[4]

Förutom mer forskning inom läsområdet behövs en systematisk och fortlöpande överblick av den befintliga läsforskning som bedrivits och bedrivs såväl nationellt som internationellt. Delegationen ser ett behov av att bevaka, samla och sprida forskning och praktik inom läsområdet på nationell nivå. I betänkandet *Forska tillsammans – samverkan för lärande och förbättring* uppmärksammas nödvändigheten att stärka en systematisk kunskapsuppbyggnad inom skolväsendets område och även att systematiskt identifiera kunskapsluckor av relevans för skolan.[5] Delegationen instämmer i detta och anser att fler systematiska kunskaps- och forskningsöversikter bör tas fram inom läsforskningen generellt, men också inom specifika områden där det sker stora förändringar, såsom exempelvis digitaliseringens effekter på läsning eller läsning av digitala texter.

Det finns ett antal olika undersökningar och aktörer som följer upp barns och ungas läsvanor. Sammantaget ger de en översiktlig bild av läget men samtidigt utgår de från något olika perspektiv och frågeställningar vilket gör att det är svårt att få en helhetsbild. När Statens kulturråd för flera år sedan lät genomföra en jämförelse mellan fem olika läsvaneundersökningar konstaterades att undersökningarna är svåra att jämföra, eftersom de ställer olika frågor, till olika stora urval med olika åldersintervall.[6] Undersökningarna har också olika sätt att presentera sina resultat och metoderna har varierat över tid inom en och samma undersökning. I Kulturrådets rapport dras bland

[3] SOU 2016:59.
[4] Kungliga biblioteket (2018b).
[5] SOU 2018:19.
[6] Kulturrådet (2004). I studien jämfördes resultat från Kulturbarometern, Mediebarometern, ULF-undersökningarnas rapporter, Barnbarometern och SOM-institutets material.

annat slutsatsen att man bör klarlägga varför uppgifter om läsvanor ska samlas in och till vad dessa uppgifter ska kunna användas, för att kunna avgöra vilka frågor om läsvanor som ska ställas. Denna slutsats är fortfarande aktuell. Delegationen ser ett behov av kontinuerliga läsvaneundersökningar som ställer frågor kring olika typer av läsning och som också utgår från i vilka sammanhang läsningen sker (till exempel i skolan respektive på fritiden).

Slutligen vill vi väcka tanken på en samordning av kunskapen kring läsning i form av ett läscentrum, liknande de som bedrivs i Norge och Danmark. Nasjonalt senter for leseopplæring og leseforsking grundades 2004 och är både en del av universitetet i Stavanger och ett nationellt centrum för läsinlärning och läsforskning. Nationalt Videncenter for Læsning i Danmark grundades 2006 på initiativ från Danmarks utbildningsdepartement och drivs nu i samarbete mellan landets sex yrkeshögskolor (där utbildning till bland annat grundskollärare ingår). I Sverige finns ett nationellt centrum för språk-, läs- och skrivutveckling (NCS) som är knutet till Skolverket. NCS arbetar med att stimulera huvudmän och skolor att aktivt arbeta med språk-, läs- och skrivutveckling. Det finns även ett nationellt centrum för svenska som andraspråk (NC) som är knutet till Stockholms universitet. NC ska bland annat vara en länk mellan forskning, skola och offentlighet och bidra till förbättrade förutsättningar för arbete med språk- och kunskapsutveckling inom alla skolformer och i alla ämnen. Vi anser att det bör undersökas om ett liknande läscentrum som finns i Norge och Danmark bör inrättas i Sverige med ansvar för forskning och utveckling samt forskningsspridning kring läsinlärning och läsutveckling på nationell nivå, både avseende svenska och svenska som andraspråk Detta kan innebära att ett helt nytt centrum bildas eller att nuvarande två centrum slås ihop och får ett delvis förändrat uppdrag.

11.3 Uppföljningar som leder till utveckling

Kulturrådet fick 2013 i uppdrag att ta initiativ till, samordna och följa upp läsfrämjande insatser av nationellt strategiskt intresse. Flertalet av de läsfrämjande insatser utanför skolan som bedrivs i landet genomförs av landets folkbibliotek. Kungliga biblioteket (KB) är den myndighet som regeringen bestämt ska ha en nationell överblick över och

främja samverkan inom det allmänna biblioteksväsendet. Myndigheten ska bland annat tillsammans med de regionala biblioteksverksamheterna och kommunerna följa upp hur de biblioteksplaner som antagits har utformats och hur de används. KB samlar in och följer upp såväl biblioteksstatistik som biblioteksplaner. I nuläget innebär det dock en form av nationell uppföljning som inte ligger till grund för någon förändring. Det innebär exempelvis att informationen om att barn och unga saknar likvärdig tillgång till folkbibliotek inte har en tydlig nationell mottagare.

Enligt delegationen är det lämpligt att KB fortsatt har uppdraget kring biblioteksstatistiken och biblioteksplanerna men det måste finnas en mottagare på nationell nivå som kan omhänderta och agera utifrån informationen. Vi anser därför att KB ska ges uppdraget att i samverkan med Kulturrådet årligen rapportera identifierade utvecklingsområden till regeringen utifrån den officiella biblioteksstatistiken, uppföljningen av biblioteksplanerna och Kulturrådets uppföljningar av de läsfrämjande statsbidragen. I arbetet med denna rapport bör KB och Kulturrådet inhämta synpunkter från de regionala biblioteksverksamheterna. Enligt delegationen skulle en samlad rapport om läget inom det läsfrämjande området utanför skolan ge regeringen ett väl underbyggt underlag att grunda framtida satsningar inom biblioteksområdet på.

En ytterligare fråga som vi vill uppmärksamma är den otydlighet som råder mellan olika myndigheter inom biblioteksväsendet när det gäller ansvar och roller inom det läsfrämjande arbetet riktat till barn och unga. Det gäller exempelvis roll- och ansvarsfördelningen mellan KB, Kulturrådet och de regionala biblioteksverksamheterna.

I KB:s uppdrag ingår att främja samverkan inom biblioteksväsendet och detta avser även litteratur på de nationella minoritetsspråken. Det finns dock behov av att på nationell nivå säkerställa att litteratur på de nationella minoritetsspråken och om de nationella minoriteterna ökar på landets bibliotek.

11.4 Finansieringsformer för läsfrämjande verksamhet

Läsfrämjande ingår i folkbibliotekens kärnverksamhet enligt bibliotekslagen. Samtidigt är det i många fall kostsamt att bedriva läsfrämjande verksamhet, och projektformen blir då en möjlighet att anordna

ambitiösa satsningar inom området eftersom projektmedel från Kulturrådet kan sökas för att genomföra dem. En betydande andel av bidragsmedlen till läsfrämjande fördelas till folkbibliotek/kommuner, vilket i stora delar fungerar som ett utvecklingsstöd för bibliotekens läsfrämjande arbete. På senare år har dock andelen fria aktörer i kulturlivet som driver läs- och litteraturfrämjande insatser blivit allt fler, vilket också återspeglas i Kulturrådets bidragsgivning.[7]

Kommunerna har ansvar för att det läsfrämjande arbetet i kommunen är långsiktigt hållbart. Staten, genom Kulturrådet, hanterar statsbidrag för läsfrämjande projekt och har på motsvarande sätt som kommunerna ansvar för att de projekt som får projektstöd har förutsättningar att vara långsiktigt hållbara. Vid våra möten med olika läsfrämjande aktörer i landet har vi dock erfarit en viss ”projekttrötthet”, och andra finansieringsformer än projektfinansiering har efterlysts. Representanter för såväl biblioteksverksamhet som ideella aktörer har påtalat att projektansökningar är resurskrävande, finansieringsformen osäker, samt att projektformen riskerar att leda till kortsiktighet. Delegationen vill därför väcka frågan om projektformen verkligen alltid utgör det bästa sättet att fördela statligt stöd till landets läsfrämjande verksamheter. Vår bedömning är att det finns ett generellt behov av mer permanenta och långsiktiga stödformer till läsfrämjande verksamhet. Exempelvis bör det undersökas om Kulturrådets satsning på Bokstart är en insats som skulle kunna få en större nationell spridning genom en mer permanent finansiering. Frågan gäller dock inte minst de aktörer som agerar ideellt och vars verksamhet således är helt avhängig extern finansiering. Det bör därför övervägas om ideella läsfrämjande aktörer som arbetar på nationell nivå eller som har förutsättningar att skala upp sin verksamhet till en nationell nivå kan ges ett permanent statligt verksamhetsstöd, med krav på uppföljning och utvärdering. Detta gäller aktörer som arbetar med läsfrämjande insatser både i och utanför skolan. Som ett första steg i denna riktning har vi i kapitel 7 *Läsning på lov* föreslagit en försöksverksamhet där en eller flera ideella läsfrämjande aktörer får ett årligt verksamhetsbidrag för att genomföra läsfrämjande insatser för barn och unga under lovtid.

[7] Kulturrådet (2015b).

11.5 Barns och ungas läsintresse och den digitala tekniken

Avslutningsvis vill vi uppmärksamma några aspekter kring barns och ungas läsning i relation till den digitala teknikutvecklingen. Barns och ungas läsintresse är tillsammans med likvärdigheten ett område som visar på en fortsatt negativ trend. Att skapa större likvärdighet och öka läsintresset bildar utgångspunkt för samtliga av delegationens förslag och bedömningar. Barns och ungas läsintresse är förmodligen också ett område där vi hela tiden behöver tänka nytt.

Vi har i flera kapitel betonat vikten av att de som arbetar i skolan, skolbiblioteken, fritidshemmet och även i folkbiblioteken bör arbeta med barns och ungas läsintresse och även försöka hitta nya vägar till läsning, exempelvis med hjälp av ny teknik. Vi vet exempelvis att digital läsning får fler pojkar att bli motiverade att läsa och pojkar lyckas också bättre på ePIRLS[8] och på de delar av PISA-undersökningen som inneburit digital läsning.

Det är lätt att se ett potentiellt hot mot läsningen i den konkurrens om tiden som de många nya digitala medierna inneburit. Samtidigt finns en läsfrämjande potential i den utökade tillgänglighet och de många läsmöjligheter som uppstått i och med smarta telefoner och surfplattor.

I riksdagens rapport *En bok är en bok är en bok? – en fördjupningsstudie av e-böckerna i dag* görs, mot bakgrund av några studier om pojkars och flickors preferenser vad gäller att läsa på skärm, ett försiktigt antagande om e-bokens läsfrämjande potential för pojkar.[9] I en sammanställning av forskning om e-böckers inverkan på läsmotivation och läsförmåga gjord på uppdrag av National Literacy Trust dras slutsatsen att det är för optimistiskt att anta att e-böcker utgör en väg till läsning för personer som inte läser tryckta böcker.[10] Däremot kan e-böcker, likaväl som tryckta böcker, användas i läsfrämjande insatser. Läsarundersökningar talar för att läsning av e-böcker respektive pappersböcker inte är en fråga om antingen eller. Merparten av forsk-

[8] Det digitala läsprovet ePIRLS genomfördes för första gången 2016 som ett komplement till den internationella studien PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study). Provet görs på dator i en simulerad internetmiljö och undersöker elevernas förmåga till läsning på internet.
[9] Sveriges riksdag (2013).
[10] Picton (2014).

ningen om barns och ungdomars läsning på skärm har hittills fokuserat på dess inverkan på läsförmågan. Beträffande e-böckers inverkan på läsattityder och läsmotivation finns mycket mer att veta. En undersökning som jämfört elevers läsmotivation vid läsning av pappers respektive e-böcker pekar på att bokens innehåll är viktigare för ungas läsmotivation än formatet i sig. Eleverna tenderade emellertid att föredra e-böcker när de erbjöds ett större antal titlar och möjligheten att själv välja sin egen e-bok.[11] Sannolikt ligger e-bokens läsfrämjande potential delvis i möjligheten att tillgängliggöra större mängder litteratur, som i sin tur möjliggör val och därmed ökad motivation.

Men digital läsning handlar så klart om så mycket mer än läsning av e-böcker. Frågan om hur man kan väcka läsintresse genom den digitala tekniken rymmer frågan hur läsning i högre grad kan komma att ingå i barns och ungas dagliga användning av den digitala tekniken, kort sagt hur tekniken kan göras till en möjlighet till ökad läsning, snarare än till ett hot mot läsningen. Man kan också peka på de möjligheter som följt på den digitala utvecklingen att med relativt enkla medel dela läsupplevelser och väcka läsintresse i stor skala. Flera läsfrämjande aktörer har tagit fasta på den digitala utvecklingens potential att förnya exempelvis bokpratsverksamheten. Nämnvärt i sammanhanget är också förekomsten av så kallade boktrailers, det vill säga korta filmer som presenterar böcker visuellt, på ett sätt som till formatet liknar filmtrailern.[12] Nämnas bör också den läsfrämjande potential som ligger i boktipsande från exempelvis populära youtubers. Appen Bibblix utgör också ett exempel på hur man på digital väg både kan öka tillgången till böcker och ge lästips till barn och unga.

Vi vill dock ännu en gång betona att läsförståelse i digitala sammanhang i hög grad vilar på samma förmåga som traditionellt läsande.[13] En satsning på digitalt läsande bör därför gå hand i hand med det traditionella läsandet och det traditionella läsandet bör ha ett fortsatt stort utrymme i det läsfrämjande arbetet i och utanför skolan.

---

[11] Jones och Brown (2011).
[12] Se vidare Andersson (2015).
[13] Med läsning av traditionella texter avses att läsa och förstå tryckt text på papper såsom böcker, tidningar, tidskrifter med mera. Texten är ofta linjär och kan även innehålla illustrationer. Läsning av digitala texter innebär att läsa texter som kan innehålla hyperlänkar, bilder, symboler, animationer och ljud, vilket bland annat ställer särskilda krav på förmågan att navigera. Vidare kan man tala om ”traditionell läsning på skärm” det vill säga läsning av texter på skärm som i allt väsentligt liknar läsning på papper. Se vidare kapitel 4 *Läsning i skolan*.

12 Konsekvenser av förslagen

I följande kapitel beskriver vi konsekvenserna av våra förslag. Inledningsvis anger vi vilka konsekvenser vi ska redovisa. Därefter följer en redovisning av konsekvenserna för staten och de statliga myndigheterna, för huvudmännen och för barn och unga. Avslutningsvis redovisar vi övriga konsekvenser, bland annat konsekvenser för jämställdheten mellan pojkar och flickor och kvinnor och män.

12.1 Konsekvenser enligt kommittéförordningen och utredningsdirektivet

En utredning ska redovisa förslagens konsekvenser i enlighet med kommittéförordningen.[1] Det innebär att en utredning ska redovisa vilka konsekvenser som utredningens förslag får för kostnader eller intäkter för staten, kommuner, landsting, företag och andra enskilda. Om förslagen innebär samhällsekonomiska konsekvenser i övrigt ska dessa redovisas. När det gäller kostnadsökningar och intäktsminskningar för staten, kommuner eller landsting ska utredningen föreslå en finansiering. Om förslagen i ett betänkande har betydelse för den kommunala självstyrelsen ska konsekvenserna i det avseendet anges i betänkandet. Detsamma gäller när ett förslag har betydelse för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet, för sysselsättning och offentlig service i olika delar av landet, för små företags arbetsförutsättningar, konkurrensförmåga eller villkor i övrigt i förhållande till större företag, för jämställdheten mellan kvinnor och män eller för möjligheten att nå de integrationspolitiska målen.

I utredningens direktiv anges att de ekonomiska och budgetära konsekvenserna ska beräknas och redovisas. Om förslagen förväntas

[1] Kommittéförordningen (1998:1474).

leda till kostnadsökningar ska förslag lämnas till hur dessa ska finansieras. Utgångspunkten ska vara oförändrade kostnadsramar för den statliga kultur- och utbildningspolitiken. Konsekvensbeskrivningen ska även göras utifrån ett jämställdhets- och mångfaldsperspektiv, bland annat genom att förhållanden och villkor för pojkar och flickor och för olika socioekonomiska grupper synliggörs samt att konsekvenser för respektive kön eller grupp analyseras. Dessutom ska delegationen beakta barnrättsperspektivet utifrån FN:s konvention om barnets rättigheter.

12.2 Konsekvenser för staten och statliga myndigheter

Kostnaderna för delegationens samtliga förslag föreslås finansieras inom utgiftsområde 16 *Utbildning och universitetsforskning* och utgiftsområde 17 *Kultur, medier, trossamfund och fritid*. Delegationen bedömer att förslagen kan finansieras genom omfördelning av redan befintliga resurser. Vissa av förslagen kan genomföras från 2019.

För att visa på omfattningen av förslagen har vi gjort en uppskattning av kostnaderna. Sammanlagt uppskattas kostnaderna till 50 miljoner kronor under 2019–2021.

12.2.1 Staten

Frågan om bemannade skolbibliotek skulle kunna utredas inom Utbildningsdepartementet och Kulturdepartementet i form av en så kallad departementspromemoria och bedöms rymmas inom respektive departements budget. I arbetet kan även frågan om att införa en definition av skolbiblioteksverksamheten på förordningsnivå ingå. I detta sammanhang vill vi uppmärksamma två rätt omfattande konsekvenser som kan komma att uppstå när det gäller att bemanna skolbibliotek. Finansieringsprincipen kommer att bli aktuell eftersom bemannade skolbibliotek blir ett nytt åtagande för kommunerna. Kostnaden är avhängig vilken omfattning bemanningen avser. Den andra konsekvensen är att det kommer att uppstå en brist på bibliotekarier. Det innebär att platserna på utbildningen i biblioteks- och informationsvetenskap kan behöva utökas och det medför en kostnad i sig.

Vilken eller vilka läsfrämjande aktörer som får ett årligt verksamhetsbidrag bör beslutas av lämplig myndighet, som utses av regeringen. Medlen bör kunna rymmas inom ramen för Kulturrådets statsbidrag om läsning på lov som pågår under åren 2018–2020. Det innebär att inga nya kostnader tillkommer. Medlen behöver dock flyttas från kultursamverkansmodellen till lämpligt anslag. Vi uppskattar dessa kostnader till 1 miljon kronor årligen under en tvåårsperiod, vilket motsvarar cirka två halvtidstjänster per år.

Förslaget om att inrätta ett Läsråd bör vara en gemensam angelägenhet för Kulturdepartementet och Utbildningsdepartementet, att jämföras med Läsdelegationen. Inledningsvis bör Läsrådet utformas som en kommitté. Medel för utredningar finns inom Regeringskansliet gemensamma utredningsbudget där departementen ansöker om utredningsmedel i särskild ordning. Vi föreslår en ordförande på minst halvtid och två sekreterare på heltid. I budgeten bör det även finnas utrymme för utåtriktade aktiviteter. Budgeten bör därför uppgå till 4 miljoner kronor årligen under en treårsperiod. I slutet av treårsperioden bör det utredas om Läsrådet ska vara en permanent funktion och hur denna funktion i så fall bör utformas.

12.2.2 Statens kulturråd

Enligt delegationen kommer förslaget om ett nationellt läsfrämjandelyft för bibliotekarier inledningsvis inte att medföra några ytterligare kostnader eftersom medel för denna satsning föreslås rymmas inom ramen för statsbidraget om stärkta bibliotek. Detta statsbidrag uppgår under 2018–2020 till 225 miljoner kronor årligen. Det bör vara möjligt att från 2019 rikta om delar av statsbidraget till att avse ansökningar som rör kompetensutveckling för folkbibliotekarier inom läsfrämjande med inriktning mot barn och unga. Förordningen om stärkta bibliotek behöver dock ändras för att detta förslag ska omfattas av statsbidraget.[2] Uppskattningsvis bör cirka 30 miljoner kronor användas till läsfrämjandelyftet under 2019–2020. Kostnaden är beräknad att täcka kompetensutveckling för drygt en bibliotekarie per folkbibliotek i Sverige. I kompetensutvecklingen kan bland annat ingå flera utbildningstillfällen (eventuellt en högskolekurs), resekostnad och vikarieersättning. Målet med vårt förslag är att det från 2021 ska

[2] Förordning (2018:66) om statsbidrag till folkbibliotek.

finnas ett nationellt läsfrämjandelyft för bibliotekarier, att jämföras med Läslyftet för lärare. En sådan insats kommer dock att medföra ytterligare kostnader och frågan behöver därför undersökas vidare.

12.2.3 Statens skolverk

Vi bedömer att förslag om ändringarna i läroplanen för förskolan respektive den del av läroplanerna som avser fritidshemmet ingår i det löpande arbete som görs inom Skolverkets enhet för styrdokumentsutveckling. Vi bedömer att ändringarna dessutom är av ringa karaktär. Det innebär att dessa förslag bedöms rymmas inom myndighetens befintliga budgetram. Förändringar i läroplanerna kräver dock regeringsuppdrag.

När det gäller förslagen om att ta fram stödmaterial om litteratur i förskolan och hur man i fritidshemmet kan arbeta med såväl språk- och läsutveckling som med läsning generellt bedömer vi att dessa insatser ingår i Skolverkets löpande arbete att stödja landets förskolor, fritidshem och skolor. Förslagen ryms därmed inom myndighetens befintliga budgetram. Förslaget om ett allmänt råd om skolbiblioteksverksamheten blir först aktuellt i samband med att en definition av denna verksamhet förs in på förordningsnivå.

Delegationen bedömer att förslaget om att personal i förskolan i större utsträckning ska ges förutsättningar att delta i Läslyftet, exempelvis genom att fler handledare med inriktning mot förskola utbildas, innebär en viss kostnad eftersom statsbidrag utgår till de personer som utbildas till handledare. Det kan även vara motiverat att genomföra andra kompetenshöjande insatser inom ramen för Läslyftet som inte kräver handledarutbildning. Enligt delegationen kan förslaget finansieras genom omfördelning av befintliga medel inom Läslyftet. Skolverket har dessutom fått en utökad budgetram för Läslyftet under ett antal år framöver. Medel för bland annat Läslyftet kommer sedan att rymmas inom den budget som finns för nationella skolutvecklingsprogram. Vi anser därför att förslaget ryms inom myndighetens befintliga budgetram. När det gäller uppskattningen av kostnader för förslaget anser vi att 4 miljoner kronor bör avsättas till satsningen under en tvåårsperiod. Om handledare utbildas innebär det att ytterligare cirka 50 handledare kan utbildas.[3] Dessa handledare kan i sin tur

[3] Avser ersättning för handledare om 10 procent.

handleda grupper om cirka 15–20 personer. Vi anser dock att det är av vikt att ytterligare medel avsätts för kompetenshöjande insatser för personalen i förskolan när det gäller små barns språkutveckling.

När det gäller förslaget att personalen inom fritidshemmet ska ges möjlighet till kompetensutveckling inom området läsning anser vi att det är viktigt att insatsen anpassas till de förutsättningar och behov som fritidshemmets personalgrupp har. Insatserna kan exempelvis vara utformade som webbkurser. Vi bedömer att dessa insatser kan ingå som en del i Skolverkets uppdrag att genomföra olika insatser med anledning av det nya avsnittet om fritidshemmet i berörda läroplaner. Förslaget bedöms därför kunna genomföras inom ramen för myndighetens befintliga budget. När det gäller uppskattningen av kostnader för förslaget anser vi inledningsvis att 2 miljoner kronor under en tvåårsperiod bör avsättas till satsningen.

12.2.4 Statens skolinspektion

Förslaget innebär att Skolinspektionen, inom ramen för sin regelbundna tillsyn, särskilt fokuserar på tillgången på skolbibliotek. Uppdraget bedöms rymmas inom myndighetens befintliga budgetram.

12.3 Konsekvenser för huvudmännen

Med huvudmän avser vi kommuner, landsting, fristående förskolor och skolor och de statliga skolformerna sameskolan och specialskolan. Kommunerna är huvudmän för de kommunala förskolorna och skolorna samt för folkbiblioteken. Landstingen är huvudmän för den regionala biblioteksverksamheten. Delegationens förslag påverkar inte den grundläggande principen om ansvarsfördelning mellan staten och huvudmännen. Enligt delegationens bedömning innebär förslagen heller inga nya åtaganden för huvudmännen. Det innebär att finansieringsprincipen inte blir aktuell.[4]

Förslagen om ändringarna i läroplanen för förskolan samt i de läroplaner där fritidshemmet ingår är enligt vår bedömning enbart förtydliganden om att arbeta med litteratur respektive läsning. Enligt delegationen är detta något som redan ryms inom förskolans och

[4] Sveriges kommuner och landsting (2007) Den kommunala finansieringsprincipen.

fritidshemmets uppdrag enligt nuvarande läroplaner och innebär således inga nya åtaganden för huvudmännen.

Förslagen om kompetensutveckling för personalen inom förskolan, fritidshemmen och folkbiblioteken är frivillig att delta i och därmed inga nya åtaganden för huvudmännen.

När det gäller bemanning av skolbiblioteken kommer ett dylikt förslag att innebära konsekvenser för huvudmännen som måste hanteras om det blir aktuellt.

12.3.1 Konsekvenser för enskilda huvudmän

De enskilda huvudmän som är aktuella är fristående förskolor, fritidshem och skolor. Delegationen lägger inte några förslag som enbart rör enskilda huvudmän. Vi lägger inte heller några förslag som rör skolan specifikt. Små fristående förskolor och fritidshem kan dock ha särskilda behov till exempel vad gäller kompetensutveckling. Det är viktigt att utbudet av kompetensutvecklingsinsatser anpassas till form och innehåll så att även anställda vid dessa förskolor och fritidshem kan ta del av den kompetensutveckling som erbjuds av i första hand Skolverket. Motsvarande gäller verksamheter som söker statsbidrag för läsfrämjande insatser som Kulturrådet ansvarar för.

12.3.2 Konsekvenser för statliga skolhuvudmän

De huvudmän som är aktuella är sameskolan och specialskolan Delegationen lägger inte några förslag som enbart rör de statliga skolformerna. Vi lägger inte heller några förslag som rör skolan specifikt men fritidshemmen inom dessa skolformer är dock ofta små och kan ha särskilda behov till exempel vad gäller kompetensutveckling. Det är viktigt att utbudet av kompetensutvecklingsinsatser anpassas till form och innehåll så att även anställda vid dessa fritidshem kan ta del av den kompetensutveckling som erbjuds av i första hand Skolverket men även av Specialpedagogiska skolmyndigheten. Motsvarande gäller verksamheter som söker statsbidrag för läsfrämjande insatser som Kulturrådet ansvarar för.

12.3.3 Konsekvenser för barn och unga

En grundläggande rättighet i både konventionen om barnets rättigheter (barnkonventionen) och konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning är att barnets bästa ska komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn. Principen om icke-diskriminering är en annan grundläggande rättighet som gäller oberoende av exempelvis barnets eller elevens funktionsnedsättning eller etniska och sociala ursprung.

Vi har genom hela arbetsprocessen strävat efter att beakta barns och ungas perspektiv. Detta har vi gjort genom litteraturstudier men framför allt genom att träffa och samtala med barn och unga om läsning. Exempelvis har vi tagit del av nationell och internationell läsforskning och forskning om läsfrämjande arbete samt undersökningar om barns och ungas läsvanor. Vi har träffat representanter för elevorganisationerna, Fryshusets ungdomsambassadörer och även genomfört ett antal möten med fokusgrupper bestående av elever i förskoleklass till och med årskurs 8.[5] Fokusgrupperna har varit blandade utifrån såväl kön, som socioekonomisk bakgrund och språkbakgrund. Vi har vidare träffat organisationer som representerar barn och unga med olika läs-och skrivsvårigheter, till exempel dyslexi samt barn och unga med läsnedsättningar. Vi har även träffat representanter för de nationella minoriteterna. I våra förslag och bedömningar har vi sedan strävat efter att beakta de olika målgruppernas förutsättningar och behov.

Ur barns och ungas perspektiv är det enbart positivt att insatser inom läsning genomförs både i och utanför skolan. Delegationen bedömer att förslagen sammantaget är i enlighet med barnet bästa och bidrar till att ge alla barn och unga förutsättningar till en fullgod läsförmåga och lustfyllda läsupplevelser.

[5] Se bilaga 3 *Barns och ungas reflektioner kring läsning*.

12.4 Övriga konsekvenser

12.4.1 Konsekvenser för sysselsättning och service i olika delar av landet

Delegationens förslag medför inga konsekvenser för sysselsättning och service i olika delar av landet. Ett eventuellt kommande förslag om bemanning av skolbiblioteken kan dock leda till en ökning av behovet av bibliotekarier.

12.4.2 Konsekvenser för jämställdheten mellan pojkar och flickor och kvinnor och män

Förslagen i detta betänkande handlar om att ge förutsättningar för en bättre läsförståelse och en ökad läslust. Pojkar är generellt svagare läsare än flickor, är mindre intresserade av läsning och läser också i mindre utsträckning. Undersökningar visar dock att flickors läsintresse, framför allt i gymnasieåldern, har minskat.

I våra bedömningar gällande bland annat läsning i skolan betonar vi att man i skolan i större utsträckning bör arbeta för att skapa läsintresse hos eleverna, gärna i samarbete med skol- och folkbibliotek. Vi betonar även skolans arbete med digital läsning, något som enligt forskningen gynnar pojkars läsintresse. Vidare lyfter vi fram vikten av vuxna som läsande förebilder, och då framför allt pappor eftersom pojkar ofta tar efter sina pappor.

Förslagen kommer att gynna både flickor och pojkar men i synnerhet pojkarna, eftersom de i många fall behöver mer stöd och uppmuntran när det gäller läsning.

12.4.3 Konsekvenser för de integrationspolitiska målen

Skolresultat är beroende av att man har en fullgod läsförmåga och därmed behärskar det svenska språket. Elever som är nyanlända eller som inte har bott länge i Sverige kan ha svårigheter med läsförståelsen på svenska. Detta påverkar i sin tur hur väl de lyckas i andra ämnen i skolan. Förslagen innebär att förbättra läsförståelsen och att få barn och unga att läsa mer. Vi har också betonat vikten av att alla lärare har kompetens att arbeta språkutvecklande i sina respektive ämnen och detta arbetssätt gynnar alla elever men framför allt elever med ett

annat modersmål än svenska. Vi lyfter även fram vikten av att läsa litteratur på sitt modersmål och att skolbiblioteken ska tillhandahålla litteratur på fler språk än svenska. Vi betonar vidare betydelsen av läsande förebilder bland vuxna med annat modersmål än svenska.

Sammantaget bedömer vi att våra förslag och bedömningar på sikt kan bidra till att främja integration och möjligheter för barn och unga med utländsk bakgrund att tillgodogöra sig det svenska språket, öka läsförståelsen och läsa mer och därmed ges förutsättningar att lyckas med sina studier, i arbetslivet och i samhället i stort.

12.4.4 Konsekvenser för Sveriges medlemskap i den Europeiska unionen

Delegationen bedömer inte att förslagen får några konsekvenser för överensstämmelse med EU-rätten.

Referenser

Lagar

Skollag (2010:800).

Bibliotekslag (1996:1596).

Bibliotekslag (2013:801).

Förordningar och föreskrifter

Högskoleförordningen (1993:100).

Kommitté förordning (1998:1474).

Förordning (SKOLFS 1998:16) om läroplan för förskolan.

Förordning (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet.

Förordning (SKOLFS 2010:250) om läroplan för specialskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall.

Förordning (SKOLFS 2010:251) om läroplan för sameskolan, förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall.

Förordning (SKOLFS 2010:255) om läroplan för grundsärskola.

Förordning (SKOLFS 2011:19) Skolverkets föreskrifter om kunskapskrav för grundskolans ämnen.

Förordning (SKOLFS 2011:144) om läroplan för gymnasieskolan.

Förordning (SKOLF 2013:148) om läroplan för gymnasiesärskolan.

Gymnasieförordningen (2010:2039).

Skolförordningen (2011:185).

Skolverkets allmänna råd (SKOLFS 2014:39) Fritidshem.

Förordning (SFS 2015:215) om statsbidrag för de lägre årskurserna i grundskolan och motsvarande skolformer samt viss annan utbildning.

Förordning (2016:370) om statsbidrag för personalförstärkning i skolbibliotek.

Förordning (SFS 2018:66) om statsbidrag till folkbibliotek.

Propositioner

Proposition 2009/10:165. *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet*.

Proposition 2012/13:147. *Ny bibliotekslag*.

Proposition 2013/14:3. *Läsa för livet*.

Proposition 2017/18:1. *Budgetproposition för 2018*.

Proposition 2017/18:194. *Fler nyanlända ska uppnå behörighet till gymnasieskolan och kvaliteten i förskola och fritidshem ska stärkas.*

Proposition 2017/18:195. *Läsa, skriva, räkna – garanti för tidiga stödinsatser.*

Övrigt från regeringen, Kulturdepartementet och Utbildningsdepartementet

Dir. 2016:78 *Läsfrämjande insatser i och utanför skolan*.

Dir. 2017:37 *Organisationsöversyn av de statliga skolmyndigheterna inom skolväsendet*.

Regeringen (1982): *Folkbibliotekens samverkan med skolan* (Ds U 1982:17).

Regeringen (2013a): *Uppdrag om fortbildning i läs- och skriv-utveckling – Läslyftet.* (U2013/7215/S). Uppdrag till Statens skolverk.

Regeringen (2013b): *Uppdrag till Statens kulturråd att genomföra läsfrämjande verksamhet för pojkar och flickor i samarbete med idrottsrörelsen.* (Ku2013/1293/KO).

Regeringen (2015a): *Uppdrag till Kungl. biblioteket att ta fram en biblioteksstrategi för hela Sverige.* (Ku2015:00747/KI).

Regeringen (2016a): *Tilläggsuppdrag om fortbildning i språk, – läs- och skrivutveckling – Läslyftet*. (U2016/05733/S). Uppdrag till Statens skolverk.

Regeringen (2017a): *Uppdrag till Kungl. biblioteket om digitalt kompetenslyft*. (Ku2017/02646/KO).

Regeringen (2017b): *Uppdrag till Statens kulturråd att främja utgivning och spridning av litteratur på nationella minoritetsspråk.* (Ku2017/02332/DISK).

Regeringen (2017c): *Uppdrag att ta fram kartläggningsmaterial och revidera obligatoriska bedömningsstöd och nationella prov i grundskolan, sameskolan och specialskolan* (U2017/02561/S).

Regeringen (2017d): *Regleringsbrev för budgetåret 2018 avseende Statens kulturråd* (Ku2017/00696/KO)

Regeringen (2017e): *Regleringsbrev för budgetåret 2017 avseende Statens skolverk* (U2017/00411/S).

Regeringen (2017f) *Regleringsbrev för budgetåret 2018 avseende Statens skolverk* (U2017/05037/S).

Regeringen (2018a): *Uppdrag om insatser för att stärka läslovet* (U2018/02093/S).

Regeringen (2018b): *Uppdrag till Statens kulturråd om läsfrämjande insatser i förskolan* (Ku2018/01213/KO).

Statliga offentliga utredningar (SOU)

SOU 2012:65. *Läsandets kultur.*

SOU 2014:5. *Staten får inte abdikera – om kommunaliseringen av den svenska skolan*.

SOU 2016:35. *En gymnasieutbildning för alla – åtgärder för att alla unga ska påbörja och fullfölja en gymnasieutbildning*.

SOU 2016:59. *På goda grunder: en åtgärdsgaranti för läsning, skrivning och matematik*.

SOU 2017:35: *Samling för skolan – Nationell strategi för kunskap och likvärdighet*.

SOU 2017:47. *Nästa steg på vägen mot en mer jämlik hälsa – slutbetänkande av Kommissionen för jämlik hälsa*.

SOU 2017:51. *Utbildning, undervisning och ledning – reformvård till stöd för en bättre skola*.

SOU 2017:91. *Förbättrade möjligheter för elever att utveckla sitt nationella minoritetsspråk*.

SOU 2018:17. *Med undervisningsskicklighet i centrum – ett ramverk för lärares och rektorers professionella utveckling*.

SOU 2018:19. *Forska tillsammans: samverkan för lärande och förbättring.*

Myndigheter

Folkhälsomyndigheten (2015). *Utbildningsnivå och hälsa – hur hänger det ihop?*

Kulturrådet (1999). *Skolbiblioteken i Sverige: kartläggning, analys och probleminventering*.

Kulturrådet (2004). *Om läsning – mer eller mindre? En kommenterande jämförelse av fem läsvanestudier*.

Kulturrådet (2014a). *Handlingsprogram för läsfrämjande*. Delrapport maj 2014.

Kulturrådet (2014b). *Kultursamverkansmodellen. Uppföljning 2014*.

Kulturrådet (2014c). *Handlingsprogram för läsfrämjande.*

Kulturrådet (2015a). *Idrott och läsning: ett dream team*.

Kulturrådet (2015b). *Läs- och litteraturfrämjande: bidrag och utveckling*.

Kulturrådet (2017). *Läsfrämjande i den nationella biblioteksstrategin – synpunkter från Kulturrådet april 2017*.

Kungliga biblioteket (2012). *Skolbibliotek 2012. Grundskolor. Ungdomsgymnasier*.

Kungliga biblioteket (2015). *Skolbiblioteken i biblioteksplanerna 2015*.

Kungliga biblioteket (2016). *Skolbibliotek – hur ser det ut? En kartläggning inom ramen för den myndighetsöverskridande skolbiblioteksgruppen*.

Kungliga biblioteket (2017). *Den femte statsmakten: bibliotekens roll för demokrati, utbildning, tillgänglighet och digitalisering*. Kungliga biblioteket, Nationell biblioteksstrategi.

Kungliga biblioteket (2018a). *Biblioteken och de nationella minoritetsspråken: en lägesbeskrivning*. Kungliga biblioteket, Nationell biblioteksstrategi.

Kungliga biblioteket (2018b). *Profession, utbildning, forskning. Biblioteks- och informationsvetenskap för en stärkt bibliotekarieprofession*. Kungliga biblioteket, Nationell biblioteksstrategi.

Kungliga biblioteket (2018c) *Från ord till handling. På väg mot en nationell biblioteksstrategi*. Kungliga biblioteket, Nationell biblioteksstrategi.

Kungliga biblioteket (2018d). *Bibliotek 2017: Offentligt finansierade bibliotek*.

Myndigheten för Kulturanalys (2013). *Kultursamverkansmodellen. Styrning och bidragsfördelning*, rapport 2013:2.

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2016). *Ung i dag. Statistik om unga*.

Skolinspektionen (2010a). *Läsprocessen i svenska och naturorienterande ämnen*.

Skolinspektionen (2010b). *Framgång i undervisningen.*

Skolinspektionen (2010c) *Kvalitet i fritidshem*.

Skolinspektionen (2011). *Läs- och skrivsvårigheter/dyslexi i grundskolan*.

Skolinspektionen (2012a). *Förskola, före skola – lärande och bärande: kvalitetsgranskningsrapport om förskolans arbete med det förstärkta pedagogiska uppdraget*.

Skolinspektionen (2012b). *Läsundervisning inom ämnet svenska för årskurs 7–9*.

Skolinspektionen (2014). *Kunskapsöversikt – Kvalitetsgranskning av ämnet svenska i årskurs 4–6*.

Skolinspektionen (2015a). *Elevhälsa. Elevers behov och skolans insatser.*

Skolinspektionen (2015b). *Mer varierad läs- och skrivundervisning kan öka motivation och intresse*.

Skolinspektionen (2016). *Läs- och skrivundervisningen inom ämnena svenska/svenska som andraspråk i åk 4–6*.

Skolinspektionen (2018a). *Undervisning i fritidshemmet inom områdena språk och kommunikation samt natur och samhälle*.

Skolinspektionen (2018b) *Skolbiblioteket som pedagogisk resurs*.

Skolverket (2007). *Vad händer med läsningen?: en kunskapsöversikt om läsundervisningen i Sverige 1995-2007*.

Skolverket (2009). *Resursfördelning utifrån förutsättningar och behov*, rapport 330.

Skolverket (2011a). *Eleverna och nätet: PISA 2009 om 15-åringars förmåga att söka, läsa och värdera digital information*. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2011b). *Resursfördelning till grundskolan – rektorers perspektiv*, rapport 365.

Skolverket (2012). *Greppa språket – ämnesdidaktiska perspektiv på flerspråkighet*.

Skolverket (2016a). *Att läsa och förstå. Läsförståelse av vad och för vad?*

Skolverket (2016b). *Nya språket lyfter!: Bedömningsstöd i svenska och svenska som andraspråk för grundskolans årskurs 1–6*.

Skolverket (2017a). *Måluppfyllelse i förskolan*.

Skolverket (2017b). *Nya språket lyfter!: bedömningsstöd i svenska och svenska som andraspråk för grundskolans årskurs 1–6*.

Skolverket (2017c). *Delredovisning: behov av fortbildning för personal inom förskoleklassen och fritidshemmet*.

Skolverket (2017d). *Utvärdering av statsbidraget för personalförstärkning i skolbibliotek*.

Skolverket (2017e). *Redovisning av uppdrag att ta fram återkommande prognoser över behovet av förskollärare och olika lärarkategorier*.

Skolverket (2018a). *PM: Elever och personal i fritidshem läsåret 2018/19*.

Skolverket (2018b). *Undervisning i förskolan. En kunskapsöversikt.*

Skolverket (2018c). *Redovisning av uppdrag att se över i vilken mån skolbibliotekets funktion och skolbibliotekariernas kompetens i dag används på bästa sätt för att stärka utbildningens kvalitet*.

Skolverket (2018d). *Greppa flerspråkigheten: en resurs i lärande och undervisning*.

Socialstyrelsen (2014). *Vägledning för barnhälsovården.*

Socialstyrelsen (2017). *Utvecklingen av psykisk ohälsa bland barn och unga vuxna – Till och med 2016*.

Vetenskapsrådet (2015). *En likvärdig förskola för alla barn: innebörder och indikatorer*.

Övrig litteratur

Aleman, Lotta och Ögland, Malin (2013). *Att läsa är också en sport. Rapport och utvärdering*. Regionbibliotek Stockholm.

Almerud, Peter (2004). *Bibliotek i skymundan: en rapport om arbetsplatsbibliotek.* Stockholm: Kulturrådet.

Andersson, Jonas (2015). *Med läsning som mål: om metoder och forskning på det läsfrämjande området*. Stockholm: Statens kulturråd.

Arfwedson, Gerd B. (2006). *Litteraturdidaktik: från gymnasium till förskola: en analys av litteraturundervisningens hur-fråga med utgångspunkt från svenska didaktiska undersökningar i ett internationellt perspekti*v. Stockholm: Vetenskapsrådet.

Asplund, Stig-Börje (2010). *Läsning som identitetsskapande handling: gemenskapande och utbrytningsförsök i fordonspojkars litteratursamtal*. Diss. Karlstad: Karlstads universitet, 2010.

Baker, Linda och Wigfield, Allan. (1999). Dimensions of Children's Motivation for Reading and Their Relations to Reading Activity and Reading Achievement. *Reading Research Quarterly* 34, s. 452–477.

Bengtsson, Cecilia (2014). *Förstudie om nationella minoriteter och bibliotek*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm.

Bergman, Lotta och Persson, Magnus (2013). *Författaren i klassrummet. En pilotstudie*, i Skjelbred, Dagrun & Veum, Anslaug (red.) Literacy i læringskontekster. Oslo: CappelenDamm.

Bonci, Angelica (2011). *A research review: the importance of families and the home environment*. London: National Literacy Trust.

Brooks, Greg; Pahl, Kate; Pollard, Alison och Rees, Felicity (2008). *Effective and inclusive practices in family literacy, language and numeracy: a review of programmes and practice in the UK and internationally*. Reading, CfBT Education Trust.

Bråten, Ivar (red.) (2008). *Läsförståelse i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur.

Carlbaum, Sara, Andersson, Eva och Hanberger, Anders (2016). *Utvärdering av Läslyftet. Delrapport 2. Erfarenheter av Läslyftet läsåret 2015/16*. Umeå Centre for Evaluation Research 2016.

Carpentieri, J., Fairfax-Cholmeley, K., Litster, J. och Vorhaus, J. (2011). *Family literacy in Europe: using parental support initiatives to enhance early literacy development*. London: NRDC, Institute of Education.

Chambers, Aidan (1994). *Böcker inom oss: om boksamtal.* Stockholm: Norstedts.

Chambers, Aidan (1995). *Böcker omkring oss: om läsmiljö*. Stockholm: Norstedts.

Clark, Christina (2008). *Britain's Next Top Model. The impact of role models on literacy*. London: National Literacy Trust.

Clark, Christina och Burke, David (2012). *Boys' Reading Commission. A review of existing research to underpin the Commission*. London: National Literacy Trust.

Clark, Christina; Osborne, Sarah och Dugdale, George. (2009). *Reaching Out with Role Models. Role models and young people's reading*. London: National Literacy Trust.

Corneliuson, Cay (2017). *Läs, bro'!: utvärderingen*. Örebro: Region Örebro län.

Dahl, Christoffer (2015). *Litteraturstudiets legitimeringar: analys av skrift och bild i fem läromedel i svenska för gymnasieskola*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet, 2015.

Damber, Ulla; Nilsson, Jan och Ohlsson, Camilla (2013). *Litteraturläsning i förskolan*. Lund: Studentlitteratur.

Du Toit, Cecilia Magdalena (2004). *Transition, text and turbulence: factors influencing children's voluntary reading in their progress from primary to secondary school*. Diss. University of Pretoria, 2004.

Ehrenberg, Maria; Persson, Magnus och Svensson, Cinna (2013). *Synen på skönlitteratur för vuxna på svenska folkbibliotek: en förstudie*. Halmstad: Region Halland.

Eriksson, Kent; Nordlinder, Eva och Schultz, Eivor (2014). Projektet läsbryggan – ett samarbete mellan bibliotek och ABF i Västernorrland, i *Årsbok om folkbildning. Forskning och utveckling 2013*. Stockholm: Föreningen för folkbildningsforskning.

Eurydice (2011). *Teaching reading in Europe: contexts, policies and practices*. Brussels: European Commission.

Falkner, Carin och Ludvigsson, Ann (2016). *Fritidshem och fritidspedagogik: en forskningsöversikt.* Lund: Kommunförbundet Skåne.

Fredriksson, Ulf och Taube, Karin (2012). *Läsning, Läsvanor och Läsundersökningar*. Lund: Studentlitteratur.

Frid, Nina (2010). *Världens utmaning eller hopplöst fall? En lägesrapport om arbetsplatsbibliotek i Sverige år 2010*. Regionbibliotek Stockholm.

Frid, Nina (2016). *Läsa, läka, leva!: om läsfrämjande och biblioterapi*. Lund: BTJ.

Fuller, Danielle och Rehberg Sedo, DeNel (2013). *Reading beyond the book: the social practices of contemporary literary culture*. New York: Routledge.

Föreningen Kulturstorm (2011). *Men läs då!: Tre år av läsfrämjande i Västerbotten*. Umeå: Föreningen Kulturstorm.

Föreningen Sveriges Länsbibliotekarier (2012). *Remissvar på Litteraturutredningens slutbetänkande Läsandets kultur*.

Gambrell, Linda B. (2011). Seven Rules Of Engagement: What's Most Important to Know About Motivation to Read. *The Reading Teacher*. 65, 172–178.

Gibbons, Pauline (2013). *Lyft språket, lyft tänkandet: språk och lärande*. 2., uppdaterade uppl. Uppsala: Hallgren & Fallgren.

Gough, Philip B. och Tunmer, William E. (1986). *Decoding, reading, and reading disability. Remedial and Special Education*, 7, 6–10.

Graeske, Caroline (2015). *Fiktionens mångfald: om läromedel, läsarter och didaktisk design*. Lund: Studentlitteratur.

Guthrie, John T. och Wigfield, Allan (2000). Engagement and motivation in reading, i Pearson, David P.; Kamil, Michael L.; Barr, Rebecca och Mosenthal, Peter B. (red.) *Handbook of reading research. Vol. 3*. Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates.

Gärdén, Cecilia (2017). *Skolbibliotekets roll för elevers lärande: en forsknings- och kunskapsöversikt år 2010–2015*. Stockholm: Kungliga biblioteket.

Hansson, Joacim, Ahlyrd, Sara och Vigur, Lotta (2010). *Biblioteken och de nationella minoriteterna: Hur svenska folkbibliotek arbetar för romer, judar, tornedalingar, samer och sverigefinnar*. Stockholm: Svensk biblioteksförening.

Hattie, John. (2014). *Synligt lärande. En syntes av mer än 800 meta-analyser om vad som påverkar elevers skolresultat*. Stockholm: Natur och Kultur.

Herder, Mats (1986). *Arbetsplatsbibliotek i Sverige: studier av en uppsökande folkbiblioteksverksamhet och dess framväxt*. Diss. Uppsala Univ.

Hoover, Wesley A. och Gough, Philip, B. (1990). The simple view of reading. *Reading and Writing: An Interdisciplinary Journal*, 2, 127–160.

Höglund, Lars (2017). ”Biblioteken fortsatt välanvända med höga betyg”, i Ulrika Andersson m.fl. *Larmar och gör sig till*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.

Jedvik, Hanna (2017). *Lust till läsning: en metodhandbok för Sommarboken: eller hur du pratar med barn om böcker och läsning*. Göteborg: Kultur i Väst.

Johansson, Maritha (2015). *Läsa, förstå, analysera: en komparativ studie om svenska och franska gymnasieelevers reception av en narrativ text*. Diss. Linköpings universitet, Linköping 2015.

Jones, Troy och Brown, Carol (2011). Reading Engagement: A Comparison Between Ebooks and Traditional Print Books in an Elementary Classroom. *International Journal of Instruction*. Vol.4, No.2.

Jönsson, Maria och Öhman, Anders (red.) (2015). *Litteratur och läsning: litteraturdidaktikens nya möjligheter*. Lund: Studentlitteratur.

Kim, Jimmy (2004). Summer Reading and the Ethnic Achievement Gap. *Journal of Education for Students Placed at Risk* (JESPAR). 9, 169–188.

Kinnell, Margaret och Shepherd, Jennifer (1998). *Promoting reading to adults in UK public libraries*. London: Taylor Graham.

Klaesson, Gunnar (2011). *Läs för mig pappa! En handledning*. Stockholm: En bok för alla.

Kåreland, Lena (2009a). Estetik och livskunskap i skolans litteraturläsning, i Nilsson, Skans Kersti och Pettersson, Torsten (red.). *Litteratur som livskunskap – tvärvetenskapliga perspektiv på personlighetsutvecklande läsning*. Borås: Högskolan i Borås.

Kåreland, Lena (red.) (2009b). *Läsa bör man?: den skönlitterära texten i skola och lärarutbildning*. Stockholm: Liber.

Kåring Wagman, Anna (2008). *Bibliotekarien och professionen: en forskningsöversikt*. Stockholm: Svensk biblioteksförening.

Larsson, Emma (2009). *En godnattsaga för demokratin? En undersökning av ett läsfrämjande projekt i facklig regi*. Borås: Högskolan i Borås, Biblioteksshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisteruppsats.

Laxgård, Kalle (2018). ”Fortsatt framgång för barnböcker.” *Svensk bokhandel* 2018.03.02.

Liberg, Caroline (2006). *Hur barn lär sig läsa och skriva*. 2. uppl. Lund: Studentlitteratur.

Lilja Waltå, Katrin (2016). *”Äger du en skruvmejsel? ”: litteraturstudiets roll i läromedel för gymnasiets yrkesinriktade program under Lpf 94 och Gy 2011*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet, 2016.

Limberg, Louise och Lundh, Anna Hampson (red.) (2013). *Skolbibliotekets roller i förändrade landskap: en forskningsantologi*. Lund: BTJ förlag.

Lindberg, Jenny (2015). *Att bli bibliotekarie: informationssökning och yrkesidentiteter hos BochI-studenter och nyanställda högskolebibliotekarier*. Diss. Borås: Högskolan i Borås, 2015.

Lindsköld, Linnéa (2015). ”*Att komma in i dom andras läsningar*”*: en studie av barns upplevelser av Sommarboken*. Göteborg: Kultur i Väst.

Linnakylä, Pirjo och Malin, Antero (2003). How to reduce the gender gap in reading literacy, i Lie, S; Linnakylä, P och Roe, A (red.), *Northern Lights on PISA: unity and diversity in the Nordic countries in Pisa 2000*. Oslo: Department of Teacher Education and School Development. University of Oslo, Norway, s. 39–54.

Lucassi, Elin (2014). *Skola+bibliotek=skolbibliotek. Att jobba med mångspråkighet i skolbiblioteket*. Stockholm: Kungliga biblioteket.

Lundgren, Gunilla och Silfverhielm, Lotta (2010). *Nobel i Rinkeby: om att upptäcka världen, språket och sig själv*. Stockholm: Premiss.

Lundgren, Torbjörn och Kallenberg, Lena (2013). *Läsandet bär* demokratin: Om folkrörelsernas läsfrämjande erfarenheter och *arbetsformer. En rapport från Arbetsgruppen för ett läslyft i Sverige*.

Lundh, Anna Hampson och Michnik Katarina (2014). *Samarbete mellan folkbibliotek och barnhälsovård i Sverige: En utökad kartläggning och nulägesbeskrivning*. Halmstad: Regionbibliotek Halland.

Lynch, Jacqueline (2002). Parents' self-efficacy beliefs, parents' gender, children's reader selfperceptions, reading achievement and gender. *Journal of Research in Reading*. 25, 54–67.

Mac an Ghaill, Máirtín (1994). *The making of men: masculinities, sexualities and schooling*. Buckingham: Open Univ. Press.

Malmberg, Sofia (2017). *Skolbiblioteket som pedagogisk investering*. Lund: BTJ.

McKenna, Michael C. (2001). Development of Reading Attitudes, I Verhoeven, Ludo och Snow, Catherine E. *Literacy and Motivation. Reading Engagement in Individuals and Groups*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

McKoy Lowery, Ruth; Sabis-Burns, Donna och Anderson-Brown, Shawn (2008). Book Buddies: Kindergartners and Fifth Graders Explore Books Together. *Dimensions of Early Childhood*. Volume 36, number 3.

Molloy, Gunilla (2007). *När pojkar läser och skriver*. Lund: Studentlitteratur.

Moore, David W.; Bean, Thomas W.; Birdyshaw, Deanna; Rycik, James A. (1999). *Adolescent Literacy: A Position Statement for the Commission on Adolescent Literacy of the International Reading Association. Order Department*.

Myrberg, Mats (red.) (2003). *Att skapa konsensus om skolans insatser för att motverka läs- och skrivsvårigheter: rapport från "Konsensusprojektet"* 5 september 2003. Stockholm: Lärarhögskolan.

Nordberg, Olle (2017). *Avkoppling och analys: empiriska perspektiv på läsarattityder och litterär kompetens hos svenska 18-åringar*. Diss. Uppsala: Uppsala universitet, 2017.

Nordberg, Olle (2018). *Berättelser som förändrar: en utvärdering*. Stockholm: Läsrörelsen.

OECD (2010), *PISA 2009 Results: Learning to Learn – Student Engagement, Strategies and Practices* (Volume iii).

Olin-Scheller, Christina och Tengberg, Michael (red.) (2016). *Läsa mellan raderna*. Malmö: Gleerups Utbildning.

Persson, Magnus (2007). *Varför läsa litteratur?: om litteraturundervisningen efter den kulturella vändningen*. Lund: Studentlitteratur.

Persson, Magnus (2012). *Den goda boken: samtida föreställningar om litteratur och läsning*. Lund: Studentlitteratur.

Persson Magnus, Ehrenberg, Maria, Svensson, Cinna och Andersson, Moa (2015). *Synen på skönlitteratur för vuxna på svenska folkbibliotek: en rapport*. Halmstad: Region Halland.

Pettersson, Torsten; Nilsson, Skans Kersti; Wennerström Wohrne, Maria och Nordberg, Olle (2015). *Litteraturen på undantag? unga vuxnas fiktionsläsning i dagens Sverige*. Göteborg: Makadam.

Picton, Irene (2014). *The Impact of ebooks on the Reading Motivation and Reading Skills of Children and Young People: A rapid literature review*. London: National Literacy Trust.

Pålsson, Stefan (2017). Skolbiblioteken: en lagerlokal eller pedagogisk resurs?, i *Den femte statsmakten: bibliotekens roll för demokrati, utbildning, tillgänglighet och digitalisering*. Kungliga biblioteket, Nationell biblioteksstrategi.

Rasmusson, Maria (2014). *Det digitala läsandet: begrepp, processer och resultat*. Diss. Härnösand: Mittuniversitetet, 2014.

Redman, Marianne (2013). *Unga män och pojkar läser: rapport från en förstudie*. Länsbiblioteket i Örebro län.

Reichenberg, Monica (2014). *Vägar till läsförståelse: texten, läsaren, samtalet*. Stockholm: Natur & kultur.

Reichenberg, Monica och Lundberg, Ingvar (2011). *Läsförståelse genom strukturerade textsamtal: för elever som behöver särskilt stöd*. Stockholm: Natur & Kultur.

Roe, Astrid och Tengberg, Michael (2017). *Utvärdering av Läslyftet – delrapport 3: 14 nya moduler*. Umeå Centre for Evaluation Research 2017.

Rydsjö, Kerstin (2003). *Biblioteket möter förskolan. En studie av ett urval magisteruppsatser*. Högskolan i Borås: Institutionen Biblioteks- och informationsvetenskap.

Rydsjö, Kerstin och Elf, AnnaCarin (2007). *Studier av barn- och ungdomsbibliotek: en kunskapsöversikt*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm

Rydsjö, Kerstin (2012). *Dags att höja ribban!?: en rapport om samverkan mellan barnhälsovård och bibliotek kring små barns språk- och litteracitetsutveckling*. Halmstad: Regionbibliotek Halland.

Rydsjö, Kerstin (2017). *Dags att höja ribban! Samverkan för små barns språkutveckling*. Region Halland.

Scarborough, Hollis S. och Parker, Jennifer D. (2003). Children's learning and teachers expectations: Matthew effects in children with learning disabilities: Development of reading, IQ and psychosocial problems from grade 2 to grade 8. *Annals of Dyslexia*, 53, 47–71.

Schmidt, Catarina (2015), *"Vi packar mängder med böcker, kanelgifflar, saft och kör ut". En rapport om läsfrämjande insatser hos folkbiblioteken i sex län/regioner*.

Schmidt, Catarina (2016). *Läsa, skriva och förstå texter*. Lund: Studentlitteratur.

Stanovich, Keith. E. (1986). Matthew Effects in Reading: Some Consequences of Individual Differences in the Acquisition of Literacy. *Reading Research Quarterly*. 21, 360–407.

Svensk biblioteksförening (2008). *Kompetensutveckling – en diskussion: Slutrapport från Svensk Biblioteksförenings utvecklingsråd för ledning, profession och organisation*.

Svensson, Ann-Katrin (1993). *Tidig språkstimulering av barn*. Diss. Lunds universitet.

Sveriges riksdag (2013). *En bok är en bok är en bok? – en fördjupningsstudie av e-böckerna idag* (2013). Rapporter från riksdagen 2013/14:RFR 3.

Tattersall Wallin, Elisa och Michnik, Katarina (2016). *Idrott, läsning och bibliotek: utvärdering av projektet Läsmuskler*. Borås: Högskolan i Borås.

Taube, Karin (2007). *Barns tidiga läsning*. Stockholm: Norstedts akademiska förlag.

Taube, Karin (2013). Flickors och pojkars förmåga och lust att läsa, i Björkman, Jenny och Fjæstad, Björn (red.) *Läsning. RJ:s årsbok 2013/2014*. Göteborg: Makadam.

Taube, Karin, Fredriksson, Ulf och Olofsson, Åke (2015). *Kunskapsöversikt om läs- och skrivundervisning för yngre elever*. Stockholm: Vetenskapsrådet.

Taylor, Denny (1983). *Family literacy: young children learning to read and write*. Exeter, N.H.: Heinemann Educational Books.

Tengberg, Michael (2011). *Samtalets möjligheter: om litteratursamtal och litteraturreception i skolan*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet, 2011.

Tengberg, Michael och Olin-Scheller, Christina (red.) (2015). *Svensk forskning om läsning och läsundervisning*. Lund: Gleerups Utbildning.

Thomas, Adele (1998). *Family literacy in Canada: profiles of effective practices*. Welland, Ont: E□ditions Soleil Pub.

Thomas, Barbro (2013). *Alla elever ska ha tillgång till ett skolbibliotek: en skolbibliotekspolitisk översikt*. Stockholm: Svensk biblioteksförening.

Thomas, Barbro (2015). *Den osynliga handen: regionbiblioteken i modellen*. Stockholm: Svensk biblioteksförening.

Ulfgard, Maria (2015). *Lära lärare läsa: om utbildning av svensklärare och litteraturundervisning i skolan*. Göteborg: Makadam.

Unesco (2006). *Unescos folkbiblioteks- och skolbiblioteksmanifest.* Stockholm: Svenska Unescorådet.

Wang, Judy Huei-Yu och Guthrie, John T. (2004). Modeling the effects of intrinsic motivation, extrinsic motivation, amount of reading, and past reading achievement on text comprehension

between U.S. and Chinese students. *Reading Research Quarterly* 39, s. 162–186.

Verhoeven, Ludo och Snow, Catherine E. (2001). *Literacy and Motivation. Reading Engagement in Individuals and Groups*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

Westlund, Barbro (2009). *Att undervisa i läsförståelse: lässtrategier och studieteknik för de första skolåren*. Stockholm: Natur & kultur.

Westlund, Barbro (2015a). *Aktiv läskraft: att undervisa i lässtrategier för förståelse: mellanstadiet*. Stockholm: Natur & kultur.

Westlund, Barbro (2015b). *Aktiv läskraft: att undervisa i lässtrategier för förståelse: högstadiet*. Stockholm: Natur & kultur.

Westlund, Barbro (2017). *Aktiv läskraft: att undervisa i lässtrategier för förståelse: fk-årskurs 3*. Stockholm: Natur & Kultur.

Willis, Paul E. (1977). *Learning to labour: how working class kids get working class jobs*. Farnborough: Saxon House.

Wollscheid, Sabine (2014). The impact of the leisure reading behaviours of both parents on children's reading behaviour: Investigating differences between sons and daughters. *Poetics*. 45, 36–54.

Öhman, Anders (2015). *Litteraturdidaktik, fiktioner och intriger*. Malmö: Gleerup.

Kommittédirektiv 2016:78

Läsfrämjande insatser i och utanför skolan

Beslut vid regeringssammanträde den 22 september 2016

Sammanfattning

En kommitté i form av en delegation ska, inom ramen för satsningen Hela Sverige läser med barnen, samla alla aktörer – skola, kultur och föreningsliv, t.ex. idrotten – runt insatser för läsning i och utanför skolan. Syftet är att bidra till att ge alla barn och ungdomar mer likvärdiga förutsättningar för en fullgod läsförmåga och lustfyllda läsupplevelser.

Delegationen ska bl.a.

- med utgångspunkt i de nationella målen för litteratur- och läsfrämjande samt skolans styrdokument kartlägga och följa utvecklingen på området samt säkerställa att uppföljning kan ske i enlighet med de nationella målen för litteratur- och läsfrämjande samt skolans styrdokument,
- skapa mötesplatser för och samordna läsfrämjande insatser i och utanför skolan, bl.a. genom att anordna utåtriktade aktiviteter och arbeta läsfrämjande,
- driva arbetet på ett sådant sätt att genomförda insatser i och utanför skolan har goda förutsättningar att fortgå även efter det att delegationen har avslutat sitt uppdrag, och
- vid behov lämna förslag på hur läsning kan främjas med utgångspunkt i skolans styrdokument och de nationella målen för litteratur- och läsfrämjande, inom oförändrade kostnadsramar för den statliga kultur- och utbildningspolitiken.

Uppdraget ska redovisas senast den 30 juni 2018.

Betydelsen av läsning

Betydelsen av läsförståelse och förmåga att tillgodogöra sig skriftlig information kan knappast överskattas. Genom att tillgodogöra oss och tolka text lär vi oss förstå andras tankar och perspektiv, att reflektera, förstå samband, dra slutsatser och argumentera.

Redan från tidig ålder är läsförmåga och tillgången till språk av stor betydelse. För barn och ungdomar som tillhör de nationella minoriteterna är det även viktigt för språkutvecklingen att läsfrämjande insatser ges på de nationella minoritetsspråken finska, jiddisch, meänkieli, romani chib och samiska. För små barn utgör läsning en viktig byggsten i språkutvecklingen. Elevers läsförmåga, liksom skrivförmåga, är viktig för hur väl de lyckas nå kunskapskraven i grundskolans ämnen och även för hur de lyckas med fortsatta studier. Även i gymnasieskolan, på såväl högskoleförberedande program som yrkesprogram, är språklig förmåga och läsförståelse viktiga förutsättningar för att lyckas med studierna. Genom läsningen får vi tillgång både till den samtida kulturen och kulturarvet, till dagens debatt och historiens tankeströmningar. Ur ett humanistiskt perspektiv eller ett bildningsperspektiv har läsning av litteratur ett värde i sig. Därför är det även viktigt att betona lusten till läsning, som dessutom är nära sammanlänkad med läsförmåga och läsvanor.

Läsning handlar ytterst om demokrati och likvärdighet, dels när det gäller tillgången till utbildning och kultur, dels när det gäller möjligheten att ta plats i samhället och som medborgare delta i det demokratiska samtalet. Samtidigt visar forskning att god läsförmåga i hög grad bestäms av socioekonomiska faktorer.

Försämrad läsförmåga bland barn och unga

I Litteraturutredningens slutbetänkande Läsandets kultur (SOU 2012:65) framgår att läsvanorna är stabila för den svenska befolkningen som helhet. En stor del av befolkningen läser böcker regelbundet. Det finns dock stora skillnader mellan olika befolkningsgrupper – flickor läser i genomsnitt mer än pojkar, kvinnor läser betydligt mer än män och högutbildade mer än lågutbildade. Det finns också vissa oroande utvecklingstendenser, t.ex. att andelen som läser regelbundet minskar bland unga. Barnen i bokslukaråldern (9–14 år) är fortfarande de som läser mest, samtidigt som det har gått att skönja en

nedgång de senaste tio åren. Läsningen minskar även bland unga vuxna och har gjort så över en längre tid.

De internationella undersökningarna PISA (mäter 15-åringars läsförmåga) och PIRLS (mäter 10-åringars läsförmåga) visar att svenska elevers läsförmåga har försämrats markant under 2000-talet. Svenska elevers läsförmåga låg i början av 2000-talet på en hög nivå i internationell jämförelse, men ligger enligt den senaste PISA-undersökningen från 2012 under OECD-genomsnittet. Drygt en femtedel av de svenska eleverna nådde inte upp till basnivån i läsförståelse. Enligt OECD är det en kunskapsnivå som kan ses som grundläggande för fortsatt lärande. Både pojkars och flickors läsförmåga har försämrats, men för pojkar har den försämrats mer och för de svagpresterande pojkarna mest. Motsvarande nedåtgående trend visar även resultaten i PIRLS, som mäter läsförmågan hos yngre elever.

Enligt den senaste PISA-undersökningen saknade ungefär en fjärdedel av de 15-åriga pojkarna i Sverige funktionell läsförmåga. Läsförmågan påverkar i princip alla andra ämnen i skolan. Läsförmågan är även kopplad till det abstrakta tänkandet, vilket särskilt påverkar inlärningen i ämnen som matematik och naturkunskap. Resultaten från den senaste PISAundersökningen från 2012 visar att svenska elever har allt sämre kunskaper inom just dessa två områden. Dessutom sjunker andelen elever som är behöriga till gymnasieskolans nationella program. Våren 2015 saknade 14,4 procent av eleverna som gick ut grundskolan behörighet till gymnasieskolans nationella program, jämfört med 13,1 procent våren 2014. Det innebär att tiotusentals elever, trots nio år i grundskolan, saknar den grundläggande läsförmåga som är en viktig förutsättning för fortsatta studier och ett framgångsrikt yrkesliv. Därmed går en stor andel unga också miste om det lustfyllda i läsningen och litteraturen som en väg till självständig förståelse av världen och grund för ett aktivt deltagande i samhällslivet.

Nationella mål för litteratur- och läsfrämjande

Riksdagen har beslutat att följande nationella mål ska gälla för politiken för litteratur- och läsfrämjande (prop. 2013/14:3, bet. 2013/14:KrU14, rskr. 2013/14:117).

Alla i Sverige ska, oavsett bakgrund och med utgångspunkt i vars och ens särskilda förutsättningar, ges möjlighet att utveckla en god läsförmåga och ha tillgång till litteratur av hög kvalitet.

För att nå det övergripande målet ska statens samlade insatser syfta till att

- läsförmågan förbättras jämfört med i dag,
- fler än i dag regelbundet tar del av både fack- och skönlitteratur, och
- kunskapen om läsningens betydelse för utbildning, bildning och delaktighet i samhällslivet ökar jämfört med i dag.

De nationella målen för litteratur- och läsfrämjande ska vara styrande för de statliga myndigheternas arbete. De ska även inspirera och vägleda kommuner och landsting samt inspirera aktörer i det civila samhället.

Läsinlärning och läsfrämjande insatser i skolan

Läroplanerna för den obligatoriska skolan lägger stor vikt vid att elevernas läs- och skrivförmåga utvecklas genom undervisningen. I läroplanen för grundskolan anges att undervisningen ska stimulera elevernas intresse för att läsa och skriva och att eleverna ska ges möjlighet att utveckla kunskaper om hur man formulerar egna åsikter och tankar i olika slags texter och skilda medier. I läroplanen för grundskolan läggs även stor vikt vid att eleverna ska tillägna sig olika lässtrategier för att förstå, tolka och analysera texter från olika medier. I läroplanen för gymnasieskolan anges att det är skolans ansvar att varje elev kan söka sig till olika typer av litteratur och övrigt kulturutbud som en källa till kunskap, självinsikt och glädje.

Svenska elevers läsförmåga har dock försämrats markant under en längre period. Flera omfattande insatser för att öka måluppfyllelsen har därför genomförts inom skolans område.

Under 2016 beslutades om ändringar i de förordningar om läroplaner som gäller för förskoleklassen och fritidshemmet (SKOLFS 2010:37, SKOLFS 2010:251 och SKOLFS 2010:250). Ändringarna innebär att både förskoleklassen och fritidshemmet får egna avsnitt i läroplanen där verksamheternas uppdrag och syfte förtydligas och

bl.a. språk och kommunikation lyfts fram i det centrala innehållet för undervisningen.

Statens skolverk genomför sedan 2014 en omfattande fortbildningsinsats för lärare i läs- och skrivutveckling, det s.k. Läslyftet. Insatsen riktar sig framför allt till lärare i grundskolan och gymnasieskolan, men även till förskollärare i förskoleklass. Personal i skolbibliotek kan också medverka i fortbildningen. Under 2016 har Läslyftet utökats för att möjliggöra att lärare inom andra ämnen kan ta del av Läslyftet i större utsträckning, t.ex. lärare inom de samhällsorienterande och naturorienterande ämnena.

Från och med läsåret 2016/17 fördelar Statens skolverk även ett statsbidrag till skolhuvudmännen för personalförstärkningar i skolbibliotek i grundskolan och motsvarande skolformer, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan.

Insatser utanför skolan

Statens kulturråd har sedan 2014 ett utvidgat uppdrag att ta initiativ till, samordna och följa upp läsfrämjande insatser av nationellt intresse. Statens kulturråd har inom ramen för uppdraget tagit fram ett handlingsprogram för myndighetens läsfrämjande arbete med utgångspunkt i de nationella målen för litteratur- och läsfrämjande.

Statens kulturråd har också initierat satsningen Bokstart som syftar till att tidigt stimulera små barns språkutveckling. En annan läsfrämjande satsning är Paus – du och en bok, som syftar till att få fler idrottande unga att läsa böcker på sin fritid. Statens kulturråd fördelar sedan en längre tid stöd till olika läs- och litteraturfrämjande projekt. I dag uppgår stödet till ca 19 miljoner kronor.

Statens kulturråd har också inrättat en läsambassadör som ska verka för att öka barns och ungas läslust. Därutöver fördelar Statens kulturråd cirka 24 miljoner kronor i inköpsstöd till litteratur för folk- och skolbibliotek för att främja barns och ungas läsintresse. Statens kulturråd ansvarar även för Litteraturpriset till Astrid Lindgrens minne, som är världens största barn- och ungdomslitteraturpris. Prissumman är 5 miljoner kronor. Syftet med priset är att stärka och öka intresset för barn- och ungdomslitteratur.

Utanför skolan är biblioteken de enskilt viktigaste aktörerna i det läsfrämjande arbetet. Genom bibliotekslagen (2013:801) har folkbiblioteken fått ett förtydligat uppdrag att ägna särskild uppmärksamhet åt barn och ungdomar för att främja deras språkutveckling och stimulera till läsning. Regeringen har också gett Kungl. Biblioteket i uppdrag att ta fram förslag till en nationell biblioteksstrategi (dnr Ku2014/01693/KI och Ku2015/00747/KI). I uppdraget ingår bl.a. att göra en analys av vilka utvecklingsbehov som finns för skolbiblioteken för att de i ökad grad ska kunna främja språkutveckling och stimulera till läsning.

Läsfrämjande satsningar har också de senaste åren initierats såväl av bokbranschen som av ideella aktörer.

Delegation med uppdrag att samla insatser för läsning i och utanför skolan

I vårpropositionen för 2016 (prop. 2015/16:100) aviseras en insats som innebär att alla aktörer – skola, kultur och föreningsliv, t.ex. idrotten – och de läsfrämjande insatserna samlas under paraplyet Hela Sverige läser med barnen. Syftet med satsningen är att bidra till att ge alla barn och ungdomar mer likvärdiga förutsättningar för en fullgod läsförmåga och lustfyllda läsupplevelser.

Det är angeläget att öka medvetenheten om att läsning och läsförmåga har stor samhällelig och individuell betydelse. Läsning är grundläggande för demokratiskt deltagande, lärande och utbildning generellt samt individens möjligheter i arbetslivet. De senaste åren har flera läsfrämjande satsningar initierats inom såväl kulturområdet och skolan som inom bokbranschen och det civila samhället. Det är viktigt att läsfrämjande insatser i och utanför skolan ses i ett sammanhang och dessutom samverkar i högre utsträckning än i dag, i syfte att bidra till att ge barn och ungdomar mer likvärdiga förutsättningar för en fullgod läsförmåga och lustfyllda läsupplevelser. Regeringen tillsätter därför en delegation med uppdrag att samla insatser för läsning i och utanför skolan. I sitt arbete ska delegationen beakta relevant forskning och beprövad erfarenhet och hämta inspiration från olika initiativ inom det läsfrämjande området i och utanför Sverige. Delegationen ska även på lämpligt sätt beakta barns och ungas egna erfarenheter av läsning och läsfrämjande insatser.

Delegationen ska

- med utgångspunkt i de nationella målen för litteratur- och läsfrämjande samt skolans styrdokument kartlägga och följa utvecklingen på området,
- säkerställa att uppföljning kan ske i enlighet med de nationella målen för litteratur- och läsfrämjande samt skolans styrdokument,
- samordna läsfrämjande insatser i och utanför skolan, bl.a. genom att anordna utåtriktade aktiviteter och arbeta läsfrämjande,
- skapa mötesplatser för offentliga och privata aktörer samt aktörer från det civila samhället som bedriver läsfrämjande insatser och för experter och beslutsfattare inom området i syfte att underlätta dialog, erfarenhetsutbyte, samarbete och samordning,
- uppmärksamma föräldrars och andra närstående vuxnas förhållande till läsning i syfte att främja barns och ungas läsförmåga,
- driva arbetet på ett sådant sätt att genomförda insatser i och utanför skolan har goda förutsättningar att fortgå även efter det att delegationen har avslutat sitt uppdrag, och
- vid behov lämna förslag på hur läsning kan främjas med utgångspunkt i skolans styrdokument och de nationella målen för litteratur- och läsfrämjande, inom oförändrade kostnadsramar för den statliga kultur- och utbildningspolitiken.

Konsekvensbeskrivningar

Delegationen ska redovisa förslagens konsekvenser i enlighet med kommittéförordningen (1998:1474). De ekonomiska och budgetära konsekvenserna ska beräknas och redovisas. Om förslagen förväntas leda till kostnadsökningar ska förslag lämnas till hur dessa ska finansieras. Utgångspunkten ska vara oförändrade kostnadsramar för den statliga kultur- och utbildningspolitiken.

Konsekvensbeskrivningen ska även göras utifrån ett jämställdhets- och mångfaldsperspektiv, bland annat genom att förhållanden och villkor för pojkar och flickor och för olika socioekonomiska grupper synliggörs samt att konsekvenser för respektive kön eller grupp analyseras. Dessutom ska delegationen beakta barnrättsperspektivet utifrån FN:s konvention om barnets rättigheter.

Samråd och redovisning av uppdraget

Uppdraget ska bedrivas i dialog med Statens kulturråd och Statens skolverk och andra berörda myndigheter och aktörer, bl.a. Kungl. biblioteket, Myndigheten för tillgängliga medier och Sveriges Kommuner och Landsting. Även aktörer inom det civila samhället, såsom organisationer som företräder de nationella minoriteterna, ska ingå i denna dialog. Vidare ska synpunkter inhämtas från andra berörda aktörer, bl.a. elevorganisationer.

Uppdraget ska redovisas senast den 30 juni 2018.

(Kulturdepartementet)

Rapport om läsförmåga, läsvanor och läsintresse bland barn och ungdomar i Sverige

1. Inledning: Vad vet vi om läsning bland barn och ungdomar i Sverige?

Läsning är en förmåga av stor betydelse både för samhällens och individers utveckling kulturellt, socialt och ekonomiskt. Överallt i världen lyfts läsningen fram som en av de viktigaste färdigheterna som barn förväntas tillgodogöra sig under de första skolåren (EU High Level Group of Experts on Literacy, 2012; UNESCO, 2006; European Commission, 1999). I direktiven till Läsdelegationen konstateras: ”Betydelsen av läsförståelse och förmåga att tillgodogöra sig skriftlig information kan knappast överskattas. Genom att tillgodogöra oss och tolka text lär vi oss förstå andras tankar och perspektiv, att reflektera, förstå samband, dra slutsatser och argumentera.” (Sveriges regering, 2016).

Denna rapport, som skrivits på uppdrag av den av regeringen tillsatta Läsdelegationen, avser att redovisa och analysera hur svenska barns och ungdomars läsförmåga, läsvanor och läsintressen ser ut och har utvecklats över tid utifrån vad som kan anses vara relevant information. Likaså kommer dessa resultat att ställas i relation till andra jämförbara länder när sådan information finns.

För att kunna redovisa och analysera hur svenska barns och ungdomars läsförmåga, läsvanor och läsintressen har utvecklats kommer framförallt tillgänglig information från de internationella kunskapsmätningarna PIRLS och PISA att användas. Dessa undersökningar innehåller data om hur svenska barns och ungdomars läsförmåga, läsvanor och läsintressen har utvecklats över tid och kan jämföras med andra länder. Som komplement kommer data ifrån undersökningarna

IALS och PIAAC att redovisas. Dessa undersökningar berör främst vuxnas läsning, men innehåller också information om äldre ungdomars läsning. Ytterligare kompletterande information som behandlas är resultat från de nationella utvärderingarna och proven. Dessa ger en bild av hur stor del av elever i olika årskurser i grundskolan som uppnår läroplanens mål. Slutligen kommer också data från SCB :s undersökningar om levnadsförhållanden att redovisas. Dessa undersökningar innehåller information om läsvanor i den svenska befolkningen.

1.1 Rapportens disposition

I kapitel 2 behandlas barns utveckling av läsförmåga, läsvanor och läsintresse utifrån tillgängliga data i de olika undersökningar som genomförts av IEA och då framförallt PIRLS-undersökningarna från 2001, 2006, 2011 och 2016.

I kapitel 3 behandlas ungdomars utveckling av läsförmåga, läsvanor och läsintresse utifrån tillgängliga data i PISA-undersökningarna från 2000, 2003, 2006, 2009, 2012 och 2015.

I kapitel 4 behandlas vuxnas och ungdomars läsförmåga utifrån tillgängliga data i IALS-undersökningarna från 1995, 1996 samt 1998 och PIAAC-undersökningen 2013.

I kapitel 5 behandlas barns och ungdomars läsförmåga utifrån tillgängliga data i de nationella utvärderingarna och de nationella proven.

I kapitel 6 behandlas vuxnas, ungdomars och barns läsvanor utifrån tillgänglig statistik insamlad av SCB.

Slutligen, i kapitel 7, sammanfattas, diskuteras och analyseras de resultat och trender som behandlats i de tidigare kapitlen. Vad är det för trender som vi kan se och vad kan vi förvänta oss av framtiden.

Ulf Fredriksson
Stockholm, mars 2018

2. PIRLS och tidigare studier från IEA

I detta kapitel behandlas hur barns läsförmåga, läsvanor och läsintresse har utvecklats utifrån data i de olika undersökningar som genomförts av IEA från 1960 och framåt och då framförallt PIRLS-undersökningarna från 2001, 2006, 2011 och 2016.

Redan i den av IEA organiserade s.k. ”Pilot Twelve-Country Study” 1960 var läsförståelse med som ett ämne (Foshaye.et al., 1962). Därefter var läsförståelse med i den s.k. ”Six Subject Study” som genomfördes 1970–71 (Thorndike, 1973) och har sedan undersökts av IEA i ett flertal undersökningar. Första gången läsförståelse undersöktes i en separat undersökning var IEA Reading Literacy från 1991 (Elley, 1992) och därefter har läsning undersökts i PIRLS (Progress in Reading Literacy Studies)-undersökningarna 2001, 2006, 2011 och 2016. (Skolverket, 2017a).

2.1. Undersökningarna från 1971 och 1991

Den s.k. ”Six Subject Study” genomfördes 1970–1971 och läsning ingick som ett av ämnena. Undersökningsgrupper var elever som var 10 år, 14 år och som gick sista året på gymnasiet. Totalt deltog 19 länder i hela ”Six Subject Study” och i delundersökningen om läsförståelse deltog 15 länder. Bland 10-åringarna hade de svenska eleverna de bästa resultaten bland de deltagande länderna, medan 14-åringarnas resultat motsvarade i stort undersökningens genomsnittsprestationer. De hamnade på plats 7, dvs. i mitten bland de 15 länder som deltog i undersökningen. De svenska eleverna i gymnasieskolans avgångsklasser hade också ett resultat som låg ungefär i mitten bland de deltagande länderna (Thorndike, 1973; Hansson, 1975).

1991 genomförde IEA sin nästa undersökning av läsförståelse (”IEA Reading Literacy”) och den första separata undersökningen av läsning. Undersökningen genomfördes i 31 länder och omfattade elever i åldern 9 och 14 år (Elley, 1992; Taube, 1995). De svenska resultaten var mycket bra. Både bland 9-åringarna och bland 14-åringarna hamnade de svenska eleverna på tredje plats bland de deltagande länderna (Elley, 1992; Taube, 1995). Ett antal uppgifter i testet från 1991 gjorde det möjligt att jämföra resultaten ifrån 1991 med resultaten på läsdelen i ”Six Subject Study” från 1971. En analys visade att det inte fanns några signifikanta skillnader mellan de svenska elevernas

resultat från 1971 och 1991 (Taube, 1993), medan en annan analys med viss osäkerhet kunde peka på en mindre nedgång (Rosén, 2012).

2.2. PIRLS 2001, 2006, 2011 och 2016

År 2001 genomfördes den första PIRLS-undersökningen. PIRLS startades som en undersökning med avsikten att upprepas vart femte år och byggde vidare på de läsundersökningar som IEA tidigare genomfört. Hittills har undersökningar genomförts 2001, 2006, 2011 och 2016. De olika PIRLS-undersökningarna är jämförbara över tid (Skolverket, 2017a), medan däremot jämförelser mellan PIRLS och tidigare IEA-undersökningar inte kan göras lika lätt. Målgruppen i PIRLS är elever som gått fyra år i skolan och som vid testtillfället hade en medelålder på minst 9,5 år i respektive land.

2.3. PIRLS: läsförmåga

Presentationen av resultat från PIRLS mätningar av elevers läsförmåga inleds med en redogörelse för vad det är som PIRLS mäter när man undersöker elevers läsförmåga. Därefter presenteras medelvärden på PIRLS under olika år följt av en presentation av andelen elever som läser på vad som i PIRLS betecknas som en elementär nivå eller lägre och av andelen elever som betecknas som avancerade läsare. Ytterligare ett område av intresse att behandla är skillnader mellan flickors och pojkars läsning och skillnader beroende på socio-ekonomisk bakgrund. Slutligen ges mer detaljerad information om hur elevernas läsning utvecklats med avseende på olika typer av texter och läsprocesser.

2.3.1. Läsning enligt PIRLS

I PIRLS, liksom i IEA:s studie från 1991, talas om ”reading literacy” som översätts med läsförståelse på svenska. Detta definieras mer ingående i PIRLS ramverk (Mullis & Martin, 2015) som är en kombination av vad de deltagande ländernas styrdokument säger om läsning och PIRLS egna definitioner. Läsförståelse, inkluderar enligt definitionen, ”avkodning av text, men också förmågan att reflektera över det lästa och använda det som ett verktyg för att nå individuella

och samhälleliga mål" (Skolverket, 2017a, s .10). PIRLS innehåller både skönlitterära texter och sakprosa. Läsförmågan prövas genom fyra olika förståelseprocesser där eleverna ska uppmärksamma och återge explicit information, dra enkla slutsatser, tolka och integrera idéer och information samt granska och värdera innehåll, språk och textelement (Skolverket, 2017a, s. 12).

2.3.2. Resultat 2000 till 2015

Sverige har deltagit i alla fyra PIRLS-undersökningarna från 2001, 2006, 2011 och 2016. I undersökningen 2001 deltog från Sverige både elever i årskurs 3 och 4, medan i undersökningarna därefter enbart elever från årskurs 4 deltagit.

Figur 2.1 Resultaten för eleverna i årskurs 4 utvecklats över tid i de olika PIRLS-undersökningarna

Medelvärden för de svenska eleverna i årskurs 4 i PIRLS-undersökningarna

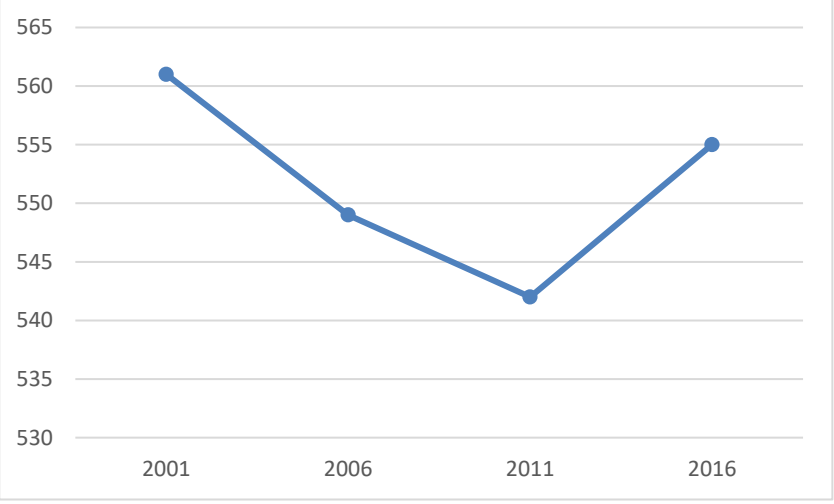

Källa: Skolverket, 2003; 2007a; 2012; 2017a.

I PIRLS 2001 hade de svenska eleverna i årskurs 4 det allra högsta medelvärdet av alla deltagande länder/regioner (Skolverket, 2003), medan de svenska eleverna i årskurs 3 som också deltog i samma undersökning hade ett betydligt mer blygsamt resultat. Samtidigt med

att PIRLS-undersökningen genomfördes 2001 valde 9 av de deltagande länderna, däribland Sverige, att också göra en jämförelse av hur yngre barns läsförmåga utvecklats i respektive land mellan 1991 och 2001, den så kallade TREND-studien. För att kunna göra jämförelsen med resultaten från 1991 deltog elever som gick i årskurs 3. Uppgifter ifrån samma läsprov som användes 1991 användes 2001 för elever i samma årskurs. De svenska eleverna i skolår 3 placerade sig på 19:e plats i jämförelse med de övriga 35 länderna som deltog i PIRLS. I TREND-studien fann man bland de deltagande länderna en ökning av läsprestationen mellan 1991 och 2001 i fyra länder och inga signifikanta skillnader mellan åren i ytterligare fyra länder. Endast Sverige visade en sänkning av läsprestationen över perioden (Rosén, Myrberg, & Gustafsson, 2004).

Efter de inledande goda resultaten för eleverna i årskurs 4 i PIRLS 2001 har de svenska resultaten fallit fram till 2011. Försämringen har skett både i absoluta termer och i relation till andra länder, men resultaten har ändå i samtliga undersökningar legat över medelvärdet för respektive undersökning. I och med PIRLS 2016 bröts nedgången och resultatet var signifikant bättre än det från 2011 och nästan på nivå med resultatet från 2001 (Skolverket, 2017a).

2.3.3. Starka och svaga läsare

Utifrån hur väl eleverna lyckas besvara de olika uppgifterna som ingår i PIRLS placeras de på fyra olika kunskapsnivåer som benämns elementär nivå, medelgod nivå, hög nivå och avancerad nivå. För mer detaljer om de olika prestationsnivåerna se Skolverkets rapport om PIRLS 2016 (Skolverket, 2017a, s. 23).

Figur 2.2 Andelen av de svenska eleverna som läser på den avancerade nivån i PIRLS.

Andel svenska elever i årskurs 4 i PIRLS-undersökningarna som läser på avancerad nivå

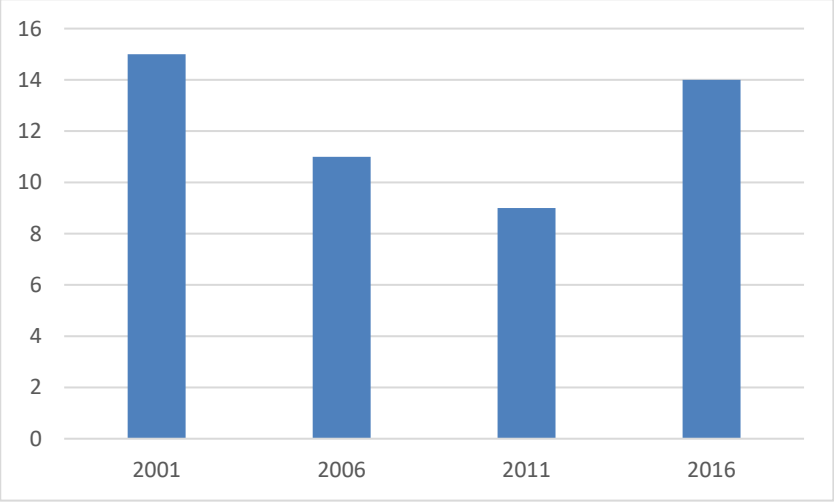

Källa: Skolverket, 2003; 2007a; 2012; 2017a.

Andelen elever som når upp den till den avancerade nivån har sjunkit något från 2001 (15 procent) till 2011 (9 procent) för att sedan öka upp till en nivå 2016 (14 procent) som i stort motsvarar den från 2001.

Figur 2.3 visar andelen svenska elever i årskurs 4 i PIRLS som inte nådde upp till den lägsta nivån på PIRLS-testet som betecknas som den elementära nivån och andelen elever som nådde den elementära nivån. Elever på den elementära nivån kan hitta enstaka sakuppgifter och detaljer som är tydligt uttalade i en text (Skolverket, 2017a, s. 23).

Figur 2.3 Andel svenska elever i årskurs 4 i PIRLS under elementär nivån och på elementär nivå

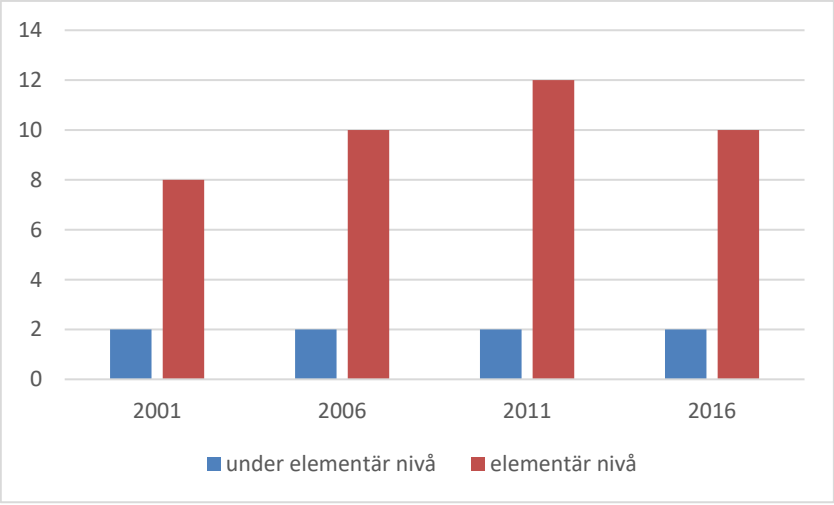

Källa: Skolverket, 2003; 2007a; 2012; 2017a.

Som framgår är andelen elever i årskurs 4 som inte når upp till den elementära nivån oförändrad (2 procent) under alla år. För den elementära nivån har andelen elever i Sverige som ligger på denna nivå ökat något från 8 procent 2001 till 12 procent 2011. I PIRLS 2016 har andelen sjunkit till 10 procent.

2.3.4. Flickor och pojkar

Ett ofta undersökt område är skillnader mellan flickors och pojkars läsförmåga. Generellt visar de flesta undersökningar att flickor läser bättre än pojkar (Fredriksson & Taube, 2012). PIRLS är inget undantag i detta sammanhang. Figur 2.4. visar medelvärdena på PIRLS 2001 till 2016 för flickor och pojkar i Sverige.

Figur 2.4 Medelvärden på PIRLS för flickor och pojkar i Sverige

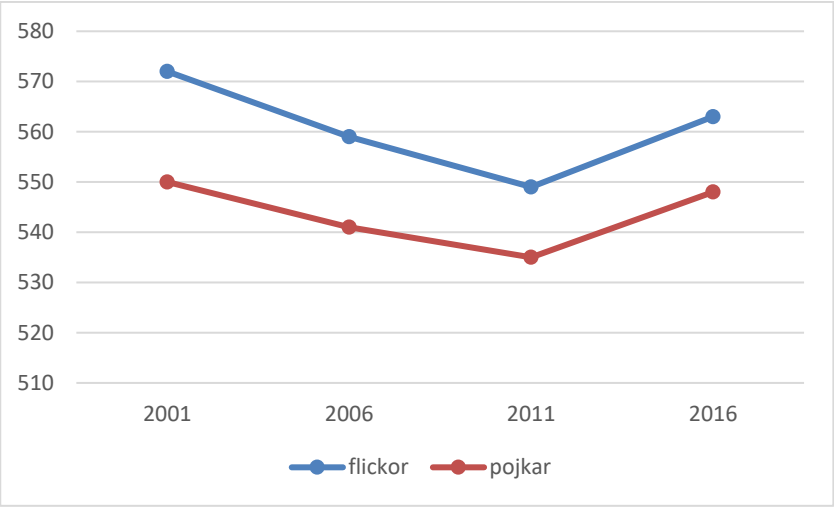

Källa: Skolverket, 2003; 2007a; 2012; 2017a.

Samma mönster som visar sig i de allra flesta länder i PIRLS går också igen i Sverige. Flickorna läser bättre än pojkarna. Bägge gruppernas resultat följer dock samma utvecklingslinje med en nedgång fram till 2011 och sedan ett förbättrat resultat 2016. Skillnaderna i resultat mellan flickor och pojkar förändras inte mycket under åren, men har tenderat att minska något. Den största skillnaden (22 poäng) noterades 2001 och den lägsta (14 poäng) 2011. Skillnaden 2016 (15 poäng) var i stort lika stor som 2011.

Andelen flickor som är på en avancerad nivå är högre än bland pojkarna. I PIRLS 2016 var 17 procent av flickorna på den nivån jämfört med 11 procent bland pojkarna. För både pojkar och flickor är andelen som läser på en avancerad nivå ungefär lika stor 2016 som den var 2001 (flickor – 19 procent, pojkar – 12 procent). Andelarna flickor och pojkar på en avancerad nivå var som högst år 2001(Skolverket, 2017a).

Andelen elever som läser under den elementära nivån är 2016 större bland pojkarna (3 procent) än bland flickorna (1 procent). För pojkarna har en liten ökning skett av andelen elever som ligger på denna nivå jämfört med 2001 (2 procent), medan det för flickorna är en lika stor andel bägge åren. Också bland de elever som läser på elementär nivå är andelen pojkar 2016 (12 procent) högre än bland

flickorna (8 procent). Jämfört med 2001 (flickor – 6 procent, pojkar – 11 procent) är andelarna något högre 2016.

2.3.5. Socio-ekonomisk bakgrund

Det finns i de allra flesta undersökningar av läsning ett samband mellan socio-ekonomisk bakgrund och läsning. Elever från hem med en högre socio-ekonomisk status läser i regel bättre än elever från hem med en lägre socio-ekonomisk status (Fredriksson & Taube, 2012). Resultaten från PIRLS utgör inget undantag.

För att få ett mått på elevernas socio-ekonomiska status har elever och vårdnadshavare fått besvara frågor om antal böcker i hemmet, tillgång till internet i hemmet, tillgång till egen studieplats och vårdnadshavarnas utbildning. Denna information har sammanställts till ett index. När elever med olika värden på detta index jämförs har de som betecknas som elever med många hemresurser högre poäng på läsprovet än de som har lägre värden på indexet. De elever som enligt indexet hade högre grad av hemresurser hade ett medelvärde på 586 poäng i PIRLS 2016 jämfört med de som hade en lägre grad av hemresurser som hade 542 poäng. Bägge gruppernas resultat har förbättrats jämfört med 2011 och skillnaden mellan grupperna är i princip lika stor vid bägge undersökningarna (44 respektive 45 poäng) (Skolverket, 2017a).

Om man tittar på andelen elever som läser på avancerad nivå har andelen bland eleverna med högre grad av hemresurser ökat från 18 procent till 25 procent mellan 2011 och 2016. Också bland eleverna med lägre grad av hemresurser har en ökning av andelen skett, men med lägre andelar från 5 procent 2011 till 8 procent 2016.

Andelen elever under den elementära nivån och på den elementära nivån är i stort oförändrad bland eleverna med högre grad av hemresurser (under elementär nivå 2011 1 procent och 0 procent 2016, elementär nivå 3 procent både 2011 och 2016). Bland eleverna med lägre grad av hemresurser är andelen på dessa nivåer högre. Andelen under elementär nivå ligger på 2 procent 2011 och 2016. Andelen på elementär nivå har sjunkit från 16 procent 2011 till 13 procent 2016 (Skolverket, 2017a).

För tidigare PIRLS-undersökningar redovisas den socio-ekonomiska bakgrunden inte på samma sätt som i PIRLS 2011 och 2016, men

också i dessa undersökningar kan samma mönster att elever från hem med högre socio-ekonomisk status har högre resultat än de från hem med lägre socio-ekonomisk status tydligt ses (Skolverket, 2003; 2007).

2.3.6. Skönlitterära texter och sakprosa

PIRLS innehåller uppgifter som innefattar både läsning av skönlitterära texter och sakprosa. Figur 2.5 visar hur elevernas läsning av dessa två typer av texter utvecklats i PIRLS från 2001 till 2016.

Figur 2.5 Medelvärden för de svenska elevernas läsning av skönlitterära texter och sakprosa i PIRLS

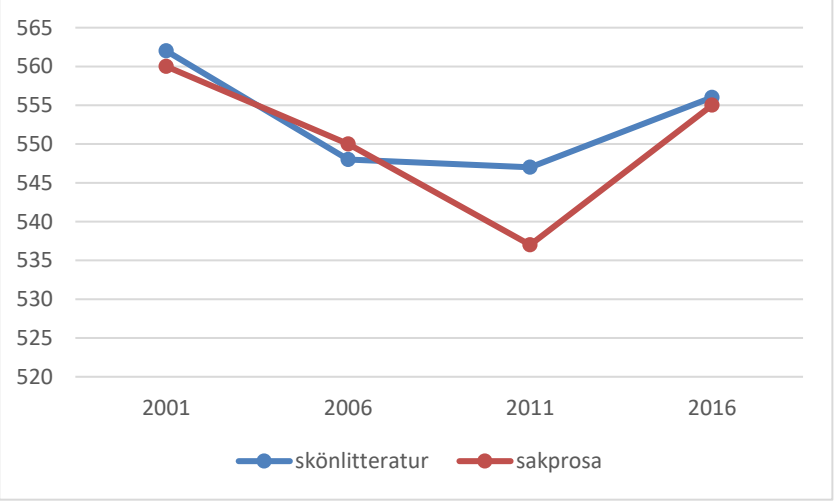

Källa: Skolverket, 2003; 2007a; 2012; 2017a.

Som framgår av figuren har elevernas läsning av de olika typerna av texter varit på samma nivå. Enda undantaget är resultaten från 2011 då läsning av sakprosa var på en lägre nivå än läsning av skönlitterära texter. I PIRLS har sedan en förbättring skett för båda typerna av texter och eftersom läsning av sakprosa förbättrats mer än läsning av skönlitterära texter är de åter på i princip samma nivå 2016 (Skolverket, 2017a).

2.3.7. Förståelseprocesser

Som nämndes i sektion 2.3.1. så prövas läsförmågan i PIRLS genom fyra olika förståelseprocesser där eleverna ska uppmärksamma och återge explicit information, dra enkla slutsatser, tolka och integrera idéer och information samt granska och värdera innehåll, språk och textelement (Skolverket, 2017a, s. 12). För att underlätta analysen har processerna att uppmärksamma och återge explicit information samt att dra enkla slutsatser slagits samman till en skala som kallas för identifiering och enkla slutsatser. Likaså har de två processerna: tolka och integrera idéer och information, samt granska och värdera innehåll, språk och textelement slagits samman till en skala som kallas tolkande och värderande. I figur 2.6 visas hur de svenska elevernas resultat utvecklats på dessa två skalor.

Figur 2.6 Medelvärden för de svenska elevernas läsning på skalorna **”identifiering och enklas slutsatser” och ”tolkande och värderande” i PIRLS**

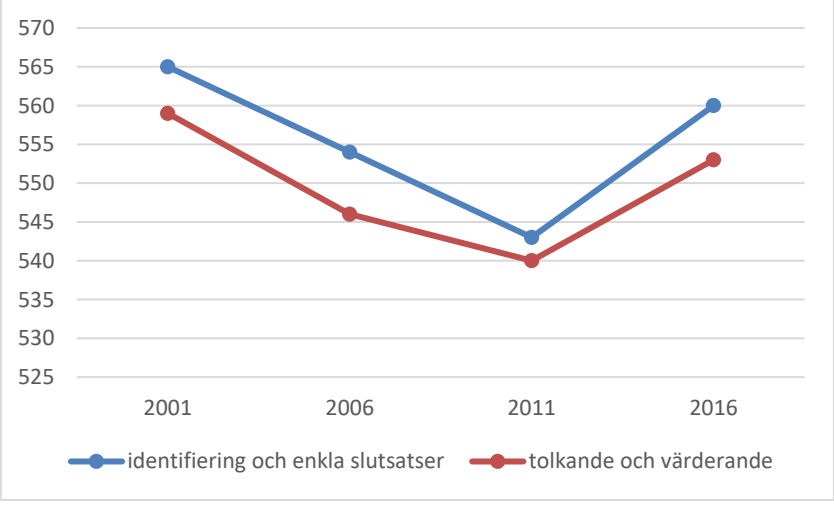

Källa: Skolverket, 2003; 2007a; 2012; 2017a.

De svenska eleverna har bättre resultat på de uppgifter där de ska uppmärksamma och återge explicit information samt dra enkla slutsatser än på de uppgifter där de ska tolka och integrera idéer och information samt granska och värdera innehåll, språk och textelement. Dessa två skalor utvecklas dock lika över tid med en nedgång fram till

2011 och sedan en uppgång. Skillnaden mellan de två skalorna är signifikant för alla år utom 2011 då också resultaten var som lägst (Skolverket, 2017a).

Att eleverna klarar identifiering och enkla slutsatser bättre än att tolka och värdera är kanske inte så överraskande. Det ser ut på samma sätt i de andra nordiska länderna (Skolverket, 2017a), men skiftar mellan länder om man ser på samtliga deltagare i PIRLS (Mullis et al., 2017).

2.4. PIRLS: läsvanor

I PIRLS får också eleverna svara på frågor om vad de läser. Tabell 2.1 visar hur stor andel av eleverna i Sverige som angett att de läser olika typer av texter minst varje vecka.

Tabell 2.1 Andel (procent) elever som läser olika typer av texter minst varje vecka

Läsning av olika typer av texter	2001	2006	2011	2016
Berättelser i böcker	64	63	64	56
Serier	56	52	54	39
Faktaböcker	39	34	46	36
Tidskrifter/veckotidningar	33	38	45	28
Dagstidningar	44	46	40	21

Källa: Skolverket, 2007a; 2012; 2017a.

Berättelser i böcker och serietidningar är den typ av texter som eleverna läser mest. Genomgående har andelen elever som uppgett att de läser någon av de olika typerna av texter minskat mellan 2001 och 2016 (Skolverket, 2017a). Mest omfattande tycks minskningen av läsning av dagstidningar varit. Likaså verkar skillnaden mellan 2011 och 2016 var större för de flesta typerna av texter än skillnaden mellan tidigare år.

2.5. PIRLS: läsintresse

Tyvärr har frågor om elevernas läsintresse ställts på lite olika sätt i PIRLS- undersökningarna vilket gör att det inte går att jämföra detta över tid. I PIRLS 2016 fick eleverna svara på ett antal frågor om vad

de tyckte om läsning som sammanställts till indexet ”Elevens inställning till läsning” (Skolverket, 2017a, s. 39). Utifrån elevernas svar har de delats upp i tre grupper: de som tycker mycket om att läsa, de som tycker om att läsa i viss mån och de som inte tycker om att läsa. I tabell 2.2 visas andelen elever i Sverige som kan föras till respektive grupp och hur detta ser ut för flickor och pojkar.

Tabell 2.2 Andel (procent) elever i Sverige med olika inställning till läsning 2016

Inställning till läsning	Samtliga elever	Flickor	Pojkar
Tycker mycket om att läsa	18	22	15
Tycker om att läsa i viss mån	50	52	49
Tycker inte om att läsa	31	26	36

Källa: Skolverket, 2017a.

Vad som kan noteras är att ungefär hälften av eleverna, både pojkar och flickor, tycker om att läsa i viss mån. Av speciellt intresse att notera är att nästan en tredjedel av eleverna anger att de inte tycker om att läsa. Bland pojkarna är denna andel större än en tredjedel och bland flickorna en fjärdedel (Skolverket, 2017a).

Som man kan förvänta sig, och som visats i många andra undersökningar, så finns ett tydligt samband mellan inställning till läsning och läsförmåga i PIRLS. De elever som är mest positiva till läsning läser betydligt bättre än de elever som är minst positiva (582 poäng jämfört med 542). Hur detta samband ser ut går det inte att uttala sig om utifrån denna typ av data. Läser eleverna bättre för att de läser mycket eller läser de mycket för att de läser bättre?

För att få ett mått på utvecklingen över tid vad det gäller elevernas läsintresse hänvisar Skolverkets rapport om PIRLS 2016 till hur eleverna ställt sig till påståendet ”Jag tycker om att läsa” som finns med i både PIRLS 2016 och PIRLS 2001. I PIRLS 2001 angav 60 procent av eleverna att de tyckte att detta påstående stämde precis medan motsvarande andel i PIRLS 2016 var 39 procent. Det finns alltså anledning att tro att elevernas läsintresse har minskat.

2.6. Svenska elever i jämförelse med elever i andra länder

I de olika PIRLS-undersökningarna har antalet länder som deltagit skiftat och länder/regioner har också redovisats på delvis olika sätt. Det är därför vanskligt att försöka placera de svenska resultaten i relation till andra länder. Trots dessa reservationer har en tabell sammanställts som visar hur många EU/OECD-länder/regioner som har haft ett högre eller ett lägre medelvärde än Sverige i de olika undersökningarna.

Tabell 2.3 EU/OECD-länder/regioner med högre respektive lägre medelvärde än Sverige i de olika PIRLS-undersökningarna

År	Högre medelvärde	Lägre medelvärde
2001	0	23 a
2006	7 b	26 c
2011	10 d	19 e
2016	6	24 f

a varav två separata delar av Storbritannien (England och Skottland).
b varav tre kanadensiska provinser.
c varav två kanadensiska provinser, två belgiska regioner och två separata delar av Storbritannien (England och Skottland).
d varav två separata delar av Storbritannien (England och Nordirland).
e varav en belgisk region.
f varav två belgiska regioner.
Källa: Skolverket, 2003; 2007a; 2012; 2017a.

Vad som är intressantast att utläsa ur tabell 2.3 är inte Sveriges exakta placering i relation till andra länder utan den allmänna utvecklingen från ett topp-resultat 2001 till relativt sett lägre resultat i de senare undersökningarna. Att Sverige hade det högsta medelvärdet 2001 är inte enbart beroende på att de svenska eleverna hade goda resultat utan berodde antagligen också på att en del länder med traditionellt goda resultat, så som t.ex. Finland, inte deltog i PIRLS det året. Trots att det svenska medelvärdet från 2016 nästan är på samma nivå som det från 2001 blir den svenska positionen i relation till andra länder/regioner lägre eftersom fler länder deltar och några länder också förbättrat sina resultat.

När internationella jämförelser görs är det alltid relevant att fundera över vilka länder som det är rimligt att jämföra Sverige med. I tabell 2.3 begränsades jämförelsen till EU/OECD-länder/regioner. I tabell 2.4 ska vi begränsa jämförelsen ytterligare till att enbart omfatta de

nordiska länderna. Det är endast Sverige och Norge som deltagit i samtliga PIRLS-undersökningar. Danmark har deltagit sedan 2006 och Finland sedan 2011. Island deltog 2001 och 2006, men har inte deltagit sedan.

Tabell 2.4 Medelvärden på PIRLS för elever i årskurs 4 från de nordiska länderna

Land/år	2001	2006	2011	2016
Finland	–	–	568	566
Danmark	–	546	554	547
Island	512	511	–	–
Norge	499	498	507	517
Sverige	561	549	542	555

Källa: Skolverket, 2003; 2007a; 2012; 2017a.

De första åren hade Sverige det högsta medelvärdet bland de nordiska länderna, men obetydligt högre än Danmarks medelvärde 2006. Sedan Finland började delta 2011 har de finska medelvärdena varit högre än de övriga nordiska ländernas. Medan de svenska medelvärdena sjönk från 2001 till 2011 för att sedan stiga igen 2016 visar Norge en successiv förbättring av sina medelvärden från 2001 till 2016.

I jämförelsen med andra länder kan det vara av intresse att särskilt titta på två saker: likvärdighet och elevernas läsintresse. När det gäller likvärdighet kan noteras att Sverige i PIRLS-resultaten inte avviker från andra EU- och OECD-länder. Den genomsnittliga skillnaden mellan elever från hem med högre och lägre grad av hemresurser är i dessa länder 49 poäng som enligt Skolverkets bedömning är ungefär lika stor som motsvarande skillnad i Sverige (44 poäng) (Skolverket, 2017a).

De svenska eleverna var de som i PIRLS 2016 var mest negativa till att läsa. Som vi kunde se i tabell 2.2. angav 18 procent av de svenska eleverna att det tyckte mycket om att läsa och 31 procent att det inte tyckte om att läsa. Motsvarande andelar för alla elever i EU/OECD-länderna i PIRLS var 37 procent respektive 20 procent.

2.7. Vilka slutsatser kan vi dra utifrån PIRLS?

PIRLS-undersökningarna ger möjligheter till att se hur läsningen bland elever i årskurs 4 utvecklats sedan 2001. De två tidigare IEA-undersökningarna från 1971 och 1991 kan också bidra till att ge en bild av hur läsningen utvecklats under en ännu längre tidsperiod. Resultaten från den s.k. ”Six Subject Study” visade att särskilt de yngsta eleverna i genomsnitt läste bra. Detta bekräftades sedan i ”IEA Reading Literacy” studien från 1991. Huruvida resultaten från 1971 var på samma nivå eller något bättre än de från 1991 besvaras lite olika i två skilda analyser som gjorts (Taube, 1993; Rosén, 2012). Resultaten från 2001 visade på goda resultat, men för eleverna i årskurs 3, som kunde jämföras med resultaten från 1991 visades en nedgång. Om man sedan ser på hur resultaten i PIRLS, som är jämförbara över tid, har utvecklats har dessa varit nedåtgående fram till 2016 då de steg igen. Trots nedgången mellan 2001 och 2011 har aldrig det svenska medelvärdet legat under det för EU/OECD-länderna som helhet i PIRLS.

Om det förbättrade resultatet från 2016 är början på en trendvändning eller bara ett tillfälligt brott i en långsiktigt negativ trend återstår att se. PIRLS kommer att upprepas igen 2021. Trots det goda resultatet från 2016 finns orosmoln. Att svenska elever i högre grad än elever i andra länder är negativa till läsning kan vara illavarslande. Det minskade intresset för läsning syns i minskad läsning. Elever som läser i mindre utsträckning får mindre med lästräning vilket kan leda till sämre läsförståelse. Rosén (2012) pekade i sin analys av utveckling av PIRLS resultaten fram till 2006 på att minskad nöjesläsning och mindre intresse för läsning är en följd av ökad datoranvändning på fritiden och att detta kunde vara en orsak till den nedgång som setts. Hur stark en sådan påverkan kan vara och vilken utsträckning den kan motverkas av andra faktorer återstår att se.

3. PISA

I detta kapitel behandlas ungdomars utveckling av läsförmåga, läsvanor och läsintresse utifrån tillgängliga data i PISA- undersökningarna (Programme for International Student Assessment) från 2000, 2003, 2006, 2009, 2012 och 2015.

3.1. PISA-undersökningarna 2000 till 2015

PISA är en internationell undersökning som genomförs av OECD. Den första PISA-undersökningen genomfördes år 2000 och undersökningen har sedan genomförts vart tredje år. När detta skrivs (mars 2018) pågår arbetet med att genomföra PISA 2018. PISA innefattar tre olika ämnesområden: läsförståelse, matematik och naturvetenskap. Dessa behandlas i varje undersökning, men ett av dem är huvudområde i en undersökning och behandlas då mer ingående. Läsförståelse har varit huvudområde i PISA 2000 och 2009 och är huvudområde i den PISA-undersökning som genomförs 2018. Att ett område är huvudområde innebär att eleverna gör fler uppgifter inom huvudområdet och att de frågor som eleverna besvarar i elevenkäten och skolledarna i skolenkäten berör frågor kring vanor, intresse och undervisning relaterade till huvudområdet.

Detta innebär att elevers läsförståelse har undersökts i samtliga (hittills sex) PISA-undersökningar, men att undersökningarna från 2000 och 2009 är grundligare vad det gäller läsförståelsen. När läsförmåga, läsvanor och läsintresse behandlas nedan betyder det att utvecklingen av läsförmågan kan följas i samtliga PISA-undersökningar från 2000 till 2015, även om resultaten från 2000 och 2009 är mer pålitliga än från de andra åren. Information om läsvanor och läsintresse kan framförallt hämtas från undersökningarna från 2000 och 2009.

I PISA undersöks ett stickprov av elever. Detta stickprov är inte årskurs-baserat utan baserat på elevernas ålder. PISA undersöker elever som är 15 år, dvs. elever som i de flesta utbildningssystem är i slutet av sin obligatoriska utbildning. Av de 15-åringar som väljs ut i Sverige går de allra flesta i årskurs 9. I PISA 2015 gällde detta för 95 procent av de knappt 5500 elever från 202 skolor som slumpmässigt valts ut att ingå i stickprovet (Skolverket, 2016).

3.2. PISA: läsförmåga

Den första frågan som behandlas i presentationen av resultaten från PISA-undersökningarna av elevernas läsförmåga är vad det är som PISA mäter när man undersöker elevers läsförmåga. Därefter presenteras medelvärden på PISA under olika år följt av en presentation av andelen svaga respektive starka läsare. Ytterligare ett område av intresse att behandla är skillnader mellan flickors och pojkars läsning

och likvärdigheten. Slutligen ges mer detaljerad information om hur elevernas läsning utvecklats med avseende på olika läsprocesser.

3.2.1. Läsning enligt PISA

För att kunna mäta något krävs att det som man mäter definieras. När det gäller elevers kunskaper ligger det nära tillhands att koppla detta till läroplan. I en internationell undersökning kan man dock inte undersöka något utifrån ett enstaka lands läroplan. Som vi såg i föregående kapitel har IEA delvis löst detta i PIRLS- och TIMSS-undersökningarna med att försöka etablera en slags minsta gemensamma nämnare utifrån de deltagande ländernas läroplaner (Mullis m.fl., 2005; Mullis & Martin, 2015). När PISA startades valdes en annan väg. Istället för att etablera en minsta gemensam nämnare, som både är svårt och skapar problem när nya länder tillkommer i en stor undersökning, valde PISA att etablera ett ramverk där området beskrevs. Ett antal experter på läsning fick i uppgift att beskriva vad läsning är. Deras definition har publicerats i ett ramverk (OECD, 1999; 2000a). Detta ramverk har sedan uppgraderats vid olika tillfällen, men utan så stora förändringar att det påverkar jämförbarheten över tid. Det ramverks som användes vid PISA 2015 finns publicerat av OECD i en publikation från 2016.

Läsförståelse definieras i PISA enligt följande: ”Läsförståelse är att förstå, använda, reflektera över och engagera sig i skrivna texter för att uppnå nå sina egna mål, utveckla sina kunskaper och sin potential och för att delta i samhället.” (OECD, 2016, i svensk översättning Oskarsson m.fl., 2016, s. 3). Ramverket anger tre huvuddimensioner för PISA:s undersökning av elevers läsförmåga: sammanhang, text, och läsprocesser.

Sammanhang refererar till en rad olika sammanhang i vilka läsning sker och olika syften för läsning. Texterna i PISA är indelade efter fyra sammanhang i enlighet med förmodade mottagare och syfte: för personligt bruk, för offentligt bruk, för utbildning och i samband med arbete. Dessa sammanhang kan vara överlappande (Oskarsson m.fl., 2016).

Texter refererar till olika typer av text som klassificeras utifrån textformat och texttyp. För textformat görs en distinktion mellan löpande texter (i meningar och stycken) och icke-löpande texter (i

förteckningar, tabeller och diagram). Texttyp identifierar olika slag av text så som beskrivningar, berättelser, utredningar/redogörelser, argument, anvisningar och transaktioner (Oskarsson m.fl., 2016).

Läsprocesser refererar till olika kognitiva processer som avgör hur läsaren tar sig an texten. Dessa sammanfattas i tre kategorier: söka och inhämta information i en text, sammanföra och tolka det lästa samt reflektera och utvärdera en text i relation till sin egen erfarenhet (Oskarsson m.fl., 2016).

PISA:s läsprov innehåller uppgifter som mäter dessa olika dimensioner. De år som läsförståelse har varit huvudområde har det, eftersom provet innehåller fler läsuppgifter, varit möjligt att mer i detalj se på hur väl eleverna klarar av de olika dimensionerna, medan för övriga år enbart det sammanlagda resultatet från provet kan rapporteras.

3.2.2. Resultat 2000 till 2015

Sedan den första PISA-undersökningen år 2000 har totalt sex undersökningar gjorts; 2000, 2003, 2006, 2009, 2012 och 2015. Hur de svenska medelvärdena utvecklats framgår av figur 3.1 nedan.

Figur 3.1 Medelvärden i läsförståelse i PISA 2000–2015

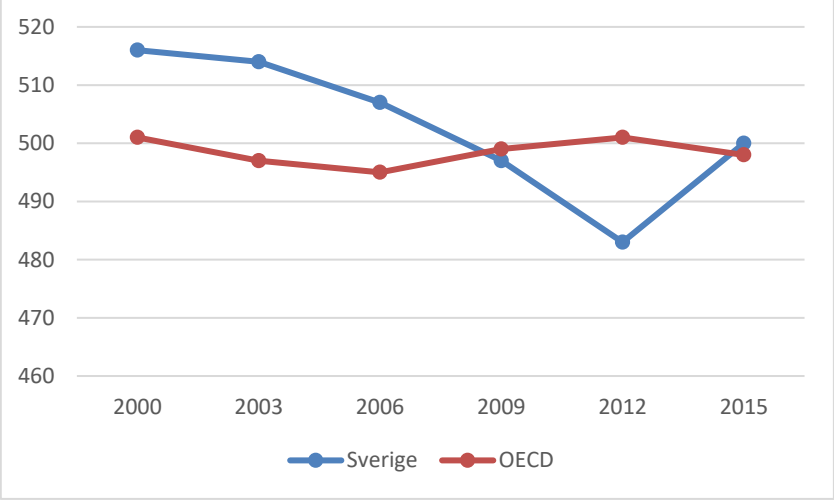

Källa: Skolverket 2001, 2004a, 2007b, 2010a, 2013 och 2016.

De svenska resultaten har fallit från den första mätningen år 2000 fram till 2012 för att därefter något förbättras 2015. Det är rimligt att beskriva utvecklingen av de svenska elevernas läsprestationer från 2000 till 2012 som en negativ trend (OECD, 2013a). Utvecklingen från år 2000 fram till 2006 visade en svag nedgång av medelvärdet som inte var statistiskt signifikant, dvs. inte tillräckligt stor för att man med säkerhet skulle kunna säga att det var en förändring. Resultatet från 2009 var däremot signifikant sämre än tidigare resultat och dessutom för första gången ungefär på samma nivå som OECD-ländernas medelvärde. I PISA 2012 föll resultaten ytterligare. Det var inte bara signifikant lägre än tidigare svenska resultat utan också under OECD-ländernas medelvärde.

PISA 2015 visade sedan en signifikant förbättring med ett medelvärde något högre än OECD:s medelvärde och på ungefär samma nivå som i PISA 2009. Även om alltså resultatet förbättrades i PISA 2015 var det betydligt lägre än resultaten från den första PISA-undersökningen 2000.

3.2.3. Starka och svaga läsare

Utifrån hur väl eleverna lyckas besvara de olika uppgifterna som ingår i PISA:s läsprov kan de placeras på olika prestationsnivåer på en skala från 1 till 6, där 6 är den högsta nivån. För mer detaljer om de olika prestationsnivåerna se Oskarsson m.fl. (2016).

Elever som lyckas bra med läsprovet och som kan lösa både sådana uppgifter som är svåra och sådana som är enkla placeras i de två översta prestationsnivåerna 5 och 6. Dessa elever kan betecknas som starka läsare. De klarar att läsa olika typer av texter samt att söka och inhämta information i en text, sammanföra och tolka det lästa samt reflektera och utvärdera en text i relation till sin egen erfarenhet. Figur 3.2. visar hur stor andel av de svenska eleverna som legat på dessa nivåer i de olika PISA-undersökningarna.

Figur 3.2 Andel starka läsare (nivå 5 och över) i Sverige 2000–2015

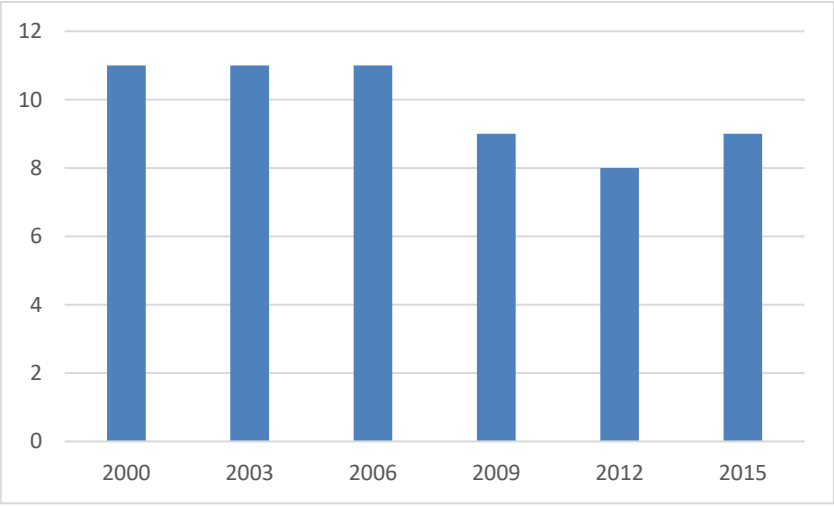

Källa: Skolverket 2001, 2004a, 2007b, 2010a, 2013 och 2016.

I de första PISA-undersökningarna 2000, 2003 och 2006 låg 11 procent av de svenska eleverna på nivå 5 och över. I PISA 2009 föll andelen till 9 procent och 2012 ytterligare till 8 procent. I PISA 2015 steg andelen något och var tillbaka på samma nivå som 2009. Andelen starka läsare har inte varierat så mycket över åren.

Elever med resultat under nivå 2 kan betraktas som svaga läsare. De kan läsa, men har svårigheter att förstå och tolka annat än relativt enkla texter. Figur 3.3. visar hur andelen elever med svaga resultat i läsförståelse förändrats över åren.

Figur 3.3 Andel svaga läsare (under nivå 2) i Sverige 2000–2015

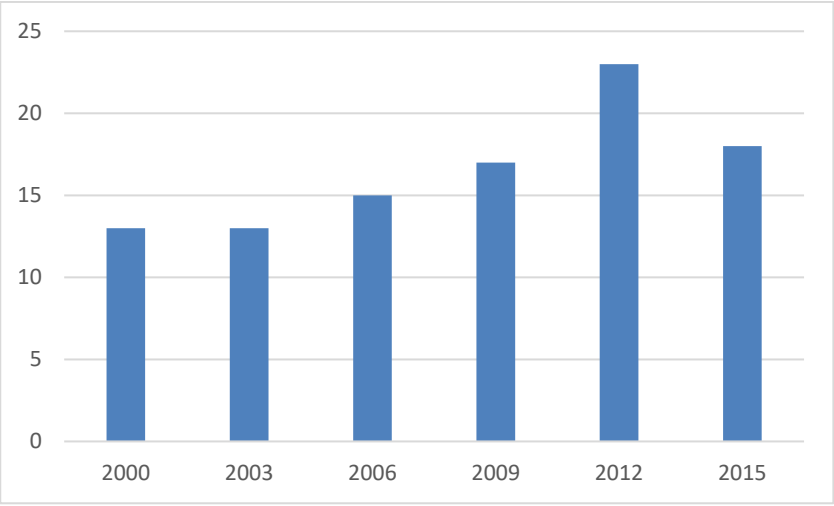

Källa: Skolverket 2001, 2004a, 2007b, 2010a, 2013 och 2016.

Andelen svaga läsare har ökat från år 2000 då den var 13 procent fram till år 2012 då den var 23 procent. I PISA 2015 sjönk sedan andelen något till 18 procent. Samtidigt som andelen starka läsare inte förändrats särskilt mycket kan vi se större skillnader mellan åren när det gäller svaga läsare. År 2012 var nästan var fjärde elev i Sverige en svag läsare. År 2015 har andelen sjunkit något och nästan var femte elev är en svag läsare.

3.2.4. Skillnader mellan flickor och pojkar

Traditionellt läser flickor bättre än pojkar. Detta har visat sig i de undersökningar som genomförts av IEA som vi kunde se i föregående kapitel och det har också visat sig i PISA-undersökningarna. Figur 3.4 visar hur flickor och pojkars resultat utvecklats över tiden i PISA i Sverige.

Figur 3.4 PISA-resultat för flickor och pojkar i läsförståelse, medelvärden, Sverige

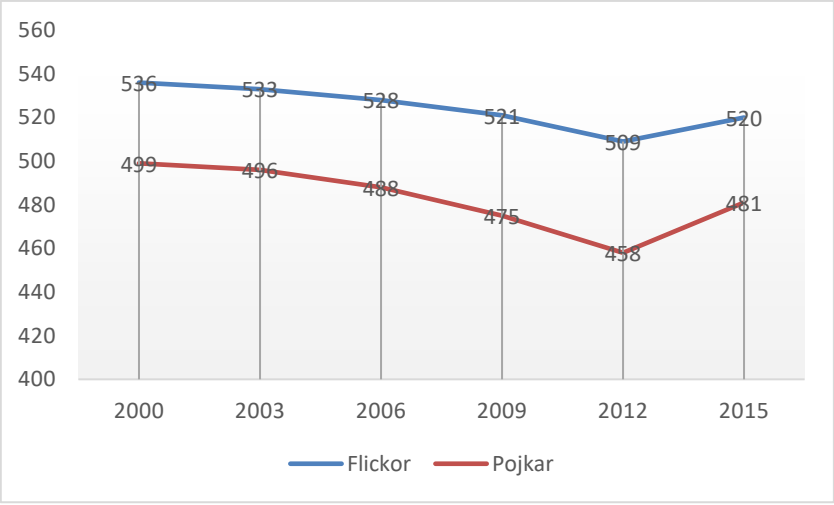

Källa: Skolverket 2001, 2004a, 2007b, 2010a, 2013 och 2016.

Flickorna hade genomgående högre medelvärden än pojkarna. Medelvärdena för bägge grupperna har följts åt, men på en lägre nivå för pojkarna och med en något starkare försämring av resultaten än för flickorna. Skillnaderna mellan flickors och pojkars medelvärden har ökat från PISA 2000 fram till PISA 2012. I PISA 2000 var skillnaden 37 poäng och i PISA 2012 hade den ökat till 51 poäng. I PISA 2015 sjönk skillnaden till 39 poäng.

Andelen starka läsare (nivå 5 och 6) var mycket högre bland flickorna än bland pojkarna. Andelen starka läsare bland flickorna har över åren legat på som lägst 10 procent (2012) och som högst 15 procent (2000). Motsvarande andel för pojkarna har varit som lägst 5 procent (2012) och som högst 8 procent (2015).

Omvänt gäller att andelen svaga läsare är mycket högre bland pojkarna än bland flickorna. År 2012 låg nästan var tredje pojke under nivå 2 eller lägre (31 procent). Som lägst har andelen svaga läsare bland pojkarna varit 17 procent (2000). I PISA 2015 var andelen 25 procent. Bland flickorna har andelen legat som lägst på 8 procent (2000) och som högst på 14 procent (2012). Utvecklingen är dock den samma för både flickor och pojkar med en ökning av andelen svaga läsare fram till 2012 och sedan en minskning 2015.

3.2.5. Likvärdighet

Utifrån alla stora undersökningar av läsning bland skolelever vet vi att det finns ett samband mellan hur bra eleverna läser och deras familjers socio-ekonomiska status (Fredriksson & Taube, 2012). PISA visar också att detta samband finns. Socio-ekonomiska skillnader handlar till en stor del om likvärdigheten i ett utbildningssystem både gällande elever och skolor.

Eftersom en analys av likvärdigheten kräver en del data som inte samlas in för alla ämnen vid varje PISA-undersökning kan denna främst analyseras vad det gäller läsförståelsen utifrån en jämförelse av resultaten i PISA 2000 och 2009. I Skolverkets sammanfattning av resultaten från PISA 2009 (Skolverket, 2010b) genomfördes en analys av likvärdigheten utifrån fem indikatorer på likvärdighet: total variation, mellanskolvariation, övergripande effekt av individens socioekonomiska bakgrund, effekten av skolors socioekonomiska sammansättning samt spridning i socioekonomisk sammansättning mellan skolor. Av dessa fem indikatorer kunde konstateras klara försämringar av fyra mellan 2000 och 2009. Fredriksson och Oskarsson (2013) diskuterade detta vidare i en analys av likvärdigheten i den svenska skolan. Den totala variationen i resultat, skillnaden mellan de högsta och lägsta poängen i PISA i Sverige, hade ökat från 92 procent av den genomsnittliga variationen i OECD 2000 till 112 procent 2009. Mellanskolvariation, som är ett mått på hur stor del av variansen mellan elever som beror på att de går på olika skolor, var 9 procent i Sverige 2000, men hade ökat till 19 procent 2009. En poängs skillnad för en elev på det socio-ekonomiska indexet betydde i genomsnitt i PISA 2000 en poängskillnad med 36 poäng på PISA:s läsprov, men hade 2009 ökat till 43 poäng.

I en ny genomgång av likvärdighet i skolan utifrån PISA resultat behandlar Karlsson och Oskarsson (2018) främst detta utifrån den senaste PISA-undersökningen 2015 där naturvetenskap var huvudområdet, men de berör också läsförståelse. De visar att andelen elever på skolor med låga resultat på PISA:s läsprov ökat kraftigt. I PISA 2000 gick 2 procent av eleverna på skolor som hade ett medelvärde under 450 poäng. I PISA 2009 hade denna andel ökat till 13 procent. Samtidigt hade också andelen elever som går på skolor med höga medelvärden (mer än 550 poäng) minskat från 15 procent till 10 procent. De konstaterar att resultatförsämringen har varit störst för lågpresterande elever.

3.2.6. Förändringar av resultaten i delar av lässkalan 2000 och 2009

I PISA 2000 och 2009 då läsförståelse var huvudämne innehöll PISA-provets läsdel fler uppgifter än vid övriga PISA-undersökningar. Det är därför möjligt att inte bara titta på elevernas resultat på läsprovet som helhet utan också elevernas resultat på olika delskalor. Delskalor utgår ifrån de olika läsprocesser som finns i ramverket för läsförståelsen i PISA och som nämnts ovan i sektion 3.2.1. Tabell 3.1. visar de svenska elevernas resultat på de tre delskalorna för läsprocesserna söka och inhämta information, sammanföra och tolka samt reflektera och utvärdera för PISA 2000 och 2009.

Tabell 3.1 Medelvärden för de svenska eleverna på PISA:s tre delskalor för olika läsprocesser 2000 och 2009

Delskala	2000	2009	Skillnad
Söka och inhämta information	516	505	- 11
Sammanföra och tolka	522	494	- 28
Reflektera och utvärdera	510	502	- 8

Källa: Skolverket 2001 och 2010a.

De svenska eleverna i PISA 2000 hade det bästa resultatet på delskalan sammanföra och tolka med medelvärdet 522 poäng. På delskalan söka och inhämta information var medelvärdet 516 poäng och på delskalan reflektera och utvärdera var medelvärdet 510 poäng. Samtliga dessa medelvärden hade försämrats i PISA 2009. Som framgår av tabell 3.1 är förändringen mellan 2000 och 2009 störst på delskalan sammanföra och tolka. Att kunna sammanföra och tolka läst information kan anses vara mer krävande än att söka och inhämta information. Utifrån detta kan man konstatera att resultaten inte bara allmänt försämrats mellan 2000 och 2009 utan att elevernas styrka också förskjutits från de mer krävande uppgifterna att sammanföra och tolka information till mindre krävande uppgifter att söka och inhämta information. Om läsningen på de olika delskalorna fortfarande ser ut som år 2009 återstår att se när läsförståelse åter är huvudområde i PISA 2018.

3.3. PISA: läsvanor

I PISA-undersökningarna 2000 och 2009, då läsförståelse varit huvudområde, har flera frågor i elevenkäten berört elevernas läsvanor. Eleverna har besvarat frågan om hur mycket de läser för nöjes skull på sin fritid. I tabellen 3.2 visas andelen elever som överhuvudtaget läste något för nöjes skulle på sin fritid. I denna grupp finns de som läste mindre än 30 minuter per dag och de som läste mer än två timmar per dag.

Tabell 3.2 Andel elever som läser för nöjes skull på sin fritid

Andel elever som läser för nöjes skull på sin fritid	2000			2009		
	Totalt	flickor	pojkar	totalt	flickor	pojkar
Andel elever som läser för nöjes skull på sin fritid	64,0	73,0	55,1	62,7	75,0	50,7
Andel elever som inte läser för nöjes skull på sin fritid	36,0	27,0	44,9	37,3	25,0	49,3

Källa: Skolverket 2001 och 2010a.

2009 angav 63 procent av de svenska eleverna att de använde tid till att läsa för nöjes skull på sin fritid. De återstående 37 procenten av eleverna angav att de inte alls läste för nöjes skull. Andel elever som angav att de läste för nöjes skull var ungefär lika stor i Sverige som i OECD som helhet. År 2000 angav 64 procent av de svenska eleverna att de läste för nöjes skull. Minskningen mellan 2000 och 2009 är liten och inte statistiskt signifikant. Om man däremot bara tittar på pojkarna så hade andelen pojkar som angett att de läste för nöjes skull minskat från 55 procent 2000 till 51 procent 2009. Inom OECD som helhet fanns en signifikant minskning av andelen elever som läste för nöjes skull från 69 procent till 64 procent.

Som man kan förvänta sig hade de elever som angett att de läste för nöjes skull på sin fritid högre medelvärden på PISA:s läsprov än de som inte läste för nöjes skull på sin fritid. De förra hade medelvärdet 525 och de senare medelvärdet 455. Skillnaden mellan de som läste för

nöjes skull på sin fritid och de som inte gjorde det var stor och signifikant.

Eleverna fick också frågor om hur ofta de läste olika typer av läsmaterial så som tidskrifter/veckotidningar, serietidningar, skönlitteratur, facklitteratur och dagstidningar. Tabell 3.3 visar hur stor andel av de svenska eleverna som angett att de läste olika typer av läsmaterial flera gånger i månaden eller flera gånger i veckan 2000 och 2009.

Tabell 3.3 Andel (%) svenska elever som läser olika typer av läsmaterial flera gånger i månaden eller flera gånger i veckan

Förändring som är angiven i fet still är statistiskt signifikant

Typ av läsmaterial	2000			2009			Förändring totalt 2000–2009
	totalt	flickor	pojkar	totalt	flickor	pojkar	
Tidskrifter/veckotidningar	68,3	75,4	61,5	58,2	66,9	49,7	-10
Serietidningar	35,9	25,2	46,5	22,5	16,1	28,7	-14
Skönlitteratur	33,6	45,1	22,5	32,4	45,1	20,1	-2
Facklitteratur	12,7	11,5	13,9	9,9	10,6	9,3	-3
Dagstidningar	82,6	82,0	83,2	71,6	71,8	71,4	-11

Källa: Skolverket 2001 och 2010a.

Mest frekvent läste eleverna dagstidningar. Bland de svenska eleverna angav 72 procent 2009 att de läste dagstidningar flera gånger i månaden eller flera gånger i veckan. Minst lästes facklitteratur. Bland eleverna angav 10 procent att de läste facklitteratur flera gånger i månaden eller flera gånger i veckan. Skönlitteratur lästes av 32 procent av eleverna flera gånger i månaden eller flera gånger i veckan. Flickor och pojkar tycks läsa dagstidningar i stort sett i samma utsträckning, men flickor läser i högre grad skönlitteratur och tidskrifter/veckotidningar än pojkar. Pojkar däremot verkar oftare läsa serietidningar.

Andelen elever som ofta läste olika typer av läsmaterial minskade mellan 2000 och 2009 för samtliga typer av läsmaterial som eleverna tillfrågades om. Minskningen var signifikant för tidskrifter/veckotidningar, serietidningar, facklitteratur och dagstidningar. Andelen som ofta läste skönlitteratur hade också minskat, men denna minskning var inte statistiskt signifikant.

Om man jämför de elever som angett att de läser olika typer av läsmaterial med dem som angett att de inte alls läste sådant läsmaterial

hade genomgående de som läste någon typ av läsmaterial högre medelvärden på PISA:s läsprov än de som inte alls läste denna typ av material. Skillnaderna på läsprovet mellan de som angav att de läste olika material och de som inte alls läste sådant material var genomgående statistiskt signifikant. Den som läser mycket läste enligt resultaten ifrån PISA 2009 i regel bättre än den som läste i mindre utsträckning.

I samband med PISA 2009 genomfördes också en särskild undersökning av elevernas digitala läsning och deras datoranvändning (Skolverket, 2011). Eleverna fick besvarar frågor om hur ofta de använde datorer hemma på sin fritid. Bland eleverna i Sverige angav 94 procent att de surfade på nätet för nöjes skull hemma minst en gång i veckan. Pojkar angav att de oftare läse på nätet än flickor (Skolverket, 2010a).

Data om elevernas läsvanor sammanställdes i två index i PISA 2009 det ena indexet benämndes varierat läsmaterial och det andra läsaktiviteter på nätet. Det första indexet var baserat på i vilken utsträckning eleverna angett att de läst de olika läsmaterial så som presentera i tabell 3.3. Indexet läsaktiviteter på nätet var en sammanställning av hur eleverna svarat på en rad frågor om hur ofta de gjorde olika läsaktiviteter på nätet så som läsa e-post, chatta, läsa nyheter och använda ordbok eller uppslagsbok. Utifrån elevernas värden på dessa index beräknades respektive index bidrag till elevernas resultat på PISA:s läsprov (andel förklarad varians avseende läsprestationer). För eleverna i Sverige kunde indexet varierat läsmaterial förklara 13,5 procent av variationerna i läsprestationerna medan indexet läsaktiviteter på nätet förklarade 1,2 procent. Man kan anmärka att det kanske inte är så märkligt att de elever som läser mycket på papper också klarar ett test på papper bättre. I det sammanhanget är det dock värt att också notera att i den tilläggsstudie som gjordes i PISA 2009 med digital läsning visade sig att de elever som använde datorer mest inte hade de bästa resultaten på det digitala lästestet utan de mer måttliga datoranvändarna (Skolverket, 2011).

3.4. PISA: läsintresse

Elevernas läsintresse framgår av deras vanor så som de presenterats ovan i sektion 3.3. De som läser mer kan antas vara mer intresserade av läsning än de som läser mindre. Som komplement till detta har också

eleverna i PISA 2000 och 2009 fått ett antal frågor som inte berör hur mycket de läser utan vad de tycker om läsning. Eleverna har fått ta ställning till 11 olika påståenden där de angett i vilken omfattning de håller med eller inte håller med. Dessa påståenden har behandlat om de bara läser när de måste, om läsning är en favoritsysselsättning, om de tycker om att prata om böcker och om de har svårt att läsa klart en bok. Svaren har förts samman till ett läslust index där värdet 0 motsvarar medelvärdet för samtliga OECD-länder. De svenska eleverna värden uppdelat på flickor och pojkar framgår av tabell 3.4.

Tabell 3.4 Flickor och pojkars index för läslust

Kön	2000	2009	förändring
Flickor	0,28	0,26	-0,02
Pojkar	-0,23	-0,29	-0,15

Källa: Skolverket 2001; 2010a.

Som framgår av tabellen är flickornas läslust i Sverige högre än medelvärdet bland OECD-länderna både 2000 och 2009, medan pojkarnas läslust är lägre. Pojkarnas läslust har också minskat medan flickornas läslust i stort är oförändrad. Allmänt hade läslusten bland pojkar sjunkit i hela OECD, men nedgången var dubbelt så stor bland de svenska pojkarna som bland pojkar i OECD som helhet.

3.5. Svenska elever i jämförelse med elever i andra länder

PISA ger möjligheter att göra internationella jämförelser. Sådana jämförelser behöver dock göras med viss försiktighet. De rankinglistor som ofta presenteras i samband med PISA-undersökningar ger en förenklad bild av resultaten. Om man ska jämföra länder är det inte alltid relevant att se på vilket land som hade mer eller mindre poäng än ett annat land. Vad som är viktigt är om skillnader mellan länder är signifikant, dvs. statistiskt säkerställt eller inte. Tabell 3.5 visar antal OECD-länder som har haft signifikant högre eller lägre resultat än Sverige i PISA:s läsförståelse prov. Resultaten är inte exakt jämförbara eftersom antalet länder inom OECD ökat, från 29 år 2000 till 35 år 2015.

Tabell 3.5 Sveriges resultat i OECD-perspektiv. Antal OECD-länder med högre respektive lägre resultat än Sverige i läsförståelse.

Tabell 3.5 Sveriges resultat i OECD-perspektiv. Antal OECD-länder med högre respektive lägre resultat än Sverige i läsförståelse

År	Högre	Läsförståelse	Lägre
2000	3		14
2003	4		20
2006	5		17
2009	7		12
2012	19		3
2015	8		13

Källa: Skolverket 2001, 2004a, 2007b, 2010a, 2013 och 2016.

I läsförståelse var Sverige bland de främsta fram till och med 2006. Resultaten från 2009 var ungefär på samma nivå som OECD:s medelvärde. I PISA 2012 var Sverige bland de OECD-länder som hade det allra lägsta resultatet. Resultaten från 2015 är sedan i stort tillbaka till nivån från 2009 både i absoluta termer och i jämförelse med andra länder.

Om man inte bara tittar på medelvärdena utan också på hur det ser ut med andelarna starka (nivå 5 och 6) och svaga läsare (under nivå 2) kan man se att andelen starka läsare i Sverige jämfört med OECD varit ungefär lika stor som inom OECD. Man kan dock konstatera att det också finns länder/regioner som har en betydligt högre andel starka läsare än vad Sverige har haft. Kina-Shanghai och Singapore hade en andel starka läsare som var större än 20 procent i PISA 2012.

Andelen svaga läsare i OECD har legat mellan 18–20 procent. I de första PISA-undersökningarna hade Sverige en mindre andel än vad som var fallet inom OECD som helhet, men efterhand har motsvarande andel i Sverige närmat sig den andel som OECD som helhet har. PISA-resultaten visar att det också finns länder med en lägre andel svaga läsare än vad Sverige har haft i de senaste PISA-undersökningarna. Länder som Kanada (11 procent), Finland (11 procent), Irland (10 procent) och Estland (11 procent) har haft förhållandevis låga andelar svaga läsare. De länder som har de lägsta andelarna svaga läsare bland OECD-länderna i PISA 2015 ligger på samma nivå som

Sverige låg på i PISA 2000. Samtidigt finns också OECD-länder där andelen svaga läsare är betydligt högre än i Sverige.

PISA möjliggör jämförelser med många länder. Om man ser på PISA-resultaten både i läsning och i andra ämnen avtecknar sig ett mönster där de bästa resultaten ofta har varit från länder i Ostasien så som Japan och Sydkorea, men även kinesiska städer så som Shanghai och Hongkong som deltagit. Också några anglo-saxiska länder, så som främst Kanada, har haft goda resultat. Relevansen i att jämföra svenska resultat med de ostasiatiska resultaten kan diskuteras utifrån skillnader i både ekonomiska och politiska avseenden. Jämförelser med Kanada kan möjligen vara relevanta. De mest relevanta jämförelserna är dock med de övrig nordiska länderna. I figur 3.5 visas utvecklingen av resultaten på PISA:s läsprov i de nordiska länderna.

Figur 3.5 Medelvärden på läsförståelse i PISA i de nordiska länderna 2000–2015

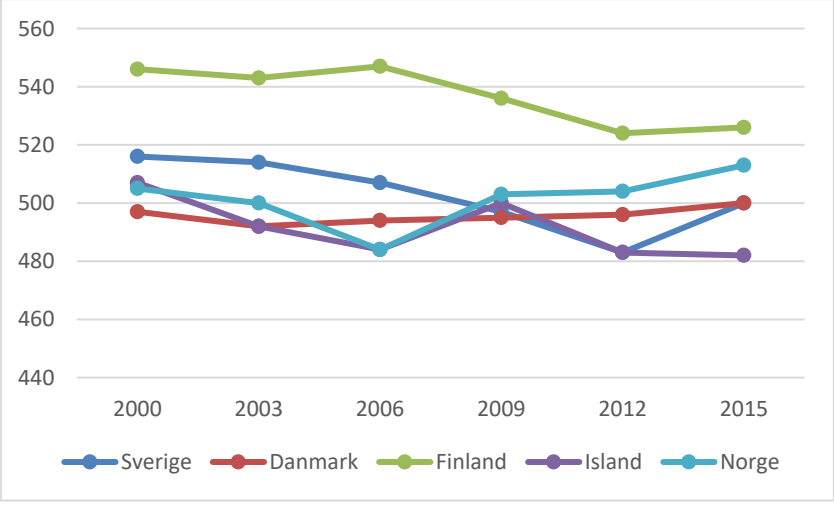

Källa: Skolverket 2001, 2004a, 2007b, 2010a, 2013 och 2016.

I relation till de andra nordiska länderna kan konstateras att Sverige gått ifrån att ha de bästa resultaten efter Finland till att ligga i mitten. Tydligast sticker de finska resultaten ut. Finland har varit ett av de länder som haft bland de högsta resultaten i PISA. Även om de finska resultaten varit nedåtgående har Finland i samtliga PISA-undersökningar haft betydligt högre resultat i läsförståelse än något av de andra

länderna. Norge har efter en nedåtgående trend i de första undersökningarna vänt utveckling och är i PISA 2015 det nordiska land som ligger närmast Finland. De danska resultaten visar förhållandevis stor stabilitet över åren. Trots att Danmark i stort legat på samma nivå från 2000 till 2015 är resultatet i jämförelse med de andra nordiska länderna bättre 2015 än 2000. I den första PISA-undersökningen år 2000 hade Danmark de lägsta resultaten in Norden, men i PISA 2015 ligger man i mitten. De isländska resultaten har varierat över tid. Först en nedgång från 2000 till 2006, sedan en uppgång mellan 2006 och 2009 för att sedan falla igen.

I de internationella jämförelserna kan två intressanta observationer göras vad det gäller Sverige i relation till andra länder. Av intresse är skillnader mellan flickor och pojkar och hur likvärdigheten utvecklats.

I en internationell jämförelse kan noteras att flickor i alla PISA-undersökningar i alla länder, med undantag av Israel (PISA 2000) och Peru (PISA 2000), har läst bättre än pojkarna. Sverige, liksom Finland, Island och Norge, har och har haft bland de största skillnaderna mellan flickor och pojkar. Denna skillnad tenderade också att öka fram till PISA 2015 då den i Sverige, liksom i flertalet andra länder, minskade.

När det gäller likvärdighet, så som den kan utläsas av resultaten i PISA:s läsprov, kan noteras att Sverige har gått från att ha varit ett land med en hög grad av likvärdighet i skolan till en nivå som i flera fall är lägre än medelnivån bland OECD-länderna. Den total variation i läsresultat i PISA i Sverige 2000 var mindre än i OECD som helhet, men 2009 var den totala variationen i Sverige större än OECD-ländernas genomsnitt. Variation mellan skolor var i Sverige 2000 betydligt mindre än i OECD som helhet. År 2009 var den fortfarande mindre än OECD genomsnittet, men den hade fördubblats jämfört med år 2000. Betydelsen av elevens socioekonomiska bakgrund för läsresultaten var 2000 mindre än i OECD som helhet, men 2009 hade den blivit större än i OECD som helhet. I relation till andra länder så har alltså likvärdigheten i den svenska skolan minskat. Likvärdigheten och utbildningens kvalité tycks hänga ihop (OECD, 2013b). I takt med att likvärdigheten försämrats i Sverige har också elevernas resultat försämrats (Fredriksson & Oskarsson, 2013). I Skolverkets sammanfattande PISA-rapport från 2010 (Skolverket 2010b) kunde konstateras: ”Det samlade intrycket, utifrån resultaten i läsförståelse i PISA 2000 och 2009 är att Sverige under 2000-talet tappat sin position i toppen som ett av de länder med de mest likvärdiga skolsystemen till att numera

inte vara mer än ett genomsnittsland när det gäller likvärdighetsaspekter(s. 25).

3.6. Vilka slutsatser kan vi dra utifrån PISA?

Om man ser på hela utvecklingen av de svenska resultaten i läsförståelse på PISA kan man urskilja två perioder. En första period från 2000 till 2006 där de svenska resultaten är relativt goda och ligger över OECD:s medelvärde. Denna period följs sedan av åren 2009 till 2015 med resultat på OECD:s medelvärde eller under detta.

De sjunkande resultat som setts i PISA mellan 2000 och 2012 kan delvis förklaras av försämrade resultat bland de svaga läsarna och pojkarna. De förbättringar som skett mellan 2012 och 2015 kan också ses som ett resultat av förbättringar som skett av läsningen i dessa grupper. Huruvida uppgången mellan 2012 och 2015 bara är ett tillfälligt brott i en längre utvecklingslinje eller början på en ny uppåtgående trend får utvisas av kommande PISA-undersökningar.

De senaste PISA-data som finns om läsvanor och läsintresse är från 2009. Den PISA-undersökning som görs 2018 kommer att kunna ge intressant information om vad som har hänt med läsvanor och läsintresse sedan 2009.

Vi återkommer i kapitel 7 till en vidare diskussion om vilka trender som kan ses och möjligen förutses utifrån inte bara PISA utan också utifrån andra undersökningar.

4. IALS och PIAAC

I detta kapitel behandlas ungdomars och vuxnas läsförmåga utifrån de data som samlats in i IALS (International Adult Literacy Study)-undersökningen från 1995 och PIAAC (Programme for the International Assessment of Adult Competencies) -undersökningen 2012–2013.

4.1. IALS 1995 och PIAAC 2012

OECD genomförde under 90-talet ett stort projekt (IALS) där läsningen i den vuxna befolkningen, 16–65 år, undersöktes. Data från olika länder samlades in vid tre olika tillfällen 1994 (OECD/Statistics

Canada, 1995), 1996 (OECD, 1997) samt 1998 (OECD, 2000b). IALS undersökte läsningen i ett stickprov av den vuxna befolkningen i åldern 16–65 år. 1994 deltog nio utbildningssystem i undersökningen, en av dessa var Sverige. 1996 upprepades undersökningen i fem nya utbildningssystem. 1998 deltog ytterligare nio utbildningssystem.

IALS studien följdes sedan upp med en ny undersökning av vuxna, PIAAC, som startades 2008 (OECD, 2013c). Läsning ingick tillsammans med räknefärdigheter och problemlösning på dator. Under perioden 2008 till 2013 samlades data in från 24 länder, däribland Sverige. Därefter har data samlats in från ytterligare 9 länder under perioden 2012 till 2016. Under 2016 till 2018 ska data samlas in från ytterligare sex länder. Undersökningspopulationen har i PIAAC också omfattat personer i åldern 16 till 65 år.

4.2. Definitioner av läsning i IALS och PIAAC

IALS använde begreppet literacy som definierades ”att använda tryckt och skriven information för att fungera i samhället, uppnå sina mål och utveckla sin kunskap och potential” (OECD/Statistics Canada, 1995, s. 14, författarens översättning). Literacy mättes på tre olika skalor, där två omfattade läsning, varav den ena läsning av prosa och den andra läsning av dokument. Läsning av prosa inkluderade texter från tidningar, tidskrifter och broschyrer och läsning av dokument läsning av tabeller, scheman, figurer, kartor m.m. Därtill kom också vad som refererades till som ”quantitative literacy” som omfattade färdigheten att utföra räkneoperationer i olika sammanhang.

I PIAAC definieras läsfärdighet “som förmågan att förstå, värdera och använda skriven text för att delta i samhället, nå sina mål och utveckla sina kunskaper” (SCB, 2013, s. 13) vilket omfattar ett brett spektrum av läskompetens från att kunna läsa enkla ord och meningar till att förstå, tolka och analysera komplexa texter. Till skillnad från IALS mättes läsningen endast på en skala.

4.3. Resultat i IALS och PIAAC

De svenska resultaten i IALS-undersökningen var mycket goda. Sverige var det land som hade de högsta resultaten. Sverige hade också den lägsta andelen deltagare med låga resultat av alla deltagande länder och den högsta andelen med höga resultat.

Resultaten presenterades bl.a. genom att deltagarna placerades in på fem olika nivåer som skulle beskriva vilken typ av uppgifter som en individ på den nivån normalt skulle kunna förväntas klara (OECD/Statistics Canada, 1995, s. 29). Denna indelning på nivåer var en metod som sedan ytterligare utvecklades och som har använts i PISA-undersökningarna när dessa inleddes år 2000. De bästa läsarna finns på nivå 5 och de svagaste läsarna på nivå 1. I tabell 4.1 visas hur de svenska deltagarna i IALS fördelas på de olika nivåerna. Nivåerna 4 och 5 har slagits samman till en i tabellen liksom de gjordes i den internationella rapporten.

Tabell 4.1 Andel läsare på olika nivåer i Sverige enligt IALS

	Nivå1	Nivå 2	Nivå 3	Nivå 4/5
Läsning prosa	7,5	20,3	39,7	32,4
Läsning dokument	6,2	18,9	39,4	35,5
Läsning prosa	7,5	20,3	39,7	32,4

Källa: OECD/Statistics Canada, 1995.

Merparten av de deltagande svenskarna låg på de övre nivåerna för båda typerna av läsning, vilket inte var fallet för flera av de andra deltagande länderna.

Också resultaten från PIAAC var goda. Det svenska resultatet i läsning låg över OECD:s medelvärde och endast fyra länder hade ett högre medelvärde (Japan, Finland, Nederländerna och Australien).

Liksom i IALS delades deltagarna in på olika nivåer efter hur väl de läste. PIAAC använde också fem nivåer där 1 är den lägsta nivå och 5 den högsta, men vissa deltagare nådde inte upp till nivå 1. Tanken med nivåindelningen var den samma som i IALS, men de nivåer som PIAAC använder är inte fullt ut jämförbara med IALS nivåer eftersom läsning testades på lite olika sätt i de två undersökningarna.

Tabell 4.2 Andel läsare på olika nivåer i Sverige enligt PIAAC

Land	Under nivå 1	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Nivå 4	Nivå 5
Sverige	3,7	9,6	29,1	41,6	14,9	1,2

Källa: OECD, 2013c.

Merparten av de svenska deltagarna ligger i de övre nivåerna. Skillnader i andelarna personer i vissa nivåer kan inte ses som en försämring eller förbättring gentemot IALS eftersom delvis olika skalor används.

4.4. Läsning i olika åldrar

I både IALS och PIAAC har personer i åldrarna 16 till 65 deltagit. Hur den svenska befolkningens läsfärdigheter såg ut uppdelade på åldersgrupper enligt IALS framgår av tabell 4.3 och 4.4. Tabellerna visar läsningen uppdelad efter två av de tre delskalor som användes i IALS.

Tabell 4.3 Ålder och resultat IALS lästest i Sverige (prosa)

Ålder	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Nivå 4/5
16–25	3,8	16,7	39,8	39,7
26–35	4,9	14,2	39,2	41,7
36–45	7,1	19,7	41,5	31,7
46–55	8,2	21,8	41,8	28,2
56–65	15,9	32,7	35,3	16.2

Källa: OECD/Statistics Canada, 1995.

Tabell 4.4 Ålder och resultat IALS lästest i Sverige (dokument) ålder

Ålder	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Nivå 4/5
16–25	3,1	16,6	39,6	40,7
26–35	3,9	10,4	38,1	47,6
36–45	6,6	18,2	39,8	35,4
46–55	6,8	18,7	43,1	30,3
56–65	12,2	33,3	36,0	18,5

Källa: OECD/Statistics Canada, 1995.

Åldersgrupperna under 36 har den bästa läsförmågan bland de olika åldersgrupperna i Sverige. Fyra av fem i dessa åldersgrupper (80,9 procent) ligger på nivå 3 eller högre jämfört med ungefär hälften (51,5 procent) i den äldsta åldersgruppen, de över 55 (Skolverket, 1996a).

Att den äldsta åldersgruppen har sämre resultat än de yngre kan antagligen till viss del förklaras av att denna åldersgrupp i genomsnitt hade lägre utbildning än de yngre åldersgrupperna hade då IALS genomfördes. I Sverige hade i denna åldersgrupp något mindre än hälften (49,6 procent) inte mer än grundskoleutbildning, vilket ska jämföras med att motsvarande grupp omfattade 27,4 procent bland de i åldersgruppen 36–55 och 14.2 procent i åldersgrupperna 35 år och yngre. Trots att skillnader mellan åldersgrupper till viss del kan antas bero skillnader i utbildning kvarstår en skillnad till förmån för de yngre åldersgrupperna när enbart de i respektive åldersgrupp som minst har motsvarande gymnasieutbildning jämförs (OECD, 2000b).

Tabell 4.5 Ålder och resultat PIAAC lästest i Sverige

Resultaten från PIAAC med deltagarna uppdelade efter åldersgrupper

ålder	Under nivå 1	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Nivå 4/5
16–24	2,2	7,3	29,2	46,5	14,8
25–34	5,0	5,9	20,1	44,7	24,4
35–44	3,9	8,2	23,0	42,1	22,9
45–54	3,8	9,9	31,1	41,8	13,4
55–65	3,6	15,7	40,5	34,0	6,2

Källa OECD, 2013c.

Också i PIAAC finns ett negativt samband mellan ålder och läsförmåga. Skälen till detta antas vara att yngre åldersgrupper i regel har bättre utbildning och med ålder förlorar vi också successivt del av olika förmågor (OECD, 2013c). Den bästa läsförmågan bland de svenska deltagarna fanns i åldersgrupperna 25 till 44 om man ser till andelen personer på de högsta nivåerna vilket, om vi undantar den yngsta gruppen, ger ungefär samma mönster som i IALS från 1995. Däremot hittar vi den minsta andelen svaga läsare (under nivå 1) i den yngsta åldersgruppen.

4.5. Jämförelser med andra länder

För en internationell jämförelse av de svenska resultaten kan det vara rimligt att jämföra med de övriga nordiska länderna. Island deltog inte i PIAAC. Figur 4.1 visar medelvärdena för de nordiska länderna och OECD-ländernas genomsnittliga medelvärde.

Figur 4.1 Medelvärden för de nordiska länderna i PIAAC

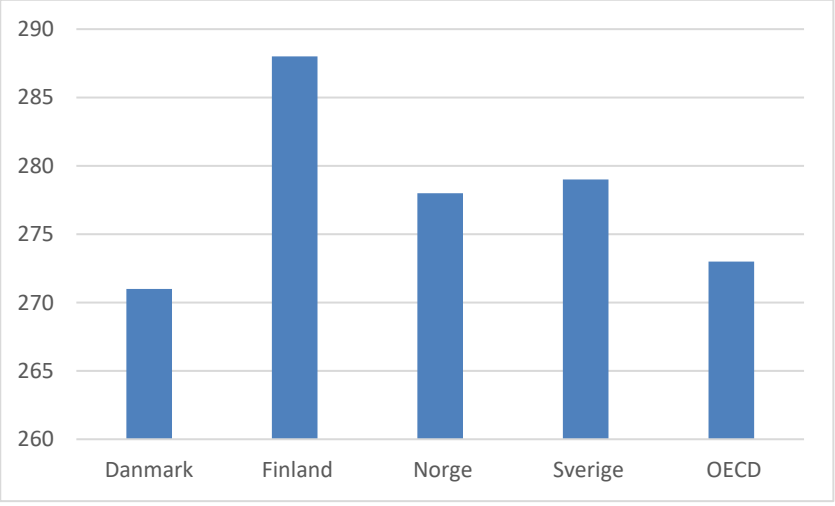

Källa: SCB, 2013; OECD, 2013c.

Som framgår har Finland det högsta resultatet bland de nordiska länderna. Det finska resultatet är signifikant bättre än för de övriga nordiska länderna. Sverige och Norge har resultat på samma nivå, men de är signifikant bättre än det danska resultatet. Danmark är det enda nordiska land som har ett resultat som är signifikant lägre än medelvärdet för OECD-länderna. Resultaten från Finland, Norge och Sverige är signifikant högre än OECD:s medelvärde.

Tabell 4.6 Andelar på olika nivåer PIAAC lästest i de nordiska länderna

Visar andelarna personer på de olika nivåerna i de nordiska länderna i PIAAC

Land	Under nivå 1	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Nivå 4	Nivå 5
Danmark	3,8	11,9	34,0	33,9	9,6	0,4
Finland	2,7	8.0	26,5	40,7	20,0	2,2
Norge	3,0	9,3	30,2	41,6	13,1	0,6
Sverige	3,7	9,6	29,1	41,6	14,9	1,2
OECD-medel	4,5	14,4	33,9	34,2	10,0	0,7

Källa: OECD, 2013c.

De nordiska länderna följer ett liknande mönster med de största grupperna på nivå 2 och 3. Finland är det av de nordiska länderna som har den högsta andelen på nivå 4 och 5 och den lägsta andelen på nivå 1 och under. Samtlig nordiska länder har lägre andelar på nivå 1 och under än OECD:s medelvärde.

Figur 4.2 visar medelvärdena för åldersgruppen 16–24 i de nordiska länderna.

Figur 4.2 Medelvärden för de nordiska länderna i PIAAC åldersgruppen 16–24

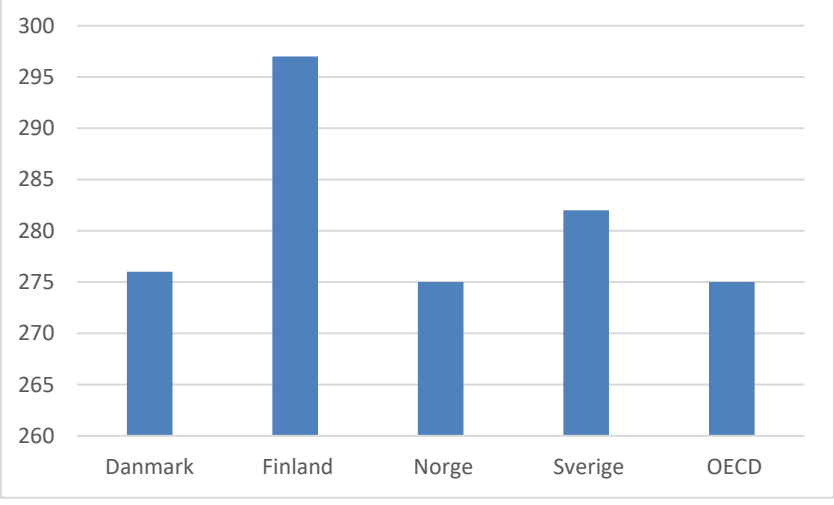

Källa: OECD, 2013c.

De finska ungdomarna har det högsta medelvärdet följt av de svenska. Danmark och Norge ligger på ungefär samma nivå som medelvärdet för OECD-länderna, medan Finland och Sverige ligger högre.

Tabell 4.7 visar fördelningen i åldersgruppen 16–24 bland de nordiska länderna.

Tabell 4.7 Resultat PIAAC lästest för åldersgruppen 16–24 i de nordiska länderna

Land	Under nivå 1	Nivå 1	Nivå 2	Nivå 3	Nivå 4/5
Danmark	1,9	9,3	35,0	43,4	10,1
Finland	1,4	4,3	21,8	48,2	24,4
Norge	2,1	10,7	34,0	42,3	10,1
Sverige	2,2	7,3	29,2	46,5	14,8
OECD-medel	2,6	11,2	33,4	40,9	11,1

Källa: OECD, 2013c.

Liksom i PIAAC som helhet ligger den största andelen på nivå 3. Finland har en högre andel på nivå 4/5 än de andra länderna och också en mindre andel på nivå 1 och under. Jämfört med medelvärdet för OECD-länderna har Sverige lägre andelar på de lägsta nivåerna och högre andelar på de högsta nivåerna.

4.6. Vilka slutsatser kan vi dra utifrån IALS och PIAAC

IALS och PIAAC visar att den svenska befolkningen läser bra internationellt sett. Även om inte resultaten från de två undersökningarna kan jämföras direkt så kan man möjligen misstänka att de svenska resultaten inte är fullt lika framstående internationellt 2013 som de var 1995, men dessa undersökningar visar fortfarande att läsningen i stort är bra i Sverige.

Utifrån de trender som vi sett både i PIRLS och PISA skulle det kunna finnas anledning att misstänka att läsningen bland den vuxna svenska befolkningen skulle kunna ha försämrats under de senaste åren. Några sådana tecken kan man inte se i resultaten från PIAAC. IALS genomfördes innan någon PISA-undersökning genomförts och kan alltså inte relateras till PISA på samma sätt som PIAAC.

Bland de yngre deltagarna i PIAAC finns personer från de årgångar som genomfört PISA-undersökningar. Åldersgrupp 16 till 25 i

PIAAC innefattar de åldersgrupper som genomförde PISA 2009, 2006 och 2003. Bland de som tillhör åldersgruppen 25 till 35 år finns de som tillhör den åldersgrupp som genomförde PISA 2000. Som vi sett i kapitel 3 så var de svenska PISA-resultaten fortfarande över OECD:s medelvärde 2000, 2003 och 2006 för att sedan ligga på OECD:s medelvärde 2009. Det riktigt svaga resultatet för de svenska elevernas del var 2012 då de låg under OECD:s medelvärde. Den årskullen elever har inte varit med i PIAAC eftersom de var för unga att ingå i PIAAC:s stickprov 2012. Om det är så att den årskull som gjorde PISA 2012 är och förblir så svaga läsare som det framgick av PISA så kommer en sådan försämring först att synas i kommande undersökningar av läsningen i den vuxna befolkningen, men om den uppgång som syntes i PISA 2015 också håller i sig i framtida undersökningar bör den vuxna befolkningens läsförmåga kunna fortsätta att vara på en relativt hög nivå internationellt.

5. Nationella utvärderingar och prov

I detta kapitel behandlas barns och ungdomars läsförmåga utifrån tillgängliga data i de nationella utvärderingarna och de nationella proven.

Skolverket har ansvaret för officiell statistik och för att utvärdera och följa utvecklingen i den svenska skolan. Förutom att Skolverket varit ansvarig för Sveriges deltagande i stora internationella undersökningar som PIRLS och PISA har också Skolverket organiserat olika typer av utvärderingar och prov.

5.1. Översikt över nationella utvärderingar 1992 till 2003

Skolverket genomförde tre större nationella utvärderingar av bl.a. läsning 1992, 1995 och 2003 som del av ett projekt som kallades nationella utvärderingar. Detta projekt pågick fram till 2003 och innefattade utvärderingar av elevernas kunskaper i olika ämnen i olika årskurs (Skolverket, 2005a). Dessa utvärderingar erbjuder vissa möjligheter att göra jämförelser över tid.

Utvärderingar genomförda i årskurs två och fem 1992 och 1995 gav möjlighet att jämföra läsförmågan över tid. Jämförelsen visade på en liten nedgång (Häggström, 1993; Skolverket, 1993; Skolverket, 1996b; Taube & Skarlind, 1997; Holmberg, 1997). Utifrån resultaten i den

nationella utvärderingen 2003 kunde Skolverket (2004b; 2004c) konstatera att läsfärdigheterna försämrats hos eleverna i årskurs 5 under perioden 1992 till 2003. Andelen svaga läsare i årskurs hade 5 blivit större under perioden 1992 till 2003 (Holmberg, 2005).

Läsförmågan för elever i skolår 9 har undersökts i utvärderingar som möjliggör jämförelser dels mellan åren 1992 och 2003 och dels mellan åren 1995 och 2003. Resultaten från läsproven 2003 var betydligt sämre än de ifrån 1992 och 1995. Också spridningen var större 2003 än 1992 och 1995, vilket innebar att ett större antal elever hade svaga resultat 2003 än i de två tidigare undersökningarna. Det var främst pojkarnas resultat som har försämrats (Skolverket, 2005b).

5.2. Vad undersöker de nationella proven?

Sedan 1997 har också nationella prov genomförts i olika årskurser och i olika ämnen. Skolverket har organiserat nationella prov i årskurs 3 sedan läsåret 2008/2009, i årskurs 6 sedan läsåret 2011/2012 och i årskurs 9 sedan läsåret 1997/1998. Bland de ämnen i vilka nationella prov görs i samtliga aktuella årskurser finns svenska, alternativt svenska som andraspråk. Som en del av de nationella testen i svenska och svenska som andra språk har elevernas läsförmåga testats.

De nationella proven görs med syftet att stödja en likvärdig och rättvis bedömning och betygssättning samt att ge underlag för en analys av i vilken utsträckning kunskapsmålen nås på skolnivå, på huvudmannanivå och på nationell nivå (Skolverket, 2017b). Proven har också syftet är att stödja läraren vid bedömning och betygssättning i de årskurser där betyg ges och att ge underlag för en analys av i vilken utsträckning kunskapskraven uppfylls. En undersökning som utredningen om en läsa-skriva-räkna garanti (Statens offentliga utredningar, SOU 2016:59) lät utföra om bl.a. användningen av de nationella proven i årskurs 3 visade att resultaten från proven i årskurs 3 i första hand användes av huvudmännen för att ta fram statistik om elevers kunskapsutveckling. Detta angavs av 88 procent av de huvudmän som deltog i undersökningen.

5.3. Resultat från de nationella proven

De nationella proven har inte konstruerats för att göra jämförelser över tid, men används ändå ofta för detta lokalt av bl.a. skolhuvudmän. Det är problematiskt att utifrån resultaten på de nationella proven jämföra resultaten från olika läsår, men nedan gör vi ändå en sammanställning av hur det ser ut med andelen elever i årskurs 3 och årskurs 9 som enligt de nationella proven inte uppnått de nivåer som krävs av eleverna i läsning i dessa årskurser. Resultaten ger en vink om hur det ser ut med läsningen bland eleverna även om man inte ska försöka att utläsa trender ur dem.

5.3.1. Resultat från nationella prov i svenska och svenska som andra språk i årskurs 3

Tabell 5.1 och 5.2 visar andelen elever som inte har uppnått kravnivån på de delprov i det nationella provet i årskurs 3 som behandlar läsning från det att de nationella proven startades i årskurs 3 läsåret 2009/10 fram till de senaste tillgängliga resultaten från läsåret 2016/17. Det nationella provet i svenska har under de flesta åren omfattat åtta delprov: A) Tala: muntlig uppgift, B) Läsa: berättande text, C) Läsa: faktatext, D) enskild högläsning, E) enskilt textsamtal, F) Skriva: berättande text, G) stavning och interpunktion samt H) Skriva: faktatext. I tabell 5.1. visas resultaten på delproven B, C, D och E. Tabell 5.1 visar resultaten för de elever som har läst ämnet svenska och tabell 5.2 resultaten för de elever som har läst ämnet svenska som andra språk.

Tabell 5.1 Andel elever som inte uppnått kravnivån på de delprov i svenska det nationella provet i årskurs 3 som behandlar läsning

	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17
Läsa: berättande text	5,2	4,4	3,4	3,6	3,9	3,6	7,5	4,1
Läsa: faktatext	5,6	8,4	6,3	4,5	6,4	5,6	6,2	5,3
Enskild högläsning	4,6	6,3	5,3	4,7	4	3,5	3,9	3,9
Enskilt textsamtal	–	–	2,2	1,3	0,9	1,4	2,8	2

Källa: databasen Siris https://siris.skolverket.

Som framgår av tabell 5.1 ligger andelen elever i årskurs 3 som inte uppnått kravnivån på åtminstone ett av de deltest som behandlar läsning i svenska på mellan 1 och 8 procent under de aktuella åren. Det som eleverna tycks ha haft minst problem med är de enskilda textsamtalen. I genomsnitt är det 1,8 procent av eleverna i årskurs 3 som inte uppnått kravnivån på detta deltest under perioden 2009 till 2017. Läsning av faktatexter är det deltest som den högsta andelen elever har haft problem med. Under perioden har i genomsnitt 6 procent inte klarat kravnivå på detta deltest. Uppenbarligen upplever fler elever det mer besvärligt att läsa faktatexter än att läsa berättande texter.

Tabell 5.2 Andel elever som inte uppnått kravnivån på de delprov i svenska som andra språk i det nationella provet i årskurs 3 som behandlar läsning

	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17
Läsa: berättande text	16,2	17,6	12,5	11,5	12,8	15,1	24,7	20,9
Läsa: faktatext	18,7	20,3	17,4	14	18,9	18,6	20,6	23,2
Enskild högläsning	12,5	16,8	14,7	11,9	10,5	11,6	13,7	13,5
Enskilt textsamtal	–	–	9,5	4,5	3,3	6,6	11,7	16,1

Källa: databasen Siris https://siris.skolverket.

Andelen elever som läser svenska som andraspråk som inte uppnått kravnivån i de deltest i det nationella provet som behandlar läsning ligger mellan 3 och 23 procent. Vad som verkar svårast och lättast är i princip det samma för eleverna som läser svenska som andra språk som för eleverna som läser svenska, men andel elever som läser svenska som andra språk som inte klarar kravnivåerna är högre. Liksom bland de elever som läser svenska är också för eleverna som läser svenska som andra språk textsamtalet det som verkar orsaka minst problem. I genomsnitt har 8,6 procent av eleverna inte klarat kravnivån på detta delprov. Läsning av faktatexter är också för eleverna som läser svenska som andra språk det som den största andelen har problem med. I genomsnitt har under de aktuella åren 19 procent inte klarat kravnivån för detta deltest.

Eftersom det är problematiskt att jämföra resultaten från olika läsår avstår vi ifrån att utläsa trender över tid. Det kan konstateras att det finns en högre andel bland eleverna som läser svenska som andra språk som har problem med läsningen än bland eleverna som läser svenska. Det som verkar ge den högsta andelen elever svårigheter i deras läsning är att läsa faktatexter.

5.3.2. Resultat från nationella prov i svenska och svenska som andraspråk i årskurs 9

De nationella ämnesproven i svenska och svenska som andraspråk i årskurs 9 består av tre delprov varav ett behandlar läsning. Figur 5.1 visar resultaten på läsprovet i det nationella för de elever som har läst svenska från 1998 till 2017. Figur 5.2 visar resultaten för samma prov i det nationella provet för de elever som har läst svenska som andra språk under samma period. De nationella proven i svenska har genomförts sedan 1997, men eftersom det första årets prov innehöll två olika lästest redovisas resultaten först från läsåret 1998/99 framtill det senast tillgängliga provet för läsåret 2016/17.

Figur 5.1 Andel elever som inte har uppnått godkändnivå på delprovet i läsning i svenska i årskurs 9 från läsåret 1998/99 till 2016/17

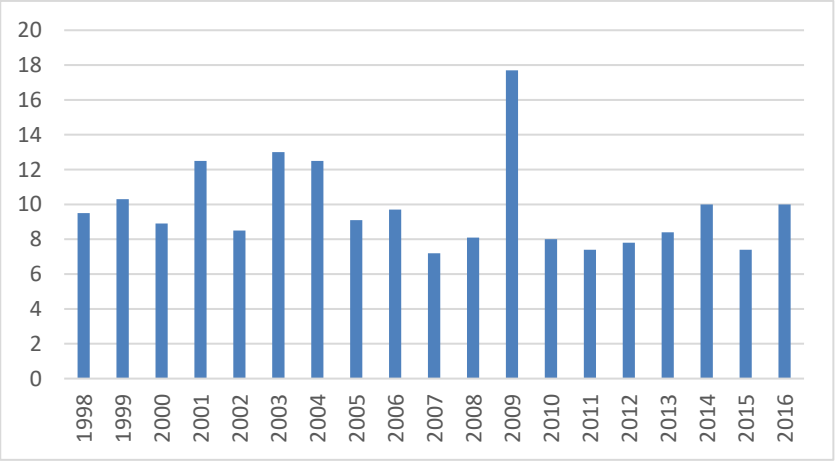

Källa: databasen Siris https://siris.skolverket.

Som framgår av figur 5.1 har andelen elever som inte uppnådde godkändnivån på läsprovet i svenska varierat från 7 och 18 procent. Medelvärdet var under perioden 9,8 procent.

Figur 5.2 visar andelen elever i årskurs 9 som läste svenska som andra språk som inte uppnådde godkändnivån på delprovet i läsning. Eftersom ämnet svenska som andra språk först infördes läsåret 2000/2001 finns information tillgänglig från 2000/2001 fram till de senaste publicerade resultaten från 2016/2017.

Figur 5.2 Andel elever (i %) som inte har uppnått godkändnivå på delprovet i läsning i svenska som andra språk i årskurs 9 läsåret 2000/2001 till 2016/17

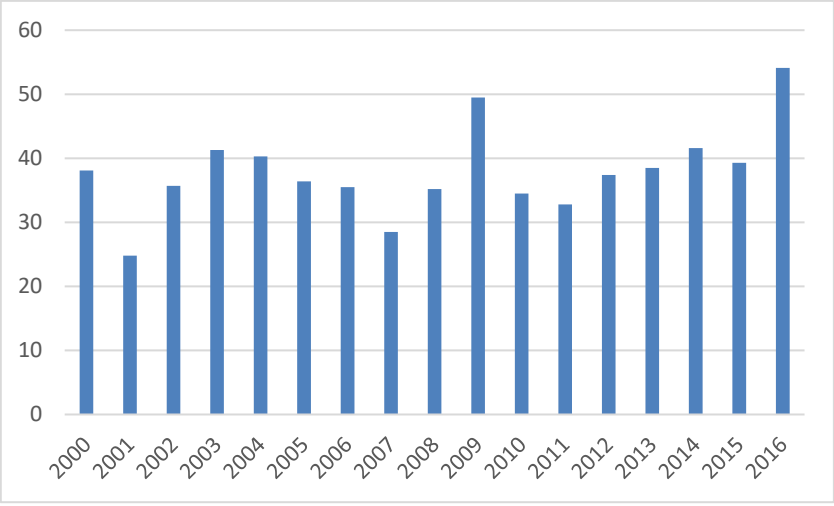

Källa: databasen Siris https://siris.skolverket

Som framgår av figur 5.2 låg andelen elever som inte uppnådde godkändnivån på läsprovet i svenska som andra språk på mellan 25 och 50 procent. Medelvärdet var under perioden 37,8 procent.

Liksom i kommentaren till resultaten från årskurs 3 avstår vi ifrån att utläsa trender över tid. De största problemen hittar vi i svenska som andraspråk. Jämfört med årskurs 3 är andelen elever i årskurs 9 som inte uppnått godkänd nivå på de nationella proven i läsning högre än andelen som inte uppnått kravnivån i årskurs 3, men då jämför vi flera delprov i årskurs 3 med ett delprov i årskurs 9.

5.4. Vilka slutsatser kan vi dra utifrån de nationella proven

Som vi redan konstaterat bör vi vara försiktiga med att uttala oss om trender utifrån resultaten på de nationella proven. Vad vi kan få en uppfattning om är hur stor andel av eleverna som inte uppnår de nivåer i läsning som krävs för ett godkänt resultat under de aktuella åren. I årskurs 3 finner vi den största andelen som inte uppnår kravnivån på de olika deltesten i läsning på det test som handlar om läsning av faktatexter. Här ligger under de aktuella åren den genomsnittliga nivån

för andelen elever som inte uppnådde kravnivån på deltesten om läsning bland de elever som läser svenska på 6 procent och bland de elever som läser svenska som andra språk på 19 procent. Andelen elever i årskurs 9 som i genomsnitt under de aktuella åren inte nådde upp till godkändnivå på deltestet i läsning i det nationella provet i svenska är 9,8 procent för de elever som läser svenska och för de som läser svenska som andra språk 37,8 procent.

Hur tillförlitliga är då de nationella proven? Provutredningen (SOU 2016:25) lyfte i sin analys av existerande prov fram att de under olika skolbesök mött uppfattningen bland lärare och huvudmän att de nationella proven i årskurs 3 låg på en för låg nivå. Liknade resultat tas upp i en licentiatavhandling av Birgitta Herkner (2011) och i en artikel av Herkner, Westling Allodi och Olofsson (2014). I avhandlingen och artikeln presenteras resultat från en undersökning där elevers resultat på det nationella provet i årskurs 3 jämförts med resultat på andra prov. Det nationella provet i årskurs 3 i svenska kunde inte identifiera alla elever som senare visade sig ha problem med sin läsning i de andra testen.

6. Statistik om läsvanor

I detta kapitel behandlas vuxnas, ungdomars och barns läsvanor utifrån tillgängliga statistik insamlad av Statistiska Central Byrån (SCB).

I princip all forskning kring läsning (Fredriksson & Taube, 2012) visar att läsförmåga är nära kopplat till våra attityder till läsning och våra läsvanor. Utifrån det perspektivet är det intressant att se hur det ser ut med läsningen i den svenska befolkningen och om våra läsvanor har förändrats över tid. Till viss del finns sådana data tillgängliga i PIRLS och PISA, men då enbart för de undersökta åren och för de undersökta åldersgrupperna. I PISA:s fall finns data om läsintresse och läsvanor endast för de år som läsning har varit huvudområdet, dvs. år 2000 och 2009.

6.1. Vilken statistik om läsning finns?

SCB samlar inom ramen för en återkommande statistisk undersökning av levnadsförhållanden i Sverige (ULF/SILC) in data om svenska folkets fritidsvanor. ULF (undersökning av levnadsförhållanden) har

sedan 2008 integrerats med den europeiska undersökningen SILC (Statistics on Income and Living Conditions). Som en av många frågor i den undersökningen får deltagarna svara på frågan om de har läst böcker på sin fritid. Eftersom undersökningen görs med ett stort stickprov ur den svenska befolkningen kan svaren på frågorna presenteras för många olika befolkningsgrupper. Åldersmässigt ingår personer i åldern 16 till 84 i undersökningen. För att få med yngre personer görs också en särskild undersökning av barns levnadsförhållanden (Barn-ULF). I denna deltar barn och ungdomar från 10 till 18 år.

De senaste tillgängliga data i SCB:s offentliga databaser är från 2014/15 för ULF/SILC och från 2013/14 för Barn-ULF. Publicering av nya data från 2016/17 är aviserade på SCB: webbplats, men var inte tillgängliga när detta skrevs (mars 2018).

6.2. Läsning på fritiden

Nedan redovisas andelen av de tillfrågade i ULF/SILC som angett att de har läst böcker på sin fritid varje vecka. Data finns tillgängligt på databasen på SCB:s webbplats tillbaka till 1982. Data har samlats in på olika sätt under olika år. Fram till 2006 gjordes hembesök. Samma år gjordes också telefonintervjuer, vilket sedan har varit den insamlingsmetod som använts. Data som visas i figurerna nedan är baserade på telefonintervjuerna från 2006.

Först presenteras andelarna av befolkningen från 16 till 84 år som anger att de har läst böcker på sin fritid varje vecka. Därefter presenteras motsvarande andelar för den yngsta åldersgruppen som ingår i ULF/SILC, dvs. de som är 16 till 24 år. Slutligen presenteras också siffror för barn 12 till 18 år baserat på Barn-ULF.

6.2.1. Hela befolkningen

Figuren nedan visar andelen av befolkningen 16 till 84 år som angett att de läst böcker på sin fritid varje vecka vid undersökningar 1982 till 2014.

Figur 6.1 Andel av befolkningen i Sverige 16 till 84 år som läser böcker på sin fritid varje vecka, 1982 till 2014

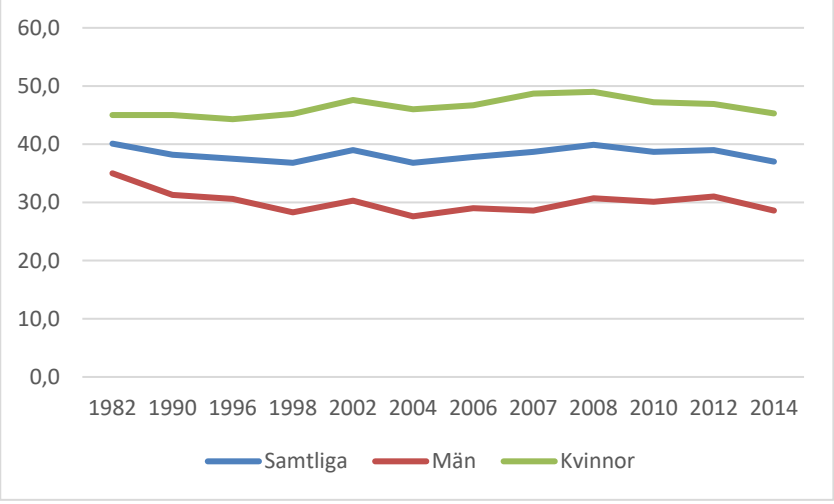

Källa: Undersökningarna av levnadsförhållanden (ULF/SILC), Statistiska centralbyrån (SCB) www.statistikdatabasen.scb.se

Några större förändringar visar inte figuren. Andelarna av befolkningen som helhet som anger att de läst böcker på sin fritid varje vecka är något lägre (37 procent) 2014 än vad den var 1982 (40 procent). Den nedgång av andelen som anger att man läser böcker på sin fritid verkar till en stor del bero på en nedgång bland männen från 35 procent 1982 till 29 procent 2014. För kvinnornas del ligger andelen på 45 procent både i periodens början (1982) och dess slut (2014).

6.2.2. Ungdomar

Figuren nedan visar andelen av befolkningen 16 till 24 år som angett att de läst böcker på sin fritid varje vecka vid undersökningar 1982 till 2014.

Figur 6.2 Andel av befolkningen i Sverige 16 till 24 år som läser böcker på sin fritid varje vecka, 1982 till 2014

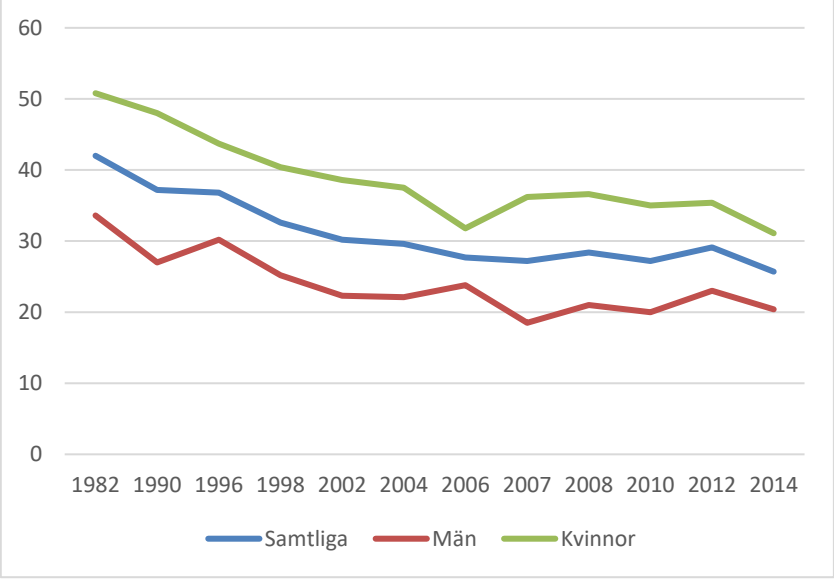

Källa: Undersökningarna av levnadsförhållanden (ULF/SILC), Statistiska centralbyrån (SCB) www.statistikdatabasen.scb.se

Jämfört med befolkningen som helhet så har mer hänt i denna åldersgrupp. Andelen som angett att de har läst böcker på sin fritid varje vecka har sjunkit från 42 procent 1982 till 26 procent 2014. Nedgången i läsningen har varit större bland de unga kvinnorna än bland de unga männen, men började från en betydligt högre nivå för de unga kvinnorna. För de unga kvinnorna har andelen sjunkit från 51 procent 1982 till 31 procent 2014. För de unga männen är motsvarande andelar 34 procent till 20 procent.

6.2.3. Barn

Tabell 6.1 visar andelarna barn i Sverige (12 till 18 år) som angett att de läser böcker minst en dag i veckan.

Tabell 6.1 Läsning bland barn i Sverige 2008/09 till 2013/14 (i %)

Läser böcker minst en dag i veckan	2008–2009	2009–2010	2010–2011	2011–2012	2012–2013	2013–2014
Samtliga	54	55	52	51	53	52
Pojkar	46	46	43	44	49	47
Flickor	63	64	62	59	58	57
Samtliga	54	55	52	51	53	52
Pojkar	46	46	43	44	49	47

Källa: Undersökningarna av barns levnadsförhållanden (Barn-ULF), Statistiska centralbyrån (SCB) www.statistikdatabasen.scb.se

Som framgår av tabellen så har inga stora förändringar ägt rum under den tidsperiod som täcks av statistiken. Läsningen bland pojkarna har varierat lite över åren, men är i princip på samma nivå 2013/14 som den var 2008/09. Bland flickorna ser vi dock en successiv nedgång från 63 procent 2008/09 till 57 procent 2013/14.

Om man går igenom statistiken uppdelad på flickor och pojkar, åldersgrupper och skolformer är förändringarna i regel inte stora och oftast tydligare bland flickorna än bland pojkarna. Den mest tydliga förändringen kan ses bland de elever som går i gymnasiet. Andelen gymnasieelever som läser böcker minst en dag i veckan framgår av tabellen nedan.

Tabell 6.2 Läsning bland gymnasieelever i Sverige 2008/09 till 2013/14

Läser böcker minst en dag i veckan	2008–2009	2009–2010	2010–2011	2011–2012	2012–2013	2013–2014
Samtliga	44	42	39	35	33	32
Pojkar	36	32	28	26	31	28
Flickor	52	50	50	43	35	36

Källa: Undersökningarna av barns levnadsförhållanden (Barn-ULF), Statistiska centralbyrån (SCB) www.statistikdatabasen.scb.se

Bland gymnasieeleverna har andel som dagligen läser böcker minskat från 44 procent 2008/09 till 32 procent 2013/14. Minskningen bland flickorna är ännu större. Detta kan jämföras med motsvarande statistik för eleverna i årskurs 4 till 6 som visas i tabell 6.3.

Tabell 6.3 Läsning bland elever i årskurs 4–6 i Sverige 2008/09 till 2013/14

Läser böcker minst en dag i veckan	2008–2009	2009–2010	2010–2011	2011–2012	2012–2013	2013–2014
Samtliga	65	68	67	66	69	68
Pojkar	55	59	59	58	64	63
Flickor	75	78	77	74	76	72

Källa: Undersökningarna av barns levnadsförhållanden (Barn-ULF), Statistiska centralbyrån (SCB) www.statistikdatabasen.scb.se

Bland eleverna i denna ålder anger en stor andel att de läser böcker minst en dag i veckan. Bland flickorna har en liten minskning ägt rum, men bland pojkarna har andelen ökat.

6.3. Vilka slutsatser kan vi dra utifrån tillgänglig statistik?

Vilka slutsatser som kan dras beror lite på vilka åldersgrupper som vi tittar på och vilka tidsperspektiv som vi överblickar. Om man tittar på utvecklingen så som den täcks under åren 2008 till 2014 för barn och ungdomar sker inga stora förändringar vad det gäller andelen som läser böcker ofta. Enbart om vi tittar på gruppen gymnasieelever kan vi se större förändringar där andelen frekventa läsare minskat. Särskilt mycket har andelen minskat bland flickorna på gymnasiet.

Om man tittat på utvecklingen över en längre tidsperiod, 1982 till 2014, är förändringarna i befolkningen inte så stora. Om man däremot under samma tidsperiod tittar på gruppen 16 till 24 år kan men se en rejäl nedgång av andelen frekventa läsare.

Det är alltså inte i befolkningen som helhet och bland barn i allmänhet som läsvanorna förändrats så mycket utan bland ungdomar. Denna nedgång förefaller inte vara ett resultat av minskad läsning i de yngre åldrarna utan något som händer i ungdomsåren. Här finns antagligen anledning att vidare utforska vad som händer med ungdomars läsning mellan barndom och vuxenliv. Inte minst intressant är

om detta vikande läsintresse bland ungdomar är något tillfälligt som hör ungdomsåren till eller om det är en långsiktig trend som på sikt kommer att påverka läsning i samhället som helhet.

Ytterligare en intressant observation som kan göras är att det inte är bland pojkarna och de unga männen som andelen frekventa läsare tycks ha minskat mest utan bland flickor och unga kvinnor. Denna grupp har förvisso haft en betydligt högre andel frekventa läsare än bland de unga männen och pojkarna och gruppen har trots nedgången fortfarande en större andel frekventa läsare än de unga männen och kvinnorna. Statistiken som presenteras i SCB:s statistik är inte helt i linje med det som kan utläsas om läsvanor i PIRLS och PISA. Vi återkommer till detta i kapitel 7.

7. Vad vi vet om läsning bland barn och ungdomar i Sverige

I detta kapitel sammanfattas, diskuteras och analyserad de resultat och trender som behandlats i de tidigare kapitlen. Vad är det för trender som vi kan se och vad kan vi förvänta oss av framtiden?

7.1. Läsförmågans utveckling över tid

Det finns ett relativt rikhaltigt material som har kartlagt läsningen bland barn, ungdomar och vuxna. Vi har möjlighet att gå tillbaka ända till början av 70-talet och se hur svenska elever har läst. Allt material är inte jämförbart över tid, men ger en bild av hur det har sett ut med läsningen.

I stort kan man konstatera att läsningen i Sverige, både bland skolelever och vuxna har, i ett internationellt perspektiv, varit god. I de första IEA-undersökningarna (Thorndike, 1973; Elley, 1992) hade de svenska eleverna mycket goda resultat. Också i IALS-undersökningen från 90-talet (OECD/Statistics Canada, 1995; OECD, 1997) tillhörde Sverige de länder som hade de allra bästa resultaten.

I början på 2000-talet var fortfarande de svenska resultaten goda. I PISA 2000 (Skolverket, 2001) låg de svenska eleverna bland de som hade de högsta resultaten på läsprovet och i PIRLS 2001 (Skolverket, 2003) hade de svenska fjärdeklassarna de allra bästa resultaten. Resultaten från PIRLS innehöll dock också mindre bra resultat. I den

s.k. TREND-studien som genomfördes samtidigt med PIRLS 2001 var de svenska tredjeklasserna de enda som hade försämrade resultat i jämförelse med 1991 (Rosén, Myrberg, & Gustafsson, 2004). De undersökningar som sedan följde kom successivt att ge allt mer negativa budskap om elevernas läsning. PISA-resultaten försämrades först inte mycket, men nådde slutligen 2009 ner på OECD:s medelnivå (Skolverket, 2009). PIRLS-resultaten försämrades också successivt, men nådde inte under medelvärdet för de deltagande OECD/EU-länderna (Skolverket, 2012). Bottennoteringen i dessa sammanhang var PISA 2012 då det svenska resultat låg tydligt under OECD:s medelvärde och endast tre OECD-länder hade ett signifikant lägre medelvärde än Sverige (Skolverket, 2013).

Resultaten i de senaste undersökningarna har gett delvis mer positiva besked om läsningen i Sverige. I PIAAC-undersökningen av bl.a. läsning i den vuxna befolkningen låg fortfarande Sverige bland de länder som hade de högsta resultaten (SCB, 2013). PISA-resultaten från 2015 visade på en uppgång till en nivå som i stort motsvarade den från 2009 (Skolverket, 2016). PIRLS 2016 visade sedan också på ett uppgående resultat (Skolverket, 2017a).

Även om de senaste undersökningarna gett positiva besked om läsningen är den nivå som läsningen nu är på enligt dessa undersökningar i PISA:s fall sämre än vad den har varit i början på 2000-talet. I PIRLS fall är nu nivån ungefär den samma som den var år 2001, men vi vet inte hur den kan relateras till ännu tidigare IEA-undersökningar.

Några intressanta observationer kan göras om man ser på helheten av de internationella läsundersökningar som gjorts. De yngre eleverna i Sverige verkar i de flesta fall klara sig bättre i jämförelse med de äldre eleverna. Detta var ett mönster som redan syntes i den första internationella läsundersökningen i ”Six Subject Study” (Thorndike, 1973; Hansson, 1975). Nedgången som vi har sett i PISA har varit mer allvarlig än den nedgång som vi sett bland de yngre eleverna i PIRLS. Man skulle kunna hävda att detta är relaterat till alla de utmaningar som ungdomar i puberteten står inför, men man kan då också hålla i minnet att nedgången inte bara varit i relation till de egna resultaten utan också till andra länder. Ungdomar i många andra länder tycks ha klarat de utmaningar som det innebär att vara ung och klara skolan bättre än vad de svenska ungdomarna har gjort.

Ytterligare en reflektion kring läsningen i PIRLS och PISA kan göras i relation till målen för den svenska skolan. Varken PIRLS eller

PISA utgår ifrån den svenska läroplanen. Vad som mäts är alltså inte i strikt mening läroplanens uppfyllande utan uppfyllandet av läsning så som det beskrivs i PIRLS och PISA:s ramverk. Hur ramverken i PIRLS och PISA står i relation till den svenska läroplanen har dock behandlats i alla de svenska rapporter som redogjort för undersökningarnas resultat. En särskild analys gjordes också 2006 av skillnader och likheter mellan internationella jämförande studier och nationella kursplaner med avseende på läsförståelse (Skolverket, 2006). Samtliga dessa analyser har pekat på en del skillnader mellan de svenska läroplanerna och PISA och PIRLS sätt att definiera läsning, men har framförallt betonat de huvudsakliga likheterna.

Om man jämför andelen svaga läsare enligt PISA och PIRLS med andelen elever som inte uppnår kravnivån/godkäntnivån i läsning i de nationella proven i svenska och svenska som andra språk i årskurs 3 och 9 kan noteras att dessa andelar i många fall verkar vara lägre. Nu går det inte att jämföra dessa grupper så enkelt. Att inte uppnå kravnivån i årskurs 3 och godkäntnivån i årskurs 9 är inte samma sak som att ligga under nivå 2 i PISA och på eller under elementär nivå i PIRLS. Man kan misstänka att både PIRLS och PISA är svårare prov än de nationella proven (Fatheddine, 2012). Den kritik som också förts fram emot de nationella proven har handlat om att elever med svårigheter inte upptäcks (Herkner, 2011; Herkner, Westling Allodi & Olofsson, 2014) och att proven är för lätta (SOU 2016:25).

7.2. Läsvanor och läsintresse

Läsvanor, läsintresse och läsförmåga hänger samman. Resultaten både från PIRLS och PISA visar entydigt att de som läser mer också läser bättre liksom att de som är positiva till läsning läser bättre än de som är mindre positiva. Vad som kommer först i detta sammanhang kan man tvista om. Läser man bra för att man tycker om att läsa eller tycker man om att läsa för att man läser bra. Ett fruktbart sätt att se på dessa sammanhang kan antagligen vara att utgå ifrån den s.k. Matteuseffekten. Matteuseffekten är en beskrivning av de negativa spiraler som uppstår när de svaga läsarna läser lite eftersom de tycker att det är svårt att läsa och eftersom de läser lite får de inte den träning de behöver och deras läsning försvagas ytterligare (Stanovich, 2000). Den negativa

spiralen kan alltså brytas både genom att stimulera till mer läsning och genom att förbättra läsförmågan.

PIRLS har undersökt elevernas läsvanor och läsintresse vid varje undersökningstillfälle och visat på en successiv nedgång av hur frekvent olika typer av material läses. Likaså har PIRLS kunnat peka på ett fallande läsintresse. I PISA är de senaste data om läsvanor och läsintresse dock från 2009. Vad som kunde utläsas av dessa resultat var också en nedgång i läsningen av olika typer av material och mindre intresse för läsningen. Särskilt syntes detta bland pojkarna.

Resultaten från PIRLS och PISA står inte direkt i överensstämmelse med de data som framkommer från SCB:s undersökningar av levnadsvillkor. SCB:s siffror visar en nedgång bland ungdomar, alltså delvis i den grupp som täcks i PISA, men inte av den grupp som täcks i PIRLS. Framförallt visar inte SCB:s statistik på samma förändring bland pojkarna som PISA gör utan anger snarare att det är flickornas läsvanor som förändrats mest. Nu är dock inte data från dessa olika källor helt jämförbara. Framförallt är PISA-data i detta sammanhang relativt gamla och baserade på två mättillfällen. Samtidigt är både PISA och PIRLS data mer detaljerade än vad SCB-data är. SCB-data bygger enbart på en fråga om man läser böcker varje vecka. SCB har heller inte frågat om intresset för läsning så som gjorts i PIRLS och PISA. Denna osäkerhet som ändå finns ger anledning att noggrant analyser nya PISA-data när de publiceras 2019. Hur omfattande är nedgången i läsningen och är det pojkarna eller flickorna som detta berört mest.

7.3. Framtiden?

Det finns en omfattande tro på läsning som en viktig förmåga som både påverkar enskilda individer och samhället som helhet. Detta finns också styrkt med forskning som visar på kopplingar mellan individers möjligheter och deras läsförmåga samt samhällens utvecklingspotential och befolkningens läsförmåga (EU High Level Group of Experts on Literacy, 2012; UNESCO, 2006). Att de svenska elevernas läsning under flera år har försämrats har följaktligen varit dåliga nyheter. De goda nyheterna är att den nedåtgående trenden nu brutits. Att den brutits i både PIRLS och PISA kan ge en viss tillförsikt att det

inte bara handlar om tillfälligheter utan kan vara början på en trendvändning. Det är viktigt att också konstatera att PIAAC visade att läsförmågan i befolkningen som helhet fortfarande var mycket god 2013.

Trots denna tillförsikt kan det också vara på plats med en viss skepticism. Det har funnits många olika förklaringar till den nedgång som tidigare har skett i läsning. Sådana förklaringar har behandlat förändrade arbetsformer i skolan, bristande motivation, förändrade läsvanor och minskad likvärdighet (Skolverket, 2010a). När nu resultaten möjligen vänder är ju frågan om också de faktorer som kan ha orsakat nedgången har förändrats.

Vad det gäller arbetsformer i skolan finns lite fakta som kan ge oss en översiktlig bild av hur undervisningen sker i svenska klassrum. I en kunskapsöversikt från Skolverket 2007 kunde konstateras att elevernas individuella egna arbete ökat i omfattning medan lärarens roll har minskat. I kunskapsöversikten beskrevs svenskundervisningen under de senare skolåren på följande sätt: ”Sammanfattningsvis visar undersökningarna att en stor del av ansvaret för elevernas lärande delegeras till läromedel och till eleverna själva. Eleverna arbetar i stor utsträckning ensamma med i stort sett samma uppgifter och anpassning av undervisningen avser huvudsakligen i vilken ordning och på vilken tid uppgifterna ska utföras. Eleverna arbetar ofta med att lösa uppgifter av olika slag, men de får sällan undervisning i form av strategier för hur uppgifterna ska lösas. Brist på explicit undervisning i litteraturläsning och i skrivande är gemensam för de flesta undersökningar” (Skolverket, 2007c, s. 116). Denna typ av individualisering, i bemärkelsen individuellt arbete, har ett negativt samband med elevernas prestationer (Skolverket, 2009). Många studier (se t.ex. Hattie, (2007) har visat betydelsen av aktiva lärare som tar sitt ansvar och har förmåga att engagera eleverna. Om det är så att elevers ensamarbete varit relativt utbredd och att den nu minskar kan det vara en faktor som positivt påverkat läsutvecklingen. Det finns inte någon ordentlig empiri som kan motsäga eller bekräftar detta.

Problem med elevernas motivation har kunnat påvisas i tidigare PIRLS och PISA studier (Skolverket, 2015). Motivationen har antagligen både handlat om en djupare skolmotivation och en direkt provmotivation. Det finns flera tecken på att något kan ha hänt med elevernas motivation. Däremot är det i mindre utsträckning klart om de ev. förändringarna i motivation handlar om djupare förändringar i

synen på skola och utbildning eller mer direkt relaterat till att göra prov.

Trots att vi inte kan tydligt leda i bevis hur eventuella förändringar i undervisning och i elevernas motivation positivt kan ha påverkat läsningen finns ändå en viss anledning att se positivt på utvecklingen. Vad det gäller de två återstående förklaringarna kan finnas anledning till mer pessimism. Hur ser det ut med läsvanorna och med likvärdigheten?

De mest aktuella data som vi har kring läsvanor och läsmotivation är ifrån PIRLS 2016. I den undersökningen var de svenska eleverna de som var minst positiva till läsningen. I en studie baserad på data från tidigare PIRLS-undersökningarna kunde man se hur ökad datoranvändning lett till förändrade läsvanor som sedan kan antas ha påverkat läsförmågan negativt (Rosén & Gustafsson, 2016). Även ifall data från SCB möjligen modifierar vår bild av elevers läsvanor något finns anledning att fundera över hur läsmotivationen kan förbättras. Om resultaten i läsning ska utvecklas och komma upp på de nivåer där svenska elever varit tidigare så är det svårt att tro att detta kan ske utan en stark motivation, ett stort intresse för läsning och ökad läsning. Här finns en tydlig utmaning inte bara för skolan utan också för föräldrar och samhället i stort.

Likvärdigheten har framförallt undersökts i samband med PISA-undersökningarna. I PISA 2009 kunde ses hur likvärdigheten försämrats när man tittade på elevernas läsning. I PISA 2015 har liknande observationer kunnat göras vad det gäller elevernas kunskaper i naturvetenskap. Resultaten i matematik från 2012 skiljer sig lite från de i läsning och naturvetenskap då elevernas resultat i detta ämne verkar vara mindre beroende av hemförhållandena än de andra ämnena. En av de viktigaste lärdomarna av drygt 15 år av PISA-undersökningar är att likvärdighet och goda resultat i övrigt tycks hänga samman (Karlsson & Oskarsson, 2018). Det går att skapa goda resultat med låg grad av likvärdighet, men det är svårare. Dessutom är det ju tveksamt hur mycket kvalité som man kan hävda att ett utbildningssystem har om skillnaderna är mycket stora mellan olika grupper av elever. Det är viktigt att komma ihåg att när de svenska resultaten var riktigt bra i olika internationella undersökningar var också likvärdigheten bättre i den svenska skolan än vad den har varit under senare år.

Inför framtiden finns alltså anledning att tro att de svenska elevernas läsning kan ytterligare förbättras och att den nedåtgående

trenden har brutits. Men för att det verkligen långsiktigt ska lyckas krävs antagligen att elevernas läsvanor förändras och att deras inställning till läsning blir mer positiv. Likaså krävs att skillnader mellan skolor och elevgrupper inte växer mer utan att dessa minskar och graden av likvärdighet ökar i den svenska skolan.

Referenser

Barn-ULF (2018) Databas. Webbkälla http://www.statistikdatabasen.scb.se SCB, nedladdat 180306–180309.

Elley, W.B (1992). How in the Word do Students Read? Hamburg: IEA.

EU High Level Group of Experts on Literacy (2012). EU High Level Group of Experts on Literacy Final Report September 2012. Brussels: European Commission.

European Commission (1999). Initial teaching of reading in the European Union. Brussels: European Commission.

Fatheddine, D. (2012). Skilda synsätt på läsförståelse. Svensklärarен nr. 3 2012.

Foshay, A.W., Thorndike, R.L., Hotyat, F., Pidgeon, D.A., & Walker, D.A. (1962). Educational achievements of thirteen-year-olds in twelve countries: Results of an international research project, 1959–1961. Hamburg: UNESCO Institute for Education.

Fredriksson, U. & Oskarsson, M. (2013). Skolans likvärdighet i ett internationellt perspektiv. I Israelsson, M., Svensson, S., Norrstad, M., Fält, J-Å, Wingborg, M. & Karlsson, B. (red.) Slaget om den likvärdiga skolan. Om ökad ojämlikhet mellan olika skolor och elever i den svenska skolan. Stockholm: Katalys.

Fredriksson, U. & Taube, K. (2012). Läsning, läsvanor och läsundersökningar. Lund: Studentlitteratur.

Hansson, G. (1975). Svensk skola i internationell belysning II Läsning och litteratur. Stockholm: Almqvist & Wiksell International

Hattie, J. (2007) Visible Learning: A synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement. London: Routledge.

Herkner, B. (2011). Läsutveckling i årskurs 2–6 belyst genom standardiserade test och nationella provet i svenska i årskurs 3. Vetenskaplig

uppsats för filosofie licentiatexamen. Stockholm: Specialpedagogiska institutionen, Stockholms universitet.

Herkner, B., Westling Allodi, M. & Olofsson, Å. (2014). Early identification or broken promises? A comparison of literacy assessment performance in 112 Swedish third graders. European Journal of Special Needs Education, 29(2).

Holmberg, L. (1997). Svenska. Läsning, skrivning, muntlig framställning. Årskurserna 5 och 9. Stockholm: Skolverket.

Holmberg, L. (2005). Läsa, räkna, skriva – hur är det i årskurs 5? I Skolverket. Grundskolans ämnen i ljuset av Nationella utvärderingen 2003 Nuläge och framåtblickar. Stockholm: Skolverket.

Häggström, I. (1993). Den nationella utvärderingen av grundskolan våren 1992, Svenska åk 2. Stockholm: Skolverket.

IEA (2018). webbsida www.iea.nl information hämtad 180103

Karlsson, K.G. & Oskarsson, M. (2018). Likvärdighet. I Fredriksson, U., Karlsson, K.G, & Pettersson, A. (red.) PISA under 15 år – resultat och trender. Stockholm: Natur och Kultur.

Mullis, I.V.S., Martin, M.O. (2015) PIRLS 2016 Assessment Framework. 2nd Edition. Chestnut Hill, MA: Boston College/ International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA).

Mullis, I.V.S., Martin, M.O., Foy, P., & Hooper, M. (2017). PIRLS 2016: International Results in Reading. Chestnut Hill, MA: Boston College/ International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA).

Mullis, I.V.S., Martin, M.O., Ruddock, G.J., O'Sullivan, C.Y., Arora, A. & Eberber, E. (2005). TIMSS 2007 assessment frameworks. Chestnut Hill, MA: Boston College/ International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA).

OECD/Statistics Canada (1995). Literacy, Economy and Society: Results of the First International Adult Literacy Survey. Paris: OECD/Statistics Canada.

OECD (1997). Literacy Skills for the Knowledge Society: Further Results from the International Adult Literacy Survey. Paris: OECD.

OECD (1999). Measuring Student Knowledge and Skills: A New Framework for Assessment. Paris: OECD.

OECD (2000a). Measuring Student Knowledge and Skills: The PISA 2000 Assessment of Reading, Mathematical and Scientific Literacy. Paris: OECD.

OECD (2000b) Literacy in the Information Age: Final Report of International Adult Literacy Survey. Paris: OECD.

OECD (2013a) PISA 2012 Results: What Students Know and Can Do. Student Performance in Mathematics, Reading and Science (Volume I) Paris: OECD.

OECD (2013b) PISA 2012 Results: Excellence through Equity (Volume II). Paris: OECD.

OECD (2013c). OECD Skills Outlook 2013: First Results from the Survey of Adult Skills. Paris: OECD.

OECD (2016). PISA 2015 Assessment and Analytical Framework: Science, Reading; Mathematic and Financially Literacy. Paris: OECD.

Oskarsson, M., Eliasson, N., Fredriksson, U., Karlsson, KG., Lundgren, M., Pettersson, A., Rasmusson, M. och Sollerman, s. (2016). PISA 2015 – Bakgrund och metoder med exempel. Stockholm: Skolverket.

Rosén, M. (2012.) Förändringar i läsvanor och läsförmåga bland 9- till 10-åringar: Resultat från internationella studier. I Carlsson, U. och Johannisson, J. (red.) Läsarnas marknad, marknadens läsare – en forskningsantologi. Stockholm: Litteraturutredningen i samarbete med Nordicom/Statens offentliga utredningar 2012:10.

Rosén, M., Gustafsson, J-E (2016). Is computer availability at home causally related to reading achievement in grade 4? A longitudinal difference in differences approach to IEA data from 1991 to 2006. Large-scale Assessments in Education an IEA-ETS Research Institute Journal 2016 4:5.

Rosén, M., Myrberg, E & Gustafsson, J.E. (2004). Läskompetensen i skolår 3 och 4 – en jämförelse mellan 35 länder. Progress in International Reading Literacy Study. (PIRLS) Forskning i fokus nr 21. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.

SCB (2013). Den internationella undersökningen av vuxnas färdigheter. Örebro: SCB.

Siris (2018) Databasen Siris https://siris.skolverket nedladdat 18-03-05 – 18-03-07.

Skolverket. (1993). Den nationella utvärderingen av grundskolan 1992. Svenska, Åk 2, Huvudrapport. Stockholm: Statens skolverk/Liber distribution.

Skolverket (1996a) Grunden för fortsatt lärande. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (1996b) Bilden av skolan. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2001). PISA 2000: Svenska femtonåringars läsförmåga och kunnande i matematik och naturvetenskap i ett internationellt perspektiv. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2003). Barns läskompetens i Sverige och världen: PIRLS 2001. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2004a). PISA 2003: Svenska femtonåringars kunskaper och attityder ett internationellt perspektiv. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2004b) Nationella utvärderingen av grundskolan 2003: Sammanfattande huvudrapport. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2004c) Nationella utvärderingen av grundskolan 2003. Huvudrapport – svenska/svenska som andraspråk, engelska, matematik och undersökningen i årskurs 5. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2005a) Grundskolans ämnen i ljuset av Nationella utvärderingen 2003: Nuläget och framåtblickar. Stockholm: Skolverket.

Skolverket. (2005b). Nationella utvärderingen av grundskolan 2003: Svenska och svenska som andraspråk årskurs 9. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2006). Med fokus på läsförståelse: En analys av skillnader och likheter mellan internationella jämförande studier och nationella kursplaner. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2007a). PIRLS 2006: Läsförmågan hos elever i årskurs 4. Skolverkets rapport 305. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2007b). PISA 2006: 15-åringars förmåga att förstå, tolka och reflektera naturvetenskap, matematik och läsförståelse. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2007c) Vad påverkar resultaten i svensk grundskola? Kunskapsöversikt om betydelsen av olika faktorer. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2009) Vad händer med läsningen? En kunskapsöversikt om läsundervisningen i Sverige 1995–2007. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2010a). Rustad att möta framtiden? PISA 2009 om 15-åringars läsförståelse, och kunskaper i matematik och naturvetenskap. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2010b). Rustad att möta framtiden? PISA 2009 om 15-åringars läsförståelse och kunskaper i matematik och naturvetenskap. Resultaten i koncentrat. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2011). Eleverna och nätet. PISA 2009 om 15-åringars förmåga att söka, läsa och värdera digital information. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2012). PIRLS 2011: Läsförmågan hos svenska elever i årskurs 4 i ett internationellt perspektiv. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2013). PISA 2012: 15-åringars kunskaper i matematik, läsförståelse och naturvetenskap. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2016). PISA 2015: 15-åringars kunskaper i naturvetenskap, läsförståelse och matematik Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2015) Att svara eller inte svara. Svenska elevers motivation att genomföra PISA provet. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2017a) PIRLS 2016: Läsförmåga hos svenska elever i årskurs 4 i ett internationellt perspektiv. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2017b) Resultat på nationella prov i årskurs 3, 6 och 9, läsåret 2016/17. Stockholm: Skolverket.

Stanovich, K. E. (2000). Progress in Understanding Reading. Scientific Foundations and New Frontiers. New York: The Guilford Press.

SOU 2016:25 Statens offentliga utredningar (2016). Likvärdigt, rättssäkert och effektivt – ett nytt nationellt system för kunskapsbedömning. Betänkande av Utredningen om nationella prov. SOU 2016:25. Stockholm: Statens offentliga utredningar.

SOU 2016:59. Statens offentliga utredningar (2016). På goda grunder – en åtgärdsgaranti för läsning, skrivning och matematik. Betänkande av utredningen om en läsa-skriva-räkna garanti. SOU 2016:59. Stockholm: Statens offentliga utredningar.

Sveriges regering (2016). Kommittédirektiv: Läsfrämjande insatser i och utanför skolan. Dir. 2016:78. Stockholm: Regeringskansliet.

Taube, K. (1993). Reading Comprehension among Swedish Students: a comparative analysis of IEA studies from 1970 and 1991. Scandinavian Journal of Educational Research, 37, 1, 89–97.

Taube, K. (1995). Hur i all världen läser svenska elever? En jämförande undersökning av barns läsning i 31 länder. Skolverkets rapport nr 78, Stockholm: Skolverket.

Taube, K. & Skarlind, A.(1997) Svenska. Läsförmåga, läsvanor och attityder till läsning hos elever i årskurs 2. Stockholm: Skolverket.

Thorndike, R., L. (1973). Reading Comprehension Education in Fifteen Countries. Stockholm: IEA / Almquist & Wiksell.

ULF/SILC (2018) Databas. Webbkälla www.statistikdatabasen.scb.se SCB, nedladdat 180306–180309

UNESCO (2006). Literacy for life: EFA Global monitoring report 2006. Paris: UNESCO Publishing.

Barns och ungas reflektioner kring läsning

Man måste läsa, annars får man inget jobb, inga pengar, inget hem.

elev, årskurs 5

I samtal med barn och unga framkommer många klokheter. Det är lätt att som vuxen tro att ”man vet bäst”, men många gånger har barnen och ungdomarna själva de bästa lösningarna.

Detta underlag utgår från de fokusgruppssamtal med elever i årskurs 1–8, som vi genomförde i Stockholmsregionen, samt en mindre enkätundersökning bland elever i samma årskurser. De frågor vi ställde var bland annat vad eleverna gillade att läsa, om de läste böcker digitalt eller på papper, om de tipsade varandra om bra böcker, läste tillsammans, hur de läste i skolan och om de kunde komma på något tips till andra barn och unga som inte läser så mycket eller som inte gillar läsning om hur man kan komma igång med sin läsning.

Vi kan konstatera att bland de elever vi har frågat har många kunskap om varför det är viktigt att läsa, både de som inte läser så mycket och de som är storläsare.

Läsningen sker framförallt i skolan, men när de väl läser på fritiden läser de på en bekväm plats – i sängen och i soffan – eller på vägen till och från skolan. De läser även på loven när de kommer från de miljöer de normalt sett befinner sig i och då de inte har andra aktiviteter som pockar på deras uppmärksamhet. Förutom själva platsen är även omgivande ljudnivå viktig för dem; det ska antingen vara helt tyst, lite ljud omkring eller avskärmat med hjälp av musik i hörlurar. Eleverna läser pappersböcker, serier, tidningar och digitala böcker eller annat på internet. Vissa läser enbart digitalt, andra läser enbart på papper och vissa blandar. Läsappar är vanliga, framför allt bland yngre barn. En

del lyssnar på ljudböcker, vissa som stöd vid textläsning andra lyssnar bara.

För att ge en bild av vad som framkom under mötena med eleverna har vi gjort en kortare sammanställning av elevernas tankar och synpunkter och samlat detta under fyra rubriker:

- Vad lockar till läsning?
- Vad känner du när du läser?
- Barns och ungas tips till andra barn och unga som har svårt att komma igång med läsningen.
- Barns och ungas tankar om hur vuxna kan stötta deras läsning.

Vad lockar till läsning?

- Igenkänning.
- Spänning.
- När man kommer in i boken, då ser man egna bilder och kommer in i en egen värld.
- Man lär sig nya ord.
- Att det läskiga i böcker kan bli läskigt på riktigt (man kan vara rädd att någon är i badrummet).
- Att försvinna in i annan värld.
- Ibland mår jag inte så bra, tycker den [boken] är bra och förklarar mycket.
- [om en bok-serie] de innehåller allt jag vill ha i en bok (humor, sarkasm, vänskap, action med mera) och jag känner mig alltid hemma när jag kommer tillbaka för att läsa om dem.

Vad känner du när du läser?

- Det beror på om boken är bra eller inte, men för det mesta känner jag mig smart.
- Tankefri.

- Att man vill bara komma till slutet för att det är så långtråkigt.
- Uttråkad.
- I början kan det vara spännande, men till slut tröttnar jag.
- Att jag blir tvingad till det.
- Det beror på. Om jag läser en bra bok får jag inlevelse och jag vill bara läsa mer men om jag läser en dålig bok slutar jag bara läsa.
- Avslappnad och lugn.
- Jag brukar känna mig uppslukad, avslappnad och glädje för att man kommer in i boken och då känns det som att man är med där på plats där det utspelar sig. Eller att man är den personen som det handlar om.
- Jag känner mig trött för det är inte roligt att läsa.
- Att jag hela tiden lär mig kunskap.
- Allt blir lugnt.
- Om det är en bra bok, glad och exalterad, annars trött, uttråkad och har svårt att koncentrera mig.
- Duktig.
- Det är tråkigt och jobbigt.
- Jag känner mig lugn. Jag fokuserar inte på saker som gör mig stressad.
- Känner ofta det jag läser. Om det är en ledsen bok känner jag mig ledsen.
- Som om jag försvinner från verkligheten.
- Lugn och ro och glädje. Jag kan koppla bort från omvärlden.
- Mysig. Man connectar till världen och personerna.
- Trötthet, rastlöshet.
- Koncentrerad.
- Att jag är helt borta från världen och tappar bort tiden.

- Jag känner att jag ibland lär mig någonting om jag läser en bok som tar plats i andra länder.

Barns och ungas tips till andra barn och unga som har svårt att komma igång med läsningen

- Ta bort distraktioner och läs 15 minuter varje dag. Det behöver inte vara en timme.
- Läs regelbundet så kommer du ihåg vad du läste senast och då blir det roligare.
- Våga lägga tid på att hitta den rätta boken, och att lägga ifrån dig all elektronik!
- Läs samma bok i ett tjejgäng. Det blir roligare när man kan prata om den.
- Döm inte boken efter de första sidorna utan läs några kapitel så du hinner förstå boken och få känsla för den.
- Läs det som intresserar dig. I mobilen kan du ladda ner appar som har en ”massa” böcker.
- Testa många olika sorters böcker.
- Var tålmodig och ha en positiv inställning.
- Har du problem med läsningen? Se filmen först och läs boken sen.
- Allt handlar om att hitta den specifika boken som gör att allt ”klickar”. Så det är bara att försöka leta i genrer man tycker om och förhoppningsvis hittat man något som gör att man vill fortsätta.
- Skapa ett eget belöningssystem, när du läst en bit, ta en kaka.
- Hitta en bok som verkar intressant.
- Fråga någon som känner dig om boktips.
- Zlatanboken.
- Läs första sidan i flera böcker tills du hittar den rätta.
- Ha alltid en bok/serie i gång.
- Tränar du på att läsa så blir det lättare att läsa.

- Lyssna på boken samtidigt som du läser den.
- Ladda ner appen Tachiyomi (gratis manga).
- Läs i grupp!
- Börja med lätt bok och välj sedan allt svårare böcker.
- Man ska ha en bok man gillar och ta pauser ibland när man läser så det inte blir långtråkigt.
- Läsa om saker man tycker är roliga, det blir lättare.
- Läs serietidningar!
- Skriv en egen bok!
- Läs roliga böcker!
- Testa läsa olika böcker för att se vad du tycker om.
- Försöka hitta en spännande och intressant bok, det gör det lättare att tycka att det är kul.
- Liksom börja med 20 sidor per dag och sen bara försök med mer.
- Fråga efter boktips och börja med kanske en lagom tjock bok, Det viktigaste: bli inte tvingad, Gör det om du känner för det.
- Läs bra böcker och läs ofta!
- Hatar man något har man gjort det för lite – hitta din stil!
- Försök att visualisera det du läser.
- Hitta en bekväm plats att sitta på.
- Inte tvinga sig till att läsa, men ge boken tid.
- Det handlar om rutiner. Har man rutiner för läsning kommer man in i det.
- Man kanske kan börja läsa på fritiden.
- Läs bara. Det är bra och du blir smart.
- Bestäm dig att det är spännande fast det inte är det.

Barns och ungas tankar om hur vuxna kan stötta deras läsning

- Börja läsa tidigt med små barn, läs för dem och gå med dem till biblioteket.
- Det måste finnas kravlös läsning i skolan. Det känns nu som enda motivationen för att läsa i skolan är att få bra betyg, allt i skolan bedöms.
- Det är bättre att någon annan/skolbibliotekarie håller i boksamtal (eleverna upplever att de blir bedömda på allt de säger och säger vad som förväntas av dem, de vågar inte vara spontana).
- Fortsätta läsa även på högstadiet, nu läser man bara i skolan på låg- och mellanstadiet.
- Locka till läsning med tävlingar och pris.
- Skapa fler tysta rum i biblioteken så man kan plugga där.
- Ha fler författarbesök.
- Hitta böcker som barnen/ungdomarna tycker är intressanta.
- Ha läslektioner!

Statens offentliga utredningar 2018

Kronologisk förteckning

1. Ett reklamlandskap i förändring – konsumentskydd och tillsyn i en digitaliserad värld. Fi.
2. Stärkt straffrättsligt skydd för blåljusverksamhet och andra samhällsnyttiga funktioner. Ju.
3. En strategisk agenda för internationalisering. U.
4. Framtidens biobanker. S.
5. Vissa processuella frågor på socialförsäkringsområdet. S.
6. Grovt upphovsrättsbrott och grovt varumärkesbrott. Ju.
7. Försvarsmaktens långsiktiga materielbehov. Fö.
8. Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 2018. Beslut under osäkerhet. M.
9. Ökad trygghet för studerande som blir sjuka. U.
10. Myndighetsgemensam indelning – samverkan på regional nivå. Volym 1. Myndighetsgemensam indelning – författningsändringar till följd av ny landstingsbeteckning. Volym 2. Fi.
11. Vårt gemensamma ansvar – för unga som varken arbetar eller studerar. U.
12. Uppdrag: Samverkan 2018. Många utmaningar återstår. A.
13. Finansiering av infrastruktur med skatt eller avgift? Fi.
14. Bidragsbrott och underrättelseskyldighet vid felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen – en utvärdering. Fi.
15. Mindre aktörer i energilandskapet – genomgång av nuläget. M.
16. Vägen till självkörande fordon – introduktion. Del 1 + 2. N.
17. Med undervisningsskicklighet i centrum – ett ramverk för lärares och rektorers professionella utveckling. U.
18. Statens stöd till trossamfund i ett mångreligiöst Sverige. Ku.
19. Forska tillsammans – samverkan för lärande och förbättring. U.
20. Gräsrotsfinansiering. Fi.
21. Flexibel rehabilitering. A.
22. Ett ordnat mottagande – gemensamt ansvar för snabb etablering eller återvändande. A.
23. Konstnär – oavsett villkor? Ku.
24. Tid för utveckling. A.
25. Juridik som stöd för förvaltningens digitalisering. Fi.
26. Några frågor i skyddslagstiftningen. Fö.
27. Ekonomiska sanktioner mot terrorism. UD.
28. En nationell alarmeringstjänst – för snabba, säkra och effektiva hjälpinsatser. Ju.
29. Validering i högskolan – för tillgodoräknande och livslångt lärande. U.
30. Förenklat förfarande vid vissa beslut om hemlig avlyssning. Ju.
31. En lag om operativt militärt stöd mellan Sverige och Finland. Fö.
32. Ju förr desto bättre – vägar till en förebyggande socialtjänst. S.
33. Aggressionsbrottet och ändringar i Romstadgan. Ju.
34. Vägar till hållbara vattentjänster. M.
35. Ett gemensamt bostadsförsörjningsansvar. N.
36. Rätt att forska. Långsiktig reglering av forskningsdatabaser. U.
37. Att bryta ett våldsamt beteende – återfallsförebyggande insatser för män som utsätter närstående för våld. S.

38. Styra och leda med tillit. Forskning och praktik. Fi.
39. God och nära vård. En primärvårdsreform. S.
40. Vissa fredspliktsfrågor. A.
41. Statliga skolmyndigheter. – för elever och barn i en bättre skola. U.
42. Tryggad tillgång till kontanter. Fi.
43. Statliga servicekontor – mer service på fler platser. Fi.
44. Möjligt, tillåtet och tillgängligt – förslag till enklare och flexiblare upphandlingsregler och vissa regler om överprövningsmål. Fi.
45. Behandling av personuppgifter vid Myndigheten för arbetsmiljökunskap. A.
46. En utvecklad översiktsplanering. Del 1: Att underlätta efterföljande planering. Del 2: Kommunal reglering av upplåtelseformen. N.
47. Med tillit växer handlingsutrymmet. – tillitsbaserad styrning och ledning av välfärdssektorn. Fi.
48. En lärande tillsyn. Statlig granskning som bidrar till verksamhetsutveckling i vård, skola och omsorg. Fi.
49. F-skattesystemet – några särskilt utpekade frågor. Fi.
50. Ett oberoende public service för alla – nya möjligheter och ökat ansvar. Ku.
51. Resurseffektiv användning av byggmaterial. N.
52. Behandling av personuppgifter vid Myndigheten för vård- och omsorgsanalys. S.
53. Översyn av maskinell dos, extempore, prövningsläkemedel m.m. S.
54. En effektivare kommunal räddningstjänst. Ju.
55. Styrning och vårdkonsumtion ur ett jämlikhetsperspektiv. Kartläggning av socioekonomiska skillnader i vårdutnyttjande och utgångspunkter för bättre styrning. S.
56. Bättre kommunikation för fler investeringar. UD.
57. Barns och ungas läsning – ett ansvar för hela samhället. Ku.

Statens offentliga utredningar 2018

Systematisk förteckning

Arbetsmarknadsdepartementet

Uppdrag: Samverkan 2018. Många utmaningar återstår. [12]

Flexibel rehabilitering. [21]

Ett ordnat mottagande – gemensamt ansvar för snabb etablering eller återvändande. [22]

Tid för utveckling. [24]

Vissa fredspliktsfrågor. [40]

Behandling av personuppgifter vid Myndigheten för arbetsmiljökunskap. [45]

Finansdepartementet

Ett reklamlandskap i förändring – konsumentskydd och tillsyn i en digitaliserad värld. [1]

Myndighetsgemensam indelning – samverkan på regional nivå. Volym 1. Myndighetsgemensam indelning – författningsändringar till följd av ny landstingsbeteckning. Volym 2. [10]

Finansiering av infrastruktur med skatt eller avgift? [13]

Bidragsbrott och underrättelseskyldighet vid felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen – en utvärdering. [14]

Gräsrotsfinansiering. [20]

Juridik som stöd för förvaltningens digitalisering. [25]

Styra och leda med tillit. Forskning och praktik. [38]

Tryggad tillgång till kontanter. [42]

Statliga servicekontor – mer service på fler platser. [43]

Möjligt, tillåtet och tillgängligt – förslag till enklare och flexiblare upphandlingsregler och vissa regler om överprövningsmål. [44]

Med tillit växer handlingsutrymmet. – tillitsbaserad styrning och ledning av välfärdssektorn. [47]

En lärande tillsyn. Statlig granskning som bidrar till verksamhetsutveckling i vård, skola och omsorg. [48]

F-skattesystemet – några särskilt utpekade frågor. [49]

Försvarsdepartementet

Försvarsmaktens långsiktiga materielbehov. [7]

Några frågor i skyddslagstiftningen. [26]

En lag om operativt militärt stöd mellan Sverige och Finland. [31]

Justitiedepartementet

Stärkt straffrättsligt skydd för blåljusverksamhet och andra samhällsnyttiga funktioner. [2]

Grovt upphovsrättsbrott och grovt varumärkesbrott. [6]

En nationell alarmeringstjänst – för snabba, säkra och effektiva hjälpinsatser. [28]

Förenklat förfarande vid vissa beslut om hemlig avlyssning. [30]

Aggressionsbrottet och ändringar i Romstadgan. [33]

En effektivare kommunal räddningstjänst. [54]

Kulturdepartementet

Statens stöd till trossamfund i ett mångreligiöst Sverige. [18]

Konstnär – oavsett villkor? [23]

Ett oberoende public service för alla – nya möjligheter och ökat ansvar. [50]

Barns och ungas läsning – ett ansvar för hela samhället. [57]

Miljö- och energidepartementet

Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 2018. Beslut under osäkerhet. [8]

Mindre aktörer i energilandskapet – genomgång av nuläget. [15]

Vägar till hållbara vattentjänster. [34]

Näringsdepartementet

Vägen till självkörande fordon – introduktion. Del 1 + 2. [16]

Ett gemensamt bostadsförsörjningsansvar. [35]

En utvecklad översiktsplanering. Del 1: Att underlätta efterföljande planering. Del 2: Kommunal reglering av upplåtelseformen. [46]

Resurseffektiv användning av byggmaterial. [51]

Socialdepartementet

Framtidens biobanker. [4]

Vissa processuella frågor på social-försäkringsområdet. [5]

Ju förr desto bättre – vägar till en förebyggande socialtjänst. [32]

Att bryta ett våldsamt beteende – återfallsförebyggande insatser för män som utsätter närstående för våld. [37]

God och nära vård. En primärvårdsreform. [39]

Behandling av personuppgifter vid Myndigheten för vård- och omsorgsanalys. [52]

Översyn av maskinell dos, extempore, prövningsläkemedel m.m. [53]

Styrning och vårdkonsumtion ur ett jämlikhetsperspektiv. Kartläggning av socioekonomiska skillnader i vårdutnyttjande och utgångspunkter för bättre styrning. [55]

Utbildningsdepartementet

En strategisk agenda för internationalisering. [3]

Ökad trygghet för studerande som blir sjuka. [9]

Vårt gemensamma ansvar – för unga som varken arbetar eller studerar. [11]

Med undervisningsskicklighet i centrum – ett ramverk för lärares och rektorers professionella utveckling. [17]

Forska tillsammans – samverkan för lärande och förbättring. [19]

Validering i högskolan – för tillgodoräknande och livslångt lärande. [29]

Rätt att forska. Långsiktig reglering av forskningsdatabaser. [36]

Statliga skolmyndigheter. – för elever och barn i en bättre skola. [41]

Utrikesdepartementet

Ekonomiska sanktioner mot terrorism. [27]

Bättre kommunikation för fler investeringar. [56]

17

Ansökan om statliga medel till regional kulturverksamhet 2019 inom kultursamverkansmodellen

RUN/358/2018

§70

Ansökan om statliga medel till regional kulturverksamhet 2019 inom kultursamverkansmodellen (RUN/358/2018)

Sammanfattning

Kulturplan för Region Jämtland Härjedalen 2019–2022, är utgångspunkt för den kulturpolitik och det arbete som ska bedrivas i regionen under planperioden. Kulturplanen är en del av den nationella kultursamverkansmodellen och styrs av förordningen (2010:2012) om fördelning av vissa statsbidrag till regional kulturverksamhet. Planen samspelar med regional utvecklingsstrategi, regionplan och regionala utveckling förvaltningens verksamhetsplan. Regionen redovisar i kulturplanen de sju bidragsberättigade verksamhetsområden som uppbär statligt stöd enligt samverkansmodellen och anger behov, mål och insatsområden för perioden i förhållande till de nationella kulturpolitiska målen. Löpande samråd sker med kommunerna, civilsamhället och kulturskaparna, där länets kommuner är samverkansparter som löpande följer utfall och effekter av de mål som preciseras i kulturplanen; Kultur för alla i hela regionen, Barn och unga ska vara delaktiga och ha inflytande i kulturlivet, Professionella kulturskapare ska ha goda förutsättningar att verka i regionen samt Kultur och kulturarv ska ha stärkt sin roll för regional utveckling och attraktionskraft. Tidigare uppföljning visar att de regionala kulturverksamheterna håller hög kvalitet på verksamheten utifrån regionala förutsättningar och utmaningar.

2019 läggs tyngdpunkt vid verksamhet som ökar tillgängligheten och skapar förutsättningar för kvalitet och förnyelse. Det ska ske genom att tillvarata digitaliseringens möjligheter, att utveckla den regionala kulturella infrastrukturen, använda nya arbetssätt och samverka samt att ge utrymme för konst- och kulturområden med svag regional struktur. Att utveckla samarbeten mellan regioner och utveckla residens är prioriterat, liksom att främja nationella minoriteter och särskilt den sydsamiska kulturen. Ett normkritiskt förhållningssätt ska beaktas.

Regionens ansökan om statliga medel 2019 omfattar 33 425 tkr genom en uppräkning med 1.5% (från 2018) under förutsättning av nämndens beslut om motsvarande regionala uppräkning (inom kulturens ram) samt en ökning med 1 012,5 tkr för Nationalmuseum Jamtli, utveckling av regionala besöksmål, NCK samt forskarskola. 500 tkr söks för ökad administration av kultursamverkansmodellen.

Aktuell ansökan bedöms ha positiv påverkan på jämställdhet, barn och unga samt miljö och mänskliga rättigheter.

Förslag till beslut

Arbetsutskottet föreslår regionala utvecklingsnämnden

Ansökan om statliga medel för 2019 inom kultursamverkansmodellen skickas till Statens Kulturråd enligt upprättat förslag.

Beslut

Arbetsutskottet föreslår regionala utvecklingsnämnden

Ansökan om statliga medel för 2019 inom kultursamverkansmodellen skickas till Statens Kulturråd enligt upprättat förslag.

Expedieras till

Statens Kulturråd

Beslutsunderlag

- Tjänsteskrivelse Ansökan om statliga medel till regional kulturverksamhet 2019 inom kultursamverkansmodellen
- Ansökan om statligt stöd till regional kulturverksamhet 2019
- Grunduppgifter Region Jämtland Härjedalen 2019
- Bilaga 2: Koppling till nationella mål och kriterier
- Bilaga 3: Region Jämtland Härjedalens policy för likabehandling

Kultur
Ingrid Printz
Tfn: 063-14 67 00
E-post: ingrid.printz@regionjh.se

2018-09-11

RUN/358/2018

Ansökan om statligt anslag till regional kulturverksamhet 2019 inom Kultursamverkansmodellen

Region Jämtland Härjedalen beslutar under hösten om ny kulturplan att gälla för perioden 2019–2022 som utgångspunkt för den kulturpolitik och det kulturarbete som bedrivs i regionen. Kulturplanen är en del av den nationella kultursamverkansmodellen och styrs av förordningen (2010:2012) om fördelning av vissa statsbidrag till regional kulturverksamhet. Planen samspelar med regional utvecklingsstrategi, regionplan och förvaltningens verksamhetsplan. Regionen redovisar i kulturplanen de sju statsbidragsberättigade verksamhetsområden som uppbär statligt stöd enligt samverkansmodellens förordning och anger behov, mål och insatsområden för perioden i förhållande till de nationella kulturpolitiska målen. Länets kommuner är samverkansparter och följer löpande utfall och effekter utifrån de mål som lagts i kulturplanen för kommande period: 1) Kultur för alla i hela regionen, 2) Barn och unga ska vara delaktiga och ha inflytande i kulturlivet, 3) Professionella kulturskapare ska ha goda förutsättningar att verka i regionen samt 4) Kultur och kulturarv ska ha stärkt sin roll för regional utveckling och attraktionskraft.

Det övergripande målet för samråd och samverkan är att utifrån en gemensam bild skapa bästa förutsättningar för konst- och kulturlivets utveckling. Det sker genom löpande samråd och dialog med kommunerna, de regionala kulturinstitutionerna -kulturverksamheterna, civilsamhället och företrädare för de professionella kulturskaparna. Folkbildningens och de nationella minoriteternas företrädare är samrådsparter av stor betydelse för utvecklingen av den regionala kulturpolitiken.

Uppföljning av tidigare års verksamhet visar att de regionala kulturverksamheterna håller hög kvalitativ nivå utifrån de regionala förutsättningarna och utmaningarna. Kulturens egenvärde är en aspekt där kultur utvecklar oss som människor genom att vidga våra perspektiv. Kultur för regional utveckling är en annan aspekt där kultur kan bygga broar mellan människor, bidra till attraktiva livsmiljöer, bidra till demokratiutveckling integration, lärande och en god hälsa.

2019 läggs tyngdpunkt vid kulturverksamhet som ökar tillgängligheten och skapar förutsättningar för ökad kvalitet och förnyelse genom att;

- tillvarata digitaliseringens möjligheter,
- utveckla den regionala kulturella infrastrukturen, använda nya arbetssätt och samverka,
- ge utrymme för konst- och kulturområden med svag regional struktur.

Kulturplan 2019–2022 ger en bild över de samlade kulturresurserna och kulturverksamheterna på kulturområdet där kommunernas kulturutbud utgör basen och de regionala kulturverksamheterna kompletterar och bidrar till en regional infrastruktur på området. Planen tar sin utgångspunkt i regionala utmaningar och kulturens breda samhällsuppdrag. Att arbeta för ökad normkritisk medvetenhet, värna tillgänglighet och verka för digital delaktighet är exempel på områden som ska stärkas. Särskilda insatser ska göras för att utveckla och synliggöra nationella minoriteters kultur och särskilt sydsamisk kultur och kulturarv. Nationalmuseum Jamtli, blir en viktig resurs för att bidra till att stärka infrastrukturen på bild- och formområdet. Interregionala samarbeten, mobila lösningar och residensverksamhet ska utvecklas för ett tillgängligt, attraktivt och kvalitativt kulturutbud i länet och i norrlandsregionen. Kulturplanen anger regionens prioriterade utvecklingsområden.

./. Kulturplan för Region Jämtland Härjedalen 2019-2022.

Anslag 2019

1. **Befintliga regionalt fördelade statsbidrag 2018**

Det statliga anslaget uppgår för år 2018 till 31 441 tkr. I budget 2019 gör regionen, under förutsättning av politiska beslut, en uppräkning av bidraget till kultursamverkansmodellens verksamheter med 1,5 %. Regionen föreslår att den statliga finansieringen räknas upp i samma omfattning. Den regionala finansieringen, inklusive Östersunds kommuns anslag till Jamtli, uppgår efter uppräkning till **56 147 tkr.**
(Design ej inräknat med 1 219tkr).
Statsanslag med uppräkning 2019: 31 913 tkr (uppräkning med 1.5 % från 2018)

Övriga regionala anslag till samverkansmodellen:

Scenkonst
Estrad Norr är regionens samlade resurs för teater, musik och dans. Verksamheten drivs och finansieras genom regionala och statliga medel inom kultursamverkansmodellen samt genom viss intäkts- och projektfinansiering. Östersunds kommun bidrar till lokaler med 800 tkr. Regionalt anslag 2018 om 12 121 tkr. Riksteatern 643 tkr.

Museiverksamhet
Stiftelsen Jamtli har det regionala museiuppdraget. Den regionala basfinansieringen fördelas mellan huvudmännen med regionen 65 % och Östersunds kommun 35 % och regleras genom avtal. Övriga intäkter består av projektmedel och försäljningsinkomster. 2017 var sista året då Jamtli erhöll etableringsstöd för uppförande av byggnaden Nationalmuseum Jamtli, (NMJ) med 1 700 tkr från regionen och med 1 000 tkr kommunen. Fr.o.m. 2018 har Jamtli genom samverkansmodellen erhållit regional förstärkning för NMJ med 1 000 tkr. Kommunen har från 2018 höjt anslaget med 712.5 tkr för satsningen, (varav driftanslag om

500 tkr). Det regionala driftanslaget till NMJ omfattar totalt 1 000 tkr fr.o.m. 2018 och framåt. Jamtlis regionala anslag 2018, omfattar totalt 33 600 tkr varav riktade medel till NMJ omfattar 4 713 tkr. Från 2019 minskar Jamtlis anslagsfinansiering med 1 700 tkr för NMJ gällande investeringsmedlen.

Regionen ansöker om en förstärkning av museianslaget motsvarande regionala insatser för Jamtli från införandet av samverkansmodellen. Insatser har sedan 2013 utöver NMJ gjorts med 800 tkr, varav 300 tkr för utveckling av regionala besöksmål där Härjedalens Fjällmuseum, Teknikland AB, Världsarv Ragundadalen AB, Jamtli öppna förskola i Strömsund avtalat om hållbar långsiktig verksamhet. Samtal förs vidare med Åre, Härjedalen och Bergs kommuner om utveckling av kulturarvsrelaterade besöksmål.
Regional insats om 500 tkr har gjorts för utveckling av kulturarvspedagogisk forskning vid Nordisk centrum för kulturarvspedagogik. Jamtli verkar även i samarbete med norrlandslänen och främst region Västernorrland för att etablera en kulturarvs-forskarskola för att på sikt säkra museernas kompetensförsörjning och äskar särskilt 50 tkr för detta. 212,5 tkr äskas för ökat driftanslag Nationalmuseum Jamtli.

Regionen ansöker om en förstärkning för den administrativa hanteringen av kultursamverkansmodellen med 500 tkr.

Sammanfattning

Region Jämtland Härjedalens ansökan till Kulturrådet för verksamhetsåret 2019 omfattar en uppräkning av 2018 års anslag med 1.5 % till **31 913 tkr** samt en ökning med **1 012,5 tkr** motsvarande regional förstärkning för regionala besöksmål, för drift Nationalmuseum Jamtli samt Nordisk centrum för Kulturarvspedagogik och forskarskola. Regionen ansöker dessutom om statlig förstärkning för ökad administrativ hantering av kultursamverkansmodellen med **500 tkr**.

Totalt ansöker Region Jämtland Härjedalen om 33 425 tkr (inklusive ökning för regionala förstärkningsområden).

Robert Uitto
Ordförande regionala utvecklingsnämnden

Anders Byström
Förvaltningschef regional utveckling

Grunduppgifter 2019

Grunduppgifter sökande:
Region Jämtland Härjedalen/regional utveckling/kultur
Organisationsnummer: 232100-0214
Juridisk form: Landstingskommun
Adress: Box 654, 831 83 Östersund
Kontaktperson: Ingrid Printz, kulturchef, 070-311 24 24,
ingrid.printz@regionjh.se
Bankgironummer: 5147-5515

Ansökan om statligt anslag till regional kulturverksamhet 2019 (RUN/358/2018) med;
Beskrivning av prioriteringar/fördelning av statsbidraget
Uppgifter om regional kommunal finansiering 2018

./. Bilaga 1, **Kulturplan för Region Jämtland Härjedalen 2019-2022**

Regionala behov, prioriteringar sid 9-11
Utvecklingsområden regionala kulturverksamheter sid 30-31
Koppling till nationella mål och horisontella perspektiv sid 11-14 samt bilaga 2
Utveckling av kulturplanens samverkansformer sid 18-20
Policy för likabehandling bilaga 3

Koppling till nationella mål och horisontella perspektiv

För att nå kulturplanens mål och prioriterade områden så kommer Region Jämtland Härjedalen prioritera insatser inom nedanstående områden 2019. Insatser under perioden beskrivs i kulturplanen 2019-2022.

Kvalitet och konstnärlig förnyelse

Konstnärlig förnyelse sker genom utveckling av kulturella mötesplatser och nya metoder och arbetssätt. De regionala kulturverksamheterna erbjuder fortbildning, stöd och rådgivning och utvecklar nationella- och internationella utbyten där samverkan över länsgränser i norr är prioriterat. Att förbättra kulturskaparnas villkor att vara verksamma samt ge möjlighet till anställning och delaktighet bidrar till målet. Genom utveckling av residens, samproduktioner och gästspel samt nystart av ”regional orkester” sker förnyelse. Förändrat arbetssätt vid turnéverksamhet genom små, lättrörliga produktioner och mobil scenlösning prioriteras.

Samverkan mellan norrlandslänen bidrar till utveckling inom flera områden som musik, teater, museiverksamhet, biblioteksverksamhet samt konstkonsulentverksamhet. Inom områdena film, arkiv, dans pågår samverkan mellan två eller tre av länen. Scenkonstinstitutionerna och de främjande konst- och kulturverksamheterna bidrar till att stärka den kulturella infrastrukturen och bidrar till kvalitativ utveckling. Kulturen ska vara en fri och obunden kraft. Principen om armlängds avstånd ska tillämpas där politiken beslutar om mål, riktlinjer och ekonomiska ramar medan de konstnärliga och kvalitativa bedömningarna överlåts till sakkunniga.

Att använda digitaliseringens möjligheter vid produktion och distribution samt att utveckla pedagogiska modeller där värnandet av professionalism är centralt.
Etablering av Nationalmuseum Jamtli är en viktig regional kulturpolitisk och konstpedagogisk satsning som bidrar till att stärka infrastrukturen på konstområdet.

Ett levande kulturarv som bevaras används och utvecklas

Regionen tar aktiv del i samtal om kulturarv för ett hållbart samhälle genom att främja och utveckla ett levande, historiskt och samtida konst- och kulturarv. Kopplingen mellan kulturarv och destinationsutveckling är stark och bidrar till regional utveckling och attraktionskraft. Det samiska kulturarvet ska synliggöras och ges förutsättningar att ta plats. Ett samarbete har etablerats för att utveckla ett samiskt arkiv. Länsstyrelsen och museiverksamheten har var för sig ansvaret att driva kulturmiljöfrågorna. Jamtlis kulturmiljöarbete bedrivs anslagsfinansierat och i uppdragsform. Jamtli samverkar med föreningsliv och andra kulturarvsaktörer, där arbetet baseras på den kunskap om den regionala kulturmiljöns historiska utveckling som museerna har byggt upp under många års verksamhet. Verksamheter som ex. arkiv, bibliotek och museum gör gemensamma satsningar för kulturhistorisk förståelse. Hembygdsrörelsen och de lokala museerna har stor betydelse för kulturarvets bevarande, främjande och utveckling. Heimbygda genomför årligen ett rådslag som samlar regionens företrädare, Länsstyrelse, kommuner föreningar

m.fl. att lära och samverka kring utveckling av kulturmiljöarbetet. Tätare samråd ska ske mellan regionen och länsstyrelsen i frågor som rör kulturmiljöområdet.

Allas lika möjlighet att delta i kulturlivet oavsett kön, könsidentitet eller könsuttryck, funktionsnedsättning eller etnisk kulturell bakgrund

Kultur synliggör och utmanar begränsande normer genom att lyfta mångfald av berättelser, ifrågasätta normer och värna öppna gemenskaper. Regionen gör särskild insats för jämställdhetsintegrerad tillväxt där jämställdhet och jämlikhet ska införlivas vid beredning, beslut, verkställande och uppföljning, analys. Uppföljning av representation på skolscenen sker inom scenkonsten. I uppdragsavtal Jamtli, från 2019 har uppföljningsbara mål gällande jämställdhet preciserats. För ökad kompetens om HBTQ och normkritik deltar regionen i ett utvecklings-projekt i samarbete med Region Västerbotten, Landstinget Västernorrland och Cerum/Umeå Universitet. Målet är att öka medarbetarnas kompetens om frågorna där det normkritiska perspektivet ska tydliggöras i kommande kulturplaner. 2018 avslutas projektet och en regional policy för likabehandling tar vid. Projektet har resulterat i en handbok med normkritiskt förhållningssätt som ska användas i verksamheten.

Barn och ungas rätt till kultur

Att främja barn och ungas tillgång till kultur, delaktighet och skapande på egna villkor är prioriterat. Resultat av den kulturvaneundersökning som gjorts i samarbete med Myndigheten för kulturanalys 2016-17, ska användas för ett spännande kulturutbud till barn och unga i regionen och till att främja barn- och ungas inflytande och möjlighet att vara skapande. Scenkonsten riktar minst 50 % av utbudet till barn och unga. Dialog förs med kommunerna om en kulturgaranti, där alla skolelever i länet får tillgång till scenkonst. Den mobila verksamheten Kulturbussen för barn och unga på mindre orter i länet är fortsatt angelägen. Verksamheten når 500 deltagare i åldern 12-25 år och omfattar även mentorutbildning och kolloverksamhet. Inom ramen för de regionala kulturverksamheterna sker samarbete med kulturskolorna för breddad verksamhet.

Interregionalt, internationellt utbyte och regionalt tillväxtarbete

De fyra nordligaste länen, Norrbotten, Västerbotten, Västernorrland och Jämtland/Härjedalen har ett mångårigt samarbete med utgångspunkt i gemensamma utmaningar som att överbrygga avstånd, utveckla starka, nationellt intressanta scener och verksamheter samt förmera ett kvalitativt utbud av kultur till medborgarna på jämlika villkor. Samarbetet syftar till att ytterligare stärka det professionella kulturlivets roll och position som tillväxtfaktor i norra Sverige. Genom stärkt samverkan blir kulturen i norr en starkare nationell röst och det finns goda möjligheter att utveckla samarbetet genom formaliserade nätverk, erfarenhetsspridning, kompetensutveckling och resursoptimering. En annan viktig aspekt är det kollegiala lärandet samt effektivare resursanvändning. Interregionala samarbeten sker även på filmområdet, på museiområdet, inom slöjd/ hantverkstradition och inom scenkonst. Inom scenkonst sker gästspel och turnéer över läns- och landsgränsen med t.ex. Tröndelag. Medlemskapet i UNESCO, Creative Cities Network och det Mittnordiska kultursamarbetet ger möjlighet till lärande och utbyten mellan medlemsregionerna. 2018 års Mittnordiska kulturdagar genomförs i Östersund på temat

kulturarv i koppling till det Europeiska kulturarvsåret. På konstområdet stärker North Cultitude 62/63 nätverk längs breddgraden med utbyten mellan grafikverkstäder. NCK och Jamtli deltar i en mängd interregionala och internationella nätverk inom kulturarvssektorn.

Främja att de nationella minoriteternas kultur- och kulturarv synliggörs

Utöver verksamheternas insatser att arbeta för ökad medvetenhet om de nationella minoriteterna och verka för att förbättra strukturer för minoritetsspråkiga invånare och deras kulturer, lägger regionen ett särskilt fokus på den sydsamiska kulturen. Firandet av första samiska landsmötet i Sverige har genomförts genom en minnesmarkering, ”Staare 2018” med samiska kulturavtryck under hela året. Regionen har bidragit till genomförandet av Staare och har avsikt att teckna nytt avtal med Gaaltije för att utveckla sydsamisk konst och kultur kommande tvåårsperiod. Insatser för ett samiskt arkiv sker i samverkan mellan Gaaltije och arkiven.

Tillgänglighet

Regionen arbetar löpande för god tillgänglighet till kultur utifrån funktionshinderspolitikens mål och utvecklar samverkan med funktionsnedsattas intresseorganisationer i koppling till tillgänglighetsfrågorna. Utbud och aktiviteter sker i tillgängliga och handikappanpassade lokaler. Vid anmälan till aktiviteter ställs frågan om deltagares särskilda behov. Regionen tar aktivt ansvar i att arbeta för värderingsfrågor gällande funktionsnedsättning och lyfter tillgänglighetsfrågor i dialoger och samråd. Verksamheterna har reviderat sina handlingsplaner 2018 och genomfört förbättringar efter genomförd tillgänglighetsinventering med stöd av konsulter. Utbildningsinsatser sker löpande inom biblioteksverksamheten. Den turnerande scenkonstverksamheten håller hög beredskap att snabbt och enkelt åtgärda bristande tillgänglighet i externa lokaler. Inom museiverksamheten samarbetar Jamtli nära och kontinuerligt med sitt brukarråd om hur verksamheten kan förbättras för att möta besökarnas behov.

Samverkan med Civilsamhället

Samråd sker genom kommunala samråd samt dialogmöten med Bildningsförbund och andra regionala kulturorganisationer. Samråden kretsar kring gemensamma utmaningar och möjligheter samt kulturplanens prioriteringar och utvecklingsområden. Regionen genomför årligen i samarbete med Region Västernorrland ett Kulturting för tjänstemän, politiker, kulturskapare och föreningsföreträdare. Samråd med handikapprörelsen sker löpande. På kulturchefsnivå mellan norrlandslänen och på nationell nivå sker årliga dialoger inom kultursamverkansmodellen. Dialog, samråd och samverkan med civilsamhället och det professionella kulturlivet sker även inom respektive verksamhetsområde. Det kan handla om arrangörsutveckling, kulturarvsfrågor, läs- och litteraturfrämjande aktiviteter, volontärsarbete, konstnärlig gestaltning, projektutveckling och tillgänglighet. Jamtli samarbetar med sina stiftare, Heimbygda och Jämtlands läns konstförening, kring kulturarv och utställningar. Ett samverkans-forum för konsten har representanter från bland annat Jamtli, konstnärsorganisationer, kommuner och en folkhögskola.

Att ta emot människor på flykt och tillvarata deras kunskaper och erfarenheter är en stor utmaning och även en stor möjlighet. För att stimulera civilsamhället att stärka sin roll på kulturområdet kommer verksamheterna att fortsatt verka integrationsfrämjande. Integrationsfrämjande insatser sker särskilt genom Kulturbussen med riktad verksamhet till unga.

Samverkan med Professionella kulturskapare

Regionen har i samverkan med Västernorrland ett formaliserat samråd med representanter för det professionella kulturlivet. Dessa är utsedda av KLYS eller KLYS medlemsorganisationer. Syftet är dialog och samråd kring det fria konst- och kulturlivet inom kultursamverkansmodellen. Samrådet gäller genomförande och uppföljning av respektive läns kulturplaner. Dialog, samråd och samverkan med det professionella kulturlivet sker även inom respektive verksamhetsområde. Samverkan sker även genom uppdrag och anställningar. ”Samling näringsliv”, samordnar ett branschråd för kulturella och kreativa näringar som lyfter frågor om tillväxt genom kultur.

Region Jämtland Härjedalens policy för likabehandling

Policyn om jämställdhet och jämlikhet handlar om allas lika värde och är en förutsättning för hållbar utveckling av Region Jämtland Härjedalen. Jämställdhet, jämlikhet och rättighetsfrågor är grunden i en demokratiskt styrd organisation. Diskrimineringslagstiftningen är överordnad och syftar till att motverka diskriminering och främja lika rättigheter och möjligheter oavsett kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller ålder. Jämställdhets- och jämlikhetsperspektivet ska integreras både i det politiska arbetet och den praktiska verksamheten.

Regionens kulturenhet ska systematiskt följa upp och utvärdera verksamheten gällande jämställdhet, inkludering och normkritisk medvetenhet utifrån uppföljningsbara mål. Målen ska tydliggöras såväl i interna uppdrag till egna verksamheter som till regionens tre avtalsparter på kulturområdet, Stiftelsen Jamtli, Jämtlands läns Föreningsarkiv och Riksteatern Jämtland Härjedalen. Likabehandlingsprincipen ska integreras i det dagliga arbetet och medarbetare ska delta i kompetenshöjande aktiviteter. Löpande systematiskt arbetsmiljöarbete genomförs genom arbetsplatsträffar där perspektiven lyfts. Checklistor på kulturrådets hemsida kan användas i arbetet.

Under 2018 tas en värdegrundsbilaga fram för kulturenheten utifrån respekt för alla människors lika värde. Denna ska signeras och biläggas alla kontrakt, anställningsavtal. Nolltolerans gäller angående trakasserier, kränkningar och sexuella trakasserier. Enhetens samverkansgrupp ska löpande följa upp arbetet gällande likabehandling. Uppföljning av jämställdhetsmålen sker genom årliga dialoger och genom uppföljning av verksamhetsberättelser, årsberättelser och bokslut. Samtliga verksamheter följs särskilt upp i enlighet med kultursamverkansmodellens förordning.

Följande aktuella styrdokument utgör grunden för regionens arbete för likabehandling:
Policy om jämställdhet och jämlikhet
Personalpolitisk policy
CEMR deklarationen. Den europeiska deklarationen för jämställdhet
Regionens ledningsdeklaration om värdegrund
Riktlinjer för att hantera kränkande särbehandling, trakasserier och sexuella trakasserier
Handlingsplan för jämställdhetsintegrerad tillväxt
Rutin för att bereda ett ärende med ett barn, mångfald och jämställdhetsperspektiv
Kulturplan för Region Jämtland Härjedalen 2019 – 2022
Kulturens likabehandlingsplan, (handbok för normkritiskt förhållningssätt inom regional kulturutveckling)
Regionplan 2018 - 2020
Regionala utvecklingsförvaltningens verksamhets- och uppföljningsplan 2018-2020
Regional utvecklingsstrategi 2014 – 2030
Bidragsregler kulturstöd
Handlingsplan kompetensförsörjning Regionala utvecklingsförvaltningen

18

Regional biblioteksplan för Region Jämtland Härjedalen 2019 – 2022

RUN/591/2017

§68

Regional biblioteksplan för Region Jämtland Härjedalen 2019 – 2022 (RUN/591/2017)

Sammanfattning

Bibliotekslagen (SFS 2013:801) tydliggör i § 11 att varje landsting eller motsvarande ska bedriva regional biblioteksverksamhet med syfte att främja samarbete, verksamhetsutveckling och kvalitet när det gäller de folkbibliotek som är verksamma i länet. Lagen tydliggör också att kommuner och landsting ska anta biblioteksplaner för sin verksamhet inom området. Kommunerna har ansvaret för den lagstadgade biblioteksverksamheten. Den regionala biblioteksplanen ska vara styrande för den regionala verksamheten och för politiska beslut som rör biblioteksverksamhet på regional nivå. Den ska också vara stödjande för kommunala biblioteksplaner och inspirerande för andra aktörer som samverkar med den regionala biblioteksverksamheten. Den ska också vara möjlig att följa upp.

Förslaget till reviderad regional biblioteksplan för Region Jämtland Härjedalen har varit ute på remiss under perioden 2018- 05-15 - 2018-09-15. Tre av länets kommuner har inkommit med remissyttranden, där Bergs kommun har påpekat att målen ska vara tydliga och mätbara för att kunna följas upp samt att regionen bör verka för ett gemensamt bokningssystem för media. Bräcke kommun anser att förslaget är välformulerat och väl speglar det komplexa system av tjänster, resurser och förväntningar som utgör folkbibliotekens verksamhetsområden idag. Samarbetet mellan region och kommun anges fungera bra där kommunerna beretts tillfälle att i bibliotekschefsgruppen följa arbetet med framtagandet av biblioteksplanen.

Östersunds kommun konstaterar att de beretts möjlighet att delta i framtagande av ny biblioteksplan genom chefsgruppen för folkbibliotekschefer i länet. De påpekar att den regionala biblioteksverksamheten ska bedrivas i form av en stödjande verksamhet där den regionala nivån inte själva ska vara utförare. Kommunen betonar att den regionala biblioteksverksamheten ska stödja folkbibliotekens verksamhet och då främst de prioriterade målgrupperna som är barn och unga, personer med funktionsnedsättning, personer med annat modersmål än svenska och de nationella minoriteterna. Gällande ”Bibliotek för demokrati och tillgänglighet”, anser kommunen att förslag om att genomföra en förstudie, som kartlägger situationen för skolbiblioteken, är onödig. Gällande ”uppföljning och fortsatt kvalitet” betonas att det är viktigt att den regionala biblioteksverksamheten för en dialog med folkbiblioteken i länet, när den årliga verksamhetsplanen tas fram och beaktar att det finns olika behov beroende av kommunstorleken.

Behandling av inkomna synpunkter

Målen i den föreslagna planen är till stor del mätbara. I verksamhetsplanerna kommer övriga mål att göras mätbara och möjliga att följa upp. Vad gäller ett gemensamt bokningssystem för

media, har bibliotekschefsgruppen gemensamt kommit fram till att det i dagsläget inte är aktuellt. Då ett bokningssystem berör den primärkommunala verksamheten bör initiativet komma från bibliotekscheferna. Om så sker kommer regionen vara stödjande. Den regionala biblioteksverksamheten arbetar stödjande och endast i enstaka fall som utförare. De arrangemang som är aktuella är framförallt kopplade till litteraturområdet, såsom Bokens dag och Regionala bokmässan. De i biblioteksslagen prioriterade grupperna är i allra högsta grad prioriterade i verksamheten, både i erbjudna fortbildningar och övrigt stöd. Ansvaret för skolbiblioteksverksamheten är skolans. Behovet av en förstudie som kartlägger situationen för skolbiblioteken bedöms vara stort. I länet finns ett stort antal integrerade skol- och folkbibliotek samt många folkbibliotek, som utan uppdrag och ersättning ändå ger service till skolan.

Det finns också ett uttalat behov från flera av kommunerna att ta ett samlat grepp i frågan, något som också pågår i andra regioner. Den årliga verksamhetsplanen kommer varje år att tas fram i dialog med bibliotekschefsgruppen och de andra regionala arbetsgrupperna med representation från kommunerna.

Förslag till beslut

Arbetsutskottet föreslår regionala utvecklingsnämnden

Regional biblioteksplan för Region Jämtland Härjedalen 2019–2022 antas.

Beslut

Arbetsutskottet föreslår regionala utvecklingsnämnden

Regional biblioteksplan för Region Jämtland Härjedalen 2019–2022 antas.

Expedieras till

Kommunerna i Jämtlands län

Beslutsunderlag

- Tjänsteskrivelse Regional biblioteksplan 2019 - 2022
- Förslag till Regional biblioteksplan för Region Jämtland Härjedalen 2019-2022
- Bergs kommun, Protokollsutdrag Ks §102
- Östersunds kommun, tjänsteskrivelse
- Protokollsutdrag Bräcke kommun § 94 Kommunstyrelsen - Yttrande Regional biblioteksplan

Tillsammans för biblioteken och litteraturen!

Förslag till Regional biblioteksplan för Region Jämtland Härjedalen 2019-2022

Antagen av regionala utvecklingsnämnden 2018-xx-xx, § xx

REGION JÄMTLAND HÄRJEDALEN

Sammanfattning

Region Jämtland Härjedalen, område Kultur, är huvudman för den regionala biblioteksverksamheten. Den regionala biblioteksverksamheten ingår i kultursamverkansmodellen och utgör där ett av de sju utpekade verksamhetsområdena: Regional biblioteksverksamhet, läsfrämjande och litteratur.

Den regionala biblioteksplanen ska vara styrande för den regionala verksamheten och för politiska beslut som rör biblioteksverksamhet på regional nivå. Den ska också vara stödjande för kommunala biblioteksplaner och inspirerande för andra aktörer som samverkar med den regionala biblioteksverksamheten, exempelvis den ideella sektorn.
Biblioteksfrågor präglas av vår gemensamma strävan efter demokrati, yttrandefrihet, bildning, kreativitet och möten mellan människor. Språk, litteratur och bibliotek är viktiga byggstenar i samhällsutvecklingen – helt enkelt framtidsfrågor.

Den regionala biblioteksverksamheten har uppdraget att vara en resurs för länets folkbibliotek och skapa utveckling inom den samlade biblioteksverksamheten i regionen. Den regionala biblioteksverksamheten har också ett uppdrag att främja det litterära området. Verksamheten ska vara verksam och synlig i länets alla delar.

Prioriterade mål 2019-2022:

- Bibliotek för demokrati och tillgänglighet
- Bibliotek för digital delaktighet
- Bättre möjligheter till läsande, skrivande och berättande
- Bibliotek och litteratur för ökad folkhälsa

Det handlar om att stärka folkbibliotekens möjligheter att vara öppna, trygga och tillgängliga rum för kultur, samhällsdebatt och bildning. Under perioden 2019-2022 kommer särskilt fokus att läggas på att stärka och samordna folkbibliotekens arbete för digital delaktighet. Ett viktigt utvecklingsområde är också att utveckla och stärka intresset för läsning, skrivande och berättande - inte minst bland barn och unga. Det litterära området ska stärkas, bland annat genom insatser för författare i länet. Det sydsamiska språket ska stärkas genom stöd till folkbiblioteken och insatser som ökar den litterära utgivningen. Verksamheter som undersöker litteraturens förmåga att skapa återhämtning,

HANDLÄGGARE
Catarina Lundström
Område Kultur

Region Jämtland Härjedalen
Box 654, 831 27 Östersund
www.regionjh.se

lust och läkande ska utvecklas i samverkan med bibliotek och andra folkhälsoaktörer.

HANDLÄGGARE
Catarina Lundström
Område Kultur

Region Jämtland Härjedalen
Box 654, 831 27 Östersund
www.regionjh.se

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

SAMMANFATTNING 1

1 UTGÅNGSPUNKTER FÖR DEN REGIONALA BIBLIOTEKSPLANEN 3

1.1 Uppdraget 3

1.2 Processen 3

1.3 Styrdokument 3

1.4 Regionala förutsättningar och utmaningar 6

2 NULÄGE: BIBLIOTEKSRESURSER I REGIONEN 7

2.1 Folkbibliotek och skolbibliotek 7

2.2 Folkhögskolornas bibliotek 8

2.3 Medicinskt bibliotek 8

2.4 Universitetsbibliotek 9

2.5 Övriga bibliotek 9

2.6 Regional biblioteksverksamhet 9

2.7 Biblioteksamverkan 10

2.8 Sammanfattning av nuläge och förändringsprocesser 10

3 DEN REGIONALA BIBLIOTEKSVERKSAMHETEN 2019–2022 11

3.1 Grundläggande syfte och mål 11

3.1.1 Bibliotek för demokrati och tillgänglighet 12

3.1.2 Bibliotek för digital delaktighet 12

3.1.3 Bättre möjligheter till läsande, skrivande & berättande 13

3.1.4 Bibliotek och litteratur för ökad folkhälsa 13

3.2 Uppföljning och fortsatt kvalitetsarbete 13

1 Utgångspunkter för den regionala biblioteksplanen

1.1 Uppdraget

Uppdraget att ta fram en regional biblioteksplan gavs till den regionala biblioteksverksamheten i ett beslut i Regionala utvecklingsnämnden i december 2017.

Region Jämtland Härjedalen är, via Kulturen, huvudman för den regionala biblioteksverksamheten. Den regionala biblioteksverksamheten ingår i kultursamverkansmodellen och utgör där ett av de sju utpekade verksamhetsområdena: Regional biblioteksverksamhet, läsfrämjande och litteratur.

Bibliotekslagen (SFS 2013:801) har tydliggjort (§ 11) att varje landsting eller motsvarande ska bedriva regional biblioteksverksamhet med syfte att främja samarbete, verksamhetsutveckling och kvalitet när det gäller de folkbibliotek som är verksamma i länet. Lagen har också tydliggjort (§ 17) att kommuner och landsting ska anta biblioteksplaner för sin verksamhet på området.
Den regionala biblioteksplanen ska vara styrande för den regionala verksamheten och för politiska beslut som rör biblioteksverksamhet på regional nivå. Den ska också vara stödjande för kommunala biblioteksplaner och inspirerande för andra aktörer som samverkar med den regionala biblioteksverksamheten, exempelvis den ideella sektorn.

1.2 Processen

Den regionala biblioteksverksamheten har varit ansvarig för processen. Ett diskussionsunderlag har processats vid samtliga folkbibliotek och har därefter behandlats i den regionala chefsgruppen som enats om ett förslag till plan. Förslaget till regional biblioteksplan ska skickas ut på remiss till länets kommuner, samt till andra aktörer under perioden maj-september. Planen ska därefter antas av Regionala utvecklingsnämnden samt regionfullmäktige under hösten 2018.

1.3 Styrdokument

Bibliotekslagen (SFS 2013:801)
De offentligt finansierade biblioteken i landet regleras av Bibliotekslagen (SFS 2013:801).

Lagen säger att biblioteken ska verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning. Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska främja litteraturens ställning och intresset för bildning, upplysning, utbildning och forskning samt kulturell verksamhet i övrigt. Biblioteksverksamhet ska finnas tillgänglig för alla (§2).

Att biblioteken ska vara tillgängliga för alla handlar om både fysisk och digital tillgänglighet, men ställer också krav på att biblioteken ska vara anpassade för många olika målgrupper i samhället. Alla avser alla som vistas i landet, oavsett svenskt medborgarskap eller folkbokföring. Tillgänglighet kan skapas på olika sätt - allt ifrån filialer, bokbussar och uppsökande verksamhet till digital service och andra anpassade och tekniska lösningar.

Samtidigt som biblioteken ska finnas till för alla finns det också utpekade grupper med särskild prioritet. Särskild uppmärksamhet ska ägnas personer med funktionsvariation, bland annat genom att biblioteken ska erbjuda litteratur och tekniska hjälpmedel för att tillgängliggöra information. Nationella minoriteter och personer med annat modersmål än svenska ska också prioriteras, bland annat genom att erbjuda litteratur på de nationella minoritetsspråken, på andra språk än svenska samt på lättläst svenska.

Folkbiblioteken ska också ägna särskild uppmärksamhet åt barn och ungdomar för att främja deras språkutveckling och stimulera till läsning.

Bibliotekslagen fastställer att varje landsting eller motsvarande ska bedriva regional biblioteksverksamhet med syfte att främja samarbete, verksamhetsutveckling och kvalitet när det gäller de folkbibliotek som är verksamma i länet. Exakt hur detta skall organiseras och genomföras anges inte i lagen, vilket istället kan anges i en regional biblioteksplan. Kompletterande medieförsörjning, som länge varit en prioriterad verksamhet på regional nivå, kan fortfarande vara viktig, men det regionala uppdraget är idag mer strategiskt inriktat.

Skollagen (SFS 2010:800)
Skollagen (SFS 2010:800) fastställer att eleverna i grundskolan, grundsärskolan, specialskolan, sameskolan, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan ska ha tillgång till skolbibliotek. Med detta menas, enligt proposition 2009/10:165, "en gemensam och ordnad resurs av medier och information som ställs till elevernas och lärarnas förfogande. Skolbiblioteken ska vara en del av skolans pedagogiska verksamhet med uppgift att stödja elevernas lärande". Skolinspektionen har preciserat hur denna bestämmelse ska tolkas, samt vilka krav som bör uppfyllas för att eleverna ska anses ha tillgång till skolbibliotek vid tillsyn.

Bibliotekens internationella manifest
1949 antogs på Unescos initiativ ett folkbiblioteksmanifest i samarbete med IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions). Världens länder gavs ett gemensamt uppdrag att tillhandahålla medborgarna fri tillgång till kunskap och information genom att bygga upp allmänna bibliotek. Sedan dess har IFLA tillsammans med nationella biblioteksföreningar fortsatt att utarbeta manifest för att tydliggöra de principer och värdegrunder bibliotekens verksamhet baseras på.

Ett av de manifest som antagits handlar om folkbiblioteken. Där anges att folkbibliotekets uppdrag är att verka för information, läskunnighet, utbildning och kultur.[1]

De nationella kulturpolitiska målen
De nationella kulturpolitiska målen, som beslutades av riksdagen 2009, styr den statliga kulturpolitiken men kan också vägleda den regionala och kommunala kulturpolitiken. I dess grundportal anges att kulturen ska vara en dynamisk, utmanande och obunden kraft med yttrandefriheten som grund. Alla ska ha möjlighet att delta i kulturlivet. Kreativitet, mångfald och konstnärlig kvalitet ska prägla samhällets utveckling.

[1] Manifestet är utformat i samarbete med IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions). Omarbetades senast 1994. Se: Svensk biblioteksförening, *Bibliotekens internationella manifest*.

Kulturplan Jämtland Härjedalen
Kultursamverkansmodellen (SFS 2010:2012) innebär att regional kulturverksamhet ges statsbidrag inom sju utpekade verksamhetsområden efter att respektive region antagit en kulturplan där regionens egna prioriteringar anges. Ett av de sju områdena är: regional biblioteksverksamhet och läs- och litteraturfrämjande verksamhet.

Jämtlands län gick in i kultursamverkansmodellen år 2012 och kommer att anta sin tredje kulturplan i ordningen: *Kulturplan för Region Jämtland Härjedalen 2019–2022*. I planen anges bakgrund och förutsättningar samt beslutade prioriteringar för perioden. Kulturplanen vilar på tre ben; kulturpolitik, konstpolitik samt regionalpolitik. Några av de mål som regionen satt inom dessa tre områden är:

- Kultur för alla i hela regionen
- Barn och unga ska vara delaktiga och ha inflytande i kulturlivet
- Professionella kulturskapare ska ha goda förutsättningar att verka i regionen
- Kultur och kulturarv ska ha stärkt sin roll för regional utveckling och attraktionskraft

Under verksamhetsområdet Bibliotek och litteratur finns några utvecklingsområden angivna. Dessa ingår även i den regionala biblioteksplanen:

- Stärka folkbibliotekens möjligheter att vara öppna, trygga och tillgängliga rum för kultur, samhällsdebatt och bildning
- Stärka och samordna folkbibliotekens arbete för digital delaktighet
- Utveckla och stärka intresset för läsning, skrivande och berättande - inte minst bland barn och unga
- Stärka det litterära området genom insatser för författare i länet
- Utveckla verksamheter som undersöker litteraturens förmåga att skapa återhämtning, lust och läkande i samverkan med bibliotek och andra folkhälsoaktörer
- Främja det sydsamiska språket genom stöd till folkbiblioteken och insatser som ökar den litterära utgivningen

Regional utvecklingsstrategi 2014–2030. Jämtland Härjedalen 2030. Innovativt & Attraktivt
Den regionala utvecklingsstrategin utgör den samlade strategin för regionens utveckling under de närmaste 15 åren. Strategin ringar in gemensamma utmaningar och anger möjliga färdvägar för samhällsutvecklingen i stort. Bibliotekens verksamheter kan kopplas till många av regionens prioriterade områden, inte minst vad gäller kunskap och kompetens, vilket tydliggörs bland annat i den sammanfattande visionen:

”Jämtlands läns kunskap och kompetens är det främsta konkurrensmedlet i en allt mer globaliserad ekonomi. Satsningar som har högsta prioritet är ungdomars övergång till vuxenlivet, en god integration och ett bra utbildningssystem som bidrar till god utbildningsnivå för båda könen samt ett livslångt lärande. Övergångsnivån till högre utbildningar är i nivå med rikets. Allas kompetens, oavsett kön, ålder, funktionsförmåga och ursprung, tas tillvara.”

Flera av de prioriterade målen i utvecklingsstrategin har en tydlig koppling till bibliotekens uppdrag och verksamhet:

- Fler i högre utbildning

- Livslångt lärande för tillväxt och personlig utveckling
- Fler personer är aktiva och skapande i kulturlivet, särskilt barn och unga.
- En god service kan erbjudas alla invånare
- Hälsa på lika villkor
- I Jämtlands län har alla lika förutsättningar oavsett funktionsförmåga

Digitala Jämtland Härjedalen. Regional digital agenda 2015–2025
I den regionala digitala agendan för Region Jämtland Härjedalen 2015–2025 presenteras hur regionen ska kunna bidra till att förverkliga det nationella IT-politiska målet att ”Sverige ska vara bäst i världen på att använda digitaliseringens möjligheter.” Den digitala agendan visar också hur digitaliseringen ska bidra till förverkligandet av målen i den regionala utvecklingsstrategin.

Digital kompetens är en av åtta nyckelkompetenser som EU fastställt för det livslånga lärandet. Alla medborgare behöver digital kompetens för att kunna hantera informationssamhällets teknik, både i arbetet och på fritiden. Det innebär bland annat att kunna hantera en dator, läsplatta och mobiltelefon samt kunna använda grundläggande programvaror. Det innebär också kompetens för att kunna hantera Internet och interaktiva medier, att söka och bearbeta information samt att kunna ha ett kritiskt förhållningssätt med kunskap om yttrandefrihet, upphovsrätt och personlig integritet.

Bibliotekens roll i den regionala digitala agendan tydliggörs under perioden 2018–2022, då folk- och regionbiblioteken fått ett särskilt nationellt uppdrag ”Digitalt först med användaren i fokus” med syfte att öka invånarnas digitala kompetens för att alla ska ha kunskap och möjlighet att ta del av och nyttja digitala sammanhang.

Folkhälsopolicy för Jämtlands län 2016–2019
En regional folkhälsopolicy har tagits fram i samverkan mellan länets alla kommuner och Region Jämtland Härjedalen. Fokus i denna policy ligger på det salutogena perspektivet, med andra ord att hälsa är så mycket mer än sjukvård. Utgångspunkten är att folkhälsoarbetet ska främja social, psykisk och fysisk hälsa och öka människors välbefinnande. Barn, ungdomar och äldre är prioriterade grupper. Policyn utgår från fyra områden: trygga uppväxtvillkor, utbildning och arbete, hälsobefrämjande miljö samt delaktighet och inflytande. Här finns flera delområden som har en tydlig koppling till biblioteken och dess verksamhet. Inte minst handlar det om områden som: livslångt lärande, fritids- och kulturliv samt arenor för möten mellan människor.

1.4 Regionala förutsättningar och utmaningar

Globalisering, urbanisering, individualisering och digitalisering är några av de processer som präglar utvecklingen under 2010-talet. Oavsett om detta ses som möjligheter eller hot måste biblioteksverksamheten förhålla sig till dessa processer. Demografiska utmaningar präglar hela landet och även vår region. Jämtland Härjedalen har en gles, och i många delar av länet, minskande befolkning där antalet äldre ökar. De utrikes födda är en grupp som är viktig för länet av flera olika anledningar. Befolkningsutvecklingen pekar på vikten av att få fler att välja länet som bostadsort, utomnordisk inflyttning är också viktig ur ett mångkulturellt perspektiv.

Stora ytor – olika förutsättningar
Jämtland/Härjedalen utgör mer än tio procent av hela Sveriges yta. Knappt 1,3 procent av landets befolkning bor i länets åtta kommuner – totalt 129 806 personer 2017. Nära hälften bor i Östersunds kommun. Länet har landets lägsta befolkningstäthet samtidigt som befolkningen bor ”över hela länet”. De stora ytorna och den utspridda befolkningen ställer krav på fungerande kommunikationer, infrastruktur och service. Gapet mellan de kommuner som minskar sin befolkning och de som står still eller ökar tenderar att öka.

I glesa strukturer är det nödvändigt att finna innovativa lösningar för att matcha behovet av både utbildnings- och servicelösningar i hela länet.

Låg utbildningsnivå och höga ohälsotal
Generellt sett har länet en låg utbildningsnivå, 21 procent av befolkningen mellan 25 och 64 år har en eftergymnasial utbildning på tre år eller mer, vilket ska jämföras med rikssnittet som ligger på 25 procent. För männen i länet ligger siffran så lågt som 14 procent.[2] Generellt sett har länet också höga ohälsotal, där kvinnor har högre ohälsa än män. Jämtlands län har landets högsta ohälsotal tillsammans med Västerbotten och Västernorrland.[3] Jämtlands läns folkhälsoarbete ska utgå från att samhället ska vara inkluderande – det vill säga att samhället ska skapas för alla – oavsett kön, ålder, nationalitet, religion, sexuell läggning, etnicitet, funktionsnedsättning.

2 Nuläge: Biblioteksresurser i regionen[4]

2.1 Folkbibliotek och skolbibliotek

Region Jämtland Härjedalen har ett väl utbyggt nät av kommunala folkbibliotek. 2016 fanns totalt 36 biblioteksenheter med huvudbibliotek och filialer, 21 av dessa fungerar som integrerade folk- och skolbibliotek. För att öka bibliotekens tillgänglighet finns även mobila lösningar. Östersund och Krokom har bokbuss, Bräcke hyr in bokbusstjänster, Strömsund har bokbilsverksamhet. Det finns också andra mobila tjänster med syftet att göra biblioteken tillgängliga. Särskilda skolbibliotek för grundskolan och gymnasiet finns i varierande omfattning. I Östersund finns en skolbiblioteksentral, kopplad till Östersunds bibliotek, som servar kommunens grundskolor.

Länets folkbibliotek är välbesökta. Sammanlagt gjordes över en miljon biblioteksbesök under 2016 (1 172 352), vilket innebär 9,1 besök per invånare och år. Detta kan jämföras med genomsnittet för riket vilket ligger på 6,5 besök/invånare och år. I samband med dessa besök gjordes omkring 872 000 fysiska utlån, vilket motsvarar 6,8 lån per kommuninvånare och år. När det gäller utlånade e-medier gjordes drygt 38 000 nedladdningar under 2016.

Alla biblioteksbesök leder inte till att medier lånas ut. Det finns många olika anledningar att besöka ett bibliotek – läsa tidningar och tidskrifter, använda lånedator, söka information via databaser, besöka kulturarrangemang, träffa vänner osv. Det kan handla om behov av en lugn och trygg plats där det är möjligt att gratis få sitta ned en stund. Bibliotek kan också ge service på andra områden än medier och litteratur. Bibliotekspersonal servar ofta med svar

[2] Se Regionfakta: www.regionfakta.com.
[3] Socialförsäkringsrapport 2016:7. Se: www.forsakringskassan.se/statistik
[4] Nuläget bygger främst på statistik hämtad Kungliga biblioteket (KB) och gäller för 2016.

på en mängd frågor som är kopplade både till lokalsamhället och omvärlden. Biblioteken fungerar därmed som offentliga och tillgängliga vardagsrum.

Folkbiblioteken fungerar också som lokala kulturhus där en mängd olika kulturarrangemang sker. Sammanlagt arrangerade länets bibliotek 2 134 aktiviteter i egen regi under 2016, hälften av dessa var riktade till barn och unga (1071). Det handlar exempelvis om sagostunder (160), boksamtal (203), bildskapande (86), utställningar (102), med mera.

Tillgången till medier på de nationella minoritetsspråken och utländska språk är relativt låg nationellt sett. Enligt bibliotekslagen ska biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet prioritera personer som talar nationella minoritetsspråk, men 2016 utgörs endast 1 procent av titelbeståndet på biblioteken av titlar på finska, jiddisch, meänkieli, romani chib och samiska. I Jämtlands län fanns 2016 totalt 2 731 titlar på minoritetsspråken, vilket motsvarar ungefär 0,2 procent. När det gäller titlar på utländska språk finns totalt 58 635 titlar i länet sammanlagt, vilket motsvarar drygt 5 procent.

Folkbiblioteken i regionen har sammanlagt 91 tjänster (75 årsverken) till sitt förfogande under 2016. I praktiken handlar det om alltifrån tre till drygt 30 anställda. Möjligheten att ha tjänster med särskilt ansvar för exempelvis barn och unga, tillgänglighet eller integration är begränsade i de mindre kommunerna, vilket ställer höga krav på flexibilitet och samverkan. Behovet av samordnade lösningar och gemensamma utbildningsinsatser är särskilt stort.

2.2 Folkhögskolornas bibliotek

Länet har tre folkhögskolor varav två med Region Jämtland Härjedalen som huvudman - Birka och Bäckedal, samt Åredalens folkhögskola som är kopplad till Evangeliska Fosterlandsstiftelsen (EFS).

Åredalens folkhögskola fungerar som en filial till Åre bibliotek och ingår i deras biblioteksdatasystem. Biblioteket, som är bemannat på 50 % av en utbildad bibliotekarie, har egna lokaler som är tillgängliga för studenterna dygnet runt.

Birka folkhögskolas bibliotek har inga egna lokaler, men en egen mediabudget. Skolans vaktmästare är ansvarig för verksamheten. Bäckedals folkhögskolas bibliotek har egna lokaler och en mediabudget. Verksamheten sköts av en bibliotekarie från Härjedalens bibliotek, vars tjänst man köper.

2.3 Medicinskt bibliotek

Det medicinska biblioteket vid Östersunds sjukhus är en del av Forsknings och utvecklingsenheten i Region Jämtland Härjedalen. Biblioteket har som uppdrag att ge stöd, service och undervisning i informationssökning och databasanvändning till den egna personalen, men också till personal vid primärvården samt till studenter inom regionens medicinska utbildningsansvar. Det fysiska biblioteket är bemannat vardagar, medan biblioteket online är tillgängligt dygnet runt. Dessutom finns tjänsten ”Boka en bibliotekarie”.

Biblioteket ger regelbundet undervisning till olika personalgrupper samt undervisar på vetenskapskurs för ST-läkare och ger undervisning i evidensbaserad informationssökning på läkarprogrammet. Via EIRA-samarbetet, där alla landsting och regioner ingår, finns tillgång till internationella forskningsresultat, e-tidskrifter samt kliniska beslutsstöd. Biblioteket har samarbete med andra medicinska bibliotek i Sverige och utomlands.

2.4 Universitetsbibliotek

Mittuniversitetets bibliotek i Östersund har lokaler på campusområdet och fungerar som en egen enhet vid Mittuniversitetet i samverkan med campusbiblioteket i Sundsvall. De båda biblioteken har en gemensam webbportal samt ett gemensamt sökverktyg. Utbudet av böcker, tidskrifter, databaser, lärobjekt och elektroniskt material är åtkomligt för alla låntagare oavsett hemort. Biblioteket är tillgängligt för såväl studenter som lärare, forskare och allmänhet.

Bibliotekspersonalen utbildar studenterna i bland annat informationssökning och databasanvändning. För lärare och forskare erbjuds stöd avseende exempelvis referenshantering och databasanvändning. Det finns också en chattservice och tjänsten "Boka en bibliotekarie", som är öppen för både studenter och anställda vid Mittuniversitetet.

2.5 Övriga bibliotek

Biblioteksresurser finns också på andra kulturinstitutioner samt hos myndigheter och arbetsplatser i regionen. Vissa av dessa resurser är också tillgängliga för allmänheten eller för särskilda målgrupper.

Vid Riksarkivet Landsarkivet Östersund finns ett referensbibliotek för Landsarkivets besökare och personal. Motsvarande referensbibliotek finns på Jamtli samt på Föreningsarkivet i Jämtlands län. Landsarkivets boksamling består av böcker, tidskrifter, broschyrer/småskrifter och kartor – allt inom ämnesområden som historia, genealogi och topografi. En gemensam bibliotekskatalog delas med alla bibliotek inom Riksarkivet.

Vid Gaaltije, det sydsamiska kulturcentret i Östersund, finns ett referensbibliotek som omfattar samiskt språk och kulturhistoria. Biblioteket är tillgängligt för intresserade efter överenskommelse med personalen.

Vid Folkhälsomyndigheten finns ett bibliotek som är avsett för medarbetarna. Där finns även tillgång till referensdatabaser samt e-tidskrifter inom egna ämnesområden. Biblioteket deltar i fjärrlåneverksamhet, men tar i övrigt inte emot externa besök.

2.6 Regional biblioteksverksamhet

Den regionala biblioteksverksamheten har uppdraget att vara en resurs för länets kommunbibliotek och skapa utveckling inom den samlade biblioteksverksamheten i regionen. Verksamheten servar bibliotekspersonalen med relevant information, rådgivning och stöd samt kompetens- och metodutveckling. Läsfrämjande projekt och insatser bedrivs, inte minst gentemot prioriterade målgrupper, vilket inkluderar barn och unga, äldre, nationella minoriteter samt utlandsfödda och personer med funktionsvariationer.

Den regionala biblioteksverksamheten har också ett uppdrag att främja det litterära området.

Den regionala biblioteksverksamheten samverkar med de övriga kulturverksamheter som ingår i Kulturen – film, konst, hemslöjd, design och scenkonst, men också med den regionala arkiv- och museiverksamheten.

2.7 Biblioteksamverkan

Genom den regionala biblioteksverksamheten sker regelbundna träffar med folkbibliotekens personal med syftet att öka samverkan och skapa kvalitet och utveckling tillsammans. På ett antal områden har länets kommuner skapat gemensamma lösningar och ibland gemensamma projekt. Vissa samarbeten gäller hela länet och andra omfattar vissa kommuner. Personal vid övriga bibliotek – exempelvis folkhögskolor, arkiv- och museum, arbetsplatser osv – ingår inte i någon högre utsträckning i de aktuella samverkansformerna. Här finns med andra ord möjligheter att bredda och utveckla samarbetet.

Interregional samverkan sker bland annat via årliga gemensamma konferenser med personal från biblioteken i Jämtlands och Västernorrlands län. På nationell nivå samverkar den regionala biblioteksverksamheten med Kungliga biblioteket, bland annat via dess strategigrupp för kvalitetsfrågor. Samverkan med övriga regionbibliotek i landet sker via Föreningen för regional biblioteksverksamhet (FRB). Regionbiblioteken i de fyra nordligaste länen samverkar regelbundet med gemensamma program och verksamheter.

2.8 Sammanfattning av nuläge och förändringsprocesser

Nationell biblioteksstatistik har under ett antal år visat på vikande besökssiffror och minskade fysiska utlån, vilket delvis kompenseras av ett ökande intresse för e-medier. Samtidigt ökar bibliotekens allmänkulturella verksamhet och det ges en mängd olika aktiviteter för inte minst barn och unga på folkbiblioteken. För länets folkbibliotek ser besöksstatistiken relativt positiv ut.

Att fungera som ett modernt och tillgängligt bibliotek i ett glesbygdslän ställer höga krav på anpassning, samordning och nya lösningar. Kommuner med ansträngd ekonomi har kanske inte samma ekonomiska resurser att tillgå för att utveckla sina bibliotek, men har samtidigt goda möjligheter att skapa mötesplatser och engagemang. Många skolor har inte lyckats prioritera tillräckliga resurser för att kunna ge sina elever en bra biblioteksservice. Det ökande flyktingmottagandet ställer höga krav på biblioteken att kunna tillhandahålla medier på andra språk än svenska.

Medieutvecklingen påverkar bibliotekens demokratiska uppdrag. Omkring en miljon människor använder inte internet eller digitala tjänster, här finns ett digitalt utanförskap som inte minst drabbar den äldre befolkningen och invånare med utomeuropeisk bakgrund. Läsförståelsen minskar bland unga, kunskapsklyftorna i samhället växer och det livslånga lärande som eftersträvas är långt ifrån verklighet. Samtidigt finns stigande krav på att söka, välja och hantera information och kunskap i olika former, att ha förmåga till analys och kritiskt tänkande samt att hantera integritet på nätet. Här finns stora utmaningar, men även rika möjligheter för länets folkbibliotek att göra stora och viktiga insatser.

3 Den regionala biblioteksverksamheten 2019–2022

3.1 Grundläggande syfte och mål

Grundläggande inriktning för all regional biblioteksverksamhet är, enligt bibliotekslagen, att främja samarbete, verksamhetsutveckling och kvalitet för de folkbibliotek som är verksamma i länet. Detta genomför Region Jämtland Härjedalen genom att samordna möten, träffar, fortbildningstillfällen och projekt för kommunbibliotekens personal. Ibland sker det tillsammans med grupper som är viktiga samarbetspartners för folkbiblioteken: förskole - och skolpersonal, personal inom vård och omsorg samt aktörer inom folkbildning och föreningsliv.

Den regionala biblioteksverksamheten bidrar på olika sätt till att skapa samverkan mellan kommunbiblioteken, allt i syfte att skapa bästa möjliga kvalitet och så god tillgänglighet som möjlighet. Verksamhetsutveckling bygger på omvärldsbevakning och syftar till en gemensam lärprocess där kommunerna lär av varandra och lyfter varandra. I kvalitetsarbetet ingår att stödja kommunbiblioteken i deras arbete med att ta fram biblioteksplaner.

Tvärsektoriell samverkan med övrig regional verksamhet sker där bibliotekens uppdrag sammanfaller med andra verksamheter, till exempel inom integration, hälsa, kompetensutveckling, turism och digital samordning. Samverkan med andra regionala kulturverksamheter sker fortlöpande; dels via ett långsiktigt samarbete i Regionalt kulturforum, där regionens alla kulturverksamheter samordnar aktiviteter och program; dels via särskilda projekt i syfte att nå prioriterade grupper: barn och unga, seniorer, personer med funktionsvariationer, nationella minoriteter samt personer med annat modersmål än svenska.

Den regionala biblioteksverksamheten strävar efter att vara verksam och synlig i länets alla delar. Information sprids bland annat via nyhetsbrev, webbplatser samt i sociala medier.

Prioriterade mål 2019-2022:
- Bibliotek för demokrati och tillgänglighet
- Bibliotek för digital delaktighet
- Bättre möjligheter till läsande, skrivande och berättande
- Bibliotek och litteratur för ökad folkhälsa

3.1.1 Bibliotek för demokrati och tillgänglighet

Målet är att kommunbiblioteken ska få bättre möjligheter att vara en kraft för demokrati, delaktighet och mångfald. Det handlar om att möjliggöra för biblioteken att vara öppna, trygga och tillgängliga rum för kultur, samhällsdebatt och bildning. Det handlar också om att ge prioriterade grupper bättre tillgång till bibliotekens medier och övriga tjänster och verksamheter.

Detta genomförs genom att:
- Genomföra utbildningsinsatser för bibliotekspersonal i dess roll för prioriterade målgrupper; barn och unga, personer med funktionsvariation, nationella minoriteter och personer med annat modersmål än svenska.
- Bidra till att kommunbiblioteken får bättre möjlighet att erbjuda medier och aktiviteter på andra språk än svenska.
- Bidra till att kommunbiblioteken får bättre möjlighet att erbjuda tillgängliga medier.
- Genomföra årliga temadagar som höjer kompetensen om normkritiska perspektiv inom biblioteksverksamhet.
- Genomföra årliga temadagar som fortbildar läsombud och högläsare i länet.
- Genomföra en förstudie som kartlägger situationen för skolbiblioteken i länet.
- Verka för att ”meröppet”[5] införs och testas på några av länets biblioteksenheter och att verksamheten utvärderas.
- Verka för att biblioteken fortsätter att samordna sin service med andra samhällsfunktioner.

3.1.2 Bibliotek för digital delaktighet

Samhällets snabba digitalisering innebär både möjligheter och svårigheter för invånarna att delta i samhällslivet och det demokratiska arbetet. Det handlar bland annat om att kunna söka och värdera information och förstå hur digitalt innehåll skapas. Kommunbiblioteken utgör en mycket viktig digital resurs för att överbygga klyftor och minska utanförskap, och är ofta den enda instans i lokalsamhället dit den enskilda kan vända sig för stöd och hjälp med digitala frågor.

Genom att fortsätta utveckla biblioteken till digitala servicecentra kan biblioteken förstärka sin roll i det livslånga lärandet.

Detta genomförs genom att:
- Genomföra utbildningsinsatser i medie- och informationskunnighet (MIK) för bibliotekspersonal.
- Initiera och samordna gemensamma arrangemang och aktiviteter kring digitala frågor.
- Bidra till folkbibliotekens möjligheter att utveckla sina verksamheter för att höja den digitala kompetensen hos befolkningen, inte minst hos särskilt utsatta grupper som äldre och nyanlända.
- Stödja bibliotek som vill utveckla funktionen som digitalt servicecenter, i samverkan med andra aktörer.
- Genomföra utbildningsinsatser för bibliotekspersonal om ungas digitala medievärldar.

[5] Meröppet innebär att bibliotek kan vara tillgängligt för besökare även när det är obemannat.

3.1.3 Bättre möjligheter till läsande, skrivande & berättande

Målet handlar om att utveckla och stärka intresset för läsning samt för skrivande och berättande, inte minst bland länets barn och unga. Det handlar också om att utveckla och stärka det litterära området i länet genom insatser för att stödja blivande och etablerade författare i länet, samt att bidra till att stärka sydsamisk språk- litteraturutveckling.

Detta genomförs genom att:
- Stärka och utveckla samarbete mellan bibliotek, skola, förskola, barnhälsovård och folkbildning i syfte att arbeta med läsfrämjande och språkutveckling för barn och unga.
- Stödja och samordna folkbibliotekens läsfrämjande insatser för vuxna.
- Bidra till att genomföra regionala skrivartävlingar, både för barn och unga och för vuxna.
- Främja det sydsamiska språket genom stöd till folkbiblioteken och insatser som ökar den litterära utgivningen
- Revidera och uppdatera kartläggningen av länets litterära resurser och infrastruktur.
- Erbjuda nätverk, stöd och fortbildning för länets författare via ett regionalt författarnätverk.
- Skapa årliga presentationer av den litterära utgivningen i länet.
- Bidra till att utveckla och skapa litterära mötesplatser i samarbete med folkbibliotek, folkbildning och föreningsliv samt bokhandlare och författare.

3.1.4 Bibliotek och litteratur för ökad folkhälsa

Utveckla verksamheter som undersöker litteraturens förmåga att skapa återhämtning, läkning, lust och inspiration i samverkan med andra folkhälsoaktörer. Biblioteken kan bidra till människor hälsa och välbefinnande genom att vara en kunskapsbank, en inspirationskälla och en kreativ mötesplats.

Detta genomförs genom att:
- Samverka med andra folkhälsoaktörer i satsningar som undersöker litteraturens förmåga till lust och läkande.
- Stödja de folkbibliotek som vill arbeta med ett biblioterapeutiskt arbetssätt för besökare och personal.
- Samverka med andra kulturaktörer som vill utveckla satsningar på kultur i vården.

3.2 Uppföljning och fortsatt kvalitetsarbete

Den regionala biblioteksplanen ska kompletteras med en årlig verksamhetsplan där aktiviteter och verksamheter kan beskrivas och planeras mer i detalj.

För att följa upp biblioteksplanen och årliga verksamhetsplaner kommer olika former av utvärderingar att genomföras. Kvantitativ uppföljning kommer ske för att kartlägga antalet aktiviteter, besök, handlednings- och utbildningstillfällen samt samordningsmöten. Kvalitativ uppföljning kommer att ske dels via en årlig brukarenkät som riktas dels till personal på länets kommunbibliotek, dels till länets författare. Dessutom kommer mål och insatser att bedömas utifrån kvalitativa bedömningar som beskriver och analyserar i vilken grad målen har genomförts. Dessa utvärderingar, kvantitativa och kvalitativa, kommer också att ligga till grund för den rapportering som årligen sker till Kulturrådet.

19

Riktlinjer och rutiner för hantering av Region Jämtland Härjedalens konst

RUN/359/2018

§71

Riktlinjer och rutiner för hantering av Region Jämtland Härjedalens konst (RUN/359/2018)

Sammanfattning

Region Jämtland Härjedalen bedriver ett aktivt arbete för attraktiva och hälsofrämjande miljöer. Regionens konstsamling och konstnärliga gestaltningar är en stimulerande del av vården, folktandvården, folkhögskolorna, administrativa lokaler och utomhusmiljöer men också som uppdrag för professionella konstnärer samt tillgängliggörande av konst för bred allmänhet genom förvärv. Konstsamlingen består av ca 8500 verk och förstärks årligen genom förvärv och har ett högt konstnärligt, kulturellt och ekonomiskt värde. Regionen har en riktlinje om 1% för konstnärlig miljögestaltning (LS/352/2014).

År 2006 antogs styrdokumenten *Bildkonstpolicy* samt *Riktlinjer och rutiner för hantering av bildkonst i Jämtlands läns landsting* (JLL/525/2006). Senaste revideringen av *Riktlinjer och rutiner av bildkonst i Jämtlands läns landsting* skedde 2011 (LS/549/2011). I samband med översyn av Konstpolicy så har Riktlinjer och rutiner setts över för att ha aktualitet i processer och värderingar. Styrdokumentet är av hög vikt för att säkerställa kvaliteten av konstinnehavet och rutiner förenade med denna.

Riktlinjer och rutiner för hantering av Region Jämtland Härjedalens konst har reviderats parallellt med framtagandet av *Kulturplan för Region Jämtland Härjedalen 2019-2022* (RUN/363/2017) samt *Konstpolicy* (RUN/564/2017)

Förslag till beslut

Arbetsutskottet föreslår regionala utvecklingsnämnden

Riktlinjer och rutiner för hantering av Region Jämtland Härjedalens konst antas.

Beslut

Arbetsutskottet föreslår regionala utvecklingsnämnden

Riktlinjer och rutiner för hantering av Region Jämtland Härjedalens konst antas.

Expedieras till

Områdeschef Kultur
Konsthandläggare

Beslutsunderlag

- Tjänsteskrivelse Riktlinjer och rutiner för hantering av Region Jämtland Härjedalens konst
- Riktlinjer och rutiner för hantering av Region Jämtland Härjedalens konst - Förslag

Riktlinjer och rutiner för hantering av Region Jämtland Härjedalens konst - Förslag

Beslutad 2018-XX-XX, av: Regionala utvecklingsnämnden § XX

REGION JÄMTLAND HÄRJEDALEN

Inledning

Regionala utvecklingsnämnden ansvarar för Region Jämtland Härjedalens offentliga konst. Område Kultur har uppdraget att låta konstnärligt gestalta regionens verksamheter samt hantera den offentliga konsten. Region Jämtland Härjedalens regionplan och kulturplan samt Konstpolicy ligger till grund för framtagande av reviderade Riktlinjer och rutiner för hantering av Region Jämtland Härjedalens konst

Avsikten med Riktlinjer och rutiner för hantering av den offentligt ägda konsten vid Region Jämtland Härjedalen är att bidra med tydlighet, enhetlighet och transparens som stöd för inköp, ansvar, hantering, vård, placering, tillgänglighet och konstpedagogiska aktiviteter av den offentligt ägda konsten. I Konstpolicyn (dnr: RUN/564/2017) anges Region Jämtland Härjedalens vilja med den offentliga konsten.

Riktlinjer och rutiner omfattar den konst och de konstnärliga miljögestaltningar som förvärvas och ägs av Region Jämtland Härjedalen.

Konstsamlingen ska även kunna brukas för interna och externa tillfälliga utställningar, projekt, publikationer, forskning med mera i syfte att fördjupa intresset för konsten. Den offentliga konsten kan också nyttjas för konstpedagogiskt arbete främst för barn och unga men också i hälsofrämjande syfte.

Handläggare
Karin Larsson
Kultur

Region Jämtland Härjedalen
Box 654, 831 27 Östersund
www.regionjh.se

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING....2

1 ANSVARSFÖRDELNING....5

2 KONSTREGISTER....5

3 KONSTANSLAG....5

4 INKÖP OCH UPPHANDLING AV KONST....5

4.1 Inköp av lös konst....6

4.2 Upphandling av konstnärlig gestaltning....6

4.3 Beslutsprocess....6

4.4 Vård och förändrade förhållanden....7

4.5 Konstprogram....7

4.6 Avtal....7

4.7 Jäv....8

5 KONSTDONATION TILL REGION JÄMTLAND HÄRJEDALEN....8

6 FÖRSÄLJNING OCH GÅVA AV REGION JÄMTLAND HÄRJEDALENS KONST....8

7 PRIMUSRUMMET....8

8 MEDVERKANS- OCH UTSTÄLLNINGSERSÄTTNING....9

9 UPPHOVSRÄTTEN©....9

10 PLACERING....9

11 FÖRVALTNING, UNDERHÅLL OCH FÖRVARING....9

11.1 Konstmagasin....9

11.2 Inventering....9

11.3 Underhåll....10

11.4 Skador....10

11.5 Rengöring....10

11.6 Transport 10

11.7 Utsortering och kassering.....10

11.8 Stöld 10

12 VID LOKALBYTE, NÄR VERKSAMHETEN UPPHÖR, RENOVERING AV LOKALER 10

12.1 Tillfällig magasinering.....11

13 DEPOSITIONER OCH UTLÅN 11

13.1 Deposition 11

13.2 Tillfälligt utlån för utställning 11

13.3 Utlån för placering på tjänsterum 11

14 SAMVERKAN.....11

1 Ansvarsfördelning

Regionfullmäktige fattar beslut om konstpolicy för Region Jämtland Härjedalen. Regionala utvecklingsnämnden ansvarar för den av regionen ägda konsten samt beslutar om riktlinjer och rutiner för hantering av konsten. Beslut gällande konstinköp fattas av regionala utvecklingsnämnden eller av behörig beslutsfattare enligt gällande delegationsbestämmelser.

Region Jämtland Härjedalen har, genom Område Kultur, nedan Kulturen, ansvar för att konstverken vårdas professionellt. Kulturens konstverksamhet köper in, förvaltar och vårdar konsten. Respektive områdeschef i Region Jämtland Härjedalen är ytterst ansvarig för utplacerad konst. På arbetsplatsen är det enhetschefen eller motsvarande som har ansvar för att konsten hanteras på rätt sätt och att konstverksamheten får information om exempelvis omplacering, stöld, flyttning eller skadegörelse. Vid deposition eller utlån övertas motsvarande ansvar av mottagande part.

2 Konstregister

All inköpt eller på annat sätt förvärvad konst registreras med eget nummer (ex. JLL 8965), konstnärens namn, bild, beskrivning, inköpspris, inköpsår och placering i konstregister (Sofie 8). Konstföremålet märks med reg.nr, konstnär, teknik och verkets namn. Den inköpta konsten registreras även i ekonomisystemets anläggningsregister samt diarieförs.

3 Konstanslag

Region Jämtland Härjedalen avsätter 1% för konstnärlig gestaltning baserat på den årliga fastighetsinvesteringsplanen (LS/352/2014). Medlen förvaltas och fördelas av Kulturen. Vid byggprojekt utanför investeringsplanen samt projekt som tilldelats ytterligare medel så bör riktlinjen om 1% gälla även här. För nyförvärv och komplettering av lös konst till befintliga och planerade verksamheter samt för ramning och underhåll av den offentliga konsten avsätter Kulturen ett årsanslag inom budgetram.

Genom avkastning på gåva av Elisabeth Tunell (CF493/92) kan inköp av konst och konsthantverk göras för utsmyckning av Östersunds sjukhus. Konstverksamheten ger förslag av inköp till fondens handläggare för beslut.

4 Inköp och upphandling av konst

Region Jämtland Härjedalens arbete med konstnärlig gestaltning sker genom inköp och uppdrag av det professionella konstlivet, lokalt, regionalt, nationelllt och internationellt. Den beställda och inköpta konsten ska vara samtida, ha hög kvalitet gällande form, teknik,

innehåll och symbolvärde. Inköp och beställning kan också vara konsthantverk och unika slöjd- och designobjekt. Konst av tillfällig natur ska också beaktas.

Byggnadsanknuten konst beställs direkt från bild- och formkonstnärer för att idé- och formmässigt skapa verk som passar till specifik miljö och verksamhet.

Vid inköp och uppdrag ska jämställdhet, mångfald samt hållbarhet beaktas och kan beskrivas i konstprogrammet för respektive projekt. Region Jämtland Härjedalen – eller Jïemhten Herjedaelien Dajve som namnet är på sydsamiska – ligger i södra delen av Saepmie och är samisk förvaltningsmyndighet. Att vara samisk förvaltningsmyndighet innebär ett särskilt ansvar för att främja samisk kultur och samiska språk.

4.1 Inköp av lös konst

Vid inköp av lös konst till särskild miljö ska miljöns helhet och verksamhet vägas in. Inköpen sker planmässigt genom Kulturens konstverksamhet och kan ske i samverkan med tillfälligt anställda eller konsulter i konstnärliga projekt, konstnärlig rådgivare och konstkonsulent. Inköpen görs på gallerier, museum, konsthallar, konstföreningar eller liknande organisation samt genom direktinköp av konstnärer. De inköpta verken ska vara utförda av verksamma konstnärer. Vid inköp bör beaktas att verket förutom placering kan ges bra visningsförhållande gällande inramning, belysning, elektronisk teknik, säkerhet med mera. Vid inköp av audiovisuell konst och ljudkonst avtalas även visningsrätt.

Konstverksamheten beslutar och koordinerar inköp av lös konst. Inköpen diarieförs och följer gällande delegationsordning. Leveransgodkännande görs av konsthandläggare, därefter signeras fakturan/inköpet av områdeschef Kultur/ekonomihandläggare varefter sedvanlig utbetalningskontroll görs. Kopia på fakturan skickas till ekonomihandläggare för registrering i anläggningsregistret.

4.2 Upphandling av konstnärlig gestaltning

Inköp av konstnärlig gestaltning sker enligt Lagen om offentlig upphandling, LOU. Vid upphandling ställs krav på tydlighet och specifikation, både för uppdragsgivaren och konstnären/uppdragsmottagaren. Region Jämtland Härjedalens arbete med konstnärlig gestaltning ska kännetecknas av öppenhet, transparens och förankring där alla parter är informerade och delaktiga.

I princip används följande metoder:
Upphandling med intressanmälan
Direktupphandling med undantag av konstnärliga skäl
Direktupphandling på grund av att kontraktets värde är lågt
Projekttävling
Parallella skissuppdrag

4.3 Beslutsprocess

Beslutsprocessen innehåller flera steg där olika verksamheter samverkar. Arbetet leds av konstverksamheten. Innan upphandlingsuppdrag görs så sker avstämning med

konstverksamhetens samråd, regionens upphandlingsenhet, berörd verksamhet och områdeschef Kultur. Utifrån berörd verksamhet och/eller platsens specifika förutsättningar och upphandlingsmetod så förordas och beslutas om uppdragstagare av konstverksamhetens samråd bestående av konsthandläggare, konstkonsulent och konstnärlig rådgivare alternativt med särskilt tillsatt konstkommité. I processen ingår som regel en samverkansgrupp som består av representant från berörd verksamhet, byggprojektledare, arkitekt, konsthandläggare och/eller konstprojektledare. Konstnären bör komma in i tidigt skede i det specifika projektet. Detta ställer krav på löpande information mellan konstverksamheten och fastighetsenheten. Beslutsprotokoll diarieförs. När verket är slutfört görs besiktning och skyltas med verkets titel, konstnär, teknik, inköpsår.

4.4 Vård och förändrade förhållanden

Vård och skötsel, liksom behov av belysning av konstnärliga miljögestaltningar, klargörs i avtal mellan berörd verksamhet och konstverksamheten. Vid förändringar i lokaler som exempelvis vid renovering, kan miljöernas förutsättningar för befintlig miljögestaltning gå förlorad. Konsten bör då kunna bytas ut, förnyas eller justeras efter de nya förutsättningarna i samråd med upphovspersonen.

Vid förändrade förhållanden som påverkar miljögestaltningen ska dess upphovsperson, eller anhörig om konstnären inte längre är i livet, kontaktas för information och dialog. I vissa fall kan gestaltningen komma att nedmonteras. Detta kompenseras genom dokumentation utförd av regionen.

Vid ägarbyte av fastighet där det finns konstnärlig miljögestaltning, ska denna specificeras i köpeavtal. Konstnären informeras om ägarbyte.

4.5 Konstprogram

Inför de olika konstprojekten/uppdragen görs ett konstprogram. Syftet är att göra en beskrivning av bakgrund, förutsättningar, förvaltning, tidplan och budget. Konstprogrammet ligger till grund för arbetet med konst i den specifika miljön. Det blir också ett underlag för avstämning och beroende på konstprojektets omfattning kan beskrivningen variera. Konstprogrammet ska ange jämställdhet, mångfald och hållbarhet samt att Region Jämtland Härjedalen är samisk förvaltningsmyndighet.

4.6 Avtal

Kulturen med stöd av upphandlingsenheten skriver avtal med anlitade konstnärer både gällande skissuppdrag och utförandeuppdrag. Avtalen reglerar ansvarsfördelningen om gestaltningens utförande, kostnader, tidplan, miljökrav och upphovsrätt. Anställningsavtal kan också tecknas. Områdeschef Kultur tecknar avtal med uppdragstagande konstnär. Anställningsavtal tecknas mellan anställd och enhetschef i område Kultur. Alla avtal diarieförs.

4.7 Jäv

I förvaltningslagen (1986:223) anges regler gällande jävbestämmelser vilka omfattar alla som deltar i handläggning av ett ärende såsom inköp av konst och köp av konstnärliga tjänster.

5 Konstdonation till Region Jämtland Härjedalen

Regionövergripande regler för gåvor och donationer tillämpas (LS/324/1998). Regionen kan avstå att ta emot gåvor av kvalitets- och förvaltningsskäl och förbinder sig inte att uppfylla specifika krav kring exempelvis placering. Konstverket ska vara färdigställt vid överlämnandet. Regionens ekonomiska åtaganden ska klargöras i förväg. Som regel ska inga kostnader åläggas mottagaren vid verkets tillkomst, montering eller underhåll. Konstdonation som accepterats märks upp och registreras i konstregistret med anteckning om gåvogivare och diarienummer. Inför förfrågan av konstdonation ska berörd enhetsschef eller motsvarande samråda med konstverksamheten.

6 Försäljning och gåva av Region Jämtland Härjedalens konst

Försäljning av verk ur Region Jämtland Härjedalens konstsamling får inte ske. Eventuella undantag fattas av Regionala utvecklingsnämnden. Konstverken tillhör inte de enskilda verksamheterna och får inte avyttras eller skänkas som gåva.

Konsten i regionens lokaler utgör en del av samlingen och köps in för att komma alla till del varför förfrågningar om köp av verk i samlingen avslås.

Konst som exempelvis är representativ för en viktig fas i konsthistorien eller av regionalt intresse kan däremot övervägas som donation eller försäljning till museum. Konsten kan på så sätt bevaras och komma allmänheten till del i ett mer passande sammanhang. Vid eventuell försäljning skall följerätten följas.

7 Primusrummet

Primusrummet är ett utställningsrum för möten med Primus Mortimer Petterssons konstnärskap och för samtida konst. 2006 fick Jämtlands läns landsting i donation av Primus släktingar motta samtliga verk som efter hans död har blivit kvar i landstinget. Primusrummet öppnades i Regionens hus för att allmänheten skulle kunna se utställningar med Primus verk. Primusrummet kan även visa andra verk ur Region Jämtland Härjedalens konstsamling eller av inbjudna konstnärer med anknytning till Primus konstnärsskap eller till hälsofrämjande konstprojekt. Primusrummet öppnades 2008 och är idag en etablerad verksamhet inom Kulturen.

8 Medverkans- och utställningsersättning

Region Jämtland Härjedalen följer MU-avtalet som reglerar medverkans-och utställningsersättning till konstnärers arbetsinsats i samband med utställning.

9 Upphovsrätten©

Texter och bilder är skyddade i enlighet med upphovsrättslagen (SFS 1960:729). Upphovsrätten skyddar konstnärers och skapande upphovspersoners rättigheter över sina verk. För att kunna återge inköpta konstverk i trycksaker, powerpoint-presentationer, på intranät eller internet krävs att användaren tecknar avtal och ersätter konstnären enligt riktlinjerna. Region Jämtland Härjedalen har avtal med organisationen Bildupphovsrätt i Sverige. Rådgör med konstverksamheten eller Bildupphovsrätt inför publicering.

10 Placering

Konstverksamheten ansvarar för placering av konst som i första hand sker i miljöer där många människor vistas som exempelvis entréer, väntrum, samtalsrum, samlingslokaler och korridorer. Vid placering av konst bör personalrepresentant involveras för delaktighet i utformning av arbetsmiljön.

Konsten ska placeras med omtanke så den inte tar skada av till exempel starkt solljus eller värme, ej heller så det lätt kan uppstå skador. Konstverken ska vara uppsatta eller förankrade så att onödiga skador ej uppstår.

Privatägda konstverk får inte placeras i gemensamma miljöer och om sådan finns på exempelvis tjänsterum ska det klart framgå att den är privat.

11 Förvaltning, underhåll och förvaring

11.1 Konstmagasin

Konstmagasinet är en förvaringsplats för Region Jämtland Härjedalens konstsamling inför registering, ny placering, tillsyn, underhållsåtgärder med mera. Den regionägda konsten ska förvaras säkert för brand, stöld och beakta goda klimat- och ljusförhållanden. Konstmagasinet ska även uppfylla kraven för en god arbetsmiljö vid konsthantering.

11.2 Inventering

Region Jämtland Härjedalens konstsamling har ekonomiska, estetiska och konsthistoriska värden och ska därför med tanke på nutida och kommande brukare planmässigt och kontinuerligt inventeras för säkerställande av placering, säkerhet och skick. Inventarielistor är viktiga dokument som förutom att återspegla det aktuella innehavet av konstföremål även

ligger till grund för tillsyn och rapportering av saknade eller skadade verk. Utifrån aktuell utdrag ur konstregistret ansvarar respektive verksamhet för kontinuerlig inventering och återrapportering till konstverksamheten.

11.3 Underhåll

För bevarande av värde och ur säkerhetssynpunkt behöver konstsamlingen regelbundet ses över och åtgärdas. Åtgärder ses lämpligen över i samband med flytt, lokalförändring och renovering. Region Jämtland Härjedalens konst lämnas till upphandlad ramverkstad vilka uppfyller krav på kvalitet och hållbarhet. Där så krävs anlitas konservator för åtgärd. Konstnären kan också tillfrågas för åtgärd av skador.

11.4 Skador

När konst skadats ska detta omgående rapporteras till konstverksamheten.

11.5 Rengöring

Ramar, glasade konstverk och objekt dammas med torra städhjälpmedel. Textil konst rengörs av textilkonservator Kontakt tas med konstverksamheten.

11.6 Transport

Vid transport av konst ska verket noga emballeras för att skyddas för eventuella skador.

11.7 Utsortering och kassering

Konstverk får ej kasseras utan att konstverksamheten tillfrågats. Vid kassering eller nedmontering av konst ska detta föregås av dokumentation med bild och beskrivning.

Om konsten är svårt skadad eller i obrukbart skick tas beslut genom konstverksamhetens samråd om kassering. Det redovisas i konstregistret samt ska bokas bort från balansräkning.

11.8 Stöld

Stöld av konst polisanmäls av ansvarig områdeschef samt rapporteras till regionens säkerhetssamordnare och konstverksamheten.

12 Vid lokalbyte, när verksamheten upphör, renovering av lokaler

Efter en renovering eller flytt är det inte säkert att den befintliga konsten passar in. Konstverksamheten kan då hjälpa till med att byta ut eller komplettera med annan konst. Konstverk får inte flyttas utan samråd med konstverksamheten. Detta för att man snabbt ska kunna upptäcka saknad konst. Kontakt tas med konstverksamheten i god tid inför flytt,

renovering eller annan förändring där konsten berörs. Rutin gällande information om flyttplanering finns mellan fastighet som ombesörjer flytt och konstverksamheten.

12.1 Tillfällig magasinering

Vid tillfällig magasinering, flytt eller renovering ska konsten förvaras stående med skyddskartong för att skyddas mot skador. Textilier förvaras upprullade på tjocka rullar av papp med rätsidan utåt och omkring denna läggs omslag av tyg eller papper. Objekt emballeras och märks upp.

13 Depositioner och utlån

13.1 Deposition

Utlån för längre tid – deposition, kan göras till verksamhet som tidigare bedrivits av regionen men övergått till annat ägarförhållande i offentlig organisation. Beslut om deposition och dess innehåll tas i samband med förändringen. Här ingår den konst som deponerats hos länets kommuner i samband med ädelreformen (1992). Vid mottagande av deposition ska Region Jämtland Härjedalens riktlinjer och rutiner för hantering av konst åtföljas. Vid depositioner upprättas depositionsavtal med hanteringsföreskrifter samt förteckning. Utöver detta framgår avtalets diarienummer, parter, tidsperiod samt försäkringsvillkor.

13.2 Tillfälligt utlån för utställning

Utlån för tillfällig utställning anordnad av museum, kommun, galleri eller annan organisation, bedöms utifrån lämplighet gällande förflyttning av verk samt utställningslokalens säkerhet. Vid utlån ska konstverksamheten upprätta låneavtal gällande försäkring omfattande säkerhet, stöld, skada, transport. Avtalet ska även visa diarienummer, parter, tidsperiod och hantering.

13.3 Utlån för placering på tjänsterum

Anställda har möjlighet att låna konst från konstmagasinet till tjänsterum samt till tjänsterum som också är mottagningsrum. Lån sker mot kvitto som tydliggör låntagarens ansvar.

14 Samverkan

Vid planering av nya investeringar och verksamheter kan konstnärlig medverkan vara en del av genomförandet och bör tidigt ingå i detta planeringsarbete. Region Jämtland Härjedalen ska samverka med Jämtland Härjedalens övriga offentliga ägare av konst för att utveckla det regionala konstlivet. Konstverksamheten deltar i länets samverkansgrupp för den offentliga konsten.

20

Revidering av Konstpolicy

RUN/564/2017

§72

Revidering av Konstpolicy (RUN/564/2017)

Sammanfattning

Region Jämtland Härjedalens verksamheter styrs av olika styrdokument såsom policyer, strategier och planer. En policy är ett styrdokument som anger Region Jämtland Härjedalens värdering i en fråga eller förhållningssätt till något. Regionfullmäktiges presidium ansvarar för att se till att beslutade policys hålls aktuella och under 2016 och 2017 har en översyn av Region Jämtland Härjedalens policyer genomförts. En av policyerna som ska revideras är konstpolicyn (tidigare Bildkonstpolicy).

År 2006 antogs styrdokumenten *Bildkonstpolicy* samt *Riktlinjer och rutiner för hantering av bildkonst i Jämtlands läns landsting* (JLL/525/2006). Senaste revideringen av *Bildkonstpolicy* skedde 2012 (LS/1654/2010).

Revideringen av Konstpolicyn har skett med jämställdhets-, miljö- och ekonomiskt perspektiv samt med anpassning till regionbildningen. Sedan den senaste revideringen finns minoritetslagen vilket ska stärka de nationella minoriteternas inflytande. Regionen är samisk förvaltningsmyndighet vilket innebär ett särskilt ansvar för att främja samisk kultur och samiska språk.

Konstpolicy för Region Jämtland Härjedalen har reviderats parallellt med framtagandet av *Kulturplan för Region Jämtland Härjedalen 2019-2022* (RUN/363/2017) samt *Revidering av riktlinjer och rutiner för hantering av Region Jämtland Härjedalens konst* (RUN/359/2018).

Förslag till beslut

Arbetsutskottet föreslår regionala utvecklingsnämnden
Regionala utvecklingsnämnden föreslår regionfullmäktige

Konstpolicy för Region Jämtland Härjedalen antas.

Beslut

Arbetsutskottet föreslår regionala utvecklingsnämnden
Regionala utvecklingsnämnden föreslår regionfullmäktige

Konstpolicy för Region Jämtland Härjedalen antas.

Expedieras till

Områdeschef Kultur
Konsthandläggare

Beslutsunderlag

- Tjänsteskrivelse Revidering av konstpolicy
- Förslag till reviderad Konstpolicy för Region Jämtland Härjedalen

Kultur
Karin Larsson
Tfn: 063 153980
E-post: karin.larson@regionjh.se

2018-06-25

DNR:RUN/564/2017

Förslag till reviderad Konstpolicy för Region Jämtland Härjedalen

Inledning

Konstpolicyn baseras på Region Jämtland Härjedalens kulturpolitiska vision "Jämtland Härjedalen är en region att längta till och växa i, där kulturen är en drivkraft för hållbar utveckling och där alla har tillgång till kulturella upplevelser och möjlighet att skapa och uttrycka sig." Region Jämtland Härjedalens offentliga konstsamling representerar kulturella och ekonomiska värden och finns placerad i hela länet.

Syftet är att bidra med konst som en naturlig del i regionens miljöer. Konstsamlingen ska kunna brukas för interna och externa tillfälliga utställningar, projekt, publikationer, forskning med mera i syfte att fördjupa intresset för konsten. Den offentliga konsten kan även nyttjas för konstpedagogiskt arbete främst för barn och unga men också i hälsofrämjande syfte.

Värdering

Genom konstens positiva egenskaper vill Region Jämtland Härjedalen medverka till att skapa hälsofrämjande, stimulerande och trygga miljöer samt bidra till välbefinnande för alla vårdmottagare, medarbetare, studerande, besökare samt deltagare i aktiviteter. Region Jämtland Härjedalen vill även främja utveckling inom konstens område.

Region Jämtland Härjedalens inköp och förvaltning av konst och konstnärliga miljögestaltningar ska kännetecknas av:

- att konsten ska vara en naturlig del i regionens miljöer, samt stimulera och bidra till välbefinnande
- att konsten ska vara tillgänglig genom att vara placerad så att vårdmottagare i alla åldrar, besökare, medarbetare, studerande samt deltagare i aktiviteter kan ta del av den i de lokaler som regionen bedriver verksamhet
- hög kvalitet och god spridning när det gäller uttryck, teknik, form och innehåll
- att vara samtida och utförd av nu verksamma konstnärer
- att skapa förutsättningar för kulturella upplevelser
- att stimulera till kreativitet, normkunskap, kritiskt tänkande och forskning
- att främja jämställdhet och mångfald
- att medverka i regionens ansvar att främja och stärka samiskt språk och kultur
- att stärka det regionala konstlivet och i förlängningen medverka till länets utveckling och attraktionskraft

Kultur
Karin Larsson
Tfn: 063 153980
E-post: karin.larson@regionjh.se

2018-06-25

DNR:RUN/564/2017

- att konstsamlingen utifrån sitt konsthistoriska och ekonomiska värde ska säkerställas för framtiden genom tillsyn och skötsel

21

Kulturplan för Region Jämtland Härjedalen 2019–2022

RUN/363/2017

Kultur
Ingrid Printz
Tfn: 063147600
E-post: ingrid.printz@regionjh.se

2018-10-02

RUN/363/2017

Kulturplan för Region Jämtland Härjedalen 2019–2022

Ärendebeskrivning

I enlighet med kultursamverkansmodellen, förordning (2020:2012), för statens stöd till regional kulturverksamhet, ska varje landsting/region utarbeta en regional kulturplan för utveckling av och genom regional kultur som kompletterar och samspelar med kommunernas utbud av kultur. Kulturplan för Region Jämtland Härjedalen 2019 – 2022, bygger på alla de femtiotal dialoger och samråd som förts med länets åtta kommuner, det professionella kulturlivet och med civilsamhället. Regionala utvecklingsnämndens arbetsutskott har ansvarat för processen i nära samverkan med Kultur Z. Område Kultur har ansvarat för framtagandet.

Regionala utvecklingsnämnden fattade i maj 2018 beslut om remissutgåvan av regionens kulturplan för kommande period 2019–2022, med remisstid 15 maj till 15 september. Kulturplan för Region Jämtland Härjedalen 2019 – 2022 tar vid när innevarande kulturplan för åren 2015–2018 avslutas. Planen ger en bild över de samlade kulturresurserna och kulturverksamheterna med avstamp i gemensamma behov på kulturområdet, där kommunernas kulturutbud utgör basen och de regionala kulturverksamheterna kompletterar och bidrar till en regional infrastruktur på området. Planen utgår från de nationella kulturpolitiska målen som är styrande för verksamheten, och beskriver regionala utmaningar och kulturens breda samhällsuppdrag med fokus på följande fyra målområden: 1) Kultur för alla i hela regionen, 2) Barn och unga ska vara delaktiga och ha inflytande i kulturlivet, 3) Professionella kulturskapare ska ha goda förutsättningar att verka i regionen samt 4) Kultur och kulturarv ska ha stärkt sin roll för regional utveckling och attraktionskraft.

Ett sextiotal aktörer har beretts möjlighet till yttrande. Remissutgåvan har dessutom varit möjlig att ladda hem från kulturens hemsida vilket bidragit till bredden av yttranden från organisations- och föreningsliv, lokala museer och enskilda kulturskapare/ företagare. Vid remisstidens slut har totalt 23 remissvar inkommit med många kloka synpunkter och förslag till kompletteringar. De allra flesta av dessa har arbetats in i det slutliga förslaget till kulturplan. Bland de synpunkter som framförts var att den lokala nivån skulle lyftas fram och tydliggöras bättre med fler exempel på viktiga kulturarv och kulturyttringar. Det finns emellertid ett så rikt utbud av värdefulla kulturarv och kulturyttringar i vårt län det

har bedömts som i det närmaste ogörligt att nämna dem alla. Andra synpunkter som inte helt har kunnat beaktas är behovet av tydligare och mer mätbara mål i planen. Avsikten är att de övergripande mål som presenteras i planen ska brytas ner till uppföljningsbara mål med nyckeltal i de olika avtal och uppdrag som kommer att formuleras utifrån planen.

Kulturplanen utgör underlag för regionens årliga ansökan om statsbidrag för de sju områden som uppbär statligt stöd. Scenkonst; teater, dans- och musikverksamhet, regional museiverksamhet, bild- och form, filmkulturell verksamhet, regional biblioteksverksamhet och läs- och litteraturfrämjande verksamhet, regional arkivverksamhet och hemslöjdsfrämjande verksamhet. Kulturplanen är ett levande dokument som under perioden kan komma att revideras eller kompletteras inför regionens årliga ansökan om statsbidrag.

Förvaltningschefens förslag

Regionala utvecklingsnämnden föreslår regionfullmäktige

Kulturplan för Region Jämtland Härjedalen 2019–2022 antas.

I tjänsten

Anders Byström
Förvaltningschef

Ingrid Printz
Områdeschef Kultur

Utdrag till

Kulturrådet

Förslag till Kulturplan för Region Jämtland Härjedalen 2019-2022

Beslutad av regionfullmäktige 2018-xx-xx, § xx

REGION JÄMTLAND HÄRJEDALEN

Förord

Hållbar utveckling genom kultur för alla i Jämtland Härjedalen

Jämtlands län har ett rikt kulturliv med bredd och spets men också en rad utmaningar. Begreppet hållbarhet brukar innefatta social, ekonomisk och miljömässig hållbarhet. Genom tillägget kulturell hållbarhet, innefattas även möten mellan människor, medmänsklighet och meningsfullhet. Varje dag, året runt förmedlas kulturupplevelser av hög kvalitet till barn och unga i skolan, till scener, bibliotek och muséer, till människor i bygderna.

Kultur kan ses ur flera aspekter, där kulturens egenvärde är en kraft i sig genom att kultur utvecklar oss som människor genom att vidga våra perspektiv, öka förståelsen för olika erfarenheter, sammanhang och stämningslägen. Kulturens betydelse för regional utveckling är en annan aspekt, där kultur kan bygga broar mellan människor, mellan stad och landsbygd och bidra till attraktiva livsmiljöer, demokratiutveckling, integration, lärande och en god hälsa. En viktig uppgift för Regionen är att i samspel med kommunerna och civilsamhället upprätthålla och utveckla kulturella mötesplatser för upplevelser, lärande och social sammanhållning.

Inte minst behöver vi konst för konstens skull. Det innebär också att verka för att ge konstnärer goda villkor att vara verksamma i länet och beakta att professionella kulturskapare får rimliga och avtalsenliga ersättningar för sina insatser.

Alla medborgare ska ha tillgång till upplevelser av kultur och själva kunna skapa och uttrycka sig. Det uttrycks såväl i de nationella kulturpolitiska målen som i den regionala kulturvisionen. Detta förutsätter ett tillgängligt och varierat kulturutbud av hög kvalitet och en kulturell infrastruktur med mötesplatser, scener och andra miljöer för möjlighet till upplevelser av kultur. Det förutsätter även samverkan mellan flera lokala kulturaktörer där institutioner, det fria kulturlivet, föreningsliv, studieförbund och folkhögskolor, alla är viktiga parter i att utveckla ett rikt kulturliv.

Kulturplan för Region Jämtland Härjedalen 2019-2022, ger en bild över de samlade kulturresurserna och prioriteringarna under perioden, där kommunernas kulturutbud utgör basen och de regionala kulturverksamheterna kompletterar och bidrar till en regional infrastruktur på kulturområdet. Kulturplanens mål och insatsområden är formulerade utifrån de behov och utmaningar som framkommit genom dialoger och samråd och utgör en gemensam riktning att styra mot. Kulturplanen anger även ett antal utvecklingsområden för perioden för att nå övergripande mål samt ge bästa förutsättningar för konst- och kulturlivets utveckling i vårt län. Kultur för hållbar utveckling!

Förslag till Kulturplan för Region Jämtland Härjedalen 2019-2022
dnr RUN/363/2017

HANDLÄGGARE
Ingrid Printz
Område Kultur

Region Jämtland Härjedalen
Box 654, 831 27 Östersund
www.regionjh.se

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

FÖRORD....2

1 VAD ÄR EN KULTURPLAN? 5

1.1 Kultursamverkansmodellen – för ökad kulturell delaktighet 5

1.2 Aktuella förändringar 6

1.3 Processen och kulturplanens avgränsning....6

2 REGIONALA PLANERINGSFÖRUTSÄTTNINGAR – LÄGET I LÄNET 8

2.1 Behov och utmaningar 8

3 UTGÅNGSPUNKTER OCH MÅL 13

3.1 Nationella kulturpolitiska mål....13

3.2 Regional kulturpolitisk vision 13

3.3 Regional utvecklingsstrategi....13

3.4 Kulturplanens övergripande mål....13

3.5 Normkritisk kompetens....16

3.6 Konstnärlig kvalitet och kulturens egenvärde....16

3.7 Utvecklingsområden över konst- och sektorsområden 17

4 KULTURPOLITISK ORGANISATION 18

4.1 Den nationella nivån....18

4.2 Den regionala nivån 18

4.3 Den kommunala nivån....19

4.4 Samverkansformer 22

5 VERKSAMHETER OCH UTVECKLINGSOMRÅDEN....26

5.1 Scenkonst....26

5.2 Kulturarv och kulturmiljö – Museum och arkiv....27

5.3 Bild- och formkonst....32

5.4 Film och rörlig bild 34

5.5 Hemslöjd och design 35

5.6 Bibliotek och litteratur 37

5.7 Folkbildning och civilsamhälle 38

5.8 Stöd och bidrag 39

6 KULTUR I SYDSAMISKT OMRÅDE 41

6.1 Stiftelsen Gaaltije 41

7 GENOMFÖRANDE 42

8 UPPFÖLJNING OCH UTVÄRDERING 42

BILAGA 1 43

BILAGA 2 46

1 Vad är en kulturplan?

En regional kulturplan beskriver de regionala förutsättningarna och Regionens ambitioner att utveckla kulturen under den aktuella fyraårsperioden genom satsningar som relaterar till de nationella kulturpolitiska målen. Kulturplanen är ett planeringsverktyg som regionen behöver ta fram för att, inom kultursamverkansmodellen, ansöka om statliga medel till regional kulturverksamhet (enligt SFS förordning 2010:2012).

Kulturplanen utgör underlag för statens bidragsgivning utifrån de regionala prioriteringar och variationer som tagits fram i samverkan med länets kommuner och i samråd med länets professionella kulturliv och civilsamhället (Se bilaga 2). Statens Kulturråd (Kulturrådet) beslutar efter samverkan med övriga berörda statliga myndigheter och utifrån de aktuella regionala kulturplanerna om nivån på bidragen till respektive region/landsting.

1.1 Kultursamverkansmodellen – för ökad kulturell delaktighet

Kultursamverkansmodellen är en nationell kulturpolitisk reform sedan 2011 med syfte att ge befolkningen i landet möjlighet att ta del av ett varierat kulturutbud präglat av förnyelse och kvalitet. Införandet av modellen har resulterat i en ökad kunskap och ett ökat engagemang för de kulturpolitiska frågorna. Den kulturella infrastrukturen och den regionala mångfalden ska främjas och kulturskapare i hela landet ska kunna utveckla sitt konstnärskap. Kultursamverkansmodellen handlar även om finansiering av regional kulturverksamhet. Region Jämtland Härjedalen har varit inne i modellen sedan 2012.

Reformen förutsätter ett nära samarbete mellan de nationella myndigheter och organisationer som bidrar med finansiering eller har andra intressen i modellen, vilket sker genom ett nationellt samverkansråd. De myndigheter och organisationer som deltar i Samverkansrådet är Kulturrådet, Konstnärsnämnden, Kungliga biblioteket, Länsstyrelserna, Nämnden för hemslöjdsfrågor, Riksteatern, Riksantikvarieämbetet, Riksarkivet och Svenska Filminstitutet.

Det är Kulturrådets styrelse som beslutar om fördelningen av statliga medel till regional kulturverksamhet efter samråd med Samverkansrådet. Underlag för beslut är de regionala kulturplanerna, för Region Jämtland Härjedalens del detta dokument. Det är den regionala kulturplanen som ska slå fast mål, insatser och prioriteringar för de kommande åren och är det övergripande dokument som ska styra Region Jämtland Härjedalens kulturutveckling.

Det är förordning (2010:2012) om fördelning av vissa statsbidrag till regional kulturverksamhet som reglerar Kultursamverkansmodellen. Enligt förordningen ska den statliga bidragsgivningen genom Kultursamverkansmodellen fördelas till följande områden;

1. professionell teater-, dans- och musikverksamhet,
2. museiverksamhet och museernas kulturmiljöarbete,
3. biblioteksverksamhet och läs- och litteraturfrämjande verksamhet,
4. professionell bild- och formverksamhet,
5. regional enskild arkivverksamhet,
6. filmkulturell verksamhet, och
7. främjande av hemslöjd.

1.2 Aktuella förändringar

Bild- och formområdet har lagts till som ett område som kan få stöd inom Kultursamverkansmodellen. Konst- och kulturfrämjande verksamhet inkluderas inom respektive verksamhetsområde och museernas kulturmiljöarbete har lyfts in i modellen. Statskontoret har fått uppdraget att se över hur uppföljning och utvärdering av modellen kan förbättras. Myndigheten för kulturanalys har fortsatt ansvaret för utvärdering och analys av den regionala kulturverksamheten. Statens finansiering av regional kulturverksamhet har fortsatt stor betydelse för Kultursamverkansmodellens utveckling och framtid.

En nationell biblioteksstrategi inför 2019 förväntas få stor betydelse för att stärka bibliotekens roll som kunskapsinstitutioner och demokratiska mötesplatser. Museilagen som trädde i kraft 2017 fastställer att museerna skall bidra till samhället och dess utveckling genom att främja kunskap, kulturupplevelser och fri åsiktsbildning. Riksantikvarieämbetet får uppgiften att samordna och främja utveckling på museiområdet samt erbjuda teknik- och metodstöd till alla landets museer. Även en ny arkivutredning och en ny arkivlag inväntas för att tydliggöra de enskilda arkivens roll i Kulturarvspropositionen. En ny politik för gestaltad livsmiljö, med tyngdpunkt på arkitektur, form och design berör regioner och kommuner på flera sätt, i kulturplanearbetet generellt och bland annat angående gestaltning i offentliga rum, där enprocentsregeln innebär att en procent av byggkostnaden avsätts för konstnärlig gestaltning.

1.3 Processen och kulturplanens avgränsning

Kulturplan för Region Jämtland Härjedalen 2019 -2022 är framtagen utifrån breda samtal och dialoger. Totalt har ett sextiotal aktiviteter, samråd och dialoger skett under 2017 och 2018[1]. Dialogmöten har även genomförts inom enskilda konstarter där professionella kulturskapare och deltagare i nätverk deltagit. Särskilda samråd har hållits med representanter för KLYS, Konstnärliga och litterära yrkesutövares samarbetsnämnd, representanter för folkbildningen och med Gaaltije för den samiska befolkningen. Samråd med det civila samhället har skett genom lokala samråd där kommunerna bjudit in föreningsliv och enskilda. Dialog med den statliga nivån har förts med Länsstyrelsen, Kulturrådet och kultursamverkansmodellens parter. Syftet med dialoger och samråd har varit att samla in underlag till en ny kulturplan med utgångspunkt i gemensamma utmaningar och möjligheter. Kommunerna har getts utrymme att själva beskriva sina respektive kommunala kulturuppdrag i kulturplanen. Önskvärda prioriteringar och regional/interkommunal samverkan har lyfts.

Processarbetet har letts av regional kulturchef och kultursamordnare och kulturplanen har beretts i samarbete med Kultur Z, länets kulturpolitiska samrådsorgan bestående av politiker och tjänstemän från regionen och kommunerna. Regionala utvecklingsnämndens arbetsutskott har utgjort styrgrupp.

[1] Se bilaga 1

Trots att kulturplanen bygger på fördjupade samtal med kommunerna och breda dialoger med representanter för kulturlivet, kan planen inte fånga in hela det lokala kulturlivet som är stort, rikt och omfattande. Genom länets åtta kommuner finns förutsättningar och en kulturell infrastruktur som utgör basen för regionens kulturliv. Ett kulturliv som omfattas av ett mångsidigt föreningsliv, av viktiga besöksmål, av fria professionella kulturskapare och kulturföretagare samt engagerade invånare. Kommunernas kärnverksamhet med folkbibliotek, kulturskolor och föreningsliv utgör basen. De regionala kulturverksamheterna och insatserna som beskrivs i kulturplanen ska komplettera och samspela med den kommunala nivån.

Remissutgåva av kulturplanen har gått till länets kommuner, närliggande regioner, verksamheter och en rad organisationer och föreningar, där ett femtiotal parter liksom allmänheten har getts möjlighet att inkomma med synpunkter på planen. Totalt 23 remissvar inkom med många kloka synpunkter och förslag till kompletteringar. Dessa har i möjligaste mån beaktats i den slutliga bearbetningen av planen. Förslag som i första hand berör den kommunala nivån har ej beaktats liksom synpunkter och förslag som behandlas i andra regionala styrdokument. Förslag om resurssättning av en specifik insats har ej beaktats därför att Kulturplanen inte har samma detaljnivå som en handlingsplan. Under rubriken Genomförande, i kapitel 7, beskrivs att satsningar och utvecklingsambitioner kommer att resurssättas genom årliga verksamhetsplaner, avtal och uppdrag med berörda kulturaktörer inom kultursamverkansmodellen.

Regionens hållning är att samtliga utvecklingsambitioner i planen är viktiga. Hur och i vilken ordning de ska genomföras blir en fråga genom fortsatt samverkans- och samrådsprocess. En av de viktigaste uppgifterna för Region Jämtland Härjedalen, är att genom samverkan förmera en kulturell infrastruktur, utbyta erfarenheter och kompetens samt sprida goda kulturupplevelser till alla länets medborgare.

Region Jämtland Härjedalen följer årligen upp kulturverksamheten utifrån förordningen om fördelning av vissa statsbidrag till regional kulturverksamhet och utifrån de nationella kulturpolitiska målen. Kultur Z följer löpande effekter av kulturplanens målsättningar och utvecklingsinsatser. Kulturplanen kan komma att revideras eller kompletteras under kulturplaneperioden.

2 Regionala planeringsförutsättningar – Läget i länet

Jämtlands län omfattar huvuddelen av landskapen Jämtland och Härjedalen samt delar av landskapen Ångermanland och Hälsingland. Länet omfattar cirka 12 procent av Sveriges yta och i länet bor 1,5 procent av landets invånare. Jämtlands län har historiska rötter som del i sydsamiskt område, mellannorrlands bondekultur samt del i Trøndelag och norska riket fram till år 1645. Länets näringsliv domineras av små företag där viktiga sektorer är turism, tillverkningsindustri, trä, handel och livsmedel. Östersund är enda staden i länet och i Östersunds kommun bor hälften av länets invånare. Hälften av invånarna i Jämtlands län bor väl spridda i sju av länets åtta kommuner. 34,4 procent av länets invånare bor på landsbygden där flertalet bor runt Storsjöbygden.

Den årliga uppföljningen "Läget i länet" slår fast att Jämtland Härjedalen är bra på många sätt, men kan bli ännu bättre. "Jämtlands län tillhör ett av de mest företagsamma länen i Sverige. [...] Länets åldersstruktur med fler äldre och färre i arbetsför ålder är också det en mycket stor utmaning. För att klara kompetensförsörjningen inom både det privata näringslivet och den offentliga sektorn framöver, är det av största vikt att så många som möjligt av alla de unga som flyttat till vårt län under senare år, ofta från länder långt härifrån, kan förmås att stanna och utbilda sig här."[2] Vidare visar uppföljningen att andelen personer med eftergymnasial utbildning är lägre i länet än i övriga riket och att kvinnor generellt sett har en högre utbildning än män. Mittuniversitetet har en viktig roll för att klara kompetensförsörjningen.

Att folkmängden ökar totalt i länet sedan några år beror på inflyttningen från andra länder. De inomregionala skillnaderna är dock mycket stora. Befolkningen fortsätter att minska i stora delar av länet vilket ställer krav på nya sätt att tillhandahålla offentlig och kommersiell service. Slutligen slår uppföljningen fast att besöksnäringen utvecklas positivt med både fler besökande och en ökande omsättning.

2.1 Behov och utmaningar

De kulturpolitiska utmaningarna utgår från regionens övergripande målsättningar; att bidra till ett attraktivt län och en god folkhälsa, där kultur ses som en viktig utvecklingsfaktor genom att bidra till social sammanhållning, integration och lärande. Regionala kulturverksamheter ska medverka till möten mellan människor genom ett brett utbud av föreställningar, konserter, utställningar och skapande aktiviteter i hela regionen. Utöver detta ligger den stora utmaningen i de geografiska förutsättningarna med stora avstånd. Att stärka områden med svag infrastruktur samt i större omfattning använda digitala lösningar ger nya möjligheter att nå medborgarna där de bor. Att utveckla och stärka samverkan är angeläget. Andra utmaningar är att tydliggöra kulturens breda samhällsuppdrag och säkra en långsiktig hållbar finansiering för den kulturella infrastrukturen. En stor utmaning finns även i en begränsad kulturadministration för det breda uppdraget.

[2] Läget i länet 2018 – En uppföljning av regionala utvecklingsstrategins prioriteringar och mål, Region Jämtland Härjedalen och Länsstyrelsen

Nedan definieras ett antal områden där regionen behöver lägga särskilt fokus under kulturplaneperioden för att nå de kulturpolitiska målen. Ambitionerna kräver i många fall samarbeten med kommunerna och andra aktörer.

2.1.1 Arrangörskap- och utveckling av scener och mötesplatser

Arrangörskapet sammantaget med de lokalhållande organisationernas arbete för att tillgängliggöra kulturupplevelser är centralt för att kunna bibehålla och stärka en kulturell infrastruktur och en god tillgång till kultur. Arrangörsnätverket är ansträngt, såväl ekonomiskt som genom en begränsad återväxt. Utmaningen är att utveckla stabila strukturer och samarbeten för ett aktivt arrangörsled som inkluderar och tillgängliggör kulturen för alla. I utmaningen ligger även ett civilsamhälle i förändring samt behov av fler arrangörer. Den glesa befolkningsstrukturen, de långa avstånden och det stora antalet samlingslokaler och scener anpassade för mindre produktioner ger särskilda förutsättningar för de professionella grupper och artister som spelar i länet. Samtidigt finns ett påtalat behov av anpassade lokaler, framförallt av en konsertscen för klassisk eller akustisk musik. Det finns dessutom ett behov av fler arenor för samtidskonst.

2.1.2 Barn och unga

En kulturvaneundersökning bland barn och unga genomfördes 2017. Den visar att kulturdeltagandet bland barn och unga är relativt högt och i nivå med riket i stort. De stora utmaningarna för kulturutövande och deltagande däremot är de geografiska avstånden, tidsaspekten och kostnaden. Regionen har därför ett ansvar att i möjligaste mån minska dessa hinder. Barnkonventionen förväntas bli lag under kulturplaneperioden vilket dessutom kommer att skärpa kraven vad gäller kultur för alla barn. Att främja barn och ungas tillgång till kultur och eget skapande ska prioriteras, där utveckling av kulturskolan för ökad tillgång och tillgänglighet är ett angeläget område för regionen och kommunerna, samt de regionala kulturverksamheterna, att samverka kring. Behovet av en regional samordningsfunktion för de kommunala musik- och kulturskolorna har lyfts fram i den statliga kulturskoleutredningen, (SOU:2016:69). Att verka för en regional samordningsresurs för de kommunala kulturskolorna är angeläget, som kan leda utvecklingsarbete och verka för fortbildning och omvärldsbevakning och stärka samarbete med de regionala kulturinstitutionerna.

2.1.3 Kultur och hälsa

Kulturens roll och koppling till hälsa väcker allt större intresse. Upplevelser av kultur och eget skapande kan förebygga och rehabilitera ohälsa. Konst och kultur kan användas som ett komplement till traditionella behandlingsmetoder, exempelvis genom att erbjuda kultur i vården som bidrar till minnesstimulering, fysisk aktivitet och social träning, inte minst bland äldre. I regionala utvecklingsstrategin är ett av målen att förbättra folkhälsan. I folkhälsopolicyn utgör hälsofrämjande miljö ett av fyra utvecklingsområden, där fritids- och kulturaktiviteter nämns som bidragande till en god hälsa. I förvaltningens verksamhetsplan 2018–2020 beskrivs insatsen att “främja hälsa genom konst och kultur, där kultur och upplevelsen av konst ska erbjudas i vården”.

Utmaningen är att det saknas ett strategiskt arbete för kultur och hälsa varför ett ökat fokus behöver läggas på detta område. Att stärka samverkan mellan kultur respektive hälso- och

sjukvården på området är en viktig utgångspunkt. Att tillgängliggöra regionens konstsamling och miljögestaltningar i hälsofrämjande syfte, att erbjuda kultur i vården, erbjuda minnesträning genom kultur, erbjuda kultur och litteratur i terapeutiskt syfte är angeläget samt att utveckla tillgängliggörande av konst och kultur genom digitalisering.

2.1.4 Mångfald, jämställdhet, jämlikhet och inkludering

För att säkerställa mångfald, motverka exkludering och verka för alla människors likabehandling, behöver vi arbeta med jämlikhet och öka den normkritiska medvetenheten. Att verka för integrering av nyanlända och utlandsfödda och att stärka nationella minoriteters kultur handlar både om respekt för mänskliga rättigheter och en möjlighet till regional utveckling. Jämställdhetsintegrering är den strategi som ska användas för att uppnå de jämställdhetspolitiska målen. En metod kan vara att analysera könsuppdelad statistik för att synliggöra ojämställdhet samt kunna vidta åtgärder för förändring. Bland annat #metoo-rörelsen 2017–2018 inom kulturområdet har med all tydlighet visat på vikten av att Region Jämtland Härjedalen fortsätter arbeta för att motverka och förebygga sexuella trakasserier inom de regionala kulturverksamheterna. Regionen har också ett ansvar för att förhindra att någon i som är i kontakt med Regionens verksamheter inte utsätts för diskriminering.

2.1.5 Tillgänglighet

Den nationella funktionshinderspolitiken tar sin utgångspunkt i Sveriges internationella åtaganden om mänskliga rättigheter. Alla ska kunna vara delaktiga oavsett behov och förutsättningar. Det nationella målet för funktionshinderspolitiken är att uppnå jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet i samhället för personer med funktionsnedsättning. Att minska otillgänglighet och möjliggöra allas tillgänglighet till kulturverksamhet~~er~~, upplevelser och det egna skapandet ska vara en självklar del av det pågående arbetet. Det kan ske genom fortsatt kompetensutveckling, utvecklade samråd med funktionshindersrörelsen samt genom att kontinuerligt revidera handlingsplaner för tillgänglighet. Åtgärder för enkelt avhjälpta hinder och tillgänglig webb ska ske löpande. Kunskapsförbättrat arbete ska prioriteras av de regionala kulturinstitutionerna. Fysisk, geografisk och socioekonomisk tillgänglighet ska också beaktas.

2.1.6 Digital delaktighet

Digitaliseringen för med sig nya möjligheter för kulturupplevelser, möten och evenemang. Genom den digitala utvecklingen kan alltfler ta del av musik, film, scenkonst, litteratur och andra former av kultur från hela världen. Digital delaktighet är allas lika tillgång till digitala verktyg och möjligheter. Att ha kunskap om att kunna hantera möjligheter och risker med internet, digitala medier och ny teknik samt förstå hur samhällets struktur påverkas av det nya medielandskapet blir allt viktigare. Digitaliseringen ger ökade möjligheter att nå ut med kultur. Regionen välkomnar därför en möjlig nationell strategi för digitalisering av den offentligt finansierade kulturen. Biblioteken har en viktig roll för att öka den digitala kompetensen hos allmänheten, där den regionala biblioteksverksamheten fungerar som kompetens- och utvecklingsnod i arbetet. Riksantikvarieämbetet har ansvaret för det nationella samordningssekretariatet för digitalisering, digitalt bevarande och digital förmedling av kulturarvet, med visionen att kulturarvet är digitaliserat, tillgängligt och användbart för alla. Genom de digitala salongerna har biograferna goda förutsättningar att i

högre grad fungera som levande lokala kulturhus. Viktiga ambitioner är även att öka kompetensen om digitaliseringens effekter avseende upphovsrätten.

2.1.7 Konstnärliga behov

En stark arbetsmarknad och kulturell infrastruktur är grunden för att kulturskapare ska kunna utveckla sitt konstnärskap i hela landet. Kulturinstitutioner, bildningsorganisationer, arrangörer, beställare och inköpare av konst och främjandeorganisationer är alla viktiga för att skapa goda villkor för kulturskapare att vara verksamma och utveckla sitt konstnärskap. De kulturella och kreativa näringarna utgör en viktig del av kulturskaparnas arbetsmarknad och har stor betydelse för tillväxt och arbetsmöjligheter i intilliggande näringar. Utmaningen är att främja kulturskaparnas villkor där fler kan vara aktiva och skapande. Enprocentregeln har stor betydelse för konstnärers medverkan och konstens plats i utformning av byggnader och miljöer liksom tillämpning av MU-avtalet gällande medverkande och utställningsersättning. Det finns tydliga behov av anpassade scener, utställnings- och visningslokaler, verkstäder och kontaktytor för kulturskaparna. Samverkan med folkhögskolorna, som anordnare av estetiska utbildningar, behöver utvecklas.

2.1.8 Kulturella och kreativa näringar

Nya näringar som växer fram inom den kulturella sektorn är viktiga både för utveckling av länets näringsliv och för utveckling av kulturlivet. En stärkt kreativ sektor som förutsättning för hållbar samhällsutveckling är en del av Regionens regionala utvecklingsstrategi. En tidigare studie av de kulturella och kreativa näringarna i länet har visat att näringarna är synliga i hela länet, med viss övervikt i stad -och fjällnära kommuner. Näringarna kan delas in i två spår, ett med närings-, tillväxtperspektiv och ett gällande kulturutveckling och innovation. Att professionella kulturskapare ges goda möjligheter att verka och bo i länet bidrar till företagande, attraktiva livsmiljöer och till förnyelse på kulturområdet. Genom detta behöver regionen verka för att stödja utveckling av de kulturella och kreativa näringarna genom samordning av insatser utifrån kartlagda behov. För en gynnsam utveckling behöver kultur och näring samverka på alla nivåer där kultursektorn bidrar med kunskap om kulturskaparnas villkor och behov och näringslivet med kunskap om företagsutvecklings och stödstrukturer.

Främjande insatser för utveckling av kulturella och kreativa näringar (KKN) kan ske genom affärsutveckling och designmetodik samt genom att synliggöra näringarna. Det kan bland annat ske genom Designcentrums verksamhet samt genom öppna ateljéer och verkstäder för verksamma konstnärer och konsthantverkare men även genom stärkt samverkan med andra företagsfrämjande aktörer. De kulturella och kreativa företagen omfattade år 2015 drygt 1 100 företag i Jämtlands län varav 40 procent ägs av kvinnor. Den största verksamheten om 36 procent av samtliga KKN-företagen är litterär, konstnärlig och artistisk verksamhet med stödverksamheter, exempelvis tillverkning och specialiserade butiker. Att öka exporten inom de kreativa och kulturella företagen är önskvärt liksom att utveckla besöksnäringen. Unesconätverket Creative Cities Network utgör en naturlig plattform för arbetet där staten och Regionen arbetat målmedvetet inom småskaligt mathantverk med koppling till kultur, gastronomi och turism.

2.1.9 Kulturarv, kulturmiljö och besöksmål

Länets natur-och kulturmiljövärden är starka besöksanledningar där kunskapsförmedling, tillgänglighet och informationsinsatser kan bidra till att utveckla ett hållbart brukande av kulturmiljö och kulturarv. Ett aktivt arbete att utveckla de kulturella och kreativa näringarna i regionen bidrar till attraktiva livsmiljöer och skapar ekonomiska värden. Nya museilagen anger utveckling av samverkan med statliga kulturinstitutioner. Här har Regionen en spännande utveckling att följa genom samarbetet mellan Nationalmuseum och Stiftelsen Jamtli. Förändringen i förordningen (2010:2012) om fördelning av vissa statsbidrag till regional kulturverksamhet innebär att det går att utveckla kulturmiljöarbetet i länet genom gemensamma strategiska insatser mellan flera aktörer.

2.1.10 Nationella minoriteter

Från 2010 finns en lag om nationella minoriteter och minoritetsspråk. De fem erkända nationella minoriteterna i Sverige är judar, romer, samer (som även är ett urfolk), sverigefinnar och tornedalingar och de historiska minoritetsspråken är jiddisch, romani chib, samiska, finska och meänkieli. Lagen innebär att minoritetsspråken ska skyddas och främjas, de nationella minoriteterna ska kunna behålla och utveckla sin kultur och förvaltningsmyndigheterna är skyldiga att informera om minoriteternas rättigheter och ge dem inflytande i egna frågor. Regionen tillsammans med kommunerna Berg, Härjedalen, Krokom, Strömsund, Åre och Östersund är samiska förvaltningskommuner vilket innebär särskilda krav. Ett flerårigt samarbete finns för att främja den samiska kulturen. Särskilda insatser för att inkludera de övriga nationella minoriteterna i arbetet är angeläget. Samtliga verksamheter ska beakta nationella minoriteters möjlighet till delaktighet och inflytande, där samisk kultur och kulturarv ses som en viktig del av länets historia och samtid.

2.1.11 Hållbarhet

Vid FN.s toppmöte 2015 antog världens ledare 17 globala mål och Agenda 2030 för hållbar utveckling. De globala målen och Agenda 2030 syftar till att utrota fattigdom och hunger, förverkliga de mänskliga rättigheterna för alla, uppnå jämställdhet och egenmakt för alla kvinnor och flickor samt säkerställa ett varaktigt skydd för planeten och dess naturresurser. De globala målen är integrerade och odelbara och balanserar de tre dimensionerna av hållbar utveckling: den ekonomiska, den sociala och den miljömässiga. Sverige har förbundit sig att arbeta med dessa mål och för Regionen är det en prioriterad uppgift att bidra till att dessa mål uppfylls. Hållbarhetsdimensionen behöver ständigt beaktas i de regionala kulturverksamheterna.

3 Utgångspunkter och mål

3.1 Nationella kulturpolitiska mål

De nationella kulturpolitiska målen beslutades av riksdagen i december 2009. Målen ska styra den statliga kulturpolitiken men ska även kunna vägleda kulturpolitiken i kommuner, regioner och landsting.

Kulturen ska vara en dynamisk, utmanande och obunden kraft med yttrandefriheten som grund. Alla ska ha möjlighet att delta i kulturlivet. Kreativitet, mångfald och konstnärlig kvalitet ska prägla samhällets utveckling.

För att uppnå målen ska kulturpolitiken:

- främja allas möjlighet till kulturupplevelser, bildning och till att utveckla sina skapande förmågor,
- främja kvalitet och konstnärlig förnyelse,
- främja ett levande kulturarv som bevaras, används och utvecklas,
- främja internationellt och interkulturellt utbyte och samverkan,
- särskilt uppmärksamma barn och ungas rätt till kultur.

3.2 Regional kulturpolitisk vision

Jämtland Härjedalen ska vara en region att längta till och växa i, där kulturen är en drivkraft för hållbar utveckling och där alla har tillgång till kulturella upplevelser och möjlighet att skapa och uttrycka sig.

3.3 Regional utvecklingsstrategi

Den regionala utvecklingsstrategin "Jämtland Härjedalen 2030 - Innovativt & attraktivt" lägger fast kursen för länets strategiska utveckling de kommande åren. En av målbilderna i strategin är att Jämtland Härjedalen ska vara en ledande Europadestination inom naturbaserade upplevelser och att besöksnäringen ska generera många arbetstillfällen i kompletterande näringar. Kultur och kreativa näringar ska vara drivkrafter för såväl individens som samhällets utveckling och dessutom en viktig del i besöksnäringens tillväxt. Länet ska upplevas som en öppen plats där personer i alla åldrar kan leva och utvecklas och dit många gärna flyttar eller återvänder.

De övergripande mål som har koppling till kulturen i den regionala utvecklingsstrategin är:

- Fler personer är aktiva och skapande i kulturlivet, särskilt barn och unga.
- Den ideella sektorn har stärkt sin roll i kulturlivet.
- Fler företag inom kulturella och kreativa sektorn stärker länets attraktionskraft.

3.4 Kulturplanens övergripande mål

För att förverkliga de nationella kulturpolitiska målen, den regionala kulturpolitiska visionen och målen i den regionala utvecklingsstrategin behöver insatser göras inom särskilt utpekade målområden. Kulturplanens mål och insatsområden är formulerade utifrån de

regionala behov, utmaningar och prioriteringar som framkommit genom dialoger och samråd. Insatsområdena är en gemensam riktning för regionen samt de kulturverksamheter som erhåller statligt eller regionalt stöd. Detta gäller även för de projekt som erhåller kulturstöd eller annat utvecklingsbidrag.

3.4.1 Kultur för alla i hela länet

Region Jämtland Härjedalen vill främja allas tillgång till kulturella upplevelser och möten mellan olika kulturer. En demokratisk kultursyn ska genomsyra samtliga verksamheter. Det innebär att vi behöver ha en tillgänglig infrastruktur, scener, mötesplatser och kulturella och konstnärliga miljöer som präglas av öppenhet, mångfald och jämlikhet. Bibliotekens tillgänglighet, bemötande och service är centrala och arrangörernas betydelse i den kulturella infrastrukturen behöver stärkas. De nationella minoriteternas kultur ska främjas och den sydsamiska ursprungsbefolkningens kultur ska prioriteras. För att möjliggöra en demokratisk kultursyn så ska den offentligt finansierade kulturen vara tillgänglig och angelägen för alla oavsett kön, könsidentitet eller könsuttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning, ålder eller socioekonomisk bakgrund.

Insatsområden för att främja kultur för alla

- Främja en tillgänglig och jämlik kulturell infrastruktur
- Identifiera och undanröja synliga och osynliga hinder för tillgänglighet
- Förbättra samordningen av arrangörsfrämjande åtgärder
- Utveckla och stärka mötesplatser och kulturella arenor
- Främja utveckling av digitaliseringens möjligheter
- Utveckla och stärka samverkan mellan norrlandslänen och över länsgränser
- Främja nationella minoriteters- och särskilt sydsamisk kultur
- Utveckla det strategiska arbetet för kultur och hälsa
- Stärka kulturens roll för livslångt lärande

3.4.2 Barn och unga ska vara delaktiga och ha inflytande i kulturlivet

Region Jämtland Härjedalen vill främja förutsättningarna att barn och unga ska ha likvärdiga möjligheter att få möta professionell konst och kultur och själva kunna vara aktiva och skapande. Det innebär att vi behöver ha ett varierat kulturutbud för barn och unga i hela länet och pedagogiska verksamheter som ständigt utvecklas. Samarbetet med skola och kulturskola är därför nödvändigt. Kulturskolan är viktig för att utveckla och stimulera elevernas färdigheter till fortsatt kulturellt utövande, stärker självkänsla och ger ökad social kompetens. En ojämlik tillgång till professionell kultur kan jämnas ut genom regionala eller kommunala kulturgarantier för barn och unga. Vi vill stärka barn och ungas inflytande genom utvecklade dialoger och referensgrupper. Resultaten från den kulturvaneundersökning för barn och unga som genomfördes 2017 ska tillvaratas i utvecklingen av verksamheten.

Insatsområden för att främja barn och ungas delaktighet och inflytande i kulturlivet

- Stärka det strategiska samarbetet med skola

- Utveckla samarbetet med kulturskolan
- Utveckla en struktur för förbättrad dialog med unga
- Utjämna skillnader i fråga om tillgång till kultur för barn och unga
- Främja pedagogiska nätverk och utveckla metoder för kulturskapande
- Främja handledning för ungas skapande

3.4.3 Professionella kulturskapare ska ha goda förutsättningar att verka

Region Jämtland Härjedalen vill främja förutsättningar för fler kulturskapare-att bo och verka i länet. Regionen behöver erbjuda en attraktiv miljö som stimulerar till kreativitet och konstnärlig förnyelse och goda villkor för konstnärlig skapande. De professionella kulturskaparna är kärnan i kulturlivet och en viktig resurs för kulturell utveckling, såväl för stad och stadsnära miljöer som för landsbygden. Att värna professionalitet och yrkeskunnande i de regionala verksamheterna och följa gällande riktlinjer och rekommendationer avseende ersättning är viktigt. Regionen ska verka för att MU[3]-avtalet följs genom att precisera skrivningar i uppdrag och avtal.

Insatsområden för att främja professionella kulturskapares förutsättningar att verka i länet

- Främja förutsättningar för kulturskapare genom att erbjuda kompetenshöjning, uppdrag, goda villkor och ersättningar enligt avtal samt tillgång till mötesplatser och nätverk
- Främja en verksamhet och ett utbud som kännetecknas av kvalitet, mångfald och förnyelse
- Verka för att utveckla residensverksamhet[4]
- Stärka samverkan inom fristadsprogrammet
- Utveckla dialoger med professionella kulturskapare genom befintliga och nya samråd

3.4.4 Kultur och kulturarv ska ha stärkt sin roll för regional utveckling och attraktionskraft

Region Jämtland Härjedalen vill främja kulturens roll för ökad attraktionskraft. Genom ett rikt kulturliv med goda villkor för kulturskapare att verka, främjas även andra politikområden exempelvis i förhållande till närings- och destinationsutveckling. Det innebär att regionen behöver stärka samverkan inom kultursektorn men även mellan kultur och andra samhällsområden. Det behöver finnas ett gott innovationsklimat och tydliga stödstrukturer för de kulturella och kreativa näringarna. Den ideella sektorn är viktig för möjligheten att få både individer och regionen att växa. Internationellt samarbete, nya marknader och internationalisering av kulturella och kreativa företag är betydelsefullt för regionens och företagens utveckling och konkurrenskraft.

---

[3] Medverkande- och utställningsersättning

[4] Residens erbjuder kulturskapare, till exempel bildkonstnärer, dansare eller musiker, möjligheten att utveckla sitt konstnärliga skapande på en särskild plats eller i en specifik miljö.

Insatser för att främja kultur och kulturarvets roll för regional utveckling och attraktionskraft

- Främja kompetensutveckling och nätverk för de kulturella och kreativa näringarna
- Utveckla och stärka samverkan med civilsamhället
- Främja internationella samarbeten och internationalisering
- Stärka samverkan mellan kultur, kulturarv och besöksnäringen
- Verka för att regionens kulturarv och kulturmiljöer bevaras, används och utvecklas

3.5 Normkritisk kompetens

2014 kom regeringen med "En strategi för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck". Syftet med strategin var att samlat och långsiktigt öka kunskapen om HBTQ-personer med målet att förbättra levnadsvillkoren genom att säkerställa lika rättigheter och möjligheter för HBTQ-personer. Strategin sträcker sig över ett antal myndigheter och fokusområden varav kulturområdet är ett. Region Jämtland Härjedalen har tillsammans med Region Västerbotten och Region Västernorrland drivit projektet ”HBTQ och normkritisk kompetens” under åren 2015–2018 för att bli bättre på att förstå HBTQ-fältet och hur den regionala nivån kan förbättra sitt arbete i syfte att skapa bättre förutsättningar för HBTQ-personer i våra regioner. Erfarenheterna och resultaten av detta projekt ska tas tillvara i det fortsatta kulturarbetet, bland annat genom en gemensamt framtagen handbok.

Region Jämtland Härjedalen avser att använda normkritik både som verktyg och arbetsmetod för att främja jämlikhet och inkludering. Att förhålla sig normkritiskt innebär att sätta fokus på det normativa framför det som beskrivs som avvikande. Att arbeta normkritiskt kan innebära att medvetet bryta normativa föreställningar och skapa utrymme för berättelser och perspektiv som inte alltid får eller har fått ta plats. Regionens arbete med normkritik ska handla om att praktisera vetskapen att faktorer som ålder, klass, kön, funktionsnedsättning, etnicitet och sexuell läggning påverkar människors förutsättningar att delta i kulturlivet. Det handlar dessutom om kunskap och kännedom kring den urbana norm som präglar samhället. Det innebär att synliggöra, åtgärda och förbättra människors förutsättningar att delta genom att beakta normkritik i alla våra arbetsprocesser, aktiviteter, handläggningar och anslagsfördelning.

3.6 Konstnärlig kvalitet och kulturens egenvärde

Att kulturen är en fri och obunden kraft med yttrandefriheten som grund är en grundförutsättning för både den nationella och den regionala kulturpolitiken. Kulturens egenvärde är centralt och endast genom att värna den kulturella och konstnärliga kärnan kan kulturen också bidra till andra positiva samhällseffekter. Bedömningar av ansökningar ska alltid utföras av professionellt fackkunniga utifrån gällande regelverk och diskussionen om konstnärlig kvalitet ska ständigt hållas levande. Det innebär att det också är nödvändigt att hålla distinktionen mellan amatör- och professionell kultur, ideellt aktiva och yrkesverksamma kulturskapare. Alla är viktiga för att bidra till kulturpolitikens mål men verkar utifrån olika förutsättningar. Principen om armlängds avstånd ska tillämpas vilket innebär att politiken beslutar om mål, riktlinjer och ekonomiska ramar medan de konstnärliga och kvalitativa bedömningarna överlåts till sakkunniga.

3.7 Utvecklingsområden över konst- och sektorsområden

- I samverkan mellan regionens kulturfrämjande verksamheter verka för att tillgängliggöra resurser och kompetens i hela länet samt skapa en lättillgänglig kreativ mötesplats i centrala Östersund
- Utveckla kulturpedagogiska strukturer för samordning mellan regionala verksamheter
- Genom kompetensinsatser stödja verksamheterna i frågor om likabehandling, jämlikhet och jämställdhet, mångfald och inkludering
- Implementera HBTQ-handboken i alla verksamheter för bättre rutiner kring det normkritiska arbetet
- Erbjuda mobila lösningar för ungas skapande med utgångspunkt i ”Filmrullens” metod gällande pedagogik, integration och mentorskap
- Verka för folkhälsofrämjande insatser genom kultur samt utveckla strategiskt arbete för kultur och hälsa
- Verka för utveckling av de kulturella och kreativa näringarna genom samordning mellan kultur och näringsliv
- Engagera kulturskapare i koppling till konferenser och andra möten
- Verka för en regional samordningsresurs och ett breddat utbud inom kulturskolorna i samverkan mellan de regionala kulturverksamheterna och kommunerna
- Stärka kopplingen mellan form och design, bildkonst och konsthantverk för samhällsutveckling
- Stärka insatser för nationella minoriteter i alla regionala kulturverksamheter

4 Kulturpolitisk organisation

För att förverkliga målen i kulturplanen och nå den kulturpolitiska visionen om ett inkluderande län där kulturen når och berör alla så behöver vi hjälpas åt; stat, region, kommuner och civilsamhälle. En central del i genomförandet av kulturplanen handlar om att fortsatt utveckla formerna för samverkan mellan dessa aktörer samt att identifiera behov av utveckling och förnyelse inom konst- och kulturområdet. Det är ett gemensamt ansvar.

4.1 Den nationella nivån

4.1.1 Kulturrådet

Kulturrådet är en myndighet under Kulturdepartementet som har till uppgift att verka för kulturens utveckling och tillgänglighet utifrån de nationella kulturpolitiska målen. Det sker genom fördelning och uppföljning av statliga bidrag men även genom att sprida information och kunskap. Kulturrådet ska verka för en konstnärligt och kulturpolitiskt värdefull utveckling inom bland annat scenkonst, litteratur och bibliotek, bild och form samt de nationella minoriteternas kulturaktörer. Dessutom ansvarar Kulturrådet för fördelningen och uppföljningen av bidrag till regional kulturverksamhet genom Kultursamverkansmodellen.

4.1.2 Kungliga Biblioteket

KungligaBiblioteket har ansvar för att ha nationell överblick över den svenska biblioteksektorn, främja samverkan och utveckling samt förmedla vetenskapliga publikationer. Kungliga Biblioteket samlar in statistik och följer upp regionala och kommunala biblioteksplaner. Kvalitetsdialog sker fortlöpande inom Forum för nationell biblioteksamverkan.

4.1.3 Myndigheten för kulturanalys

Kulturanalys är en myndighet som har till uppgift att utvärdera, analysera och redovisa effekter av den nationella kulturpolitiken med utgångspunkt i de kulturpolitiska målen. Myndigheten ska även bistå regeringen med underlag och rekommendationer för att utveckla den statliga kulturpolitiken. Genom den statistik, utvärdering och analys som Kulturanalys bistår med får myndigheter, organisationer och enskilda verksamheter ett bredare underlag för kulturutveckling och insatser.

4.2 Den regionala nivån

4.2.1 Region Jämtland Härjedalen

Region Jämtland Härjedalen ersatte 2015 det tidigare landstinget och övertog det regionala utvecklingsansvaret av staten. Regionen arbetar för utveckling och tillväxt i länet och för att erbjuda alla boende och besökare en hälso- och sjukvård av hög kvalitet. Den regionala kulturpolitiska administrationen är placerad i Område Kultur inom den regionala utvecklingsförvaltningen och lyder under en regional utvecklingsnämnd. Område Kultur,

även kallad Kulturen, arbetar strategiskt för kulturens utveckling i regionen. Området ansvarar för samråd och dialoger, fördelar stöd och bidrag samt följer upp och återrapporterar verksamheten till region och stat. Kulturen bedriver regionala kulturverksamheter, skriver avtal med externa organisationer och fördelar regionala och statliga anslag till olika aktörer. De regionala kulturverksamheterna och institutionerna ska komplettera och samverka med de kommunala kulturverksamheterna som exempelvis bibliotek, kulturskola och civilsamhälle.

4.2.2 Länsstyrelsen

Länsstyrelsen är statens regionala organ för genomförande av nationell politik på regional nivå. Landshövdingen är chef för länsstyrelsen vilken också har i uppdrag att följa utvecklingen och informera regeringen om länets behov. Myndighetens uppdrag i regleringsbrevet samt lagar och förordningar styr prioriteringen av verksamheten. En del är att fördela kulturmiljöanslaget i enlighet med förordningen om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer (SFS 2010:1121). Medlen används till skydd, vård, kunskapsförmedling, ökad tillgänglighet och informationsinsatser inom länets kulturmiljöer. Investeringar i kulturmiljöer och kulturell verksamhet som företagsstöd eller projektstöd inom Landsbygdsprogrammet 2014-2020 och Interreg Sverige-Norge 2014-2020 handläggs på Länsstyrelsen. Under kommande år görs en särskild satsning kring samiska kulturmiljöer som går under namnet "Berättelser från Saepmie". Projektet "Varsamt tillgängligt" ska öka tillgängligheten i ett antal kulturmiljöer som utgår från Design för alla, en strategi för ett inkluderade samhälle.

4.3 Den kommunala nivån

Det finns åtta kommuner i Jämtland Härjedalen. Alla arbetar med Skapande skola och några även med Skapande förskola. I många kommuner finns museer, besöksmål och intressanta kulturmiljöer som alla bidrar till att främja ett levande kulturarv och bidrar till besöksnäring. Kommunerna har ett särskilt lagstadgat uppdrag gällande folkbiblioteksverksamhet. De kommunala biblioteken är viktiga mötesplatser för det demokratiska samhällets utveckling, bildning och upplevelser.

4.3.1 Bergs kommun

Bergs kommun har ett rikt föreningsliv och en aktiv Kulturverksamhet i form av allmänkultur, bibliotek och kulturskola. Från 2018 kommer den kommunala kulturverksamheten att ingå i Tillväxtavdelningen vilket visar att kulturen ses som en kärnverksamhet och en drivkraft för att stimulera utveckling. En lokal Kultur- och Biblioteksplan finns och förslag till lokal kulturskoleplan ska presenteras 2018. Kommunen verkar för att arrangörer, amatörer och professionella möts och deltar i arbetet med att berika det lokala kulturlivet. Stöd sker också genom kulturbidrag, kulturpris och stipendium samt gratis annonsering i lokalt annonsblad. Återkommande evenemang är bland andra Årets Näck i Hackås och Ovikenveckan. Snilleriket arbetar med kulturarvet i samarbete med bland annat Wikners i Persåsen och Hovermo gårdsmuseum. Bibliotek finns på fyra orter och det sker kontinuerlig utveckling av biblioteken som mötesplatser. Kulturskolan arbetar i alla skolor och når minst 50 procent av eleverna i grundskolan. Kommunen arbetar ständigt med att stärka kulturinsatserna för barn och ungdomar genom möjlighet till eget skapande och delaktighet och att möta olika kulturella uttryck genom kommunala barnkulturpengar,

kulturskolan, bibliotek och Skapande Skola. Samverkan med ungdomssamordnare, integration och vård- och omsorg är viktigt.

4.3.2 Bräcke kommun

Kulturfrågorna i Bräcke sorterar under kommunstyrelsen och på tjänstesidan hanterar Tillväxtavdelningen bibliotek, kulturskola, föreningsbidrag och allmänkultur. Skolorna arbetar självständigt med kulturutbud för elever i alla åldrar. De integrerade biblioteken i Bräcke, Gällö och Kälarne utgör en viktig del av den kulturella infrastrukturen med engagerad och kompetent personal, fysiska och digitala medier samt kulturaktiviteter och utställningar. Kulturskolan erbjuder kostnadsfri musikundervisning på alla kommunens skolor, där cirka 50 procent av eleverna i årskurs 4-9 deltar. Med stöd från Kulturrådet erbjuds även klassorkester, film, dans och litteratur, samt musikundervisning på Jämtlands gymnasium i Bräcke, från våren 2017 och framåt. En viktig roll för kommunens verksamheter är att samverka och att erbjuda flexibla stödformer för att olika aktörer ska kunna förverkliga och utveckla sina idéer. Ett starkt föreningsliv och stabil samverkan med studieförbunden är en förutsättning för ett aktivt kulturliv i kommunen. Civilsamhället bär stora delar av det professionella kulturutbudet såväl som amatörverksamheten, med digitala biografer, livesänd opera, konserter, författarbesök, föreläsningar, konstutställningar med mera.

4.3.3 Härjedalens kommun

Härjedalens kommuns kärnvärden är livskraft, äkthet och närhet. Kulturen i Härjedalen består av bland annat bibliotek och kulturskola. Kommunens prioriteringar för kulturområdet omfattar barn och ungdomar, bibliotek, mötesplatser, organisationer och kulturarrangörer. Sedan 2018 tillhör kulturskolan organisatoriskt skolan och biblioteken ligger under Utvecklings- och tillväxtförvaltningen. Detta innebär att biblioteken ses som motorer för hållbar tillväxt och utveckling. Huvudbiblioteket ligger i Sveg och det finns filialer i ytterligare fem orter i kommunen. Bibliotekens vision är att Härjedalens biblioteksverksamhet "når alla medborgare i kommunen oavsett kön, ålder, förutsättningar, utbildning och etnisk bakgrund.” Mötesplatser finns i form av bland annat bibliotek, samlingslokaler och biografer. Föreningslivet är viktigt för kommunen som bland annat ger stöd till studieförbund. För att stimulera konstnärlig kreativitet delar kommunen ut kulturpris och stipendium. Härjedalens kulturarv innefattar miljön som formats av människor genom tiderna. Kommunens ska främja kulturarven genom att bidra till att stärka det lokala, lyfta fram Härjedalens unika kultur och bidra till att skapa attraktionskraft för besöksnäringen. Härjedalens fjällmuseum är ett viktigt besöksmål i Funäsdalen och verksamheten är ett stöd för kommunen i kulturarvsfrågor.

4.3.4 Krokoms kommun

I Krokoms kommun har Barn- och utbildningsnämnden det politiska ansvaret för biblioteksverksamhet och kulturskola. Allmänkulturen ligger under kommunstyrelsen och ingår i avdelningen Näringsliv, Kultur och Fritid. Kulturskolans uppgift är att skapa ett intresse för kultur hos grundskolans elever och ge dem möjlighet att utveckla sin egen kulturella identitet. I kommunen finns ett huvudbibliotek i centralorten, fem filialer samt en bokbuss som besöker hela kommunen. Kommunens bibliotek ska vara attraktiva, tillgängliga och erbjuda en tilltalande miljö för barn och vuxna som stimulerar till besök, lån

och läsning. Viktigt är också att underlätta nyttjandet av informationsteknologi och bibliotekets e-tjänster samt förbättra kunskaperna om dess användning. Kommunen ska, i nära samarbete med studieförbund, föreningar och näringsliv, verka för att utveckla det lokala kulturlivet samt öka attraktionskraften i kommunen. Detta görs genom att arbeta i enlighet med den regionala kulturplanen samt kommunens kulturpolitiska handlingsprogram. Krokoms kommun har en mångårig erfarenhet av att arbeta med ungdomskulturfrågor genom sitt Ungdomskulturråd.

4.3.5 Ragunda kommun

I Ragunda har kommunstyrelsen det politiska ansvaret för biblioteksverksamhet, allmänkulturen och kulturskolan. Det operativa arbetet utförs via samhällsbyggnadsförvaltningen, utom kulturskolan som sorterar under barn- och utbildningsförvaltningen. Ragunda har historiska kyrkor, byggnader och hembygdsgårdar samt museer och miljöer som Döda fallet och Thailändska paviljongen. Dessa finns beskrivna i kommunens Kulturmiljöprogram. Kulturskolan har tre år i rad utnämnts till Sveriges bästa. Samverkan sker med studieförbunden och föreningslivet. Det finns stora naturvärden som kommunen aktivt arbetar med för att utveckla kreativa och hållbara miljöer och arrangemang på landsbygden. I Ragunda finns tre biblioteksfilialer och på några av dessa pågår ett arbete för att inrätta medborgarkontor och Infopoints. I Döda Fallet finns en unik vridläktare och en fantastisk spelplats. I samarbete med Jamtli och hembygdsföreningen pågår ett världsarvsarbete med kulturella och naturhistoriska aspekter för att bevara historien och skapa en ny hållbar framtid kopplad till Unescos 17 hållbarhetsmål. Ragunda kommun arbetar för att möjliggöra större produktioner vid Döda Fallet genom ett dramaturgiat/konstnärligt råd tillsammans med Estrad Norr, Scenkonst Västernorrland, amatörföreningar och företag.

4.3.6 Strömsunds kommun

Strömsunds kommun är den nordligaste och geografiskt största av regionens kommuner. Barn- kultur- och utbildningsnämnden vill verka för en god livskvalitet för alla invånare, samt skapa förutsättningar för en levande kultur och en aktiv fritid som stimulerar och utvecklar förmågan till delaktighet i en föränderlig värld. En viktig del i detta är att säkerställa ett varierat kultur och fritidsutbud för alla åldrar i hela kommunen. Nämnden har ansvar för kommunens biblioteksverksamhet och den kommunala kulturskolan som är kostnadsfri. Kultur- och fritidsavdelningen ska ge stöd till föreningar och detta sker bland annat i form av kultursamverkansmöten, samordning kring kommunens kulturvecka samt arrangerande av Kulturcafé. Strömsunds kommun har även ett samarbete med Jamtli öppna förskola och Ströms hembygdsgård där barn får leka sig till historiska kunskaper.

4.3.7 Åre kommun

I Åre kommun har kommunstyrelsen det politiska ansvaret för biblioteksverksamhet, allmänkulturen, kulturskolan och föreningsbidragen. Verksamheterna är organiserad i avdelningen Kultur och fritid under kommunledningskontoret. Kommunens viktiga kulturarv består av många delar, några av de främsta är Fröå gruva, Åre Arbetarhistoriska miljö kring Tossögården i Järpen och Arvemuseet med sin maskinpark, Ångaren Östersund samt pilgrimleden St:Olav. Kommunen har sex bibliotek som samtliga är integrerade folk- och skolbibliotek. Flera av biblioteken har spännande samverkanslösningar med bland

annat turistbyråverksamhet. På biblioteken genomförs många arrangemang, en del i samverkan med andra aktörer inom kommunen. Kulturskolan erbjuder instrumentundervisning och dans på kommunens samtliga förskolor och skolor. Kultur- och fritidsavdelningen samverkar ofta med studieförbunden, föreningslivet men också med de regionala institutionerna och upplevelsen är genomgående att denna samverkan leder till vinst för alla parter.

4.3.8 Östersunds kommun

Östersunds kommun är länets största kommun med nära hälften av länets invånare. Östersund har som enda stad en betydande roll för kulturlivets utveckling i regionen. Här finns samtliga regionala kulturinstitutioner samlade. Kulturfrågorna sorterar under Kultur- och fritidsnämnden. Frågor som berör Stiftelsen Jamtli och större evenemang hanteras av kommunstyrelsen. Östersunds kommuns viktigaste uppgift inom kulturområdet är att via bidrag till föreningslivets kulturaktörer, folkbildningen och de enskilda kulturskaparna vara möjliggörare av ett mångfacetterat kulturutbud till både medborgare och tillresta gäster. Som de flesta andra kommuner prioriterar kommunen bibliotek, kulturskola och bidragsgivning. Prioriterat, under kulturplaneperioden är att arbeta med den kulturella infrastrukturen, bland annat arenor där hela länet har möjlighet att ta del av ett rikt kulturutbud. Sedan hösten 2017 är Östersunds komun fristadskommun och ingår i det internationella nätverket ICORN. Kommunen välkomnade sin första fristadsgäst under februari 2018.

4.4 Samverkansformer

Samverkan är ett centralt begrepp för att optimera resurser, skapa synergier, identifiera strategier samt utveckla och följa upp verksamhet. Regionen har lång och god erfarenhet av samverkan med övriga norrlandslän, med regioner i Mittnorden samt med andra regioner inom och över landsgränser. Ett utbyte som över tid bidrar till förnyelse och kvalitet för kulturen. Region Jämtland Härjedalen samt de verksamheter som har regionalt och statligt stöd ska samverka eller samråda med kommuner, professionella kulturskapare och civilsamhälle i både framtagande och genomförande av kulturplanen. Det kan göras formaliserat och strukturerat eller inom ramen för den verksamhet som bedrivs. Samverkansformer med civilsamhället sker bland annat genom kommunernas lokala samråd samt med regionala företrädare för föreningslivet.

4.4.1 Region Jämtland Härjedalens formaliserade samrådsorgan

KULTUR Z

Regionens kulturpolitiska samrådsorgan med representation av politiker och tjänstepersoner från samtliga kommuner och regionen med övergripande uppgift att följa upp och driva kulturutvecklingen i länet.

REGIONALT KULTURFORUM
Regionens strategiska samverkansorgan med representation från de regionala kulturverksamheterna samt stiftelsen Gaaltije, sydsamiskt kulturcentrum. Syftet är att utveckla långsiktiga arbetsformer för ökad samverkan mellan kulturverksamheterna.

SAMRÅD MED PROFESSIONELLA KULTURSKAPARE
Regionens konstövergripande samråd med representanter för de professionella kulturskaparna. Samrådet genomförs i samarbete med Konstnärliga och litterära yrkesutövares samarbetsnämnd (KLYS) och Region Västernorrland. Syftet är att formalisera dialog med det professionella kulturlivet, där samrådet är aktiv part i framtagande av och genomförande av kulturplanen.

FORUM FÖR KONSTEN
Regionens konstspecifika samråd med representanter från konstnärsorganisationer, civilsamhället, utbildningar, kommuner och institutioner. Syftet är att stärka bild- och formkonstområdet samt gemensamt driva frågor för utveckling av området

JAMTLISAMRÅD
Planeringsdialoger mellan region, kommun och stiftelsen Jamtli sker vår och höst. Jamtlisamråd med politisk- och tjänstemannarepresentation, samt tjänstemannadialoger. Dialogerna rör uppföljning av verksamhet, mål och ekonomi respektive dialog om kommande årsbudget och årsavtal.

DIALOG OCH SAMVERKAN MED STATLIG NIVÅ
Regionen för löpande dialog med Kulturrådet avseende kulturplanen. Kulturrådet bjuder även in till tematiska överläggningar kring aktuella frågor. Regionens politiska företrädare har årlig dialog med Kulturdepartementet. I samarbete med Myndigheten för kulturanalys deltar regionen i nätverk för uppföljning av kultursamverkansmodellen.

INTERREGIONAL SAMVERKAN, NORRLANDSLÄNEN
De fyra nordligaste länen, Norrbotten, Västerbotten, Västernorrland och Jämtland Härjedalen har ett mångårigt samarbete med utgångspunkt i gemensamma utmaningar som att överbrygga avstånd, utveckla starka, nationellt intressanta scener och verksamheter samt förmera ett kvalitativt utbud av kultur till medborgarna på jämlika villkor. Samarbetet syftar till att ytterligare stärka det professionella kulturlivets roll och position som tillväxtfaktor i norra Sverige. Genom stärkt samverkan blir kulturen i norr en starkare nationell röst och det finns goda möjligheter att utveckla samarbetet genom formaliserade nätverk, erfarenhetsspridning, kompetensutveckling och resursoptimering. En annan viktig aspekt är det kollegiala lärandet samt effektivare resursanvändning.

Norrlandssamverkan scenkonst
NMD är ett kommunalförbund med landstingen/regionerna i Norrbotten, Västerbotten, Västernorrland och Jämtland Härjedalen som medlemmar. Nätverkets uppgift är att medverka till att opera, musikteater och dans blir tillgänglig för alla i norra Sverige genom förmedling av turnéstöd. De institutioner som ingår i NMD är Estrad Norr, Norrdans, Piteå Kammaropera och Norrlandsoperan.

I samverkan mellan norrlandslänen och utifrån tidigare samverkansprojekt för turnésamverkan Musik i Norr och Teater Mer till fler ska samverkan utvecklas genom turnéer, och kollegialt erfarenhetsutbyte för ett brett och tillgängligt utbud av scenkonst.

Riksteatern Norra, de regionala riksteaterkonsulenverksamheterna i de fyra nordligaste länen, erbjuder en gemensam digital utbudskatalog för turnerande scenkonst för barn och unga, scenkonstinorr.se, samt en mötesplats och utbudshelg för scenkonst för en vuxen publik, Scenkonstdagarna. Den senare arrangeras i samarbete med centrumbildningarna för teater och dans.

Konsulentsamverkan
Stärkta nätverk och samarbeten mellan konsulenter inom film, konst och slöjd har möjligheter att utvecklas ytterligare genom exempelvis gemensamma branschdagar och kompetensutveckling. Formaliserade nätverk är bland annat Film i Norr samt Konstpedagogik i Norr. Volym är en webbaserad konsttidning med syfte att spegla viktiga konsthändelser i norr. Huvudman är Region Västernorrland med stöd från samtliga fyra norrlandslän.

Norrlandssamverkan Museum
Kulturarvet har goda möjligheter att stärka samverkan utifrån sina specifika profilområden och kring exempelvis forskning.

Bibliotekssamverkan
Den regionala bibliotekssamverkan synliggör gemensamt biblioteken och litteraturen i norr på nationella branschdagar och mässor. Man samverkar även inom metodutveckling, projekt, nationella minoriteter och fortbildning för att stärka biblioteksområdet.

SAMVERKAN MED TRØNDELAG

Kulturen inom Region Jämtland Härjedalen har ett mångårigt samarbete med våra norska grannar. Flera projekt och utbyten har stärkt kontakterna och relationen, bland annat gästspel och turnéer och filmprojekt. Det finns från 2018 en avsiktsförklaring mellan Region Jämtland Härjedalen och Trøndelags fylkeskommune avseende bland annat forskning och distansoberoende vårdtjänster. Under planperioden avser regionen att bygga vidare på de goda relationer vi har med Trøndelag och ambitionen är att även stärka avsiktsförklaringen med utökat kultursamarbete.

ÖVRIG INTERREGIONAL, INTERNATIONELL SAMVERKAN

Interregional samverkan sker bland annat mellan de mittnordiska regioner som är medlemmar i Mittnordenkommittén, vars syfte är att främja kultur som drivkraft för en positiv och hållbar samhällsutveckling i Mittnorden. Genom deltagande i nationella och internationella nätverk som exempelvis Unesconätverket, Creative Cities Network skapas internationella kontaktytor. Denna samverkan är viktig för kulturellt utbyte, att ge konstnärligt mervärde och bidra till kompetensutveckling och ska stärkas och utvecklas.

På konstområdet har medverkan i projekt North Cultitude 62/63 stärkt nätverk längs breddgraden. Lokala besöksmål inom hantverksnäring deltar i det internationella nätverket

Economusée. Jamtli och Nordiskt centrum för Kulturarvspedagogik deltar i en mängd interregionala och internationella nätverk inom kulturarvssektorn där International Observatory PASCAL, Network of European Museum Organisations samt Associations of European Open Air Museums kan nämnas.

Tillsammans med Region Västernorrland genomför regionen årliga kulturting i syfte att erbjuda en tematisk arena för kunskap, inspiration och samtal. Samverkan med forskning och akademi kan utvecklas inom bland annat kultur och hälsa och kulturella och kreativa näringar där Mittuniversitetet är en naturlig samverkanspart.

4.4.2 Utvecklingsområden Samverkan

- Utveckla årliga tematiska och förvaltningsövergripande kommunsamråd
- Utveckla fler formaliserade konst- och kulturspecifika samråd
- Utveckla kulturstrategisk samverkan med Trøndelag
- Utveckla samverkan med Länsstyrelsen på kulturmiljöområdet
- Öka samverkan med civilsamhället som tydlig resurs för kulturutveckling
- Öka samverkan med folkhögskolorna som en strategisk resurs för aktiva och blivande kulturskapare i regionen

5 Verksamheter och utvecklingsområden

Region Jämtland Härjedalen har en infrastruktur på kulturområdet som omfattar regionala kulturinstitutioner, främjandeverksamheter, organisationer och föreningar som erhåller regionalt och/eller statligt stöd.

5.1 Scenkonst

Scenkonst innefattar olika konstformerna musik, teater, dans, nycirkus eller andra performativa uttryck. Den professionella scenkonsten i landet organiseras främst genom institutioner eller fria grupper samt olika förmedlingsverksamheter och bokningsbolag. Jämtland Härjedalen har ett rikt scenkonstliv med både bredd och spets i flera genrer. Den professionella scenkonstinstitutionen Estrad Norr utgör en viktig del av infrastrukturen på scenkonstområdet.

Riksteatern har en viktig roll för att utveckla arrangörsledet, arbeta med publikutveckling och att stärka den professionella scenkonsten. Andra aktörer är fria professionella grupper som Nordcirkus och Undantaget, som utvecklats genom den tidigare verksamheten Jämtlands kulturkompani, samt flera enskilda musiker, musiksällskap, tonsättare och scenkonstnärer. Utöver detta finns kulturskolor, studieförbund, replokaler, arrangörer, ett rikt körliv och festivaler som alla är viktiga delar och tillsammans bidrar till scenkonstens utveckling. Länet har ett rikt musikliv med bredd och spets. Inom exempelvis folk- och jazzmusik är länet representerat på såväl nationella som internationella scener. Det finns ett flertal amatörteatersällskap som utgör en stor del av det lokala kulturlivet genom revyer, bygdespel och sommarteater. Vridläktaren vid Döda Fallet i Ragunda är en kulturattraktion med stor potential. Avsaknad av en större, akustiskt anpassad scen begränsar utbudet av klassiska konserter och konstmusik.

5.1.1 Estrad Norr - Scenkonst

Estrad Norr är en professionell scenkonstinstitution med musik, teater, musikteater och dans inom Region Jämtland Härjedalen. Uppdraget är att nå alla kommuner med professionell scenkonst genom egna produktioner och i samverkan med andra institutioner och fria aktörer. Verksamheten tillhandahåller ett brett utbud till alla åldrar. Musik- och dansverksamheten turnélägger fria grupper, producerar egna konserter och föreställningar samt arrangerar gästspel. Estrad Norr producerar teater med nyskriven dramatik i första hand riktade till barn och unga. Repertoaren ska vara intressant och angelägen. Teater Barda, en skådespelarensemble med funktionsvariation, är etablerade tack vare ett samarbete mellan regionen och Östersunds kommun. Musikteater och opera för barn har ett kreativt centrum i regionen genom Norrlands Nätverk för Musikteater och Dans där Estrad Norr har det turnerande uppdraget i hela Norrland. Estrad Norr har ingen fast scen utan anpassar sin verksamhet till de lokaler och scener som finns i regionen. Verksamheten ska kännetecknas av variation och hög kvalitet och den turnerande delen är central. För att stärka scenkonsten och inte minst musikområdet i länet har en residensverksamhet för klassisk- samt folk- och världsmusik inrättats på Estrad Norr.

5.1.2 Riksteatern Jämtland/Härjedalen

Riksteatern Jämtland/Härjedalen är en ideell förening och en del av folkrörelsen Riksteatern. Riksteaterns vision är ”scenkonst som sätter tankar och känslor i rörelse – för alla, överallt”. Den regionala föreningen är ett samverkansorgan för länets åtta riksteaterföreningar och arbetar för ett levande kulturliv i hela länet.

Riksteatern Jämtland Härjedalen är en resurs för kommunerna, genom subventioner till barn och ungas scenkonstupplevelser från fria producenter som köps in till skolor, bibliotek eller via andra arrangörer. Det regionala uppdraget innebär att utveckla det ideella arrangörsnätverket i hela länet, främja unga arrangörer och barn och ungas tillgång till kultur samt stärka de fria scenkonstaktörerna. Föreningen arbetar interregionalt tillsammans med de fyra norrlandslänen bland annat med årliga scenkonstdagar samt ett arbete kring gemensam utbudskatalog på webben. Föreningen distribuerar även ett stöd för repertoar- och publikarbete till föreningarna, som syftar till att nå nya publikgrupper och samverkansformer för arrangörskap. Föreningen har anställd konsulent som ansvarar för den dagliga verksamheten och verkställer styrelsens beslut. Riksteatern arbetar i stor utsträckning med jämlikhet- och mångfaldsfrågor och vill utveckla arbetet för en jämlik scenkonst bakom, framför och på scenen.

5.1.3 Utvecklingsområden Professionell scenkonstverksamhet

- Föra dialog med kommuner och skolor mot målet att alla barn i länet ska få scenkonst
- Verka för att utveckla samarbeten som stärker arrangörsledet i hela länet samt vitalisera mottagandet i kommuner och skolor
- Utveckla tillgängligheten och tillgången på scenkonst i landsbygden
- Utveckla samverkan med norrlandslänen genom produktioner och turnéverksamhet över länsgränserna för ett brett och tillgängligt utbud av scenkonst
- Värna fungerande nätverk samt utveckla nya
- Utveckla former för samarbeten med frilansande scenkonstnärer, till exempel genom residensverksamhet och samproduktion

5.2 Kulturarv och kulturmiljö – Museum och arkiv

Kulturarv är alla materiella och immateriella uttryck för mänsklig påverkan medan kulturmiljö är hela den av människor påverkade miljön. Kulturarv är ett mångfacetterat område som hela tiden förändras och omformuleras. Länets kulturarvsinstitutioner och Hembygdsrörelsen är sammantaget mycket aktiva och innovativa i främjande av ett levande kulturarv som bevaras, används och utvecklas. Stiftelsen Jamtli, Riksarkivet, Landsarkivet i Östersund och Föreningsarkivet i Jämtlands län, utvecklar i ett livslångt lärandeperspektiv kulturarvet genom förvärv och bevarande, forskning och dokumentation samt genom förmedling och pedagogisk verksamhet. Kommuner och civilsamhället erbjuds stöd i kulturarvsärenden. Genom förvärv av föremål och arkivhandlingar dokumenteras löpande länets kulturhistoria och digitaliseringen ökar tillgängligheten till samlingarna. Nationalmuseum Jamtli är ett unikt samarbete mellan statliga Nationalmuseum och Jamtli, en strategisk satsning på konstområdet som förväntas öka länets attraktionskraft.

Inom arkivverksamheten arbetar Föreningsarkivet och Landsarkivet med delaktighet och medskapande kring det skriftliga kulturarvet. Genom samarbeten med studieförbund och lokala föreningar erbjuder man också kulturarvsaktiviteter i hela länet. Nordiskt Centrum för Kulturarvspedagogik, är ett nordiskt samarbete mellan museum och arkiv som utvecklar spetskompetens inom pedagogik och forskning på kulturarvsområdet. Utveckling av samiska arkiv sker i samverkan mellan Gaaltije och statliga arkiv och samiska organisationer.

Insatser i kulturmiljöarbetet sker framför allt av Jamtli och Länsstyrelsen. Arbetet baseras på kulturmiljöns historiska utveckling som museerna har byggt upp under många års verksamhet. Genom kulturmiljöarbetet får regionen, kommunerna och civilsamhället del av antikvarisk kompetens och medverkan inom exempelvis arkeologi och byggnadsvård.

5.2.1 Stiftelsen Jamtli med bolag - NCK, Teknikland, Fjällmuseet och Världsarv Ragundadalen

Jamtli är länets huvudmuseum med en historia som sträcker sig tillbaka till 1912. Stiftarna är Region Jämtland Härjedalen, Östersunds kommun, Jämtlands läns konstförening och Heimbygda. Jamtli bedriver kulturmiljöverksamhet och annan kulturhistorisk verksamhet i hela länet samt driver en stor museianläggning i egen regi i Östersund. Besökstalet har under senare år växt till cirka 200 000 besökare årligen och museet, som ett av Sveriges största och mest kända museer, är ett av länets viktigaste besöksmål med utställningar om arkeologi, kulturhistoria, klassisk och samtida konst. Jamtli är särskilt känd för sin pedagogiska verksamhet. Stiftelsen är aktiv på såväl lokal, regional, nationell, nordisk, europeisk som internationell nivå. Stiftelsen Jamtli har följande prioriteringar under perioden:

- Stiftelsen kommer under perioden att nyttja etableringen av Nationalmuseum Jamtli för attraktionskraft, kompetensutveckling och varumärkesförstärkning. Att utveckla och tillgängliggöra konstpedagogiska program ska bland annat ske genom bruk av IT-lösningar.
- Stiftelsen fortsätter att stärka attraktionskraften på besöksanläggningen genom att investera i väderoberoende verksamhet som attraherar barnfamiljer.
- Stiftelsen kommer fortsatt utveckla kulturarvsbaserade verksamheter i regionen, som har förutsättningar att bli attraktiva besöksmål för turister och utgöra mötesplatser för ideella krafter och professionella aktörer. Jamtli har utvecklat besöksmål i flertalet kommuner.
- Stiftelsens engagemang i nordiskt-baltiskt och europeiskt utvecklingsarbete inom det kulturarvspedagogiska fältet fortsätter främst genom dotterbolaget Nordiskt centrum för kulturarvspedagogik.
- Stiftelsens erfarenhet av insatser inom utbildning, omsorg, hälsa och integration ska förstärkas och utvecklas tillsammans med andra aktörer.
- Dessa prioriteringar gäller, så långt det är möjligt, också för stiftelsens dotterbolag.

NORDISKT CENTRUM FÖR KULTURARVSPEDAGOGIK (NCK)

Nordiskt Centrum för Kulturarvspedagogik/The Nordic Centre of Heritage Learning and Creativity AB är ett nordiskt-baltiskt centrum som bedriver forskning och utveckling kring lärande genom kulturarv. Kulturarvet ses som en resurs i strävan att nå ett hållbart och

inkluderande samhälle där lärandet är en process genom hela livet. NCK ägs gemensamt av 11 olika kulturarvsinstitutioner i Norden och Baltikum. Organisationen arbetar tvärvetenskapligt och sektorsövergripande på regional, nationell, nordisk och europeisk nivå med kulturarvspedagogiska frågor. NCK är en resurs för museer, arkiv, konst och kulturmiljö samt för regional utveckling och livslångt lärande. NCK har uppdrag av Riksförbundet Sveriges Museer att samordna och stimulera museipedagogiska utvecklingsintressen i Sverige. NCK initierar och deltar i kulturarvspedagogiska forsknings- och utvecklingsprojekt och verkar för internationalisering och interkulturella samarbeten. I internationellt såväl som nationellt perspektiv har regionen mycket att vinna på ett fördjupat arbete med och samverkan kring kulturarv som samhällsresurs i bred bemärkelse. Under perioden kan produktutveckling genom fördjupad samverkan mellan kulturarvsinstitutioner och andra samhällsaktörer ske på områden som kulturarv och skola, kulturarv och hälsa, kulturarv och integration samt kulturarv och besöksnäring.

HÄRJEDALENS FJÄLLMUSEUM AB

Härjedalens fjällmuseum driver en kulturhistorisk besöksanläggning i Funäsdalen. Fjällmuseet ska ge upplevelser inom kultur- och konsthistoria i Härjedalens kommun, med förankring i kulturarvspedagogisk verksamhet. Verksamheten lyfter samtidsfrågor och ger besökare nya och jämförande perspektiv. Museet främjar social gemenskap, kulturell mångfald, demokratiskt medborgarskap och geografisk spridning av kulturutbud. Museet erbjuder även antikvarisk sakkunskap och stöd i Härjedalens kommun genom en kommunantikvarietjänst. Museianläggningen omfattar en modern museibyggnad, Härjedalens Fornminnesförenings samlingar och Fornminnesparken. Bolaget har som uppgift att skapa och erbjuda upplevelser knutna till besöksanläggningen, och i det sammanhanget söka samverkan med ideella krafter och professionella aktörer.

VÄRLDSARV RAGUNDADALEN AB

Världsarv Ragundadalen är en projektorganisation för att leda nomineringsarbetet för världsarvstatus för Döda fallet. Bolaget ägs av Ragunda kommun, Stiftelsen Jamtli, Ragunda hembygdsförening och Destination Ragundadalen. Projektets arbetsområde omfattar Döda Fallet, den före detta Ragundasjön och Ammerån. Bolaget arbetar bland annat med identifiering och utveckling i nomineringsprocessen samt lokalt och regionalt förankringsarbete. Dessutom projektleder bolaget internationella studenter i samarbete med NCK. Efter det digitala projektet Impact Journey, där bolaget lyckades bidra till ett globalt digitalt initiativ och fångade en global uppmärksamhet för Döda Fallet och dess historia, fortsätter arbetet.

TEKNIKLAND

Teknikland är ett militärhistoriskt och tekniskt besöksmål som framför allt drivs ideellt av medlemmar i ägarföreningar med stöd av Stiftelsen Jamtli. Tekniklands utställningar ska inte endast betraktas utan de ska även upplevas genom egen aktivitet. Besökare i alla åldrar är lika välkomna och verksamheten har därför byggt lekmiljöer för barnen i alla utställningar. Teknikland driver även KomTek, Kommunal entreprenörs- och Teknikskola, en plantskola för framtidens tekniker, ingenjörer, forskare och uppfinnare. KomTek har den kommunala kulturskolan som förebild och erbjuder kurser och aktiviteter inom tekniska områden som ett komplement till sport, musik och andra fritidsaktiviteter. Målgruppen är

barn i grundskolan och verksamheten riktar sig både mot skola och fritid. Tekniklands KomTek ingår i ett nationellt nätverk tillsammans med ett tjugotal andra lokala KomTek.

5.2.2 Länsstyrelsens kulturmiljöarbete

Länsstyrelsens kulturmiljöarbete utgår från de nationella målen för det statliga kulturmiljöarbetet, miljökvalitetsmålen och länsstyrelseinstruktionen § 5 som bryts ner i en kulturmiljöstrategi. Länsstyrelsen arbetar för jämställdhetsintegrering inom kulturmiljöarbetet. Fokusområden i strategin är lokal förankring, förmedling, mångfald, tillgänglighet, rådgivning och tillsyn. En viktig del i arbetet är att stödja framtagande av olika typer av kunskapsunderlag till kommunala kulturmiljöprogram, kulturmiljöer vid sjöar och vattendrag och översyn av riksintresseområden för kulturmiljö. Människor ska känna delaktighet i kulturmiljöarbetet och en mångfald av kulturmiljöer ska spegla länets kulturhistoria där allas historia kommer fram.

5.2.3 Hembygdsrörelsen Heimbygda

Förbundet organiserar drygt 70 föreningar med tillsammans cirka 10 000 medlemmar med dessutom nära 600 enskilda medlemmar. Heimbygda är en av stiftarna till Stiftelsen Jamtli. I centrum för Heimbygdas verksamhet står arbetet med kultur- och naturarv inklusive kulturmiljö. Hembygdsrörelsen arbetar för att det lokala kulturarvet och kulturmiljön ska vara angeläget för alla oavsett bakgrund, och att fler ska bli delaktiga i bygdens och regionens utveckling. Att utveckla barn- och ungdomsverksamheten, särskilt i samverkan med skolan, är den bästa vägen till en jämlik tillgång till kulturarvet. Kulturarvet har en viktig roll för identitetsskapande, förankring och gemenskap, och är en viktig resurs i samhällsbygget. I en tid av krympande föreningsliv är de lokala hembygdsföreningarna också viktiga åldersintegrerade mötesplatser, och arenor för underhållning, bildning och opinionsbildning. Angelägna utvecklingsområden är att fortsatt utveckla arbetet kring kulturarv och lärande samt stärka arbetet för mångfald och integration genom exempelvis en hembygds/kulturarvspedagog.

5.2.4 Utvecklingsområden Regional museiverksamhet inklusive kulturmiljöarbete

- Fortsatt utveckla besöksmål och förskoleverksamhet i samverkan med fler kommuner
- Utveckla nya miljöer på besöksanläggningen för ökad attraktionskraft
- Bedriva verksamheten Nationalmuseum Jamtli för utveckling inom bild-och formområdet
- Komplettera fasta utställningar utifrån normkritiska perspektiv
- Stärka samarbetet kring forskning av museiområdet
- Strategiskt samla konst-, kulturarvs- och kulturmiljöarbetet i länet
- Utveckla samverkansformer med aktörer i länet kring kulturmiljöfrågor och bistå kommunerna med framtagande av kommunala kulturmiljöplaner knutna till översiktsplanerna

5.2.5 Arkiven

Arkiven är en viktig del av vårt gemensamma kulturarv och verksamheten eftersträvar en bredd i att spegla samhällets mångfald. Det är lika viktigt att bevara arkiv från offentliga myndigheter som arkiv från civilsamhället. Det är en prioriterad uppgift under perioden att arbeta för att arkiv skapade av minoriteter och urfolk säkras för framtiden. Tillgången till arkiven fyller en viktig funktion för demokratin, för insyn och utblick, för nytta och nöje och för social rättvisa. Den historiska kunskap och material som finns i arkiven är också en viktig resurs för kulturella och kreativa näringar och destinationsutveckling. På Arkivet i Östersund samarbetar sex aktörer; Föreningsarkivet i Jämtlands län, Landsarkivet i Östersund, Jamtli arkiv, Jämtlands Lokalhistoriker och Släktforskare, Jämtlands läns Fornskriftssällskap och Nordiskt Centrum för Kulturarvspedagogik.

På Arkivet ska alla ha möjlighet att delta. Aktiviteter riktade till barn och seniorer är prioriterade. Arbetet med att utveckla tillgängligheten för alla grupper i samhället är en pågående process. Verksamheten uppmuntrar till medskapande, volontärskap och crowdsourcing och stimulerar till lokalhistorisk forskning och olika dokumentationsinsatser. Tillsammans erbjuder Arkivet en stor samling källor till Jämtlands och Härjedalens historia. I huset finns rymliga läsesalar, barnhörna, kunnig personal och duktiga släktforskare som hjälper besökaren att använda arkiven. Arkivet ska arbeta för att bredda sin användbarhet som samhällsresurs och arbetet mot skolan är ett prioriterat område. Arkivet har varje vecka öppna och kostnadsfria föreläsningar, kurser och kvällsaktiviteter och är en öppen mötesplats för alla människor i alla åldrar. Verksamheten kretsar kring begrepp som livslångt lärande och upplevelse genom kulturarv.

FÖRENINGSARKIVET I JÄMTLANDS LÄN

Föreningsarkivet i Jämtlands län är en ideell förening och civilsamhällets egna arkiv. Människors tankar, idéer och intressen från 1800-talets stora folkrörelser via 1900-talets breda föreningsliv fram till dagens moderna rörelser speglas genom handlingarna i arkivet. Sammanlagt finns drygt 1,5 km handlingar från mer än 4300 föreningar. Verksamheten har sin grund i folkbildning och livslångt lärande vilket betyder att arkivet erbjuder information, utbildning och service om arkiven, men också upplevelse och bildning genom arkiven. Genom att samla, inventera, vårda och bevara handlingar och föremål från föreningar och enskilda, samt erbjuda mötesplatser, föreläsningar, kurser och workshops skapas en grund för ett kulturarv som används och utvecklas. Föreningsarkivet eftersträvar en bredd i arbetet med att spegla samhällets mångfald, och underrepresenterade grupper ska särskilt inspireras att förvara handlingar om sin historia. Samarbete sker med andra arkiv runt om i Sverige och Norden, bland annat genom Arkivpedagogiskt forum och Föreningen Sveriges länsarkivarier.

LANDSARKIVET I ÖSTERSUND

Landsarkivet i Östersund inrättades 1929 och är sedan 2010 en avdelning i det statliga Riksarkivet med ansvar för arkiven efter de civila statliga myndigheterna i Jämtland Härjedalen, privata arkiv som företags-, by- och gårdsarkiv samt handlingar efter kända och mindre kända personer. Sammanlagt finns en stor mängd handlingar, fotografier, kartor och ritningar i arkivet som därmed utgör en informationsbank med stor användningspotential. Genom Riksarkivets tydligt formulerade regionala uppdrag är Landsarkivet i Östersund en resurs för regional utveckling och social sammanhållning.

5.2.6 Utvecklingsområden Regional enskild arkivverksamhet

- Utveckla delaktighet, medskapande och engagemang bland arkivbesökarna
- Utveckla samarbetet med lokala mötesplatser i länet för ökad tillgång till arkiv, kompetens och publika aktiviteter
- Utveckla publika aktiviteter för äldre med särskilt perspektiv på kultur och hälsa
- Utveckla pedagogisk verksamhet samt samarbetet och kommunikationen med skolorna
- Arbeta för att arkiv skapade av minoriteter och urfolk säkras för framtiden
- Driva och utveckla den arkivpedagogiska metodutvecklingen på nationell nivå genom till exempel nätverket Arkivpedagogiskt Forum
- Driva och utveckla gemensamma frågor för Sveriges förenings- och folkrörelsearkiv till exempel genom samarbetet inom Föreningen Sveriges länsarkivarier

5.3 Bild- och formkonst

Den offentliga konsten är väl representerad i regionen, i kommunerna och på det regionala museet Jamtli. Region Jämtland Härjedalen tillämpar enprocentregeln och har en konstsamling med cirka 8900 verk placerade i egna lokaler samt genom deposition hos kommunerna. Primusrummet i Regionens Hus som främst visar konst av Primus Mortimer Pettersson är en del av Region Jämtland Härjedalens konstsamling. Tre kommuner följer enprocentregeln. Den regionala KRO[5]-föreningen har sedan några år tillbaka påbörjat ett framgångsrikt påverkansarbete för att samtliga kommuner ska införa enprocentregeln. Möjligheten att flera kommuner inför enprocentregeln under planperioden är goda. Länet har av tradition ett rikt och vitalt konstliv där basen utgörs av ett 80-tal professionella bild- och formkonstnärer. Ett flertal är organiserade via KRO och/eller Konstnärscentrum Nord. Utställningsmöjligheterna för konstnärerna har minskat under de senaste åren och därmed även möjligheten för allmänheten att ta del av och uppleva konst då ett flertal av de privata gallerierna lagt ned sin verksamhet. För många innebär detta bland annat försämrade inkomstmöjligheter. Från 2018 är professionell bild- och formverksamhet ett eget område i Kultursamverkansmodellen med syfte är att stärka bild- och formområdet på regional nivå. Nationalmuseum Jamtli är en regional satsning i samverkan med staten som beskrivs under Stiftelsen Jamtli ovan.

5.3.1 Bildkonsten inom Region Jämtland Härjedalen

Bildkonsten inom Region Jämtland Härjedalen har i uppdrag att främja bild- och formkonstområdet, bedriva konstpedagogisk verksamhet samt konstnärligt gestalta Region Jämtland Härjedalens miljöer och förvalta konstsamlingen. Bildkonsten fördjupar kunskapen, breddar intresset och möjliggör möten med konst. Verksamheten ska utveckla och vara en resurs för det regionala konstlivet, stärka de professionella konstnärernas villkor och möjligheter att vara yrkesverksamma samt stimulera barn och ungas skapande. Konstnärlig gestaltning sker genom uppdrag av miljögestaltningar samt genom inköp och placering av konst. Regionen tillämpar 1 procent av byggnadskostnad för miljögestaltningar. Att förvalta Regionens konstsamling innebär att vårda, säkerställa och utveckla samlingen.

[5] Konstnärernas Riksorganisation

Det främjande uppdraget innefattar strategiskt arbete för att stärka infrastruktur och förutsättningar för bild- och formområdet i regionen. Genom nätverksträffar, rådgivning, fortbildning och informationsspridning stärks området. Den konstpedagogiska delen är en resurs för länets skolor och övriga organisationer och föreningar. Den skapar förutsättningar för ungas möten med samtidskonst och eget skapande genom aktiviteter och handledning. Samverkan sker med professionella konstnärer, kommuner, institutioner, föreningsliv och organisationer. Nationell samverkan sker med konstkonsulenterna i Sverige och särskild interregional samverkan i de fyra nordligaste länen. Könsuppdelad statistik görs samt hänsyn tas vid inköp och uppdrag för att nå en jämn könsfördelning över tid. Bildkonsten ska vara kompetens- och resursstöd för kommunerna i deras arbete med den offentliga konsten.

5.3.2 Härke konstcentrum

Härke Konstcentrum, är en del av Östersunds kommuns kultursatsningar och spelar en viktig roll i länets konstliv genom sina föreningsdrivna och kompetenshöjande verksamheter som konstnärsateljéer, utställningsgalleri, kursverksamhet samt gästbostad. En av aktörerna är Föreningen Östersunds Kollektiva Grafikverkstad som är regionens enda kollektiva grafikverkstad med ett 80-tal medlemmar. Genom sina ateljéer och verkstäder ger Härke Konstcentrum och grafikverkstaden goda förutsättningar för att konstnärer ska kunna vara verksamma i länet. Galleriverksamheten är en betydelsefull arena för konst med ett tiotal årliga utställningar och Härke Konstcentrum ansvarar även för fyra utställningar årligen, i den kommunala utställningslokalen Ahlbergshallen i Östersund. I anslutning till utställningarna genomförs bland annat konstnärssamtal och guidade skolbesök. Härke Konstcentrum delar årligen ut ett konstnärsstipendium som finansieras av Region Jämtland Härjedalen, Östersunds kommun och Föreningen Härke Konstcentrum med syfte att främja utbyte med konstnärer från andra delar av landet, Europa och världen. Stipendiet är ett vistelsestipendium som innebär ekonomiskt stöd, en utställningsperiod inom två år på Ahlbergshallen, 30 dagars vistelse i gästbostaden samt möjlighet att arbeta i grafikverkstan på Härke Konstcentrum. Stipendiet är attraktivt och kan sökas av yrkesverksamma konstnärer utanför Jämtland Härjedalen.

5.3.3 Konstföreningar

SVERIGES KONSTFÖRENINGAR JÄMTLAND-HÄRJEDALEN

I Sverige är ungefär 135 000 personer medlemmar i föreningar som tillhör Sveriges Konstföreningar. Dessutom finna andra konstföreningar. Det köps konst för många miljoner kronor till konstföreningarna i Sverige. Sveriges Konstföreningar Jämtland-Härjedalen är en samverkansorganisation för konstföreningar i länet. Organisationen verkar för kunskapen om konst och konstens betydelse genom att anordna utbildningar, föreläsningar etc. Den viktigaste aktiviteten är samarbetet kring Konstens Vecka där Sveriges konstföreningar samverkar med gallerister, konstnärer och andra konstutövare i drygt 50 aktiviteter.

JÄMTLANDS LÄNS KONSTFÖRENING (JLK)

Föreningen har till ändamål att öka medvetenheten om konstens betydelse för den enskilda människan och för samhället. Föreningen ska tillvarata enskilda medlemmars och länets

konstföreningars intressen samt vara en samarbets- och samlande länsorganisation. Verksamhetsområde är Jämtlands län och föreningen har cirka 1000 medlemmar i hela länet. Tillsammans med Region Jämtland Härjedalen, Östersunds kommun och Heimbygda är JLK grundare till stiftelsen Jamtli.

5.3.4 Utvecklingsområden Professionell bild- och formverksamhet

- Bredda tillgänglighet av konst och Regionens konstsamling genom digital utveckling
- Verka för tillämpningen av MU-avtalet[6]
- Verka för att kommuner har som målsättning att minst en procent i samband med ny och ombyggnation ska gå till konstnärlig gestaltning
- Utveckla Härke vistelsestipendium i samverkan med Härke Konstnärscentrum och Östersunds kommun
- Skapa ett regionalt forum för metodutveckling inom det konstpedagogiska området som berör samtida frågeställningar
- Främja regionalt konstnärsdrivna och självorganiserande initiativ för fördjupning och tillgängliggörande av samtida konstuttryck och processer
- Verka för utställnings- och visningsytor för professionella konstnärer i syfte att stimulera och tillgängliggöra samtidskonst
- Utarbeta en handlingsplan för professionell bild- och formkonst som inbegriper konsthantverket

5.4 Film och rörlig bild

Filmområdet har sedan några år genomgått en stor nationell förändring då den statliga filmpolitiken inrättades 2017. Jämtlands län har ett förhållandevis gott filmklimat trots få invånare och liten tillgång till produktionsmedel. I länet finns ett hundratal småföretag inom rörlig bild, enmansföretag för det mesta. Regionalt producerad film sprids i olika visningsfönster; festivaler, TV, biografer och video on demand som exempel. Kvinnorna utmärker sig om man ser till nationella och internationella framgångar. Interregional samverkan sker för att stärka filmbranschen i samarbete med Västernorrland och Trøndelag. Det finns 24 digitala biografsalonger vilket ger platsoberoende tillgänglighet. Några kommuner erbjuder film inom kulturskolan.

5.4.1 Filmpool

Filmpool inom Region Jämtland Härjedalen, är ett regionalt resurscentrum för film och verkar för att stärka film som konstart i länet. Verksamheten fokuserar på biograf- och visningsfrågor, filmpedagogisk verksamhet, talangutveckling samt kort- och dokumentärfilmsproduktion. Filmpool ska driva en utveckling av filmområdet i länet och vara en resurs för filmskapare, kommuner, skola, och civilsamhälle. Att se, uppleva och skapa film och rörlig bild i olika former ska vara en möjlighet för alla. Filmrullen är ett koncept som turnerar i länet, en mobil lösning för ungas digitala skapande. Filmcoachen är ett nuvarande talangutvecklingsprogram i Östersund. Filmpool ska förankra, synliggöra och utveckla filmen i länet genom att initiera, stötta och främja insatser på filmområdet i regionen. Verksamheten bidrar till ökad kunskap och förståelse för filmen som

[6] Medverkande- och utställningsersättning

uttrycksmedel. Filmpool stöttar biografutveckling genom fortbildning och regelbunden dialog med biografföreningarna. Länets pedagoger, lärare och filmare får återkommande erbjudanden om fortbildning. Genom nätverksträffar, rådgivning, fortbildning och informationsspridning stärks området.

5.4.2 Utvecklingsområden Filmkulturell verksamhet

- Främja talangutveckling och uppmuntra till kollektivt filmskapande
- Verka för ökad film- och mediepedagogisk kompetens i skolan genom att arbeta för mediemedvetenhet och kunskap om det filmiska berättandet
- Stärka kopplingen mellan unga filmarbetare och film i skolan
- Utveckla biografernas roll som mötesplats
- Stärka befintliga nätverk och initiera nya nätverk för filmpedagoger, talanger, filmare, biografer och filmarbetare
- Fördjupa samverkan med övriga filmverksamheter i Norrland

5.5 Hemslöjd och design

Hemslöjden bildades som riksorganisation för lite drygt 100 år sedan medan Svensk Form har en bakgrund i Svenska Slöjdföreningen från mitten av 1800-talet. Både slöjd och design har nära kopplingar till näringsliv och produktion men är i grunden kulturella verksamheter. Inom slöjd, hantverk och konsthantverk har sex lokala besöksmål utvecklats genom Economuséemodellen, en kanadensisk modell som utvecklar besöksmål utifrån kvalitet och hållbarhet. Ett drygt 100-tal slöjdare och konsthantverkare finns inom nätverket Jamtform.De yrkesverksamma formgivarna är till stor del egenföretagare som erbjuder designtjänster och/eller driver egna utvecklingsprojekt. Det finns även en, förhållandevis liten, arbetsmarknad för designers som anställda inom privat sektor, bland annat på kommunikationsbyråer och i friluftsbranschen.

5.5.1 Hemslöjdskonsulenterna

Hemslöjdskonsulenterna inom Region Jämtland Härjedalen har i uppdrag att främja hemslöjdsområdet som angeläget och samtida. Konsulenterna visar på hemslöjdens autenticitet, lokala närvaro, hållbara produkter och på skapandet som fyller mänskliga och vardagliga behov. Det främjande uppdraget innefattar strategiskt arbete för att stärka slöjdens infrastruktur och förutsättningar och verksamheten ska verka för de professionella och yrkesutövande slöjdarnas villkor och möjligheter. Skapandet bland barn och unga är stort och ska stimuleras. Genom pedagoger och slöjdhandledare nås barn och unga i hela regionen med hemslöjdens estetik. Många vuxna är utövare av slöjd och hantverk och verksamheten ska även främja dessa. Genom att erbjuda workshops, nätverk, tillfällen och platser att mötas på så utvecklar och stimulerar konsulenterna barns, ungas och vuxnas kreativitet och skapande. Verksamheten erbjuder kreativa mötesplatser och utvecklar metoder för att sprida slöjdverksamhet. Internet och sociala medier används för att sprida och kommunicera idéer och verksamhet.

5.5.2 Jämtland Härjedalens Hemslöjdsförbund

Jämtland Härjedalens Hemslöjdsförbund (JHHF) har som uppgift att stödja de lokala slöjdföreningarna i deras arbete att bevara och utveckla slöjdtraditionerna. Förbundet

fungerar som en länk mellan Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund och de tre lokala föreningarna och ger också stöd till slöjdklubbar och till de som vill starta en ny förening. JHHF samarbetar med Hemslöjdskonsulenterna för att utveckla verksamhet och nya föreningsformer.

5.5.3 Utvecklingsområden Hemslöjdsfrämjande verksamhet

- Tillsammans med kommunerna, civilsamhället och kulturskaparna initiera en hållbar infrastruktur för hemslöjdens närvaro i hela regionen
- Utbilda pedagoger i hemslöjdens tekniker, material och metoder för lärande
- Utveckla nätverk inom olika slöjdtekniker där den traderade kunskapen ökar handens kompetens, självförtroende och möjligheten till eget skapande
- Öka angelägenheten för slöjd- och hantverksnäringen

5.5.4 Designcentrum

Designcentrum inom Jämtland Härjedalen är en arena för kreativ samhällsutveckling. Här möter designområdet människor som vill bidra till utveckling i Jämtland Härjedalen. Genom exempelvis seminarier, workshops, utställningar och designfacilitering, (underlätta genom design), arbetar verksamheten för att utveckla designområdet i regionen, och för att utveckla regionen genom design. Designcentrum har ett löpande engagemang i regionens innovationsfrämjande arbete. Rollen är då att använda designprocesser för att underlätta innovation och omställning inom strategiska innovationsområden, exempelvis cirkulär ekonomi. Designprocessen utgår från slutanvändarens behov och kan användas för att utveckla allt från produkter och tjänster till miljöer och system. Design är både ett kulturpolitiskt och ett näringspolitiskt område och kan användas för att driva utveckling inom alla olika branscher och sektorer. Designcentrum har som främsta uppgift att använda design för att uppfylla de regionala utvecklingsmålen.

5.5.5 Svensk Form Jämtland

Svensk Form är en ideell förening som arbetar för att skapa engagemang och belysa de möjligheter design kan ge för individen, kulturen, samhället och näringslivet. Svensk Form Jämtland anordnar bland annat PechaKucha Nights och andra evenemang, studiebesök och workshops. I samverkan med Designcentrum och Hemslöjdskonsulenterna genomförs en årlig Formvecka.

5.5.6 Utvecklingsområden Designområdet

- Främja användandet av design för samhällsutveckling och utveckling av samhällsservice
- Verka för att designbranschen drar nytta av och ställer om till nya förutsättningar, exempelvis digitalisering, komplexa utmaningar och tjänstefiering
- Bidra till samverkan för att skapa en hållbar, jämlik och inkluderande livsmiljö genom arkitektur, form och design

5.6 Bibliotek och litteratur

Kommunerna har ansvaret för den lagstadgade folkbiblioteksverksamheten. I länet finns ett väl utbyggt nät av folkbibliotek varav många är integrerade folk- och skolbibliotek. 2017 fanns 37 biblioteksenheter av varierande storlek. Två bokbussar och ett antal andra lokala lösningar erbjuds i kommunernas ytterområden. Biblioteken fungerar även som informations- och kunskapscentraler, mötesplatser och kulturarenor, ofta i samverkan med föreningslivet. Nyttjande av e-böcker och ljudböcker är stort och ökar liksom andra digitala tjänster. Samtliga kommuner har egna webbsidor med service och information medan sju av kommunerna erbjuder e-media via en gemensam webbplats. Folkbiblioteken samverkar med varandra samt med civilsamhället och näringslivet, för att erbjuda invånarna ett brett och tillgängligt utbud av media, handledning och digitala tjänster. Regionen har i uppdrag att stödja folkbiblioteken vilket beskrivs närmare under rubriken regional biblioteksverksamhet.

Den litterära infrastrukturen är relativt svag, vilket innebär få förlag och litterära sällskap och få möjligheter till skrivarutbildningar och litterära stöd och stipendier. Det finns ett hundratal skribenter varav en del är organiserade i Författarförbundet och/eller Författarcentrum. Ett regionalt författarnätverk har initierats av den regionala biblioteksverksamheten. Det fungerar som en mötesplats med fortbildningsinsatser, litterära arrangemang och stöd. En regional bokmässa arrangeras årligen.

5.6.1 Regional biblioteksverksamhet

Den regionala biblioteksverksamheten inom Region Jämtland Härjedalen och verksamheten fungerar stödjande i nära samverkan med folkbiblioteken i länet, men också i interregionala och nationella sammanhang för utveckling av bibliotek och litteratur. Bibliotekslagen och den regionala biblioteksplanen är styrande. Den regionala biblioteksplanen är framtagen parallellt med Kulturplanen i en liknande process. Biblioteksverksamhet ska finnas tillgänglig för alla. Biblioteken är nav i kunskapssamhället, men också arenor för kultur och demokrati där digital delaktighet är en viktig medborgerlig rättighet. Den regionala biblioteksverksamheten ska vara en resurs för länets folkbibliotek genom fortbildning, rådgivning och stöd. Verksamheten ska bidra till samverkan, verksamhetsutveckling och kvalitet. I uppdraget ingår att stärka och utveckla litteraturområdet i länet och ge stöd till länets författare och andra litterära aktörer. Barn och unga är viktiga målgrupper för verksamheten, men också grupper av vuxna med särskilda behov. Det handlar om allas rätt till information och litteratur, oavsett funktionsvariation, språk eller social bakgrund.

5.6.2 Utvecklingsområden Biblioteksverksamhet och läs- och litteraturfrämjande verksamhet

- Stärka folkbibliotekens möjligheter att vara öppna, trygga och tillgängliga rum för kultur, samhällsdebatt och bildning
- Stärka och samordna folkbibliotekens arbete för digital delaktighet
- Utveckla och stärka intresset för läsning, skrivande och berättande – inte minst bland barn och unga
- Stärka det litterära området genom insatser för författare i länet

- Utveckla verksamheter som undersöker litteraturens förmåga att skapa återhämtning, lust och läkande i samverkan med bibliotek och andra folkhälsoaktörer
- Främja det sydsamiska språket genom stöd till folkbiblioteken och insatser som ökar den litterära utgivningen

5.7 Folkbildning och civilsamhälle

Civilsamhällets roll för det demokratiska samhället och i den kulturella infrastrukturen är av stor vikt. Föreningar och organisationer erbjuder arenor för samtal, bildning och aktivitet samt för människors delaktighet och inflytande. Folkbildning handlar om kunskap, frigörelse och demokrati. Idéerna är inte nya men de uppdateras hela tiden av människor som lever och förverkligar idéerna. Grunden är allas rätt till bildning som ett sätt att växa, både som individ och samhällsmedborgare. Att tänka självständigt, ha en kritisk blick, hävda sina rättigheter, ta ansvar och se sammanhang är nycklar till egenmakt och delaktighet. Folkbildning är att lära tillsammans för livet, det är fritt och frivilligt och det är deltagarens nyfikenhet och lust som är det viktiga. Länet saknar högre konstnärliga utbildningar. De tre folkhögskolorna har dock alla kulturella och konstnärliga utbildningar och är därmed viktiga resurser för den kulturella infrastrukturen och skapar goda möjligheter för ett kreativt klimat.

5.7.1 Folkbildning Mittnorrland

Studieförbunden i Jämtland Härjedalen genomför årligen drygt 6 000 kulturarrangemang och knappt 5 000 studiecirklar med totalt drygt 300 000 deltagare (2017). Det gör studieförbunden till den största kulturarrangören i regionen. Studieförbunden är dessutom Sveriges största utbildare av ideella ledare och i Jämtlands län finns drygt 5 000 aktiva cirkelledare. De flesta arbetar ideellt. Studieförbunden och föreningslivet hör ihop genom medlems- och samarbetsorganisationer samt genom nätverk och grupper. Ofta fungerar studieförbunden som ett nav i det lokala civilsamhället – med stöd och råd, såväl till nya och etablerade föreningar, som till nätverk och grupper. Det ska vara låga trösklar in till studieförbunden. Bildningsförbundet Mittnorrland bildades 1993 genom sammanslagning av Jämtlands läns bildningsförbund och Västernorrlands läns bildningsförbund. Från 2017 heter förbundet Folkbildning Mittnorrland och är en mötesplats där samtal förs för att stärka folkbildningen och bevaka folkbildningens intressen. Folkbildning Mittnorrland företräder medlemmarna i olika sammanhang.

5.7.2 Birka Folkhögskola

Birka Folkhögskola ägs av Region Jämtland Härjedalen och ligger i Ås i Krokoms kommun. Skolan bedriver utbildningar med kulturprofil, exempelvis musikutbildningar inom jazz, klassiskt och folkmusik. På Allmän linje erbjuds fördjupning i musik, slöjd och hantverk med inslag av keramik, textil och konst. Birka genomför både egna kulturarrangemang och i samarbete med Kulturen eller andra musikföreningar. Dessutom är Birka folkhögskola ett viktigt kulturcentrum och en mötesplats. Video Online Creator är en ny utbildning som lär deltagarna att uttrycka sig i rörlig bild. Det kan vara konstnärligt, politiskt, kommersiellt eller på annat sätt där den rörliga bilden är i centrum. På skolan sker andra kulturmöten naturligt och är en del av undervisningen då folkhögskolan är en plats där människor av många olika nationaliteter möts och skapar förståelse för varandra.

5.7.3 Bäckedals folkhögskola

Bäckedals folkhögskola ägs av Region Jämtland Härjedalen och ligger i Sveg i Härjedalens kommun. På Bäckedal finns flera utbildningar inom slöjd och hantverk, smide, skinn, textil, trä och keramik samt en distansutbildning inom fotografi. Skolan har en lång erfarenhet av unika hantverkskurser för dem som vill fördjupa sig inom hållbar livsföring. En ny utbildning inom foto och bild har startats som valbar kurs. Bäckedal är, förutom att vara en kulturell mötesplats i södra delarna av länet, en strategiskt viktig folkhögskola som erbjuder professionell kunskap inom slöjd- och hantverk. Ett arbete har påbörjats för en filmutbildning på skolan.

5.7.4 Åredalens folkhögskola

Åredalens folkhögskola är en rörelsedriven folkhögskola, med koppling till Evangeliska Fosterlandsstiftelsen, i Undersåker i Åre kommun. Ett av statens fyra syften med folkhögskolorna är att bidra till att bredda intresset för och delaktigheten i kulturlivet. Detta syns i skolans verksamhet på flera sätt, bland annat genom att skolan bedriver grundläggande konstutbildning på ett år samt ett fördjupningsår med profilen Landart. Skolan erbjuder även en ettårig konstutbildning i Bagnols, södra Frankrike. Den kulturella verksamheten består även i att skolan med sina natur- och friluftsutbildningar arbetar för kunskapsutveckling inom länets kultur- och naturhistoria inom till exempel samisk kultur och Pilgrimsleden. Åredalens folkhögskola är en naturlig utvecklingsplats för länets framtida konstnärer och är en resurs i utvecklandet av bild och formkonst.

5.7.5 Idrottsrörelsen

Idrottsrörelsen i länet är en stor aktör inom civilsamhället med egen bildningsorganisation som engagerar en omfattande del av länets befolkning. Jämtland Härjedalens Idrottsförbund är Riksidrottsförbundets regionala organisation vars uppdrag är att stödja, företräda och leda distriktets idrott. Förbundet samlar drygt 400 föreningar i 60 idrotter.

5.7.6 Samlingslokaler

Samlingslokalerna i länet utgörs framför allt av allmänna lokaler som tillhör någon av riksorganisationerna Bygdegårdarnas Riksförbund, Folkets hus & Parker och Våra Gårdar. De sträcker sig tillbaka till folkrörelsernas framväxt i slutet av 1800-talet då föreningarna byggde egna lokaler för samlingar, möten och engagemang. Det finns ett 120-tal samlingslokaler i länet tillhörande någon av riksorganisationerna och dessa lokaler är än idag viktiga nav för lokalsamhällets utveckling och föreningslivets aktiviteter. De utgör även viktiga kulturhus för både professionell och ideell kultur och används som mötesplatser och scener för mycket av den regionala kulturverksamheten. Även olika trossamfund tillhandahåller lokaler för kultur som är viktiga, bland annat för länets omfattande musik- och körverksamhet.

5.8 Stöd och bidrag

Förutom regionala och statliga anslag inom Kultursamverkansmodellen fördelar Region Jämtland Härjedalen stöd och bidrag till föreningar, institutioner och andra aktörer för kulturprojekt och satsningar i enlighet med kulturplanen. Regionen delar även ut ett årligt Kulturpris till en professionell aktör som haft stor betydelse för regionens kulturliv samt

stipendier till yngre kulturutövare. Ett årligt samiskt stipendium ges till någon som har medverkat till att bevara, utvecklat eller främjat det sydsamiska kulturarvet. Med start 2019 inrättas arbetsstipendium inom bild- och formkonst, scenkonst samt litteratur för att främja professionella kulturskapares möjligheter att vara verksamma i regionen.

6 Kultur i sydsamiskt område

År 1977 erkändes samerna som ett urfolk i Sverige och är därmed Europas enda urbefolkning. Sametinget är sedan 2010 förvaltningsmyndighet för samisk kultur och har därmed det övergripande ansvaret för frågor som berör denna. Sametingets uppdrag är bland annat att bidra till utvecklingen av ett starkt och mångsidigt samiskt konst- och kulturliv. Den sydsamiska kulturens historia, samtid och utveckling utgör en viktig del av regionens kultur och kulturarv och ska särskilt främjas.

Det genomförs återkommande samiska kulturevenemang som exempelvis fest- och kulturdagarna Lopme Naestie i Funäsdalen, midsommarfirandet i Ankarede och utdelningen av det samiska kulturstipendiet i ett samarbete mellan Regionen och Stiftelsen Gaaltije. Förutsättningar för den samiska kulturens utveckling, att synliggöra samisk konst och kultur och ge förutsättningar för konstnärligt skapande kan stärkas i samarbete med Stiftelsen Gaaltije . Viktiga prioriteringar under kulturplaneperioden är insatser för att bevara, stärka och revitalisera det sydsamiska språket samt utveckla möjligheterna till synliggörande och bevarande av det sydsamiska kulturarvet. Detta kan göras i nära samverkan med Stiftelsen Gaaltije, de samiska föreningarna samt biblioteks- och arkivverksamheterna.

6.1 Stiftelsen Gaaltije

Stiftelsen Gaaltije ska bygga upp och förvalta det sydsamiska kulturarvet med hänsyn till material, berättelser och kunskap. Stiftelsen ska aktivt verka för att synliggöra sydsamisk konst och kultur genom att bland annat driva ”Gaaltije - sydsamiskt kulturcentrum”. Det sydsamiska kulturcentret ska vara öppet för allmänheten och genomföra aktiviteter som gagnar det sydsamiska samhällets behov och bidrar med kunskap om det sydsamiska samhället och kulturen. Målen för Gaaltije är att kulturcentret ska vara välkänt som en samisk institution, att verksamheten uppfattas som den tydliga parten för frågor relaterade till det samiska samhället samt att stiftelsen ska ha en fast och långsiktig finansiering. Stiftelsens vision är att inom ett par år ha positionen som ett nationellt centrum för sydsamisk kultur, näring och språk. Verksamheten ska erbjuda:

- Den samiska mötesplatsen; Gaaltije ska vara den naturliga platsen för samiska möten och event samt ett resurscentrum för samiska organisationer och personer.
- Information; Gaaltije ska vara länets centrum för information om sydsamer och sydsamisk kultur. Verksamheten ska vara ett tydligt besöksmål för turister såväl som för länets invånare.
- Utställningar och event; Gaaltije ska genomföra öppna utställningar och event med samisk- eller urfolksinriktning och i huvudsak med samiska och andra urfolksrelaterade konstnärer och artister, till exempel utdelningen av Region Jämtland Härjedalens kulturpriser och stipendier samt samefolkets dag.

7 Genomförande

För att nå de mål som beskrivs nedan kommer Region Jämtland Härjedalen, liksom tidigare, teckna avtal och uppdrag med berörda regionala kulturaktörer inom kultursamverkansmodellen. I dessa avtal, och uppdrag bryts målen ner genom nyckeltal till uppföljningsbara mål. På detta sätt kommer verksamheterna att följas upp löpande och ge underlag för kommande utvärderingar.

8 Uppföljning och utvärdering

Alla verksamheter som erhåller regionalt eller statligt stöd gör årligen kvantitativa och kvalitativa redovisningar till Region Jämtland Härjedalen enligt gällande uppdrag, avtal eller beslut. Den kvalitativa redovisningen ska kopplas till de nationella kulturpolitiska målen, Kulturrådets aktuella riktlinjer för uppföljning samt gällande mål och insatsområden i Kulturplanen. Kvantitativ redovisning samlas i Kulturdatabasen som är gemensam för alla regioner. Regionen har ansvaret för att återrapportera statsbidraget till Kulturrådet i enlighet med gällande förordning och riktlinjer. Myndigheten för kulturanalys har regeringens uppdrag att utvärdera, analysera och redovisa effekterna av den statliga kulturpolitiken. Dessa rapporter utgör underlag för fortsatt kulturutveckling i länet.

Kulturplanen följs regelbundet upp genom årliga dialoger med regionala kulturverksamheter med avstämning gentemot planens insats- och utvecklingsområden. Dialog och uppföljning sker även några gånger per år genom det regionala samrådsorganet Kultur Z.

De horisontella aspekter som enligt Kulturrådets riktlinjer särskilt ska följas upp i årsredovisningar och dialoger är; kvalitet, konstnärlig förnyelse, ett levande kulturarv, allas lika möjligheter att delta i kulturlivet, barns och ungas rätt till kultur, internationellt utbyte samt de nationella minoriteternas kultur- och kulturarv.

Region Jämtland Härjedalen avser att under perioden utveckla uppföljning, utvärdering och analys inom ramen för det systematiserade arbetet med Ramverk för strategiskt lärande. Det är ett verktyg framtaget i samverkan med övriga norrlandslän för en tydligare uppföljning av de regionala utvecklingsstrategierna. Ramverket ska på sikt användas för hela den regionala utvecklingsförvaltningen.

Under kulturplaneperioden ska Regionen dessutom göra fördjupade utvärderingar av de interna verksamheterna, Bildkonsten, Filmpool, Hemslöjdskonsulenterna, Estrad Norr samt den Regionala biblioteksverksamheten.

Bilaga 1

Samråd, dialoger och aktiviteter 2017–2018

Datum	Aktivitet
2017	
September	
5 sep	Beslut om process Framtagande av ny Kulturplan, Regionala utvecklingsnämnden (RUN)
7 sep	Samråd Folkbildning Mittnorrland, Ånge
12 sep	Kultur Z, Strömsund
19 sep	Tillgänglighetsrådet, Region Jämtland Härjedalen
20 sep	Nätverket för regionala kulturchefer, SKL
23 sep	Heimbygda nätverksträff Ungdomsprojektet
28 sep	Styrgrupp, RUN Arbetsutskott (AU)
Oktober	
3 okt	Regionalt Kulturforum
4 okt	Uppföljning och dialog Gaaltije
4 okt	Sektorsövergripande samråd Arkiv, Museum, Bibliotek, Studieförbund
11-12 okt	Regionalt Kulturting ”Samverkan är modellen”, Örnsköldsvik
17-18 okt	SKL Kulturkonferens, Gävle
20 okt	Seminarium Genus och kulturmiljöer, Länsstyrelsen
23 okt	Samråd kulturskapare, KLYS, Ålsta Folkhögskola
26 okt	Styrgrupp, AU
30 okt	Kultur- och skolakonferens Kulturattack, Östersund
November	
2 nov	Dialog Östersunds kommun
7 nov	Samråd Forum för konsten
9 nov	Runda bordssamtal ”KKN i regional utveckling”, Stockholm
14 nov	Dialog Härjedalens kommun
16 nov	Kulturanalysnätverket, Myndigheten för kulturanalys (MYKA)
16 nov	Samråd Film
20 nov	Uppföljning Krokoms kommun Avtal Ung Kultur
23 nov	Mittnordiska kulturarbetsgruppen, Sundsvall
28 nov	Kultur Z, Östersund
29 nov	Dialog Ragunda kommun
29 nov	Dialog Strömsunds kommun
December	
6 dec	Samiskt samråd, Region Jämtland Härjedalen
11 dec	Dialog Krokom
14 dec	Regionalt Kulturforum
19 dec	Samråd Design
2018	
Januari	
9 jan	Samråd Konst
16 jan	Styrgrupp, AU
16 jan	Dialog Åre kommun
16 jan	Samråd Design

17 jan	Dialog Filmpool
17 jan	Dialog Biblioteksverksamhet
17 jan	Dialog Designcentrum
18 jan	Samråd Forum för konsten
18 jan	Samråd Film
24 jan	Dialog Jamtli
26 jan	Filmpolitiskt toppmöte, Göteborg
30 jan	Dialog Bildkonsten
30 jan	Samråd Slöjd
31 jan	Dialog Föreningsarkivet
Februari	
1 feb	Dialog Hemslöjden
2 feb	Process främjandeverksamheter Kulturen
5 feb	Dialog Heimbygda
12 feb	Kultur Z, Östersund
13 feb	Kvällssamråd Krokom
16 feb	Jamtli ägarsamråd
19 feb	Dialog Berg
19 feb	Kvällssamråd Berg
21-22 feb	Dialog Myndigheten för kulturanalys, Kravfångstmöte Kulturdatabasen
23 feb	Dialog Folkbildning Mittnorrland
23 feb	Dialog Folkhögskolorna
26 feb	Mittnordiska kulturarbetsgruppen, Umeå
27-28 feb	Analyssamverkan Norr, Umeå
Mars	
9 mars	Nätverk för regionala kulturchefer, SKL
12 mars	HBTQ styrgrupp/arbetsgrupp
13 mars	Styrgrupp AU
20 mars	Dialog Landsarkivet
20 mars	Dialog Estrad Norr
21 mars	Regionalt Kulturforum
22-23 mars	Samverkanskonferens, Stockholm
26 mars	Samråd Kulturskapare, KLYS, Ålsta Folkhögskola
28 mars	Dialog Teatercentrum Norra
28 mars	Dialog Nordcirkus
April	
9 april	Dialog Gaaltije
9 april	Dialog Länsstyrelsen
Maj	
3-4 maj	Regionalt Kulturforum Krokom
4 maj	Styrgrupp AU
5 maj	Lokalt samråd, Kaxås
14 maj	Kultur Z
15 maj	Beslut om remissutgåva, RUN
15 maj-15 sep	Remissperiod
24 maj	Kvällssamråd, Strömsund

28 maj	Samråd Trøndelags fylkeskommune
Juni	
4 juni	Möte Kulturrådet, Östersund
7-8 juni	Mittnordenkommittén/Mittnordiska kulturarbetsgruppen, Vasa
13 juni	Regionalt Kulturforum
Augusti	
23-24 aug	Samverkansmöte Kulturchefer norrlandslänen, Umeå
28 sep	Samråd Länsstyrelserna i Jämtlands och Västernorrlands län
30 aug	Slutkonferens HBTQ och normkritisk konferens, Umeå
September	
11 sep	Regionalt Kulturforum, Gaaltije
26-28 sep	Mittnordisk Kulturkonferens ”Kulturarv på riktigt", Östersund
Oktober	
2 okt	Styrgrupp AU
5 okt	Kultur Z
16 okt	Beslut om Kulturplan, RUN
23 okt	Samråd Kulturskapare, KLYS
23 okt	Beslut om Kulturplan, Regionstyrelsen
30-31 okt	Regionalt Kulturting "Hållbarhet", Bräcke
Nov	
1 nov	Inlämning av Kulturplan till KUR
20 nov	Beslut om Kulturplan, Regionfullmäktige
26 nov	Kultur Z

Bilaga 2

Ekonomiska förutsättningar

Offentlig finansiering av regional kulturverksamhet 2018, tkr.

Områden och verksamheter	Region	Kommun	Stat	Totalt
Professionell scenkonst				
Estrad Norr Scenkonst				
-musik- och dansverksamhet	4 022		12 051	16 073
-musikteater	2 714		1 892	4 606
-teater	5 385		4 380	9 765
Riksteatern J/H	643		367	1 010
Museiverksamhet och museernas kulturmiljöarbete				
Stiftelsen Jamtli	19 084	10 803	9 098	38 985
Biblioteksverksamhet och läs- och litteraturfrämjande verksamhet				
Regional biblioteksverksamhet	2 968		2 174	4 192
Professionell bild- och formverksamhet				
Bildkonsten	1 957		438	2 395
Nationalmuseum Jamtli	2 000	1 713	1 000	4 713
Regional enskild arkivverksamhet				
Föreningsarkivet Jämtlands län	1 555		390	1 870
Filmkulturell verksamhet				
Filmpool	1 490		879	2 369
Främjande av hemslöjd				
Hemslöjdskonsulenterna	985		663	1 648
Design				
Designcentrum	1 232			1 232
Stöd och bidrag				
Organisationsbidrag	8 460			8 460
Övriga bidrag	400			400
Övrig kulturutveckling[7]	**4 195**			**3 195**

[7] Lokaler, stab, administration, projektfinansiering

Totalt	**57 090**	**11 516**	**30 415**	**100 913**

Sammanställning av yttranden över remissutgåvan av Kulturplan för Region Jämtland Härjedalen 2019-2022

Observera att sammanställningen är mycket summarisk. Remissvaren i sin helhet finns tillgängliga i Region Jämtland Härjedalens diarium.

De som yttrat sig är överlag positiva till planen och dess förslag. Nedan anges delar de anser behöver justeras eller kompletteras.

Synpunkter från	Förslag och synpunkter	Kommentar
Kommuner		
Bergs kommun	Tydligare struktur och plan för uppföljning och utvärdering efterfrågas	Delvis beaktat
	Förtydliga konstföreningarnas, kulturskolans och folkhögskolornas betydelse	Beaktat
Bräcke kommun	Tydliggör kommunernas och Regionens roll när det gäller bibilioteksverksamheten	Beaktat
	Tydliggör de olika nivåernas uppdrag generellt	Delvis beaktat
Östersunds kommun	Saknar mätbara mål, nyckeltal och indikatorer	Ej beaktat
	Lyft behovet av större akustiskt anpassad scen	Beaktat
	Tydliggör Regionens roll för biblioteken	Beaktat
	Tydligare beskrivning av Härke konstcentrum	Beaktat
	Stryk avsnittet om idrottsrörelsen	Delvis beaktat
	Prioritera den sydsamiska kulturen	Beaktat
Krokoms kommun	Beskriv samverkan för kulturskolans utveckling	Beaktat
	Förtydliga texten om sexuella trakasserier	Beaktat

	Beskriv hur övrigt kulturarv förutom Jamtli ska utvecklas	Ej beaktat (Utvecklingsområde att stärka samverkan med fler aktörer kring detta)
Andra Regioner		
Region Västernorrland	Hänvisa till den regionala biblioteksplanen	Beaktat
	Beskriv och hänvisa till den nya museilagen	Beaktat
	Beskriv vilka delar Regionen avser utveckla uppföljning, utvärdering och analys	Delvis beaktat
Region Norrbotten	Ser positivt på planen och dess innehåll	
Länsstyrelsen Jämtlands län	Tydligare struktur efterfrågas	Delvis beaktat
	Lyft fram det samiska kulturarvet	Beaktat
	Använd ordet "län" som geografiskt begrepp	Beaktat
	Förslag till kompletterande text om Länsstyrelsen uppdrag	Beaktat
Nationella organisationer		
KLYS(Konstnärliga Yrkesutövares Samarbetsnämnd)	Otydlig struktur, otydliga mål och insatser	Delvis beaktat
	Saknar nycirkus o foto i planen	Delvis beaktat
	Efterfrågar handlingsplaner inom flera områden	Delvis beaktat
	Stöd kommunerna så att enprocentreglen kan införas i alla kommmer	Beaktat
	Saknar skrivningar om musik och dans	Delvis beaktat

Konstnärernas Riksorganisation	Utveckla en handlingsplan för bild- och formkonsten	Beaktat
	Utred möjligheten att skapa ett resurscentrum för bild- och formkonsten	Ej beaktat (Bildkonsten fungerar idag som resurscentrum)
	Konsthantverket bör belysas bättre i planen	Delvis beaktat
	Saknar diskussion om hur regionala utställare m.fl. ska tillämpa MU-avtalet	Ej beaktat (prioriterat utvecklingsområde)
	Regionen måste budgetera för för att konstnärerna ska få skäliga villkor	Ej beaktat (ekonomiska läget men avtal och rekommendationer följs)
	Utarbeta handlingsplan för jämställdhet och mångfald inom kulturlivet	Ej beaktat (HBTQ-handboken)
Teatercentrum Norra	Ett flertal förslag till justerade formuleringar	Beaktat
	Utveckla former för samarbeten med frilansande scenkonstnärer	Beaktat
Regionala institutioner och organisationer		
Bygdegårdarnas Riksförbund, Jämtland	Information om Bygdegårdarna saknas	Beaktat
Chefer och verksamhetsledare för de 8 kulturskolorna i Jämtland - Härjedalen	Efterfrågar en samordningsfunktion i likhet med den regionala bibliteksamordnarens roll	Beaktat
	Beskriv kulturrskolornas roll tydligare i planen	Delvis beaktat

Föreningsarkivet Jämtlands län	Förslag till förtydligande text kring Föreningsarkivets roll	Beaktat
Riksteatern Jämtland-Härjedalen	Förslag till tydligare texter om Riksteaterns roll och uppgifter	Delvis beaktat
Forum för konsten i länet	Beskriv bild- och formkonstnärerna , liksom deras organisationer bättre	Beaktat
Övriga		
Skansen Klintaberg, Glösa Älgrike, Kraftmuseet i Krångede, Flottningsmusset i Laxviken, Gruvmuseet i	Ta fram en strategi för kulturavet	Ej beaktat
	Tydligare samarbete melen de offentliga aktörerna inom området	Beaktat
	Tillsätt en feriesamordnare för ideella orgaisationen inom kulturarvsområdet	Ej beaktat
	Tillsätt ekonomiska resurser stöd till våra verksamheter	Ej beaktat
Härke Konscentrum	Saknas kollektivverkstad för andra tekniker än grafik	Ej beaktat
	Saknar handlingsplan rörande den konstnärliga infrastrukturen	Beaktat
	Regionen bör verka för konstnärlig utbildning på högskolenivå inom MIUN	Ej beaktat
	Budgetera för att leva upp till MU-avtalet	Ej beaktat

17 personer i gemensamt yttrande	Beskriv det geografiska området bättre	Beaktat
	Beskriv den "urbana normen" och dess påverkan	Delvis beaktat
	Saknar beskrivningar av hur målen ska uppnås	Ej beaktat
	Estrad Norr försvårar marknaden för fria aktörer	Delvis beaktat (genom samverkan)
	Saknar området gastronomi	Delvis beaktat
Susanne Kindström	Tydliggör strukturen mellan Region och kommuner	Beaktat
	Komplettera med målbeskrivningar för äldre och funktionshindrade	Delvis beaktat
	Lyft in Kyrkans verksamhet	Delvis beaktat
Undantaget	Saknar en öppnare attityd till de fria aktörerna vad gäller samarbeten och turnéläggning	Delvis beaktat
Linda Fors	Viktig att planen omfattar länet och inte enbart organisationen Region JH	Ej beaktat (beskrivet)
	Lyft också de små arrangörerna och kulturentreprenörerna	Ej beaktat (kommunernas egna beskrivningar)
	Lyft den lokala nivån	Ej beaktat (beskrivet)

22

Revidering av mål i Regionalt trafikförsörjningsprogram 2016-2020

RUN/1082/2015

Infrastruktur och kommunikationer
Ruth Eriksson
Tfn: 063-146561
E-post:
ruth.eriksson@regionjh.seregionjh.se

2018-10-09

RUN/1082/2015

Revidering av mål i Regionalt trafikförsörjningsprogram 2016-2020

Ärendebeskrivning

Det nu gällande trafikförsörjningsprogrammet antogs av regionfullmäktige 2016-04-11—12, §59. Programmet utarbetades under 2015, och mål för trafikens utveckling är satta för åren 2016, 2018 och 2020.

I kollektivtrafiklagen (SFS 2010:1065) 2 kap 8 § framgår att *Den regionala kollektivtrafikmyndigheten ska regelbundet i ett trafikförsörjningsprogram fastställa mål för den regionala kollektivtrafiken. Programmet ska vid behov uppdateras.*

Målen och utfallet för 2016 följdes upp vid regionala utvecklingsnämndens sammanträde i september 2017, § 126. Utifrån utfallet för såväl 2016 som 2017 föreslås att ett antal av målen i det regionala trafikförsörjningsprogrammet revideras. Anledning till att målen behöver revideras är flera. Mål om självfinansieringsgrad är satt innan den felaktiga fördelningen mellan Norrlandslänen upptäcktes, vilket innebär att självfinansieringsgraden är lägre än vad som angivits och antagits. Mål som är satta utifrån värden i kundbarometern KOLBAR har fått förändrade värden på grund av att mätmetoden har förändrats. Miljömålet formulerat som minskade nettoutsläpp av CO2 har med råge uppfyllts, tack vare att fordonen körs på HVO i större utsträckning än vad som tidigare antagits. Sedan mars 2018 har elbussar införts i tätortstrafiken.

Förvaltningschefens förslag

Regionala utvecklingsnämnden föreslår regionfullmäktige

Reviderat *Regionalt trafikförsörjningsprogram 2016-2020* antas.

I tjänsten

Anders Byström
Förvaltningschef

Ruth Eriksson

Områdeschef Infrastruktur och kommunikationer

Utdrag till

Länstrafiken i Jämtlands län AB

Ruth Eriksson
Regional Utveckling
Infrastruktur och kommunikationer
Tfn: 063-146561
E-post: ruth.eriksson@regionjh.se

Datum:2018-08-15
Dnr: RUN/1082/2015

PM REVIDRERING AV MÅL I REGIONALT TRAFIKFÖRSÖRJNINGSPROGRAM 2016-2020

Inledning

Sedan 2012 gäller en ny lagstiftning (SFS 2010:1065) för den allmänna kollektivtrafiken. I varje län ska det finnas en regional kollektivtrafikmyndighet (RKM). Sedan 2015 är Region Jämtland Härjedalen RKM. Då skatteväxlades den allmänna kollektivtrafiken. Region Jämtland Härjedalen har det politiska och ekonomiska ansvaret för den allmänna kollektivtrafiken i länet och för dess framtida utveckling.

Det nu gällande trafikförsörjningsprogrammet antogs av regionfullmäktige 2016-04-11—12 §59. Programmet utarbetades under 2015, mål för trafikens utveckling är satta för åren 2016, 2018 och 2020.

Årligen genomförs trafiksamråd med länets kommuner där verksamheten och förändrade behov av kollektivtrafik diskuteras. Regelbundna samrådsmöten, på tjänstemannanivå, genomförs kvartalsvis. Där diskuteras främst frågor av gemensamt intresse ex vis ekonomi, ungdomskort, taxor och produkter, tilläggsavtal och upphandlingar.

I kollektivtrafiklagen (SFS 2010:1065) 2 kap 8 § framgår att
Den regionala kollektivtrafikmyndigheten ska regelbundet i ett trafikförsörjningsprogram fastställa mål för den regionala kollektivtrafiken. Programmet ska vid behov uppdateras.

Anledning till att målen behöver revideras är flera. Mål om <u>självfinansieringsgrad</u> är satt innan den felaktiga fördelningen mellan Norrlandslänen upptäcktes, vilket innebär att självfinansieringsgraden är lägre än vad som angivits och antagits. Mål som är satta utifrån <u>värden i kundbarometern</u> KOLBAR har fått förändrade värden p g a att mätmetoden har förändrats. <u>Miljömålet</u> formulerat som minskade nettoutsläpp av CO2 har med råge uppfyllts,

tack vare att fordonen körs på HVO i större utsträckning än vad som tidigare antagits. Sedan mars 2018 har elbussar införts i tätortstrafiken.

Förslag till revidering av målen i regionalt trafikförsörjningsprogram 2016-2020

Nedan redovisas målen och förslag till revidering.

Mål
Restideskvoten tåg-bil ska högst uppgå till 0,8

		Utfall	Utfall
	2015	**2017**	**2018**
Östersund – Storlien	0,88	0,88	0,86
Östersund – Duved	0,89	0,89	0,90
Östersund – Sundsvall	0,95	0,95	0,93

Kommentar
Små förändringar kan noteras. De kan bero på att restid med bil enligt ENIRO eller tåg har förändrats.
Restidskvoten förbättras av de infrastrukturåtgärder som pågår inom ramen för projektet Mittstråket. Projektet pågår till och med 2019, varför effekter förvänts från 2020.
Målet restidskvot tåg-bil 0,8 har inte uppnåtts.

Förslag
Målet restidskvot tåg-bil 0,8 kvarstår.

Mål
Länstrafikens självfinansieringsgrad skall öka

			Utfall	Utfall
År	**2014**	**2016**	**2016**	**2017**
Självfinansieringsgrad	42 %	46 %	37 %	37 %

Anm
Självfinansieringsgraden påverkas av upphandlingar, resandeutveckling, organisationsform hur Norrtåg AB redovisas m m. Länstrafikens självfinansieringsgrad exklusive Norrtåg skulle 2014 ha varit 45 %, varför det fick utgöra grund för målserien.

Kommentar
2016 och 2017 har det uppdagats att fördelningen av biljettintäkter för Norrlandsresan har varit felaktig. Biljettintäkterna för Jämtland är lägre än budgeterat. Den faktiska

självfinansieringsgraden är därför lägre än vad som antogs när målserien fastställdes. Nedläggning av Bussgods kommer att påverka självfinansieringsgraden. I ett Trafikförsörjningsprogram ska mål för den regionala trafiken fastställas. Självfinansieringsgraden är ett ekonomiska mått på hur verksamheten bedrivs och bör utgå ut Trafikförsörjningsprogrammet.

Förslag
Mål för självförsörjning utgår.

Mål
Antal resor med länstrafikens och tätortstrafikens färdbevis ska öka med 5 % 2016 och därefter 1 % per år (tåg och buss)

			Utfall	
	2014	**2016**	**2016**	**2017**
Länstrafiken	2 298 000	2 412 900	2 619 300	2 582 000
Tätortstrafiken	3 258 000	3 420 900	3 704 100	3 820 000

Anm
2014 är basår för beräkning av resandeutvecklingen. Ungdomskorten, som finns i de flesta kommuner från hösten 2015, påverkar resandet 2014-2016 därefter antas en långsammare ökningstakt. Mål för 2018 är 2 458 900 resor resp 3 489 000.

Kommentar
Utvecklingen från 2016 till 2017 har för Länstrafikens del varit svag resandeminskning, för första tertialet 2018 redovisas ett oförändrat resande jämfört med motsvarande period 2017. I tätortstrafiken är utvecklingen från 2016 till 2017 en ökning med ca 3 %, för första tertialet 2018 är ökningen 3,5 % jämfört med 2017. Linjenätsförändringar har gjorts linje 6 Brittsbo-Torvalla är förlängd till Sånghusvallen-Brittsbo, linje 14 Torvalla -Centrum går via Remonthagen - Fyrvalla och är förlängd till Norr och Arenaområdet och linje 2 Odensala-Solliden som trafikerar Norr och Arenaområdet vid vissa tider. Förändringarna genomfördes 10 december 2017.

Förslag
För Länstrafiken tycks effekten av ungdomskorten ha kulminerat. Det nya trafikavtal för stora delar av länet som skulle ha startat december 2018 är försenat, preliminärt blir trafikstarten i augusti 2019. Detta och borttag av bussgods kan ge en mer resenärsanpassad och mer attraktiv trafik. Ett ökat s k konsumentresande är önskvärt. Förslag till mål, resandet ska öka med 1 % per år med utgångspunkt från 2017 för Länstrafiken.

I tätortstrafiken har linjenätsutvecklingen gett en positiv resandeutveckling. Utredning och utveckling av trafiken fortsätter, nu med fokus på Frösön. Det kan därför vara rimligt att anta att den positiva resandeutvecklingen fortsätter i tätortstrafiken. Förslag till mål, resandet ska öka med 2 % per år med utgångpunkt från 2017.

Antal resor med länstrafikens färdbevis (tåg och buss) ska öka med 1 % per år och antal resor med tätortstrafikens färdbevis ska öka med 2 % per år med 2017 som startvärde.

	2017	**2018**	**2020**
Länstrafiken	2 582 000	2 607 300	2 658 900
Tätortstrafiken	3 820 000	3 896 400	4 049 200

Mål

Länstrafiken erbjuder resealternativ som passar mina behov

Andelen av alla tillfrågade som instämmer helt eller delvis skall öka, mäts i kundenkät. Frågan är formulerad ”avgångstider passar mina behov”.

			Utfall	Utfall
	2015	**2016**	**2016**	**2017**
Länstrafiken	21 %	21,5 %	**17 %**	**35 %**
Tätortstrafik	45 %	45,5 %	**43 %**	**57 %**

Anm

Ökningstakt 0,5 procentenhet per år. Med nöjdhet menas den andel av de tillfrågade som ger bästa betyg, 4 eller 5 på en 5-gradig skala.

Kommentar

En ny mätmetod infördes 2016, vilket framgår då utfallet 2017 avviker från tidigare värden.

Förslag

Nya måltal sätts, med utgångspunkt från utfallet 2017 Utvecklingen ökningstakten 0,5 procentenheter per år bibehålls.

	2017	**2018**	**2020**
Länstrafiken	**35 %**	**35,5 %**	**36,5 %**
Tätortstrafik	**57 %**	**57,5 %**	**56,7 %**

Mål
Tillgänglighet för rörelsehindrade i den allmänna kollektivtrafiken skall öka, så att fler kan använda den. Andel fordon med låggolv eller hiss skall öka.

	2014	2016	2018	2020
Tågtrafik, Norrtåg	100 %	100 %	100 %	100 %
Interregional trafik	100 %	100 %	100 %	100 %
Tätortstrafik Östersund	100 %	100 %	100 %	100 %
Stomlinjetrafik	49 %	49 %	49 %	60 %

Anm
F n finns 25 stomlinjefordon med låggolv/hiss, dessa fordon beräknas vara i trafik till slutet av 2018 då en ny avtalsperiod börjar. Det nya trafikavtal för stora delar av länet som skulle ha startat december 2018 är försenad, preliminärt blir trafikstarten i augusti 2019. Fordonsförändringar försenas p g a detta.

Kommentar
Vid samrådsmöten med kommunerna har vikten av tillgänglighetsanpassning av busstationer diskuterats.
Ledsagning har införts 2017 http://ltr.se/din-resa/ledsagning/ .

Förslag
Målet bibehålls.

Mål
Nöjdhet med färdtjänstresa skall uppgå till minst 90 % nöjdhet, under hela programperioden.
Mäts genom ANBARO Svensk Kollektivtrafiks barometer för anropsstyrd trafik.

	2014	2016	2018	2020
Uppföljning Jämtlands län	94 %	**97 %**		

Anm
Avser de kommuner som har överlåtit sitt ansvar för färdtjänsten till RKM. 2014 är det alla kommuner utom Östersunds kommun, fr o m 2015 alla kommuner utom Östersund och Strömsunds kommuner. Med nöjdhet menas den andel av de tillfrågade som ger bästa betyg, 4 eller 5 på en 5-gradig skala.

Förslag
Målet bibehålls men omformuleras.
”Nöjdhet med färdtjänstresa ska inte underskrida 90 % under programperioden.”

Mål
Kollektivtrafikens marknadsandel skall öka

En ökad marknadsandel, där ökningen tas från privatbilismen ger en positiv miljöeffekt.

			Utfall	
	2015	**2016**	**2016**	**2017**
Länstrafik	8 %	8,5 %	**7 %**	**12 %**
Tätortstrafik	15 %	15,5 %	**16 %**	**29 %**

Anm

Ökningstakt 0,5 procentenhet per år. I marknadsandel ingår även resa med taxi, här ingår flygtaxi och taxi till tåget som vanligen är delade resor. Det är uppgift om dagens första resa som mäts.

Kommentar

Ny mätmetod har införts 2017 (digital enkät i stället för telefonintervjuer).

Förslag

Nya måltal sätts, med utgångspunkt från utfallet 2017 Utvecklingen ökningstakten 0,5 procentenheter per år bibehålls.

	2017	**2018**	**2020**
Länstrafik	**12 %**	**12,5 %**	**13,5 %**
Tätortstrafik	**29 %**	**29,5 %**	**30,5 %**

Mål
Minskade nettoutsläpp av CO2

I den allmänna kollektivtrafiken ska utsläppen minska. 2014 uppgick utsläppen av CO_2 till 6 633 ton i busstrafiken, vilket motsvarar 0,67 kg/km.

			Utfall	
	2014	**2016**	**2016**	**2017**
CO_2 utsläpp kg per km, busstrafik	0,67	0,66	0,46	0,32

Anm

CO_2-utsläppen är ett globalt problem, förändring sker främst vid upphandlingstillfället.

Kommentar

2015-10-13 § 152 beslöt regionala utvecklingsnämnden att trafiken i högre grad ska köras på HVO. Från 2018 finns tre elbussar i trafik i tätortstrafiken, de ersätter etanoldrivna fordon. Andelen förnybara drivmedel har ökat från 30 % 2014 till 45 % 2016. 2016 var 23 % av de förnybara drivmedlen HVO, 2014 var 0 % av de förnyelsebara drivmedlen HVO.
Tillgången på HVO kan komma att minska om reduktionsplikt införs, d v s HVO generellt ska blandas i diesel till en viss del. Det ger på totalen minskade CO_2 utsläpp, men högre utsläpp för kollektivtrafiken.

Förslag

	2018	**2020**
CO_2 utsläpp kg per km, busstrafik	0,32	0,25

REGION JÄMTLAND HÄRJEDALEN

Regionalt trafikförsörjningsprogram 2016 – 2020

Beslutad av: Regionfullmäktige 2016-04-11—12, § 59
Reviderad av regionfullmäktige 2018-xx-xx, § xx

Förord

Sedan lagen om kollektivtrafik (SFS 2010:1065) trädde i kraft 2012 ska det i varje region finnas ett regionalt trafikförsörjningsprogram. Programmet är det strategiska styrdokumentet som beskriver hur kollektivtrafiken ska utvecklas, det ska omfatta vardagsresandet inom regionen samt till angränsande län.

Trafikförsörjningsprogrammet för Region Jämtland Härjdalen har utarbetats under 2015. Av remissvaren framgår att kollketivtrafik både intresserar och engagerar många. Det är viktigt att trafiken får utvecklas enligt programmet för att motsvara de behov och förväntningar finns. Det gäller såväl trafikutbud, som miljöprestanda och tillgänglighet för personer med funktionshinder och andra faktorer.

I arbetet med det regionala trafikförsörjningsprogrammet framkommer också ett stort engagemang för mer lågväga resor. Det är en viktig fråga i ett län där turismen är en basnäring. Arbetet med dessa frågor ligger utanför det regionala trafikförsörjningsprogrammet men behöver intensifieras.

Östersund 12 april 2016

Robert Uitto (S)
Regionråd

Innehåll

Förord 3
Sammanfattning 7
Förutsättningar och ramverk 8
Kollektivtrafiklagen 8
Trafikförsörjningsprogrammet 8
Samhällsplanering 8
Begrepp 9
Nuläge 10
Befolkning 10
Sysselsättning 11
Regionförstoring 12
Bilinnehav 12
Trafikutbud och resande 12
Trafikutbud 12
Tågtrafik 15
Länstrafik 16
Tätortstrafik 17
Närtrafik 17
Särskild kollektivtrafik 17
Taxor och produkter 20
Tillgänglighet för personer med funktionshinder 21
Miljö 21
Kostnads- och intäktsutveckling 24
Kommersiell trafik 24
Bussgods 25
Mål och strategier 25
Övergripande mål för kollektivtrafiken 25
Regional utvecklingsstrategi (RUS) 25
Avgränsningar och strategiska val 26
Realistiska och mätbara mål 26
Kollektivtrafikens utveckling 28
Norrlandssamarbetet 28
Tågtrafik 29
Länstrafik och tätortstrafik 29

Närtrafik....30
Tillgänglighet och särskild kollektivtrafik....30
Taxor och produkter....30
Miljö....30
Kostnads- och intäktsutveckling....31
Kommersiell trafik....31
Samband mellan regionaltrafik och fjärrtrafik....31
Genomförande och ekonomi....32
Samråd och dialog....32
Ekonomi....34
Uppföljning av trafikförsörjningsprogrammet....35
Bilaga 1 – Trafikavtal....36
Bilaga 2 – Trafikutbud....38
Bilaga 3 - Tillgänglighet i prioriterade stråk....66
Bilaga 5 – Remissvar....74

Sammanfattning

Region Jämtland Härjedalen är regional kollektivtrafikmyndighet, med politiskt och ekonomiskt ansvar för den samhällsfinansierade, allmänna kollketivtrafiken i länet. Den regionala kollektivtrafikmyndigheten har ansvar för att upprätta ett trafikförsörjningsprogram. I programmet ska mål fastställas, inriktning och strategier för trafiken beskrivas. Tillsammans är budget och trafikförsörjningsprogramm de viktigaste styrdokumenten för den regionala kollektivtrafiken. Trafiken ska svara mot den önskade utvecklingen av länet som beskrivs i regional utvecklingsstrategi - Jämtland/Härjedalen 2030 Innovativt och Attraktivt. Visionen är att *Jämtlands län är en region att längta till och växa i.* En viktig förutsättning för det är goda kommunikationer och en god service.

Länet är förhållandevis stort och har en liten befolkning, trafikförsörjningen är därför en utmaning i sig. Trafikutbudet har de senaste åren förändrats genom att tågtrafik i Norrtågs regi har etablerats i länet. Det har mefört att busstrafik i stråket Duved-Östersund-Bräcke minskat. Norrtågstrafiken ersätter vissa turer, antalet resor med Norrtåg ökar och resenärerna har fått ett snabbare och bekvämare resalternativ, något som bidrar till en regionförstoring. Norrtågstrafiken innebär också fler och bekvämare förbindelser till Sundsvall och vidare därifrån. I Östersund finns en tätortstrafik med förhållandevis bra trafikutbud och resande. Linjenätet behöver förändras, så att det bättre svarar mot resenärernas behov.

Får att nå Region Jämtland Härjedalens vision och övergripande mål bedömer RKM att följande frågor är strategiska för kollektivtrafiken i länet.

- Det regionala tågsystemet i Norrland, Norrtåg, utgör grunden för det interregionala trafikutbudet i Norrlandslänen (Jämtland, Västernorrland, Västerbotten och Norrbotten)
- Prioriterade stråk – stomlinjetrafik mellan kommuncentra och Östersund
- Tätortstrafiken i Östersund, trafikutbud i närområdet ca 3-mil runt Östersund och Åredalen
- En yttäckande närtrafik ska värnas, initiativ för utveckling av otraditionella och kostnadseffektiva lösningar för kollektivtrafik i glesbygd uppmuntras.

Delmål - en ekonomiskt hållbar utveckling

Restideskvoten tåg-bil ska högst uppgå till 0,8

Länstrafikens självfinansieringsgrad skall öka

Antal resor med länstrafikens och tätortstrafikens färdbevis ska öka

Delmål - en socialt hållbar utveckling

Länstrafiken erbjuder resealternativ som passar mina behov

Tillgänglighet för rörelsehindrade i den allmänna kollektivtrafiken skall öka, så att fler kan använda den. Det mäts genom andel fordon med låggolv eller hiss skall öka

Nöjdhet med färdtjänstresa skall uppgå till minst 90 % nöjdhet.

Delmål - en miljömässigt hållbar utveckling

Kollektivtrafikens marknadsandel skall öka

Minskade nettoutsläpp av CO_2

Förutsättningar och ramverk

Kollektivtrafiklagen

2012 trädde en ny lagstiftning för kollektivtrafiken (SFS 2010:1065) i landet i kraft. Enligt lagen skall det finnas en regional kollektivtrafikmyndighet (RKM) i varje län. I Jämtlands län är Region Jämtland Härjedalen RKM och har det politiska och ekonomiska ansvaret för den samhällsfinansierade kollektivtrafiken i länet.

RKM skall upprätta ett regionalt trafikförsörjningsprogram, i programmet ska mål för den regionala trafiken fastställas. Med regional kollektivtrafik avses all allmän kollektivtrafik inom ett län samt trafik som sträcker sig över fler län men avser att tillgodose allmänhetens behov av arbetspendling eller annat vardagsresande. Programmet skall vara strategiskt och långsiktigt. Det skall vara trafikslagsövergripande, utgå från ett resenärsperspektiv samt föregås av samråd. Trafikförsörjningsprogrammet ska ta sin utgångspunkt i de transportpolitiska målen och vara samordnat med den regionala utvecklingsplaneringen och annan planering som kan vara av betydelse för kollektivtrafiken.

Trafikförsörjningsprogrammet utgör utgångspunkt för RKM:s beslut om allmän trafikplikt. Med allmän trafikplikt avses det trafikutbud som samhället garanterar sina medborgare genom avtal.

I och med kollektivtrafiklagen från 2012 är marknaden avreglerad och kommersiell trafik kan etableras inom eller genom samma område som den allmänna trafiken. För att bedriva kommersiell trafik krävs en anmälan till RKM.

Trafikförsörjningsprogrammet

Beslut om Trafikförsörjningsprogram för Jämtlands län och beslut om allmän trafikplikt fattas av Region Jämtland Härjedalen. Region Jämtland Härjedalen äger Länstrafiken i Jämtlands län AB, som har uppdraget att verkställa den trafik som RKM beslutat om i regionalt trafikförsörjningsprogram och i beslut om allmän trafikplikt. Utredning pågår om verksamheten i länstrafikbolaget ska organiseras som en förvaltning inom Region Jämtland Härjedalen.

I kollektivtrafiklagen betonas vikten av samråd när ett trafikförsörjningsprogram tas fram. Samråd ska ske med motsvarande myndigheter i angränsande län, berörda myndigheter, kollektivtrafikföretag, företrädare för näringsliv och resenärer. Det viktigaste samråden sker med kommunerna. De ska företräda sina invånare, näringslivets och den egna verksamhetens intressen. I bilaga 4 redovisas vilka samråd som har skett. Trafikförsörjningsprogrammet har remissbehandlats och i bilaga 5 redovisas vilka som har svarat på remissen.

Kollektivtrafiken ingår i Regionala utvecklingsnämndens ansvarsområde. Utskottet för infrastruktur och kommunikationer har varit styrgrupp för framtagandet av trafikförsörjningsprogrammet. Slutligen ska programmet antas av Regionfullmäktige.

Samhällsplanering

1 januari 2015 bildades Region Jämtland Härjedalen av Regionförbundet Jämtlands län och Jämtlands läns landsting. Syftet är att både utveckla länet och att samordna insatserna för att göra detta. Tanken är att arbetet ska göras effektivare och med större kompetens i en mer samlad organisation. Region Jämtland Härjedalen får en tydlig roll som en samlande regional aktör.

Resande över kommungränserna i länet och även över länsgränsen är omfattande. Det ökar kraven på samarbete med grannlänen för kollektivtrafiken. I det arbetet har Region Jämtland Härjedalen en tydlig roll som samlande aktör.

Region Jämtland Härjedalen svarar för andra regionala planer och strategier som Regional utvecklingsstrategi (RUS) och Länstrasportplanen som omfattat det regionala vägnätet. RUS anger de övergripande målen som ska kunna uppnås genom att olika verksamheter strävar mot samma mål. Kollektivtrafiken är ett medel att nå de övergripande samhällsmålen. Länstransportplanen har en nära koppling till kollektivtrafikens infrastruktur och villkor. Där avsätts medel för kollektivtrafik och trafiksäkerhet, exempelvis hållplatser och åtgärder på kommunala gator, vägar och terminaler.

Kommunerna har planmonopol, men ska samråda med Region Jämtland Härjedalen när förslag till översiktsplaner upprättas eller när ändringar i planen görs. Region Jämtland Härjedalen granskar planerna med utgångspunkt från det regionala utvecklingsansvaret. Kommunernas ansvar för gator och terminaler påverkar kollektivtrafikens utvecklingsmöjligheter. Kommunerna har stort inflytande på investeringar och utformning av den fysiska miljön. Varje kommun ska värna sin egen utveckling men också i samspel med andra bidra till en stärkt regional utveckling. Länets utveckling skapas lokalt, men stärks av en regional samverkan.

Ett exempel på hur planering och samverkan över kommungränsen kan göras är projektet Jämtlandsstråket som syftar till en hållbar näringslivsutveckling i stråket Östersund-Krokom-Åre. Centrala frågor är arbetspendling, bostadsförsörjning, frågor kring näringslivsutveckling och att utveckla former för samverkan mellan kommunerna kring service och tjänster för boende utmed stråket. I projektarbetet ingår Åre, Krokoms och Östersunds kommuner, Region Jämtland Härjedalen och Länsstyrelsen i Jämtlands län.

Staten ansvarar genom Trafikverket för långsiktig planering i transportsystemet i form av byggande, drift och underhåll av statliga vägar och järnvägar. Trafikverket tar fram den nationella planen för transportinfrastruktur i samverkan med landets regionala aktörer, i vårt län E14 och E45 och järnvägen. Den nationella infrastrukturplanen innehåller insatser av stor betydelse för kollektivtrafikens genomförande och utveckling. Insatser i infrastruktur utanför länets gränser kan ibland vara av avgörande betydelse för kollektivtrafikens förutsättningar och utveckling inom länet. Region Jämtland Härjedalen är planupprättare och utarbetar, i nära samarbete med Trafikverket, Länstransportplanen. Det är den långsiktiga planen för länets vägar. Här ingår även åtgärder som hållplatser, trafiksäkerhetshöjande åtgärder och gång- och cykelbanor. Trafikverket har inrättat Persontransportråd på regional nivå. Persontransportråden är en arena för kunskaps- och erfarenhetsutbyte på strategisk nivå.

Begrepp

Med lagstiftningen följer en del begrepp. Dessa och några andra centrala begrepp förklaras nedan.

Allmän kollektivtrafik – trafik som är öppen för alla, har en bestämd taxa, utförs enligt tidtabell mellan bestämda orter. Trafiken kan utföras med tåg, buss eller bil. **Linjelagd trafik** utförs regelbundet, **anropsstyrd linjetrafik** och **närtrafik** utförs när någon har beställt den. Närtrafik är ofta begränsad till några dagar per vecka och har karaktären av serviceresor. Den allmänna trafiken finansieras delvis av skattemedel.

Allmän trafikplikt – krav på den trafiktjänst som RKM fastställer (trafikutbud, tillgänglighet, miljöprestanda et c), ett offentligt serviceåtagande gentemot invånarna.

Kommersiell trafik – trafik som bedrivs av ett trafikföretag på marknadsmässiga grunder utan inblandning från det offentliga. Trafikföretaget beslutar helt på egen hand om trafikutbud, linjesträckning, prissättning och när trafiken ska etableras eller upphöra.

Länstrafiken i Jämtlands län AB – är det bolag som verkställer RKM:s beslut om allmän och särskild kollektivtrafik. Länstrafiken tecknar avtal, planerar, informerar, sköter biljetthantering et c. Länstrafiken ägs av Region Jämtland Härjedalen.

Norrtåg AB – Norrtåg bildades 2008 av norrlandslänen Norrbotten, Västerbotten, Västernorrland och Jämtland för att etablera och driva dagtågtrafik på linjer norr om Sundsvall-Ånge-Storlien. Trafiken drivs av en upphandlad operatör, statlig medfinansiering ingår. Norrtåg AB ägs av Region Jämtland Härjedalen i Jämtlands län.

Regional kollektivtrafik – all kollektivtrafik inom länet (både allmän och kommersiell) samt trafik över länsgräns där det huvudsakliga resandet utgörs av vardagsresor. För den allmänna trafiken i Jämtlands län delas begreppet upp i

- **Interregional trafik** = trafik över länsgräns med buss och tåg**.**
- **Stomlinjetrafik** = trafik mellan kommuncentra/större tätorter och Östersund, trafik som ”binder samman länet” trafiken har förhållandevis gena linjedragningar och hög turtäthet.
- **Lokal trafik** = Tätortstrafiken i Östersund och annan inomkommunaltrafik där linjelagda skolskjutsar ofta utgör basen, närtrafik anropsstyrd linjetrafik.

Regional kollektivtrafikmyndighet (RKM) – är den strategiska beslutsnivån för frågor som rör den allmänna kollektivtrafiken, ex vis trafikförsörjningsprogram, allmän trafikplikt, besluta om färdtjänst och ta emot anmälan om kommersiell trafik. Fr o m 1 januari 2015 är Region Jämtland Härjedalen, regionala utvecklingsnämnden, RKM i Jämtlands län.

Särskild kollektivtrafik – Trafik som är avsedd för särskild person eller grupp, d v s ej öppen för allmänheten ex vis sjukresor, färdtjänst och kommunala skolskjutsar.

Trafikföretag – ett företag som bedriver kollektivtrafik på kommersiell grund, eller genom avtal kör allmän kollektivtrafik.

Nuläge

Befolkning

Jämtlands län är till ytan Sveriges tredje största län och motsvarar 12 % av Sveriges yta. 1,3 % av landets befolkning är bosatt i länets åtta kommuner. I Jämtlands län bodde 34 % av befolkningen utanför tätort, i riket som helhet bodde 15 % utanför tätort 2010. Denna förutsättning är en stor utmaning för ett kollektivt resande i länet.

Befolkningen i länet minskar och blir äldre. Länets befolkning uppgick 2014-12-31 till 126 765 invånare, varav 60 500 i Östersunds kommun. På en 25-års period 1989-2014 är minskningen 8 024 personer, eller 6,0 %. Krokom, Åre och Östersunds kommuner har under denna period ökat sin befolkning med 4-7 %. Andelen personer 65 år och äldre är över riksgenomsnittet 19,6 % i alla kommuner utom Åre.

Den mest påtagliga förändring av befolkningen som skett de senaste åren är en ökad inflyttning av personer från utlandet. Det s k flyttningsnettot mot utlandet var 1 120 personer 2014. Inflyttning från Syrien dominerar. Betydelsen av ett mycket aktivt arbete med attityd, välkomnande, mångkulturellt inkluderande och mottagligare arbetsmarknad är centralt för att länets folkmängd inte ska minska. Att få så många som möjligt att långsiktigt etablera sig i länet är viktigt ur ett flertal aspekter. Kollektivtrafiken är en viktig faktor för att möjliggöra detta.

Sysselsättning

Länet har delats in i tre Lokala Arbetsmarknadsregioner (LA-regioner) 2013. SCB definierar en lokal arbetsmarknad utifrån pendling över kommungräns. I en LA-region får utpendlingen vara högst 20 % och utpendlingen till en enskild kommun får högst vara 7,5 % av det totala antalet förvärvsarbetande i det lokala centret.

LA-region	landyta	befolkning	inv./km²
Strömsund	10 465	11 873	1,1
Härjedalen	11 248	10 224	0,9
Östersund	27 187	104 668	3,8
Östersunds LA-region uppdelad på kommun nivå			
Berg	5 710	7 067	1,2
Bräcke	3 408	6 463	1,9
Krokom	6 154	14 648	2,4
Ragunda	2 511	5 440	2,2
Åre	7 195	10 555	1,5
Östersund	2 208	60 495	27,4

Källa: SCB, 2015

Förkortade tidsavstånd stimulerar arbetspendling, vilket bidrar till regionförstoring. Regionförstoring medför att större marknader ger förutsättningar för att nyttja skalekonomier, ökad tillgänglighet och ökad urbanisering driver tillväxt, människor får fler alternativ i sina val av bostadsort och arbetsort. Regionförstoring kan motverka kompetensbortfall, stagnation och utflyttning.
Inom en region finns, naturligtvis, flera arbetsmarknader. Män pendlar inom större områden än kvinnor, vilket innebär att det finns fler LA-regioner för kvinnor än för män. Tendensen är att antalet LA-regioner har minskat, indelningen har varierat över tid.

Arbetspendling inom länet 2013

Bostads-kommun	Kvinnor och män, Arbetsställekommun							
	Ragunda	**Bräcke**	**Krokom**	**Strömsund**	**Åre**	**Berg**	**Härjedalen**	**Östersund**
Ragunda	1958	44	9	17	4	8	2	240
Bräcke	140	2058	23	11	9	10	6	517
Krokom	14	16	3794	82	184	19	8	2851
Strömsund	11	2	28	4780	8	2	5	358
Åre	0	3	131	10	4198	42	13	552
Berg	1	11	29	7	21	2507	86	689
Härjedalen	1	4	5	1	2	44	4429	122
Östersund	114	207	930	171	260	294	68	26334

Källa: SCB RAMS

Av arbetspendling över kommungräns dominerar inpendlingen till Östersund. Över tid är det utpendlingen från Östersund som ökar mest. Den största arbetspendlingen från Östersund sker till Krokoms kommun.

Förvärvsfrekvensen (andelen förvärvsarbetande i en åldersgrupp) är högre i länet 79,9 % jämfört med riket 77,1 % (uppgift från 2013). I de yngre åldersgrupperna kan det bero på att färre läser vidare i länet än i riket. I åldersgruppen 55-64 år är förvärvsfrekvensen lägre i Bräcke och Ragunda kommuner än för riket.

Till turismberoende branscher räknas detaljhandel, hotell och restaurang, museer, kulturminnen, djurparker, nöjesparker och skidanläggningar. I riket är 9,3 % sysselsatta i s k turismberoende branscher, i Åre kommun 27,0 %, Härjedalens kommun 18,3 % och i Bergs kommun 10,3 %, för övriga kommuner är andelen under riksgenomsnittet 9,3 %. De senaste åren har stora investeringar gjorts i besöksnäringen i främst Klövsjö-Vemdalen och Funäsdalen. Kapaciteten i dessa destinationer och Lofsdalen har därmed utökats betydligt, vilket även märks i det ökade antalet besökare.

Regionförstoring

Begreppet regionförstoring innebär att funktionella arbetsmarknadsregioner utvidgas geografiskt. Det sker genom att mindre regioner knyts samman genom förbättrade kommunikationer och förkortade restider. Regionförstoring blir härigenom i viss grad ett alternativ till urbanisering. Regionförstoring innebär att flyttning kan undvikas, att befintligt realkapital kan nyttjas bättre och att strukturella förändringar blir mer lättöverkomliga. Förbättrade kommunikationer kan möjliggöra pendling till arbetsmarknader, kulturutbud, föreningsliv m m.

Det är viktigt att kollektivtrafiken upplevs som konkurrenskraftig mot bilen. Tiden det tar att resa kan vara av avgörande betydelse, andra viktiga faktorer är om trafiken är tillförlitlig, avstånd till och standard på hållplats/resecentrum, behov av att byta färdmedel. Restidskvot är det mått som används för att mäta skillnaden i restid mellan bil och kollektivtrafik. Restidskvoten beräknas genom att bussens eller tågets färdtid divideras med bilens färdtid. Vid en kvot på 1,0 går det lika fort. För tåg bör restidskvoten understiga 1,0, för express och stomlinjetrafik med buss bör kvoten uppgå till högst 1,2-1,3. I stomlinjetrafiken uppnås ofta en restidskvot under 1,3, Norrtågs trafik mätt mellan ändstationer på Mittbanan ligger under 1,0.

Bilinnehav

Bilinnehavet är stort i länet och fortsätter att öka, trots att befolkningen minskar. 2013 fanns 70 611 personbilar i trafik. Det motsvarar 558 bilar per 1000 inv. i länet, att jämföra med 471 för riket. Klimatpåverkande utsläpp för transporter uppgår till 3 826 kg CO_2/inv. i Jämtlands län (högst i landet) att jämföra med riksgenomsnittet 2 186 kg CO_2/inv. Uppgift från 2010.

Trafikutbud och resande

Trafikutbud

Trafikutbudet mätt i km har varit förhållandevis stabilt under lång tid. Noteras kan att det minskade trafikutbudet i Länstrafiken från 2013 beror på att regional tågtrafik i Norrtåg AB:s regi har ersatt viss linjetrafik med buss.

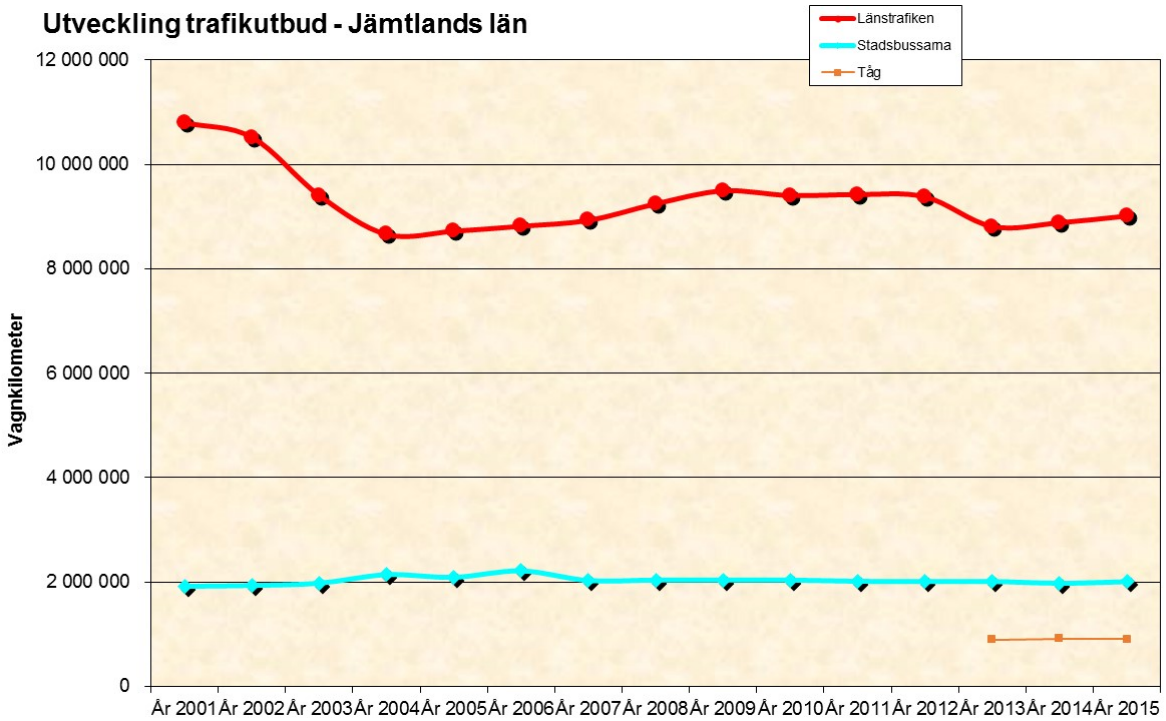

Trafikutbudet kan beskrivas enligt nedanstående.

Interregional trafik

- Norrtågstrafiken, Sundsvall en viktig nod
- Busstrafik över länsgräns

Stomlinje trafik

- Stomlinjetrafiken kommuncentra – Östersund

Lokal trafik

- Tätortstrafiken i Östersund
- 3-milsradien runt Östersunds tätort
- Trafik i Åredalen
- Inomkommunal trafik där linjelagda skolskjutsar utgör basen
- Närtrafik

Särskild kollektivtrafik

- Färdtjänst

Interregional-, stomlinjetrafik har stor betydelse för arbets- och studieresor, resor till region- och länssjukvård, service-, besöks- och anslutningsresor. Den **lokala trafiken** är anpassad för arbets- och skolpendling, service- och anslutningsresor till stomlinje- och interregionaltrafik, trafiken kan vara anropsstyrd. Närtrafiken är anropsstyrd och yt-täckande, den erbjuder sällanresor från orter med liten eller ingen linjelagd trafik. **Färdtjänst**, är särskild kollektivtrafik, och avsedd för den som g a sitt funktionshinder inte kan åka med allmänna kommunikationer, avsaknad av kollektivtrafik är inte grund för att få färdtjänst.

Stomlinjetrafiken är mycket viktig med Östersund som är den enskilt största målpunkten. Från kommuncentra Strömsund, Hammarstrand, Bräcke, Svenstavik, Krokom, Järpen till Östersund finns ett trafikutbud som minst medger arbetspendling till Östersund i tidslägen 7-16, 8-17 och 9-18, minst 3 senare ankomster under dagen och sen återresa ca kl. 22.00 M-F . Lördagar erbjuds serviceresor med uppehåll i Östersund minst 4 timmar och söndagar trafik på kvällen för veckopendling i båda riktningarna. I andra riktningen finns trafik M-F för uppehåll i respektive kommuncentra minst 8-17. För Bräcke, Svenstavik, Krokom och Järpen finns fler turer i vardera riktningen med ankomst 6.30 – 9.15 och från kommuncentra mot

Östersund finns fler turer i tidsintervallet 15.15 – 18.15. Från Sveg finns förbindelser till Östersund som medger hel- eller halvdagsvistelse i Östersund M-F, serviceresor och veckopendlingsresor lördagar och söndagar.

I Åre, Krokom och Östersund kommuner finns ett trafikutbud i något eller några stråk som erbjuder ett bra trafikutbud för bl. a arbetspendling sju dagar i veckan 14-30 dubbelturer M-F, 7-15 dubbelturer L och 5-10 dubbelturer S. I Åre kommun i stråket Duved-Åre-Undersåker-Järpen-Mörsil, i Krokoms kommun i stråket Nälden-Krokom-Dvärsätt-Ås-Östersund, i Östersunds kommun i stråken Häggenås-Lit-Östersund, Brunflo-Ope/Odenskog-Östersund samt tätortstrafiken. I stråken Brunflo-Marieby-Östersund och Hackås-Orrviken-Östersund finns ett bra trafikutbud för arbetspendling måndag-fredag 7-10 dubbelturer M-F. I övriga delar av dessa kommuner finns ett mer begränsat trafikutbud. Den trafikutökning som gjorts i Härjedalens kommun, med trafikstart hösten 2014 är en ökad samordning av skol- och arbetstider. Det innebär att arbetspendling är möjligt i högre utsträckning.

Den lokala trafiken i Härjedalen, Berg, Strömsund, Bräcke och Ragunda kommuner är främst planerad för resor måndag - fredag, trafikutbudet är mycket litet lördagar och söndagar. Trafikutbudet som är linjelagt eller anroppsstyrt, kan beskrivas enligt nedan

- Linjelagda skolskjutsar utgör basen i trafiknätet
- Serviceresor till närmaste tätort (linjetrafik eller närtrafik)
- Resor för besöksnäringens behov eller hela resan (anslutningsresor)
- Arbetspendling

De senaste åren har inga kvalitetsmätningar gjorts i den allmänna kollektivtrafiken. Orsaken är inbesparingar. Generellt kan sägas att ”relevans” d v s trafiken passar mina behov är den viktigaste faktorn för att människor ska resa. Prisvärdhet kvalité, bemötande och trafikens popularitet är viktiga faktorer men har mindre betydelse för hur människor gör sina val.

Linjenätskarta

Tågtrafik

Riksdagen godkände 2006 ett försök med gemensam trafikeringsrätt för dåvarande trafikhuvudmännen i norrlandslänen (Jämtland, Västernorrland, Västerbotten och Norrbotten) att driva dagtågtrafik på linjer norr om Sundsvall-Ånge-Storlien. Det s k Norrtågsförsöket, som har organiserats i bolaget Norrtåg AB. Regeringen beslutade om en försöksperiod från aug 2011, den är förlängd till 2021.

Vision

-Visionen för Norrtåg AB:s verksamhet är att när det regionala tågsystemet i Norrland förverkligas under de närmaste 15 åren kommer resenärerna att välja tåget framför andra sätt att resa beroende på dess unika kombination av komfort och snabbhet.

- Tåget kommer att vara en del av ett väl koordinerat och väl sammanhållet kollektivtrafiksystem. Vid alla viktiga knutpunkter kommer resenärerna att kunna byta mellan tåg och buss. Hela resan kommer att kunna göras på en och samma biljett oavsett vart den börjar eller slutar inom Norrtågs verksamhetsområde.

Mål

- Målet är att trafiken ska på affärsmässiga grunder erbjuda snabba, effektiva och långsiktigt hållbara resmöjligheter för de som bor i, verkar eller besöker regionen.
- Samarbetet mellan operatören och Norrtåg AB ska präglas av ett aktivt samarbete där båda parter gemensamt ska bidra till en positiv resandeutveckling och en allmän utveckling av trafiksystemet i sig.

Norrtågs linjer

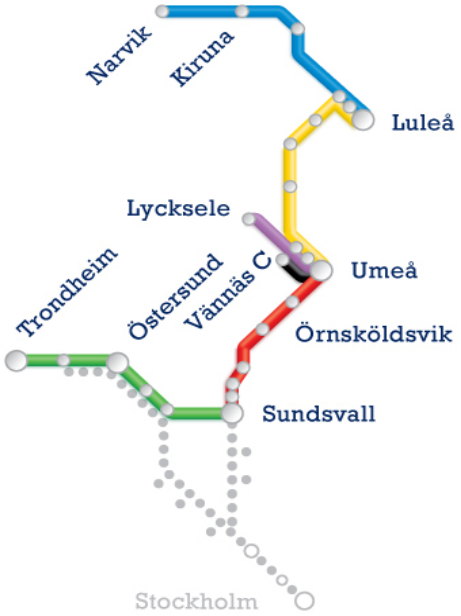

Förutsättningar är

- nya, moderna snabbtåg med låga driftskostnader
- ett enkelt, gemensamt taxesystem för såväl pendlare som sällanresenärer, gällande över hela trafikeringsområdet samt
- att trafiken upphandlas i fri konkurrens mellan operatörer

Norrtåg AB hyr fordon via vagnsbolaget Transitio AB. Vagnparken utgörs av 11 nya fordon av typ Coradia Lirex X62. Samtliga fordonstyper har möjlighet att ta ombord rullstolar. Trafiken på delen Örnsköldsvik-Umeå startade i augusti 2010. Sträckan Storlien-Östersund-Sundsvall trafikeras i planerad omfattning sedan december 2012.

Operatören får sätta taxan för resor med tåget. Inom varje län är länstrafikens kort (elevkort, periodkort, Bestprice-kort eller motsvarande pendlarkort) giltiga färdbevis.
Resandet i stråket Sundsvall-Östersund-Storlien har utvecklats mycket positivt under de två första åren. Tågresor är snabbare och bekvämare och möjliggör arbets- och studiependling över längre avstånd än motsvarande resor med buss. Tågtrafiken har ersatt viss busstrafik i stråken Bräcke-Östersund och Duved-Östersund. Trafikutbud se bilaga 2.

Resandeutveckling 2013-2014 Norrtåg Sundsvall-Östersund-Storlien

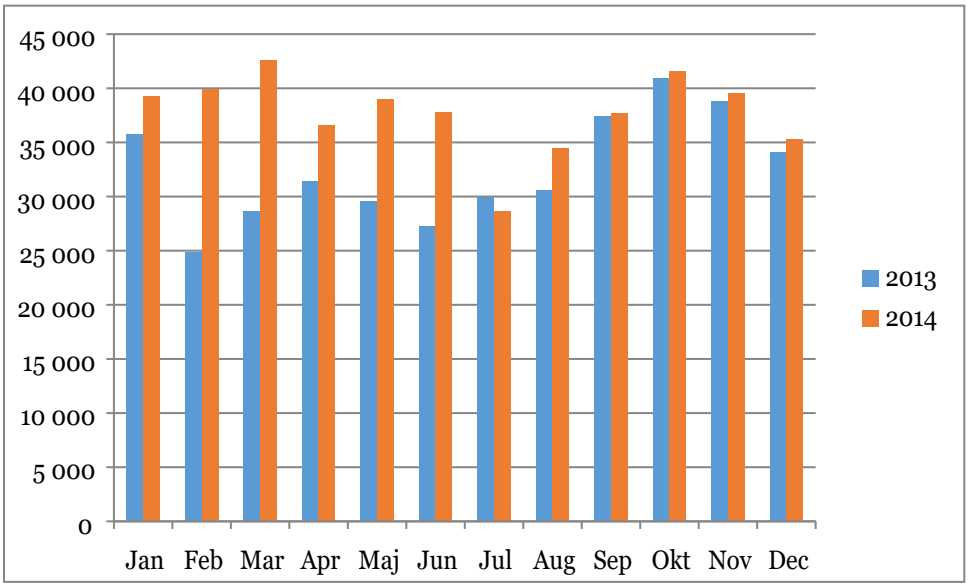

2014 gjordes 450 000 resor på sträckan Sundsvall –Östersund-Storlien.

Länstrafik

Av nedanstående diagram framgår att resandet i landsbygdstrafiken (staplarna till höger) har ökat de senaste åren. 2014 gjordes ca 2 300 000 resor på tåg och buss med länstrafikens färdbevis. I tätortstrafiken i Östersund (staplarna till vänster) ökade resandet 2014 och uppgick till ca 3 260 000 resor. Sedan 2013 kan kommunerna byta ut elevkort, med giltighet 2 resor/skoldag mot Ungdomskort. Ungdomskort ger rätt till obegränsat antal resor i hela länet under hela året och ges till ungdomar 6-19 år. Resor med elevkort/ungdomskort har ökat. Den positiva resandeutvecklingen beror på att fler kommuner övergår till ungdomskort, inflyttning och att tågpendling lockar allt fler.
En redovisning av trafikutbud och resande på linjenivå finns i bilaga 2.

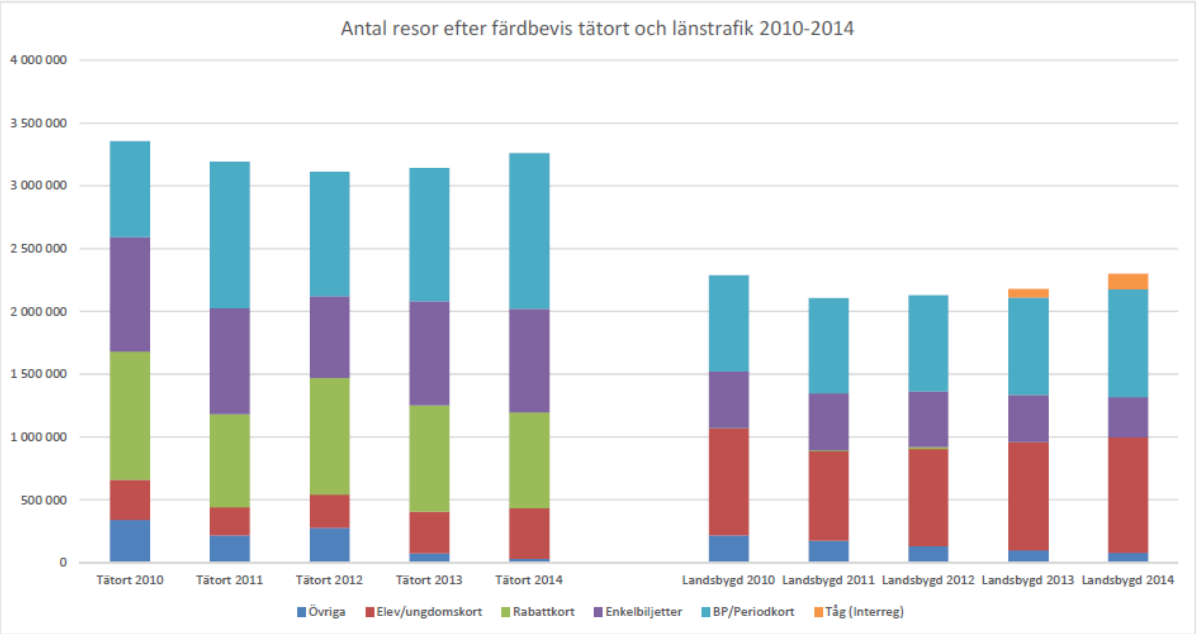

Tätortstrafik

Sedan årsskiftet 2001 är tätortstrafiken i Östersund upphandlad med s k tjänstekoncession. Det innebär att trafikutövaren bedriver trafiken självständigt. Trafikutövarens åtaganden bl. a trafikvolym, turtäthet, kvalité, miljö och taxa regleras i trafikeringsavtalet. Trafikutbudet i tätorten är bra med trafik från ca 6.00-23.00 M-L ca 11-23 S, till det kommer till den särskilda sön- och helgdagstrafiken, industri- och nattbusstrafiken. Linjenätet behöver ses över för att bättre täcka in målpunkter som kommit till de senaste åren. Flygbusstrafiken Åre Östersund airport - Östersund bedrivs av trafikutövaren i egen regi och med stor kommersiell frihet.

Närtrafik

Närtrafiken är det trafikutbud som finns på orter med liten eller ingen annan allmän trafik. Trafikutbudet, vanligen 1-3 dagar/vecka, trafiken går till närmaste större ort med affär och annan service.

Särskild kollektivtrafik

Särskild kollektivtrafik är ett samlingsbegrepp för den typ av resor som är riktad till särskild grupp eller kräver särskilt tillstånd att resa med. Resorna kan samordnas på olika sätt.

Gemensam upphandling – **en** trafikutövare får alla uppdrag (färdtjänst, sjukresor, skolskjutsar, närtrafik, linjetrafik) i det geografiska området. Det ger trafikutövaren trygghet under avtalstiden, samt är en förutsättning för samordning av olika transporter.

En beställningscentral (BC) – samma telefonnummer gör det enklare för resenären. Beställningscentralen är en garant för att endast berättigade resor utföres. Här fördelas kostnaden för en resa mellan olika trafikansvariga.

Samordning av olika resor – resbehov samordnas i beställningscentralen så att ex vis färdtjänstresenärer och sjukresenärer kan samåka. Det ger färre transporter, vilket sänker samhällets kostnad samt gynnar trafiksäkerhet och miljö.

Harmonisering av taxan – i de kommuner (Berg, Bräcke, Ragunda, Åre, Härjedalen och Krokom) som har samordnat sina samhällsbetalda resor är taxan gemensam.

Länstrafiken har getts i uppdrag att verkställa regionens och kommunernas uppgifter som ansvariga för särskild kollektivtrafik i nedanstående omfattning:

- Sjukresor i hela länet, inklusive handläggning av sjukreseersättning till enskilda.
- Utreda färdtjänst och riksfärdtjänst för boende i Berg, Bräcke, Härjedalen, Ragunda, Krokom och Åre kommuner, myndighetsutövningen (beslut om färdtjänsttillstånd, yttranden m m) sker av RKM.
- Upphandling och planering av skolskjutsar i Berg, Bräcke, Härjedalen, Ragunda, Strömsund Krokom och Åre kommuner.

Det sker genom att Länstrafiken bedriver:

- Beställnings- och samordningsfunktion (BC) för samhällsbetalda resor
- Transporttjänster avseende särskild kollektivtrafik, trafikuppdragen är upphandlade i konkurrens.

Verksamheten skall bedrivas så att:

- Samordning och planering av resor minimerar kostnaden för verksamheten
- Överenskommen kvalitet på resor och tjänster upprätthålls.

Länstrafiken skall vidare aktivt arbeta med utveckling av resmöjligheter för att minska behovet av särskild kollektivtrafik. Det kan ske genom att fler kan nyttja den allmänna kollektivtrafiken.

För att följa upp och utveckla den särskilda kollektivtrafiken görs

- kontroll av att kvalitet på resor och tjänster upprätthålls, undersöks via resenärsintervjuer.
- följa utvecklingen av resmöjligheter i den allmänna trafiken, för att minska behovet av särskild kollektivtrafik.
- ansvara för regler och taxa för färdtjänst, prissättning och ändringar

Färdtjänst

De kommuner som så väljer kan överlåta samtliga uppgifter för handläggningen av färdtjänst respektive riksfärdtjänst även myndighetsutövningen till RKM. Från 2015 ingår kommunerna Åre, Krokom, Ragunda, Bräcke, Berg och Härjedalen i samordnigen av samhällsbetalda resor.

Myndighetsutövningen fungerar väl. Under 2014 har handläggningstiden varierat mellan 1-5 veckor.
Myndighetsutövningen har varit föremål för prövning (överklaganden) av Förvaltningsrätten i 26 fall under 2014, varav 24 ärenden avgjordes till Länstrafikens förmån. De två ärenden som gick till den klagandes favör gällde i bägge fallen vilket färdmedel som skall användas.

I uppdraget till Länstrafiken ingår att aktivt arbeta med utveckling av resmöjligheter för att minska behovet av särskild kollektivtrafik, genom att fler ska kunna nyttja den allmänna kollektivtrafiken.
Det kan ske genom att både fordon och den fysiska miljön (hållplatser etc.) är tillgänglighetsanpassad. Jämtland ligger ej i framkant beträffande fysisk anpassning/tillgänglighetsanpassning av hållplatser eller information om vilka hållplatser som är tillgänglighetsanpassade.
Målsättningen för SÄK:s del i denna fråga får sänkas betydligt, till: -att när det är möjligt, dvs. det finns ett antal anpassade hållplatser samt ett fungerande betalsystem (särskild/allmän), påbörja viss styrning av färdtjänstresenärer till den allmänna kollektivtrafiken. För att det överhuvudtaget skall vara görligt måste det finnas en vilja hos alla parter.

Utvecklingen av antalet färdtjänsttillstånd i de ingående kommunerna (hela länet utom Östersund kommun) fanns 1978 personer med färdtjänsttillstånd i slutet av 2014, att jämföra med 2159 vid ingången av året. Fr o m 2015 lämnar Strömsunds kommun samarbetet, och bedriver sin färdtjänst i egen regi. Ca 2/3 av färdtjänsttillstånden innehas av kvinnor.

Av nedanstående diagram framgår förhållandet mellan ålder och beviljade färdtjänsttillstånd i länet.

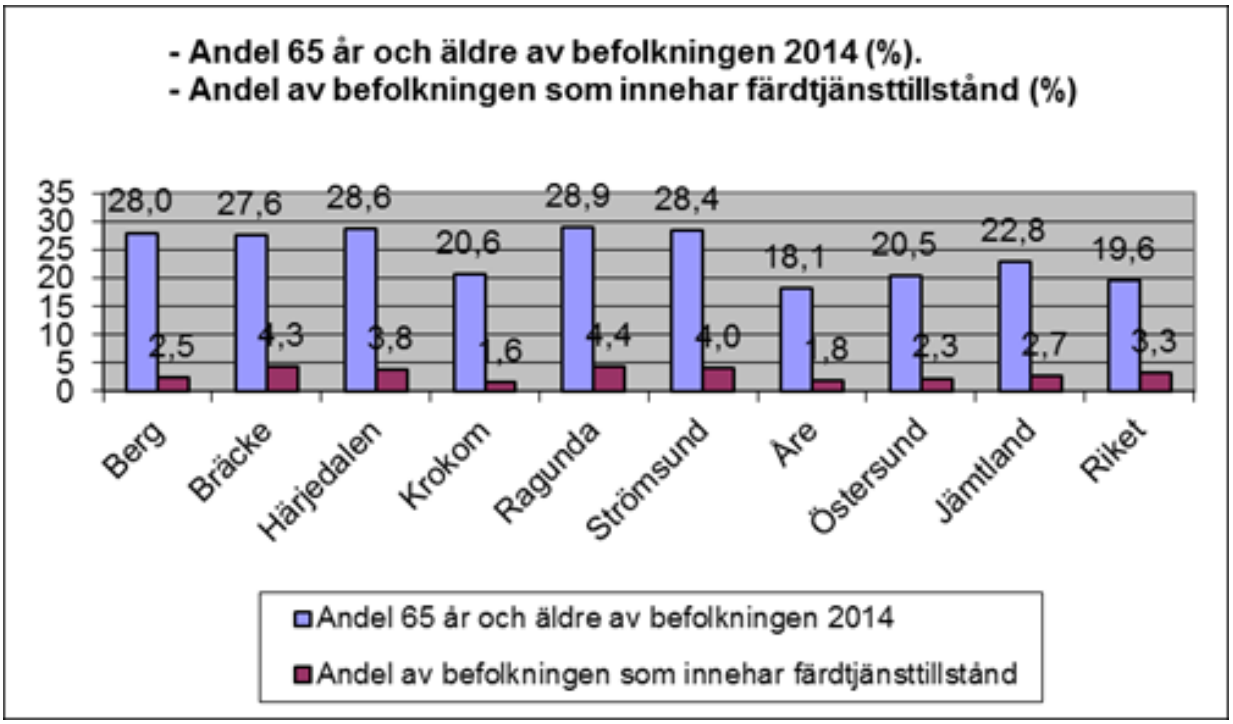

Nedanstående diagram visar utvecklingen av antalet färdtjänstberättigade över tid.

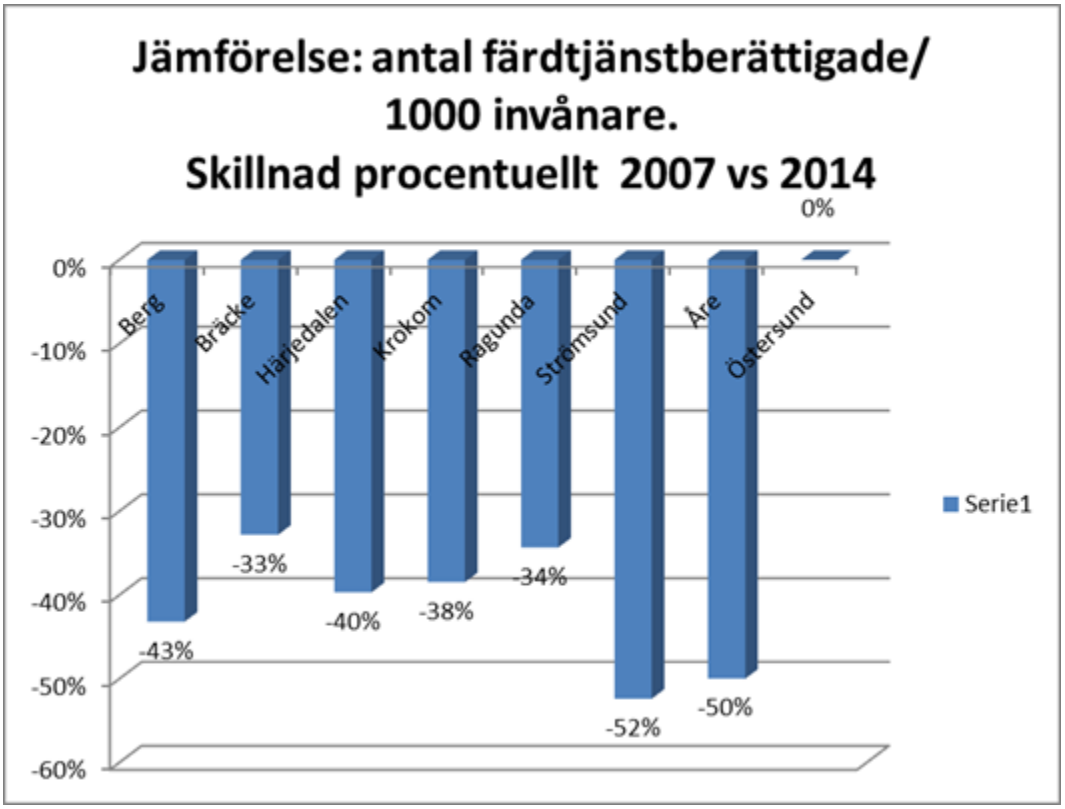

För att mäta hur effektiv samordningen är jämförs den faktiska kostnaden för resorna med hur stor kostnaden skulle ha varit om resorna gjordes utan samordning. Differensen däremellan benämns samordningsvinst och blir då ett mått över hur effektiv samordningen varit. Kravet är 25 % samordningsvinst på det totala antalet resor sett över ett år. Samordningsvinsten under 2014 var 25,17 %, i pengar motsvarar det knappt 20 miljoner kr.

Ett instrument för att mäta nöjdheten hos resenärerna (sjuk- och färdtjänstresenärer) är Svensk kollektivtrafiks kvalitetsbarometer. Där jämförs Jämtland med resten av riket. Jämtland har innehaft topplaceringar alltsedan starten 2008, 2014 har länet en andraplats. Under 2014 var det 94 % av resenärerna som gav bästa betyg, 4 eller 5 på en 5-gradig skala. Den siffran skall genomföras med riksgenomsnittet 90 %, på den sammanfattande frågan: totalt sett, vilket betyg vill du ge hela resan, dvs. om du tänker på både beställningen och resan sammantaget?

Egenavgiften är kopplad mot Länstrafiktaxan och motsvarar ca 150 % av biljettpriset för en kontantbetalande vuxen i respektive avståndsintervall. Egenfinansieringsgraden för samhällsbetalda resor är låg, huvuddelen av kostnaden är skattefinansierad. (ex på självfinansieringsgrad: färdtjänst 12 %, sjukresor med taxi 6 %).

Riksfärdtjänst

Riksfärd är avsedd för personer med ett stort och varaktigt funktionshinder och som inte till normala resekostnader kan resa med allmänna kommunikationer, eller personer som inte kan resa utan ledsagare. Riksfärdtjänst gäller för resor inom landet utanför Jämtlands län. Antalet färdtjänstresor var drygt 100 stycken 2014.

Kostnad för riksfärdtjänstresor är kopplat till resans längd och resenärens ålder. Taxan är den som regeringen beslutade 1997. Den har sedan dess inte ändrats. Egenavgiften för vuxna är 105 kr vid en resa upp till 100 km, den högsta egenavgifter tas ut för resor längre än 1500 km för närvarande 755 kr .

Sjukresor

I uppdraget till Länstrafiken ingår även att verkställa landstingets ansvar för sjukresor i hela länet, inklusive handläggning av sjukreseersättning. Denna uppgift ingår inte i RKM:s ansvarsområde.
Ett arbete bedrivs kontinuerligt för att minska kostnaden för sjukresor, bl a utbildning av vårdpersonal.

För mer information om särskild kollektivtrafik se SÄK årsrapport 2014, Länstrafiken i Jämtlands län AB.

Taxor och produkter

Länstrafikens produkter ska kunna erbjuda bra alternativ för olika kundgrupper. Kontantbiljett passar för sällanresenärer, Bestprice- eller länskort för pendlare, elevkort för skolelever i grund- och gymnasieskolan. Bestprice, länskort och elevkort gäller även för resor med Norrtågs trafik inom länet. Flera kommuner har valt att köpa ungdomskort till alla ungdomar 6-19 år. Ungdomskortet erbjuder obegränsat resande i hela länet under hela året, men är inte giltigt på Norrtåg. Ett seniorkort med obegränsat resande finns med låg månatlig kostnad, villkoret är att kunden har det i minst 12 månader. En översyn görs f n av vilka produkter som ska erbjudas. Bestpricekortet ska fasas ut av tekniska skäl. I den utredning som Norrlandslänen gjort framgår att det är önskvärt att priserna på kort och biljetter i länstrafiken i Jämtlands län sänks för resor på korta avstånd och att priset för resor på långa avstånd kan höjas, detta jämfört med bilkostnad för motsvarande resor.

I tätortstrafiken finns förutom enkelbiljett, skolkort och 30-dagarskort även ett tankkort som kan lösas för 7 - 30 resor, med ett lägre á-pris per resa ju fler resor som köps vid samma tillfälle. Taxan får justeras av trafikutövaren utifrån ett givet index. Alla färdbevis i länstrafiken medger övergång till tätortstrafiken.

Närtrafiken som definieras som sällaresor, tillämpas endast enkelbiljettstaxa.
För resor med buss över länsgräns tillämpas Norrlandresan. Den har enkelbiljetter och periodkort.
Länstrafiken och tätortstrafiken i Östersund arbetar för att det ombord på fordonen ska vara kontantfritt senast juni 2016.
Biljettintäkterna utgör i budget 2015 ca 127 mkr, vilket motsvarar ca 38 % av Länstrafikens kostnader.

Tillgänglighet för personer med funktionshinder

Arbetet med att göra kollektivtrafiken tillgänglig för personer med funktionsnedsättning är komplex. Det finns olika typer av funktionsnedsättning och en fungerande kollektivtrafik inbegriper hela resan. De vanligaste funktionshindren är nedsatt hörsel därefter rörelsehinder, nedsatt syn och svårt rörelsehinder. En person kan ha fler funktionsnedsättningar. Funktionshinder är ofta åldersrelaterat. För att trafiken ska betraktas som tillgänglig ställs krav på hållplatsen/väntsalen/bytespunkter, fordon, trafikinformation samt förare och tågvärdar. Vintertid förutsätts dessutom bra snöröjning.

För tågresor är fordonen och perrongerna anpassade så att rullstolsburna enkelt kan komma ombord. Ombord på tågen är tillgängligheten god, det gäller även toaletterna. Sedan något år tillhandahålls kostnadsfri ledsagning vid alla bemannade järnvägsstationer och tjänsten ska utökas till busstationer i länets kommuncentra.

Den interregionala busstrafiken utförs med tillgänglighetsanpassade fordon. I busstrafiken inom länet finns fordon med låggolv eller hiss mellan länets kommuncentra och Östersund, trafiken i Östersunds närområde Krokom-Dvärsätt-Ås/Häggenås-Lit/Orrviken/Brunflo-Ope respektive Brunflo-Marieby utförs med huvudsakligen låggolvsfordon. Alla fordon i tätortstrafiken i Östersund är av typen lågentréfordon och har nigningsfunktion.

RTI realtidsinformation finns i stomlinjetrafiken och tätortstrafiken det ger audiovisuell hållplatsinformation ombord på fordonen. För att utveckla informationen ytterligare krävs att hållplatsernas tillgänglighet beskrivs och att den informationen redovisas i trafikens söksystem.

För rullstolar finns angivet på Länstrafikens webbplats (www.ltr.se) vilka typer av rullstolar som kan rymmas i en buss. Vilka turer som trafikeras med tillgänglighetsanpassade fordon framgår av tidtabell. På längre turer (restid över 1,5 h) skall bussar vara utrustade med toalett.

Väghållaren har ansvar för hållplatser, d v s markyta och stolpe. För hållplatser på det statliga vägnätet är det Trafikverket och på kommunala vägar kommunen. I tätorten Östersund är en stor andel av alla hållplatser tillgänglighetsanpassade med refuger och anslutande gångväg. På det statliga vägnätet är en mindre andel av alla hållplatser är tillgänglighetsanpassade. För väderskydd ansvarar kommunerna och för hållplatstoppar ansvarar Länstrafiken.

Att öka tillgängligheten koncentreras till trafik med stort resande tågtrafik, tätortstrafik, och regional busstrafik. En stor brist är tillgänglighetsanpassning av hållplatser och till viss del väntsalar. Utbyggnad av hållplatser sker, men i långsam takt och främst i samband med ombyggnad av väg eller hållplats. Hållplatser med mer än 20 påstigande/dag prioriteras. I bilaga 3 redovisas tillgänglighet i fordon och strategiska hållplatser i de prioriterade stråken, kommuncentra-Östersund.

Det är önskvärt att öka tillgängligheten i länets väntsalar, de finns på större bytespunkter och är strategiska. Kommunerna ansvarar för väntsalarna.

Miljö

I Regional utvecklingsstrategi 2014-2030 finns mål för smart tillväxt – resurssnålare och effektivare. De övergripande målen för 2030 är

- Hög energieffektivitet inom boende/byggande, kommunikationer och industri
- Transporter, industri och värme i länet oberoende av fossil energi

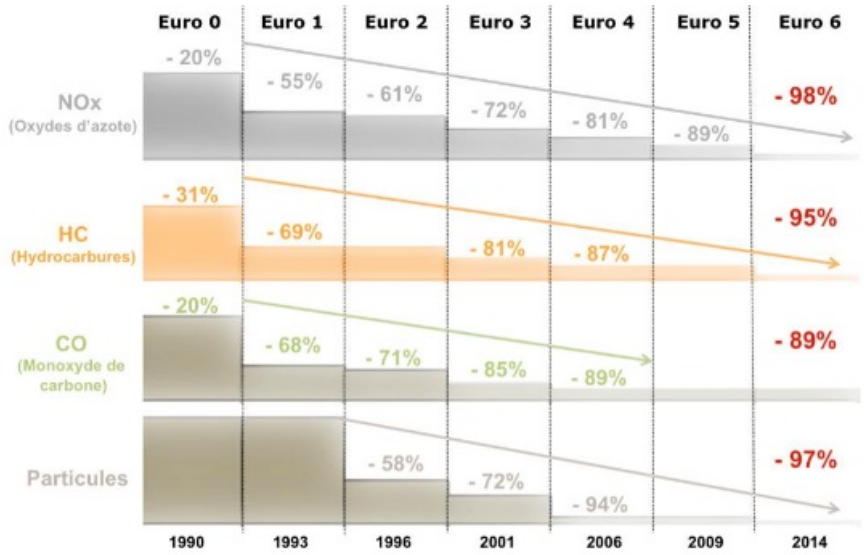

Av tabellen ovan framgår den utveckling som sker av bussmotorer för att de ska släppa ut mindre miljöskadliga ämnen. Dagens bussflotta drivs med diesel eller biodiesel, ett mindre antal bussar i tätorten drivs med etanol.

I samtliga trafikavtal finns miljö- och trafiksäkerhetkrav ställda. Miljökraven skärps kontinuerligt. Buss 2010, det trafikavtal som började gälla i juni 2010 och omfattar Härjedalen, Berg, Bräcke, Krokom, Strömsund och Östersunds landsbygd är miljökraven.

- För trafikområdena Berg, Strömsund, Krokom skall 30 % av vagnkilometerproduktionen, utföras med förnyelsebara drivmedel från och med utgången av 2012 och 50 % av vagnkilometerproduktionen utföras med förnyelsebara drivmedel från och med utgången av 2014.
- För trafikområdena Härjedalen och Bräcke skall 20 % av vagnkilometerproduktionen utföras med förnyelsebara drivmedel från och med utgången av 2012 och 30 % av vagnkilometerproduktionen utföras med förnyelsebara drivmedel från och med utgången av 2014.

RME är det förnyelsebara drivmedel som används.

Drivmedelsförbrukning totalt

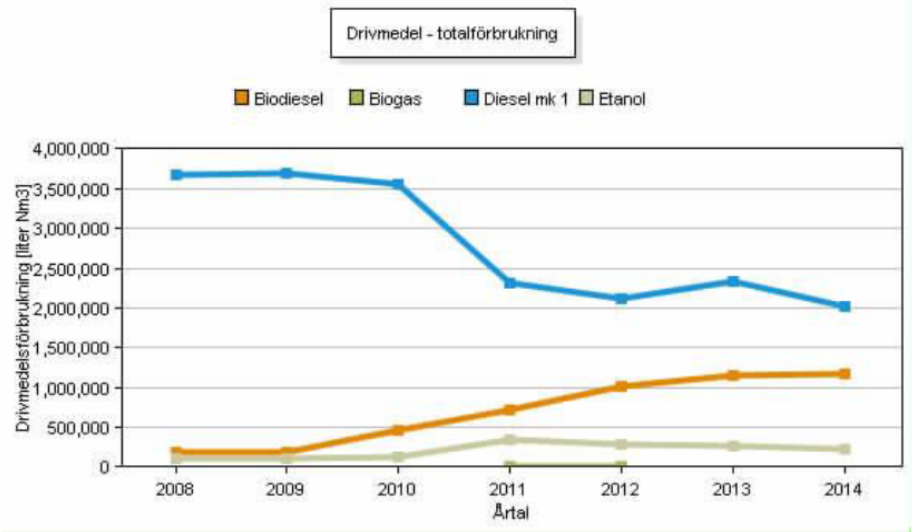

Källa: fordonsdatabasen FRIDA

I länet minskar förbrukningen av fossildiesel, den ersätts främst av biodiesel RME. Etanolförburkningen är stabil och kopplad till de etanolfordon som finns i tätortstrafiken.

Emission NOx totalt

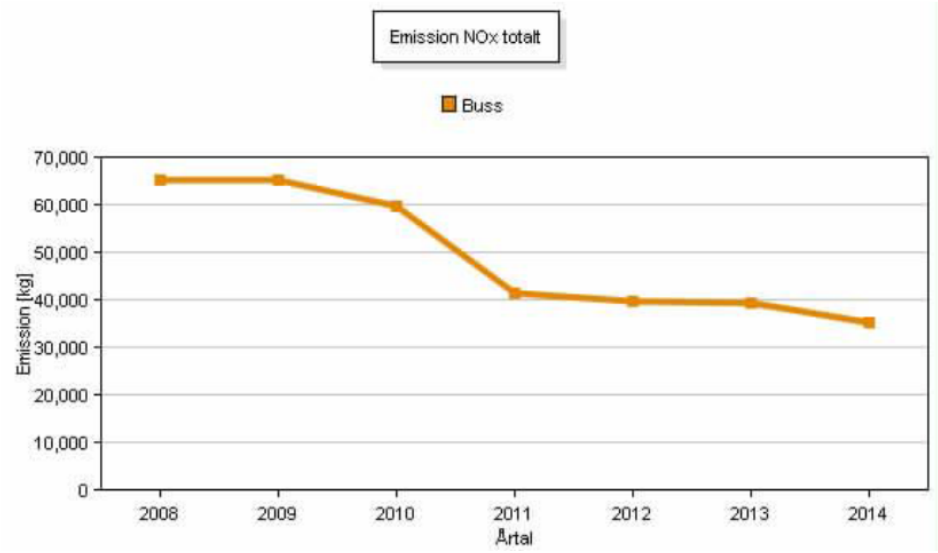

Källa: fordonsdatabasen FRIDA

NOx, kväveoxider minskningen är kopplad till ålder på fordonen. Sedan 2011 dominerar fordon med Euro 5 motorer.

Nettoutsläpp CO2

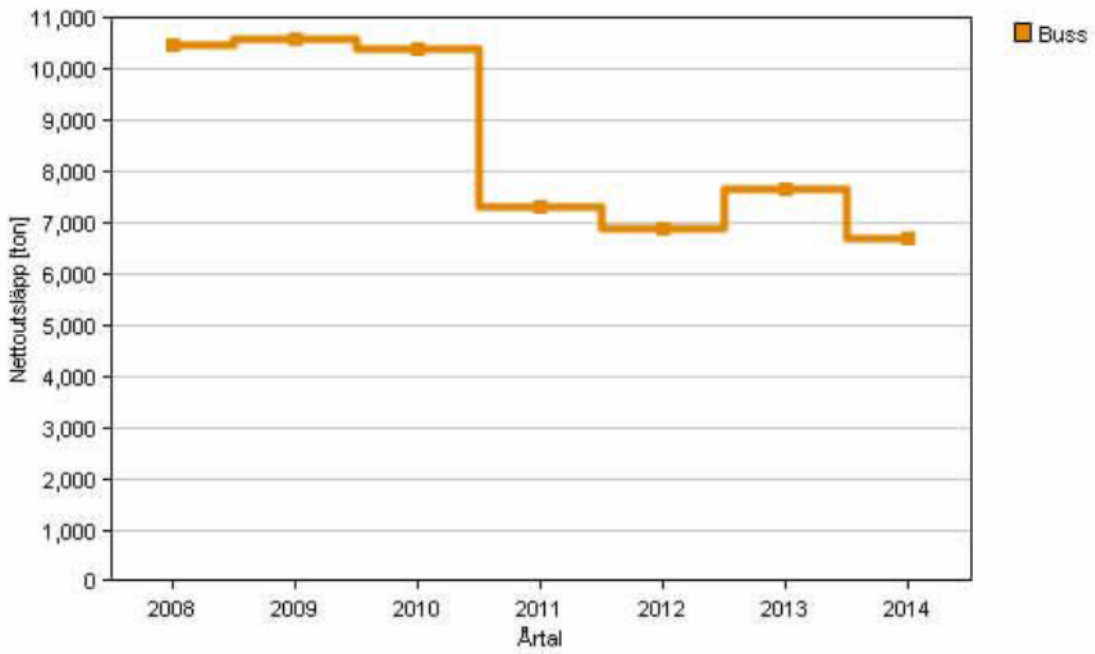

Källa: fordonsdatabasen FRIDA

Nettoutsläppen av koldioxid (CO2) minskar tack vare användning av biodiesel.

Trafiksäkerhetskrav som är högre än lagstadgade krav är brandsläckare i motorrummet, och alkolås.

Kostnads- och intäktsutveckling

Självfinansieringsgraden visar hur stor andel av intäkten som kommer från biljettintäkterna.

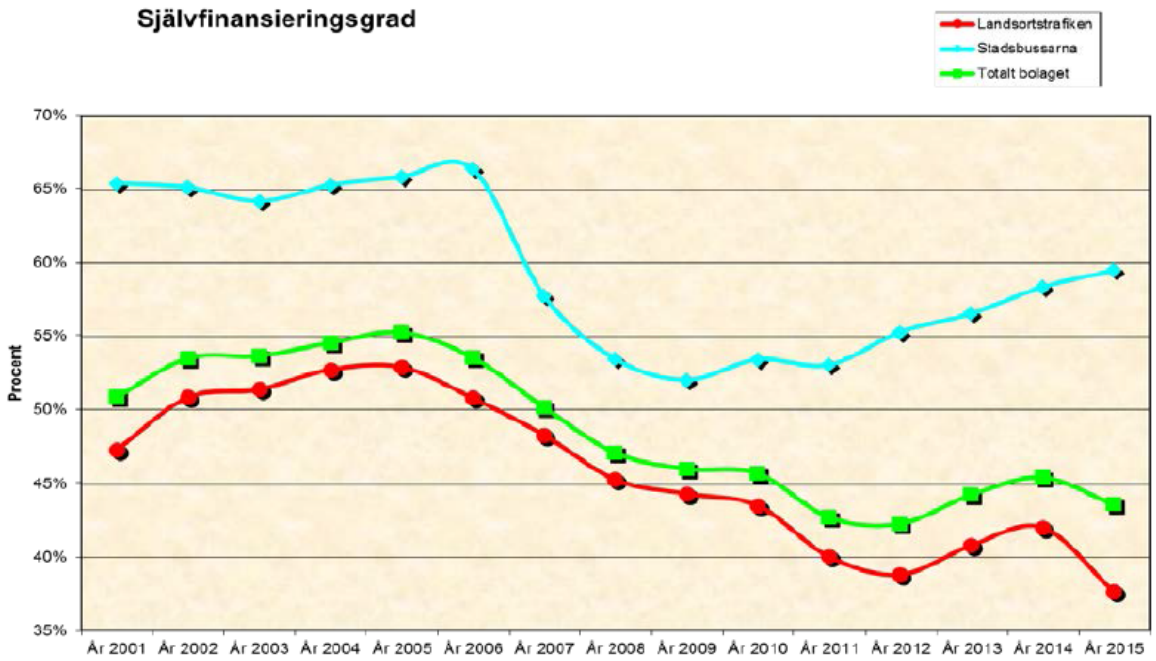

Självfinansieringsgraden är ett mått som speglar verksamhetens ekonomi. Den visar hur stor del av verksamheten som finansieras med intäkter från kunder i den allmänna kollektivtrafiken. Om resandet minskar sjunker biljettintäkterna, trafikkostnaden påverkas av trafikutbudet och regleras årligen av ett index som är kopplat till kostnadsutvecklingen för arbetskraft, bränsle och kapitalkostnad för fordon. 2007 började ett nytt trafikavtal för tätortstrafiken i Östersund, trafikkostnaden ökade markant, vilket framgår av diagrammet ovan. Självfinansieringsgraden har ökat de senaste åren.

Kommersiell trafik

En nyhet med nuvarande lag lagstiftning för kollektivtrafiken (SFS 2010:1065) är att den öppnar för kommersiell kollektivtrafik. Det är enkelt att etablera kommersiell trafik, endast en anmälan behöver göras. Det allmänna kollektivtrafiken är skattefinansierad till ca 50 %, vilket gör att kommersiella initiativ har blivi få och väl anpassade för särskilda ändamål ex vis arbetspendling där arbetsgivaren kan medfinansiera eller flygbusstrafik. Det är önskvärt att den kommersiella trafiken kan utvecklas i större omfattning.

Inlandsbanan

Järnvägen Mora - Gällivare ägs och förvaltas av Inlandsbanan AB. Inlandståget AB bedriver trafik på banan. Den huvudsakliga verksamheten är godsbefordran, under sommaren bedrivs turisttrafik och under skidsäsongen Snötåget Mora-Röjan (Klövsjö-Vemdalen)-Östersund på kommersiell basis.

Buss- och taxitrafik

I länet bedrivs regional kommersiell trafik sedan många år. Det är skidbusstrafik i Åre, Funäsdalen och Vemdalen under vintersäsongen jul-påsk.

Härjedalingen bedriver interregional trafik Funäsdalen/Lofsdalen/Östersund-Stockholm. Ett biljettsamarbete finns etablerat som innebär att resor inom Härjedalens kommun kan göras till länstrafikens enkelpris på Härjedalingen. Via Tour bedriver chartertrafik Stockholm-Åre under säsong lokalt resande är möjligt på dessa turer.

Flygtransfer – Flygtaxi - bedrivs av Taxi Östersund mellan Åre/Östersund flygplats och Åre under vintersäsong och fr o m 2015 även sommarsäsong.

Kommersiell trafik skall ha tillgång till offentligt ägd infrastruktur som hållplatser, väntsalar, resecentra och informationssystem på konkurrensneutrala och icke-diskriminerande villkor. I Jämtlands län finns kapacitetsproblem vid busstationer under mycket korta perioder morgon och eftermiddag skoldagar, i övrigt finns god kapacitet.

Bussgods

I Länstrafikens regi bedrivs godshantering med linjetrafik i länet, till grannlänen samt övriga landet. I länet finns tre godsterminaler, Östersund, Sveg och Strömsund, samt ett stort antal godsombud på olika orter i länet.
Bussgodsverksamheten ska bära sina egna kostnader, för att konkurrera med andra godstransportörer på lika villkor. Detta sker genom att Bussgods betalar för de faktiska kostnaderna ex vis personal, lokalhyra, ombuden samt för de särskilda kostnader som Bussgods generar i form av godsrumsfordon, extra tid för godshantering och extra körning till godsombud samt kostnad för viss förstärkningskostnad som uppkommer p g a att godsrumsfordon har mindre plats för resenärer.
De senaste åren har verksamhet inte burit sina egna kostnader varför en översyn av verksamheten pågår.

Mål och strategier

Övergripande mål för kollektivtrafiken

Ytterst skall kollektivtrafiken svara mot riksdagens transportpolitiska mål. Det övergripande målet är

- att säkerställa en samhällsekonomiskt effektiv och långsiktigt hållbar transportförsörjning för medborgarna och näringslivet i hela landet.

Funktionsmålet för tillgänglighet slår fast att transportsystemets utformning, funktion och användning ska medverka till

- att ge alla en grundläggande tillgänglighet med god kvalitet och användbarhet samt bidra till utvecklingskraft för hela landet.

Transportsystemet ska vara jämställt, d v s likvärdigt mot kvinnors och mäns transportbehov.
Hänsynsmålet innebär att transportsystemets utformning, funktion och användning ska anpassas till

- att ingen ska dödas eller skadas allvarligt samt bidra till att miljökvalitetsmålen uppnås och till ökad hälsa.

Regional utvecklingsstrategi (RUS)

I regionen finns en utvecklingsstrategi 2014-2030 ”Jämtland/Härjedalen 2030 Innovativt och attraktivt”. Strategin är ett gemensamt dokument för de organisationer och aktörer som driver länsutvecklingsfrågor. Visionen är att

- ***Jämtlands län är en region att längta till och växa i.***

Strategin ska leda till att länet har en offensiv, modern basindustri där besöksnäringen, energiproduktion, skog och trä, handel och IT dominerar. Länet ska vara fossilbränslefritt. Inflyttning till länet innebär en föryngring och ett mera mångkulturellt samhälle. En viktig förutsättning för detta är **goda kommunikationer**, attraktiva boendemiljöer, god offentlig och kommersiell service och en livaktig ideell sektor. I strategin ingår att underlätta ungdomars övergång till vuxenlivet, god integration och bra utbildningssystem och att den sociala välfärden är jämlik och jämställd i hela länet. Sammantaget ska det ge goda förutsättningar för en bra arbetsmarknad och en aktiv fritid.
Målbilden för utvecklingsområdet tillväxt för alla – infrastruktur och samhällsservice

- Förbättrade kommunikationer överbryggar de långa avstånden
- En god service kan erbjudas alla invånare

Kollektivtrafiken är ett medel för att nå de övergripande samhällsmålen för länet.

Avgränsningar och strategiska val

De avgränsningar som görs för programmet är

- Geografiskt – länet samt relationer över länsgräns som är dagligt resande
- Kollektivtrafik som RKM har att hantera och eventuell kommersiell trafik
- Särskild kollektivtrafik (sjukresor, färdtjänst, skolskjutsar) som en kommun och regionen har uppdragit åt RKM att ansvara för.

Får att nå Region Jämtland Härjedalens vision och övergripande mål bedömer RKM att följande frågor är strategiska för kollektivtrafiken i länet.

- Det regionala tågsystemet i Norrland, Norrtåg, utgör grunden för det interregionala trafikutbudet i Norrlandslänen (Jämtland, Västernorrland, Västerbotten och Norrbotten)
- Prioriterade stråk – stomlinjetrafik mellan kommuncentra och Östersund
- Tätortstrafiken i Östersund, trafikutbud i närområdet ca 3-mil runt Östersund och Åredalen
- En yttäckande närtrafik ska värnas, initiativ för utveckling av otraditionella och kostnadseffektiva lösningar för kollektivtrafik i glesbygd uppmuntras.

Realistiska och mätbara mål

Utifrån de övergripande målen för länet och strategierna för kollektivtrafiken har följande mål formulerats. För att uppnå målen krävs många åtgärder som kan ta olika lång tid att genomföra, flera olika aktörer har ansvaret.

Målen delas in i tre områden.

- En ekonomiskt hållbar utveckling – trafikutbudet erbjuder goda förbindelser inom länet och över länsgräns och för arbetspendling inom arbetsmarknadsregionerna
- En socialt hållbar utveckling – resmöjligheter som skapar valfrihet och är säkra, trygga och tillgängliga
- En miljömässigt hållbar utveckling – trafiken skall ge en begränsad påverkan på miljön

Delmål - en ekonomiskt hållbar utveckling

Mål - **Restideskvoten tåg-bil ska högst uppgå till 0,8**

Reserelation		Avstånd km	Restid, min bil enl Eniro	Restid tåg, min	Restids kvot tåg/bil 2015
Storlien	Östersund	160	132	116	0,88
Duved	Östersund	108	90	80	0,89
Sundsvall	Östersund	188	154	147	0,95

Målet uppfylls f n inte.

~~Mål - **Länstrafikens självfinansieringsgrad skall öka**~~

~~År~~	~~**2014**~~	~~**2016**~~	~~**2018**~~	~~**2020**~~
~~Självfinansieringsgrad~~	~~42 %~~	~~46 %~~	~~47 %~~	~~48 %~~

~~**Anm**~~

~~Självfinansieringsgraden påverkas av upphandlingar, resandeutveckling organisationsform, hur Norrtåg AB redovisas m m. Norrtåg kommer att redovisas skild från Länstrafikens redovisning fr om 2016. Länstrafikens självfinansieringsgrad exklusive Norrtåg skulle 2014 ha varit 45 %, varför det får utgöra grund för målserien.~~

Mål - **Antal resor med länstrafikens färdbevis (tåg och buss) ska öka med 1 % per år och antal resor med tätortstrafikens färdbevis ska öka med 2 % per år med 2017 som startvärde**

	Mål 2016	Utfall 2016	Utfall 2017	Mål 2018	Mål 2020
Länstrafiken	2 412 900	2 619 300	2 582 000	2 607 300	2 658 900
Tätortstrafiken	3 420 900	3 704 100	3 820 000	3 896 400	4 049 200

Anm

2014 är basår för beräkning av resandeutvecklingen för 2016. Ungdomskorten, som finns i de flesta kommuner från hösten 2015, påverkar resandet 2014-2016 därefter antas en långsammare ökningstakt. Nya måltal är satta för 2018 och 2020 med utgångspunkt från utfallet 2017.

Delmål - en socialt hållbar utveckling

Mål - **Länstrafiken erbjuder resealternativ som passar mina behov**

Andelen av alla tillfrågade som instämmer helt eller delvis skall öka, mäts i kundenkät. Frågan är formulerad ”avgångstider passar mina behov”

	Mål 2016	Utfall 2016	Utfall 2017	Mål 2018	Mål 2020
Länstrafiken	21,5 %	17 %	35 %	35,5 %	36,5 %
Tätortstrafik	45,5 %	43 %	57 %	57,5 %	56,7 %

Anm

Länstrafiken har anslutit sig till kundbarometern KOLBAR under 2015, startvärde är satt i januari 2016. Ökningstakt 0,5 procentenhet per år. Med nöjdhet menas den andel av de tillfrågade som ger bästa betyg, 4 eller 5 på en 5-gradig skala. En ny mätmetod infördes 2016. Nya måltal är satta för 2018 och 2020 med utgångspunkt från utfallet 2017.

Mål - **Tillgänglighet för rörelsehindrade i den allmänna kollektivtrafiken skall öka, så att fler kan använda den.**

Andel fordon med låggolv eller hiss skall öka

	2014	2016	2018	2020
Tågtrafik, Norrtåg	100 %	100 %	100 %	100 %
Interregional trafik	100 %	100 %	100 %	100 %
Tätortstrafik Östersund	100 %	100 %	100 %	100 %
Stomlinjetrafik	49 %	49 %	49 %	60 %

F n finns 25 stomlinjefordon med låggolv/hiss, dessa fordon beräknas vara i trafik till slutet av 2018 då en ny avtalsperiod börjar.

Mål - **Nöjdhet med färdtjänstresa skall inte underskrida 90 % nöjdhet, under hela programperioden.**

Mäts genom ANBARO Svensk Kollektivtrafiks barometer för anropsstyrd trafik.

	Utfall 2014	Utfall 2016	2018	2020
Uppföljning Jämtlands län*	94 %	97%		

* Avser de kommuner som har överlåtit sitt ansvar för färdtjänsten till RKM. 2014 är det alla kommuner utom Östersunds kommun, fr o m 2015 alla kommuner utom Östersund och Strömsunds kommuner. Med nöjdhet menas den andel av de tillfrågade som ger bästa betyg, 4 eller 5 på en 5-gradig skala. Målet nationellt är satt till 90 %. Det anses vara en rimlig avvägning mellan resuresr och kvalitet. Värdet tendare att sjunka med att nytillkommande grupper ställer allt högre krav.

Delmål - en miljömässigt hållbar utveckling

Mål - **Kollektivtrafikens marknadsandel skall öka**

En ökad marknadsandel, där ökningen tas från privatbilismen ger en positiv miljöeffekt.

	Mål 2016	Utfall 2016	Utfall 2017	Mål 2018	Mål 2020
Länstrafik	8,5 %	7 %	12 %	12,5 %	13,5 %
Tätortstrafik	15,5 %	16 %	29 %	29,5 %	30,5 %

Anm
Länstrafiken har anslutit sig till kundbarometern KOLBAR under 2015 startvärde är satt i januari 2016. Ökningstakt 0,5 procentenhet per år. I marknadsandel ingår även resa med taxi, här ingår flygtaxi och taxi till tåget som vanligen är delade resor. Det är uppgift om dagens första resa som ingår. Nya måltal är satta för 2018 och 2020 med utgångspunkt från utfallet 2017.

Mål - **Minskade nettoutsläpp av CO_2**

I den allmänna kollektivtrafiken ska utsläppen minska. 2014 uppgick utsläppen av CO_2 till 6 633 ton i busstrafiken, vilket motsvarar 0,67 kg/km.

	Mål 2016	Utfall 2016	Utfall 2017	Mål 2018	Mål 2020
CO_2 utsläpp kg per km, busstrafik	0,66	0,46	0,32	0,32	0,25

Anm
CO2-utsläppen är ett globalt problem, förändring sker främst vid upphandlingstillfället. Från 2018 finns tre elbussar i trafik i tätortstrafiken, de ersätter etanoldrivna fordon. Andelen förnybara drivmedel har ökat från 30 % 2014 till 45 % 2016. Nya måltal är satta för 2018 och 2020 med utgångspunkt från utfallet 2017.

Kollektivtrafikens utveckling

Kollektivtrafiken är viktig för länets medborgare och för länets utveckling. Region Jämtland Härjedalens ambition är att trafikutbudet ska anpassas i den takt som bedöms nödvändigt för att tillgodose befintliga kunders behov och att attrahera nya kunder och därigenom bidra till att kollektivtrafikresandet ökar.
Viktiga förutsättningar för en positiv utveckling av kollektivtrafiken är, förutom trafikutbudet, stödfunktioner, samverkan och en fungerande och utvecklad infrastruktur. Bättre vägar och järnvägar är grundläggande.

Norrlandssamarbetet

Norrlandssamarbetet omfattar Norrtåg, den interregionala busstrafiken, IT, biljettmaskiner, marknad, upphandling m m. Syftet är att hitta kostnadseffektiva lösningar och upprätthålla kompetens. Samarbetet kring biljettsystemen har bl a

inneburit att fyra parter ställer gemensamma krav på biljettmaskinsleverantören. Det ger en starkare och bättre förutsättning vid förhandlingar och billigare lösningar för respektive län.
- Konkreta resultat av samarbetet kan vara ökad samsyn i trafikfrågor, gemensamma marknadskampanjer, IT-strategier, upphandlingskompetens, samordning av tjänster, jour- och beredskapstjänstgöring.
Den interregionala tåg och busstrafiken är gemensamt upphandlad och har statlig medfinansiering. Trafikverkets krav på utförandet regleras i avtal mellan parterna.

Tågtrafik

Norrtågtrafiken utförs i Jämtlands län i planerad omfattning från december 2012. Resandeutvecklingen från 2013 till 2014 har varit 16 % till 452 000 resor för hela stråket Sundsvall-Östersund-Storlien, för resor inom länet på länstrafikens färdbevis var ökningen hela 74 %, till 122 000 resor. Tågresor är snabba och bekväma. Resandeökningen beror dels på att busstrafiken har minskats ner för att undvika parallell tåg- och busstrafik samt att trafiken har varit stabil, utan stora driftstörningar. Resandeökning förväntas plana ut. Målet är att erbjuda snabba, effektiva och långsiktigt hållbara resmöjligheter för de som bor i, verkar eller besöker regionen.
- En förutsättning för att nå målet restidskvot 0,8 är ett fortsatt arbete med infrastrukturen. Det pågår planering för åtgärder inom projekt Funktionella Mittstråket. Där ingår bland annat att minska antalet plankorsningar på banas västra del och att rusta delen Stöde-Sundsvall.
- En strategisk fråga är antalet stopp, från 2018 planeras ett tågstopp i Nälden. Utöver det ska antalet tågstopp inte utökas om det innebär förlängd restid.
- En vision är en tredje dubbeltur Sundsvall-Östersund-Trondheim. Ett ökat trafikutbud ger ett ökat resande. Det förutsätter en positiv syn på utökad trafik i Norge. Frågan aktualiseras av att det ska hållas två VM i länet 2019, men påverkas även av arbetet med elektrifieringen av Meråkerbanan.

Inlandsbanans vision är att den interregionala trafiken längs linje 45 Gällivare-Östersund-Mora upphandlas så att den kan utföras med tåg i stället för buss, åtminstone vissa turer. Det skulle innebära stora förändringar ex vis är linjesträckningen inte helt parallell, förutsättningar för godsbefordran är olika, kostnaden för tågtrafik är ca tre gånger så stor som för busstrafik. Trafiken har i dag statlig medfinansiering.

Länstrafik och tätortstrafik

De allra flesta resor i kollektivtrafiken görs med buss, närmare 5 450 000 resor 2014.
Planering av trafikutbudet utgår från vilken trafik som är strategiskt viktig och hur den ska kunna utvecklas. Övergång till ungdomskort från elevkort i länets kommuner kommer att betyda ett ökat resande. Åre kommun införde ungdomskort 2013, Bräcke och Berg kommuner 2014, Ragunda, Östersund, Härjedalen och Krokoms kommuner inför kortet från höstterminen 2015. Trafik för arbets- och skolpendling har hög prioritet, serviceresor är också viktiga, särskilt i relationen kommuncentra-Östersund.
- Trafikutbudet i prioriterade stråk förändras utifrån tågtrafiken, samt förändringar i resmönster och efterfrågan. Buss- och tågtrafik i parallella tidslägen ska undvikas. Busstrafiken kan bli snabbare, ex vis när det blir ett tågstopp i Nälden. Alla bussturer behöver då inte angöra Nälden, utan kan trafikera E14 och således bli snabbare.
- I tätortstrafiken behöver en linjenätsöversyn genomföras. Fler områden ska trafikeras. Det ska bidra till att trafiken blir mer relevant för flera och att resandet därmed ökar.
- Pendlarparkeringar behöver utvecklas och förbättras.
- Ett ökat resande uppnås om trafiken är relevant för boende och besökare i länet, kunderna är nöjda med information om trafikutbudet och upplevelsen av sina resor. För att uppnå detta ska servicen och fordonen vara bra och tidtabellerna anpassas utifrån efterfrågan.
- Marknadsaktiviterer är betydelsefulla för att behålla och få nya kunder.

Närtrafik

Närtrafiken är yttäckande och anpassas kontinuerligt i utbud och tid utifrån efterfrågan och behov som uppstår, ex vis vid nedläggning av en lanthandel. Anropsstyrd linjetrafik, närtrafik och särskild kollektivtrafik beställs och samordnas i den beställningscentral som länstrafiken upphandlat. Samordning, behörighetskontroll et c sker där.

- Alternativa sätt att bedriva närtrafik som kan ge ett bättre utbud till en oförändrad kostnad ska uppmuntras, exempel Byabussen i Kölsillre, Ånge kommun och projekt i Kalmar län som med teknikstöd höjer kvalitén i anropsstyrd trafik.

Tillgänglighet och särskild kollektivtrafik

Tillgänglighet till kollektivtrafiken är beroende av fler faktorer fordonens utformning, hållplatsernas och busstationernas tillgänglighet samt information om detta. Ledsagning finns vid bemannade järnvägsstationer, och ska utökas till resecentra/busstationer i samtliga kommuncentra.

Fordonens utformning bestäms vid upphandlingstillfället. I tidtabell/digital reseplanerare anges vilka turer som utföres med tillgänglighetsanpassade fordon.

RTI realtidsinformation installeras i stomlinjefordon. Det ska förbättra trafikantinformationen genom att information kan erhållas i mobiltelefonen. Ombord på fordonen ges hållplatsinformation audiovisuellt.

Information om hållplatsens tillgänglighet kräver att uppgifter om kantstenshöjd, taktila plattor m m kartläggs och dokumenteras i länstrafikens planeringsprogram samt att de kan redovisas i reseplaneraren.

- Åtgärderna kräver resurser i form av kartläggning, uppdatering i databaser och programvaruuppdatering.
- Resultatet i form av information om fordon, hållplatser och busstationers tillgänglighet kan ge stöd för att överföra resenärer från särskild kollektivtrafik till allmän kollektivtrafik.
- Arbetet med förbättrad tillgänglighet måste göras systematiskt och utgå från den standard som gäller i varje sammanhang.

För personer med färdtjänst mäts nöjdheten med resa i enkäten ANBARO. Tendensen är att nöjdheten sjunker utan att det går att belägga att kvalitén i tjänsten som helhet d v s i telefonsamtalet till beställningscentralen, punktlighet, bemötandet och service under resan, fordonets komfort har sjunkit. Resenärernas förväntning och krav ökar, varför en fortsatt nöjdhet på minst 90 % är en utmaning.

- Information till resenärer och utbildning av personal i beställningscentral och taxibolag måste fortgå kontinuerligt för att klara det uppsatta målet.

Taxor och produkter

En översyn görs f n av vilka produkter och priser och regler i övrigt som ska gälla vid resor med den allmänna kollektivtrafiken. Under 2015 upphör kontanthanteringen ombord på fordonen i tätortstrafiken i Östersund och under 2016 kommer kontanthantering att upphöra ombord på fordonen i länstrafiken.

- Priser på kort och biljetter ska uppfattas som prisvärda
- Kort och biljetter ska vara lätta att förstå
- Fler sätt att köpa biljett ska erbjudas internet, mobil et c.

Miljö

En fossilbränslefri kollektivtrafik 2030 är ett övergripande mål, formulerat bl a i RUS. Förutsättningarna för detta ökar tack vare att mer kollektivtrafik bedrivs med tåg och den utveckling som sker av fordon och drivmedel. Biodiesel, framställts av vegetabiliska eller animaliska oljor och fetter, har i allt högre grad blandats i fossil diesel och kommer att helt kunna ersätta den fossila dieseln. Andra alternativ som el- eller elhybridfordon kan vara möjliga i tätortstrafiken. En annan viktig förutsättning är att motorerna blir mer energieffektiva, även där är utvecklingen mycket positiv.

- Vid upphandlingar ställs krav på fordonens miljöprestanda.

Kostnads- och intäktsutveckling

Region Jämtland Härjedalen står inför utmaningar om målen för kollektivtrafiken skall kunna infrias, verksamheten har stor betydelse för länets önskade utveckling så som den beskrivs i den regionala utvecklingsstrategin (RUS 2014-2030). Länets svaga/negativa befolkningsutveckling och trafikkostnadens utveckling är några exempel på detta. Ambitionen är att självfinansieringsgraden skall öka från nuvarande 42 %. Kostnadsutvecklingen för trafikavtal tenderar att vara högre än den allmänna kostnadsutvecklingen (KPI), det index som används är förutom KPI, bränsleprisindex och arbetskraftsindex. Det är därför viktigt att även intäkterna ökar. Det sker genom att fler reser, att intäkten/resa ökar eller att trafikomkostnaden blir lägre. Aktörerna i regionen ansvarar tillsammans för att kollektivtrafiken kan utvecklas positivt, ex vis genom en samhällsplanering som underlättar för ett kollektivt resande.

- Val av drivmedel, trafikutbud, indexutveckling m m påverkar kostnaden. Förändringen sker främst vid ny upphandling.
- Länstrafiken ska genomföra en utredning om att bedriva trafik i egen regi. Den ska ge svar på var kostnadsnivåns ligger, vad som driver kostnaden, rimlighet i anbud et c och om det skulle gå att bedriva verksamheten till en lägre kostnad.
- Intäkterna påverkas främst av att ökat konsumentresande samt val av färdbevis.

Kollektivtrafiken skall utgöra ett strategiskt verktyg för att bidra till en positiv och hållbar samhällsutveckling.
Sedan 2015 är kollektivtrafiken en regional angelägenhet. RKM finns i Region Jämtland Härjedalen som också har det ekonomiska ansvaret, genom att verksamheten är skatteväxlad.

Kommersiell trafik

Upphandlingar förannonseras och trafikföretagen bjuds in till samråd inför upphandling (SIU). Vid SIU:n ges grundlig information om trafiken och dess förutsättningar. Trafikutövare får möjlighet att ta ställning till om trafiken är av intresse för att drivas kommersiellt. Det kan avse hela trafiken eller delar av den.
Inför varje upphandling av trafik fattar Region Jämtland Härjedalen beslut om allmän trafikplikt, d v s en beskrivning av verksamheten som utgör grund för upphandling och information till allmänheten om vilken allmän kollektivtrafik som kommer att erbjudas i det geografiska området.
Generellt sett är allmän kollektivtrafik till ca 50 % finansierad med offentliga medel. Förutsättningen för att bedriva verksamheten, helt på kommersiella grunder, begränsas därmed väsentligt. Kommersiell trafik har bedrivits på sträckan Duved-Ytterån, trafikföretaget fick då tillgång till den infrastruktur de efterfrågade på ett kostnadsneutralt och transparent sätt.

Samband mellan regionaltrafik och fjärrtrafik

Den regionala kollektivtrafiken har stor betydelse för tillgängligheten i ett nationellt och internationellt perspektiv. För en resenär är uppdelningen av trafiken teoretisk, det intressanta är hela resan.
Trafikförsörjningsprogrammet omfattar fyra år men trafikens utveckling bör ses i ett betydligt längre perspektiv.
Kollektivtrafiken är ett medel för att nå de övergripande samhällsmålen för länet, de finns formulerade i regional utvecklingsstrategi 2014-2030 ”Jämtland/Härjedalen innovativt och attraktivt 2030”.
För infrastruktur och samhällsservice finns följande övergripande mål formulerade.

- Förbättrade kommunikationer överbryggar de långa avstånden
- Fler cykel- och gångvägar gagnar miljö och trafiksäkerhet
- Bredbandsnät med hög kapacitet når hela länet
- En god service kan erbjudas alla invånare

För att uppnå dessa mål pekas på både nationella och regionala insatsområden. Här nämns länets beroende av en ändamålsenlig infrastruktur och att det måste avspeglas i nationella prioriteringar inom området. Dagliga tågförbindelser med restider under 4,5 timmar Östersund-Stockholm dagtid samt bibehållna nattåg. Tågtrafiken Trondheim-Östersund-

Sundsvall ska utvecklas både avseende turtäthet och restider. Elektrifieringen av Meråkerbanan är en viktig angelägenhet för Jämtland.

Förutom tågförbindelser behövs flygförbindelser som ger uppehåll över dagen i Stockholm, anslutning till andra destinationer och är attraktiva för besökare till länet. Konkurrens mellan flygbolag är önskvärd. Daglig flygförbindelse till Umeå/Luleå med rimliga priser är nödvändigt.
Interregional busstrafik kompletterar tåg- och flygförbindelserna samt ger tillgänglighet till orter utan tåg- och flygförbindelser.
Bra standard på länets vägar betonas, de ska hålla hög standard för framkomlighet och trafiksäkerhet även under tjällossningsperioder. Det gäller såväl de nationella stamvägarna E14 och E45 som länsvägnätet. För att nollvisionen, att inga personer ska skadas svårt eller dödas i trafiken, ska kunna uppnås behöver trafikmiljön utvecklas med bland annat gång- och cykelbanor, planfria korsningar, mitträcken och en god vinterväghållning. Vägarnas standard är viktig även för kollektivtrafikens utveckling. Järnvägen behöver också underhållas väl för att korta restider och underlätta för godstransporter.
Länets IT-struktur och mobiltelefontäckning byggs ut och användningen av digital kommunikation ökar. Mobiltäckning i hela länet är viktig för bl a skogsnäringen, rennäringen, turismen och kollektivtrafiken. Det är också viktigt för säkerhet och trygghet.

Genomförande och ekonomi

Samråd och dialog

RKM ingick i de verksamheter som flyttades över från Regionförbundet Jämtlands län till Region Jämtland Härjedalen 2015. Region Jämtland Härjedalen har därmed ansvaret för trafiken och dess finansiering. I den utredning som låg till grund för beslut om att överföra ansvaret för kollektivtrafiken till regionen finns angivet möjlighet till tilläggsöverenskommelser om en kommun vill ha en högre standard i trafiken än regionen finner motiverat eller rabatterade priser för sina kommuninvånare. Infrastruktur kopplad till kollektivtrafiken hållplatser på kommunala vägar, busstationer et c är en kommunal angelägenhet. Samverkan mellan regionen och kommunerna är viktig för att skapa en attraktiv kollektivtrafik med ett resenärsfokus. Samverkan krävs på såväl strategisk nivå som i operativa frågor.
Samrådsorganisationen finns formaliserad till tre nivåer
- **Regionens samverkansråd** (RSR) där för regionen och kommunerna gemensamma frågor ska diskuteras.
- **Trafiksamråd** ett årligt informations- och diskussionsmöte med respektive kommun. Löpande samråd på tjänstemanna nivå hålls flera gånger per år, kallat Samråd RKM.
- **Dialoger** inrättas utifrån de behov som uppstår löpande om hållplatser, trafikförändringar och upphandlingar.

Regionens pensionärsråd, handikappråd och ungdomsråd utgör även råd för RKM och Länstrafiken. RKM är också part i Trafikverkets RTAF-råd (Rådet för Tillgänglighet och Användbarhet för personer med Funktionsnedsättning).

Trafikverket är en viktig part för en fungerande kollektivtrafik på både väg och järnväg. På det allmänna vägnätet ansvarar Trafikverket för hållplatsers placering och utformning och annat som kan påverka kollektivtrafikens framkomlighet. Region Jämtland Härjedalen är planupprättare och har kontinuerlig kontakt med Trafikverket.

Kommersiell kollektivtrafik har inte utvecklats i någon nämnvärd omfattning, vare sig i Jämtland eller nationellt, sedan 2012 då den nya lagen om kollektivtrafik (SFS 2010:1065) trädde i kraft. Utvecklingen kan ändras och då behöver regler för tillgång till busstationer och informationssystem utarbetas.

Ekonomi

Kostnadsutveckling Länstrafiken och Norrtåg 2010-2015, budget 2016

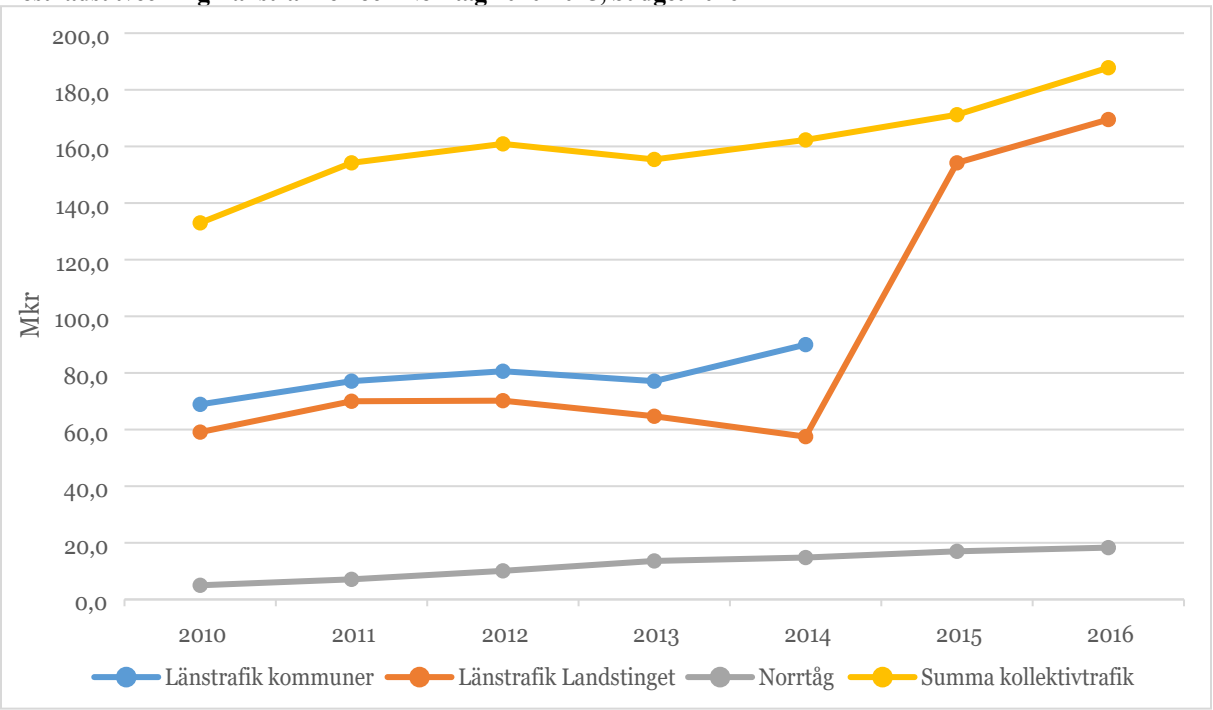

Den ökande kostnaden 2011 i landstingets kostnadsansvar fick landstinget att agera. Landstinget ville sänka sin kostnad. Istället för att minska det regionala trafikutbudet förändrades kostnadsfördelningen från 2014 så att kommunerna tog ett större kostnadsansvar. Det framgår av kommunernas kostnadsökning och landstingets kostnadsminskning för 2014. De trafikutökningar som kommunerna gjorde till 2015 ingår i skatteväxlingen. För 2015 är dryga 103 mkr skatteväxlat från kommunerna. För Norrtåg startade trafiken i planerad omfattning från december 2012.

De upphandlingar som genomförts under 2015 har visat på en måttlig kostnadsökning. Ökade kostnader ska balanseras med att kunna erbjuda resenärer en attraktiv och hållbar trafik och en bra prisbild för resor i Jämtlands län.

Trafikutbudet kommer de närmaste åren att utredas och utvärderas inför den upphandling alternativt egen regiverksamhet som ska starta när det nuvarande trafikavtalet Buss 2010 löper ut i december 2018. Samhällsnyttan, invånarnas behov och förväntningar på trafiken och utveckling av pendling är viktiga faktorer i utformning av det kommande trafikutbudet.

Den regionala kollektivtrafiken bör som helhet fungera som ett sammanhållet system med så smidiga gränser som möjligt mellan aktörer och trafikslag. För att trafiken skall vara attraktiv krävs ett utbud som ger valfrihet i tid för resan, restider som är konkurrenskraftiga och en standard och kvalitet i trafiken som motsvarar resenärens förväntningar. Detta kan erbjudas i reserelationer där resandet är tillräckligt omfattande. Det innebär att stråk och tider med stort resande bör prioriteras. Utvecklingen mot en förstärkt trafik i starka stråk kan kompletteras med pendlarparkeringar. Trafikutbudet på andra relationer måste å andra sidan minska ner till det mest oumbärliga, ofta linjelagda skolskjutsar och närtrafik för en basal service.

Uppföljning av trafikförsörjningsprogrammet

Enligt lagen skall de regionala trafikförsörjningsprogrammen uppdateraras vid behov, en mandatperiod kan vara en lämplig tid.
Fortsatta utredningsbehov finns bl. a

- Väntsalar och bytespunkters tillgänglighet, kommunerna har ansvaret, frågan har stor betydelse för kollektivtrafiksystemets helhet och tillgänglighet.
- Prioriteringsgrunder för ett konkurrensneutralt tillträde till busstationer, vid kapacitetsbrist.
- Tågtrafikens utveckling, vad händer med den långväga tågtrafiken när Norrtågstrafiken har etablerats och utvecklas.
- Trafikutbud och finansiering i samband med beslut om allmän trafikplikt inför varje upphandling.

Programmet bör följas upp under programperioden. Uppföljningen skall även omfatta kommersiell trafik, om sådan etableras.

Uppföljning, samt förslag till ändringar ska diskuteras vid regionens samverkansråd, trafiksamråd och i dialog med berörd kommun. Kommunerna ges därigenom kontinuerlig möjlighet att påverka utvecklingen av kollektivtrafiken i länet. Andra aktörer kan komma att involveras, särskilt de regionala kollektivtrafikmyndigheterna i angränsade län.

Bilaga 1 – Trafikavtal

Trafikavtal

Tåg

Norrtågtrafiken aug 2011 – augusti 2016, Botniatåg AB, augusti 2016 – december 2025 Svenska Tågkompaniet AB

Buss

Åre dec 2014 – dec 2022, option 2 år, Centrala Buss i Jämtland Härjedalen AB
Ragunda juni 2008 – dec 2015, KR Trafik AB, nytt avtal dec 2015 – dec 2023, option 2 år, Centrala Buss i Jämtland Härjedalen AB
Östersund tätort - juni 2007 – juni 2016, Nettbuss Stadsbussarna AB, juni 2016 – juni 2021, option 3 år, Nettbuss Stadsbussarna AB
Buss 2010 Lit-Strömsund, Brunflo-Bräcke, Fåker-Berg, Krokom, Härjedalen juni 2010 - dec 2018, Centrala Buss i Jämtland Härjedalen AB
Inlandstrafiken, Linje 45, dec 2011 – dec 2017, option 2 år, KR-trafik AB
Linje 40 – Tvärflöjten juni 2012 – dec 2018, KR-trafik AB

Bil

Östersund S+N juni 2013 – juni 2018 option 2 år, Östersunds taxi 199 000 AB.
Strömsund juni 2013 – juni 2018 option 2 år, Norra Jämtlands Taxi AB*)
Bräcke juni 2013 – juni 2018 option 2 år, V.A.Trafik och utbildning AB*)
Berg juni 2013 – juni 2018 option 2 år, Taxiservice i Bergs kommun AB*)
Krokom juni 2013 – juni 2018 option 2 år, Taxi Glesbygd Krokom AB *)
Härjedalen juni 2013 – juni 2018 option 2 år, Centrala Buss i Jämtland Härjedalen AB *)
Ragunda juni 2013 – juni 2018 option 2 år, Taxi Ragunda AB*)
Åre juni 2013 – juni 2018 option 2 år, Taxi Västjämtland AB*)

I samtliga bilupphandlingar ingår sjukresor, närtrafik, anropsstyrd linjetrafik och smågods.
*) färdtjänst, riksfärdtjänst och kommunala skolskjutsar ingår i upphandlingen.

All anropsstyrd trafik beställs och samordnas genom den av Länstrafiken upphandlade beställningscentralen BC Jämtland.

Bilaga 2 – Trafikutbud

Nedan redovisas all linjelagd trafik, den utföres med buss eller bil, viss trafik är anropsstyrd. Registrerat resande avser resande redovisat i biljettmaskinssystemet. För anropsstyrd linjetrafik (A-linje) hämtas antalet resenärer från bokningsprogrammet hos BC Jämtland.

Interregional trafik

Norrtåg Sundsvall-Ånge-Bräcke-Östersund-Storlien/(Trondheim)

År:	2012	2013	2014
Antal reg. resor:	133 000*)	390 000	452 000

*) avser andra halvåret då Botniatåg övertog trafikeringen.

Från juni 2012 ingår all trafik på delen Sundsvall-Östersund-Trondheim i Norrtågs avtal med Botniatåg. Trafiken utförs i planerad omfattning från december 2012 på delen Sundsvall-Östersund-Storlien. Trafiken skall bl. a ge en bra förbindelse Östersund - Umeå via Sundsvall, restid ca 5,5 timmar. Statlig medfinansiering genom Norrtågsförsöket.

Utbud

Östersund-Sundsvall

9 dubbelturer M-F
4 dubbelturer L
4 dubbelturer S

Östersund-Duved

5 dubbeltur M-F
4 dubbelturer L
4 dubbelturer S
2 dubbelturer dagligen Duved-Trondheim

Linje 26 Sveg-Ånge

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg. resor:	342 st.	466	662	1940
Antal resenärer A-linje:	540	440	734	647

Utbud

1 dubbeltur M-To
1 dubbeltur M_F
1 dubbeltur SoH
1 anropsstyrd tur M-F och S

Trafiken är anpassad till Norrtågstrafiken i Ånge, för veckopendling Umeå/Sundsvall-Sveg och de anropsstyrda turerna för anslutning till/från norrgående nattåg. Jämtlands län har 100 % trafik- och ekonomiskt ansvar för linjen. Det innebär att länstrafikens taxa tillämpas på hela linjen. Trafiken utökades i den trafikutökning som Härjedalens kommun gjorde 2014.

Linje 30 Hammarstrand-Liden-Sundsvall

<u>År:</u>	2011	2012	2013	2014
<u>Antal reg. resor:</u>	92 679 st.	69 675 st.	94 994 st.	77 689 st.
	huvuddelen av resorna avser Västernorrlands län.			

<u>Utbud fr o m 2014</u>
1 dubbelturer M-F hela sträckan
8 dubbelturer M-F Sundsvall – Liden
1 dubbeltur skoldagar Järkvissle-Liden
1 dubbeltur F skoldagar Hammarstrand-Liden
1 enkeltur M skoldagar Hammarstrand-Liden
1 enkeltur M-F Bispgården-Hammarstrand
4 dubbelturer L Sundsvall-Liden /Järkvissle
3 dubbelturer S, Sundsvall-Liden
1 enkeltur S A-linje, Liden-Bispgården.

Länsgränsöverskridande linje mot Västernorrland. Trafikutbudet har minskats ned fr o m 2014, bl a med 2 dubbelturer M-F Liden-Hammarstrand. Trafiken upphandlas och administreras av RKM Västernorrland.

Linje 39 Sollefteå-Ramsele-Backe-Hoting

<u>År:</u>	2011	2012	2013	2014
<u>Antal reg. resor</u>:	73 935 st	78 438 st	66 469 st	57 562 st
	huvuddelen av resorna avser Västernorrlands län.			

<u>Utbud</u>
4 dubbeltur M-F Ramsele-Sollefteåmed
1 dubbeltur M-F Sollefteå-Hoting
1 dubbeltur M-F Ramsele-Hoting
1 dubbeltur F Ramsele-Hoting
1 dubbeltur S Ramsele-Sollefteå
1 dubbeltur S Ramsele-Hoting

Länsgränsöverskridande linje mot Västernorrland. Trafikutbudet har minskats ned fr o m 2014. Trafiken är planerad för skol-, och veckopendling samt serviceresor. Trafiken upphandlas och administreras av RKM Västernorrland.

Linje 40 Örnsköldsvik-Hammarstrand-Östersund

<u>År:</u>	2011	2012	2013	2014
<u>Antal reg resor:</u>	70 037 st	56 932 st	69 084 st	72 140 st

<u>Utbud</u>
4 dubbelturer M-F, varav en Sollefteå-Östersund, övriga Örnsköldsvik-Östersund
1 dubbeltur L
1 dubbeltur S.

Länsgränsöverskridande linje mot Västernorrlandslän. Linjen har stor interregional betydelse för person- och godsbefordran. Linjen ingår i det s.k. ”samverkande systemet”, trafik som medfinansieras av Trafikverket.

Linje 41 Junsele-Backe-Hoting

År:	2011	2012	2013	2014
Antal resor A-linje:	25	34	45	49

Utbud
1 dubbeltur M-F, anropsstyrd trafik.

Länsgränsöverskridande linje mot Västernorrlands län. Trafiken är planerad för serviceresor och bussanslutning i Junsele. Trafiken upphandlas och administreras från Jämtlands län.

Linje 45 Östersund-Dorotea-Storuman-Gällivare (Inlandstrafiken)

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	47 334	65 384	67 227	67 052

Utbud
1 dubbeltur M-S Östersund-Gällivare
1 dubbeltur M-S Östersund-Arvidsjaur

Linjen inrättades 91/92 som ersättning för rälsbusstrafik på Inlandsbanan, trafiken bedrivs i samarbete med RKM Västerbotten och Norrbotten. Trafiken medfinansieras av Trafikverket.
Trafiken på linje 45 är upplagd för tåganslutning, främst nattåg i Östersund och för godsbefordran. Från december 2011 är trafiken inom Jämtlands län samordnad med linje 63 Dorotea-Umeå.

Linje 45 Mora-Sveg-Östersund

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	72 606 st	65 563 st	65 459 st	74 662 st

Utbud
2 dubbelturer M-S, på delen Mora-Östersund
1 dubbeltur M-F Sveg-Östersund
1 enkeltur lördagar Sveg-Östersund
1 enkeltur söndagar Östersund-Sveg

Linjen inrättades 91/92 som ersättning för rälsbusstrafik på Inlandsbanan. Jämtlands län har 100 % trafik- och ekonomiskt ansvar för linjen, vilket bl. a innebär att länstrafikens taxa tillämpas på hela linjen. Linjen har stor interregional betydelse för person- och godsbefordran, den medfinansieras av Trafikverket. Trafiken är planerad för tåganslutning i Mora och Östersund, veckopendling och serviceresor Sveg-Östersund.

Linje 47 Dorotea-Hoting

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg. resor:	2 664 st	4 553 st	3 320 st	4 811 st

Utbud
1 dubbelturer M-F, skoldagar

Linjen som går över länsgränsen Västerbotten-Jämtland är inrättad juni 2010 som ett komplement till linje 142 för gymnasiependling Dorotea-Hoting-Strömsund.

Linje 56 Ljusdal-Kårböle-Sveg

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	12 570 st	13 261	11 415	11 985
Antal resor A-linje:	630 st			

Utbud
2 dubbelturer M-F
1,5 enkelturer skoldagar på delen Vänsjö- Sveg från aug 2014
1 dubbelturer L
1 dubbeltur S

Länsgränsöverskridande linje mellan Gävleborgs och Jämtlands län. Jämtlands län har 100 % trafik- och ekonomiskt ansvar för linjen, vilket bl. a innebär att länstrafikens taxa tillämpas på hela linjen. Linjen är upplagd för tåganslutning i Ljusdal och för godstransporter. Godsflödet på linjen är betydande. Linjen ingår i det s.k. samverkande systemet, trafiken medfinansieras av Trafikverket.

Linje 63 (Östersund-) Dorotea-Umeå

År:	2011
Antal reg resor:	58 987 st

Utbud
2 dubbelturer dagligen.

Sedan dec 2011 har trafik på sträckan Östersund-Dorotea samordnats med linje 45 Östersund-Dorotea-Arvidsjaur/Gällivare. Linjen redovisas därför inte i Jämtland.

Regional- och lokal trafik i linjenummerordning

Linje 1-14 m fl. Tätortstrafiken Östersund inkl. nattbussar, sön- och helgdagstrafik, industriturer

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg. resor:	3 192 823	3 109 083	3 140 456	3 258 040
Flygbussen	23 109	27 257	31 792	34 907

Trafik bedrivs mellan kl 6 – 23 M-F, kl 6 - 23 Lö, kl 11.30 – 23 SoH.
Nattrafik kl. 23 – 2.30 F-L
Tätortstrafiken är upphandlad i ett s.k. nettoavtal, trafikutövaren har självständigt att ajourhålla linjenätet, turutbud m m inom ramen för vad som sägs i trafikavtalet. I trafikavtalet ställs krav på att trafikutbudet skall erbjuda sena kvällsturer vardags- och söndagskvällar till alla stadsdelar, trafikutbudet i Norr förbi Arenan och Ica Maxi ska utvecklas i takt med att verksamheter utvecklas, särskilt kvällstid.

Linje 91 Östersund-Krokom-Nälden-Trångsviken NATTBUSS

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	6 406 st	5 379 st	4 429 st	4 056 st

Utbud

3 dubbelturer F, L Östersund-Krokom-Nälden.

En tur F och L fortsätter till Trångsviken om resande finns.

Linje 92 Östersund-Lit-Häggenås NATTBUSS

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	2 144 st	1 723 st	1 522 st	1 294 st

Utbud

2 dubbelturer F och L, varav 1 dubbeltur F och L till Häggenås.

Linje 93 Brunflo-Östersund NATTBUSS

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	6 154 st	5 226 st	4 306 st	3 775 st

Utbud

3 dubbelturer F och L.

Vissa turer går via Marieby.

Linje 98 Mörsil-Järpen-Åre-Duved NATTBUSS

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	951 st	767 st	526 st	538 st

Utbud

2 dubbelturer F och L under vintersäsongen.

Linje 108 Brunflo-Torvalla-Brunflo

År:	2014
Antal reg. resor:	3 049 st

Utbud

7 turer M-F skoldagar

Linjen inrättad augusti 2014 för elevpendling.

Linje 109 Brunflo-Odenskog-Östersund

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg. resor:	78 748 st	76 437 st	61 679 st	57 523 st

Utbud
15 enkelturer M-F, 4 dt är inställda under sommarlov
4 dubbelturer L

Trafikutbudet är en del av linje 110 som fått annan färdväg, via Odenskog.

Linje 110 Brunflo-Ope-Östersund

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	192 320 st	178 869	176 473	160 552

Utbud
20/22 enkelturer M-F, 3 dubbelturer är inställda under sommarlov
11 dubbelturer L
8 dubbelturer S

Trafikutbudet reducerades från 2012 och med trafik som kallas linje 109.
Trafiken är planerad för skol-, arbetspendling och serviceresor M-F, L och S

Linje 111 Brunflo-Marieby-Östersund

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	40 213 st	39 300	43 986	44 424

Utbud
10 dubbelturer M-F
1 enkeltur kvällstid M-F
2 dubbelturer L
1 dubbeltur S

Trafiken är planerad för skol-, arbetspendling och serviceresor M-F, serviceresor L och S

Linje 112 Grytans Läger-Östersund

År:	2013	2014
Antal reg resor:	1 268	27 804

Utbud
5 dubbelturer M-L

Trafiken inrättades i december 2013 till följd av att det finns permanentboende i Grytas Läger. Trafiken är uppbyggd för skol-, arbetspendling och serviceresor M-F, serviceresor L.

Linje 115 Loke-Tandsbyn-Brunflo

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor	20 139 st	18 653	24 350	27 441

Utbud

6 dubbelturer M-F, 1 dubbeltur inställd under sommarlov.

2 av dubbelturerna angör Östersund. Skol- och linjetrafiken har samordnats därav det ökade resandet.

Linje 116 Börön-Brunflo

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg. resor:	322 st	163	4 514	8 535

Utbud

4 dubbelturer M-F.

Skol- och linjetrafiken har samordnats därav det ökade resandet.

Linje 118 Bodal-Brunflo

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg. resor:	uppgift saknas.	17	183	274

Utbud

2 dubbelturer M-F.

Skol- och linjetrafiken har samordnats därav det ökade resandet.

Linje 127 Bräcke-Gällö-Östersund

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	119 859 st	105 790	92 752	95 453

Utbud:

5 dubbelturer M-F Bräcke-Östersund
1 enkeltur M-F Gällö-Bräcke
1 dubbeltur M-F Bräcke-Brunflo
1 dubbeltur M-F Östersund-Gällö
1 enkeltur M-F Pilgrimstad-Gällö

Linjesträckningen i huvudsak parallell med järnvägen och Norrtågstrafiken. Trafiken utgör ett komplement till tågtrafiken, och är anpassad för skol- och arbetspendling M-F.

Linje 132 Hammarstrand-Höglunda/Strömsnäs-Stugun-Östersund

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	47 401 st	46 916	46 756	43 904

Utbud
5 dubbelturer M-F, hela sträckan
1 dubbeltur Stugun-Hammarstrand
1 dubbeltur Stugun-Hammarstrand, skoldagar
1 dubbeltur L
1 enkeltur S, ej sommarlov.

Linjen är parallell med linje 40 på delen Hammarstrand-Östersund, trafiken är planerad för skol- och arbetspendling M-F, serviceresor L och veckopendling S.

Linje 140 Lit-Östersund

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor;	59 907 st	60 489	52 956	52 192

Utbud
10 dubbelturer M-F, varav en enkeltur inställd under sommarlov
3 dubbelturer L
3 dubbelturer S

Trafiken är uppbyggd för skol-, arbetspendling och serviceresor M-F, L och S. Linjen kompletteras främst av linje 143.

Linje 141 Storhögen-Jämtl Nyby-Lit

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	6 431 st	5 796	6 831	8 553

Utbud
5 dubbelturer M-F, 1 dubbeltur Lit-Handog är inställd under skollov.

Linje 142 Hoting-Strömsund-Hammerdal-Östersund

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor	113 317 st	122 343	130 615	137 182
Antal resor A-linje:	35	429	407	412

Utbud
7 dubbelturer M-F varav 2 till Hoting
1 enkeltur anropsstyrd M.O.F på delen Strömsund-Hoting
1 dubbeltur L
1 dubbeltur S.

Linjen är parallell med linje 45 delen Hoting-Östersund, trafiken är planerad för skol-, service- och arbetspendling M-F, serviceresor L och veckopendling S. A-trafiken ersätter minskad trafik Strömsund-Hoting med interregionala linjer.

Linje 143 Häggenås-Lit-Östersund

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	44 573 st	42 704	41 038	39 560

Utbud
6,5 dubbelturer M-F
3 dubbelturer L
1 dubbeltur S

Trafiken är uppbyggd för skol-, arbetspendling och serviceresor M-F, och serviceresor L och S. Kompletterande linjer är 142 Hoting.-Strömsund-Östersund och 140 Lit-Östersund.

Linje 144 Munkflohögen-Norderåsen-Lit (-Östersund)

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	8 402 st	8 670	9 319	9 098
Antal resor A-trafik:	1 228	1 016	896	940

Utbud
2 dubbelturer M-F, till/från Munkflohögen, under sommarlov 1 dubbeltur
3 dubbelturer M-F Häggenås-Norderåsen en dubbeltur Häggenås-Munkflohögen (linjebil och delvis anropsstyrd trafik)

Linje 145 Husås-Lit-Östersund

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	18 353 st	17 479	17 284	16 084

Utbud
5 dubbelturer M-F, varav 2 dubbelturer inställda under skollov.
1 enkeltur anropsstyrd trafik.

Linje 150 Krokom-Dvärsätt-Ås-Östersund

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	102 884 st	100 855	97 082	99 069

Utbud
13 dubbelturer M-F, varav 1 dubbeltur är inställd under skollov.
2/3 dubbeltur L
4/5 dubbelturer S.

Trafiken är planerad för skol-, arbetspendling och serviceresor M-F, L och S.

Linje 151 Aspås-Krokom-Östersund

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	49 503 st	50 245	51 595	49 099

Utbud
5/4 turer M-F
1 dubbeltur M-F skoldagar för skoltrafik på delen Aspås-Krokom.

Trafiken är planerad för skol-, arbetspendling och serviceresor M-F, och utgör ett komplement till linje 150.

Linje 153 Valsjöbyn-Föllinge-Östersund

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	15 614 st	15 802	27 565	34 395

Utbud
1 dubbeltur M-F hela sträckan.
2 dubbeltur M-F Föllinge – Krokom
1 dubbeltur M-F Åkersjön-Lillhomsjö, under skollov M.O.F
1 enkeltur F Föllinge – Valsjöbyn, delen Häggsjövik-Valsjöbyn är anropsstyrd
1 dubbeltur F Krokom-Föllinge
2 dubbelturer L Föllinge – Krokom
1 enkeltur S.

Trafiken är planering för skol-, arbetspendling och serviceresor M-F, L och veckopendling S.

Linje 154 Rönnöfors-Kaxås-Östersund

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	40 143 st	41 138	49 000	51 537
Antal resor A-linje:	34	34	35	34

Utbud
4 dubbelturer M-F, delen Kaxås-Östersund
1 dubbeltur M-F Änge-Rönnöfors
1 enkeltur O Änge-Rönnöfors skoldagar
2 dubbeltur L Kaxås-Krokom
1 dubbeltur S Kaxås-Krokom
1 enkeltur A-linje S delen Frankrike-Kaxås.

Trafiken är planerad för skol-, arbetspendling och serviceresor M-F, L och veckopendling S. Delen Krokom-Östersund kan vara samordnad med annan trafik.

Linje 155 Årependeln Duved-Järpen-Östersund

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	30 032 st	28 895	17 053	9 495

Utbud t o m juni 2014
2 dubbelturer M-F
1 dubbeltur L, under vintersäsong
1 dubbeltur S, under vintersäsong.

Utbud fr o m december 2014
3/4 dubbelturer M-F
1 enkeltur L, under vintersäsong
1 enkeltur S, under vintersäsong.

Expresslinje, en dubbeltur för arbetspendling till Åre resp. till Östersund M-F. L och S säsongstrafik till Åre. Sträckningen är parallell med Mittbanan, men har stopp på orter utan järnvägsstation. Juni 2013 – juni 2014 har del av trafiken bedrivits i kommersiell trafik. Från juni 2014 till december 2014 har linjen inte trafikerats. Från 14 december 2014 används linje 155 för turer som är genomgående Duved-Järpen-Östersund, trafiken är inte av expresskaraktär. En tur finns Duved - Östersund efter kl 17.00 (tåg finns i andra riktningen) frö att möjliggöra arbetspendling från Östersund till Åre-Duved. Trafiken är samordnad med linje 156 och 157.

Linje 156 Järpen-Trångsviken-Krokom-Östersund

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	171 624 st	170 611	175 964	178 609

Utbud från december 2014
4 dubbelturer M-F Järpen-Österund
1 dubbeltur M-F delen Mattar-Östersund
3/4 dubbelturer M-F, Trångsviken-Nälden-Krokom-Östersund
1 dubbeltur Trångsviken-Krokom
4/5 dubbelturer L, Nälden-Östersund
2 dubbelturer S, Nälden–Östersund.
Trafiken är planerad för skol-, arbetspendling och serviceresor M-F, Järpen-Östersund linjen är ett komplement till Norrtågs trafik på sträckan. På delen Nälden –Östersund även arbetspendling och serviceresor L,S.

Linje 157 Duved-Järpen-Mörsil

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	151 320 st	161 356	174 674	192 834

Utbud från december 2014
7 dubbelturer M-F Mörsil-Duved, varav 1 dubbeltur inställd under skollov
3 dubbelturer M-F Järpen-Duved
5 dubbeltur L
1 dubbeltur L Duved-Åre
5 dubbelturer S
1 dubbeltur S Duved-Åre.

Trafiken är planerad för skol-, arbetspendling och serviceresor M-F, L,S.
I dec 2007 gjorde Åre kommun en omfattande utökning av trafikutbudet för att skapa en lokaltrafik i Åredalen.
Trafikutbudet omfattar hela dagen ca kl. 6.00 – 23.00 dagligen.

Linje 159 Ås-Östersund

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	110 780 st	108 602	100 947	92 429

Utbud
18/19 dubbelturer M-F, 3 dubbelturer inställda under skollov.

Trafiken är planerad för skol-, arbetspendling och serviceresor M-F. Linjen är samordnad med linje 531 Östersund-Dille-Ås. Linje kompletteras främst av linje 150 Krokom-Östersund och linje 156 Nälden-Krokom-Östersund L och S.

Linje 161 Svenstavik-Hackås-Orrviken-Östersund

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	57 850 st	55 223	56 415	57 635

Utbud
7 turer M-F, varav 2/3 dt Svenstavik-Östersund, 1 dt är inställd under skollov

Trafiken är planerad för skol-, arbetspendling och serviceresor M-F.

Linje 162 Höglerkardalen-Hallen-Myrviken-Östersund

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	29 228 st	29 576	27 044	26 528

Utbud
4/5 turer M-F, varav 3 till/från Hallen
1 dubbeltur lördagar
1 enkeltur S skoltid (samordnad med säsongstrafiken)
1 dubbeltur M-F, 1 dubbeltur L och 1 dubbeltur S till Höglekardalen under säsong.
1 enkeltur A-linje, delen Myrviken-Hallen

Trafiken är planerad för skol-, arbetspendling och serviceresor M-F, serviceresor L och elevpendling S. Under vintersäsong trafik till Höglerkardalen M-F,L och S, sommarsäsong endast M-F.

Linje 163 Svenstavik-Östersund

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg. resor:	41 601 st	38 563	37 928	38 149

Utbud
6 dubbelturer M-F.

Trafiken är planerad för skol-, arbetspendling och serviceresor M-F, L och S samordning med linje 164.

Linje 164 Funäsdalen-Åsarna-Östersund

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	38 213 st	39 059	43 117	48 671

Utbud
2 dubbelturer M-F
2 dubbelturer L
1 dubbeltur S + 1 enkeltur S under skoltid.

Linjens funktion är tåganslutnings- och serviceresor på den långa relationen och skol- och arbetspendling på delsträckor M-F, L,S. Linjen ingår i det s.k. samverkande systemet, trafiken medfinansieras av Trafikverket.

Linje 211 Våle-Bodsjöbyn-Flatnor-Gällö

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	4 425 st	2 771	4 227	4 561

Utbud
1 dubbeltur M-F, skoldagar Våle-Gällö
1 dubbeltur Finnäs-Gällö, anropsstyrd linjetrafik

Arbetspendlingen Finnäs-Gällö var tidigare varit linjelagd, men har nu mycket liten efterfrågan.

Linje 212 Gällö-Rissna-Åsgård

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	2 517 st	1 410	2 895	2 810

Utbud
2,5 dubbelturer M-F Rissna-Gällö,

Linjens funktion är att trafikförsörja delen Rissna-Fjällsta till E14/Gällö för anslutning till linje 127 Östersund-Gällö-Bräcke, samt skoltrafik till Gällö. Delen Åsgård-Holmsjö-Rissna trafikeras för elevbehov och med servicetrafik.

Linje 213 Ede-Samsta-Marsätt-Fanbyn

År:	2011	2012	2013	2014
Antal resor A-linje:	87	90	111	97

Utbud
1 dubbeltur två dagar/vecka,

Linjens funktion är serviceresor.

Linje 215 Sörböle-Höviken-Bergvik-Pilgrimstad

År:	2011	2012	2013	2014
Antal resor A-linje:	0	0	0	0

Utbud
1 dubbeltur två dagar/vecka,

Linjens funktion är serviceresor.

Linje 221 Ocksjön-Våle-Bräcke

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	7 483 st	7 013	6 754	5 840

Utbud
1 dubbeltur M-F, inställd trafik i juli.

Linje 222 Sörbygden-Albacken-Bräcke

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	3 009 st	3 211	4 220	3 522

Utbud
1 dubbelturer M-F skoldagar,
1 dubbeltur M.O.F skollov.

Linje 223 Löningsberg-Bensjö-Bräcke

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg. resor:	141 st	592	1 425	1 043

Utbud
1 dubbeltur M-F skoldagar
1 enkeltur M-F anropsstyrd

Linje 224 Kälarne-Gimdalen-Nyhem-Sösjö-Bräcke

År:	2014	2012	2013	2014
Antal reg resor:	8 956 st	6 662	6 520	4 659

Utbud
3 dubbelturer M-F Kälarne-Nyhem 1 dubbeltur är inställd under skollov och 2 dubbelturer inställda i juli
3 dubbelturer Nyhem-Bräcke 1 dubbeltur är inställd under skollov och 2 dubbelturer inställda i juli

Linjens funktion är skoltrafik till Kälarne resp. Bräcke, samt serviceresor mellan Kälarne och Bräcke.

Linje 228 Kälarne-Sörbygden-Ljungå

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg. resor:	1 951 st	1 094	426	346

Utbud
1 dubbelturer M-F, skoldagar.

Linjens funktion är skoltrafik till Kälarne

Linje 231 Kälarne-Stugun-(Östersund)

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	10 153 st	9 924	9 593	9 979

Utbud
3 dubbelturer M-F, anslutning till/från Sörbygden F och S.
1 enkeltur S.

Linjen är uppbyggd för skol- och serviceresor, i Stugun ansluter linjen till linje 40 och 132 som ger anslutning till Östersund.

Linje 233 Kälarne-Hammarstrand

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg. resor:	3 972 st	3 611	4 164	3 751

Utbud
2 dubbelturer M-F, inställd trafik i juli.
1 dubbeltur L
1 enkeltur söndagar, skoltid.
2 dubbelturer M, To och 1 dubbeltur Sö anropsstyrd trafik för anslutning till linje 40. Den anropsstyrda trafiken har liten efterfrågan.

Linje 311 Överammer-Färsån-Hammarstrand

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	8 389 st	8 453	7 567	7 163

Utbud
1 dubbeltur M-F skoldagar
1 dubbeltur anropsstyrd två dagar/vecka, turerna har svag efterfrågan.

Trafiken är anpassad för skolpendling och serviceresor till Stugun resp. Hammarstrand.

Linje 312 Bispgården-Brännan-Ragunda-Hammarstrand

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	7 691 st	6 488	6 218	5 674

Utbud
1 dubbeltur M-F, skoldagar
2 dubbelturer anropsstyrd linjetrafik.

Linje 315 Utanede-Bispgården-Pålgård-Hammarstrand

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	14 007 st	11 882	15 465	13 485
Antal resenärer A-linje:	36	55	33	43

Utbud
2 dubbelturer M-F skoldagar
1 dubbeltur M-To skoldagar
1 enkeltur F skoldagar Bispgården-Utanede
1 enkeltur M-F, A-linje

Turen är planerad för skolpendling och serviceresor.

Linje 321 Borgvattnet-Stugun

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg. resor:	1 865 st	2 336	1 931	1 718

Utbud
1 dubbeltur dagligen.

Linje 322 Boberg/Köttsjön-Överammer-Stugun

Antal reg resor:	2011	2012	2013	2014
	4 663 st	5 543	5 919	5 641

Utbud
1 dubbeltur M-F, skoldagar
1 dubbeltur M-F skoldagar Köttsjön-Överammer
1 dubbelenkeltur M.O.F under skollov.

Linje 323 Stugun-Torsgård-Brynjegård

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	2 029 st	1 797	2 226	1 455

Utbud
1 dubbeltur M-F, under skollov anropsstyrd trafik. Den anropsstyrda trafiken har ingen efterfrågan.

Linje 413 Fyrås-Ede-Hammerdal

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg. resor:		75	231	209

Utbud

1 dubbelturer M-F skoldagar.

Linje 414 Strömsund-Yxskaftkälen-Gåxsjö/Kakuåsen-Sikås-Hammerdal

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	7 689 st	8 245	6 539	5 848
Antal resenärer A-linje:	675	288	48	571

Utbud

1 dubbeltur M-F
1 enkeltur M-F skoldagar
1 enkeltur F skoldagar
1 dubbeltur M-F A-linje
1 enkeltur M-F A-linje under skollov, delen Gåxsjö-Hammerdal

Turen är planerad för skol-, arbetspendling och serviceresor.

Linje 421 Hoting-Backe-Vängel

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:		266	1 199	1 240

Utbud

1 dubbeltur M-F, under skollov M.O.F

Linje 422 Hoting-Backe-Strömsund

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	9 966 st	9 861	17 229	22 037

Utbud

1 dubbeltur M-F.

Linje 425 Gäddede-Lövberga/Alavattnet-Strömsund-(Östersund)

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	7 946 st	7 555	6 908	8 481

Utbud

1 dubbelturer M-F
1 dubbeltur F
1 dubbeltur L under sommarlov
1 dubbeltur S.

Linjen är planerad för skol- och serviceresor, i Strömsund ansluter linjen till linje 45 och 142 som ger anslutning till Östersund.

Linje 427 Postviken-Äspnäs-Strömsund

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	1 659 st	895	2 110	2 283

Utbud

1 dubbeltur M-F, skoldagar.

Linje 428 Öhn-Strömsund

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg. resor:	2 626 st	2 993	3 154	2 691

Utbud

1 dubbeltur M-F, skoldagar

1 dubbeltur anropsstyrd trafik 2 dagar i veckan under skollov, trafiken har inte efterfrågats.

Linje 429 (Svaningen)-Hillsand-Strömsund

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	1 446 st	948	1 535	1 078

Utbud

1 dubbeltur M-F, under skollov M.O.F.

Linje 431 Strömsund-Flykälen-Föllinge

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	3 060 st	2 700	4 727	5 666
Antal resenärer A-linje:	430	19	12	3

Utbud

2 dubbelturer M-F, skoldagar på delen Flykälen-Strömsund

2 dubbelturer M-F på delen Laxsjö-Föllinge

3 dubbelturer/vecka Laxsjö-Föllinge under skollov.

1 enkeltur F och S A-linje

Linje 444 Norråker-Kyrktåsjö-Hoting

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	11 332 st	10 976	10 235	9 759
Antal resenärer A-linje:	568	315	220	275

Utbud

1 dubbeltur M-F

1 dubbeltur M-F skoldagar.

1 enkeltur M-F A-linje, skoldagar delen Brattbäcken-Hoting

1 enkeltur M.O.F A-linje

1 enkeltur O, F A-linje

1 dubbeltur S A-linje, omfattar även Lövvik-Norråker

Linje 445 Norråker-Lövvik-Tåsjöedet (-Hoting)

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:		282	1 217	992

Utbud

1 dubbelturer M-F, skoldagar.

1 enkeltur Anropsstyrd linjetrafik S.

Linje 472 Storviken-Stora Blåsjön-Gäddede

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	2 962 st	3 049	2 623	2 297
Antal resenärer A-linje:	708	755	644	374

Utbud

1 dubbeltur M-F, Gäddede- St Blåsjön, under sommaren förlängs turen till Ankarede.

1 dubbeltur M.O.F, A-linje Ankarvattnet-St Blåsjön-Gäddede

1 dubbeltur M-F skoldagar A-linje, delen Ankarvattnet-Stora Blåsjön

1 dubbeltur L, A-linje, delen St Blåsjön-Gäddede

1dubbeltur S, A-linje

Linjen är planerad för elevpendling och bussanslutning i Gäddede.

Linje 521 Änge-Landön-Rönnöfors-Änge

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	5 972 st	7 055	7 594	7 767

Utbud
1 dubbeltur M-F
1 enkeltur O skoldagar Änge-Landön för elevpendling
1 dubbeltur M-F för elevpendling Landön-Tulleråsen

Linjens funktion är arbetspendling till Skifferbrottet och elevresor.

Linje 522 Gärde-Oxböle-Änge

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	2 071 st	uppgift saknas		

Utbud
1 dubbeltur M-F skoldagar.
1 dubbeltur M.O.F A-linje, under skollov

Den anropsstyrda trafiken har liten efterfrågan.

Linje 530 Rödön-Frösön-Östersund

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	2 698 st	2 804	2 395	2 243

Utbud
1 dubbeltur M-F dagligen, anropsstyrd linjetrafik under sommarlov

Linje 531 Tängtorpet-Dille-Kännåsen-Östersund

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg. resor:	3 733 st	4 332	4 967	4 409

Utbud
2 dubbeltur M-F skoldagar.
1 enkeltur anropstyrd

Linjen nyinrättad från 09/10, trafiklösningen är en del av linje 159 och framförallt planerad för elevpendling.

Linje 532 Änge-Alsen-Nälden

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	11 984 st	11 969	11 124	11 108

Utbud
1 dubbeltur M-F via Valne, skoldagar
1 dubbeltur M-F via Alsen, skoldagar.

Linjen är inrättad för elevpendling Nälden-Alsen-Änge

Linje 533 Alsen-Nälden

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg. resor:	5 681 st	4 697	4 892	6 144

Utbud
2 enkelturer Alsen-Nälden M-F
1 enkeltur Bleckåsen-Nälden M-F skoltid
1 enkeltur Nälden-Blekåsen M-F
1 enkeltur Nälden-Alsen, skollov
1 dubbeltur S, skoltid.

Linje 541 Välje-Hallen-Järpen

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	4 270 st	5 859	9 373	9 610

Utbud
1 dubbeltur M-F, inställd under skollov
1 dubbeltur F, inställd under skollov
1 enkeltur anropsstyrd linjetrafik Månsåsen-Myckelåsen för bussanslutning

Linje 542 Mattmar-Offne-Mattmar

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	8 458 st	9 505	11 436	10 853

Utbud
1 enkeltur Mattmar-Offne-Mattmar M-F
1 enkeltur Mattmar-Offne-Mattmar M-F, skoldagar

Linje 543 Hammarnäs-Mattmar

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg. resor:	4 481 st	4 826	5 771	5 628

Utbud
1 dubbeltur M-F skoldagar.

Linje 544 Hammarnäs-Sundsbacken-Hallen

År:	2012	2013	2014
Antal reg. resor:	2 671	5 043	5 063

Utbud

1 dubbeltur M-F skoldagar.

Turen inrättad hösten 2012 för elevpendling

Linje 551 Kallsedet-Kall-Järpen

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	9 148 st	8 072	8 391	7 556

Utbud

2 dubbeltur M-F, under skollov M. O .F

1 dubbeltur M.O.F Kall-Järpen

Linje 553 Huså-Järpen

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg. resor:	1 785 st	1 654	3 147	3 170

Utbud

2 dubbelturer M-F.

1 enkeltur M-F A-linje, turen har efterfrågats ca 30 ggr/år

A-linjen är planerad för tåganslutning i Järpen.

Linje 561 Edsåsdalen-Undersåker

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	1 682 st	2 185	1 845	1 933

Utbud

2 dubbelturer M-F skoldagar,

2 dubbelturer M-F A-linje under skollov

Linje 562 Vålådalen-Ottsjö-Undersåker

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	11 894 st	13 335	15 984	15 407
Antal resenärer A-linje:	478	496	518	658

Utbud

1 dubbeltur M-F Järpen-Undersåker-Vålådalen skoldagar, under skollov M.O.F

1 enkeltur M-F Vålådalen-Undersåker, anropsstyrd.

2 dubbelturer L, under säsong sommar och vinter, anropsstyrd

2 dubbelturer S, under säsong sommar och vinter, anropsstyrd.

Trafiken är uppbyggd för skol-,och tåganslutningsresor M-F, L och S.

Linje 571 Storlien-Enafors-Duved

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	2 033 st	2 379	3 714	3 847

Utbud

1,5 dubbeltur M-F skoldagar

1 dubbeltur Ti,To anropsstyrd linjetrafik M-F under skollov, 50 -90 resenärer/år.

Linje 572 Skalstugan-Duved

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg. resor	1 222 st	1 811	2 917	2 627

Utbud

1 dubbeltur M-F, anropsstyrd linjetrafik M.O.F under sommarlov.

Linje 601 Fåker-Orrviken

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg. resor:	9 348 st	8 606	9 759	10 615

Utbud

1 dubbeltur M-F

1 dubbeltur M-F, inställd under sommarlov

1 dubbeltur M-F skoldagar Måläng-Brunflo

Linje 602 Fåker-Lerån-Klocksåsen

År:	2011	2012	2013	2014
Antal resenärer A-linje:	58	1 012	937	497

Utbud

1,5 dubbeltur M-F, anropsstyrd linjetrafik

Linje 603 Norderön-Orrviken

År:	2013	2014
Antal resenärer A-linje:	883	2 012

Utbud

1 dubbeltur M-F skoldagar

Linjen inrättad hösten 2013, för elevpendling.

Linje 608 Vattjom-Oviken-Myrviken

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg. resor:	190	32	0	2

1 dubbeltur M-F A-linje skoldagar

Linjen funktion är gymnasiependling, efterfrågan har minskat markant.

Linje 609 Hackås-Myrviken

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	10 104 st	10 203	11 132	11 290

Utbud
1 dubbeltur M-F, skoldagar.

Linjen inrättades hösten 2007 för elevpendling Hackås-Myrviken.

610 Matnäset-Funäs-Oviken

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg. resor:	1 057 st	667	986	938

Utbud
1,5 dubbeltur M-F.

Anropsstyrd linjetrafik, turerna ansluter till linje 162 mot Östersund och linje 611 mot Svenstavik, arbets- och studiependling.

Linje 611 Oviken-Svenstavik

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg. resor:	13 178 st	11 838	10 659	16 342

Utbud
5 dubbelturer M-F
1 dubbeltur Svenstavik-Myrviken, skoldagar
1 dubbeltur Vigge-Myrviken, skoldagar
1 enkeltur M-F A-linje

Arbets- och skolpendling.

Linje 612 Vigge-Dalåsen-Myrviken

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	3 867 st	2 870	5 102	4 751

Utbud
1 dubbeltur M-F, A-linje
1 dubbeltur M-F skoldagar

Arbets- och skolpendling anslutning till linje 162 i Myrviken.

Linje 613 Ljungdalen-Åsarna-Svenstavik

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor	14 144 st	14 505	15 322	17 799
Antal resenärer A-linje:	26	46	45	88

Utbud
1 dubbeltur M-F
1 dubbeltur F, A-linje
1 enkeltur Må-Ti-To skoldagar, delen Åsarna-Börtnan
1 dubbeltur S under skoltid.

Linje 614 Klövsjö-Åsarna-Svenstavik

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg. resor:	106	664	649	1 569

Utbud
1 dubbeltur Åsarna-Svenstavik
1 dubbeltur Klövsjö-Åsarna, turerna är inställda i juli

Arbets- och skolpendling. Linjen kompletterar linje 164 Funäsdalen-Östersund på delen Klövsjö-Åsarna, samt linje 45 och 615 på delen Åsarna-Svenstavik.

Linje 615 Handsjöbyn-Rätan-Svenstavik

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	11 218 st	13 475	13 103	17 082

Utbud
1,5 dubbelturer M-F, skoldagar.

Linje 616 Dödre-Gillhov-Svenstavik

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	6 393 st	6 457	5 538	5 371

Utbud
1 dubbelturer M-F,
1 dubbeltur M-F, inställd under skollov.

Delen Dödre-Gillhov trafikeras endast skoldagar.

Linje 620 Ljungdalen-Funäsdalen

År:	2012	2013	2014
Antal resenärer A-linje:	28	9	40

Utbud
1 dubbelturer M-F, L och S under sommar- och höstsäsong
1,5 dubbelturer M.O.F A-linje
1 dubbeltur Ljungdalen-Mittådalen skoltid, i Ljugdalen anslutning till linje 621.

Linje 621 Messlingen-Mittådalen-Funäsdalen

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	2 530 st	3 520	3 365	3 106
Antal resenärer A-linje:	307	206	134	89

Utbud

3 dubbelturer M-F inställd under sommarlov
1,5 dubbelturer M.O.F A-linje
1 enkeltur M.O.F sommarlov A-linje
1 enkeltur L sommarsäsongen A-linje
1 enkeltur S A-linje

Linje 622 Ramundberget-Bruksvallarna-Funäsdalen

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	6 753 st	6 134	6 788	6 939
Antal resenärer A-linje:	622	378	347	329

Utbud

3 dubbelturer M-F inställd under sommarlov
1 dubbeltur M-F sommarlov.
1,5 dubbelturer M.O.F, A-linje
1 enkeltur L sommarsäsongen A-linje
1 enkeltur S A-linje

Linje 623 Fjällnäs-Tänndalen-Funäsdalen

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	3 037st	2 927	3 110	4 038
Antal resenärer A-linje:	623	112	91	76

Utbud

3 dubbelturer M-F inställd under sommarlov
1 dubbelturer M-F, sommarlov
1,5 dubbelturer M.O.F, A-linje
1 enkeltur L sommarsäsong A-linje
1 enkeltur S A-linje

Linje 631 Funäsdalen-Vemdalen-Sveg (-Ljusdal)

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	15 797 st	16 487	15 877	16 842
Antal resenärer A-linje:	585	733	801	683

Utbud

1 dubbelturer M-F Funäsdalen-Sveg
1 enkeltur M-F A-trafik, Sveg-Funäsdalen
1 dubbeltur M-F Hede-Sveg
1,5 dubbeltur M-F Vemdalen-Sveg
1,5 dubbelturer M-F A-trafik, delen Hede-Långå
1 dubbeltur L Vemdalen - Sveg
1 dubbeltur S Sveg-Funäsdalen
1 dubbeltur S Sveg-Vemdalen

Trafiken är upplagd för dels interregionala resor med tåganslutning i Ljusdal med linje 56 eller i Mora med linje 45, samt skol- och arbetspendling. Turen till/från Vemdalen ger anslutning till/från linje 164 Funäsdalen-Vemdalen-Åsarna-Östersund. De anropsstyrda turerna är främst planerade för att förbättra möjligheterna till anslutning till linje 56 Sveg-Ljusdal och linje 45 Östersund-Sveg-Mora.

Linje 633 Funäsdalen-Lofsdalen-Sveg

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	4 562 st	3 855	3 452	3571
Antal resenärer A-linje:	169	180	170	70

Utbud

1 dubbelturer M-F delen Sveg-Lofsdalen
1 dubbeltur M-F delen Lofsdalen-Funäsdalen
1 dubbeltur Funäsdalen-Sörvattnet, skoldagar
1 enkeltur M-F Sveg-Linsell, delen Linsell-Lofsdalen är A-linje
1 enkeltur F Sveg-Lofsdalen A-linje
1 dubbeltur M.O.F A-linje Sörvattnet-Tännäs
1 dubbeltur L A-linje delen Sveg-Lofsdalen under sommar- och vintersäsong
1 enkeltur S A-linje Sörvattnet-Tännäs
2 enkelturer S A-linje Lofsdalen-Sveg.

Linje 634 Lillhärdal-Sveg

År:	2011	2012	2012	2014
Antal reg. resor:	13 946 st	11 192	9 954	23 462
Antal resenärer A-linje:	887	318	161	269

Utbud
3 dubbelturer M-F delen Lillhärdal-Sveg
1 dubbeltur M-F skoldagar Östansjö-Lillhärdal (-Sveg)
1,5 dubbeltur M-F skoldagar delen Herrö-Sveg
1 dubbeltur M-F A-linje, delen Sveg-Lillhärdal
1 5 dubbeltur L
1 enkeltur S, A-linje

Linje 636 Lofsdalen-Vemdalen

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	54	23	37	37

Utbud:
1 dubbeltur M-F A-linje

Trafiken är planerad för anslutning till linje 164 i Vemdalen för resor till/från Östersund.

Linje 639 Ytterhogdal-Ytterberg-Sveg

År:	2011	2012	2013	2014
Antal reg resor:	8 434 st	6 740	9 894	12 824

Utbud:
2,5 dubbelturer M-F

Ytterberg angöres på vissa turer.
Linjen är delvis parallell med linje 26 Sveg-Ånge, linje 45 Östersund-Åsarna-Sveg-Mora, linje 56 Sveg-Ytterhogdal.
Skol- och arbetspendling samt serviceresor.

Bilaga 3 - Tillgänglighet i prioriterade stråk

Nedanstående definitioner har använts för att inventera och redovisa linjer och bytespunkter ur perspektivet tillgänglighet för resenärer med funktionsnedsättning. Inventeringen utgör grund för en systematisk och utvecklad redovisning av tillgängligheten till den allmänna kollektivtrafiken i Jämtlands län.

Tillgänglighetsparametrar buss

- Lågentré med ramp eller hiss
- Inre hållplatsinformation utrop
- Inre hållplatsinformation text
- Yttre hållplatsutrop
- Toalett (gäller på turer med minst 1,5 timmar restid)

Tillgänglighetsparametrar tåg

- Insteg i nivå med perrong
- Inre hållplatsinformation utrop
- Inre hållplatsinformation text
- Rymliga toaletter, knappfunktioner med både ljus och ljud

Samtliga regionaltåg i Norrtågs trafik uppfyller kraven, varför ingen ytterligare redovisning görs.

Tillgänglighetsparameter hållplats/busstation

- Plattform längd minst 20 m
- Plattformsbredd minst 2,25 m
- Plattformshöjd minst 16 cm
- Kontrasterande kantremsa
- Taktilt och visuellt ledstråk
- Hållplatsstolpe vid eller mitt för påstigningsplatsen
- Max 5 % lutning till och från hållplatsen (i dess närhet)
- Gångbana med jämn yta till och från hållplatsen (i dess närhet)
- Belysning vid hållplatsområdet

Trafikverket inventerar Järnvägsstationer/perronger

Bytespunkter i prioriterade stråk som inventeras ur ett tillgänglighetsperspektiv

Stråk	**Linjer**
Hammarstrand bstn – Stugun bstn – Östersund bstn och jvstn	40, 132
Bräcke bstn och jvstn-Gällö bstn och jvstn -Östersund bstn och jvstn	Norrtåg och 127
Sveg bstn-Svenstavik bstn-Östersund bstn och jvstn	45, 161, 163, 164
Järpen bstn och jvstn-Krokom bstn/jvstn-Östersund bstn och jvstn	Norrtåg,
150,151,153,154,155,156 Strömsund-Hammerdal-Östersund bstn och jvstn	
45, 142	

Hållplatser längs ovanstående stråk ska inventeras och dokumenteras utifrån tillgänglighetskrav för hållplatser på landsbygd 1-20 påstigande/dag, ”Användbar kollektivtrafik för personer med funktionsnedsättning” Trafikverket 2010. Inventeringen ska göras av Länstrafiken och vara slutförd 2020.

Bilaga 3 A turer i de prioriterade stråken som utförs med tillgänglighetsanpassade fordon (hiss/låggolv).
Bilaga 3 B Tillgänglighet i busstationer och hållplatser i de prioriterade stråken

Bilaga 3A - turer i de prioriterade stråken som utförs med tillgänglighetsanpassade fordon (hiss/låggolv).
Länstrafiken i Jämtlands län AB ska komplettera bilagan med de uppgifter som saknas.
Komplettering ska göras senast 2016-12-31

Linje	Tur	Start	Busstation 1	Busstation 2	Busstation 3	Busstation 4	Busstation 5	Ändstation	Låggolv /hiss	Inre hplinfo text	Inre hplinfo utrop	Yttre hplinfo utrop	Toalett (restid > 1,5 h)	Toalett tillgänglighets anpassad
40	3	Örnsköldsvik bstn	Sollefteå	Hammarstrand bstn	Stugun	-	-	Östersund bstn	x					
40	7	Örnsköldsvik bstn	Sollefteå	Hammarstrand bstn	Stugun	Östersund bstn	-	Östersund jvst	x					
40	51	Örnsköldsvik bstn	Sollefteå	Hammarstrand bstn	Stugun	-	-	Östersund bstn	x					
40	71	Örnsköldsvik bstn	Sollefteå	Hammarstrand bstn	Stugun	Östersund bstn	-	Östersund jvst	x					
40	4	Östersund bstn	Stugun	Hammarstrand bstn	Sollefteå bstn	-	-	Örnsköldsvik bstn	x					
40	8	Östersund bstn	Stugun	Hammarstrand bstn	Sollefteå bstn	-	-	Örnsköldsvik bstn	x					
40	50	Östersund bstn	Stugun	Hammarstrand bstn	Sollefteå bstn	-	-	Örnsköldsvik bstn	x					
40	70	Östersund bstn	Stugun	Hammarstrand bstn	Sollefteå bstn	-	-	Örnsköldsvik bstn	x					
45	12	Arvidsjaurs bstn	Dorotea	Strömsund bstn	Hammerdal bstn	Östersund bstn	-	Östersund jvst	x					x
45	16	Gällivare resec	Arvidsjaurs bstn	Dorotea	Strömsund bstn	Hammerdal bstn	Östersund bstn	Östersund jvst	x					x
45	62	Arvidsjaurs bstn	Dorotea	Strömsund bstn	Hammerdal bstn	Östersund bstn	-	Östersund jvst	x					x
45	66	Gällivare resec	Arvidsjaurs bstn	Dorotea	Strömsund bstn	Hammerdal bstn	Östersund bstn	Östersund jvst	x					x
45	72	Arvidsjaurs bstn	Dorotea	Strömsund bstn	Hammerdal bstn	Östersund bstn	-	Östersund jvst	x					x
45	76	Gällivare resec	Arvidsjaurs bstn	Dorotea	Strömsund bstn	Hammerdal bstn	Östersund bstn	Östersund jvst	x					x
45	11	Östersund jvst	Östersund bstn	Hammerdal bstn	Strömsund bstn	Dorotea bstn	Arvidsjaur bstn	Dorotea bstn	x					x
45	15	Östersund jvst	Östersund bstn	Hammerdal bstn	Strömsund bstn	Dorotea bstn	-	Arvidsjaur bstn	x					x
45	61	Östersund jvst	Östersund bstn	Hammerdal bstn	Strömsund bstn	Dorotea bstn	Arvidsjaur bstn	Dorotea bstn	x					x
45	65	Östersund jvst	Östersund bstn	Hammerdal bstn	Strömsund bstn	Dorotea bstn	-	Arvidsjaur bstn	x					x
45	71	Östersund jvst	Östersund bstn	Hammerdal bstn	Strömsund bstn	Dorotea bstn	Arvidsjaur bstn	Dorotea bstn	x					x
45	75	Östersund jvst	Östersund bstn	Hammerdal bstn	Strömsund bstn	Dorotea bstn	-	Arvidsjaur bstn	x					x
46	1	Sveg jvstn	Svenstavik bstn	Östersund jvst	-	-	-	Östersund bstn	x					x
46	3	Mora busstation	Sveg jvstn	Svenstavik bstn	Östersund jvst	-	-	Östersund bstn	x					x
46	5	Mora busstation	Sveg jvstn	Svenstavik bstn	Östersund jvst	-	-	Östersund bstn	x					x
46	51	Mora busstation	Sveg jvstn	Svenstavik bstn	Östersund jvst	-	-	Östersund bstn	x					x
46	53	Sveg jvstn	Svenstavik bstn	Östersund jvst	-	-	-	Östersund bstn	x					x
46	55	Mora busstation	Sveg jvstn	Svenstavik bstn	Östersund jvst	-	-	Östersund bstn	x					x
46	71	Mora busstation	Sveg jvstn	Svenstavik bstn	Östersund jvst	-	-	Östersund bstn	x					x
46	73	Mora busstation	Sveg jvstn	Svenstavik bstn	Östersund jvst	-	-	Östersund bstn	x					x
127	1	Östersund bstn	-	-	-	-	-	Gällö bstn	x					
127	5	Östersund bstn	Gällö bstn	-	-	-	-	Bräcke jvstn	x					
127	11	Östersund bstn	Gällö bstn	-	-	-	-	Bräcke Gyskola	x					
127	17	Östersund bstn	-	-	-	-	-	Gällö bstn	x					
127	19	Östersund bstn	Gällö bstn	-	-	-	-	Bräcke Gyskola	x					
127	2	Bräcke jvstn	Gällö bstn	-	-	-	-	Östersund bstn	x					
127	8	Bräcke jvstn	Gällö bstn	-	-	-	-	Östersund bstn	x					
127	14	Bräcke jvstn	Gällö bstn	-	-	-	-	Östersund bstn	x					
127	18	Gällö busstation	-	-	-	-	-	Östersund bstn	x					
132	3	Hammarstrand bstn	Stugun	-	-	-	-	Östersund bstn	x					

Linje	Tur	Start	Busstation 1	Busstation 2	Busstation 3	Busstation 4	Busstation 5	Ändstation	Låggolv /hiss	Inre hplinfo text	Inre hplinfo utrop	Yttre hplinfo utrop	Toalett (restid > 1,5 h)	Toalett tillgänglig hets anpassad
132	17	Hammarstrand bstn	Stugun	-	-	-	-	Östersund bstn	x					
132	10	Östersund bstn	Stugun bstn	-	-	-	-	Hammarstrand bstn	x					
132	22	Östersund bstn	Östersund jvst	Stugun bstn	-	-	-	Hammarstrand bstn	x					
150	1	Östersund bstn	-	-	-	-	-	Krokom C	x					
150	3	Östersund bstn	-	-	-	-	-	Krokom C	x					
150	5	Östersund bstn	-	-	-	-	-	Krokom C	x					
150	7	Östersund bstn	-	-	-	-	-	Krokom C	x					
150	11	Östersund bstn	-	-	-	-	-	Krokom C	x					
150	15	Östersund bstn	-	-	-	-	-	Krokom C	x					
150	17	Östersund bstn	-	-	-	-	-	Krokom C	x					
150	19	Östersund bstn	-	-	-	-	-	Krokom C	x					
150	21	Östersund bstn	-	-	-	-	-	Krokom C	x					
150	23	Östersund bstn	-	-	-	-	-	Krokom C	x					
150	25	Östersund bstn	-	-	-	-	-	Krokom C	x					
150	27	Östersund bstn	-	-	-	-	-	Krokom C	x					
150	51	Östersund bstn	-	-	-	-	-	Krokom C	x					
150	53	Östersund bstn	-	-	-	-	-	Krokom C	x					
150	55	Östersund bstn	-	-	-	-	-	Krokom C	x					
150	71	Östersund bstn	-	-	-	-	-	Krokom C	x					
150	73	Östersund bstn	-	-	-	-	-	Krokom C	x					
150	75	Östersund bstn	-	-	-	-	-	Krokom C	x					
150	77	Östersund bstn	-	-	-	-	-	Krokom C	x					
150	79	Östersund bstn	-	-	-	-	-	Krokom C	x					
150	4	Krokom Centrum	-	-	-	-	-	Östersund bstn	x					
150	6	Krokom Centrum	-	-	-	-	-	Östersund bstn	x					
150	8	Krokom Centrum	-	-	-	-	-	Östersund bstn	x					
150	16	Krokom Centrum	-	-	-	-	-	Östersund bstn	x					
150	18	Krokom Centrum	-	-	-	-	-	Östersund bstn	x					
150	20	Krokom Centrum	-	-	-	-	-	Östersund bstn	x					
150	22	Krokom Centrum	-	-	-	-	-	Östersund bstn	x					
150	24	Krokom Centrum	-	-	-	-	-	Östersund bstn	x					
150	26	Krokom Centrum	-	-	-	-	-	Östersund bstn	x					
150	30	Krokom Centrum	-	-	-	-	-	Östersund bstn	x					
150	32	Krokom Centrum	-	-	-	-	-	Östersund bstn	x					
150	34	Krokom Centrum	-	-	-	-	-	Östersund bstn	x					
150	52	Krokom Centrum	-	-	-	-	-	Östersund bstn	x					
150	54	Krokom Centrum	-	-	-	-	-	Östersund bstn	x					
150	70	Krokom Centrum	-	-	-	-	-	Östersund bstn	x					
150	72	Krokom Centrum	-	-	-	-	-	Östersund bstn	x					
150	74	Krokom Centrum	-	-	-	-	-	Östersund bstn	x					
150	76	Krokom Centrum	-	-	-	-	-	Östersund bstn	x					
150	78	Krokom Centrum	-	-	-	-	-	Östersund bstn	x					

Linje	Tur	Start	Busstation 1	Busstation 2	Busstation 3	Busstation 4	Busstation 5	Ändstation	Låggolv /hiss	Inre hplinfo text	Inre hplinfo utrop	Yttre hplinfo utrop	Toalett (restid > 1,5 h)	Toalett tillgänglig hets anpassad
151	7	Östersund bsstn	-	-	-	-	-	Krokom C	x					
151	11	Östersund bsstn	-	-	-	-	-	Krokom C	x					
151	17	Östersund bsstn	-	-	-	-	-	Krokom C	x					
151	27	Östersund bsstn	-	-	-	-	-	Krokom C	x					
151	2	Krokom Centrum	-	-	-	-	-	Östersund bstn	x					
151	4	Krokom Centrum	-	-	-	-	-	Östersund bstn	x					
151	6	Krokom Centrum	-	-	-	-	-	Östersund bstn	x					
151	12	Krokom Centrum	-	-	-	-	-	Östersund bstn	x					
151	22	Krokom Centrum	-	-	-	-	-	Östersund bstn	x					
154	71	Österund bstn	-	-	-	-	-	Krokom C	x					
154	72	Krokom Centrum	-	-	-	-	-	Östersund bstn	x					
156	25	Östersund bstn	-	-	-	-	-	Krokom C	x					
156	29	Krokom C	Krokom C	-	-	-	-	Järpen bstn	x					
156	39	Östersund bstn	-	-	-	-	-	Krokom C	x					
156	51	Östersund bstn	-	-	-	-	-	Krokom C	x					
156	53	Östersund bstn	-	-	-	-	-	Krokom C	x					
156	57	Östersund bstn	-	-	-	-	-	Krokom C	x					
156	75	Östersund bstn	-	-	-	-	-	Krokom C	x					
156	6	Järpen bstn	Krokom C	-	-	-	-	Östersund bstn	x					
156	54	Krokom Centrum	-	-	-	-	-	Östersund bstn	x					
156	56	Krokom Centrum	-	-	-	-	-	Östersund bstn	x					
156	58	Krokom Centrum	-	-	-	-	-	Östersund bstn	x					
156	64	Krokom Centrum	-	-	-	-	-	Östersund bstn	x					
156	76	Krokom Centrum	-	-	-	-	-	Östersund bstn	x					
161	3	Östersund bstn	-	-	-	-	-	Östersund bstn	x					
161	9	Östersund bstn	-	-	-	-	-	Östersund bstn	x					
161	10	Svenstavik bstn	-	-	-	-	-	Östersund bstn	x					
164	3	Östersund bstn	-	-	-	-	-	Svenstavik bstn	x					
164	53	Östersund bstn	Östersund jvstn	-	-	-	-	Svenstavik bstn	x					
164	2	Svenstavik bstn	-	-	-	-	-	Östersund bstn	x					
164	54	Svenstavik bstn	-	-	-	-	-	Östersund bstn	x					
164	56	Svenstavik bstn	-	-	-	-	-	Östersund bstn	x					

Bilaga 3 B Tillgänglighet i busstationer och hållplatser i de prioriterade stråken

Bytespunkt	Station /hpl	Plattform längd minst 20 m	Plattform bredd minst 2,25 m	Plattform höjd minst 16 cm	Konstrasterande kantremsa	Taktilt ledstråk (mellan station och hpl)	Visuellt ledstråk (mellan station och hpl)	Not avsende stråk	Hplstolpe vid eller mitt för påstigningsplatsen	Max 5% lutning till och från hpl (i dess närhet)	Gångbana med jämn yta t/f hpl (i dess närhet)	Belysning vid hplomr	Not	Övrigt, ex hplinfo/ledsagn
Östersund bstn	station	j	j	j	n	j	n	Från hallen till bussplattformen/ gate finns varken taktilt eller visuellt ledstråk.	j	j	j	j	Ingång i bussen i direkt anslutning till gate i stationsbyggnad	
Östersund bstn	hpl	j	j	j	n	n	n	Från hallen till bussplattformen/ gate finns varken taktilt eller visuellt ledstråk.	j	j	j	j	Ingång i bussen i direkt anslutning till gate i stationsbyggnad	hplinfo för synskadade vid utgång till gaten finns
Östersund Centrum Kyrkgatan	station	j	j	j	j	n	n	Finns inga stråk till hpl Kyrkgatan	j	j	j	j		ledsagning saknas
Östersund Centrum Kyrkgatan	hlp	j	j	j	j	n	j		j	j	j	j		
Östersund Jvst	station	j	j	j	j	j	j		j	j	j	j		
Östersund Jvst	hpl/ lokal trafik	j	j	n	n	n	n	Finns inga stråk	j	j	j	j	Det finns ramp mellan plattformerna och hlp	Hplinfo finns utanför Jvst
Östersund Jvst	hpl/ regional trafik	j	j	j	n	n	n	Finns inga stråk	j	j	j	j	Kant mellan väderskydd och bussplattform	Hplinfo finns utanför Jvst
Hammarstrand bstn	station	j	j	n/a	n/a	n/a	n/a		n	j	j	j	Bussen stannar efter platform väntsal avstängd.	
Hammarstrand bstn	hpl	n	n	n	n	n/a	n/a		n		n	j		
Stugun bstn	station	j	j	n	n	n	n		j	j	j	j		
Stugun bstn	hpl	j	j	n	n	n	n	Finns inga stråk	j	j	n	n	Inga ramper mellan plattformer	Ingen info
Bräcke bstn	station	n	n	n	n	n	n		j	j	j	j		
Bräcke jvstn	station	j	j	j	n	n	n		n	j	j	j		Plats för ledsagning finns inne och utanför

Bytespunkt	Station /hpl	Plattform längd minst 20 m	Plattform bredd minst 2,25 m	Plattform höjd minst 16 cm	Konstrasterande kantremsa	Taktilt ledstråk (mellan station och hpl)	Visuellt ledstråk (mellan station och hpl)	Not avsende stråk	Hpistolpe vid eller mitt för påstigningsplatsen	Max 5% lutning till och från hpl (i dess närhet)	Gångbana med jämn yta t/f hpl (i dess närhet)	Belysning vid hplomr	Not	Övrigt, ex hplinfo/ledsagn
Gällö bstn	station	n	n	n	n	n	n	Finns inga stråk	j	j	j	n	Plattform saknas	
Gällö jvstn	station	j	j	j	j	j	j		j	j	j	j		
Sveg bstn	station	n	n	n	n	n	n	Finns inga stråk	j	j	n	j	Hpl finns utanför stations byggnaden inga stråk dit	
Svenstavik bstn	station	j	j	n	j	n	n		j	j	j	j	ej automatisk dörröpnare från väntsal	
Järpen jvst	station	j	j	j	j	n/a	n/a	Finns stråk från perongen till väntsal	j	j	j	j	Busstation och Jvst är åtskilda ca 500 m	Det finns info och skylt till Buss station. Mycket litet och svårt att upptäcka
Järpen bstn	station	j	j	j	n	n	n	Finns inga stråk	j	j	j	j	Biblioteket/ väntsal	info saknas
Järpen bstn	hpl	j	j	j	n	n	n	Finns inga stråk	j	j	j	j	Plattform enligt krav vid hpl mot Åre men ej mot Östersund	Buss trafikererar inte jvstn
Krokom C bstn	station	j	j	j	j	j	j	Finns stråk mellan väntsal och hpl	j	j	j	j	ledstråk mellan jvst och väntsal saknas. Ej automatisk dörröppnare	
Krokom C bstn	hpl	j	j	j	j	j	j	Finns stråk mellan väntsal och hpl	j	j	j	j	ledstråk mellan väntsal och hlp finns	
Krokom C Jvstn	station	j	j	j	n	n	n		j	j	j	j		
Strömsund bstn	station	j	j	j	j	n	j		j	j	j	j		
Hammerdal bstn	hpl	j	j	n	n	n	n	Finns inga stråk	j	n	j	j		

Förklaring j ja det finns
n nej det finns inte
a ej aktuellt

Tillgänglighetskraven är ställda utifrån dokumenten
"Användbar kollektivtrafik för personer med funktionsnedsättning", 2010 Trafikverket
"Hur långt har du kommit? Checklista för lokaler" , 2010 Handisam (Myndigheten för delaktighet)

Bilaga 4 –Samråd 2015

Ragunda kommun
Bräcke kommun
Östersunds kommun
Åre kommun
Bergs kommun
Krokoms kommun
Strömsunds kommun
Härjedalens kommun
Seminarium om trafikutbud i länet och tätortstrafiken i Östersund, 16 mars
Bussbranschens Riksförbund
Inlandsbanan
Taxiförbundet
RKM i Västerbotten, Västernorrland, Norrbotten
Företagarna
Region Jämtland Härjedalens Pensionärsråd
Resenärsforum
Region Jämtland Härjedalens tillgänglighetsråd och ungdomsråd har inte svarat på förfrågan om samråd

Bilaga 5 – Remissvar

Samtliga remissvar finns tillgängliga i Region Jämtland Härjedalens diarium, regionalua utvecklingsnämnden RUN/1082/2015, http://websesam.jll.se/diariet/

Bergs kommun
Bräcke kommun
Härjedalens kommun
Krokoms kommun
Strömsunds kommun
Åre kommun
Östersunds kommun
Region Jämtland Härjedalens pensionärsråd
Region Dalarna
Region Västerbotten
Jämtland Härjedalens turism
Trafikverket
Sveriges Bussföretag
Inlandsbanan AB
Resenärsforum
Svenska Taxiförbundet

23

Ändringar i hanteringen av Norrlandsresans taxa

RUN/451/2018

§33

Ändringar i hanteringen av Norrlandsresans taxa (RUN/451/2018)

Sammanfattning

Norrlandsresan är ett biljettsamarbete som omfattar den länsgränsöverskridande kollektivtrafiken i Norrbotten, Västerbotten, Jämtland och Västernorrland. Justering av taxan har hittills gjorts årligen. Den årliga justeringen har enligt myndighetsbeslut i alla fyra länen följt konsumentprisindex (KPI).

Utvecklingen av KPI har de senaste åren legat runt 1-2 %. Kostnadsutvecklingen i trafikavtalen följer en indexkorg som speglar kostnadsutvecklingen i den trafik som respektive avtal avser. Utvecklingen har de senaste åren varit 2-4 %. Detta får till följd att intäkterna för Norrlandsresan blir förhållandevis lägre och bidrar till en sjunkande kostnadstäckningsgrad.

De regionala kollektivtrafikmyndigheterna i Västernorrlands, Västerbottens, Norrbottens och Jämtlands län vill därför att Norrlandsresans taxa räknas upp årligen med en indexkorg som bättre motsvarar kostnadsutvecklingen i trafiken och att prisjusteringarna görs samtidigt som den inomlänsliga taxan justeras, vid årsskiftet. Den indexkorg som ska användas är Arbetskraftsindex (AKI) 55 %, Konsumentprisindex (KPI) 10 %, Bränsleprisindex (PPI) 15 % och Prisindex för inhemsk tillgång (ITPI) 20 % med september 2018 som basmånad.

Förslag till beslut

Utskottet för infrastruktur föreslår regionala utvecklingsnämnden

Regionala utvecklingsnämnden föreslår regionfullmäktige

1. Norrlandsresans taxa ska justeras vid årsskiftet med första justering 2020-01-01

2. Justering ska årligen utifrån indexkorgen AKI 55 %, KPI 10%, PPI 15 %, ITPI 20 %, med september 2018 som basmånad.

3. Om indexkorgens utveckling blir negativ ska Norrlandsresans taxa inte justeras nedåt

4. Regionala kollektivtrafikmyndigheten ger Länstrafiken i Jämtlands län AB i uppdrag att årligen genomföra justeringen av Norrlandsresans taxa.

Beslut

Utskottet för infrastruktur föreslår regionala utvecklingsnämnden

Regionala utvecklingsnämnden föreslår regionfullmäktige

1. Norrlandsresans taxa ska justeras vid årsskiftet med första justering 2020-01-01

2. Justering ska årligen utifrån indexkorgen AKI 55 %, KPI 10%, PPI 15 %, ITPI 20 %, med september 2018 som basmånad.

3. Om indexkorgens utveckling blir negativ ska Norrlandsresans taxa inte justeras nedåt

4. Regionala kollektivtrafikmyndigheten ger Länstrafiken i Jämtlands län AB i uppdrag att årligen genomföra justeringen av Norrlandsresans taxa.

Expedieras till

Länstrafiken i Jämtlands län AB

Beslutsunderlag

- Tjänsteskrivelse
- Ändringar i hanteringen av Norrlandsresans taxa

Ändringar i hanteringen av Norrlandsresans taxa.

Norrlandsresan är ett biljettsamarbete som omfattar den länsgränsöverskridande kollektivtrafiken i Norrbotten, Västerbotten, Jämtland och Västernorrland. Justering av taxan har hittills gjorts årligen under augusti månad och den årliga justeringen har enligt myndighetsbeslut i alla fyra länen följt konsumentprisindex (KPI).

Utvecklingen för KPI har de senaste åren varit blygsam och speglar inte den kostnadsutveckling som trafikkostnaderna har haft. Utvecklingen för KPI har de senaste åren legat runt 1–2 %. De trafikavtal vi alla tecknar med trafikföretagen följer en indexkorg som ska spegla den faktiska kostnadsutvecklingen i den trafik som ett specifikt avtal avser. Utvecklingen där har legat runt 2-4 %.

Detta riskerar att få till följd att självfinansieringsgraden sjunker till en icke tillfredställande nivå där finansiärer till länens kollektivtrafik tvingas till större underskottstäckning.

Justeringen som årligen skett under sommaren är också olycklig, då alla fyra län justerar sina inomlänsliga taxor vid årsskiftet. Upplevelsen för resenärerna är att vi justerar taxorna flera gånger per år.

Förslag till beslut:

Mot denna bakgrund föreslår myndighetscheferna i de fyra norrlandslänen följande ändringar i hanteringen av Norrlandresans taxa:

- Justering ska ske vid årsskiftet, med första justering 2020-01-01
- Justering ska årligen ske utifrån följande indexkorg med september 2018 som basmånad:

Index	**Procentuell andel**
AKI – arbetskraftsindex	55
KPI - konsumentprisindex	10
PPI/Bränsle	15
ITPI – inhemska tillgångar	20
Total indexkorg	**100**

Länstrafiken i Jämtland AB Hamngatan 14, 831 34 Östersund | Tel. 063-554 13 20 | Fax: 063-10 76 17
www.ltr.se | info@ltr.se | Org.nummer: 556437-0194 | Plusgiro: 3 61 89-9 | Bankgiro: 5348-4333

- Om den totala indexkorgen får en negativ utveckling ska justering av resenärstaxan nedåt inte göras
- Myndigheten ger Länstrafikbolaget eller den egna organisationen i uppdrag att årligen genomföra justeringen enligt ovan

Förslag till beslut:

Att styrelsen beslutar enligt ovanstående förslag och hemställer till ägarna att fastställa de föreslagna ändringarna i hantering av Norrlandresans taxa.

Länstrafiken i Jämtlands län AB

Per-David Wennberg VD

Länstrafiken i Jämtland AB Hamngatan 14, 831 34 Östersund | Tel. 063-554 13 20 | Fax: 063-10 76 17
www.ltr.se | info@ltr.se | Org.nummer: 556437-0194 | Plusgiro: 3 61 89-9 | Bankgiro: 5348-4333

24

Biljettpris vid sjukersättning (ändringar i Länstrafikens taxa)

RUN/452/2018

§34

Biljettpris vid sjukersättning (RUN/452/2018)

Sammanfattning

Länstrafikens kort och biljetter beslutades av regionfullmäktige i februari 2016 § 22. Principen för rabatter är ålder.

Seniorkort som är ett mycket förmånligt färdbevis som alla som fyllt 65 år får köpa, kortet är personligt. Seniorkortet gäller för fritt antal resor i länet med Länstrafiken och Stadsbussarna i Östersunds tätort, undantaget tåg och Närtrafik. Kortet kostar f n 305 kr/mån och gäller i minst 12 månader.

Personer med sjukersättning (tidigare sjukpension) har under lång tid framfört önskemål om att få köpa seniorkort, av ekonomiska skäl. Länstrafiken i Jämtlands län har utrett frågan och föreslår att personer som uppbär sjukersättning till 100% ska få köpa seniorkort. F n berör frågan ca 4500 personer. Länstrafiken i Jämtlands län utarbetar rutiner för att genomföra förändringen.

Förslag till beslut

Utskottet för infrastruktur föreslår Regionala Utvecklingsnämnden

Regionala Utvecklingsnämnden föreslår Regionfullmäktige

1. Personer som uppbär sjukersättning till 100% ska kunna köpa årskort senior

2. Förändringen ska gälla från och med 2019-01-01

Beslut

Utskottet för infrastruktur föreslår Regionala Utvecklingsnämnden

Regionala Utvecklingsnämnden föreslår Regionfullmäktige

1. Personer som uppbär sjukersättning till 100% ska kunna köpa årskort senior

2. Förändringen ska gälla från och med 2019-01-01

Expedieras till

Länstrafiken i Jämtlands län AB

Beslutsunderlag

- Tjänsteskrivelse
- Biljettpris vid sjukersättning

2018-09-06

Biljettpris vid sjukersättning

Bakgrund.

Möjligheten för personer med sjukersättning (tidigare sjukpension) att resa för samma pris som ålderspensionärer togs bort för ett antal år sedan.

I dagsläget finns drygt 4500 personer i länet som uppbär sjukersättning till 100%. Önskemål har framkommit att dessa personer skall kunna teckna sig för Länstrafikens Seniorkort.

Efter utredning så kan konstateras att skulle vara möjligt att hantera på så sätt att genom att styrka att man uppbär sjukersättning till 100% kan teckna sig för Länstrafikens Seniorkort.

Förslag till beslut:

Styrelsen föreslås

Att personer som uppbär sjukersättning till 100 % skall kunna teckna sig för Länstrafikens Seniorkort fr.o.m. 2019-01-01.
Att uppdra åt VD att utarbeta lämpliga rutiner för att genomföra ovanstående.

Länstrafiken i Jämtlands län AB

Per-David Wennberg VD

Länstrafiken i Jämtland AB Hamngatan 14, 831 34 Östersund | Tel. 063-554 13 20 | Fax: 063-10 76 17
www.ltr.se | info@ltr.se | Org.nummer: 556437-0194 | Plusgiro: 3 61 89-9 | Bankgiro: 5348-4333

25

Fastställande av Länstransportplan för Jämtlands län 2018-2029

RUN/412/2017

§35

Fastställande av länstransportplan (RUN/412/2017)

Sammanfattning

Region Jämtland Härjedalen upprättade under år 2017 efter samråd med länets kommuner och näringslivet m fl ett förslag till länstransportplan för åren 2018 – 2029. Regionens infrastrukturutskott beredde tillsammans med berörda tjänstemän förslaget till länstransportplan och Regionala utvecklingsnämnden och Regionfullmäktige antog förslaget i december 2017.

Regeringen fastställer de ekonomiska ramarna för transportinfrastrukturen, inklusive länsramarna.

Regeringen har nu fastställt de ekonomiska ramarna för länsplanerna för regional transportinfrastruktur för perioden 2018 – 2029 (rskr. 2016/17:101).

Region Jämtland Härjedalen kan nu utifrån den beslutade ekonomiska ramen (521 miljoner kronor) fastställa förslaget till Länstransportplan 2018 – 2029 för Jämtlands län.

Länstransportplanen revideras vart fjärde år vilket kan komma att innebära förändringar i det beslutade förslaget vid nästa revidering (år 2022).

Förslag till beslut

Utskottet för infrastruktur förslår Regionala utvecklingsnämnden

Regionala utvecklingsnämnden föreslå Regionfullmäktige

Fastställa förslaget till Länstransportplan för Jämtlands län 2018 – 2029.

Beslut

Utskottet för infrastruktur förslår Regionala utvecklingsnämnden

Regionala utvecklingsnämnden föreslå Regionfullmäktige

Fastställa förslaget till Länstransportplan för Jämtlands län 2018 – 2029.

Beslutsunderlag

- Tjänsteskrivelse
- Förslag till Länstransportplan 2018-2029

LÄNSTRANSPORTPLAN FÖR JÄMTLANDS LÄN 2018-2029

BESLUTAD AV: REGIONFULLMÄKTIGE 2018-XX-XX, § XX

Sammanfattning

Region Jämtland Härjedalen har regeringens uppdrag att ta fram ett förslag till Länstransportplan för perioden 2018-2029. Planen ska innehålla förslag till åtgärder och investeringar i den statliga transportinfrastrukturen de närmaste 12 åren. Trafikverket har fått i uppdrag att för samma period ta fram ett förslag till Nationell plan som bland annat innefattar medlen det statliga järnvägsnätet och större vägar (i Jämtland E 14 och E 45). Drift, underhåll och bärighetsåtgärder av hela statliga transportinfrastrukturen ingår i Nationell plan.

Den ekonomiska ramen för länstransportplanen 2018-2029 för Jämtlands län uppgår till 521 miljoner kronor. Knappt 70 % satsas på utveckling av vägnätet och drygt 30 % på utveckling av gång- och cykelvägar. Utveckling av järnvägar och europavägar förutsätts kunna ske genom Nationella planen.

Samfinansiering med bärighetsanslag föreslås ske flera av på de vägobjekt som föreslås i planen. För att möjliggöra vidare utveckling under planperioden och framtagande av nya objekt avsätts potter för utredningar, statlig medfinansiering m m.

Planens förslag till åtgärder bedöms ge bättre förutsättningar för turistnäringen och för skogsnäringen, för tunga transporter och för arbetspendling. Satsning också på gång- och cykelvägar för arbetspendling och säkerhet men även som ett led i klimatmålet. Kopplingen till bostadsbyggandet i regionen samt satsning på viktiga stråk har varit ledande i prioriteringarna. Hastighetsöversynen ställer krav planer för åtgärder för att kunna behålla hastigheter om 100 km/h. De långa avstånden och det behov av tillgänglighet som bland andra turistnäringen har behöver beaktas. Sänkta hastigheter till 80 km/h på långa sträckor innebär längre restider vilket inte gynnar tillgängligheten.

Mot bakgrund av det stora behov av åtgärder som finns i länets transportinfrastruktur motsvarar inte förslagna ramar på långa vägar det behov som finns för ett långsiktigt hållbart transportsystem.

Region Jämtland Härjedalens unika möjligheter med starkt växande besöksnäring som en viktig tillväxtmotor i landet ställer stora krav på tillgänglighet, bra infrastruktur och kommunikationer. Det tilldelade väganslaget till länet, som idag baseras på befolkningsunderlag, är alldeles för litet i relation till behov och verkliga förhållanden. Under högsäsong byts gäster i storleksordningen en mellanstor svens stad (< 30 000 människor) varje helg i t ex Åre och Funäsfjällen, vilket kräver bra vägar och transportmöjligheter. Fördelningen av väganslagen för därför ses över, omarbetas och grundas på andra faktorer än fast befolkning.

Den långa planeringshorisonten på 12 år innebär att många av åtgärderna i planen är i ett tidigt planeringsskede så förändringar av utförande kan ske. Planen revideras vart 4:e år vilket innebär att möjligheter till förändringar och justeringar utifrån nya förhållanden samt inlyftande av nya objekt kan ske om fyra år.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

SAMMANFATTNING 2

1 DIREKTIV OCH RAMAR 5

2 PLANERING AV TRANSPORTINFRASTRUKTUR 5

3 KOPPLING TILL ANNAN PLANERING 6

4 KOLLEKTIVTRAFIKENS ROLL 6

5 REGIONAL SYSTEMANALYS FÖR DE FYRA NORDLIGA LÄNEN 7

6 REGIONALA UTGÅNGSPUNKTER – STRATEGIER OCH PROGRAM 9

6.1 Regional utvecklingsstrategi för Jämtlands län 9

7 NULÄGE 10

8 VÄGARNA I JÄMTLANDS LÄN 12

9 REGIONFÖRSTORING 12

10 HASTIGHETSÖVERSYN 13

11 FÖRBINDELSER OCH KOMMUNIKATIONER 14

12 JÄMSTÄLLDHET I TRANSPORTINFRASTRUKTUREN 16

13 TILLGÄNGLIGHET FÖR ALLA 18

14 BESÖKSNÄRINGENS BETYDELSE 18

15 TRANSPORTINFRASTRUKTURENS BETYDELSE FÖR SKOGSNÄRINGEN I JÄMTLANDS LÄN 19

16 ÖVRIG INRIKTNING AV ARBETET 20

16.2 De större stråken, viktiga transportleder för näringens utveckling och tillväxt 20

17 ÅTGÄRDER I LÄNSTRANSPORTPLAN 2018-2029 22

17.1 Vägar 22

17.2 Gång- och cykelvägar 25

17.3 Riktade utredningspotter vägar 25

17.4 Potter allmänt 26

17.5 Pott för kollektivtrafikåtgärder 26

17.6 Utredningspott 26

18 NATIONELLA PLANEN 26

18.1 Planprocesser för åtgärder på väg E 14 och E 45 27

18.2 Järnväg 27

BILAGA 1; OBJEKT MED KALKYLERAD KOSTNAD UR LÄNSTRANSPORTPLANEMEDLEN 2018-2029 SAMT ÖVRIGA POTTER, MED FÖRDELNING ÖVER ÅR UNDER PLANPERIODEN 29

BILAGA 2; MILJÖKONSEKVENSBESKRIVNING AVSEENDE FÖRSLAG TILL LÄNSTRANSPORTPLAN 2018-2029 FÖR JÄMTLANDS LÄN 30

1 Direktiv och ramar

Regeringen har uppdragit åt Trafikverket att upprätta ett förslag till Nationell trafikslagsövergripande plan för utveckling av transportsystemet för perioden 2018-2029. Regeringen har samtidigt uppdragit åt länsplaneupprättarna att för respektive län upprätta motsvarande länsplaner för regional transportinfrastruktur. Den nationella planen ska omfatta åtgärder och investeringar på europavägar och järnvägar med flera samt drift- och underhållsåtgärder på alla statliga vägar och järnvägar.

I regeringens proposition ”Infrastruktur för framtiden – innovativa lösningar för stärkt konkurrenskraft och hållbar utveckling” (prop. 2016/17:21) anges inriktningen och i regeringsbeslut (rskr. 2016/17:101) anges ramarna för planperioden 2018-2029. Den övergripande målsättningen är enligt propositionen ”en väl fungerande samhällsstruktur, där transportsystemet är en del, är grunden för tillgänglighet till bland annat jobb och bostäder i hela landet. Sambandet mellan infrastrukturåtgärder kopplat till ökat bostadsbyggande ska redovisas”.

För länsplaneupprättarna utgör även regionala systemanalyser eller motsvarande regionala inriktningsunderlag en utgångspunkt.

Den ekonomiska ramen för åtgärder i den statliga transportinfrastrukturen 2018-2029 ska uppgå till 622,5 miljarder kronor och omfatta följande:

- 125 miljarder kronor till vidmakthållande av statliga järnvägar,
- 164 miljarder kronor för vidmakthållande av statliga vägar inkl bärighet och tjälsäkring av vägar samt till bidrag för drift av enskild väg, samt
- 333,5 miljarder kronor till utveckling av transportsystemet.

Länsramarna är uttryckta i 2017 års priser. Fördelad ram till Jämtlands län planperioden 2018-2029 är 521 miljoner kronor vilket innebär en årlig ram på 43 miljoner kronor. Den nya planens ram innebär en uppräkning med 1 % från nuvarande plan där ramen är 514 miljoner kronor.

Förutom inriktning på ökat bostadsbyggande pekar regeringen på klimatmålen där åtgärder behöver kunna ske till största delen i planens inledande år.

2 Planering av transportinfrastruktur

Den fysiska planeringsprocessen regleras i lagen om byggande av järnväg, väglagen, plan- och bygglagen samt miljöbalken. Regelverket kring den fysiska planeringen har förändrats från och med år 2013 i syfte att förenkla och snabba upp planeringsprocessen. Planeringen inleds med en åtgärdsvalsstudie. I denna analyseras vilka typer av åtgärder som behövs.

Analysen sker i fyra steg;

1. *Tänk om*. Kan transportbehoven minskas eller andra transportsätt användas? Kan behovet av resande påverkas? Kan viss trafik som idag går på väg flyttas över till järnväg eller kan kollektivtrafiken utvecklas?

2. *Optimera*. Kan väg- eller järnvägsnätet utnyttjas effektivare, till exempel genom hastighetsanpassning, variabla hastigheter eller trafikreglering? Högre bruttovikter och längre fordon kan vara andra sätt att utnyttja befintlig infrastruktur mer effektivt.
3. *Bygg om*. Går det att lösa problemen genom förbättringar och mindre ombyggnader, till exempel breddning, förlängning av plattformar vid stationer, rätning av kurvor eller förstärkning?
4. *Bygg nytt*. Krävs nyinvesteringar eller större ombyggnader, till exempel en ny trafikplats, en ny mötesstation eller en ny väg eller järnväg?

Åtgärdsvalsstudien svarar på frågan varför ett väg- eller järnvägsprojekt behövs. När det gäller vägar sker den fortsatta planeringen inom ramen för en sammanhållen vägplan. Denna planering innehåller följande skeden och handlingar, samrådsunderlag, samrådshandling, granskningshandling och fastställelsehandling.

Den ekonomiska planeringen av transportinfrastrukturen sker inom ramen för den nationella planen och de regionala planerna för transportinfrastruktur. Det är i dessa processer som prioriteringar av åtgärder i transportsystemet sker för de närmaste 12 åren.

3 Koppling till annan planering

I infrastrukturpropositionen pekas tydligt på infrastrukturens koppling till ökat bostadsbyggande. Den ökade satsningen på bostadsbyggande har stor betydelse för hur transportsystemet kan utvecklas. Ett bibehållande av en tät stadsstruktur med möjligheter att gå, cykla eller åka kollektivt bör eftersträvas. Ny bebyggelse bör koncentreras till lägen som har god tillgång till gång- och cykelvägar samt kollektivtrafik.

De ökande klimatproblemen är en utmaning för både stad och landsbygd. Även ny bebyggelse på landsbygd behöver planeras utifrån möjligheter till kollektivtrafik och befintligt transportsystem. En utökad samplanering för att nå de gemensamma målen om ett hållbart transportsystem är därför viktigt.

4 Kollektivtrafikens roll

Kollektivtrafiken är en av grundbultarna för att nå de samhällspolitiska målen både regionalt och nationellt. Kollektivtrafiken spelar också en stor roll för att nå klimatmålen men även för möjligheterna för alla människor att resa. Jämtland har en god kollektivtrafik om än förutsättningarna att tillhandahålla trafik i områden med vikande befolkning inte är på samma sätt möjlig som i tätbefolkade områden. Utveckling av kollektivtrafiken sker i områden med ökat bostadsbyggande och en särskild satsning på el-bussar genomförs nu med Östersunds kommun. Det regionala trafikförsörjningsprogrammet (2016-2020) beskriver närmare kollektivtrafiken i Jämtlands län. För att möjliggöra förbättringar kring kollektivtrafiken med koppling till transportinfrastrukturen avsätts i planen potter för kommunerna att söka.

5 Regional systemanalys för de fyra nordliga länen

De fyra nordligaste länen har en gemensam upprättad systemanalys, ”Regional systemanalys 2010-2020 för de fyra nordligaste länen”. Systemanalysen upprättades 2008 och någon ny systemanalys har inte gjorts efter denna då analyserna och slutsatserna bedöms ge tillräckligt underlag för planering på en övergripande nivå. Den regionala systemanalysen för de fyra länen ger en samstämmig bild av vad länen gemensamt ser som strategiskt för ett hållbart transportsystem. Särskilt pekas på vikten av regionförstoring, att kollektivtrafiken blir ännu mer attraktiv med bättre möjligheter till arbetspendling och att transportinfrastrukturen hänger samman i Sverige men också stödjer den ökande internationaliseringen inom näringslivet.

I systemanalysen identifierade de fyra länen ett antal prioriterade stråk, se figur 1 nedan:

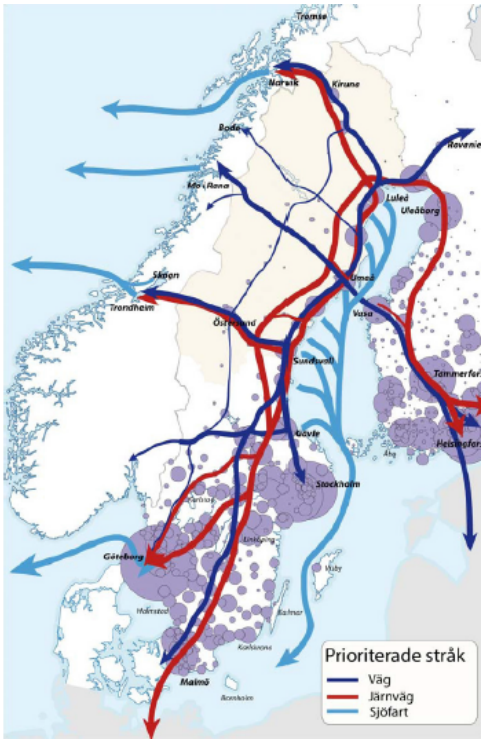

Figur 1. Prioriterade stråk i den regionala systemanalysen för de fyra nordligaste länen. Källa: Regional systemanalys 2010-2020 för de fyra nordligaste länen.

Mittnordenstråket innefattande E 14, Mittbanan och Meråkerbanan med vidare kopplingar med Finland behöver utvecklas enligt den regionala systemanalysen. Dels för att klara ökande godsvolymer dels för att tillgodose ett stärkt samspel med de dynamiska områdena i Tröndelag.

Den regionala systemanalysen påtalar att E 4 och E 14 har de största godstransporterna på vägnätet i Norrland men att betydande godsflöden även finns på E 45 mellan Dorotea – Strömsund – Östersund.

Den regionala systemanalysen påpekar vidare att restiderna idag är alltför långa till kompletterande arbetsmarknader och då särskilt i inlandet. Åtgärder behövs för att restiderna ska kunna minska eller bibehållas med ökad trafiksäkerhet.

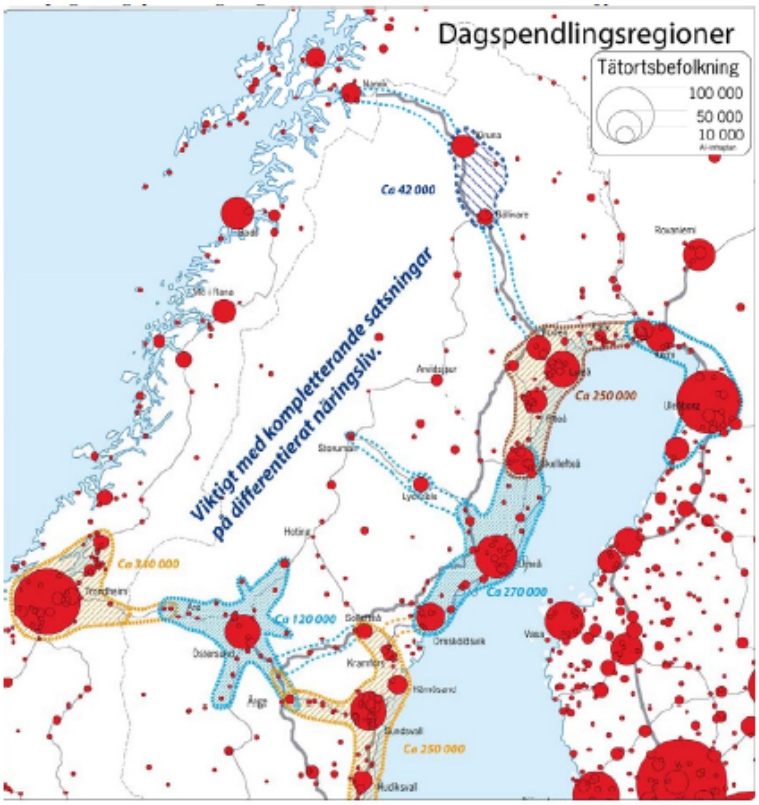

Källa: Regional systemanalys 2010-2020 för de fyra nordligaste länen.

Figur 2. Möjliga dagspendlingsregioner inom 60 minuters restid i de fyra nordligaste länen.

6 Regionala utgångspunkter – strategier och program

Såväl europeiska som nationella strategier ligger till grund för regionernas utvecklingsplanering. Den regionala utvecklingsstrategin för Jämtlands län är en viktig utgångspunkt för Länstransportplan 2018-2029.

Av figuren nedan framgår sambanden mellan de olika strategierna och programmen.

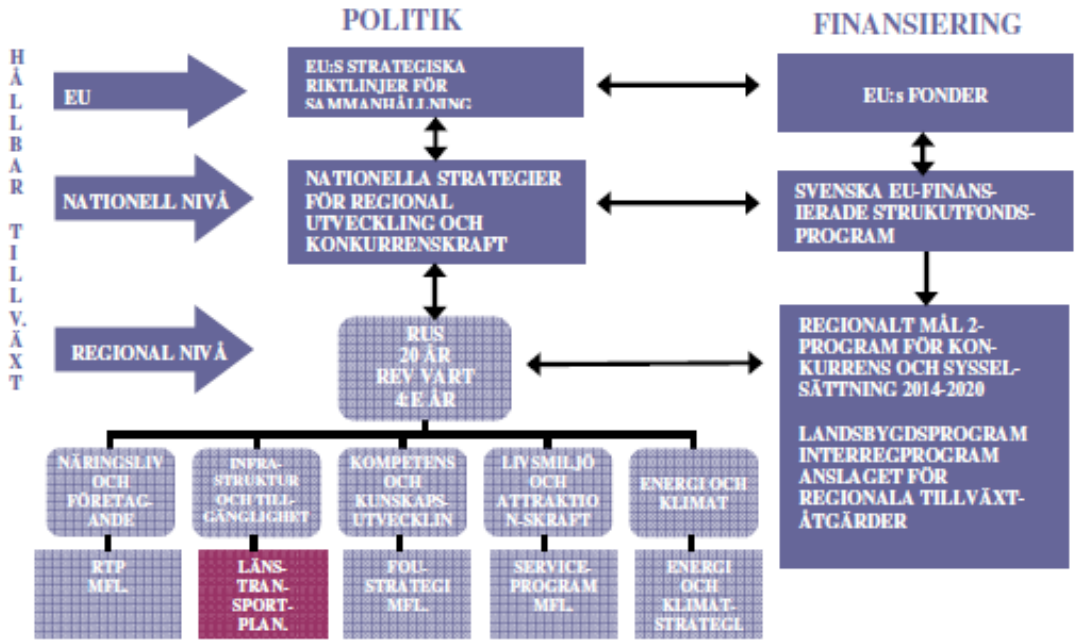

Figur 3. Samband mellan de olika nationella och regionala strategierna.

6.1 Regional utvecklingsstrategi för Jämtlands län

Det övergripande målet när det gäller tillgänglighet är:

”Förbättrade kommunikationer som överbryggar de långa avstånden”. I strategin anges bland annat att vägarna i och till länet ska hålla en hög standard vad gäller framkomlighet, hastighet och trafiksäkerhet. De nationella stamvägarna E 14 och E 45 ska förbättras så att de genomgående möjliggör korta restider med hög säkerhet. Vidare anges att de satsningar på det statliga vägnätet i första hand ska ske där det påtagligt kan förbättra förutsättningarna för arbetspendling, turism och näringslivets transporter.

7 Nuläge

Befolkningen i Jämtlands län var som störst under mitten av 1950-talet. Den stora befolkningsminskningen från slutet av 1950-talet till början av 1970-talet berodde framförallt på strukturomvandlingen inom länets dåvarande basnäringar, jord- och skogsbruket. Efter en ökning av befolkningen under 1970-talet var invånarantalet relativt konstant fram till slutet av 1990-talet då antalet invånare i länet återigen började minska. Utvecklingen de senaste åren pekar på en stabilisering av befolkningsutvecklingen i länet som helhet. Sammantaget för länet har vi fortsatt att öka befolkningen, Östersund ökar mest.

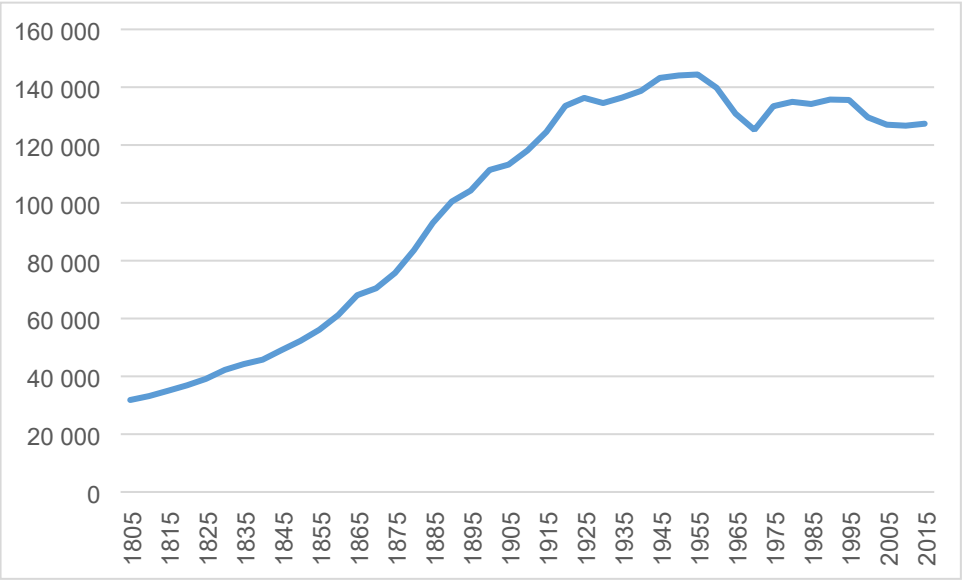

Figur 4. Befolkningsutveckling 200 år i länet. Avser folkmängden i Jämtlands län mellan 1805 – 2015. Källa: SCB.

Jämtlands län är glest befolkat, ca 50 procent av länets yta utgörs av skogsmark. Jämtlands län är det till ytan tredje största länet i Sverige.

Av befolkningskartan i figur 5 framgår att det bor människor i nästan alla delar av länet. Hälften av befolkningen i Jämtlands län bor i byar och i små samhällen <1 000 invånare. 15 procent av befolkningen bor i småorter med 1 000 – 4 000 invånare. I Östersunds stad bor var tredje länsinvånare.

Jämtlands län är det län som har störst andel av befolkningen boende i glesbygdsområden enligt Glesbygdsverkets definition 1). Nära 29 procent av befolkningen bor i glesbygdsområden. Motsvarande andel för Gotland är 17 procent, Västerbotten 16 procent och Norrbotten 11 procent. Denna befolkningsstruktur ställer krav på ett vitt förgrenat och fungerande vägnät i länets alla delar året om.

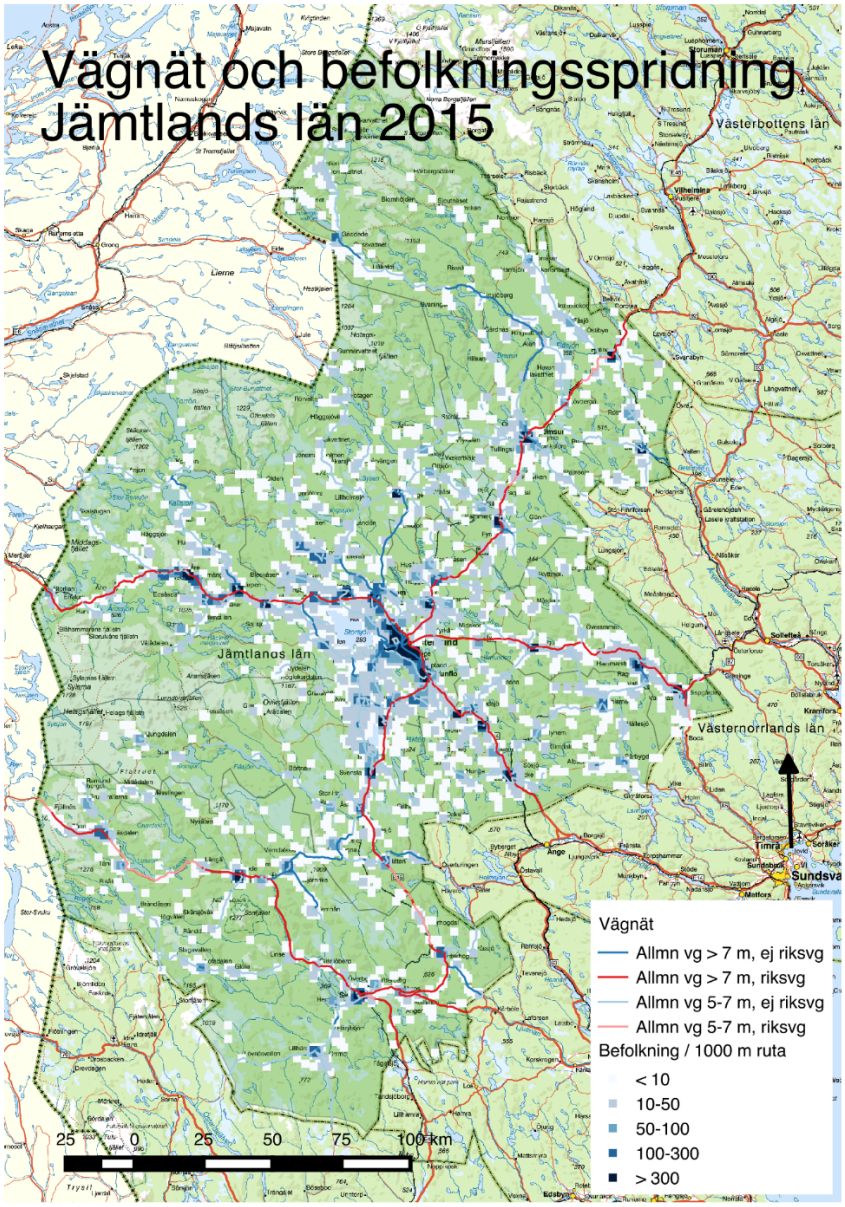

Figur 5. Vägnät och befolkning i kilometerrutor Jämtlands län.

8 Vägarna i Jämtlands län

I Jämtlands län finns tre typer av vägnät, det statliga vägnätet, det kommunala vägnätet och det enskilda vägnätet.

Det statliga vägnätet omfattar 603,6 mil vägar och delas in i två grupper, de nationella vägarna (exempelvis E 14 och E 45) och de övriga statliga vägarna.

		Väghållare			
Län	Kommun	Statlig	Kommunal	Enskild	Totalt
		Längd i km	Längd i km	Längd i km	Längd i km
Dalarna		5 139	1 768	31 579	38 487
Gävleborg		3 838	1 352	25 730	30 921
Västernorrland		5 302	1 359	24 658	31 319
Jämtland	Berg	615		3 583	4 198
	Bräcke	622	40	3 989	4 651
	Härjedalen	845	99	7 790	8 733
	Krokom	791	18	4 186	4 994
	Ragunda	438	6	2 891	3 336
	Strömsund	1 451	75	6 880	8 406
	Åre	623	34	2 587	3 244
	Östersund	649	297	2 494	3 441
	Totalt:	**6 036**	**569**	**34 399**	**41 004**
Totalt Region Mitt:		**20 315**	**5 049**	**116 367**	**141 731**

Figur 6. Vägnätet inom Jämtlands län. Källa: Trafikverkets nationella vägdatabas.

Det kan noteras att av det statliga vägnätet i länet om cirka 600 mil är ungefär en tredjedel eller 200 mil grusvägar. Av tabellen ovan framgår också att Jämtlands län har det mest omfattande statliga vägnätet bland de fyra län som ingår i Trafikverkets region mitt.

9 Regionförstoring

Regionförstoring i meningen att öka befolkningen inom ett område där man både kan bo och arbeta kan ske både genom positivt födelsenetto, nettoinflyttning och genom förbättrade möjligheter till pendling så att det geografiska område inom vilket man kan arbetspendla utvidgas. Befolkningsmässigt större arbetsmarknadsregioner har, generellt sett, bättre utvecklingsförutsättningar än mindre. Detta beror framförallt på bättre förutsättningar till matchning på arbetsmarknaden. En ökad pendling måste därför främjas främst efter våra två stora stråk Mitt- och Inlandsstråket.

Arbetspendlingen mellan kommunerna i Jämtlands län framgår av figuren nedan:

Män & kvinnor										
År 2015	**Arbetsplats**									
Bostadskommun	Berg	Bräcke	Härjedalen	Krokom	Ragunda	Strömsund	Åre	Östersund	Övriga landet	Summa
Berg	2457	7	64	21	1	3	20	663	179	3415
Bräcke	9	1928	8	24	135	7	6	559	247	2923
Härjedalen	43	1	4442	7	1	2	5	141	420	5062
Krokom	26	23	12	3791	13	71	176	2957	272	7341
Ragunda	2	46	4	8	1856	14	4	295	204	2433
Strömsund	4	7	6	36	12	4669	6	334	388	5462
Åre	40	6	9	144	2	1	4316	595	509	5622
Östersund	296	224	54	1010	99	167	258	26898	1503	30509
Summa	2877	2242	4599	5041	2119	4934	4791	32442	3722	62767

Figur 7. Arbetspendling över kommungränserna år 2015 Jämtlands län.

10 Hastighetsöversyn

Trafikverket har under 2016 genomfört en hastighetsöversyn. Trafikverkets planer innebär sänkta och höjda hastigheter på länets vägar enligt tabellen nedan:

Förslag sänkta hastigheter:

Vägnr	Delsträcka	ÅDT	Längd	km/h nu	Km/h efter sänkning	När
E 14	Krokom - Järpen	3500	46	90	80	2019
87	Bringåsen - Odensberg	2530	5	100	80	2019
E45	Åsarna - Brunflo	2550	55	90	80	2022
E 14	Bräcke - Gällö	2250	22	100	80	2024
E45	Östersund - Häggenås	3100	21	90	80	2020
Totalt			149			

Förslag höjda hastigheter:

Vägnr	Delsträcka	ÅDT	Längd	km/h nu	Km/h efter höjning	När
84	Hede - Långå	1580	12	80	100	2017
E45/84	Älvros - Sveg	2100	18	90	100	2021
E14/E45	Lockne - Opand	11000	7	40-80	100	2021
E45	Rengsjön - Älvros	2100	7	50-90	100	2021
Totalt			44			

Källa: Trafikverkets rapport ”Åtgärder för systematisk anpassning av hastighetsgränserna till vägarnas trafiksäkerhetsstandard”.

För Jämtland med de långa avstånden innebär sänkta hastigheter längre restider vilket försämrar tillgängligheten för tillresande samt även i praktiken försämrar förutsättningarna för arbetspendling. Stråken i Jämtland, det vill säga E 14 och E 45 samt väg 84 och 87 behöver få den säkerhetsstandard som krävs för hastighetsgränsen 100 km/h. Väg 84 kommer att få höjd hastighet 100 km/h den sträcka där den kommer att gå ihop med E 45 i nya sträckningen Rengsjön – Älvros.

Utöver de nationella vägarna E 14 och E 45 utgör vägarna 84 och 87 viktiga funktionella stråk för såväl godstransporter, arbetspendling som för turistutveckling. För dessa stråk är möjligheten att korta restider särskilt viktig. Åtgärder för bibehållna eller höjda hastigheter till 100 km/h efter dessa stråk är därmed prioriterade. I ett län med så långa avstånd och så spridd befolkning är möjligheten till bibehållna eller höjda hastighetsgränser också på det övriga vägnätet viktig. Hänsyn måste också tas till de små trafikmängderna på det övriga vägnätet när det gäller beslut om hastighetsgränser.

11 Förbindelser och kommunikationer

Trafikutbudet kan beskrivas enligt nedanstående:

- Interregional trafik; Norrtågstrafiken, Busstrafik över länsgräns
- Stomlinjetrafik; stomlinjetrafiken kommuncentra – Östersund
- Lokal trafik; tätortstrafiken i Östersund, 3-milsradien runt Östersunds tätort, trafik i Åredalen, inomkommunal trafik där linjelagda skolskjutsar utgör basen, närtrafik
- Särskild kollektivtrafik; färdtjänst

Interregional-, stomlinjetrafik har stor betydelse för arbets- och studieresor, resor till region- och länssjukvård, service-, besöks- och anslutningsresor. Den lokala trafiken är anpassad för arbets- och skolpendling, service- och anslutningsresor till stomlinje- och interregional trafik, trafiken kan vara anropsstyrd. Närtrafiken är anropsstyrd och yttäckande, den erbjuder sällanresor från orter med liten eller ingen linjelagd trafik.

Stomlinjetrafiken är mycket viktig med Östersund som den enskilt största målpunkten. Från kommuncentra Strömsund, Hammarstrand, Bräcke, Svenstavik, Krokom, Järpen till Östersund finns ett trafikutbud som minst medger arbetspendling till Östersund med tre

olika tidslägen dagtid och med minst tre senare ankomster under dagen och återresa i 22-tiden M-F. För Bräcke, Svenstavik, Krokom och Järpen finns flera turer i vardera riktningen morgon och kväll. Från Sveg finns förbindelser till Östersund som medger hel- eller halvdagsvistelse i Östersund M-F, serviceresor och veckopendlingsresor lördagar och söndagar. I Åre, Krokom och Östersund kommuner finns ett trafikutbud i något eller några stråk som erbjuder ett bra trafikutbud för bl. a. arbetspendling sju dagar i veckan. I övriga delar av ovanstående kommuner finns ett mer begränsat trafikutbud.

De senaste åren har inga kvalitetsmätningar gjorts i den allmänna kollektivtrafiken. Generellt kan sägas att ”relevans” d v s trafiken passar mina behov är den viktigaste faktorn är att människor ska resa. Prisvärdhet, kvalitet, bemötande och trafikens popularitet är viktiga faktorer men har mindre betydelse för hur människor gör sina val.

Stråket utmed väg E 14 och Mittbanan har relativt stora befolkningskoncentrationer med potential för en större andel kollektivtrafikresande. Ett stort antal av de boende efter stråket pendlar in mot Östersund, men pendling i den motsatta riktningen förekommer också. Inte minst har pendling in mot Åre ökat under senare år. Efter detta stråk bör överföring av vägtrafik till järnvägstrafik kunna ske med positiva effekter för både miljö och trafiksäkerhet. Från 2012 har en kraftig ökning av turutbudet på Mittbanan skett. Mellan Sundsvall och Östersund har antalet dubbelturer har antalet dubbelturer ökat från fem till nio per dag och mellan Östersund och Duved från två till fem per dag. En begränsning för ökad pendling med tåg efter Mittbanan är de relativt långa restiderna idag. För att tåget ska kunna konkurrera med vägtrafiken på ett bättre sätt måste restiderna med tåg vara betydligt kortare än med bil och buss. Projekt Mittstråket är ett Regionalfondsprojekt som pågår och som syftar till att förkorta restiderna bland annat genom att bygga bort plankorsningar längs Mittbanan.

När det gäller resor med tåg till länet beslutade SJ att nattågstrafiken endast ska köras under vintersäsong och delar av sommarsäsongen till Jämtland från april 2016. Detta har skapat en oro för bland annat turistdestinationens fortsatta utveckling. Ett intensivt arbete har under det senaste året pågått med länets näringsliv, kommuner engagerade medborgare och regionen för påverkan om återinrättande av nattågstrafiken. Ett utökat samarbete med SJ har också pågått för förbättring av produkten, bokningssystem, vagnar, service etc. Regeringen aviserade under den våren 2017 att nattågstrafik ska upphandlas och beslut kom i september att nattågstrafiken till Jämtland ska återupptas från juni 2018, vilket är glädjande för länet och för alla som har engagerat sig i frågan.

12 Jämställdhet i transportinfrastrukturen

Generellt sett pendlar män ofta längre sträckor än kvinnor och högutbildade pendlar oftare längre än lågutbildade. Kvinnor utnyttjar kollektivtrafik för sin arbetspendling i högre utsträckning än män. Det finns inget som talar emot att dessa generella mönster också gäller i Jämtlands län. Störst är pendlingen till och inom Östersunds kommun.

Det är främst hälso- och sjukvården samt socialt arbete som skapar den största sysselsättningen i Jämtlands län, betydande är också handel och turist-/besöksnäringen samt jord- och skogsbruk. Kvinnor arbetar i högre grad inom offentlig sektor än män och en större andel kvinnor än män bor i tätorterna i Jämtlands län.

Befolkning

Befolkningen i och utanför tätorter *31 dec 2015*

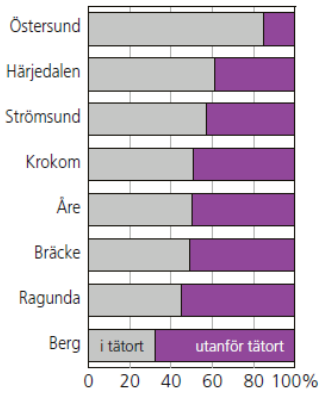

	Könsfördelning (%)			
	i tätort		utanför tätort	
	Kv	M	Kv	M
Östersund	86	84	14	16
Härjedalen	62	60	38	40
Strömsund	60	54	40	46
Krokom	52	50	48	50
Åre	51	49	49	51
Bräcke	50	48	50	52
Ragunda	48	43	52	57
Berg	34	30	66	70

Källa: SCB, Tätorter; arealer, befolkning

I alla kommuner bor det fler kvinnor än män i tätorterna och det bor fler män än kvinnor utanför tätorterna.

Definition gällande tätort se www.scb.se/MI0810.
SCB gjorde den senaste tätortsavgränsningen år 2010.

6

Figur 8. Källa: Länsstyrelsen Jämtlands län, fakta om Jämställdhet fickbok.

Tillgång till kollektivtrafik är viktigt för möjligheten till arbetspendling för alla. Gång- och cykelvägar är betydelsefulla för möjliggörande av arbetspendling på kortare avstånd. Gång- och cykelvägar som enligt Trafikverkets standard också är belysta är viktiga ur en säkerhets- och trygghetsaspekt. I ett till ytan så stort län som Jämtland är tillgången till bra vägar viktigt för både kvinnor och män. God digital infrastruktur talar också för möjligheter till distansarbete.

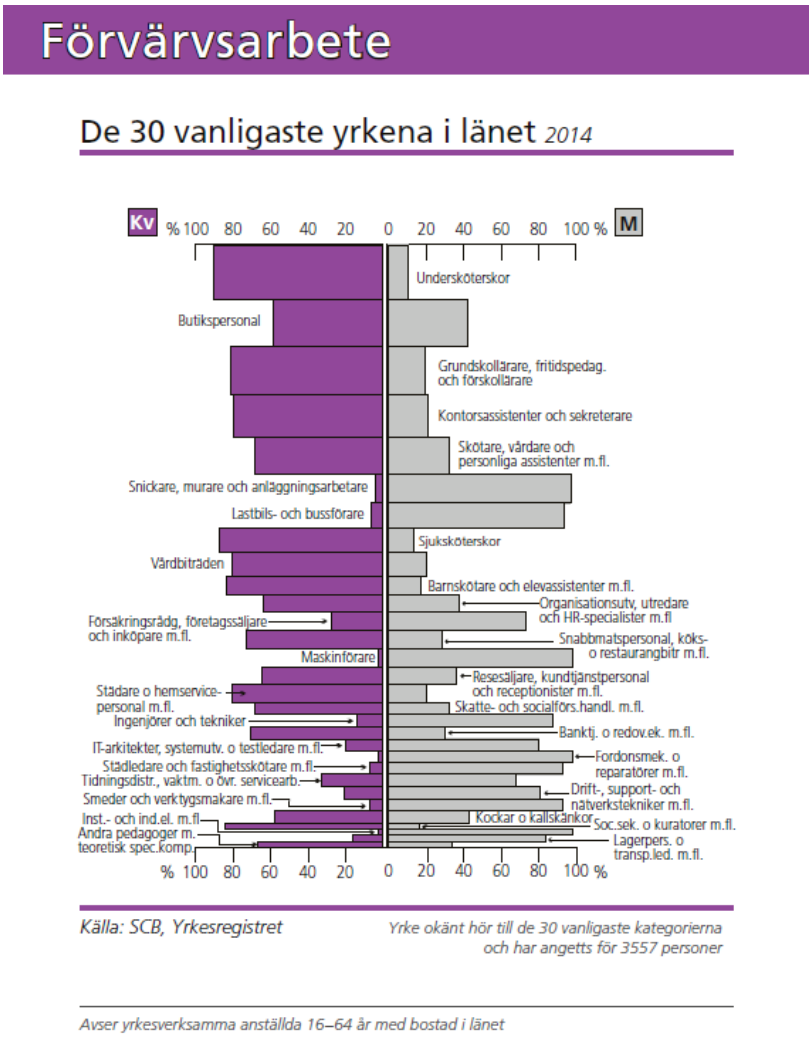

Figur 9. Källa: Länsstyrelsen Jämtlands län, fakta om Jämställdhet fickbok.

13 Tillgänglighet för alla

I *nationell handlingsplan för handikappolitiken* finns de nationella målen

- En samhällsgemenskap med mångfald som grund
- Att samhället utformas så att människor med funktionshinder i alla åldrar blir fullt delaktiga i samhällslivet
- En jämlikhet i levnadsvillkor för flickor och pojkar, kvinnor och män med funktionshinder

Regionala mål (ur regionalt trafikförsörjningsprogram 2016-2020 Region Jämtland Härjedalen)

- Öka tillgängligheten till kollektivtrafiken för personer med funktionshinder .
- Arbeta för en samordning av allmän och särskild kollektivtrafik.

Tillgänglighet till kollektivtrafiken är beroende av flera faktorer; fordonens utformning, hållplatsernas och busstationernas tillgänglighet samt information om detta. Ledsagning finns vid bemannade järnvägsstationer och ska utökas till resecentra och busstationer i samtliga kommuncentra. Fordonens utformning bestäms vid upphandlingstillfället. I tidtabell/ digital reseplanerare anges vilka turer som utförs med tillgänglighetsanpassat fordon. RTI, realtidsinformation installeras i stomlinjefordon. Det ska förbättra trafikinformationen genom att information kan erhållas i mobiltelefonen. Ombord på fordonen ges hållplatsinformation audiovisuellt. Information om hållplatsens tillgänglighet kräver uppgifter om kantstenshöjd och att taktila plattor mm. kartläggs och dokumenteras i länstrafikens planeringsprogram samt att de kan redovisas i reseplaneraren.

- Åtgärderna kräver resurser i form av kartläggning, uppdatering i databaser och programvaruuppdatering.
- Resultatet i form av fordon, hållplatser och busstationers tillgänglighet kan ge stöd för att överföra resenärer från särskild kollektivtrafik till allmän kollektivtrafik
- Arbetet med förbättrad tillgänglighet måste göras systematiskt och utgå från den standard som gäller för varje sammanhang.

14 Besöksnäringens betydelse

Jämtland har under mycket lång tid varit ett turistlän. De senaste årtiondenas medvetna satsning på stora kultur- och idrottsevenemang har stärkt länet som besöksmål. Idag kan vi se att länet hämtar hem allt fler evenemang. Satsningen och tillströmningen av besökare ställer krav på transportinfrastrukturen och tillgängligheten och är en viktig del i konkurrensen.

Turismen i Jämtlands län står för en betydande del av den svenska turistnäringen. Omsättningen i länet uppgick år 2016 till nära 5 miljarder kronor.

Antalet gästnätter år 2016 var 10,7 miljoner.

I Jämtland finns ett tjugotal större eller mindre destinationer. De flesta av dessa är helt beroende av väl fungerande vägtransporter. Över 90 procent av besökarna till västra Härjedalen reser med bil. Till vissa destinationer kring Åre dalen och Storlienområdet finns möjlighet att resa med tåg. Turistdestinationerna arbetar aktivt för att få fler att välja tåget. Det är därför viktigt att det finns kapacitet både på järnvägen och hos tågoperatörerna och det är därför också mycket angeläget att nattågstrafiken återinförs hela året.

Under några vintersäsonger har persontrafik bedrivits på Inlandsbanan till Klövsjö/Vemdalenområdet från såväl Malmö, Göteborg som Stockholm. Vid järnvägsstationen i Röjan har bussar mött upp för den sista delen av resan fram till slutdestinationen.

Att kunna erbjuda snabba, bekväma och säkra resor till turist destinationerna i Jämtland är viktigt för konkurrensen om gästerna. För tillgängligheten och för miljön är det viktigt att järnvägarna och trafiken till länet kan hålla en tilltalade standard och kapacitet. Även om en stor andel av turisterna väljer järnväg så pekar den mycket starka ökningen inom turistnäringen på att allt fler personer kommer att vara beroende av snabba och säkra vägförbindelser. Fortsatta satsningar på vägarna E 14, E 45, väg 84 och 321 är därför högt prioriterade.

Möjligheterna till bra flygförbindelser är till länet också viktiga för turistnäringen och för övrig besöksnäring. Förutom Åre/Östersund flygplats spelar också de mindre flygplatserna i Sveg och Röros viktiga roller för turistdestinationerna i närområdena. Trondheims stora flygplats i Vaernes har en viktig roll för den Jämtländska besöksnäringen. En roll som kan utvecklas betydligt i och med att Meråkerbanan elektrifieras och trafiken på banan utvecklas. Såväl bra flygtrafik till dessa flygplatser som bra markförbindelser till länets olika turistdestinationer är av största vikt för turistnäringen.

15 Transportinfrastrukturens betydelse för skogsnäringen i Jämtlands län

Skogsnäringen står för de flesta tunga transporter i Jämtlands län. Årligen avverkas ca sju miljoner ton timmer i Jämtlands län, varav ca 75 % vidareförädlas utanför länet. Skogsnäringen genererar ca 4 000 årsarbeten under hela året inom såväl avverkningarbete, skogsvård, som vidareförädling av olika slag.

Skogsnäringen är beroende av bäriga vägar för att möjliggöra effektiva transporter till och från skogsindustrierna både inom och utanför länet. Merparten av både det allmänna och enskilda vägnätet måste därför tåla 64 tons bruttovikt under hela året. Utvecklingen går mot ännu tyngre och längre transporter och delar av vägnätet kommer därför att uppgraderas för att klara 74 ton.

Omlastning från väg till järnväg sker i allt större utsträckning, både för att minska miljöbelastningen och för att nå kostnadseffektivitet. Vägarna fram till

omlastningsterminalerna måste hålla hög standard året om. Lika viktigt är förstås en fungerande järnvägsinfrastruktur.

16 Övrig inriktning av arbetet

En sammanhållen transportinfrastruktur med fungerande väg- och järnvägsnät i länet med koppling till andra stråk är viktigt. De nationella vägstråken E 14 och E 45 har mycket stor betydelse för länet. Motsvarande stråk på järnväg är Mittbanan, Norra stambanan, Ostkustbanan, Botniabanan och Inlandsbanan. Brister och behov i dessa stråk är i första hand en fråga för den nationella planen. I det öst-västliga stråket Trondheim-Östersund-Sundsvall är också Meråkerbanan och Trönderbanan viktig där också hamnarna i väst kan komma att spela en roll i framtida transportinfrastruktur. Trafikverkets investering på en ny bro över ”Stora helvetet” i Storlien innebär att det kommer att finnas möjligheter att bygga en bra framtida infrastruktur mellan våra länder.

När det gäller bristerna och behoven vad gäller hela transportinfrastrukturen i länet så har dessa identifierats av bland andra länets kommuner, representanter för skogsnäringen, Jämtland Härjedalen Turism, Region Jämtland Härjedalens transportutvecklingsråd och Trafikverket region Mitt.

De många påtalade bristerna och behoven motsvarar investeringar på många miljarder. De brister som föreslås åtgärdas i denna plan utgör bara en liten av det totala behovet. Vissa brister bedöms kunna åtgärdas med så kallade bärighetsmedel inom ramen för nationella planen, men också dessa behov är mångdubbelt större än de medel som finns tillgängliga. Länstransportplanerna revideras vart fjärde år. Det innebär att den här planen som omfattar åren 2018-2029 innehåller till mer hälften beslutade och påbörjade objekt från förra planen (2014-2025).

16.2 De större stråken, viktiga transportleder för näringens utveckling och tillväxt

Ostkusten är tillsammans med södra och mellersta Dalarna samt området kring Östersund områdets mest tätbefolkade delar. De mer glest befolkade delarna i väster har en stark besöksnäring i stora delar av fjällvärlden. De södra delarna av området har stor traditionell basindustri och verkstadsindustri samt återuppväckt gruvnäring medan de norra delarna och delar av inlandet präglas av skogsindustri. De nationella stråken som är relativt glesa över området kompletteras med regionala stråk som har nationell betydelse. Denna struktur tillsammans med framförallt skogs-, verkstads- och gruvnäringens behov betyder att ett väl fungerande transportsystem är en förutsättning för regionens funktion och möjlighet till tillväxt.

De större stråken, viktiga transportleder för näringens utveckling och tillväxt visas i bilden nedan (ur nationell transportplan 2014-2025).

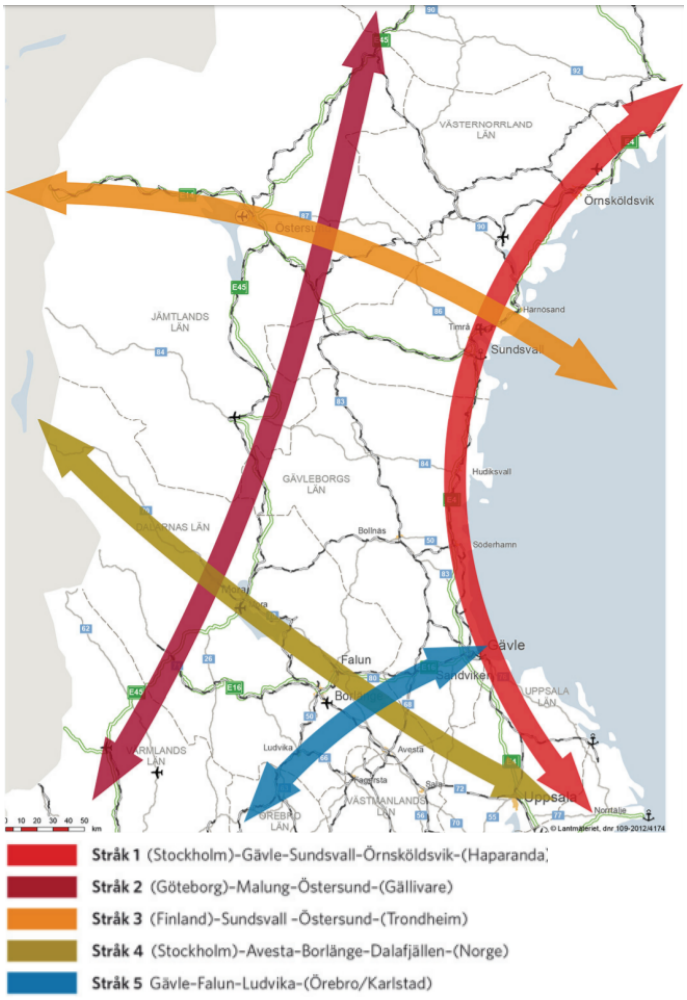

Figur 10. De större stråken. Källa: Nationell transportplan 2014-2025.

17 Åtgärder i länstransportplan 2018-2029

I bilaga 1 redovisas samtliga objekt som länstransportplanen omfattar. För varje objekt redovisas beräknad total kostnad och finansiering. Nedan följer en närmare redovisning av vissa större åtgärdsobjekt i planen.

17.1 Vägar

Väg 84 Ny sträckning Älvros – Sveg samt genomfart Sveg
Riksväg 84 går från Hudiksvall via Ljusdal och Sveg vidare mot norska gränsen. I avsaknad av trafikmöjligheter på järnväg blir denna tvärgående sträckning ett viktigt stråk för fjällresenärer till områden i Härjedalen eller övriga delar av Jämtlands län. Riksvägen är även viktig för långväga godstransporter och långväga persontransporter.

Trafikverket planerar för en ny sträckning av E 45 via Älvros och Rengsjön, öster om Sveg. Beslut om nya sträckningen tas våren 2018. Väg 84 skulle då kunna få en ny sträckning i den nya E 45 sträckningen Älvros – Rengsjön för att sedan ta av västerut på då gamla E 45 mot Sveg. Järnvägsviadukten vid Byvallen är en flaskhals på sträckan som behöver åtgärdas. Vid en omdragning av E 45 enligt ovan, och att väg 84 får den nya sträckningen, skulle kunna innebära att järnvägsviadukten åtgärdas med medel ur länsplanen. För att åtgärden ska bekostas med medel ur länsplanen gäller detta endast om ny sträckning av E 45 via Älvros – Rengsjön genomförs. I annat fall, om sträckan kvarstår som europaväg, så bör åtgärderna tillfalla nationella planen. Länsplanens ekonomiska del har tagit höjd för alternativet med ombyggnad av järnvägsviadukten för en hastighet av 80 km/h, som är kalkylerad till 42 miljoner kronor. Resterande medel i objektet används för ombyggnation av korsningen vid södra infarten till Sveg, nuvarande E 45 och väg 504, till en T-korsning samt i övrigt åtgärder enligt utförd åtgärdsvalstudie i centrala Sveg.

Väg 321 Svenstavik – Månsåsen
Väg 321 är en viktig transportled för både tung trafik och turisttrafik till Bydalen och Åre/ Storlienområdet. Sträckan Svenstavik – Månsåsen är i dåligt skick med bland annat skarpa kurvor, bitvis svag bärighet och dåliga broar. Vägen trafikeras också av gående och cyklister i blandtrafik. Sträckan har ingått i Trafikverkets hastighetsöversyn 2009 och därefter fått sänkt hastighet.

De åtgärder som planeras är upprustning av befintlig väg 35,5 km med bärighetshöjande åtgärder och åtgärder för att göra sidoområdet säkrare. Kurvan i Hoverberg rätas i ny sträckning med belagd bredd på 6,5 meter. Befintlig väg breddas på erforderliga sträckor för att uppnå en enhetlig belagd vägbredd på 6,5 meter. De föreslagna åtgärderna ger förutsättning för en bibehållen högsta hastighet på 80 km/h. Byggnation av en gång- och cykelväg Svenstavik – Galhammarudden ingår också i projektet. Åtgärden kommer att ske i två etapper: - etapp 1 Svenstavik – Kövra ca 20 km, etapp 2 Kövra – Månsåsen ca 18 km. Projektet beräknas uppgå till 189 miljoner kronor där denna länsplan står för 20 miljoner kronor (total kostnad inklusive medel från föregående plan 43,4 Mkr). Beslut om åtgärder är tagit i föregående länsplan och arbetet kommer att ske etappvis med start 2017.

Väg 659 Såå – Vik
Väg 659 mellan Så – Vik är en mindre väg som trafikeras med linjetrafik (linje nr 157) för bland annat skolelever. Vägen är smal 4,0–4,3 meter och har en dålig standard som skapar problem för framkomligheten för bland annat busstrafiken. Särskilt stora är problemen för låggolvvsbussarna. Genom att vägen förbättras kan fler turer framföras efter denna väg istället för E 14. Antalet boende efter vägstråket ökar. Den totala väglängden är ca 5 km. Vägen förbättras för bättre framkomlighet genom förstärkning, breddning upp till 6 meter där så är möjligt samt beläggning. Överfart över järnväg Björnänge kommer att säkerhetsanpassas med bomanläggning. Totalt från Länsplanen 15 Mkr varav 14 Mkr i planen 2018-2029.

Väg 662 Husåvägen
Väg 662 mellan Bonäshamn - Huså är en grusväg med dålig standard. Vägbredden är ca 5,5 meter. Vägen är sämst de sju kilometrarna mellan avtagsvägen mot Fröå och Huså. Vägen trafikeras med linjetrafik året om. Vägen är en viktig transportled för turistnäring och företag i området. Turistnäringen har ofta sin högsäsong då problemen med tjällossning är som störst. Den totala sträckan är lång och åtgärderna kommer att behöva etappindelas. Enligt den senaste utredningen kring markförhållandena så kommer kostsamma åtgärder att behöva göras på delar av sträckan, det kan handla om ”bergs-sprängning” t ex. Kostnaden beräknas därför bli betydligt större än vid de första kalkylerna och handlar om totalt 60 Mkr från länsplanen varav 58 Mkr från perioden 2018-2029.

Väg 675 Valne – Änge
Väg 675 mellan Valne och Änge är ett viktigt stråk för arbetspendling för befolkningen i Ängeområdet. Vägen har också en viktig funktion för Länstrafiken som trafikerar sträckan med linjebuss 532 för framförallt behoven av elevresor från Nälden/Valne till högstadieskolan i Änge. Mellan Valne och slakteriet i Änge är vägen en grusväg med omkring 5 meters bredd. Vägens säkerhet och standard upplevs som mycket låg till följd av tvära kurvor, problem med damm och ojämn vägbana. Vägen är nu under produktion och kommer att genomföras med start 2018. Vägåtgärderna består i bärighetsåtgärder, breddning, förbättring av vägens sidoområden, förbättrad avvattning och rätning av de tväraste kurvorna. Vägen kommer även att beläggas. Totala kostnaden är 42 mkr, varav 12,7 mkr belastar länsplanen. Åtgärden kommer att utföras under 2017-2019.

Väg 711 Bräcke – Albacken
Väg 711 sträcker sig mellan Bräcke och Sörbygden i Bräcke kommun, Jämtlands län. För befolkningen i Albacken och byarna längs vägen, samt för skogsnäringen och det övriga näringslivet, är väg 711 ett mycket viktigt stråk. Vägen är den enda möjliga vägförbindelsen för pendling till arbete, skola och service. Företagare längs vägen och skogsnäringen är beroende av väg 711 för sin verksamhet.

Vägen är under produktion med start under hösten 2017. Åtgärderna handlar om bärighetsförbättringar, kurvrätningar samt beläggning. Åtgärden kommer att utföras under 2017-2019. Den totala kostnaden är 118 mkr där Länsplanen står för 20 Mkr varav 15 Mkr under perioden 2018-2029.

Väg 675 Kurvan i Ede
Genom Ede är vägen cirka sju meter bred och belagd. I Ede går vägen i en mycket skarp

kurva förbi ett fler-bostadshus. Två mindre vägar ansluter i kurvan, vilket gör att platsen uppfattas som en fyrvägskorsning. Det innebär dålig framkomlighet och säkerhet och är ett problem i boendemiljön i och med att trafiken måste göra många starter och accelerationer i kurvan. Ett antal alternativa förslag till nya vägsträckningar har tagits fram. I planen avsätts 5,2 miljoner kronor för rätning av kurvan under planperioden.

Väg 796 Bro inklusive GC-väg över Indalsälven i Lit
Åtgärden är beslutad i Länsplan 2014-2025 och beräknas utföras under 2017-2019. Totalt ca 110 Mkr varav medfinansiering från Länsplanen med 5 Mkr samt från Östersunds kommun med 5 Mkr. Resterande finansiering av Trafikverket.

Väg 772 Stugun – Kompaniet
Väg 772 går i Stuguns tätort från bron över Indalsälven norrut mot Mårdsjön. Väg 772 åtgärdades för några år sedan mellan Kompaniet och Mårdsjön. Sträckan Stugun – Kompaniet är smal och kurvig och trafikeras såväl av motorfordon som gångtrafikanter och cyklister, vägen upplevs trång. Dessutom belastas vägen kontinuerligt med tunga transporter i form av timmertransporter. Vägen behöver breddas för att rymma alla typer av trafikanter och för att höja säkerheten för gående och cyklister. Grov kostnadsbedömning 12 Mkr.

Väg 614 Häste – Ytterån
Väg 614 går från Häste på Rödön och mot Ytterån. Vägen är en del av vägstråket från Frösön mot Ytterån och E 14. Vägen utgör en del av en viktig transportled mellan flyget på Frösön och Ytterån (mot Åre). Åre/ Storlien området är attraktivt som besöksmål och även för många typ av evenemang. Antalet besökare som reser med flyg via Östersund/Åre flygplats är många och transfer mot Åre går från Frösön över Rödön mot Ytterån och sedan vidare västerut mot Åre.

Sträckan Häste - Ytterån är bitvis smal och innehåller många kurvor, backkrön och farliga utfarter. Åtgärder av brister i form av rätning av vissa kurvor, sänkta backkrön, breddning av vissa sträckor samt i övrigt säkerhetshöjande åtgärder är nödvändiga. Grov kostnadsbedömning 40,5 Mkr.

Väg 695, Hållandsvägen
Väg 695 är en parallellväg till E 14 från Hållands kyrka mot Undersåker. Vägen är ca 4 km lång och är smal, kurvig och grusbelagd. Den betjänar idag ett antal privatfastigheter samt Hållands folkhögskola och hotell Hållandsgården. Sträckan trafikeras av linjetrafik. På grund av vägens beskaffenhet använder kollektivtrafiken en mindre buss med högre insteg på sträckan.

Vägen skulle med höjd standard vad gäller bärighet, kurvrätning och beläggning i högre utsträckning kunna användas som anslutningsväg för fastigheterna mellan E 14 och väg 695. Vägen kan då även fungera som gång- och cykelväg. Vägstråket skulle också kunna fungera som avlastning till E 14 och omledningsväg om standarden höjs. E 14 är efter aktuell sträcka hårt trafikerad av både biltrafik och lastbilar/ tunga fordon. E 14, där väg 695 löper parallellt innehåller en brant luntning, Hållandsbacken, där Trafikverket planerar för trafiksäkerhetshöjande åtgärder för enskilda väganslutningar. Antalet utfarter på E 14 behöver i möjligaste mån minska på sträckan och i synnerhet i Hållandsbacken av

säkerhetsskäl. De utfarter som måste finnas behöver få en utformning och placering som innebär anslutning till E 14 på ett så säkert sätt som möjligt. Grov kostnadsbedömning totalt 23,5 Mkr totalt med 12 Mkr från Länsplanen.

17.2 Gång- och cykelvägar

Regeringens cykelstrategi och den regionala utvecklingsstrategin uttrycker att gång- och cykelbanor är viktiga i transportinfrastrukturen för ökad trafiksäkerhet, minskat bilåkande på korta avstånd är ett viktigt led i klimatomställning samt bra för folkhälsan.

I denna länstransportplan avsätts uppemot 176 miljoner kronor för byggande av gång- och cykelvägar under planperioden. En indikativ fördelning av avsatta medel för gång och cykelvägar redovisas i bilaga 1. I bilagan redovisas 19 olika sträckor. I planen har Trafikverkets schablonkostnader för nybyggnad av gång- och cykelvägar använts. Dessa schablonkostnader avser nybyggnad av belagd GC-väg på tre meters bredd med belysning. Möjligheterna att på vissa håll bygga enklare gång- och cykelvägar ska undersökas under planperioden i syfte att få tillgängliga medel att räcka längre.

Det finns också stora behov av fler gång och cykelvägar efter vägarna E 14 och E 45. Dessa behov bör åtgärdas med medel ur den nationella transportplanen. Trafikverket genomför under år 2017 en åtgärdsvalsstudie för E 45 Malung – Hoting. Där bör även brister och behov vad gäller gång- och cykelvägar längs sträckan lyftas in.

Länets kommuner lyfter generellt sett gång- och cykelvägar som en viktig åtgärd. På landsbygdens handlar det mycket om säkerhetsaspekter men även i viss mån om möjligheter till arbetspendling. I tätorter lyfts kopplingen till bostadsbyggande och möjligheterna till arbetspendling som starka argument.

17.3 Riktade utredningspotter vägar

För att utreda brister, behov och för att tydliggöra vilka åtgärder som behövs avsätts medel, 1 Mkr per utpekat stråk nedan för planläggning.

Väg 311 (502) Tännäs - Länsgräns

Väg 311 går från Tännäs i Härjedalen och vidare mot Särna i Dalarna. Vägen är en viktig transportled för turister till Lofsdalen men också till stråket/ stråken mot Funäsdalen/Röros i norr och Särna/Idre med flera i söder. Vägen utgör också transportled för tung trafik och varutransporter som ska till och från Norge.

Vägstandarden är mycket bristfällig. Vägen är smal och kurvig grusväg som har dålig bärighet. Vägstråket är långt och en utredning behöver i första hand göras för att få en uppfattning om brister och behov samt vilka åtgärder som behöver göras.

Väg 592 Vallsundet – Orrviken

En utredning för sträckan gjordes för några sedan. Bostadsbyggandet i området har ökat avsevärt sedan dess och Östersunds kommun och privata aktörer planerar nu för nya bostadsområden på platsen de närmaste åren. En ny utredning med de nya förutsättningarna behöver göras.

Väg 314 Ytterhogdal – Länsgräns Y
Väg 314 från Ytterhogdal mot Ånge och E14 är en transportled för i synnerhet tunga fordon såsom tank- och timmerbilar. Vägen är belagd men bärigheten är mycket dålig. En utredning om brister och behov behöver göras för sträckan. En utredningspott läggs i planen. Åtgärden kommer sannolikt att landa i bärighetsåtgärder och då hamnar åtgärder enligt detta under Trafikverkets bärighetsanslag.

Väg 711 Sörbygden - Albacken
Väg 711 mellan Sörbygden och Albacken är en del av sträckan Bräcke – Sörbygden. Sträckan Bräcke – Albacken ligger för åtgärd i denna plan under 2017-2019. Återstående sträcka som är grusväg behöver utredas för åtgärder i en nästa etapp.

17.4 Potter allmänt

Inom Länstransportplanen avsätts potter för olika åtgärder:

- Medfinansiering av åtgärder för kollektivtrafik och trafiksäkerhet på de kommunala vägnäten.
- Planutredningar och åtgärdsval
- Bidrag till byggande av enskilda vägar
- Oförutsedda steg 3 och 4 fyra åtgärder
- Pott för medfinansiering i infrastrukturprojekt

17.5 Pott för kollektivtrafikåtgärder

En pott för t ex trafiksäkerhetsåtgärder vid busshållplatser med stora resevolymer läggs i planen. Utredningar kring busshållsplatser sker löpande och medel för att möjliggöra åtgärder är viktigt att prioritera. Andra kollektivtrafikåtgärder, som är möjliga att utföra enligt förordningen om Länsplaner, kan också bli aktuella för denna pott.

17.6 Utredningspott

Åtgärder på vägar kräver utredning av brister och behov för att bli så kallade ”mogna objekt”. Behoven är många men mognaden i objekten varierar. För att ligga i framkant i planeringen av åtgärder på länets vägar behöver utredningar finnas för att när det finns möjlighet lyftas i reell åtgärd. En utredningspott kommer därför att läggas, potten kan även användas som medfinansiering i t ex strukturfondsprojekt.

18 Nationella planen

Den nationella planen omfattar vidmakthållande av hela den statliga delen av det allmänna vägnätet. Här ingår även broar, tunnlar och färjeleder. Den väginfrastruktur som omfattas av den nationella planens medel för utveckling är de nationella stamvägarna. Dessa utgör en delmängd av det statliga vägnätet. Utveckling av det regionala vägnätet, det vill säga riks- och länsvägar som inte är nationella stamvägar, omfattas av länsplanerna. Undantaget är riktade miljöåtgärder och anpassning för personer med funktionsnedsättningar, där investeringar från nationell plan också omfattar det regionala vägnätet. Ytterligare ett

undantag är investeringar i form av digitalisering, exempelvis utveckling av trafikledningssystem. Den nationella planen innehåller även statlig medfinansieringen till kommunala vägar i form av till exempel stadsmiljöavtal, statlig medfinansiering av enskilda vägar samt statlig medfinansiering av kollektivtrafik.

18.1 Planprocesser för åtgärder på väg E 14 och E 45

I nuvarande nationell plan, 2014-2025, (nya nationella planen håller i dagsläget på att tas fram) finns medel upptagna för investeringar i en ny sträckning för E 14 Lockne – Optand. Även en ny sträckning E 45 Älvros – Rengsjön i Härjedalen finns med i planen. Det är mycket angeläget att dessa åtgärder kommer till stånd under planperioden 2018-2029. Behoven av investeringar på båda dessa vägar är dock betydligt större än så. När det gäller E 14 är Pilgrimstad – Lockne en flaskhals, där nu Trafikverket har för avsikt att göra en förnyad utredning av sträckan. Sträckan Torvalla – Östersund är en relativt kort sträcka men som de senaste åren varit hårt drabbad av trafiktillbud och trafikolyckor. Sträckan har en stor trafikbelastning och skulle behöva breddas för två filer i vardera riktningen. Vidare mot Åre är trafikbelastningen hög med många tunga transporter och personbilar. I projektet Mittstråket planeras för åtgärder i Rännbergsbacken väster om Duved. Sträckan är särskilt besvärlig vintertid då många tunga transporter blir stående i den branta lutningen. Åtgärder planeras nu med bland annat något förändrad sträckning och nedtagning av krön. Förutom denna åtgärd behöver Hållandsbacken i Undersåker förbättras både för trafikflödet och säkerheten längs sträckan. Sträckan Staa – Storlien är smal och kurvig med många backkrön. Breddning, rätning och borttagande av de värsta backkrönen är nödvändigt. När det gäller E 45 pågår under 2017 en åtgärdsvalstudie för sträckan Malung – Hoting. E 45 mellan Ytterhogdal och Rätan har idag bitvis mycket låg standard och utgör en tydlig flaskhals efter detta viktiga stråk i inlandet. Vägen har en stor betydelse för både godstrafik i nord-/ sydlig riktning och för turisttrafiken till Jämtlandsfjällen. En mycket stor andel av de turister som kommer till vårt län per bil söderifrån kommer via väg E 4, väg 83, väg 84, väg 296 och möter väg E 45 strax söder om Ytterhogdal för vidare färd norrut.

E 45 mot Östersund söderifrån från Svenstavik och Hackås samt E 45 från Lit mot Östersund är tydliga pendlingsstråk som behöver uppgraderas för 100 km/h. Likaså E 14 från Bräcke, Gällö mot Östersund och sträckan Åre – Krokom – Östersund.

Samtliga kommuner i länet med genomfart av en europaväg har påtalat vikten av förbättringar och anpassningar i synnerhet vid genomfart av tätorter. Kommunerna ser främst att säkerhetsbrister åtgärdas. Många av de här genomfarterna byggdes för ett antal årtionden sedan och håller inte dagens standard och syn på säkerhet. Trafikverket har lyft genomfart Åsarna, där man har gjort en åtgärdsvalsstudie som är tänkt att stå som exempel för hur en genomfart kan byggas. Övriga orter som lyfts av kommuner är Bräcke, Strömsund, Åre och Sveg (samt smärre åtgärder genom Hoting, Hammerdal och Ytterån). I samband med att den nya sträckningen E 14 Lockne - Optand byggs kommer en anpassning av genomfarten Brunflo ske med bland annat en gång- och cykelväg genom samhället.

18.2 Järnväg

Efter Mittstråket mellan Trondheim och Sundsvall bor mer är 400 tusen invånare och befolkningen ökat ständigt, även i perioder av minskande befolkning i andra delar av

regionen. Det bör också påminnas om att det i verkligheten periodvis bor många fler efter stråket. Som exempel kan nämnas att det i Åre samhälle finns cirka tre tusen folkbokförda invånare. Under högsäsong bor där cirka 30 000 personer, som dessutom byts ut varje vecka. Detta ställer krav på en väl fungerande infrastruktur.

Mittbanan trafikeras av både regionaltåg, fjärrtåg och godståg av olika slag. I både innevarande planperiod och i förslaget till ny plan för kommande planperiod finns medel avsatta för åtgärder på Mittbanan vid ”Stora Helvetet” invid gränsen mot Norge. Denna åtgärd är nödvändig för att få en bra koppling till den starkt växande Trondheimsregionen. Den i Norge planerade investeringen i elektrifiering av Meråkerbanan (Mittbanans förlängning i Norge) förväntas bidra till en större roll för Mittbanan, både vad avser gods- och persontrafik. Mittbanans standard i Jämtlands län är jämförelsevis god, men den har stora brister när det gäller hastighet och trafiksäkerhet. Detta beror framför allt på det mycket stora antalet obevakade plankorsningar. Ett arbete pågår nu för att bygga bort ett antal av dessa.

När det gäller Mittbanan fanns medel avsatta inom ramen för det EU-finansierade projektet ”Funktionella Mittstråket” för en station för regionaltåg i Nälden. Av olika skäl har investeringen i en tågstation i Nälden lyfts bort från projektet. Behovet av en tågstation i Nälden är fortfarande mycket stort. En tågstation i Nälden skulle inte bara innebära väsentligt kortare restider för boende i Nälden, utan också väsentligt kortare restider för boende väster om Nälden då busstrafiken västerut inte längre behöver gå igenom Näldens samhälle i samma utsträckning.

Flera studier av förutsättningarna för en tågstation i Nälden har redan genomförts av Trafikverket och arbetet med en formell järnvägsplan har påbörjats. Det är nu viktigt att investeringsmedel för denna angelägna åtgärd tydligt avsätts i den nationella planen. I Länstransportplanen har medel avsatts för medfinansiering av bland annat Nälden station.

Inlandsbanans betydelse för transporter i inlandet har åter aktualiserats inte minst mot bakgrund av regeringens tydliga inriktning för en högre användning av järnvägssystemet. Inte minst gruv- och skogsindustrin är betjänta av en inlandsjärnväg. Inlandsbanan finns och kan, om den får den upprustning som krävs, utgöra ett viktigt komplement i landets järnvägsnät.

Bilaga 1; Objekt med kalkylerad kostnad ur Länstransportplanemedlen 2018-2029 samt övriga potter, med fördelning över år under planperioden

Regional transportplan Jämtlands län 2018-2029	Summa/År	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024-2029
Vägar	**266,6**	**24,9**	**31**	**21,3**	**19,5**	**64,9**	**41,5**	**63,5**
V 84 Ny sträckning Rengsjön-Sveg	59,5					20	39,5	
V 315 Rätan- Utanbergsvallarna, klar 2017	0							
V 321 Svenstavik- Månsåsen	20			20				
V 323 Genomfart Hammarstrand	8,2	1,2	7					
V 659 Såå- Vik	13	10	3					
V 662 Husåvägen	57,5		1	1,3	18,3	36,9		
V 675 Valne - Änge	12,7	12,7						
V 711 Bräcke -Albacken	15		15					
V 675 Ede kurva	5,2				0,2	5		
V 796 GC-väg Bro över Indalsälven i Lit	5		5					
Tågstopp Nälden, utredningsmedel	1	1						
V 772 Stugun-Kompaniet	12							12
V 614 Häste - Ytterån	40,5					1		39,5
V 695 Hållandsvägen	12							12
Utr v 311 Tännäs - Länsgräns W	1					1		
Utr v 314 Ytterhogdal- Länsgräns Y	1					1		
Utr v 592 Vallsundsbron - Orrviken	1						1	
Utr v 695 Hållandsvägen	1				1			
Utr v 711 Sörbygden-Albacken	1						1	
Gång- och cykelvägar	**176,50**	**20,7**	**11,8**	**39,6**	**28,3**	**0**	**0**	**76,1**
v610 Torsta- Ösabacken- E14 GC	6,1	6,1						
v593 Genom Hackås GC	13,5		0,5	13				
v345 Strömsund-Ulriksfors GC	14,1	14,1						
v609 Rödön GC	14		0,5	13,5				
v611 Dvärsätt-Krokom GC	8		0,5	7,5				
v580 Myrviken-Fröjdholmen GC	4	0,4	3,6					
v87 Stugun GC	5,8			0,5	5,3			
v321 Gärdsta GC	6,8	0,1	6,7					
v 638 Ullån-Duved GC	23,7			0,7	23			
v 819 Gäddede längs Jormvägen GC	5,2							5,2
v 744.1 Nyhemsvägen GC	4,4							4,4
v 321 Genom Myrviken GC	10,3							10,3
v 321 Genom Vigge GC	8,8							8,8
v 592 Genom Orrviken	3,9							3,9
v 604 Slandrom - Bye GC	26,8							26,8
v 610 Lugnvik- Åsvägen GC	4,4			4,4				
v 613 Tängvägen GC	9							9
v 644 Undersåker GC	5,2							5,2
v 531 Funäsdalen GC	2,5							2,5
Övriga potter	**77,9**	**2,9**	**2,9**	**2,9**	**2,9**	**2,9**	**2,9**	**60,5**
Statsbidrag Jämtland(kollektiv trafik mm)	12	1	1	1	1	1	1	6
PLm Åtgärdsval och utredningar	11,5	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	6,1
Bidrag enskilda vägar Jämtlands län	12	1	1	1	1	1	1	6
Oförutsedda steg 3 och steg 4	17,4							17,4
Medfinansierings pott	25							25
Totalt	**521,00**	**48,5**	**45,7**	**59,4**	**50,7**	**67,8**	**44,4**	**204,5**

Bilaga 2; Miljökonsekvensbeskrivning avseende förslag till Länstransportplan 2018-2029 för Jämtlands län

Sammanfattning

Region Jämtland Härjedalen har på uppdrag av regeringen upprättat ett förslag till länstransportplan för perioden 2018-2029. Planen utgör en långsiktig övergripande planering av transportinfrastrukturen där de av staten tilldelade medlen till länsplanen fördelas. Syftet är att uppnå de transportpolitiskt uppsatta målen på nationell och regional nivå.

Transportsektorn har stor påverkan på miljön. I Sverige står transportsektorn för mer än 30 procent av koldioxidutsläppen.

Föreliggande förslag till länstransportplan är i allt väsentligt en revidering av den plan som upprättades år 2014. Då planen revideras vart fjärde år innebär det att många av de objekt som beslutades då kvarstår även i denna plan. Vid information och samråd med Klimatrådet i Jämtlands län i mars 2017 bedömdes att den avgränsning som upprättats i tidigare plan avseende miljöbedömning är relevant även för denna plan.

En regional transportplan anses medföra en betydande miljöpåverkan på grund av de efterföljande åtgärderna. Planen bedöms ändå i olika omfattning bidra positivt till de regionala miljömålen klimat och hälsa. Syftet med miljöbedömningen är att integrera miljöaspekter i den regionala transportplanen så att en hållbar samhällsutveckling kan främjas.

Länstransportplanens enskilt mest omfattande satsning utgörs av investeringar i gång- och cykelvägar vilka står för drygt 30 procent av den tillgängliga potten. Åtgärden bedöms ge positiva bidrag till regionala hälso- och klimatmålen.

Länstransportplanen bedöms kunna medföra miljöpåverkan inom följande områden:

- Klimatpåverkan och energianvändning
- Påverkan på människors hälsa
- Påverkan på landskapet

Avgränsningen bygger på en analys utifrån de nationella och regionala miljökvalitetsmålen samt miljöbalkens kapitel 6, 12§, punkt 6. Syftet med en miljöbedömning är att påverka planeringens innehåll och resultat så att en hållbar utveckling främjas (Miljöbalken SFS 1998:808, 6 kap, 11§).

Miljöbedömningen avser något förenklat den process som ska resultera i en miljökonsekvensbeskrivning. Den ska integreras i planarbetet och ske parallellt med planprocessen.

Behovet av miljöbedömning

När en myndighet eller en kommun upprättar eller ändrar en plan eller ett program, som krävs i lag eller i annan författning, ska myndigheten eller kommunen göra en miljöbedömning av planen, programmet eller ändringen, om dess genomförande kan antas medföra betydande miljöpåverkan (Förordning om miljökonsekvensbeskrivningar 1998:905, §4). En länsplan för regional transportinfrastruktur (Förordning om länsplaner för regional transportinfrastruktur 1997:263).

Osäkerheter och brister

Miljöbedömningen av planen har ambitionen att redovisa de storskaliga effekter planen bedöms kunna medföra, ibland tillsammans med satsningar i den nationella planen. Bedömningar av konsekvenser medför alltid en viss osäkerhet. När det gäller bedömning av konsekvenser på denna nivå är osäkerheten särskilt stor. En regional transportplan är strukturskapande med lång genomförandetid. Effekten av de planerade åtgärderna sträcker sig långt efter att planen är genomförd. Detta gör att det är svårt att dra några säkra slutsatser av konsekvenserna. I dagsläget går det inte att förutspå vilken övrig utveckling som kommer att ske i samhället, vilka politiska styrmedel som kan komma, prisutveckling på bränslen eller förändringar i den allmänna opinionen. Allt detta kan göra att de trafikprognoser som länsplanen och MKB grundar sig på inte kommer att slå in.

FN:s globala hållbarhetsmål och Sveriges miljömål

FN beslutade om en Agenda 2030 för hållbar utveckling, med 17 stycken globala mål och 169 delmål, vid ett toppmöte den 25 september 2015 och det så kallade ”Parisavtalet” upprättades. Flera av målen handlar om miljödimensionen av hållbar utveckling, till exempel att hejda förlusten av biologisk mångfald. Regeringen har tillsatt en delegation som ska stödja och stimulera Sveriges genomförande av Agenda 2030.

De globala miljömålen i Agenda 2030 samt det klimatavtal som upprättades i Parisavtalet, är EU:s och Sveriges utgångspunkt för miljöarbetet. Sverige har valt att sätt upp ett högre mål än EU för minskning av utsläppen av växthusgaser. I förhållandet till utsläppsnivåerna år 1990 har Sverige satt upp målet om en minskning upptill 40 procent till år 2020 och EU har målet 20 procent till samma år. Jämtlands län har satt målet ännu högre med en minskning av växthusgaserna med 50 procent under samma tidsperiod.

Utsläppen minskar men inte i tillräckligt hög takt för att klara målen. Insatserna behöver skärpas och nya styrmedel införas. De största utsläppsmängderna finns inom industrin och transportsektorn. Fordonsflottan har behov av att styras om till att bli mer fossilbränslefri och ökade satsningar på fossilbränsleoberonde alternativ är viktigt.

Nationella miljömål

Sveriges miljömålssystem innehåller ett generationsmål, sexton miljökvalitetsmål och tjugoåtta etappmål.

Generationsmålet

Generationsmålet anger inriktningen för den samhällsomställning som behöver ske inom en generation för att miljökvalitetsmålen ska nås. Generationsmålet är därför vägledande för miljöarbetet på alla nivåer i samhället. I målet står också att arbetet med att lösa de svenska

miljöproblemen inte ska ske på bekostnad av att vi exporterar miljö- och hälsoproblem till andra länder.

Miljökvalitetsmålen
Miljökvalitetsmålen beskriver det tillstånd i den svenska miljön som miljöarbetet ska leda till. Det finns även preciseringar av miljökvalitetsmålen. Preciseringarna förtydligar målen och används i det löpande uppföljningsarbetet av målen.

Uppföljning och utvärdering
Miljökvalitetsmålen följs upp med en rapport varje år och en fördjupad utvärdering en gång per mandatperiod till regeringen. Respektive myndighet ansvarar för uppföljningen av sina miljökvalitetsmål. Naturvårdsverket sammanställer sedan uppföljningarna och lämnar en samlad redovisning till regeringen.

I uppföljningen av miljökvalitetsmålen bedöms om dagens styrmedel och de åtgärder som görs före år 2020 är tillräckliga för att nå målen. Bedömningen sammanfattas i betyget ja, nära eller nej.

Etappmålen
Etappmålen är steg på vägen för att nå generationsmålet och ett eller flera miljökvalitetsmål. De visar vad Sverige kan göra och tydliggör var insatser bör sättas in. Etappmålen anger inte önskade tillstånd för miljön, utan de läggs fast i miljökvalitetsmålen med preciseringar.

Etappmål har beslutats för miljökvalitetsmålet Begränsad klimatpåverkan samt inom områdena avfall, biologisk mångfald, farliga ämnen och luftföroreningar.

Regionala miljömål

I Jämtland har Länsstyrelsen tillsammans med näringslivet, länets kommuner och Region Jämtland Härjedalen tagit fram en klimatstrategi, Klimatstrategi för Jämtlands län, mål och åtgärder år 2014 - 2020. I samband med Klimatstrategin formulerades en avsiktsförklaring kring klimatstrategin och ett klimatråd inrättades. Klimatrådets syfte är att vara en plattform för samverkan och samordning för arbetet med klimatfrågan samt verka för att målen i klimatstrategin uppnås.

Klimatstrategin konstaterar att energiomställningen är den stora utmaningen för Jämtlands län. I länet har utsläppen minskat med 33 procent per capita mellan år 1990 och 2013. De senaste fem åren är minskningen 23 procent per capita. De största utsläppskällorna av växthusgaser i länet var år 2014 transporter, 51 procent (Miljömålsbedömningar 2016, 2016:41, Länsstyrelsen Jämtlands län).

Länet är till ytan stort, med långa avstånd. Antal mil statlig väg är hela 600 mil. Möjligheten till alternativa transportsätt än bil är många gånger obefintliga i länets mest glesbefolkade områden. Möjligheten till bra vägar är viktigt men också möjligheten att kunna använda fossilbränslefria drivmedel.

Inom länet och inom ramen för Klimatrådet pågår ett antal projekt för med syfte att genomföra aktiviteter och samordning för investeringar i energiomställningen. Projekten

handlar om allt från utveckling av länets ladd-infrastruktur till kartläggning av förnybara drivmedel och om bioflygbränsle.

Avgränsning

Klimat- och miljöaspekter och ett helhetstänkande har betonats och 4-stegsprincipen ska vara en ledstjärna för planarbetet.

Föreliggande förslag till länstransportplan är i allt väsentligt en revidering av den plan som upprättades år 2013. Då planen revideras vart fjärde år innebär det att många av de objekt som beslutades då kvarstår även i denna plan. Vid avgränsningssamråd med Klimatrådet i Jämtlands län i mars 2017 bedömdes att den avgränsning som upprättats i tidigare plan avseende miljöeffekter är relevant även för denna plan. Avgränsningen innebär ett fokus på de områden som är mest relevanta för länstransportplanen. Planens redovisade miljöeffekter (positiv, negativ eller ingen påverkan, relaterades till om ingen åtgärd genomförs (nollalternativ).

Länstransportplanen bedöms kunna medföra väsentlig miljöpåverkan inom följande områden:

- Klimatpåverkan och energianvändning
- Påverkan på människors hälsa
- Påverkan på landskapet

Miljöbedömningen avgränsas tidsmässigt till att omfatta den nya planperioden för åren 2018-2029 även om miljöeffekterna av åtgärderna i transportplanerna sträcker sig längre än till planperiodens slut. Motiveringen till detta är att planeringsunderlagen generellt inte innehåller dataunderlag som gör det möjligt att bedöma effekter och konsekvenser på längre sikt.

Den geografiska avgränsningen är primärt påverkan i Jämtlands län. Bedömningen omfattar väg, järnväg, gång- och cykelvägar och åtgärder kring dessa.

Inriktningen på miljöbedömningen

I en miljökonsekvensbeskrivning ska betydande miljöpåverkan identifieras, bedömas och beskrivas. Åtgärder som leder till positiv påverkan utifrån den utpekade målbilden kommer att beskrivas, liksom åtgärder som leder bort från målen.

Att närmare i detalj beskriva miljöpåverkan för varje enskilt objekt utifrån målbilden görs bäst i samband med planering och projektering av det aktuella objektet. I det här skedet av planeringsprocessen finns som regel inte heller underlag framtagna vad gäller det fysiska utförandet av åtgärder, som är nödvändiga för att mer specifikt bedöma påverkan på exempelvis växt- och djurliv eller grundvatten.

Dessa aspekter kommer alltså att beaktas i senare verkställighetsskeden för enskilda objekt.

Syftet med miljöbedömningen är också att bidra i prioriteringsdiskussionerna kring planen med relevant underlag avseende;

- Att identifiera system- eller strukturpåverkande åtgärder och frågor om en åtgärd gynnar privatbilism, kollektivtrafik eller gång- och cykeltrafik
- Om en åtgärd är trafikgenererande
- Om åtgärden leder i rätt eller fel riktning ur miljösynpunkt
- Bidra till att modifiera utformningen i det fall en åtgärd leder i fel riktning men ändå är angelägen.

Kopplingar till andra planer

Länstransportplanen har direkta kopplingar till följande andra planer:

- Regional utvecklingsstrategi för Jämtlands län
- Klimatstrategi för Jämtlands län
- Regional systemanalys för de fyra nordligaste länen
- Nationell transportplan

Regional utvecklingsstrategi för Jämtlands län

Övergripande mål för infrastruktur och kommunikationer

- Modern infrastruktur och bra kommunikationer av alla slag överbryggar de långa avstånden och att Jämtlands län ligger långt från de stora marknaderna. Jämtlands län är lätt att nå för besökare, har bra transportmöjligheter för företagens behov och goda möjligheter till pendling till arbetet och studier för män och kvinnor i alla åldrar.
- Ett högt nyttjande av modern IT-infrastruktur underlättar företagande och boende också i länets perifera delar. Kommunikationslösningarna är utformade för att ge bästa utfall vad gäller miljö, tillgänglighet, jämställdhet och trygghet.

Övergripande mål 2030

- Förbättrade kommunikationer överbryggar de långa avstånden
- Fler cykel- och gångvägar gagnar miljö och trafiksäkerhet
- Bredbandsnät med hög kapacitet når hela länet
- En god service kan erbjudas alla invånare

Övergripande insatsområden

- Jämtlands län utvecklar näringsliv, arbetsmarknad och besöksnäring genom att påvisa länets beroende av en ändamålsenlig infrastruktur i nationella prioriteringar inom området.
- Funktionella stråk, näringslivsvägar och servicestråk prioriteras i investeringsplaner och trafikförsörjningsprogram. Regional persontrafik på tåg prioriteras före vägbunden trafik utefter mittbanestråket. En strategisk fråga är att upprätthålla och utveckla snabba och goda förbindelser interregionalt och internationellt.
- En ökad globalisering med växande internationell handel ställer krav på effektiva långväga transporter med smidig tullklarering och kontakt med internationella hamnar och flygnoder.

- Kostnadseffektiva transporter, ändamålsenliga terminaler och enkel tullklarering behövs för att understödja konkurrenskraften i internationell handel. Förbättringar av såväl Mittbanan/ Meråkerbanan som E 14 ska göras för att förbättra transportmöjligheterna längs axeln Sundsvall – Östersund – Trondheim.
- Tillgång till bredband prioriteras eftersom det ger tillgång till samhällsservice, utbildning på alla nivåer och påverkar bosättningsval samt är en förutsättning för företagande och delaktighet i innovationsprocesser.
- Ett väl utbyggt bredbandsnät ger förutsättningar för näringslivsutveckling, samhällsservice, utbildning på alla nivåer och påverkar bosättningsval samt är en förutsättning för företagande och delaktighet i innovationsprocesser. Samordnings- och övergripande finansieringsfrågor hanteras regionalt.

Klimatstrategi för Jämtlands län – mål och åtgärder 2014-2020

Regionala mål och åtgärder

- Samverkan och lärande
    - Länets klimatarbete kvalitetssäkras och följs upp i samarbete med länets aktörer.
- Minskade utsläpp av växthusgaser med 50 procent i länet
    - Länets målsättning att minska utsläppen med 50 procent mellan år 1990 och 2020 är högre än den nationella målsättningen (40 procent).
- Effektivisera energianvändningen med minst 30 procent jämfört med år 1990.
    - Den nationella målsättningen om energieffektivisering med 20 procent från år 1990 till 2020 har i Jämtlands län höjts med 30 procent. Studier visar att 20 procents energieffektivisering inom fastigheter uppnås enbart genom normalt underhåll, en högre målsättning sätts därför. Transportsektorn står för 33 procent av länets energiförbrukning. Byte till mer energieffektiva fordon och effektivare transporter skulle innebära en betydande energieffektivisering inom transportsektorn. Offentlig sektor och näringsliv kan via ett systematiskt energieffektiviseringsarbete minska sin energianvändning och därmed sina kostnader. Privatpersoner kan ta hjälp av kommunala energirådgivare för att minska sin energianvändning.
- Ökad medvetenhet kring konsumtionens klimatpåverkan
    - En all större del av länets klimat- och miljöpåverkan sker utanför länet, genom import av mat och andra varor, samt genom ett ökat resande. Informationsinsatser kring detta behövs, liksom uppföljningsverktyg i form av indikatorer för att kunna se om ökad medvetenhet också innebär ändrade konsumtionsvanor och minskad klimatpåverkan utanför länets gränser.
- Öka export av förnybar energi med 25 procent jämfört mer år 2012.
    - Länet är en stor nettoexportör av förnybar energi (ca 12 TWh vattenkraft och 0,5 TWh vindkraft år 2012) och möjligheten att bidra till en minskad nationell och global klimatpåverkan är att genom stor produktion av förnybar energi bidra till minskade utsläpp av växthusgaser. Detta ifall den el som länet exporterar ersätter europeisk kolkraft. Minskad energiförbrukning i länet ger möjlighet att öka exporten av förnybar energi utanför länet och på så sätt kan fossil energi ersättas.

- Offentliga aktörers klimatanpassning till år 2020.
    - Offentlig verksamhet och offentligt ägda bolag har skaffat sig kunskap om vilka risker och möjligheter som finns inom organisationens ansvarsområde och geografiska område kopplat till förändrat klimat, samt bestämt rutiner för hur dessa hanteras på kort och lång sikt.
- Näringslivets klimatanpassning till år 2020.
    - Branschorganisationer för areella näringar och besöksnäringen har skaffat sig kunskap om vilka risker och möjligheter som finns inom sitt verksamhetsområde kopplat till ett förändrat klimat, samt bestämt åtgärder som skapat rutiner för hur dessa kan hanteras inom branschen på kort- och lång sikt.

Regional systemanalys för de fyra nordligaste länen

Den regionala systemanalysen för de fyra nordligaste länen ger en samstämmig bild av vad länen gemensamt ser som strategiskt för ett hållbart transportsystem. Särskilt pekas på vikten av regionförstoring, att kollektivtrafiken blir ännu mer attraktiv med bättre pendlingsmöjligheter och att transportinfrastrukturen hänger samman i Sverige men även stödjer den ökande internationaliseringen inom transportområdet.

De fyra länens gemensamma målbild kan sammanfattas enligt nedan:

- Regionen ska vidmakthålla och vidareutveckla långsiktig hållbar tillväxt med väl fungerande arbetsmarknadsregioner.
- Näringslivet ska vara fortsatt konkurrenskraftigt. Basnäringarnas bidrag till Sveriges och övriga EU:s ekonomi ka bibehållas och utvecklas. Näringslivet behöver differentieras och dess framtidsinriktning behöver stärkas genom tryggad kompetensförsörjning, forskning, utveckling och högkompetenta tjänsteföretag.
- Besöksnäringen ska attrahera människor såväl inom länet som nationellt och internationellt, samt bidra till differentierade arbetsmarknader och en i breda avseenden intressant region och god närmiljö för alla i samhället.
- Livsmiljön ska utvecklas genom bred attraktivitet, bättre hälsa och livskvalitet, samt minskad miljöpåverkan.

Systemanalysen redovisas i sammandrag i länstransportplanen.

Planens miljökonsekvenser

I detta avsnitt beskrivs den miljöpåverkan som länstransportplanens föreslagna åtgärder bedöms ge upphov till.

En avgränsning har gjorts för vilka miljöaspekter som kan beaktas utifrån avsnitt 4 ovan. De miljöaspekter som har beaktats avser alltså områdena Klimat, Hälsa och Landskap. För de olika objekten redovisas en bedömning av åtgärdernas påverkan i jämförelse med nollalternativ utifrån följande schabloner:

+, ++, +++	Åtgärden bedöms i ökande grad ge en positiv miljöpåverkan
-, --, ---	Åtgärden bedöms i ökande grad ge en negativ miljöpåverkan
+/-	Åtgärden bedöms inte ge en miljöpåverkan
?	Åtgärdens konsekvenser är inte kartlagda

Med nollalternativ avses att föreslagna åtgärder i planen inte utförs. Antalet plus- eller minustecken ger en indikation av vilken miljöpåverkan som kan förutses utifrån olika aspekter. I den fortsatta fysiska planeringen kommer närmare bedömningar av åtgärdernas miljöpåverkan att kunna göras.

Åtgärd: Väg 84, Ny sträckning Älvros - Sveg
Miljöbedömning:

Målområde	Miljöpåverkan	Kommentarer
Klimat	-	Ökad skyltad hastighet kan leda till ökade utsläpp av koldioxid
Hälsa	+	Förbättrad trafiksäkerhet och mitträckesseparering på del av sträckan
Landskap	? +/-	Sträckan kommer till del att samgå med nya sträckningen av E 45 Älvros – Rengsjön, där Trafikverket ansvarar för miljöbedömningen. Resterande del kommer att utföras inom befintligt vägområde.

Åtgärd: Väg 321 Svenstavik – Månsåsen
Miljöbedömning:

Målområde	Miljöpåverkan	Kommentarer
Klimat	+	Minskade koldioxidutsläpp genom bättre trafikrytm.
Hälsa	+, ++	Ökad trafiksäkerhet genom borttagande av backkrön och kurvrätning.
Landskap	+/-, -	Förbättringar av vägstandarden sker inom befintligt vägområde

		förutom en kurvrätning som tar ny mark i anspråk.

Åtgärd: Väg 323 Genomfart Hammarstrand
Miljöbedömning:

Målområde	Miljöpåverkan	Kommentarer
Klimat	+/-	Åtgärden förväntas inte påverka utsläppen av koldioxid.
Hälsa	+	Ökad trafiksäkerhet i förbättringar av genomfarten med anpassningar för oskyddade trafikanter
Landskap	+/-	Åtgärden kommer att genomföras inom befintligt vägområde.

Åtgärd: Väg 659 Såå – Vik
Miljöbedömning:

Målområde	Miljöpåverkan	Kommentarer
Klimat	+/-	Åtgärderna förväntas inte påverka utsläppen av koldioxid.
Hälsa	+, ++	Förbättrad trafikmiljö och ökad säkerhet för oskyddade trafikanter. Byggnation av A-anläggning bidrar till förbättrad säkerhet i järnvägskorsning.
Landskap	+/-	Ny mark inom befintlig sträckning behöver tas i anspråk då en breddning sker från nuvarande 4 meter till 6 meters vägbredd. Påverkan bedöms som ringa.

Åtgärd: Väg 662 Husåvägen
Miljöbedömning:

Målområde	Miljöpåverkan	Kommentarer
Klimat	+/-	Åtgärderna förväntas inte påverka utsläppen av koldioxid.
Hälsa	+	Förbättrad framkomlighet.
Landskap	+/-	Samtliga åtgärder utförs inom befintligt vägområde.

Åtgärd: Väg 675 Valne – Änge
Miljöbedömning:

Målområde	Miljöpåverkan	Kommentarer
Klimat	+/-	Standardförbättringar bedöms leda till en jämnare trafikrytm med troligtvis lägre utsläpp av koldioxid

Hälsa	+/-	Upprustning av vägsträckan ger en komforthöjning för trafikanterna.
Landskap	+/-	Bedömningen är att nödvändiga åtgärder kan utföras inom befintligt vägområde.

Åtgärd: Väg 711 Bräcke Albacken
Miljöbedömning:

Målområde	Miljöpåverkan	Kommentarer
Klimat	+/-	Åtgärderna förväntas inte påverka utsläppen av koldioxid.
Hälsa	+/-	Ökad framkomlighet och kurvrätning på sträckan. Standardförbättringen underlättar för arbetspendling, skolbussar och transporter av skogsråvara.
Landskap	+/-	Bedömningen är att nödvändiga åtgärder i huvudsak kan utföras inom befintligt vägområde. Två kurvrätningar kan ge en viss påverkan på landskapsbilden.

Åtgärd: Väg 675 Kurvan i Ede Offerdal
Miljöbedömning:

Målområde	Miljöpåverkan	Kommentarer
Klimat	+/-	Åtgärderna förväntas inte påverka utsläppen av koldioxid.
Hälsa	+	Trafiksäkerheten förbättras genom kurvrätning.
Landskap	-	Ny mark kommer att behöva tas i anspråk.

Åtgärd: Väg 796 Bro inkl. GC-väg över Indalsälven i Lit
Miljöbedömning:

Målområde	Miljöpåverkan	Kommentarer
Klimat	+/-	Åtgärderna förväntas inte påverka utsläppen av koldioxid.
Hälsa	+	Framkomligheten kommer att förbättras då bron kommer att få ett körfält i vardera riktningen (idag endast ett körfält med trafiksignaler). Avdelad GC-väg förbättrar säkerheten för oskyddade trafikanter.
Landskap	+/-	Bron kommer att byggas på befintlig broplacering.

Väg 772 Stugun – Kompaniet
Miljöbedömning:

Målområde	Miljöpåverkan	Kommentarer

Klimat	+/-	Åtgärderna förväntas inte påverka utsläppen av koldioxid.
Hälsa	+/-	Åtgärden kommer att leda till ökad säkerhet för oskyddade trafikanter och bättre framkomlighet.
Landskap	-/+	Viss ny markanvändning kan komma att behövas, bedöms dock som ringa.

Åtgärd: Väg 614 Häste – Ytterån
Miljöbedömning:

Målområde	Miljöpåverkan	Kommentarer
Klimat	+/-	Åtgärderna förväntas inte påverka utsläppen av koldioxid.
Hälsa	+	Framkomligheten kommer att förbättras och ökad trafiksäkerhet uppnås genom borttagande av backkrön och kurvrätning.
Landskap	+/-	Åtgärden planeras kunna ske inom befintligt vägområde.

Åtgärd: Väg 695 Hållandsvägen
Miljöbedömning:

Målområde	Miljöpåverkan	Kommentarer
Klimat	+/-	Åtgärderna förväntas inte påverka utsläppen av koldioxid.
Hälsa	+	Åtgärden innebär förbättrad säkerhet och framkomlighet längs sträckan samt kommer att få en bättre funktion för oskyddade trafikanter.
Landskap	+/-	Åtgärden kommer att ske inom befintligt vägområde.

Åtgärd: Gång- och cykelvägar
Miljöbedömning:

Målområde	Miljöpåverkan	Kommentarer
Klimat	++	Minskade utsläpp av koldioxid är en förväntad effekt eftersom gång- och cykelvägar kan ta andelar av biltrafiken på korta avstånd
Hälsa	++	Färre skadade i trafiken tack vare säkrare trafikmiljö för

		oskyddade trafikanter. Den säkerhet som en upplyst GC-väg bidrar till att barn och vuxna kan känna trygghet att använda funktionen för pendling såväl till skola, arbete eller fritidsaktiviteter.
Landskap	+/-	Cykelvägar knyter samman olika bostadsområden, tätortsområden samt bystråk, vilket minskar fragmenteringen av bebyggelsen. Nya markområden kommer dock att tas i anspråk.

Planens miljöpåverkan – samlad bedömning

Länstransportplanens förslag är i mycket begränsad utsträckning strukturskapande. Huvuddragen i länets infrastruktur är etablerade sedan lång tid. Flertalet av planens åtgärder handlar om att trimma och effektivisera den befintliga infrastrukturen. Det är inte möjligt att på ett säkert sätt kvantifiera planens miljöeffekter. Tabellerna ovan ger dock en indikation på hur miljön kan påverkas ur olika aspekter.

Begränsad klimatpåverkan

Planen innehåller åtgärder som till största delen bygger på förbättring och vidareutveckling av befintlig infrastruktur. Planens påverkan på klimatet är därför begränsad. Ekonomiska styrmedel och fordonsutveckling kommer sannolikt ha betydligt större påverkan på klimatet när det gäller transportområdet under planperioden.

Hälsa

Genom planens trafiksäkerhetsåtgärder minskar riskerna för allvarliga trafikolyckor. Den föreslagna satsningen på gång- och cykelvägar bedöms också påverka människors hälsa positivt genom ökad fysisk aktivitet.

När det gäller buller bedöms inte planens åtgärder i sig medföra att fler människor blir buller störda. Ökade hastigheter liksom mitträffling ökar bullret, men de sträckor där sådana åtgärder föreslås har få boenden i närheten. För en del blir det tvärtom förbättringar. Genom statliga bidrag till kommunerna möjliggörs bullerreducerande åtgärder. Dock när det gäller satsningar på bebyggelse i stationsnära lägen varnar nu forskare för hälsorisker på grund av buller från järnvägsområdet. När det gäller flyg har gränsvärdena för buller höjts. Det innebär att nya bostadsområden kan anläggas närmare flygplatser än tidigare, vilket kan innebära hälsorisker. Dock omfattar inte denna länstransport av några av dessa förekomster.

Landskap

Påverkan på landskapet inom ramen för planens åtgärder är främst anspråkstagande av ny mark samt förstärkta barriäreffekter. I en begränsad omfattning kommer ny mark att tas i anspråk i samband med rätning av trafikfarliga kurvor samt anläggande av gång- och cykelvägar.

Fortsatt prövning av miljökonsekvenserna (MKB)

För samtliga förslag i Länstransportplanen kommer en fortsatt prövning av åtgärdernas miljökonsekvenser att ske. I många fall kommer en samplanering att ske mellan Trafikverkets underhållsåtgärder och Länstransportplanens förbättringsåtgärder. Trafikverket kommer att vara utförare av de två åtgärdsdelarna.